סדור רש"י

כולל פסקי דינים והלכות

יוצא לאור ראשונה

עם הערות ותקונים ומראה מקומות ומבוא

אשר הכין

ר' שלמה באבער ז"ל

נערך ונסדר לדפוס

מאת

יעקב פריימאנן

אבד"ק העלישויא

חוברת שניה

(סוף)

חברת מקיצי נרדמים.

ברלין

בדפוס צבי הירש איטצקאווסקי

תרע"ב

Schriften des Vereins Mekize Nirdamim
3. Folge, No. 11.

ספרים

הוצאים לאור

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ״ה, חזרה ונתיסדה בשנת תרס״ט)

שנה שלישית. התרע״ב.

SIDDUR RASCHI

Ritualwerk, R. Salomo ben Isaak zugeschrieben.

BERLIN
1911

ראשי החברה:

אברהם ברלינר, ברלין, נשיא הכבוד

דוד סימאנסען, קאפינהאגין — יושב ראש.

אהרן פריימאנן, פפד"מ — סגן היושב ראש.

שמואל אברהם פאזנאנסקי, ווארשא
המזכיר.

אלחנן אדלר, לונדון. בנימין זאב באכער, בודאפעשט.
חיים בראדי, פראג. מרדכי בראנן, ברסלא.
אברהם אליהו הרכבי, פטרסבורג. דוד ילין, ירושלם.
ישראל הלוי, פריש. אלכסנדר מארכס, נויארק.
שמואל צבי מרגליות, פירינצי. אברהם עפשטיין, ווינא.
יעקב פריימאנן, העלישויא. שניאור זלמן שעכטר, נויארק.

סדור רש״י

298603

Solomon ben Isaac, called Rashi.

SIDDUR RASCHI,

Ritualwerk,

R. Salomo ben Isaak zugeschrieben.

Mit Anmerkungen und Einleitung versehen

von

Salomon Buber s. A.

Für den Druck redigiert

von

Dr. J. Freimann,
Rabbiner in Holleschau.

Verein Mekize Nirdamim.

BERLIN
Druck von H. Itzkowski, Auguststr. 69
1911

סדור רש״י

כולל פסקי דינים והלכות

יוצא לאור ראשונה

עם הערות ותקונים ומראה מקומות ומבוא

אשר הכין

ר׳ שלמה באבער ז״ל

נערך ונסדר לדפוס

מאת

יעקב פריימאנן
אבד״ק העלישויא

חברת מקיצי נרדמים.

ברלין

בדפוס צבי הירש איטצקאווסקי

תרע״ב

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

https://archive.org/details/siddurraschiritu02rash

296.02
So4s
v.2
44B-38

פתח דבר.

הנשר הגדול רבינו שלמה ב״ר יצחק ז״ל הנודע בשם **רש״י** חיבר ספרים גם בפסקי הלכה, וברוך אלהים אשר זכני להוציא לאור ספר האורה המיוחס לרש״י ז״ל ב׳ חלקים עם הערות ותקונים. ועוד נשאר ממנו בכתובים סדור שלו כולל ג״כ פסקי דינים והלכות והיה טמון וצפון באוצרות הספרים עד כה.

והנה בחסד עליון באו לידי שלשה כתבי יד ועל פיהן יצא המטמון היקר הזה לאור עולם עם הגהות ומראה מקומות והערות כיד ה׳ הטובה עלי.

את הכתב יד מפארמא [תכונתו אודיע להלן בפרק י״א] שמתי לפנים הספר והשויתי הנוסחאות עם כתבי יד האחרים [הנזכרים לקמן בפרק י״ב וי״ג] זו מול זו והעירותי על השינויים במקומותם למושבותם וציינתי סימנים בין מאמר למאמר והם תרל״ד במספר ודקדקתי בכל מלה ומלה ונתתי ריוח והפסקות ע״י קוים ונקודות בין ענין לענין ובהערותי הצגתי מראה מקומות מתלמוד בבלי וירושלמי וספרי גאונים קדמונים ודרך אגב הפיצותי אור על הרבה מאמרי חז״ל וספרי הגאונים.

המבוא בראש הספר מכיל י״ד סימנים: א) אודות יחס הסדור לרש״י ז״ל. ב) מקומות בסדור שהובאו מאמרים בשם „רבי״ או „רבינו״ סתם והכוונה לרש״י ז״ל. ג) הקדמונים אשר הביאו את הסדור. ד) שמות הגאונים והקדמונים המובאים בסדור ע״פ סדר א״ב. ה) שמות הספרים המובאים בסדור. ו) המקורות אשר שאב מהם המסדר. ז) תשובות רש״י שהשיב לשואליו. ח) פירושים על מאמרי חז״ל הנמצאים בסדור. ט) הסדור וספר הפרדס. י) הסדור ומחזור ויטרי. יא) תכונת כתב יד א׳. יב) תכונת כתב יד ב׳. יג) תכונת כתב יד ג׳. יד) מלות לועזיות המובאות בסדור.

אקוה כי הקוראים יגילו על הסגולה היקרה אשר הנני מביא במחנה העברים והוא ספר שני מהנשר הגדול רבינו שלמה ב״ר יצחק ז״ל בפסקי הלכה אשר נשאר

בכתובים עד כה. גם תיקר מלאכתי בעיניהם אשר יגעתי להשיג את הכתבי יד, והאלהים אשר היה בעוזרי כל ימי חיי להוציא פנינים לאורה, יזכני עוד בחסדו הגדול להוציא יתר ספרי רש״י ז״ל לזכות את הרבים ולהגדיל תורה ולהאדירה אמן.*)

שלמה ב״ר ישעי׳ אברהם הלוי **באבער.**

*) לדאבון לבנו לא עלתה הפעם ביד הכותב והחותם ר׳ שלמה באבער ז״ל, אשר הקדיש כל ימיו לחקור אחר מצפוני חכמת ישראל ולגלות מסתריה, להפיק זממו ולהוציא מחשבתו הטובה לאור עולם. ובעוד אשר ידו נטויה לערוך את החבור היקר הזה לעשות סדרים לבאר ולצרף את הדברים לקח אותו אלהים. ואנכי גשתי אל המלאכה לברר כל מאמר ומאמר עפ״י מקורו וללבן את ההערות ולהשלימן כפי הצורך (עי׳ ס״ם תקפ״ב), וגם את המבוא ערכתי על פי דרכו של המחבר ז״ל כאשר הפליא לעשות בספרים אשר זכה להוציאם מאפלה לאורה, וזה פרי עמלי להקים שם המת על נחלתו ושמו ינון לדור דור.

יעקב פריימאנן אבד״ק העלישויא.

מבוא.

בטרם אביא לפניכם את הסדור מאחד מאדירי התורה אשר האיר פני תבל בתורתו, הוא רבינו שלמה בר יצחק ז"ל, אמרתי לדבר מכל הנוגע להספר היקר הזה בכלל ובפרט[1].

א) אודות יחס הסדור לרש"י ז"ל.

הסדור אשר אני מוציא כעת בפעם ראשונה לאור עולם, הוא אחד מספרי רש"י ז"ל בעניני פסקי הלכה, אשר כתב להורות את הדינים, גם נמצאים בו הרבה פסקים שכתבו תלמידיו כאשר שמעו אותם מפיו בבית מדרשו. והנה בכ"י א' (כ"י פארמא) רשום בסופו „סליק סידור רבני שלמה זצ"ל". ובכ"י ב' (כ"י הרשד"ל) רשום בסופו „בשנת ב"ם לפרט סידור רבינו שלמה נחרט". ובס' הסדרים (כ"י מינכען) רשום בסופו „סידור רבנו שלמה נשלם". ובכ"י ב' נמצאו בהתחלתו איזה עלים על נייר בכתיבה אחרת מגוף הכ"י, וכתב הסופר „בסייעתא דשמיא אחל לכתוב סידור רבנו שלמה ברבי יצחק זכר צדיק לברכה". גם בגוף הסדור סוף סי' י"א איתא: מפי רבנו שלמה זצ"ל. ובסי' ק"ב בענין נטילת ידים כתוב: „וזה הוסד מפי רבינו [שלמה] תנוח נפשו בצרור החיים", וכן הובא גם במחזור וויטרי סי' ס"ז, ובס' הסדרים איתא „זה הוסד מפי רבי תהא נוחה עדן". וכן בסי' רכ"ח כתוב: גם זה עומק הילוך סוכה דרבינו שלמה". וכן בסי' שמ"ד בענין פורים „וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו בצרור החיים", וכ"ה במח"ו סי' רמ"ה (צד 210). עוד בסי' שנ"ה „הלכות פסח מבוארות בבית מדרשו של רבינו שלמה", ובמח"ו (צד 254) רשום „ה' פסח מבוארות מבית מדרש של רבינו שלמה בר יצחק צרפתי ז"ל". ועוד בסדור בסי' ש"פ „סדר ערוך שסידר רבינו [שלמה] מ"כ". עוד בסי' שפ"ב „וגם זה דרך ארוכה מבואר במדרשו וטעמיו ונסדר מפי רבינו [שלמה] יזכר שמו לטובה". ובמח"ו (צד 283) „וגם סדר ארוכה מבואר במדרשין טעמין ונסדר מפי רבינו שלמה יזכור לברכה טובה", ובפרדס סי' קל"ב „ונסדר מפי רבינו שלמה ז"ל". בכ"י ב' מהסדור סיים לפני עניני איסור והיתר „סלוקי סדר כל התפילות וכל עניניהם שסידר רבינו שלמה". עוד לפנינו בסדור סוף סי' תרט"ז „סליק נקיות בשר דרבינו שלמה"[2].

---

[1]) במבוא לס' האורה דברתי קצת בסימן כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו אדות הסדור מרש"י ז"ל אבל אז לא נשלם עוד העתקה מכתב יד פארמא שהשגתי, ולא ערכתי ההערות על הסדור, לכן לא עיינתי בו בעיון, גם לא צײנתי אז הסימנים בגוף הספר, אבל כעת אדבר ברחבה ואעיר על הרבה דברים אשר לא נגעתי בם.

[2]) עוד נמצאו מרש"י פסקים גדולים כמו הלכות שחיטה לרבינו שלמה, הובאו בפרדס סי' ר"ג, ה' טריפות לרבינו שלמה בפרדס סי' רי"ז. ה' נדה בפרדס סי' ע"ר המה לרש"י, כדאיתא במח"ו ריש סי' תצ"ח [ובס' האורה ח"ב סי' א']. ניקור הבשר לרבינו שלמה בשבלי הלקט ח"ב כ"י סי' ט"ו. שמוש תפילין של רבינו שלמה בפרדס סי' ל"ח. ה' ציצית של רבינו שלמה בשבלי הלקט ע' 378 והובאו בפרדס סי' ל"ו ובמח"ו ע' 632. סדר פרשיות כמו שפירש רבינו שלמה פרדס סי' י"ב. [ה' מגילה שחיבר רבינו שלמה זצ"ל שבלי הלקט ס"ס קצ"ח, ומה שהביא שם ליתא בסדור סי' של"ז ובפרדס סי' ר"ד].

גם נמצאים בסדור הרבה פסקים אשר חתם שמו עליהם כמו בסי׳ ק״מ בענין סדר דראש השנה חתם שלמה בר יצחק (וכ״ה במח״ו סי׳ ש״ג ע׳ 345). עוד בסי׳ קע״א בענין לומר זמן ביום שני של ר״ה חתם שלמה בר יצחק. (וכ״ה במח״ו סי׳ ש״כ צד 357) עוד בסוף סי׳ קע״ד הובא תשובת רש״י ובסוף חתם שלמה בר יצחק (וכ״ה במח״ו סי׳ שכ״א צד 359—357) וז״ל שם: אשר הזקיקני לתת לב על סדר מקראות מוספי יום הזכרון אשר הנהיג רבינו [כוונתו לר׳ יעקב בר יקר] לפני פטירתו להזכיר ובראשי חדשיכם, ולאחר פטירתו חולקין על דברינו כו׳, ולא שמענו את דברי החולקין, ולא להכריע באתי, כי איני כדאי ליעשות סעד לדברי הארי שן סלע וגבעות עולם, אך מעבור על משלחתו אשר הזקיקני להודיעו מה קבלתי מרבינו יעקב זצ״ל באותה שמועה אני משיבו כששמשתי לפניו לא שמעתי מפי קדוש באותה שמועה בסדר המקראות כלום כו׳ ומשבאתי משם ושמעתי מפי צדיק ר׳ מאיר בר יצחק [הוא ר׳ מאיר שליח צבור] שמסדרן הנהגתי אני במקומי ע״כ. עוד שם בסוף סי׳ קפ״ו בסיום ה׳ ר״ה חתם שלמה בר יצחק. בסוף סי׳ רט״ז בסיום ה׳ יו״כ חתם שלמה בר יצחק. בסי׳ רכ״ז הובא נשאל רבינו וכך השיב והתשובה מובאה באו״ז ח״ב סי׳ שט״ו ומתחלת וזו תשובת רש״י ובסוף חתם שלמה בר יצחק. בסי׳ ש״ג בדין לולב חתם שלמה בר יצחק (וכ״ה במח״ו סי׳ שע״ד צד 435). סוף סי׳ שע״ה חתם שלמה בר יצחק ומוסב על סי׳ שע״ג המתחיל ועל התרומה ובמח״ו [ע׳ 264 תוך סי׳ ל״ד] מתחיל: תשובת רש״י, עיין סי׳ שע״ג הערה א׳. סי׳ שצ״ד בסוף פי׳ הגדה חתם שלמה בר יצחק. סי׳ תקפ״ב סוף ה׳ אבל נמצא שאלה שנשאל מרש״י אם אבלים מן המנין וחתם שלמה ב״ר יצחק (וכ״ה במח״ו סי׳ רפ״א צד 249). בסי׳ ת׳ [ע׳ 196 אות ט׳] הובא וכן פסק רבינו שלמה מ״כ, עוד שם [ע׳ 197 אות ט״ז] וגם מדברי רבינו שלמה יש ראי׳ קצת. עוד שם [ע׳ 198] רב האי ורב הילאי ורבינו שלמה אומרים, הוא מן המאמר הנוסף שם. בסי׳ ת״א [ע׳ 201] ורבינו שלמה במס׳ ע״ז פסק בכולי מסכתא מין במינו בששים, עוד שם [ע׳ 199] אלא שרבינו שלמה הגיה, הוא במאמר מר״ת בס׳ הישר סי׳ שפ״ג ע״ש. עוד הובא בסי׳ תקל״ב כך אמר ר׳ שלמה גאון בשם ר׳ יעקב בר יקר. ונמצאו בסדור הרבה מאמרים שהביא בשם רבותיו רבינו יעקב בר יקר, רבינו יצחק הלוי, רבינו יצחק ב״ר יהודה, ותמצאם להלן בסי׳ ד׳.

ב) מקומות בסדור שהובאו מאמרים בשם „רבי״ או „רבינו״ סתם והכוונה לרש״י ז״ל.

בהרבה מקומות של הסדור הובא בשם „רבי״ או „רבינו״ סתם והכוונה על רש״י ז״ל. ואלה הם המקומות: סי׳ נ״ט אמר רבי כו׳, וסומך רבי וכו׳ והשיב רבי וכו׳ הכונה לרש״י ז״ל והובא בתוס׳ מגילה כ״ג ע״ב ד״ה ואין בשם תלמידי רש״י (עי׳ שם הערה א׳). סי׳ ק״ב ושאלנו לרבי כו׳ והשיב לנו, עוד שם וכדברי רבי. סי׳ ק״ג ושאלתי את רבי כו׳ והשיבני. שם וכן הורה רבי. סי׳ ק״ו אמר לי רבי. סי׳ ק״ח רבי מברך עליו. סי׳ קי״ד [ע׳ 56 אות י׳] אבל אני קבלתי בברכות, וגירסת הפרדס אבל אני קבלתי מרבותי בלומדי ברכות, והוא לשון רש״י שקיבל כן מרבותיו בלמדו לפניהם. סי׳ קי״ז ומתוך משנה זו אמר לנו רבי. סי׳ קי״ט נראה בעיני רבי. שם מתוך כך אומר רבי. שם וכבר ימים מקדם עמדנו על שלחן רבינו כו׳ ולא רצה ליטול כתר לפנינו לקבוע הלכה לדורות אבל מרגלא בפומיה כל העושה כן ינוחו ברכות על ראשו. סי׳ ק״כ בסופו סיים כך ראה רבי. סי׳ קכ״ב פעמים ראיתי את

רבי כו׳, אלא כדאי הוא [רבי] לסמוך עליו, עיין שם הערה א׳. סימן קכ״ד ופעם אחת ראיתי את רבי. סי׳ קל״ד פעם אחת שכח רבי. שם וכן נהג רבינו מנוחתו כבוד. סי׳ קע״ד [ע׳ 79 אות ג׳] ונשתלחו הדברים לרבינו נ״ע, בשבה״ל סי׳ ר״צ הובא ונשתלחו הדברים לרבינו שלמה נ״ע. סי׳ קע״ה כך נזרקה מפי רבי. סי׳ קע״ו פעמים שהיה רבי מסיים. סי׳ קע״ח מיושבים לפני רבי. סי׳ ר״ט וכך היה נוהג רבינו עליו השלום, ואולי הכונה לרבו של רש״י. סי׳ רכ״ב [ע׳ 106 אות י״א] ובסדר הזה רבינו נ״ע הנהיג את דורו שהעמיק ממכתב ידי רבו מובהק ר׳ יעקב שפירשה במס׳ מגילה לפני המאור הגדול מתקן לכולה גולה רבינו גרשום. סי׳ רכ״ז נשאל רבינו נ״ע וכך השיב. סי׳ שכ״ב ומעשה באחד כו׳ והחזירו רבינו עליו השלום. סי׳ שכ״ו מעשה בא לפני רבי ששכח החזן וכו׳. שם ואמר רבי. סי׳ שמ״ה ושאלה לרבי, ואמר רבי, ורבי קורא עליהם. סי׳ שמ״ו והיה הדבר קשה בעיני [רבי] כקוצים, שם ואין רבי נוהג [היתר] בדבר וכדברי רבי. שם וקורא רבי עליו. סי׳ שנ״ב אמר רבי. סי׳ שע״א שאלו את רבי. סי׳ שע״ב ואף רבי אומר שהיא אסורה. סי׳ שע״ז שאלו את רבי. שם ואמר רבי. סי׳ שע״ט רבי לא מצא חסא בפסח. סי׳ שצ״ה אין נראה לרבי. סי׳ שצ״ז כך אמר רבינו הגאון זצ״ל. סי׳ ת״ד מברך רבי. סי׳ תל״ב [ע׳ 221 אות כ״ד] נראה [לרבי]. סי׳ תל״ד ולא מפי ר׳. סי׳ תמ״א ונראה לרבי. סי׳ תקל״ג נראה למורי. עוד שם ופעמים שאומר מורי. סי׳ תקל״ו ונמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק. סי׳ תק״מ אבל רבינו תהא נשמתו בצרור החיים אינו מברך עליו. סי׳ תקפ״ד ועוד מצא רבי בתוספתא. תקפ״ח ראיתי בבית רבי, שם והתירו רבי בששים. שם בסוף הסי׳ וכן ראה רבי מעשה לפני רבו. סוף סי׳ תקפ״ט ומעשה בא לפני רבי. שם וכן רבי נוהג. סי׳ תקצ״ד ולפני רבי הובאה כף אחד. שם ושאלו את פי רבי מהו והתחיל רבי. שם והתיר רבי וכו׳ ואני שאלתי את פי רבי. סי׳ תקצ״ו לא רצה רבי לסמוך עליה. סי׳ תקצ״ז ושאלו את רבי, ואמר רבי, והתיר רבי, סי׳ תקצ״ח ובא מעשה לפני רבי, סי׳ תקצ״ט פ״א מצא רבי, התיר רבי, סי׳ ת״ר ולא אכל רבי מיניה. ואע״ג שלא אכל ממנו רבי. סי׳ תר״א בבית רבי, ואמר רבי. סי׳ תר״ה וגם רבי, סי׳ תר״ו והתיר רבי, ושיער רבי בששים. סי׳ תר״ח רבי אוסר לאכול כו׳. סי׳ תרי״ג והביאו לפני רבי. שם ולא רצה רבי לומר לא איסור ולא היתר. סי׳ תרי״ד והשיבני רבי. שם ורבי אמר לי. סי׳ תרט״ו סיפר יהודי אחד לר׳, ומצא רבי ראייה. סי׳ תרי״ט והרצו הדברים לפני רבי, ואמר רבי.

G) הקדמונים אשר הביאו את הסדור.

אף כי לא מצינו שנזכר הסדור לרש״י ז״ל בהרבה ספרים מהקדמונים, כמו שהזכירו את האורה (עיין מבוא להאורה סי׳ י״ד), ואת ספר הפרדס (עיין מבוא שם סי׳ ל״א) ואת המחזור וויטרי (ע״ש במבוא למח״ו ע׳ 161), בכל זאת נמצא שהיה הסדור לפני איזה קדמונים, כמו שהעיר הרב החכם ר׳ חיים מיכל מהאמבורג בספרו אור החיים (צד 590) וז״ל: סדור [רש״י] מובא בס׳ המנהיג ה׳ יו״כ סי׳ ס״ו וס״ט, ובתוס׳ פסחים דף קי״ד ע״א, ונראה שהוא ספר דינים ומנהגים מכל השנה ובפרט לבני צרפת וטעמיהם. ואולי לקוח משם סדר נשיאת כפים לרבינו שלמה המובא בתוס׳ סוטה ל״ט ע״א עכ״ל. וכן בעל תולדות רש״י בהעתקת ר״ש בלאך דף מ״ג ע״ב הביא: סידור [רש״י] מובא בתוס׳ פסחים קנ״ד בין סידורו של ר׳ יוסף טוב עלם ושל רבינו שמעי׳. אולי הוא רק ס׳ תפלות אשר רש״י כתב לו וגם על הגליון. ס׳ נשיאת כפים מפי רש״י המובא

בתוס׳ סוטה ל״ט איננו רק דברי רש״י הנמצאים שם עכ״ל, אולם מה שהביאו חכמי תוס׳ בפסחים שם ד״ה מטבל אין כוונתם לסדור רש״י רק לסדר פסח של רש״י ז״ל[1]) המובא גם בסדור שלפנינו וגם במחזור וויטרי (צד 254 וע׳ 281) ובאיסור והיתר כ״י סי׳ א׳ ובהאורה סי׳ פ׳ ובהאורה ח״ב סי׳ ט״ז ובפרדס (בשם האורה) סי׳ קכ״ב. וסדר פסח לרש״י הובא גם בס׳ האסופות כתב יד [מאַגאַצין ה״י ע׳ 83] ובשבלי הלקט השלם בסדר פסח, והביא הרבה פעמים: בהלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל שסידר. [ומה שרמז בעל תולדות רש״י על סדור ר׳ יוסף טוב עלם שהביאו התוס׳ בפסחים שם „ולא כה״ר יוסף שעשה בסדרו ויטבול בהרוסת״, וכן הוא ג״כ בתוס׳ פסחים קט״ו ע״ב ד״ה למה „וכן יסד הר׳ יוסף בסדרו״ ועוד שם קט״ז ע״א ד״ה תגרי „וכן עשה הר׳ יוסף בסדרו חרוסת זכר לטיט״, וקי״ז ע״ב ד״ה רביעי „ולהר׳ יוסף טוב עלם שכתב בסדרו״, כוונתם לקרובץ לשבת הגדול המתחיל אלהי הרוחות]. וגם המנהיג ה׳ פסח הביא וכן כתב רש״י בסדר שלו, הכוונה לסדר פסח לרש״י, וכן הובא בא״ז ח״ב סי׳ רנ״ו (דף ס׳ ריש ע״ב בפירוש ר״ש מפלייש לסדר הפסח של ר׳ יוסף ט״ע) ובסדר רבי׳ שלמה ז״ל כתב נוטלין ידיהן[2]), אולם בה׳ שבת שם סי׳ נ׳ (צד 22a) הביא ופי׳ בסידור רבינו שלמה ובזה כיוון לסדור רש״י (עיי״ש סי׳ תק״ה), וכן בסי׳ ש״ס [151 b] הביא וי״א שרש״י כתב בסידור שלו אתרוג שבירך עליו ונפסל, אסור בהנאה כל שבעה. (וזה ליתא לפנינו בסדור עיי״ש סי׳ רמ״ו וש״ה). המנהיג ה׳ יו״כ סי׳ ס״ו הביא לענין מנחה יו״כ, כך ראיתי בצרפת בסדר ר׳ש ז״ל, הוא בסדור סי׳ רי״ד והובא גם במח״ו צד 394. עוד שם סי׳ ס״ט ואני ראיתי בצרפת מקומות שהיו תוקעין לאחר תפלת נעילה מיד לפני תפלת ערבית וכן כת׳ רבי׳ שלמה ז״ל בסדורו וכו׳, וזה לפנינו בסדור סי׳ ר״ו, וכן בה׳ מגילה סי׳ כ״ו הביא דברי רבינו שלמה וכוון לדבריו בסדור סי׳ שמ״ו[3]). בשבלי הלקט סי׳ ג׳ הביא מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל כי גדול אתה וכו׳, וזה ליתא בפרדס רק בסידור סי׳ תנ״ח, עיין שם הערה ב׳, עוד הביא בסי׳ ע״ו בשם רבינו שלמה ולא נמצא בפרדס רק בסדור סי׳ תי״ז, ע״ש

---

1) [עי׳ במ״ע בית תלמוד שנה שניה ע׳ 205 הערה 78 ושם ע׳ 296].

2) [ובכ״י לפסיא [Kat. Vollers N. 1103] איתא: רבי׳ ש״י כתב בסידורו שאין לאפות מצה כ״א בערב הפסח לאחר חצות משום הדור מצוה ומצוה בזמנה עכ״ל כפי העתקת הח׳ פארגעס במ״ע צייטשריפט פיר העבר. ביבליאגראפהיע שנת 1907 ע׳ 21. וגם זה הוא מסדר הפסח לרש״י, עי׳ פרדס ריש סי׳ קכ״ט, מח״ו ע׳ 260 סי׳ י״ט, האורה ח״ב ע׳ 188 סי׳ ל״ב והובא ברוקח סי׳ ר״פ ובשבלי הלקט סי׳ רי״ג בשם רש״י. — ובהגמיי״מ פ״ח מה׳ חמץ ומצה אות כ׳ הובא: שוב מצאתי בתוס׳ ע״פ [קי״ז ע״ב ד״ה רביעי] שמותר לשתות כל הלילה בין יין בין מים וכו׳ וכן כתב רש״י ב ס ד ר שלו ע״כ וע׳ בסדר הלילה בסוף ס׳ דקדוקי סופרים ע״מ פסחים, ורנ״נ ראבינאוויטש מיחסו לר׳ שמעיה תלמיד רש״י, שכן כתוב שם בסוף: אני שמעיה ור׳ יהודה ביר׳ אברהם שמענום לאלה מפי הקדוש זכור לטוב וכבוד מנוחתו, ובין תשובות הגאונים מצא רבינו הקדוש זצ״ל תשובה משובשת וכו׳].

3) [עוד הביא במנהיג דברי רש״י בה׳ תפלה אות ס״ה ושם בדין עשרה לתפלה אות ע״ט (האורה סי׳ ק״ל ועיי״ש במבוא ע׳ 165 ומח״ו ע׳ 25 סי׳ מ״ה), ובה׳ שבת אות מ״ט ובה׳ סעודה סוף אות א׳ בשם תשובות ר״ש (פרדס סי׳ ס״ח), ה׳ הלל אות ל״ד ע׳ 44 (עי׳ האורה ח״ב סי׳ קמ״ח), ה׳ יוה״כ אות מ״ה (ע׳ נ״ח), ה׳ סוכה אות ל״ז (סדור רש״י סי׳ ש״ב) ואות מ״ב, ה׳ פסח אות כ״ח (בסדור סי׳ שס״ז, האורה ח״ב סי׳ ל׳, פרדס סי׳ ק״מ, מח״ו ע׳ 259 ושבלי הלקט סי׳ רט״ז), אות ל״ח (פרדס סי׳ קל״א, מח״ו ע׳ 266, האורה ח״ב סוף סי׳ ל״ט ושבלי הלקט סי׳ רי״ב), אות מ׳ (פרדס סי׳ קל״א, מח״ו 265, האורה ח״ב סי׳ ל״ט ובסדור סי׳

הערה ב׳. וגם בהגהות מיימוניות סוף פ״ב מה׳ מגילה הביא כתב תלמיד אחד לפני רש״י ראיתי בני אדם שנהגו לחלק מתנות פורים לעבדים ולשפחות כו׳, כל המאמר הוא בסדור סי׳ שמ״ו ע״ש הערה א׳ [1]).

בס׳ מנהגים לר׳ אברהם קלויזנר[2]) נדפס בריווא דטרינט שנת שי״ט הביא דברים מפורש בשם סדור רש״י ז״ל, כמו שתראה בדף י״ג ע״ב בהגה שהביא ושאלו מקמי

שע״ה), אות מ״ה (סדור סי׳ שע״ו, פרדס סי׳ קל״א ובשהל״ק סי׳ רט״ו), אות פ״ו (האורה ח״ב סי׳ מ״ז, פרדס סוף סי׳ קל״ב, מח״ו 286, שבה״ל סי׳ רי״ח ובמנהגי מהרי״ל סדר האגדה. אמנם במעשה הגאונים ע׳ 22 ובא״ז ח״ב סי׳ רל״ב ע״ש ר׳ קלונימוס הזקן), שם ה׳ עירובי תבשילין ע׳ 88 אות צ״ו (ר״ש ז״ל בתשובות), שם ע׳ צ״ג אות קט״ז].

[1]) [עוד נזכר סדור רש״י: בפירוש על הסדור לר׳ אשר ב״ר יעקב הלוי, קרובו ותלמידו של ר׳ שמואל ב״ר ברוך מבבנברק (כ״י קויפמאנן ברשימתו סי׳ 399) הביא בדף כ״א ע״ב: וראיתי בסידור רבינו שלמה ב״ר יצחק ובתשובת הגאונים ודקאמרינן דאסור למשתעויי בין ישתבח לפריסת שמע הני מילי דלאו צורכי ציבור נינהו או לצורך עני המתפרנס מן הציבור אבל משום הכי ליכא איסור׳ אלא בתר הכי ואומר קדיש. וכ״ה לפנינו בסדור סי׳ י׳ בשינויים עיי״ש. ובשו״ת מהר״ח א״ז סי׳ ק״א (דף ל״א ע״ג) איתא: ובסידור רבינו שלמה ראיתי שכתב וזה לשונו אבל אברכת נקבים לאחר שיברך שחרית אינו צריך לברך כל היום כולו, כל שעה שאדם נפנה צריך לברך אשר יצר את האדם אפילו לקטנים עכ״ל וכ״ה לפנינו בסדור ע׳ 52 סי׳ ק״ג, ועי׳ במח״ו סי׳ ס״ז, דלפי גירסתו לא תקשה קושית מהר״ח א״ז דרישא וסיפא סותרים אהדדי. ובהגהות שערי דורא להלכות נדה ס״ס ב׳ [דפוס באסיליאה, שנ״ט, דף פ״ז ריש ע״א] הביא: כתב רש״י ז״ל בסידורו טעם דמנהגא וז״ל אינן צריכות להמתין שבעה ימי נידותן ואח״כ ז׳ ימים נקיים וכו׳ עכ״ל סידור רש״י ז״ל וכל מה שהביא שם תמצא בפרדס סי׳ ער״ב (ע׳ 99 a), במח״ו סי׳ תצ״ט (ע׳ 606) ובס׳ האורה ח״ב סוף ע׳ 168. ובהגהות שע״ד שם סי׳ י״ח (דף צ״ד ע״ד) איתא: ולא ידבר עמה כו׳ וכ״כ רש״י בסידורו וז״ל שאסור להרבות שיחה עמה מפני הרגל עבירה עכ״ל. וזה הובא בפרדס ס״ס ע״ר, במח״ו סי׳ תצ״ח (סוף ע׳ 605) ובהאורה שם ע׳ 167 אות ט״ו, ועי׳ בא״ז ח״א סי׳ ש״ס (ע׳ 96 b). ואף הרש״ל בסידור שלו הביא את הסדור רש״י, עי׳ במ״ע לעטטער-באדע שנת XI ע׳ 4 שהביא שם מה שכתב ר׳ שבתי הסופר בהקדמה לסידור שלו וז״ל: גם את זה עשה ה׳ והמציא לידי את הסדור שכתב לעצמו הגאון מהרש״ל וכבר היתה אותו הסדור בירושלים תוב״ב ביד הגאון מהר״ר וישל זצ״ל כי הוא היה חתנו של מהרש״ל ז״ל ועתה הובא אותו הסדור לידי ומצאתי בו דקדוקים וחדושים מאשר מצא הגאון זצ״ל בסדורים ישנים שהביא בדבריו כגון סדורו של רש״י ורמ״ח ורא״ק ור״י ברונא ור׳ אביגדור קרא. ובהקדמה הכללית לסידור ר׳ שבתי הסופר שהו״ל החכם המצויין מהר״א ברלינר (פפד״מ תרס״ט) ע׳ 69 איתא: ואח״כ מצאתי בסדור מהרש״ל שכתב וז״ל: ותמלוך עליהם לעולם [בעלינו לשבח], רש״י אין לומר מהרה כי סדור דברים הוא ולא בקשה עכ״ל. ואפשר שהיה בסדור רש״י ג״כ סדר הסליחות ופירוש על הפיוטים. עי׳ במח״ו סי׳ קל״ד ע׳ 106 שהביא שם בהוספה: ודוגמא לזה הסדיר רבינו שלמה זצ״ל בסדר פסוקי סליחות. ובכ״י קויפמאנן סי׳ 400 הובא דבר אחד מפירושו על דברי הפיטן ר׳ שלמה ב״ר יהודה הבבלי בזולת ליום א׳ דפסח, וכן נזכר שם שהשיג על ר׳ מנחם ב״ר חלבו בפירושו לאנסיכה מלכי לר״א הקליר וראה מה שהביא צונץ בספרו ריטוס ע׳ 200].

[2]) כאשר הביא הרב בעל אור החיים (צד 106) הוא הנקרא מהרא״ק. והוא הנהיג רבנותו בווין בזמן אחד עם מהר״ם הלוי ולא היה לאחד חזקה יותר מלאחר כמ״ש מהרי״ו בתשובה סי׳ קנ״א, ונראה שמהר״מ הלוי הוא ר׳ מאיר סג״ל המובא בפסקים וכתבים למהרא״י סי׳ ס״ג ושמהרא״ק ומו״ה פסח מקרימזא הסכימו עמו, גם היו מבני דורו הגדולים מו״ה שלום מנייאשטאט ומו״ה אהרן בלומלין הקדוש הי״ד, והמה היו עיקרי תושבי אושטריך, ומגדולי תלמידיו היו מו״ה אייזיק טירנא אשר כתב בהקדמתו למנהגיו שהיה רבו מובהק וגם מהרי״ל קבל ממנו כנראה בתשובתו סי׳ קל״ד וסי׳ קס״ב.

והנה בספר המנהגים נמצאו איזה מאמרים שחתם חיים פלטיאל כו׳ דף ב׳ ע״ב, ג׳ ע״ב, ד׳ ע״ב, ו׳ ע״א, ט׳ ע״ב, י״ח ע״א, ובדף ל״ד ע״א ול״ח ע״ב כתב „נראה לי חפ״ת״ והוא ר״ת

רבי יצחק בר׳ יהודה מפני מה תוקעין קודם שמבדילין והלא אסור לעשות מלאכה קודם הבדלה, והשיב ודאי מלאכה אסורה אבל תקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה כו׳ וסיים עד כאן לשון מרדכי וכן כתב רש״י בסדר שלו. הוא בסדור רש״י סי׳ ר״ו ושם הובא וכבר נשאל מאת גור אריה וכ״ה במח״ו סי׳ שמ״ה צד 381 והוא ר׳ יהודה בר יצחק ונקרא גור אריה ע״ש הכתוב גור אריה יהודה, ובטעות הביא הר״א קלויזנר מקמי ר׳ יצחק בר יהודה וצ״ל מקמי ר׳ יהודה בר׳ יצחק. ודברי המרדכי שהביא הר״א קלויזנר הם במרדכי סוף יומא. עוד במנהגים דף י״ד ע״א יוה״כ אסור באכילה כו׳ א״ר חסדא כנגד ה׳ דברים ששנויות (בשבת) בתורה כו׳ וסיים סדר רבינו שלמה, הוא בסדור סי׳ קפ״ז וכל הלשון שם לקוח מן בה״ג ה׳ יום הכפורים (דף ל׳ ע״ג) והובא גם במח״ו סי׳ שמ״ה (צד 375) וכל המאמר הוא ביומא ע״ג ע״ב במשנה ובגמרא שם דף ע״ו ע״א, ובמנהגים יש לתקן כמו שהוא לנכון בסדור.

גם הביא דברים סתם בשם רש״י כמו דף ד׳ ע״ב כתב רש״י יש אומרים נוהגין שלא לומר במה מדליקין ביו״ט משום עשירתם ערבתם ויו״ט לאו בר מעשר ועירוב הוא, איני רואה טעמם שהרי אומרים אותו בכל ערב שבת בחול, ובאותה שעה שאנו אומרים לאו בר הדלקה ועישור ועירוב הוא שכבר קידש היום ואפילו הכי אנו אומרים כדי שיהיה נזכר לשבת, הכא נמי ביו״ט לא שנא ואני שמעתי שאין נראה טעמי׳ שאפילו במקום שאין מעשרין אומר אותו, לפיכך לא שנא לאומרו, וכן בע״ש בין בערב יו״ט, ואם תאמר מאחר שאין מעשרין למה אומרים אותו, ויש לומר כמו כן נמי תמצא בהדלקה במוצאי יו״ט ואפילו באמצע השבועה אנו אומרים לששת ימי המעשה, וליכא ששת ימי המעשה ואומר סדר הבדלות הוא מונה הכי נמי במה מדליקין ביו״ט שחל להיות בע״ש סדר קדושות הוא מונה עכ״ל, זה לא נמצא בסדור. וראיתי בהמנהיג ה׳ שבת אות ט׳ שהביא וז״ל ומנהג צרפת כשחל יו״ט בע״ש שאין אומרים במה מדליקין שאין יכול לומר עשרתן ערבתן דהא אין מגביהין תרומות ומעשרות ביו״ט [הוא בביצה ל״ז ע״א] כך קבלתי בצרפת עכ״ל. וגם בשבלי הלקט ה׳ שבת סוף סי׳ ס״ו הביא וז״ל יש מקומות שנוהגין שלא לשנות פרק במה מדליקין כשחל יו״ט בע״ש ונותנין טעם לדבר לפי שאינו יכול לומר עשרתן ערבתן שאין מעשרין ומערבין ביו״ט ויש שאין דוחין אותו בכך, שהרי בשעה שאומר אותו אינו עת לא לעשר ולא לערב ולא להדליק את הנר עכ״ל, וגם הוא אינו מזכיר בזה שם רש״י ז״ל.

עוד שם דף ט׳ ע״ב אמר ר׳ אבהו למה תוקעין בשופר של איל כו׳ וסיים עד כאן לשון רש״י, הוא בסדור סי׳ ק״ג והוא לשון חז״ל ר״ה ט״ז ע״א. ולא אדע למה הביא זה בשם רש״י.

חיים פלטיאל. והוא המובא באור החיים צד 411 וכתב שהיה בזמן הרשב״א כנראה מהגב״ע המובא בתשובת הרשב״א ח״א סי׳ שפ״ו. ושאל מן מהר״ם ב״ב ותשובתו נדפסה בתשובותיו ד״ק סי׳ ל״ב ומובאת תשובה להרב הזה בתשובת הרא״ש כלל ל׳ סי׳ ד׳, והוא חבר ס׳ מנהגים, מובא בלקוטי מהרי״ל ה׳ סוכה ובהגה שם. ואולי ס׳ המנהגים של הר״א קלויזנר הוא מר׳ חיים פלטיאל ורק ההגהות במנהגים הם מהר״א קלויזנר, ובאיזה מקומות בהגה חתם הר״א קלויזנר. [ע״י מה שכתבתי במבוא לספר לקט יושר, ברלין תרס״ד ע׳ XVIII סי׳ ח׳ ובמ״ע מאגאצין פיר דיא וויססענשאפט דעס יודענטומס שנה י״ט (1892) ע׳ 120 וברשימת הכ״י שבעזבון החי׳ ר״ד קויפמאן ע׳ 22 סי׳ 91].

עוד שם דף י״ד ע״ב ואומר הבדלה בחונן הדעת ויש לומר שתקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה כו׳ וסיים פירוש רש״י, וכל זה הביא למעלה דף י״ג ע״ב (והעתקתיו לעיל), שכן כתב רש״י בסדור שלו.

דף י״ז ע״א הביא וכתב רש״י שאומרים במה מדליקין בכל ע״ש משום שאם יאחר אדם במלאכה שיסיים תפילתו עם הציבור ולא יותר (לבוא) בבית הכנסת מפני המזיקים שהיו בבתי כנסיות שלהם שהן בשדות כו׳, וזה לא מצאתי בשם רש״י. ועי׳ בפרדס סי׳ ג׳ (דף ג׳ ע״ב) שהביא ואומר פרק במה מדליקין שמדבר בשמירת השבת והכל לחביבת הדבר שמזכירין על ענין השבת וקורין אותו כדי להגין עליהם עכ״ל. [ומפורש יותר במח״ו ס״ס ק״ו ע׳ 84 והובא בס׳ המחכים ע׳ 19 עיי״ש הערה ר״ס].

דף י״ח ע״א. אמר רבא לולב בימינו ואתרוג בשמאלו, מ״ט, הני תלתא מצוה והאי חדא מצוה עד כאן לשונו של רש״י. לא אדע למה הביא זה בשם רש״י, אף כי כן הביא בסדור סי׳ רע״ד, הלא הוא לשון הגמרא סוכה ל״ז ע״ב.

דף י״ט ע״א. שאלו לרש״י מי שאין לו לולב צריך להקיף או לא דהא בשבת אין מקיפין לפי שאין נוטלין לולב בשבת הכי נמי לא שנא ע״כ, הובא באריכות במח״ו סי׳ שפ״ב (צד 444) וכן הובא באו״ז ח״ב ה׳ סוכה סי׳ שט״ו דף ס״ט ע״א והבאתי זה במבוא לס׳ האורה צד 163.

דף ל״ד ע״א. ובתשובת רש״י כתב שמיד בלילה מבטל. עיין בסדור סי׳ שנ״ה ובהאורה ח״א סי׳ פ׳ ובח״ב סי׳ ט״ז ובאו״ה בהתחלתו סי׳ א׳ ובמח״ו צד 254.

שם. והנהיג רש״י כשחל י״ד להיות בשבת לשרוף החמץ ביום ו׳ בי״ג [ביום ששי בע״ש] קודם חצות גזירה שמא ישהא בשנה אחרת לאחר חצות ע״כ לשון מרדכי [בסוף] פ״ק דפסחים.

דף ל״ח ע״א. פעם אחת שכח רבי לאכול אפיקומן כו׳ וסיים וכן נהגו [צ״ל נהג] רש״י ע״כ, כל הלשון הובא בסדור סי׳ קל״ד ובפרדס סוף סי׳ קל״ב ובס׳ האורה ח״ב סי׳ מ״ז ובמחזור וויטרי (צד 286) סי׳ ע״ד, וכן בשבה״ל סי׳ רי״ח הביא כתב רבינו שלמה זצ״ל בהלכות פסח שסידר, והסיום וכן נהג רש״י הוא ג״כ במח״ו שם.

דף מ״ג ע״א. ואם חל ת״ב ביום א׳ מבדילין במוצאי ת״ב ואין מברכין לא על האש ולא על הבשמים ורש״י היה מברך בורא מאורי האש במו״ש בצאתו מבית הכנסת ובמוצאי ת״ב היה מברך המבדיל, הוא בסדור סי׳ ת״ד והובא בפרדס סי׳ קנ״ה.

ד) שמות הגאונים והקדמונים המובאים בסדור עפ״י סדר א״ב.

ה״ר אברהם. (סי שנ״ב) שבת שלפני הפסח נהגו לקרותו שבת הגדול ומבואר הטעם בזה וסיים מפי ר׳ אברהם נ״ע. וכן הובא בהאורה ח״ב סי׳ ס״ב ובאו״ה (כ״י) סי׳ נ״ז, ובמח״ו סי׳ רנ״ט (צד 222) ובפרדס סי׳ י״ז [ובפרדס כתוב מפי רבי וצ״ל מפי רבי אברהם]. הובא הרבה פעמים בתוס׳, עיין במבוא למח״ו צד 10, ובתוס׳ ברכות מ״ה ע״ב ד״ה שאני הביאו: וכן עשו בנות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה עפ״י אביהֶן כו׳, ובתוס׳ חולין ק״ו ע״ב ד״ה וכל הובא הקשה ה״ר אברהם בן הרב ר׳ משה, והוא רבינו אברהם מריגנשבורג הנזכר באו״ז ח״א סי׳ תשמ״ד, ובעל שבה״ל ח״ב כתב יד סי׳ מ״ו הביא ר׳ אברהם הגדול מרגנשפורג. ושם הביא תשובתו לה״ר שמחה ושם בהערה מ״ז הבאתי: ראיתי בשם הגדולים ח״א אות א׳ סי׳ ק״ו שכתב וז״ל

רבינו אברהם מרוטונבורג הרב שבלי הלקט מביא תשובה ממנו עכ"ל, ואני לא מצאתי בשבה"ל לא בח"א ולא בח"ב שהביאו, ואין ספק שצ"ל רבינו אברהם מרגנשבורג, והוא מורו של הרב בעל אור זרוע, ומובא במרדכי לפעמים בשם ר' אברהם ב"ר משה מרגנשבורג[1]). ועיין בלקוטי בתר לקוטי [במבוא למח"ו ע' 172] מהרב החוקר מוהר"א ד"ר ברלינר שהביא ר' אברהם הנזכר סתם הוא ר' אברהם ב"ר יוסף מאורליינש והותנו הנזכר שם הוא ר' יהודה סיר ליאון מפאריז[2]).

ה"ר אליעזר. (סי' קע"ז) בלותיר רובם היו אומרים והשיאנו בר"ה וביו"כ ורבינו יצחק ב"ר יהודה בשם רבו ר' אליעזר אמרו כל ימיו. וכ"ה במח"ו סי' שכ"א (צד 360) ובמח"ו כתוב ר' אלעזר בלי יו"ד, וכן הובא בפרדס סי' קס"ח, ובשבה"ל סי' רפ"ו הובא זה ג"כ, ושם כתוב בשם רבו ר' אליעזר. והרא"ש ר"ה פ"ד סי' י"ד הביא בשם רבנו אלעזר הגדול. עוד בסדור סי' רס"ו והעיד אחד לפני גור אריה על הרב ר' אלעזר הגדול זצ"ל שהיה עושה סוכתו בתוך הבית ולא היה מסלק הלטש כו' ושאלו את גור אריה, וכ"ה במח"ו סי' שנ"ט (צד 413). עוד שם סי' תכ"ה תיקנו לומר והוא רחום כו' מפי ר' אליעזר הגדול, ע"ש הערה ב'. עוד שם בסי' תקצ"ד ור' מאיר ב"ר שמואל העיד שכך אמר לו ר' יצחק הלוי לא מתוך הלכה נהגתי כך, שהרי בכל מקום לא מצינו בשר בחלב במשהו, אבל רבו ר' אלעזר לא למד מס' ע"ז, ומשום דלא איפשיט ליה החמיר עליו כמשהו, ומשום כבוד רבו נוהג גם הוא במשהו, וכל זה הובא בפרדס ה' בשר בחלב סי' רל"ח (דף מ"ד ע"ב). הוא ר' אליעזר הגדול ממגנצא, והיה בדור שלפני רש"י בזמן רבינו יעקב בר יקר, ורבינו יצחק ב"ר יהודה היה תלמידו. והובא ברש"י פסחים ע"ו ע"ב ד"ה אלא, והביא גם את שם אביו משמו של ר' אליעזר בן יצחק נאמר לי, וכן הובא ברש"י בכורות ט"ו ע"ב ד"ה אמר, ובתוס' שבת נ"ד ע"ב ד"ה רב, כך קבל רבינו שמואל בשם רבינו שלמה ששמע מרבי אליעזר רבו כמו שהביא הרש"ה במבוא. וכן הובא ברש"י תהלים ע"ז, איוב כ"ד[3]).

ה"ר בנימין. (סוף סי' קס"ג) נמצא בכ"י ב' (כ"י הרשד"ל) הוספה מר"ת והבאתי את ההוספה שם בהערה י' והובא בה שכך היה מנהג במקומו של ר' נתן ב"ר יחיאל שסדר הערוך כמו שכתב בערך ערב ועל מנהג שלנו (בענין התקיעות) יש תימה ופליאה נשגבה, ואמנם מקדושת של מוסף יום שני שמתחיל אגן הסהר פייט בה רבי בנימין נוי ארבעה קולות בהריענו, וריבוי מטות להשעינו, זהו כפי מנהגינו. הוא רבי בנימין בר שמואל המובא בפרדס סי' קע"ד (ל"ד ע"א) וז"ל גם בארץ רומי יסדו מענייני ימים טובים אזהרות דחג השבועות וקרובות ויוצרות מענייני מתן תורה, עיר וקדיש זקינינו הרב ר' בנימין ב"ר שמואל מקוסטני [Coutances] זק"ל אמר כשקצרו י"ח לשבע, היתה חכמה מרובה בישראל כו'. ועיין עמודי העבודה צד 53 שהביא כמה פיוטים ממנו, והוא היה עם ר' מאיר שליח צבור בזמן אחד, שו"ת הרש"ל סי' כ"ט,

---

1) [ראה מש"כ אודותיו במ"ע החדשי 1909 ע' 602 סי' 14 ובהערות שם.]
2) [עי' אודותיו בספרו של החו' גראסס Gallia Judaica ע' 37].
3) [ראה מה שכתבתי במבוא לס' מעשה הגאונים ע' XV הערה מ"ג].

ועיין מ״ש הריט״ל צונץ בספרו סינאַגאָגאַלע פאָעזיא ע׳ 115, ובנחלת שד״ל לוח הפייטנים צד 20, והוא המובא בתוס׳ חגיגה י״ב ע״א ד״ה מסוף.

רבינו גרשום. (סי׳ רכ״ב) ובסדר הזה רבי׳ נ״ע הנהיג את דורו שהעמיק ממכתב ידי רבו מובהק רבי יעקב בר יקר שפי׳ במסכת מגילה לפני המאור הגדול מתקן לכולה גולה רבינו גרשום ז״ל כו׳ וזה הובא גם במח״ו סי׳ ש״פ (צד 442), הוא רבינו גרשום מאור הגולה תלמידו של רב האי גאון והיה רבו של ר׳ שמעון הזקן אחי אמו של רש״י ז״ל ונפטר שנת ד״א ת״ת כמובא בתשובת רש״ל סי׳ כ״ט. ומלבד פירושיו לתלמוד בבלי חיבר גם הלכות טרפות והובא בתוס׳ חולין מ״ו ע״ב ד״ה אליו, וז״ל וכן משמע מתוך הלכות טרפות דרבינו גרשום, וכן עוד שם מ״ז ע״א ד״ה היינו, ומתוך הלכות טרפות של רבינו גרשום, עוד שם בתוס׳ ד״ה אי וכן פסק רבינו גרשום, עוד שם ד״ה ואי, כתוב בה׳ טרפות של רבינו גרשום וכן דף מ״ח ע״א ד״ה אמר ובהלכות טרפות של רבינו גרשום כתב, וכן המרדכי חולין פ״ג סי׳ תרט״ז הביא וכן משמע בה׳ טרפות של רבינו גרשום מאור הגולה, וכן הובא ברוקח סי׳ שפ״ג, ובס׳ התרומה ה׳ טרפות ובעל שבלי הלקט כ״י ח״ב סי׳ מ״ג הביא פסקים של רבינו גרשום ז״ל כמו שהבאתי בהקדמה לשבלי הלקט השלם דף י׳ ע״ב, ושם בהערה סי׳ רל״ו הבאתי בשם בעל שם הגדולים (ח״א אות ג׳ סי׳ צ״ו) רבינו גרשום מאור הגולה בס׳ שבלי הלקט ח״א וח״ב מביא הרבה תשובות ממנו, וגם שמצא בפסקים של רבינו גרשום מאור הגולה ז״ל, נראה שחיבר פסקי הלכות מלבד תשובות לכל שואל עכ״ל. ורש״י ביצה כ״ד סע״ב הביא ובתשובת רבינו גרשום מאור הגולה מצאתי כמותי. ואולי סי׳ ק״ג בס׳ האורה פסק ט״ייפות ונדפס גם בפרדס ס״ רכ״ז מספר האורה ורשום פסק טרפות הוא מפסקי טרפות של רגמ״ה. גם הובא בס׳ תמים דעים להראב״ד סי׳ ק״ג ורשום פסקי טרפות אבל לא הביא המקור עיין הערה א׳ וב׳. ובס׳ האורה סי׳ ק״א * הובא פסק רבינו גרשום וכן הובא בפרדס סי׳ רנ״כ מספר האורה הוא פסק של רגמ״ה. ועיין עוד אודותיו בס׳ אור החיים סי׳ 677. והר״י מיללער בהקדמתו לתשובות חכמי צרפת סי׳ י״ב ובמבוא למח״ו ובנחלת שד״ל צד 12[1]).

גור אריה. (סי׳ ר״ו) וכבר נשאל מאת גור אריה מפני מה תוקעין במוצאי יו״כ קודם שיתפללו שמונה עשרה ויאמרו הבדלה בחונן הדעת. וכ״ה במח״ו סי׳ שמ״ה (צד 381). עוד בסי׳ רס״ו והעיד אחד לפני גור אריה על הרב ר׳ אלעזר הגדול זצ״ל שהיה עושה סוכתו בתוך הבית ולא היה מסלק הלטש כו׳ ושאלו את גור אריה. וכ״ה במח״ו סי׳ שנ״ט (צד 413) וכן בחפש מטמונים סי׳ כ׳. עוד בסי׳ שכ״ז בענין דין הלל ביחיד והסיום גור אריה ומעשה בא על ידו שהלכו להתפלל בבית האבל בר״ח ורצו המניין לקרות הלל, והורה הלכה למעשה דאין צריכים דעשרה שפירשו מן הציבור הרי הם כיחידים, וכ״ה במח״ו סי׳ רמ״א (צד 206) ועיין בפרדס סוף סי׳ כ״ב. והוא ר׳ יהודה בר׳ יצחק ונקרא גור אריה ע״ש הכתוב גור אריה יהודה. ואיננו ר׳ יהודה בר׳ יצחק סיר ליאון בפאריז והמכונה גם ר׳ יהודה החסיד מפאריז שהובא בתשובת

1) [עי׳ במבוא לס׳ מעשה הגאונים ע׳ XVI הערה ג׳].

רש״ל סי׳ כ״ט כי הוא נפטר בשנת תתקפ״ד, ועיין תשובת חכמי צרפת סי׳ כ׳ דף י״א הערה ד׳ לר״י מיללער ז״ל[1]).

רב האי גאון. (סי׳ ק״ב) נטילת ידים פי׳ רב היי בתשובותיו על שם שצריך להגביה את ידיו למעלה לאחר רחיצתן כמו וינטלם וינשאם. וכן הובא בפרדס סי׳ ס״ו ובלקוטי הפרדס (דף ו׳ ע״ב). עוד בסי׳ שנ״ז וכך השיב מר הילאי ורב הא גאון. עיין שם בהערה ז׳ ובספר האורה ח״א סי׳ פ״א הערה ח׳ ושם הארכתי. עוד שם סוף סי׳ ת׳ רב האי ורב הילאי ורבינו שלמה אומרים אין צריך לחזור ולהגעיל כו׳.

רב הילאי. הבאתיו לעיל בערך רב האי גאון.

רבינו חננאל (הר״ח). (סי׳ רע״ח) ור׳ חננאל איש רומי פירש ניענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד כו׳. כוון לפי׳ ר״ח בגמרא סוכה ל״ז ע״ב הנדפס בווילנא וגם הערוך ערך נע הביא כל הלשון ונובע מפי׳ הר״ח לסוכה שם. גם הרי״ץ גיאות דף קי״ב הביא דברי הר״ח וגם המנהיג ה׳ אתרוג סי׳ ל״ח והרשב״א בשו״ת סי׳ תל״ז הביאו את דברי הר״ח. ומה שרש״י יכנהו „איש רומי״ וכן נקרא ג״כ בקצת הקדמונים המביאים דבריו רבינו חננאל איש רומי, לדעת הרב שי״ר ז״ל בתולדות ר״ח הוא לפי שבאו להם ספריו דרך איטליא חשבו שהוא איש רומי וגם הרשב״ם בפי׳ לב״ב ופסחים יכנהו ג״כ איש רומי. עוד בסי׳ רפ״ח וכן פסק ר״ח איש רומי דבעינן ג׳ בדי עלין לחין, וכ״ה במח״ו סי׳ שס״ז (צד 429) וכן הובא בשבה״ל סי׳ שס״ט, וכוון לפי׳ הר״ח סוכה מ״ד ע״ב. סי׳ רצ״ג עד כאן פי׳ רבינו יעקב וגם רבינו חננאל פירש וז״ל ונראין הדברים כו׳, הוא בפי׳ הר״ח בגמרא סוכה ל״ו ע״א ד״ה ניטלה פיטמתה ועיין בהערות לסי׳ רצ״ג הערה ד׳. וגם בערוך ערך פטם הביא את הר״ח והתוס׳ סוכה ל״ו ע״א ד״ה נטלה הביאו את פי׳ הר״ח בשם הערוך (ובמבוא לס׳ האורה צד 74 נשתבש הלשון ע״י המדפיס וחסר „עוד בסדור עד כאן פי׳ רבינו״); עוד שם סי׳ רצ״ח וכן פסק רבינו חננאל דקיי״ל כר׳ חנינא, הוא בפי׳ הר״ח סוכה ל״ו ע״ב ועיין בסדור שם הערה ה׳. עוד שם סי׳ שצ״ה מפורש בקונטרס רבינו חננאל סוגיא דשמעתא סלקא אין קרוי לחם. עוד שם בסי׳ שצ״ז הביא רבינו חננאל. סי׳ ת׳ ע׳ **197** מצאתי הג׳ רבינו חננאל. עוד שם ע׳ **198** מפי הרב הגדול רבינו חננאל גזרק. סוף סי׳ תקפ״ג וכן הורה רבינו חננאל בר׳ חושיאל[2]).

רב יהודאי גאון. (סי׳ ק׳) אקשו ליה למר רב יהודאי גאון, וכ״ה בבה״ג ברכות (דף י׳ ע״א). סי׳ ש״ב בהלכות לולב דקמפרש מר רב יהודאי גאון תני הכי, וכ״ה במח״ו סי׳ שע״ד (צד 435) עיין שם בסדור הערה ו׳. סי׳ ש״ח ור׳ יהודאי פסק בהלכות גדולות, ואין זכר מזה בבה״ג לפנינו עיין בסדור שם הערה ג׳. סי׳ תקצ״ב מצינו בהלכה דרב יהודאי מופלא ומובהק בדורו.

ה״ר יהודה בר ברוך. (סי׳ ר״ד) שמעתי על הגאונים ר׳ יהודה בר ברוך ור׳ יצחק זצ״ל שהיו מתענין ממחרת יום הכפורים, ולא נזכר אצל ר׳ יצחק שם אביו ובפרדס סי׳ קפ״ב איתא ור׳ יצחק ברבי לוי וצ״ל ור׳ יצחק לוי וכן בלקוטי הפרדס

[1]) [ראה מה שכתוב ע״ז במ״ע מאגאצין ח״י ע׳ 72 ובס׳ Gallia Judaica ע׳ 520].

[2]) [ע״ד תולדותיו וספריו האריך בטוב טעם ודעת החי׳ רש״א פאזנאנסקי בספרו היקר אנשי קירואן ע׳ 20].

ענין יו״כ הובא ר׳ יהודה בר ברוך ור׳ יצחק לוי, וכן במרדכי הביא ר׳ יהודה בר ברוך ור׳ יצחק הלוי, וכן בשבה״ל סי׳ שכ״ג (ק״נ ע״ב) הובא מצאתי שהרב ר׳ יהודה בר׳ ברוך והרב ר׳ יצחק הלוי זצ״ל שמתענין ממחרת יוה״כ אולם במח״ו צד 381 הובא כל זה וכתב ר׳ יהודה בר ברוך ור׳ יצחק ב״ר יהודה ז״ל וידוע כי ר׳ יצחק בר׳ יהודה להיד ור׳ יצחק הלוי לחוד, לכן יש לתקן במח״ו ור׳ יצחק הלוי[1].

ה״ר יהודה בר נתן. (סי׳ תקפ״ט) הובא פירוש של רבי יהודה בר נתן על כבד דבוק שנתבשל עם חתיכות הרבה כו׳[2]). הוא חתנו ותלמידו של רש״י, נזכר בר״ת יב״ן והובא הרבה פעמים בתוס׳ בר״ת ריב״ן והוא סיים לפרש פ״ג דמכות י״ט ע״ב. עיין מבוא למח״ו צד 24 והובא במרדכי, עיין נחלת שד״ל.

ה״ר יהודה בר יצחק. עיין לעיל ערך גור אריה.

ה״ר יוסף טוב עלם. (סי׳ קע״ב) בתשובת ר׳ יוסף טוב עלם הגדול זצ״ל מצאתי שני ימים טובים של ר״ה לאו דאורייתא נינהו כו׳. והובא גם במח״ו צד 357 וליתא שם מלת „הגדול" ובמח״ו שם בסוף חתום יוסף טוב עלם ב״ר שמואל. עוד שם סי׳ קע״ג וגם את תשובה זו השיב ר׳ יוסף טוב עלם זצ״ל בר״ה מקום שיש שליח ציבור מתפלל יחיד תשע כו׳ ובסוף חתם יוסף טוב עלם ב״ר שמואל. ובאמצע הובא וכן מנהג בשתי ישיבות, והיא מוקדמת במח״ו צד 352. עוד בסי׳ ת״א נמצא בכי״א ובכי״ב הוספה, פסק מרבינו יעקב בר׳ מאיר ז״ל (ר״ת), וכל המאמר הוא לקוח מס׳ הישר סי׳ שפ״ג, ובכ״י א׳ חסר השלמת המאמר ונמצא בכ״י ב׳ כמו שהעירותי בסדור שם הערה ל״ב, ובכ״י ב׳ שם הובא ומצאתי בתשובות הגאונים בשני דפים הראשונים כתוב בכתב יד רבינו יוסף טוב עלם יין נסך שנתנסך ממנו לע״ז אסור בהנאה ואינו בטל אפילו באלף, וזה הובא בתוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר, ותוס׳ פסחים ל׳ ע״א ד״ה אמר. עוד שם בסדור סי׳ תכ״א וכך השיב ר׳ יוסף הגדול וכ״ה בפרדס סי׳ נ״ו, הוא ר׳ יוסף ט״ע. עוד שם סי׳ תל״ה ולמען אשר לא ישנה בסדרו (סדר של פסח) יגרום לו מסורת זה הטעם ר׳ יוסף הגדול כו׳. סי׳ תקל״ד כך גזרקה מפי ר׳ יוסף טוב עלם, וכ״ה במח״ו סי׳ ק״נ (צד 116).

ה״ר יעקב בר יקר. (סי׳ ק״ב) השיב (רש״י) אף אני שאלתי את רבינו יעקב בר יקר ואמר לי בענין נטילת ידים[3]). סי׳ קל״ה וכן אמר לנו ר׳ יעקב משום אביו בענין מצות. הוא רבינו יעקב בר יקר, ובמח״ו צד 271 הובא וכן אמר לי רבי ר׳ יעקב

---

[1]) [וכ״ה בהגהות לרמב״ם בסוף ה׳ שביתת עשור ד״ה תרי יומי יוה״כ ובלקוטים מהל׳ אמרכל (שהו״ל רנ״נ קורוניל בספרו חמשה קונטרסים) דף כ״ג ע״ב ובס׳ אסופות כ״י דף ס״א כמו שהובא במ״ע מאגאצין ח״י ע׳ 77. ור׳ יהודה בר ברוך הובא בפירש״י לחולין מ״ז סוף ע״א: וכדמשתכחן תרתי עינוניתא שמעתי מפי מורי הזקן שנחלקו בה גדולי הדור ר׳ יהודה בן רבי ברוך וחבריו וכו׳. והובאו דבריו בא״ז ח״א סי׳ תי״א דף נ״ז ע״א ובס׳ המכריע סי׳ י״ב. ובראב״ן ס״ס רל״ט דף מ״ט ע״ב כתב: בזה נחלקו תלמידי רבינו גרשום ורבי יהודה בר׳ ברוך היה מכשיר וכו׳ ורבינו שלמה ראה את דברי האוסרין. ובמח״ו ע׳ 291 סי׳ צ״ב איתא: העיד ר׳ על אדם [גדול] ומנו ר׳ שניאור בר׳ יהודה בר׳ ברוך].

[2]) [עי׳ מה שכתבתי שם בהערה א׳].

[3]) [סי׳ ק״ג ושאלתי את רבי, בשו״ת מהר״ח א״ז ס״ס ק״א כתב שהוא רבינו יעקב בר׳ יקר].

בר׳ יקר הזקן משום אביו, עיין בסדור שם הערה א׳. סי׳ קע״ד לא להכריע באתי כי איני כדאי ליעשות סעד לדברי הארי שן סלע וגבעות עולם אך מעבור על משלחתו אשר הזקיקני להודיעו מה קבלתי מרבינו יעקב זצ״ל באותה שמועה אני משיבו כששמשתי לפניו, לא שמעתי מפי קדוש באותה שמועה כו׳ ואני לא שאלתי כו׳ ולא כחולק על רבינו יעקב שלא הנהיג כן, כי ידעתי [מידתו] בחר לו בגדולה מכולם, והנהיג עצמו כאסקופה הנדרסת ושם עצמו שירי שיריים ולא מלאו לבו לעטרת הראוי לו, לחדש דבר בדורו ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים על לבו, ופיזר בשעת המכנסין, אומר אני מקום הניחו לו אבותיו [להתגדר בו], ועל שניהם אני קורא, ועמך כלם צדיקים, ואת אשר עם לבבי אני משיב כי דבריו נכוחים למבין, ואם באנו לפרוש מהם כפורש מן החיים ובסוף חתם שלמה בר יצחק. וכל זה הובא באו״ז ח״ב ה׳ עירובין סי׳ ק״מ (דף ל״ח ע״ב) וכתב ועל זה השיבו רבינו שלמה והה״ר מאיר חתנו זצ״ל [אולי צ״ל להה״ר מאיר חתנו] בתשובה המתחלת אור נוגה. ובמקום שהוא לפנינו ולא כחולק על רבינו יעקב הביא הוא ולא כחולק על רבינו יעקב בר יקר. עוד בסי׳ ר״ז מפי הרב ר׳ יעקב בר יקר זצ״ל נאמר לי דטעם בשמים במו״ש כו׳ ובמח״ו צד 382 כתוב ומפי הרב ר׳ יעקב ז״ל, והמלות „בר יעקב" חסרים. ובמח״ו סי׳ קנ״א (צד 117) הובא והגאון רבינו שלמה בר׳ יצחק אומר בשם ר׳ יעקב בר׳ יקר דטעם בשמים במו״ש כו׳ וכן בשבה״ל סי׳ ק״ל (נ״ב ע״ב) הובא ובשם רבינו יעקב בר יקר זצ״ל מצאתי מה טעם מברכים על הבשמים במו״ש כו׳. עוד סי׳ רכ״ב ובסדר הזה רבינו נ״ע (הוא רש״י ז״ל) הנהיג את דורו שהעמיק ממכתב ידי רבו מוכהק ר׳ יעקב בר יקר שפירשה במס׳ מגילה לפני המאור הגדול מתקן לכולה גולה רבינו גרשום ז״ל [הוא רגמ״ה], וזה הובא גם במח״ו צד 442. עוד סי׳ ר״צ בענין פי׳ פיטם מפי ר׳ יעקב וכ״ה במח״ו ריש סי׳ שס״ט (צד 429). עוד סי׳ רצ״ג זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב אבל רבינו יצחק הלוי פי׳ פיטמתו ועוקצו שניהם בזנב והוא כלשון רש״י בגמרא סוכה ל״ה ע״ב ועיין בסדור הערה ג׳, ובסדור שם סיים עד כאן פירש רבינו יעקב, העירותי בהערה ד׳ שצ״ל עד כאן והמלות „פי׳ רבינו יעקב" יש למחוק ע״ש. עוד סי׳ ש״ב אני החתום נשאלתי אם אומרים זמן בנטילת לולב בשני ימים של חג כו׳ כך מקובלני ממורי הזקן רבי יעקב בר יקר וכן דעתי נוטה שאין אומר זמן בנטילתו של לולב ובסוף חתום שלמה בר שמשון. ועיין בסדור הערה ב׳. סי׳ שי״ז ומצאתי כתוב בשם רבינו יצחק בר׳ יהודה שאמר משום רבינו יעקב, וכן הביא רש״י שבת כ״ג ע״א ד״ה הרואה. עוד שם סי׳ תקל״ב כך אמר ר׳ שלמה גאון בשם ר׳ יעקב בר יקר, עיין בסי׳ תקכ״ד הערה א׳. עוד סי׳ תקצ״ד מעשה בא לפני ר׳ יעקב בר יקר על כף חולבת שהגיסו בה קדירה מלאה בשר ושיער בששים, וכ״ה בפרדס סי׳ רל״ח[1].

ה״ר יעקב בר מאיר (ר״ת). (סי׳ קס״ג) הבאתי בהערה י׳ את ההוספה הנמצאת בכ״י ב׳ מהסדור (כ״י הרשד״ל). וז״ל ורבי יעקב זצ״ל בן רבי מאיר הנהיג במקומו לתקוע קשר״ק לזכרונות ולשופרות כמו למלכיות כו׳. ור״ת הוא נכד רש״י ונפטר בשנת ד״א תתקל״א, ס״ו שנים אחר אשר הלך רש״י ז״ל למנוחות והי׳ בזמן אשר חי רש״י עוד צעיר לימים. עוד סי׳ ת״א בכ״י א׳ וכ״י ב׳ נמצאת הוספה

---

[1]) [עי׳ מ״ע החדשי 1907 סי׳ 114 ומ״ע REJ. לשנת 1907 ע׳ 269].

ורשום זה אשר פסק ה"ר יעקב בר מאיר זצ"ל והוא בענין מין במינו בששים ונמצאה בס' הישר סי' שפ"ג והובא שם שרבינו שלמה הגיה (ולא הביא זקני), ועוד שם וכן היו נוהגין חכמי נרבונא, ועוד יש מהן שאין שומעין לפסק רבינו שלמה, עיין שם הערה א'.

ה"ר יצחק הלוי. (סי' קע"ד) וכבר נחלקו כל חכמי הדור על מוספי ראש השנה כגון רבי יצחק הלוי, ובכ"י ב' איתא וכבר נחלקו כל חכמי הדור על מוספי ראש השנה הגאון רבי יצחק, וחסר מלת „הלוי", ובמח"ו סי' שכ"א (צד 357) הובא ג"כ וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ר"ה הגאון ר' יצחק לוי ור' [צ"ל אמר]. ובשבה"ל סי' ר"צ הובא וז"ל ובמנהגות הגאונים ז"ל מצאתי בלשון הזה שכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ר"ה הגאון רבינו יצחק הלוי ז"ל כו' ונשתלחו הדברים לר' שלמה נ"ע ובא והכריע כו', וכן הוא בס' האגור סי' תתקי"ב, ובסדור הובא ונשתלחו הדברים לרבינו נשמתו עדן ובא והכריע כו' והובא שם התשובה מרש"י וחתם שלמה בר יצחק, ובתשובת רש"י כתוב ג"כ ועתה שמעתי שהנהיג רבינו יצחק הלוי כו' ובאו"ז ח"ב ה' עירובין סי' ק"מ (דף ל"ח ע"ב) הביא כל זה וכתב ועל זה השיבו רבינו שלמה וה"ר מאיר חתנו זצ"ל [אולי צ"ל לר' מאיר חתנו זצ"ל] בתשובה המתחלת אור נוגה. עוד שם בסי' הנ"ל ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים על לבו, ופיזר בשעת המכנסין, אומר אני מקום הניחו לו אבותיו [להתגדר בו], ועל שניהם אני קורא ועמך כלם צדיקים, ואת אשר עם לבבי אני משיב כי דבריו נכוחים למבין, ואם באנו לפרוש מהם כפורש מן החיים, וכ"ה במח"ו צד 358. עוד סי' קע"ז והגאון רבי יצחק הלוי ביטלו בוורמשא, וכ"ה בפרדס סי' קס"ח ובמח"ו צד 360 הובא והגאון רבי יצחק הלוי ביטלו בגרמייזא. ובשבה"ל סי' רפ"ו הובא ג"כ ביטלו בוורמשא. עוד סי' ר"ד שמעתי על הגאונים ר' יהודה בר ברוך ור' יצחק זצ"ל שהיו מתענין ממחרת יום הכפורים. הכוונה לר' יצחק הלוי, עיין לעיל בערך ר' יהודה בר ברוך מה שכתבתי שם. עוד סי' רס"ו נשאל מאת רבינו יצחק [הוא ר' יצחק בר' יהודה, עיין בערכו] על קורות ורהיטין כו' וגם סגן לוי נשאל והשיב כמו כן כו', וכ"ה במח"ו סי' שנ"ט (צד 413) והכוונה בהמלות סגן לוי לרבינו יצחק הלוי. עוד סי' רס"ז כך הורה ר' יצחק הלוי זצ"ל שאין מונעין הנשים לברך על הלולב וסוכה, וכ"ה במח"ו סי' שנ"ט (צד 413) ועיין בראב"ן סי' פ"ז. עוד סי' רצ"ג אבל רבינו יצחק הלוי היה מפרש פיטמתו ועוקצו שניהם בזנב. והוא לשון רש"י בגמרא סוכה ל"ה ע"ב, עיין בסדור שם הערה ג'. עוד סי' ת' וכן הורה ודרש לרבים רבינו יצחק הלוי. עוד סי' תקצ"ד סגן לויה השיב בתשובותיו לר' שלמה בר' יהודה ובפרדס סי' רל"ח סגן לויה רבינו יצחק הלוי [ר"ל סגן לויה שהוא ר' יצחק הלוי] השיב לתשובתו לרב שלום בר' יהודה ובהקדמה לשבלי הלקט (דף ט') הבאתי כי בח"ב כ"י סי' כ"ז הובא הר' שלום בר יהודה והביא שם ר' יצחק לוי השיב בתשובתו לר' שלום בר יהודה. עוד שם בסדור ור' מאיר בר' שמואל העיד שכך אמר לו רבי יצחק הלוי וכ"ה בפרדס סי' רל"ח ובשבה"ל שם ח"ב סי' כ"ז ושם הביא כי ר' יצחק לוי אמר לר' מאיר בר שמואל, ור' מאיר בר שמואל הוא חתן רש"י, אביהם של הרשב"ם ור"ת. עוד שם ולא היה מחמיר בדבר לבד הגאון ר' יצחק הלוי מפני כבוד רבו, הוא היה רבו של רש"י ז"ל ותלמידו של ר' אליעזר הגדול, והי' ראש ומנהיג בוורמיזא כמו שהביא האו"ז ח"ב סי' ק"מ 75b בשם רש"י

שכתב ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים על לבו בשעת המכנסין שהיה דבר ומנהיג לדור ועל פיו יצאו ויבאו. והלך לעולמו בשנת ד"א תת"ל כמובא ביוחסין והוא בן הר' אלעזר הלוי[1].

ה"ר יצחק בר יהודה. (סי' קע"ז) בלותיר רובם היו אומרים והשיאנו בר"ה ויו"כ, ורבינו יצחק בר' יהודה בשם רבו ר' אליעזר אמרו כל ימיו וכך היו נוהגין במגנצא, וכ"ה בפרדס סי' קס"ח ועיין בסדור שם הערה א'. עוד סי' רס"ו נשאל מאת רבינו יצחק על קורות ורהיטין וכ"ה במח"ו סי' שנ"ט (צד 413) וכן בחפש מטמונים סי' כ' והכוונה לר' יצחק בר' יהודה, והובא ג"כ שם וגם סגן לוי נשאל, הכוונה לר' יצחק הלוי. עוד סי' שט"ז נמצא שאלה בענין נר חנוכה וחתם יצחק בר יהודה. וכן הובא במח"ו צד 201 ומצאתי השאלה והתשובה בפרדס סי' קצ"ט, עיין בסדור שם הערה א'. עוד סי' שי"ז מצאתי כתוב בשם רבינו יצחק בר' יהודה שאמר משום רבינו יעקב כו' בענין נר חנוכה, כן הוא גם בפירש"י שבת כ"ג ע"א ד"ה הרואה ומצאתי בשם רבינו יצחק ב"ר יהודה שאמר משום רבינו יעקב כו' ורבינו יעקב הוא ר' יעקב בר יקר. עוד בסי' שכ"א ושמעתי שנחלקו במגנצא שני גדולי הדור ר' יצחק ב"ר יהודה ור' שמואל ב"ר דוד הלוי בענין הפטורה, וכ"ה בפרדס סי' קצ"ח ובסי' כ"א ובעל שבלי הלקט סי' ק"צ (ע"ד סע"א) הביא זה בשם מעשה הגאונים. עוד סי' ת"ה והגאון ר' יצחק ב"ר יהודה הי' אוכל ערב ת"ב ביצה אחת בלבד ענין אבילות, ובפרדס סי' ק"ס והגאון ר' יצחק שמעתי עליו שהוא אוכל ביצה אחת ערב ת"ב דרך אבילות, חסרים המלות „בר' יהודה" וגם בשבה"ל סי' רס"ה הובא סתם והגאון רבינו יצחק זצ"ל הי' נוהג לאכול ערב ת"ב ביצה אחת דרך אבילות, ובתניא סי' נ"ט הביא ומצאתי שהגאון רבינו יצחק פאסי ז"ל הוא הרי"ף ויש למחוק מלת „פאסי". וכן בסי' ת"ן יש פרושין אוכלין ביצה אחת לבדה מין מאכל שאין לו פה כגון ר' יצחק בר' יהודה שאכל ביצה בערב ת"ב, וכן הובא במח"ו סי' רס"ד (צד 225). עוד בסדור סי' תקצ"ד והרב ר' יצחק בר' יהודה הורה בששים. עוד בסי' תרכ"ד ותרכ"ז הובאו שאלות המתחילות וששאלתם, וחתום יצחק בר יהודה, ונמצאים גם במח"ו צד 289 ושם בסי' פ"ב וסי' פ"ט חתום יצחק בר' יהודה, הוא היה רבו של רש"י והובא הרבה פעמים ברש"י בגמרא ובפי' לנ"ך והובא בתוס' והוא היה חי במגנצא בקרוב משנת ד"א תת"י עד ד"א תת"ם והי' תלמיד ר' אליעזר הגדול. ועיין בהקדמת ר"י מיללער לתשובות חכמי צרפת ובהקדמה שלי לשבלי הלקט הערה קי"ג והוא הוא ר' יצחק הצרפתי שהבאתי שם וע"ש הערה קכ"ד[2].

ה"ר יצחק בר שמואל. (סי' קס"ג) הבאתי בהערה י' את ההוספה הנמצאת בכי"ב מהסדור (כ"י הרשד"ל) וז"ל ור' יעקב בן רבי מאיר זצ"ל הנהיג במקומו לתקוע קשר"ק לזכרונות ולשופרות כמו למלכיות כו' והר' יצחק בן אחותו מוסיף על דבריו כו'. הוא רבינו יצחק בר' שמואל מדנפיר והיה נכדו של רבינו שמחה מוויטרי ובן אחותו של ר"ת והרשב"ם והוא נקרא גם ר' יצחק הזקן והוא הר"י הנזכר בתוס', עיין מבוא למח"ו (צד 32) ובנחלת שד"ל (צד 26)[3].

[1] [עי' Gallia Judaica ע' 196].

[2] [ע' מ"ע החדשי 1907 ע' 108 סי' 92].

[3] [עי' GJ. ע' 161].

ה״ר יצחק בן דורבלו. (סי׳ ת׳) ע׳ 197 נמצא חתם באמצע המאמר „יצחק״. עוד שם ואני יצחק חפשתי בפרק אלו עוברין ולא מצאתי. עוד שם במאמר שלאחריו חתם „יצחק״. עוד שם ואני שמעתי משום רבינו שמואל הוא במאמר הנוסף בסדור. והנה הרשד״ל באגרותיו (צד 231) כאשר הביא כי קנה את סדור רש״י כ״י כתב ששם נזכר גם כן ר׳ יצחק בן דורבלו. ובוודאי כוון הרשד״ל להמאמרים שהבאתי וחתום „יצחק״ סתם. ור׳ יצחק בר דורבלו הובא הרבה פעמים במח״ו במאמרים אשר נוספו ממנו ורשום תמיד „ת״, ר״ל תוספות, ובצד 243 הביא ואני יצחק בר׳ דורבלו ראיתי ברמרו דאתרייע ביה מילתא בר׳ יוסף בנו של רבינו יעקב בן רבנא מאיר [הוא ר״ת] מבנו ואחר שהתפללו מנחה בע״ש בבית הכנסת ישב לו ר׳ שלמה אחי רבינו [הוא רבינו שלמה בר׳ מאיר] שהיה מתפלל ואמר לו רבינו יעקב אחיו [הוא הר״ת] לך להביא יוסף בני לבית הכנסת שלח עמו החבר ר׳ יצחק בן רבינו שמואל [הוא בן אחותו של הר״ת והרשב״ם, עיין לעיל בערכו] ואחרים עמו כיון שבא לבית הכנסת ירד הרב ר׳ שלמה לפני הארון ואמר ברכו, והוא בענין להוליך האבל לבית הכנסת, ובסוף הביא עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק בר׳ דורבלו. וכן במח״ו סי׳ ש״נ (צד 388) כך שמעתי באלמיצא אני יצחק בר׳ דורבלו. וכאשר הובא במח״ו משמע דדורבלו שם אביו של ר׳ יצחק. ועיין בשו״ת מהר״מ ב״ב סי׳ תק״א של מר דורבל, ונהרג בשעת הגזירה, ע״ש, ועיין בנחלת שד״ל ובדברי הרב הגדול ר״י פערלעס בספר היובל לגרעץ צד 31.

ה״ר מאיר בר יצחק. (סי׳ קע״ד) ומשבאתי משם ושמעתי מפי צדיק ר׳ מאיר בר יצחק שמסדרן, הובא ג״כ במח״ו סי׳ שכ״א (צד 358) וכן בשבה״ל סי׳ ר״צ הובא ג״כ התשובה מרש״י שכתב ושמעתי מפי אותו צדיק ר׳ מאיר בר׳ יצחק שמסדרין, הוא ר׳ מאיר שליח צבור, ובמח״ו סי׳ קנ״ה (צד 142) הובא ר׳ מאיר בר׳ יצחק שליח צבור מוורמייזא דקדק שצריך לומר עלינו ועל כל עמו ישראל, וכן ניהג לומר בציבורו בוורמייזא, ורש״י אמר יישר. עוד בסדור סי׳ תע״ז וי״א לא מצינו מקום שנקראת שבת חמדה אלא ר׳ מאיר שליח צבור ההגון היה מתקן הדבר כן, וכ״ה במח״ו סי׳ ק״ג (צד 82) ובפרדס סי׳ ג׳ הגי׳ רבי מאיר אומר שליח צבור כהוגן היה מתקן. ובשבה״ל סוף סי׳ ע״ו ור׳ מאיר ציר נאמן זצ״ל היה מתקן הדבר כך. ובפרדס שם לא נכון „כהוגן״ במקום „ההגון״. ולדעתי הכוונה עפ״י מאמרם היתה לי נחלתי וגו׳ (ירמיה י״ב ח׳), זה שליח ציבור שאינו הגון היורד לפני התיבה (תענית ט״ז ע״ב), לכן הביא על ר׳ מאיר שליח צבור „ההגון״, והוא הובא ברש״י הושע ו׳ ט׳, תהלים ע״ג י״ב, ובתוס׳ ר״ה י״א ע״א ד״ה אלא, ועיין עמודי העבודה (צד 162)[1].

---

[1] [צונץ, צור געשיכטע ע׳ 61. וע״ד תולדותיו ופיוטיו האריך צונץ בס׳ ליטעראטור-געשיכטע דער סינאגאגאלען פאעזיע ע׳ 145 וכו׳ ושם בע׳ 248 וכו׳ מונה וסופר את הסליחות שחבר, וע׳ מש״כ רמש״ש ברשימתו הגדולה .CB ע׳ 1700 ובסעראפעום 1864 ע׳ 66. בפירוש המחזור כ״י אוקספורד 1206 כתוב: ושמעתי מר״י קרא ששמע מר׳ מאיר שליח צבור כשהיה מתפלל. עי׳ בליטעראטורבלאטט דעס אריענטס 1844 ע׳ 251 והחוקר שנה א׳ ע׳ 29. — מנהגי רמש״צ נתפשטו ונתקבלו בעולם, עי׳ הגמיי״מ פ״ב מה׳ מגילה אות צ׳ מובא בשו״ת מהרי״ל סי׳ ג״ו, ובמנהגי מהרי״ל בסדר שני וחמישי ושני חביא: וכן איתא במנהגי דר״מ ש״צ,

ה״ר מאיר שליח צבור. עיין בערך שלפניו.

ה״ר מאיר ב״ר שמואל. (סי׳ תקצ״ד) ור׳ מאיר בר׳ שמואל העיד שכך אמר לו ר׳ יצחק הלוי, וכ״ה בפרדס סי׳ רל״ח, וכ״ה בשבלי הלקט ח״ב כ״י סי׳ כ״ז, והוא חתן רש״י, אביהם של הרשב״ם ור״ת[1]).

רב משה גאון. (סי׳ נ״ה) כך שמענו מה״ר גאון שמברך מלך מהולל בתושבחות, כתבתי בהערה ד׳ שיש לתקן כך שמענו מרב משה גאון, כמו שהוא לנכון במח״ו ונובע מסדור רע״ג דף כ״ד ע״ב, ודברי ר׳ משה גאון הובאו בערוך ערך תפל. עוד סי׳ ת״פ והכי אמר רב משה גאון יחיד שטעה בלילי שבתות ולא התפלל אתה קדשת כו׳ וכ״ה במח״ו סי׳ ק״ה (צד 83) ונובע מן סדור רע״ג דף כ״ה ע״ב וכן הובא בפרדס סי׳ ג׳ ובשבה״ל סי׳ ס״ו, ובעל שם הגדולים הביא וז״ל רב משה גאון מדור ה׳ לגאונים במתא מחסיא וסמכו רב כהן צדק גאון והיה שנת ד״א תר״נ ושמו רב משה כהן בן יעקב כו׳.

ה״ר משולם. (סי׳ ק״כ) וכבר פסק רבינו משולם הגדול בתשובותיו כו׳ וכ״ה במח״ו סי׳ ע״ג (צד 40). והוא רבינו משולם בר׳ קלונימוס ונזכר הרבה פעמים בתוס׳ והי׳ פייטן ובשבלי הלקט סי׳ כ״ח הביא בשם רבינו גרשום מאור הגולה וגם רבינו קלונימוס זצ״ל שחכם גדול היה ופייט קרובות לכל הרגלים ור׳ משולם בנו ידענו שחכם גדול היה ופייט קרובה לצום כפור כו׳, וגם רש״י ב״מ ס״ט ע״ב ד״ה מפרין הביא וכן יסד רבינו משולם בפיוט חכמי מדות מפריזים. הוא ביוצר ליום שני של פסח ד״ה אפיק[2]).

ה״ר משולם בר משה. (סי׳ קע״ז) ר׳ משולם בר׳ משה שאל את פי אריות יושבי ירושלים והשיבו שאומרים והשיאנו בר״ה ויו״כ, וכ״ה במח״ו סי׳ שכ״א (צד 360) וכן הובא בשבה״ל סי׳ רפ״ו (קל״ה ע״א) גם בפרדס סי׳ קס״ח

ובמנהגים לר׳ אייזיק טירנא במנהג של חול ביום א׳ ג׳ ד׳ ו׳ איתא: אבל רבי מאיר שליח צבור הוסיף גואלנו ה׳ צבאות שמו קדוש ישראל וכו׳ וכן נוהגין. עי׳ צונץ לט״ג ע׳ 146 הערה 2. ואפשר שעליו נאמר בלקוטי פרדס דף י״ב ע״ג: כך שמעתי פה קדוש אומר בעוברו לפני התיבה ולא היה אומר מיום כפורים שעבר ועד וכו׳ יהון שרן ולא ככתוב ונסלח, והח׳ צונץ בלט״ג שם הערה 3 הביא שבכ״י האמבורג ומינכען איתא: ושמעתי שר׳ מאיר ש״ץ לא היה אומר ככתוב בתורת משה עבדך, וזהו מוידוי של כה״ג בעבודה במוסף יוה״כ. ורבינו מנחם פירש פיוטי ר׳ מאיר, כדאיתא בכ״י ר״ד קויפמאנן ז״ל סי׳ 400 ושם בסוף הפירוש לסליחה אנוש עד דכא תשוב כתוב: חסלת פירוש הסליחה שיסד ר׳ מאיר שלי׳ צי׳ זצ״ל ונכתב מפי רבינו אלעזר בן רבינו יהודה זצ״ל, וכן לקמן שם דף רנ״א ע״א. ולפ״ד הח׳ צונץ (לט״ג ע׳ 249 סי׳ 31) אפשר שיסד ר״מ הסליחה הנ״ל אנוש עד דכא לברית מילת בנו ר׳ יצחק שקידש השם בגזרת תתנ״ו בווירמייזא (קונטרס ווירמייזא לר״א יעללינעק ע׳ 4, זאלפעלד מארטירלאגיום ע׳ 6 הערה 19). ור׳ יוסף לעווינשטיין אבד״ק סעראצק כתב (לקורות היהודים בלובלין לרש״ב ניסענבוים ע׳ 139) ע״פ מסורה שר״מ ש״צ בא ללובלין ונפטר שם!].

[1]) [עי׳ מש״כ גראסס בספרו .GJ ע׳ 304].

[2]) [עי׳ במ״ע החדשי 1907 ע׳ 111 סי׳ 164 ושם 1905 ע׳ 696 וזאלפעלד במארטירא-לאגיום ע׳ 434 סי׳ 25 והערה 2 ודברי ר״מ הגדול בנידון שלפנינו הובאו ג״כ בשו״ת מהר״ם ב״ב דפוס ברלין ע׳ 65 סי׳ תק״ט, וכבר פסק כוותיה בסדור רש״י בסי׳ ע״ה וק״ז.

וכן במרדכי סוף ר״ה, ומי הם האריות האלה עיין קבוצת חכמים (צד 58) ובהחוקר שנה ראשונה (צד 217)[1].

רב נחשון ריש מתיבתא. (סי׳ י״ב) והכי אמר רב נחשון ריש מתיבתא כריעות שכורעין [בקדיש] כו׳ לקוח מן סדור רע״ג צד 4 וגם המנהיג סי׳ כ״ח וטאו״ח סי׳ נ״ו הביאו דברי רב נחשון. והב״י הביא דברי הכלבו וגם את ספר הפרדס [הוא בפרדס דף י׳ ע״ב] ושם חסרים המלות „והכי אמר רב נחשון״.

רב נטרונאי גאון. (סי׳ ב׳) חדא דשאילו קמי רב נטרונאי גאון זצ״ל ולא שדרה. כל זה הי׳ בסדור רע״ג ולפנינו חסר[2] והמנהיג סי׳ א׳ הביא כל הסימן בשם רב עמרם וכן הובא במח״ו סי׳ ל״ט ובפרדס סי׳ ה׳. סי׳ נ״ג שאילו מקמיה רב נטרונאי גאון בענין אם לא נתמלא זקנו מהו שיעשה שליח צבור. לקוח מן סדור רע״ג דף י״א ע״א וכן הוא בתשובת הגאונים ליק סי׳ פ״ד ועיין בסדור בהערה א׳ ושם הארכתי. עוד סי׳ נ״ד ותו ששאלתם אם מצטרפין תשעה ועבד, הוא ג״כ בסדור רע״ג שם ועיין חמדה גנוזה סי׳ קכ״ד והובא ג״כ במח״ו סי׳ ל״ט (צד 23) וכן הביא גם הטור או״ח סי׳ נ״ב בשם רב נטרונאי. עוד סי׳ נ״ה ותו שאלו מקמיה דרב נטרונאי גאון זצ״ל הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין כו׳, הוא ג״כ לקוח מסדור רע״ג דף כ״ד ע״ב וכ״ה בחמדה גנוזה סי׳ נ״ז והובא בטור שם סי׳ נ״ב וע״ש בב״י ובראב״ש ברכות פ״ה סי׳ ו׳ הביא זה בשם רב עמרם, והובא גם במח״ו שם סי׳ מ׳. עוד סי׳ של״ד והכי אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא בהלל ובמגילה ובק״ש אם פסק כדי לגמור את כולה אינו חוזר, הוא לקוח מן סדור רע״ג דף ל״ז ע״א וכ״ה במח״ו סי׳ רמ״ג (צד 208) ועיין שבה״ל סי׳ קצ״ח. עוד סי׳ ת״ג וכן אמר רב נטרונאי גאון בר׳ הילאי ראש ישיבה ת״ב שחל להיות במו״ש כו׳, וכ״ה במח״ו סי׳ רס״ז (צד 228) ועיין ברי״ץ גיאות ה׳ הבדלה דף י״ח מה שהביא בשם רב נטרונאי. עוד סי׳ תע״ה ושאילו מקמי רב נטרונאי בלילי שבתות בברכות אחרונות שבק״ש אומרים ברוך ה׳ לעולם כשאר ימות החול או אומרים ושמרו, ושדר להו הכי כו׳ והביא וכן מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שבבבל, והכי אמר מר רב שלום גאון כו׳ בישיבה ובבית רבינו אין מנהג. לקוח מסדור רע״ג דף כ״ה והובא במח״ו סי׳ ק״ב (צד 81) ובפרדס סי׳ ג׳ בקצת שינויים ובשבלי הלקט סי׳ ס״ה הוא כלשון הפרדס ומובא בטור או״ח סי׳ רל״ו וסי׳ רס״ז ועיין בתשובת הגאונים שערי תשובה סי׳ פ׳ לרבינו האי. עוד שם סי׳ ת״פ בענין מגן אבות בדברו והכי אמר רב נטרונאי גאון. לקוח מן סדור רע״ג דף כ״ה ע״ב והובא גם בפרדס סי׳ ג׳ ובמח״ו צד 83. עוד שם סי׳ תפ״א והכי אמר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא בענין קידוש בבית הכנסת, לקוח מסדור רע״ג כ״ה ע״ב והובא בתשובות הגאונים ליק סי׳ נ״ב ועיין תשובת הגאונים שערי תשובה סי׳ קי״ד ואור זרוע ח״ב סי׳ כ׳ ותוס׳ פסחים ק׳ ע״ב ע״ש שהביאו דברי רב נטרונאי ועיין טור או״ח סי׳ רס״ט ובב״י שם וכן

---

[1]) [שזח״ה לא ידע עוד מכ״י אוקספורד סי׳ 2667[16] ומשם נראה שהמשיבים המה אליהו כהן ראש ישיבה י . . . ואביתר הכהן הנרבוני (?). עוד תמצא שר״מ שלח שאילה ממגנצא לעיר הקדש בראב״ן דף ע״ח ע״ב. ועי׳ במבוא לס׳ מעשה הגאונים ע׳ XX הערה צ׳].

[2]) [בנדפס ליתא, אמנם נמצא בכ״י אוקספורד סי׳ 1095 ובכ״י זולצבערגער באוצה״ס של בהמ״ד לרבנים בנויארק כמו שהביא הח׳ מהר״א מארכס בהוספות ותקונים לסרע״ג ע׳ 2].

הובא במח"ו צד 83. סי' תצ"ב ושאלו מקמי רב נטרונאי גאון ביו"ט צריכין לבצוע על ב' ככרות, הוא בסרע"ג דף כ"ו ע"ב והובא בשערי תשובה סי' קפ"ו ורכ"ב וחמדה גנוזה סי' נ"ו ובפרדס סי' צ"א. עוד שם סי' תצ"ט ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון, כהן עם הארץ וישראל ת"ח איזה מהן קודם לקרות בתורה תחילה, ושדר הכי כו', לקוח מן סדור רע"ג דף כ"ט והובא במח"ו סי' קכ"ג (צד 93). סי' ת"ק והכי אמר רב נטרונאי גאון, הוא מסדור רע"ג דף כ"ט ע"א בשינוי לשון קצת והובא במח"ו סי' קכ"ד צד 94 ועיין טור או"ח סי' קמ"ג. עוד שם סי' תק"ב וכך אמר רב נטרונאי גאון כו', הובא במח"ו צד 98 ובסדור נשמט מאמר שלם, ונובע מסדור רע"ג דף כ"ט ע"א. עוד סי' תקכ"ה והכי אמר רב נטרונאי גאון במו"ש בבורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות שמסתכלין בכפות ידיהם כו'. לקוח מסדור רע"ג ל"א ע"ב וכ"ה בפרדס סי' קי"א ובמח"ו צד 117 ובריי"ץ גיאות ה' הבדלה דף ט"ו שכן אמר רע"ג משמו ועיין שערי תשובה סי' ק"ב ק"ג ובתשובות הגאונים ליק סי' מ"ט ועיין בהערות שלי לתשובות הנ"ל צד 18. עוד סי' תק"ל והכי שדר רב נטרונאי גאון יוה"כ אע"פ שחל להיות בחול מברכין על האור כו', נובע מסדור רע"ג ל"ב ע"א והובא בפרדס סי' קי"ג ובמח"ו צד 119.

מר ניסים בריה דרב שמואל. (סי' צ') והכי אמרו משמיה דמר ניסים בריה דרב שמואל דכי הוו בעשרה צריך למיברך נברך אלהינו שאכלנו משלו כו'. והעירותי שם בהערה ג': כן הובא בפרדס סי' צ"ג ושם הגי' הכי אמרינן משמיה דמר רב ניסי בריה דרב שמואל וכן בס' הסדרים הגי' רב ניסי ובלקוטי הפרדס (ו' סע"א) בטעות משמיה דמר יוסי בריה דרב שמואל, והעירותי במבוא לס' האורה (צד 105) שזה הובא בתוס' ברכות מ"ט ע"ב ד"ה נברך בלי הזכרת שמו, ומה שכתבו התוס' וכן מפורש בסדר רב עמרם, אין זכר מזה בסדור רע"ג שלפנינו[1]), וראיתי במח"ו סי' ס"א (צד 32) שהביא והכי אמרו משמיה דרב ביבי בריה דרב שמואל, אין ספק שצ"ל דרב ניסי.

ה"ר נתן. (סי' תקמ"ה) והכי אמר רבינו נתן שאין מנהג אצלינו לומר שלש עשרה מדות בתפילתו לבדו או בציבור. לקוח מן סדור רע"ג דף ל"ה ע"ב, וכן הובא בשמו בטור או"ח סי' תקס"ה וכ"ה במח"ו סי' רע"א (צד 232) ובשבה"ל סי' כ"ט הביא זה ויכנהו ר' נתן גאון, ועיין שם הגדולים אות נ' סי' 20 ובהערות שם בסוף הספר סי' נ"ה[2]).

ה"ר נתן ב"ר יחיאל. (סי' קס"ג) שם בהערה י' הבאתי כי בכ"י ב' (כ"י הרשד"ל) נמצא בסוף הסימן הוספה בשם ר"ת והובא שם שכך היה מנהג במקומו של ר' נתן ב"ר יחיאל שסדר הערוך כמו שכתב בערך ערב ע"כ. הוא בערך ערב א' ע"ש וכן הביא דברי הערוך האו"ז ח"ב ה' ר"ה סוף סי' רס"ט וכן המרדכי ה' ר"ה סי' תש"ך ועיין בערוך השלם בהערות ד"ר קאהוט ז"ל.

סגן לויה. (סי' תקצ"ד) סגן לויה השיב בתשובותיו לר' שלמה בר יהודה. ובפרדס סי' רל"ח איתא סגן לויה רבינו יצחק הלוי [ר"ל סגן לויה שהוא ר' יצחק הלוי]

---

[1]) [והובא בב' כ"י הנ"ל, ע' בהוספות ותקונים לסרע"ג שם ע' 8].

[2]) [ראה מה שכתבתי במבוא לס' מחכים, קראקא תרס"ט, ע' XX אות ה'].

השיב לתשובתו לרב שלום בר' יהודה [עיין בערכו] על בשר בחלב שהוא נוהג ואוסר במשהו. וגם הרש"ל בסי' כ"ט הביא רבינו יצחק הלוי הנקרא סגן לויה מגרמייזא.

רב עמרם גאון. (סי' ד') וסמך לדבר מצאתי בסדר רב עמרם, הוא בסדור רע"ג צד 14. סי' ר"ח ובסדר רב עמרם מצאתי, הוא בסדור רע"ג מ"ז ע"א וכ"ה במח"ו סי' שמ"ג (צד 374) ועיין בסדור שם הערה ה'. עוד סי' תט"ז ובסדר רב עמרם מצאתי, וכ"ה במח"ו סי' רס"ח (צד 229) עיין בסדור הערה ג'. סי' תל"ב מפורש בסדר רב עמרם, וכ"ה במח"ו סי' קל"ח (צד 108), ולפנינו בסרע"ג בסגנון אחר. עיין הערה ד'. סי' תפ"ו והכי אמר רב עמרם גאון, הוא בסרע"ג כ"ו ע"א עיין שם הערה ה'. עוד סי' תקכ"ו דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר, לקוח מסדור רע"ג ל"ב ע"א והובא בפרדס סי' ק"ב ובמח"ו צד 118. ורש"י בגיטין נ"ט ע"ב ד"ה נתפרדה חבילה הביא וכן סידר רב עמרם, ועיין בסי' ו' שם הבאתי המאמרים המובאים בסדור ולקוחים מסדור רע"ג בלי הזכרת שמו.

רב פלטוי גאון. (סי' ע"ו) הדר שדר רב פלטוי בר אביי ריש מתיבתא מיקמי דלישתי לא צריך לברוכי שהכל כו', וכ"ה גם בס' הסדרים (ובכ"י ב' חסר ההתחלה מהסדור). ובמח"ו סי' נ"ד (צד 29) כתוב הכי שדר[1]) ועיין במרדכי ברכות פ"ו סי' קנ"א. עוד סי' רי"ח והכי אמר רב פלטוי בר אביי ראש ישיבה, ובמח"ו סי' שע"ו (צד 437) הובא והכי אמר רב פלטוי גאון. עוד סי' שמ"ט וכן אמר רב פלטוי ראש הישיבה וכ"ה בפרדס סי' י"ב ובלקוטי הפרדס (י"ט ע"ב) ובמח"ו סי' ש"נ (צד 387). ובאגרת רב שרירא גאון הביא ובתריה בשנת [אלף] קנ"ג [היינו לשטרות והוא ד"א תר"ב ליצירה] מלך מר רב פלטוי בר מר רב אביי י"ו שנה, ומר רב צמח גאון היה בנו ומלך בשנת אלף קפ"ג [הוא ד"א תרל"ב ליצירה], וכן הוא בס' הקבלה להראב"ד ועיין ריטוס צד 186.

רב צמח גאון. (סי' ס"א) ושאילו מקמיה רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא פומבדיתא מהו שיאמר קידושא דסידרא אם אינו קורא כו'. לקוח מן סדור רע"ג דף י"ד ע"ב והובא במח"ו צד 25 והובא בשם רב צמח גאון בטור או"ח סי' קל"ב וכתב שם הב"י כן כתוב בספר הפרדס, אבל לא נמצא לפנינו בפרדס רק בלקוטי הפרדס (ט' ע"א) ובטעות שם מקמי רב יצחק צמח ראש ישיבה גאון יעקב וצ"ל מקמי רב צמח ומלת „יצחק" יש למחוק. והוא היה בנו של רב פלטוי גאון, עיין בערך שלפניו, ונפטר שנת ד"א תרל"ג.

רב צדוק ריש מתיבתא. (סי' ר"כ) וכן אמר הטעם אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק ריש מתיבתא זכרונו לעד, לקוח מן סדור רע"ג מ"ב ע"ב ושם הובא אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק גאון זלה"ה ובמח"ו בסוף סי' שע"ח הובא ג"כ ריש מתיבתא ובשבה"ל סי' ק"ל (נ"ב ע"א) הובא אדונינו מר רב צדוק מאור עינינו זצ"ל.

---

[1]) [בסדור סי' ע"ו הערה א' כתב רש"ב ז"ל: ונעלם ממנו המקור מזה אשר שאב רש"י. אמנם ג"ז נובע מסרע"ג אלא שבנדפס ליתא ובהוספות ותקונים לסרע"ג ע' 7 תמצא כל הסימן].

הי"ר קלונימוס איש רומי. (סי' שצ"א) מפי ר' קלונימוס איש רומי. וזה הובא בפרדס בסי' קל"ב (דף כ"ז ע"א) באמצע המאמר, אשר אין לו שייכות כלל שם. וכן הובא במח"ו סי' צ"ח (צד 390), ועיין בסדור שם הערה ב' מה שהבאתי משבה"ל. והוא המובא ברש"י ביצה כ"ד ע"ב גם עתה בא אלי מכתב מגרמייש שבא לשם אדם גדול זקן ויושב בישיבה מן רומא ושמו ר' קלונימוס ובקי בכל הש"ס והורה כן. ובס' הישר לר"ת סי' קט"ז הביא ר' יוסף קרא אמר ששמע מפי רבינו קלונימוס איש רומי שהנזיר מותר בקידוש והבדלה כו' ובעל או"ז ח"ב סי' רע"ה הביא ורבנא קלונימוס הזקן איש רומי בן רבנא שבתי בבואו למדינת גרמיישא לאחר פטירת רבינו יעקב בר יקר זצ"ל שאלו ממנו דבר זה והוציא חותם עדות קודש והראה מכתב שכבר נשאל' שאילא זו במתא רומי וכתב בו שאל מר שלמה היצחקי מן רבנא מרנא רב נתן גאון שחיבר ספר הנקרא ערוך ומן מר דניאל אחיו ומן מר אברהם אחיו והשיבו גם הם שכבר נשאלה בבית מדרשו של אביהם מר יחיאל גאון והשיב בשם מר יעקב [גאון] ריש מתיבתא דמתא רומי כו'. ועיין במבוא להרש"ה צד 50, והארכתי אדותיו במבוא לס' האורה צד 108 כי מובא הרבה פעמים בפרדס[1].

קליר (ר' אלעזר הקליר). (סי' ש"ו) ומחמת חידוש הפרשה וחיוב המעשר ייסדו לה בפיוטין קרובה מיוחדת היא [איום] אמצה עשירייה ושוררו עליה קיבוץ עשרונים ועשיריות המצויינין בתורה על פי הלכות ואגדות ורמז המיוסד בסילוק הפרשה זו [נקראת] שתי פעמים בשנה, אחת של ראה אנכי, ואחת בשמיני עצרת, וכך התחיל השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך משנני עשר פעמים, ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט. בהערה ו' הבאתי: החוקר הריט"ל צונץ ז"ל בספרו ליטעראטורגעשיכטע צד 59 סי' 31 הביא קרובה לש"ע, כנראה היתה מתחלת איום אמצה עשיריה, והסילוק מתחיל השקיפה מן השמים וברך משנני עשר פעמים כו', ושם בהערה הביא, ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שערי יסודותיו לפייט, כן נמצא בכ"י קובץ 159 בפארמא, וכמו כן בקובץ 858 ג"כ בפארמא והמקור הוא סדור רש"י עכ"ל. והכ"י קובץ 558 שהביא הוא הכ"י מהסדור אשר נתתי לפנים הספר.

ר' שלמה ב"ר יצחק (רש"י). הבאתי לעיל אות א' המקומות אשר נזכר שמו בסדור, גם המאמרים אשר חתם בשמו.

הי"ר שלמה ב"ר שמשון. (סי' ש"ב) אני החתום נשאלתי אם אומרים זמן בנטילת לולב בשני ימים טובים [הראשונים] של חג כו' ובסוף חתום שלמה בר שמשון ובמח"ו סי' שע"ד (צד 434) חתום שלמה בר יצחק, והוא טעות המעתיק יען כי ראה אשר הובא באמצע המאמר כך מקובלני ממורי הזקן ר' יעקב בר יקר ויען כי הוא היה רבו של רש"י ז"ל לכן הציג בסופו שלמה בר יצחק אבל ר' יעקב בר יקר היה ג"כ רבו של ר' שלמה בר שמשון וגם האו"ז ה' סוכה ולולב סי' שט"ז הביא הדברים האלה בשם ר' שלמה ב"ר שמשון וכן הרא"ש סוכה פ"ד סי' ב' הביאם בשם ר' שלמה בר שמשון וכ"ה בשבלי הלקט סי' שס"ו וגם האבודרהם

---

[1] [עי' מה שכתבתי במבוא לס' מעשה הגאונים ע' XXI הערה ק"א].

הביא ר' שלמה בר שמשון. וראיתי בפרדס ה' לולב סי' ק"ץ הובא וכן שמעתי מרבינו שלמה בר שמשון נ"ע שכל רבותינו ואפילו ר' יצחק לוי הסכים לדבר זה שלא לברך [זמן] כי אם ראשון בלבד. עוד סי' ת"ם הובא תשובה אחת וחתום בסוף שלמה בר שמשון וכ"ה במח"ו סי' ק"ו (צד 303). עוד סי' תקצ"ד שאלו את הרב ר' שלמה בר שמשון על בשר בחלב ואמר שיעורו בששים כו', וכ"ה בפרדס סי' רל"ח. ור' שמשון היה בן ר' אליקים והוא (היינו ר' שלמה בר' שמשון) חותם עצמו ששון, ועיין שבה"ל בהקדמתי הערה רי"א הבאתי בשם ידידי מהר"א בערלינער שהעיר בהקדמתו אל אוצר טוב משנת תרל"ט כי גם באו"ז הובא המורה ששון או רבנא ששון והוא ר' שלמה ב"ר שמשון והרשד"ל הביא בלוח הגאונים צד 117 כי בתשב"ץ (מנהגי מהר"ם) כ"י קרוב לסוף איתא: שני רבנים היו בדור אחד רש"י ורבינו שלמה בר שמשון ואותו היה חותם עצמו ששון על שם אביו, וכאשר הביא בעל אור החיים (צד 592) ר' שלמה בר שמשון הוא בן אליקים והיה בווירמייזא בזמן רבינו קלונימוס איש רומי ורש"י, ור' שלמה בר שמשון קבל מן שני רבותיו של רש"י, מן רבינו יעקב בר יקר, כנראה בראבי"ה המובא במרדכי חולין סי' תרפ"ה, ומן רבינו יצחק הלוי, כנראה מתשובתו המובאת במהרי"ק סי' צ"ד, ורבינו שלמה בר שמשון עם רבינו קלונימוס איש רומי חלקו על פסק רבינו יצחק ב"ר משה, הוא ר' יצחק הלוי, כנראה בראבי"ה שם וכמובא במהרי"ק סי' ל' ומובא ברוקח סי' שי"ב. ועיין מה שכתב החוקר הריט"ל צונץ בספרו ל"ג צד 613 [1]).

ה"ר שלמה בר' יעקב. בכ"י ב' (כ"י הרשד"ל) סוף ה' י"ז בתמוז נמצאת הוספה שהבאתי לקמן במבוא סי' י"ב וחתום שלמה בן הרב ר' יעקב זצ"ל, הוא בן ר"ת, ובשבלי הלקט סי' ט' הביא וז"ל ובספר שבו סדר זרעים ומועד ירושלמי שהי' של רבינו תם כתוב בתחילתו א"ר יוסי כמו שכתבתיהו, וכמדומה שהוא כתב יד החבר ר' שלמה בן רבינו תם זצ"ל, ואחר סיום הדבר כתב רבינו בכתב ידו הניכר לי כו' וכן הובא גם כן במח"ו סי' פ"ב (צד 51) ובסוף חתום יצחק בר שמואל זלה"ה, והוא ר' יצחק הזקן בעל התוספות, בן אחות רשב"ם ור"ת וריב"ם, עיין שה"ג אות ו' סי' שע"ד, וכן היה נכדו של רבינו שמחה בעל מחזור ויטרי.

ה"ר שלמה ב"ר יהודה. (סי' תקצ"ד) סגן לויה השיב בתשובותיו לר' שלמה בר' יהודה על בשר בחלב שהוא נוהג במשהו, וכ"ה בכ"י ב' ובספר הסדרים ובפרדס סי' רל"ח הובא סגן לויה רבינו יצחק הלוי השיב לתשובתו לרב שלום בר' יהודה [במקום שהוא לפנינו לר' שלמה בר' יהודה], ובהקדמה לשבלי הלקט (דף ט') הבאתי כי בח"ב משבה"ל כ"י סי' כ"ז הובא ה"ר שלום ב"ר יהודה והביא שם ר' יצחק לוי השיב בתשובותיו לר' שלום בר יהודה.

ה"ר שלום ב"ר יהודה. עיין בערך שלפניו.

רב שר שלום גאון. (סי' תצ"ה) והכי אמר רב שלום גאון (בענין לעמוד לפני ס"ת) לקוח מסדור רע"ג דף כ"ח ע"א והובא במח"ו סי' קכ"א (צד 91)

---

[1]) [ובמבוא לס' מעה"ג ע' XXII הערה ק"י].

ובטור או״ח סי׳ קמ״ו ובמנהיג ה׳ שבת אות ל׳. סי׳ שי״ח והכי אמר רב [שר] שלום גאון המתפלל ביחיד באילו עשרים ואחד יום שהיחיד גומר בהן את ההלל חייב לברך לגמור את ההלל ולקרות את כולו ולחתום אחריו וכן מנהג בשתי ישיבות, לקוח מן סדור רע״ג דף ל״ו והובא בפרדס סי׳ קצ״ח ובמח״ו סי׳ רל״ח (צד 202). עוד שם סי׳ תע״ה והכי אמר מר רב שלום גאון בלילי שבתות ובלילי ימים טובים במעריב אומר שומר עמו ישראל לעד, בישיבה ובבית רבינו אין מנהג אלא [תחת שומר עמו ישראל] חותמין פורס סוכת שלום. וכ״ה בפרדס סי׳ ג׳ (דף ח׳ ע״ב) והכי אמר מר רב גאון (צ״ל מר רב שלום גאון) וכ״ה במח״ו צד 81. עוד שם סי׳ תצ״ה והכי אמר רב שלום גאון ספר תורה כו׳, וכן הובא במח״ו צד 91 ונובע מן סדור רע״ג כ״ח ע״א. עוד שם סי׳ תק״ד רב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי: לומר בתפלה של שחרית בשבתות וימים טובים ויום הכפורים פעמים באהבה שמע אומרים ואין מנהג בישיבה ובבבל כולה אלא בתפלת מוסף בלבד ובי״כ אף בנעילה כו׳, והוא לקוח מסדור רע״ג דף י״א וכ״ה במח״ו סי׳ קכ״ח (צד 99) ועיין פרדס סי׳ ד׳ (דף ח׳ ע״ד). סי׳ תקט״ז והכי אמר רב שר שלום גאון בשבת במנחה מותר להתעסק בתלמוד תורה, ולא עוד אלא שמנהג בבית רבינו שבבבל שאחר תפלת המנחה בשבת שונין אבות וקנין תורה כו׳. לקוח מן סדור רע״ג דף ל׳ ע״א והובא גם בפרדס סי׳ ד׳ (דף ט׳ ע״א) ובלקוטי הפרדס (י׳ ע״א) ובמח״ו צד 111 ובשבה״ל סי׳ קכ״ו ע״ש והובא בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן ובס׳ הישר לר״ת סי׳ תר״כ ועיין בשו״ת הגאונים שערי תשובה סי׳ ר״כ ובהערות הרד״ל שם בראש הספר. עוד בסדור סי׳ תקכ״ב והכי שדר רב שלום גאון, אין אומרים ויהי נועם אלא במו״ש בלבד כו׳, לקוח מן סדור רע״ג דף ל״א ע״א ומוזכר בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן והובא בפרדס סי׳ ד׳ דף ט׳ סע״ב, והכי סדר (צ״ל שדר) וכ״ה בלקוטי הפרדס (י״א ע״א) והובא במח״ו סי׳ קמ״ז (צד 115).

ה״ר שמואל בר דוד. (סי׳ שכ״א) ושמעתי שנחלקו במגנצא שני גדולי הדור ר׳ יצחק בר׳ יהודה [רבו של רש״י] ור׳ שמואל בר׳ דוד הלוי, ר׳ יצחק ציוה להפטיר ברני ושמחי ור׳ שמואל העיד מפי אביו שאמר לו שמפטירין בשל ר״ח וקיימו את עדותו. וכן הובא בפרדס סי׳ כ״א וסי׳ קצ״ח ובמח״ו סי׳ רל״ט צד 203 ובעל שבלי הלקט השלם סי׳ ק״צ (דף ע״ד סע״א) הביא כל זה בשם מעשה הגאונים. וראיתי שגם רש״י סנהדרין צ״ז ע״ב הביאו כך מצאתי כתוב בשם ה״ר שמואל בר דוד ז״ל. וכן הובא בהאורה סי׳ קי״ג (צד 146) אבל ר׳ שמואל בר דוד [הלוי] אוסרו בהגאה. ובעל שבלי הלקט בסי׳ ל״ד וסי׳ רע״ח הביא הגאון ה״ר שמואל בר דוד והרב בעל שם הגדולים אות ש׳ סי׳ 93 הביא כי השבה״ל סי׳ רע״ח הביאו, וגם הרשד״ל בנחלת שד״ל (צד 48) הביא כי הובא במרדכי. ובמחזור ויטרי סי׳ קכ״ג (צד 93) נמצא הוספה ורשום ת׳ (ר״ל תוספות) והובא שם הגאון רב שמואל בר דוד הלוי הורה שמותרים לוים לקרות בתורה אפילו שלא במקום כהן בכל ענינים בין בראשונה בין באחרונה כמו ישראל, והוא המאמר שהביא המרדכי

---

[1]) [עי׳ במבוא לס׳ מעשה הגאונים ע׳ XXIII ובהערה קי״ז שם].

וכן הובא זה בשבה״ל השלם סי׳ ל״ד, וכן הובא בפרדס (לא בשם האורה) בלקוטים דף נ״ח ע״ג.

רבינו שמואל. (סי׳ שצ״ח) סיים בסוף „רבינו שמואל״ ואולי כוון להרשב״ם. תוך סי׳ שצ״ט סיים ג״כ רבינו שמואל ואח״כ הובא וגם זה פסק רבינו שמואל. עיין פסחים כ״ה ע״ב ובתוס׳ שם ד״ה לא אפשר. עוד סי׳ ת׳ (ע׳ 196 אות ח׳) וכן הוכיח רבינו שמואל בתוס׳ במס׳ ע״ז שלא בזמנו ושלא במינו כולן שווין שמותר. עוד שם (ע׳ 198 אות כ״ז) מפי׳ רבינו שמואל מפליטת הכלי שנותנין ברותחין מפליטת האיסור. ובכ״י ב׳ איתא, כך מפי׳ רבי שמואל מפילט כלי שנותן לתוך הרותחין מפליט גם האיסור. ובמבוא לס׳ האורה צד 81 הבאתי רבי שמואל שם בסדר ה׳ פסח בדין מורסין בפסח מפי רבי שמואל מפליט והבאתי בס׳ הסדרים הובא מפורש רבינו שמואל מפלטת וכתבתי בלי ספק צ״ל מפליזא. אבל טעות היה בידי כי אז לא הי׳ כ״י א׳ לפני ובאמת הכוונה מפרש רבינו שמואל מפליטת הכלי, וכן הוא שם מפליטת האיסור לכן אין מקום לזה במבוא שם. ואשר הטעה אותי כי בכ״י ב׳ על המלות רבי שמואל מפליט מנוקד למעלה בקוים*). עוד שם (אות כ״ח) ואני שמעתי משום רבינו שמואל. כל זה הם הוספות בסדור מן ר׳ יצחק בן דורבלו ונמצא שם אני יצחק, עיין לעיל בערך ר׳ יצחק בן דורבלו.

ה) שמות הספרים המובאים בסדור.

אגדה. (סי׳ י״א) שכן מצינו באגדה כל [הודיות] שאמר דוד בספר תילים לא אמרן אלא ליום נחמתא שנ׳ ואלה דברי דוד האחרונים (ש״ב כ״ג א׳) האמורים ליום אחרון. וכן הובא בפרדס סי׳ ה׳ (י׳ ע״ב) וכ״ה בלקוטי הפרדס ז׳ ע״ב. עוד סי׳ שפ״ה ומצינו באגדה בא הכתוב ולימד על פרעה, הוא במדרש תהילים מזמור א׳ אות כ׳ וע״ש מה שהעירותי בהערה רס״ז וכן רש״י ישעיה ל׳ כ״ט הביא זה וסיים מדרש תהלים וראיתי כי הובאה האגדה הנ״ל גם בפרדס סי׳ קל״ב (כ״ו ע״ד) ובמח״ו סי׳ ס״ט (צד 284). עוד שם סי׳ שפ״ו ומצינו באגדה מפני מה אין אומרים שירה אלא על היין כו׳, הוא בגמרא ברכות ל״ה ע״א. עוד סי׳ תכ״ט ואמרינן באגדה שיר של פגעים הי׳ משה אומר בשעה שעלה לרקיע, לקוח מסדור רע״ג י״ט ע״א והוא במדרש תהלים מזמור צ״א סוף אות א׳ ונשנה גם במדרש במ״ר פי״ב אות ג׳ ותנחומא נשא אות כ״ז ועיין בסדור הערה ט׳. עוד סי׳ תקי״ד שמצינו באגדה רננו צדיקים בה׳ בזמן שהצדיקים רואים את הקב״ה מיד הם אומרים שירה שכן מצינו כשנעקד יצחק וראה את השמים פתוחין מיד אמר שירה. וכן הובא בפרדס סי׳ ד׳ (דף ט׳ ע״ב), בלקוטי הפרדס (י׳ ע״ג), במח״ו ע׳ 109 ובשבלי הלקט סי׳ קכ״ו ובס׳ מחכים ע׳ 26 ולא מצאתי האגדה, ובמדרש תהלים מזמור ל״ג הוא בסגנון אחר.

בראשית רבה. (סי׳ ל״א) כדאמרינן ה׳ יראה יהי רצון בשעה שיהיו בניו של יצחק באין לידי עבירות ומעשים רעים תהא נזכר להם אותה עקידה ותתמלא

---

*) במבוא לס׳ האורה צד 81 הבאתי זה ע״פ כ״י של הר״א עפשטיין וחסר בסדור שלפנינו, כוונתי היתה בכ״י ב׳ (של הרשד״ל) כי כ״י א׳ מפארמא לא היה עוד לנגד עיני והכ״י של עפשטיין היא העתקה מכ״י פארמא שלפנינו.

עליהם רחמים, הוא בב״ר פנ״ו אות ו׳. סי׳ תל״א ומצאתי סייג לדברי בבראשית רבה בפ׳ וירא אליו, אלהים נצב כו׳ עומד אין כתיב כאן אלא נצב, הוא בב״ר פמ״ח אות ז׳ באיזה שנויים והובא גם בפרדס סי׳ ב׳ (דף ח׳ ע״א) ובמח״ו סי׳ קל״ח (צד 180) והמאמר הזה נשנה גם בפסיקתא דר״כ פסקא החודש (מ״ט ע״א) וע״ש בהערות שלי. עוד שם, ועוד מצינו שם הייתי ביום אכלני חורב, ומה היה אומר ריב״ל אומר ט״ו שיר המעלות שבספר תהלים, הוא בב״ר פע״ד סי׳ י״א והובא שם הכתוב זה עשרים שנה, והוא קרא שלאחר הייתי ביום ודורש על ותדד שנתי מעיני, וגם זה הובא בפרדס ובמח״ו שם, ועיין במדרש תהלים מזמור קכ״ד ובהערות שלי ובסדור שם הערה ט׳. עוד סי׳ תנ״ה הובא וזהו מבראשית רבא כתיב כי גדול אתה ועושה נפלאות כו׳ הגוד הזה אם יש בו נקב כו׳, הוא בב״ר פ״א אות ג׳ והובא ג״כ בהאורה ח״ב סי׳ ס״ד ובאיסור והיתר כ״י סי׳ נ״ט ובשבלי הלקט סי׳ ג׳ וכתב מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל כי גדול אתה וכו׳, וזה ליתא בפרדס רק בסדור שלפנינו ובהאורה ובאו״ה והרב בעל שבלי הלקט כוון להסדור, וגם חכמי התוס׳ ברכות ס׳ ע״ב ד״ה מפליא הביאו את המדרש בקצת שינויים ועיין בפירש״י בגמרא שם שמפרש כעין מה שהובא בכאן. עוד סי׳ תקי״ד ואף בבראשית רבה כי בו שבת מכל מלאכתו אתמהא לא כך אמר ר׳ ברכיה בשם ר״י בר סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב״ה כו׳, הוא בב״ר פ״י אות ט׳ וע״ש פ״ג אות ב׳, והובא גם במח״ו סי׳ קל״ט (צד 109) ובפרדס סי׳ ד׳ ובלקוטי הפרדס (י׳ ע״ג) ובעל שבה״ל סי׳ קכ״ו הביא המדרש בשם רבינו שלמה ז״ל וכוון להפרדס. עוד שם שמצינו בב״ר ויחן את פני העיר כו׳, הוא בב״ר פי״א אות ז׳ והובא בפרדס סי׳ ד׳ (ט׳ ע״ב) וכן הובא בלקוטי הפרדס (י׳ ע״ג) ובמח״ו (צד 109) והובא בשבה״ל סי׳ קכ״ו בשם רבינו שלמה ז״ל.

בשר על גבי גחלים. (סי׳ רי״ד) כך נמצא בתשובות בשר על גבי גחלים ממנהג שתי ישיבות, והובא במח״ו סי׳ שנ״ה (צד 394). עוד סי׳ תרי״ד ואני מצאתי בסדר בשר על גבי גחלים שצריך ליתן תחילה החמין בכלי שני ואח״כ נותנים לתוכו העוף למולגו. וכן הובא בס׳ האורה ח״ב סי׳ פ״ה וכן הוא באיסור והיתר כ״י סי׳ קמ״ז וכן הובא בתשובת חכמי צרפת סי׳ פ״ב, וצ״ל בס׳ בשר על גבי גחלים. ובס׳ האורה ח״ב סי׳ א׳ (צד 170) הובא עוד הפעם ספר בשר על גבי גחלים כדילפינן בגזירה שוה בבשר על גבי גחלים, וכ״ה באיסור והיתר סי׳ ש״ו ובפרדס סי׳ רע״ב, ובפרדס הגי׳ כדילפינן בשר על גבי גחלים. הוא ספר בפסקי דינים ונאבד מאתנו ונזכר בתוס׳ יבמות ל״ד ע״א ד״ה מתוך, גם בס׳ הישר לר״ת סי׳ ה׳, והרוקח סי׳ רכ״ז הביא וכן פסק רב יהודאי גאון בבשר על גבי גחלים, לדעתי הכוונה שפסק כן והובא בבשר על גבי גחלים, ועיין שם הגדולים ח״ב אות ב׳ סי׳ 229, ובאוצר הספרים אות ב׳ סי׳ 678 הביא בשר על גבי גחלים רבינו שמואל הנגיד הלוי חברו, ויש מיחסין אותו לרבינו תם, ובלקוטי מהרי״ל מיחסו לרב ביבי גאון, ובעל סדר הדורות טעה כי חשב ר׳ שמואל הלוי חברו ע״ש, הספר הזה הובא הרבה פעמים בספר אור זרוע[1].

---

[1] [עי׳ אודותיו במ״ע ZfHB. שנת 1906 ע׳ 178 ובס׳ השנתי היו״ל בפפד״מ ח״ה 1907 מחלקה עברית ע׳ 61 וכו׳, מחלקה אשכנזית ע׳ 370].

הלכות גדולות (בה״ג). (סי׳ ק״ע) סיים עד כאן מהלכות גדולות ובכ״י ב׳ ע״כ מצאתי בהלכות גדולות ובמח״ו סיף סי׳ שי״ט עד כאן מהלכות גדולות פסוקות דרב יהודאי גאון. סי׳ ר״ג סיים עד כאן מהלכות גדולות, וכן הובא במח״ו צד 409. ובכ״י ב׳ עד כאן מהלכות גאון, צ״ל מן הלכות רב יהודאי גאון או צ״ל מהלכות גדולות. סי׳ רנ״ז סיים ע״כ מן ההלכות גדולות. סי׳ רע״ז בהלכות גדולות, וכ״ה במח״ו צד 423. עוד סי׳ רע״ח וכן מצאתי בהלכות גדולות וכ״ה במח״ו צד 424. עוד סי׳ ר״פ גם זה מצאתי בהלכות גדולות וכ״ה במח״ו צד 426. עוד סי׳ ש״ב ותו מצאתי כתוב בהלכות גדולות דלא צריך לומר זמן בסוכה ולולב דסגי בדכסא ובהלכות לולב דקמפרש מר רב יהודאי תני הכי, וכ״ה במח״ו צד 435, ועיין בסדור שם הערה ו׳. סי׳ ש״ח ור׳ יהודאי פסק בהלכות גדולות, ואין זכר מזה בבה״ג שלפנינו, עיין בסדור שם הערה ג׳. סי׳ שנ״ה ובהלכות גדולות [כתוב] בלשון הזה כל חמירא כו׳ וכ״ה במח״ו צד 254. סי׳ ת״א בפסק של ר״ת אשר נוסף אל הסדור הביא (ע׳ 200 אות כ״ח) והלכות גדולות של אספמיא. עוד שם (ע׳ 201) ובהדיא פוסק בהלכות גדולות בהלכות חמץ בפסח. ולקמן במבוא סי׳ ו׳ תמצא כל המאמרים אשר הובאו בסדור ונובעים מן בה״ג בלי הזכרת שמו ע״ש.

הלכות פסוקות. (סי׳ ת״א) במאמר אשר נוסף מר״ת והוא מן ס׳ הישר סי׳ שפ״ג הובא (ע׳ 199 אות י״ז) וגם בהלכות פסוקות פוסק הלכה כריב״ל כו׳. ובס׳ הישר שם וגם בהלכות החזיקות, יש לתקן בהלכות פסוקות. ובערך הלכות גדולות הבאתי ממח״ו סי׳ שי״ט ע׳ 356 עד כאן מהלכות גדולות פסוקות דרב יהודאי גאון וכן בס׳ האורה סי׳ קי״ג (ע׳ 143) הובא דהכי אמרינן בהלכות פסוקות דמר רב יהודאי גאון ועיין במבוא לס׳ האורה צד 20[1].

הלכות קטועות. (סי׳ קע״ג) הובא בשם רב יוסף טוב עלם וז״ל ומה שחקקתם לפנינו מצינו בהלכות קטועות לא יחיד יחיד ממש, אלא אפילו ציבור נקראו יחידים, לא שמענו מעולם לא בכתב ולא בבעל פה, ולא תעשו כך שאין מנהג אלא כמו שפירשנו לכם ואל תטעו באותן הלכות קטועות כך כי טעות הוא. והובא גם במח״ו צד 353 ושם הנוסחא ולא תטעו באותן הלכות קטועות כי הם מוטעות ומקוטעות והאל לנו למושעות.

ספר הערוך. (סי׳ שצ״ט) חסיסי פי׳ בערוך קמח של עדשים. כ״ה בערוך ערך חסס בשם יש מפרשים, ופי׳ הערוך הובא גם בתוס׳ פסחים מ׳ ע״ב וברא״ש פסחים פ״ב סי׳ כ״ח וע״ש בקרבן נתנאל, ובסדור שם הוא במאמר אשר נוסף מר׳ יצחק בן דורבלו. ועיין בסימן הקודם בערך ר׳ נתן בר׳ יחיאל.

ספר יצירה. (סי׳ קע״ח) מיושבים לפני רבי ובכן תן פחדך, ובכן הוא שם שהאותיות שלו עולות למנין אני והו [או למנין] אנא ה׳, ובכן תן כבוד, אני והוא מפורש בספר יצירה. הובא במח״ו סי׳ שכ״ח (צד 366) ושם הלשון מתוקן יותר, עיין בסדור בהערות שלי. והרב בעל שבה״ל סי׳ רפ״ו הביא ובקדושת השם אומרים ובכן

[1]) [ראה מה שכתב בזה רש״ב ז״ל במאמרו דברי שלמה, מאמר והערות על הלכות פסוקות כ״י שבאקספארד, בהמגיד שנת כ״ב גליון מ״א ומ״ה, ור״א עפשטיין במאמרו על ספר הלכות גדולות בהגרן סדר שלישי].

תן פחדך ובכן תן כבוד יש מפרשין ובכן שם הוא שהאותיות עולין למנין א'נ'י ו'ה'ו'א' [צ"ל ו'ה'ו'] אנא ה' [צ"ל א'נ'א' י'ה'ו'ה'] ואני והוא מפורש בס' יצירה, ולא כתב אל מי כוון בזה שהביא יש מפרשין, ועיין באבודרהם מה שכתב על זה. וראיתי ברש"י סוכה מ"ה ע"א ד"ה אני והו שכתב אני והו בגימטריא אנא ה' ועוד משבעים ושתים שמות הנקובים בשלש מקראות כו' וע"ש בתוס' ובפסיקתא דר"כ פסקא דברי ירמי' (קי"ג ע"ב) ובהערה ס"ו מה שהעירותי שם. וכן מובא בטור או"ח ה' לולב סי' תר"ס ועיין במרן ב"י שם. ועיין תשובות הגאונים שערי תשובה סי' רצ"ז תשובה לרבינו האי גאון. עוד בסי' תקי"ד נמצא בספר יצירה למה נברא מעשה בראשית בששה ימים ולא נברא בפחות או ביותר מכאן אתה למד אלהותו של הקב"ה שהן ג' כתות המעידין על הקב"ה ועל ישראל ועל השבת וכשאתה מחלק ששת ימי בראשית לג' חלקים נמצא לכל אחת מהן כת הראוי להעיד שני ימים כו'. הובא במח"ו סי' קל"ח (צד 108) ובפרדס סי' ד' (ט' ע"א) ובלקוטי הפרדס (י' ע"ב) ועיין בתוס' חגיגה ג' ע"ב ד"ה מי הביאו זה בשם המדרש וגם בעל שבה"ל סי' קכ"ו הביא מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל מצינו באגדה למה נברא מעשה בראשית כו' והטור או"ח סי' רצ"ב הביאן בשם מדרש, ולא נמצא מזה בס' יצירה.

ירושלמי (או בגמרא דא"י). (סי' א') ובגמרא דארץ ישראל גרסינן הכי, תני אין לך אדם מישראל שאינו עושה בכל יום מאה מצות כו'. הוא בירושלמי סוף ברכות וכ"ה בתוספתא סוף ברכות והירושלמי הובא בסדור רע"ג דף א' ע"א והובא גם בפרדס סי' ה' ושם איתא תנא שכל אדם מישראל שאינו עושה מאה ברכות בכל יום צ"ל אין לך אדם מישראל וכן הובא הירושלמי במח"ו בהתחלתו. עוד סי' ב' ובגמרא דא"י גרסינן הכי, תני שלשה דברים צריך אדם לומר בכל יום כו'. הוא ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב (דף י"ג ע"ב) ובשערי תשובה סי' שכ"ז הובא הירושלמי בשם רב האי גאון, עיין בסדור הערה ד'. סי' י"ג הלא כך גרסינן בתלמודא א"י תנא בת קול יצתה ואמרה אילו ואילו דברי אלהים חיים, הוא בירושלמי ברכות פ"א ה"ה. עוד שם ועוד באותו עניין בתלמוד א"י עד שלא יצתה ב"ק המחמיר על עצמו כו', שם שם. עוד שם ותו קא גרסינן בגמרא דא"י, הוא בירושלמי ברכות פ"ב ה"א. סי' י"ט וצריך להתיז בזי"ן של למען תזכרו שלא יהא נשמע תשכרו דמשמע על מנת לקבל שכר ופרס, וסיים ירושלמי. הוא בירושלמי ברכות פ"ב ה"ד (דף ד' ע"ד) ועיין מה שהעירותי בסדור שם הערה א'. סי' כ' ותני עלה בברכות ירושלמי, הוא פ"א ה"ה (דף ג' רע"ג), והובא הירושלמי בסדור רע"ג דף ה' ע"ב. סי' כ"ז ר' אבא בריה דר' חייא וכו' צריך אדם להתפלל במקום המיוחד לתפילה כו', הוא בירושלמי ברכות פ"ד ה"ד (דף ה' ע"ב) והובא בסדור רע"ג צד 7 ובמח"ו צד 14. סי' ל"ה דתני ר' חלפתא בן שאול הכל שוחחין עם ש"ץ בהודאה כו'. הוא בירושלמי ברכות פ"א ה"ח (דף ג' סע"א) ולא הזכיר שהוא בירושלמי והובא בסדור רע"ג דף י"א ע"א. סי' נ"ח ואילו הן שבע מעין שמונה עשרה כו', הוא בירושלמי תענית פ"ב ה"ב (דף ס"ה ע"ג) עיין בסדור הערה ד'. סי' קע"ז בענין אם לומר והשיאנו בר"ה ויו"כ ור' משולם ב"ר משה שאל את פי אריות יושבי ירושלים והשיבו לומר והשיאנו, ומביאין ראיה לדבריהם ממס' ברכות ירושלמי פרק הרואה, הוא בירושלמי ברכות פ"ט ה"ב שמואל אמר צריך לומר והשיאנו. ובפרדס סי קס"ח איתא והשיבו שאומר

בפרק הרואה, וצ״ל והשיבו שאומר [והשיאנו ומביאין ראיה לדבריהם ממס׳ ברכות ירושלמי] בפרק הרואה וכ״ה לנכון במח״ו סי׳ שכ״א (צד 360). סי׳ רע״ה ור׳ חננאל איש רומי פי׳ ניענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד כו׳ וכן קבלנו מאבינו האב זצ״ל והעמידנו [עיקר] דבר [מ]תלמוד ארץ ישראל. ובכ״י ב׳ מהסדור הובא וכן קבלנו מרבינו האב זצ״ל, ובמנהיג ה׳ אתרוג סי׳ ל״ח הביא וכן קבלנו מרבינו הא״ב (עם נקודות למעלה ויהי׳ ר״ת אב בית דין) ובערוך ערך נע הביא כל הלשון הזה וחסירים המלות „וכן קבלנו מאבינו האב״ ובריי״ץ גיאות דף קי״ב הביא וכן קבלנו מרבינו האב ז״ל, לכן גם לפנינו בסדור צ״ל מרבינו האב או מאבינו הרב (וכצ״ל שם בהערה ד׳ שורה ה׳) וכוון בזה לאביו רבינו חושיאל, שהי׳ אביו של רבינו חננאל. אבל כעת נגלה לפנינו פי׳ הר״ח הנדפס בש״ס דפוס ווילנא וכתב שם בפירושו וכן קבלנו מרבינו האי זצ״ל, לכן יותר נכון לתקן וכן קבלנו מרבינו האי זצ״ל, וגם הי׳ כן לפני הרשב״א שהביא בתשובות שלו סי׳ רל״ז אנו סומכים על דברי רבינו חננאל שאמר כו׳ ומביא ראיה בשם רבינו האי ז״ל. הרי שגם לפניו הי׳ הגי׳ וכן קבלנו מרבינו האי, וגם הב״י או״ח סי׳ תרנ״א הביא וכ״כ הר״ח בשם רב האי ועיין גם ברא״ש פ״ג דסוכה סי׳ כ״ו[1]). והירושלמי שהביא הוא בסוכה פ״ג (דף נ״ג סע״ד) ובר״ח שם גם בערוך שם והריי״ץ גיאות שם ובהמנהיג שם הובא כל הלשון מירושלמי והתוס׳ סוכה ל״ז ע״ב ד״ה כדי הביאו את הירושלמי בשם הערוך. סי׳ שכ״ה מצינו במגילת ירושלמי למה קורין מועדות בכל זמן וזמן מענינו של יום כו׳. צ״ל במגילה ירושלמי והוא בירושלמי מגילה פ״ד ה״א (דף ע״ה ע״א) ושם מובא רק משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד כו׳. עוד שם ר׳ לוי בש״ר חמא בר חנינא אמר בדין היא שתקדום פ׳ החודש לפרה אדומה כו׳, הוא בירושלמי מגילה פ״ג ה״ו (דף ע״ד ע״ב) ורש״י מגילה כ״ט ע״א הביא זה בשם הירושלמי. סי׳ ש״ע והאוכל מצה בע״פ כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו ולוקה בתלמוד ירושלמי. הוא בירושלמי פסחים פ׳ ערבי פסחים ה״א ע״ש והובא גם במח״ו סי׳ כ׳ (צד 260) וכן הובא הירושלמי בס׳ האורה ח״ב סי׳ ל״ה ובאו״ה סי׳ י״ט. סי׳ שפ״א ופירשו הדבר בתלמוד, הוא בירושלמי פסחים פ׳ ערבי פסחים ה״ו וכן הוא לנכון באו״ה סי׳ ל״ו ובמח״ו סי׳ ס״ז (צד 282) וחסרה המלה ירושלמי גם בהאורה ח״ב סי׳ מ״ה עיין שם בהערה ב׳, וכן חסר בס׳ הסדרים ובכ״י ב׳ מהסדור, והירושלמי הובא ברשב״ם ותוס׳ פסחים קי״ז ע״ב ד״ה רביעי. סי׳ שפ״ט ארבע כוסות הללו תקנו חכמים כנגד ארבעה לשונות גאולה כו׳, הוא בירושלמי פסחים פ״י ה״א וכן נשנה בב״ר פפ״ח אות ה׳. עוד שם שכך שנו רבותינו שבארץ ישראל כו׳, צ״ל שכך שנו רבותינו בתלמוד ירושלמי שבארץ ישראל, והוא בירושלמי פסחים פ״י ה״ו (דף ל״ג ע״ד) והובא

---

[1]) [וכ״כ בס׳ העיטור בעשרת הדברות דף מ׳ ע״ד ור״ח [ה]צריך לנענע בהולכה ג״פ זולתי מוליך ומביא והביא ראי׳ משם רבינו האי מדגרסי׳ בגמ׳ דבני מערבא וכו׳. וכן הביא באבודרהם דפוס פראג דף צ״ב ריש ע״ב וכ״כ ר״ח בשם רבי׳ האי וכ״ה בסם חיים דף כ״ג ע״א ובמזרחי לסמ״ג עשין מ״ד. — וכעין זה תמצא בערוך ערך בר (ד׳) שהביא דברי הר״ח ואמר דפריש לה אביו ז״ל ומחידושי הרמב״ן לב״ב דף מ׳ ע״ב ד״ה ה״ג נראה שהפי׳ הוא לרה״ג והביא שם ורבי׳ חננאל ז״ל כתב הכי וכו׳ והוה קשה הא שמעתא טובא ופרישו להו רבינו האיי ז״ל הכי].

לנכון במח״ו סי׳ ע״ג (צד 286) שכך שנו רבותינו בתלמוד ירושלמי שבא״י יין שבתוך המזון אינו משכר שלאחר המזון משכר ובפרדס סי׳ קל״ב הובא כמו שהוא בסדור. סי׳ שצ״ה ואמרינן בירושלמי מודה ר׳ יהודה באילפס ע״י משקה. בירושלמי חלה פ״א ה״ה (דף מ״ז ע״ד) איתא א״ר יוחנן ובלבד ע״י משקה, והירושלמי הובא גם בתוס׳ פסחים ל״ז ע״ב ד״ה דכולי עלמא מעשה אלפס פטורים וע״ש מה שהביאו בשם ר״ת וכן הובא הירושלמי ברא״ש פסחים פ״ב סוף סי׳ ט״ו ועיין באהבת ציון וירושלים להרה״ג ר״ב ראטנער חלה צד 109 שהאריך בזה. סי׳ ת׳ (ע׳ 198 אות כ״ה) מוקי ומפרש בירושלמי כו׳, הוא בירושלמי ע״ז פ״ה הט״ו ועיין בתוס׳ ע״ז ע״ו ע״ב ד״ה אמר. סי׳ ת״ה כך נמצא בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן דלא שתו חמרא מי״ז בתמוז עד ת״ב כו׳, וכ״ה בפרדס סי׳ ק״ס ובמח״ו צד 225 והוא בירושלמי פסחים פ״ד ה״א ותענית פ״א ה״ו ולפנינו בשינויים, עיין בסדור הערה א׳, ובטור או״ח סי׳ תקנ״א הביא הירושלמי, ועיין אבודרהם שהביא הירושלמי בשם רב האי ועיין במרדכי ה׳ ת״ב (בסוף מס׳ תענית) סי׳ רל״ג. סי׳ תכ״ו והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי. הוא ריש ברכות וכן הובא הירושלמי ברש״י במשנה ריש ברכות ד״ה עד סוף. סי׳ תק״ל ובגמרא דא״י מתני א״ר לוי במו״ש זימן הקב״ה לאדם הראשון שני רעפין והקישן ויצא האור ובירך עליהם בורא מאורי האש. הוא בירושלמי ברכות פ״ח ה״ה ולקוח מן סדור רע״ג (ל״ב ע״ב) והובא בפרדס סי׳ קי״ג ובמח״ו צד 120.

מגילת תענית. (סי׳ ש״ג) שנינו במגילת תענית וכן הובא בפרדס סי׳ י״ז במח״ו סי׳ רנ״ח צד 222.

מדרש. עיין להלן בערך פסיקתא רבתי.

מכילתא. (סי׳ ש״צ), ואילו הן פירושי אגדה והוא במכילתא. שם סי׳ שצ״ד במאמר שהוספתי מכ״י ב׳ אינו מסדר האגדה ואינו במכילתא עם שאר האגדה הכתובה על המקרא ארמי אובד אבי, וכן הוא במח״ו צד 293. ונראה כי הגדה של פסח היתה כתובה במכילתא.

סדר עולם. (סי׳ שכ״ה) בשני בניסן עשו פרה אדומה כמו שמצינו בסדר עולם. הוא בסדר עולם רבה פ״ז. סי׳ שנ״ב לפי שבניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה כדאמר בסדר עולם, הוא בסדר עולם רבה פ״ה.

מס׳ סופרים (סי׳ שכ״א). ר״ח טבת שחל להיות בשבת כו׳, ובמס׳ סופרים גרסינן שמפטירין בשל ראש חודש, הוא במס׳ סופרים פ״כ, ובפרדס סי׳ קצ״ח הובא במס׳ סנהדרין גרסינן שמפטירין בשל ר״ח, אין ספק שהי׳ כתוב לפני המעתיק או המדפיס במ״ס וחשב שהוא ר״ת במס׳ סנהדרין ובאמת הכוונה במס׳ סופרים. סי׳ שכ״ה ועוד פירשו במס׳ סופרים ופסיקתא למה באדר, גלוי וידוע לפני הקב״ה שהיה עתיד המן לשקול על ישראל, לפיכך הקדים רפואה כו׳, הוא בפכ״א ועיין מה שהעירותי בסדור, שם הערה ט׳. סי׳ שנ״א כך כתוב במס׳ סופרים אל תקוץ אל תקצוץ משמע שלא תפסוק, הוא במס׳ סופרים ריש פרק י״ב ועיין שם בסדור הערה א׳. עוד סי׳ שנ״ג כך שנינו במס׳ סופרים באחד בניסן הוקם המשכן כו׳, הוא פרק כ״א והובא גם בפרדס סוף סי׳ י״ז ובמח״ו סי׳ רנ״ז (צד 222). סי׳ ת״מ ובמס׳ סופרים יש מעין דבר זה, הוא בפרק י״א ה״ד והובא במח״ו סי׳ ק״ו (צד 303). סי׳

תנ״ן מצאתי במס׳ סופרים כך היה מנהג טוב בירושלים כו׳, הוא בפרק י״ח ה״ה והובא במח״ו סי׳ ע״ו (צד 43). עוד סי׳ תנ״ז גם זה מצאתי במס׳ סופרים ביום שהושיבו את ר׳ אלעזר בן עזריה בישיבה פתח ואמר אתם נצבים היום כולכם כו׳, הוא ג״כ במס׳ סופרים שם ה״ו והובא במח״ו שם.

ספרי. (סי׳ קמ״ג) ר׳ נתן אומר ותקעתם בחצוצרות אילו שופרות והיו לזכרון אילו זכרונות אני ה׳ אלהיכם אילו מלכיות, הוא בספרי בהעלותך פיסקא ע״ז המתחיל אני ה׳ והובא בבה״ג ה׳ ר״ה (דף ל״ז ע״ג).

ספרא. עיין בערך תורת כהנים.

פסיקתא דרב כהנא. (סי׳ י״ז) ולישוויה איניש לק״ש כל זימנא דקרי ליה כפרוזדוגמא חדתא כו׳, הוא בפסיקתא דר״כ פסקא שור או כשב (ע״ז ע״א) ונובע מסדור רע״ג דף ו׳ ע״א והובא בטור או״ח סי׳ ס״א בשם רע״ג ועיין בסדור שם הערה ב׳ הארכתי בזה. עוד סי׳ רכ״ד אמר ר׳ אלכסנדרי כל שבעת ימי החג התורה מרמזת להם לישראל שאלו מטר מאת ה׳, הוא בפסיקתא דר״כ פסקא ביום השמיני עצרת (קצ״ד ע״ב) וע״ש.

פסיקתא רבתי. (סי׳ קע״ט) סמכו על מה ששנינו בפסיקתא בפרשת בחדש השביעי באחד לחדש, כך פתח רבי תנחומא לעולם ה׳ דברך נצב בשמים כו׳, צ״ל בפסקא בחודש השביעי והוא ברבתי פ״א והובא במח״ו סי׳ שכ״ח (צד 368). סי׳ ש״כ בתנחומא בפסיקתא במדרש ותשלם כל המלאכה א״ר [חנינא] בכ״ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן כו׳. הוא ברבתי פ״ו פסקא ותשלם כל המלאכה והובא בילקוט מלכים רמז קפ״ו בשם פסיקתא רבתי. והציון „תנחומא״ מוסב למעלה על דברי רשב״ג, והציון בפסיקתא במדרש ותשלם כל המלאכה מוסב למטה למאמר של ר׳ חנינא. ובפרדס סי׳ קצ״ח הגי׳ בתנחומא ובפסיקתא ותשלם כל המלאכה ומלת „במדרש״ ליתא ובתנחומא פ׳ פקודי הוא בסגנון אחר ופה הובא כלשון הפסיקתא רבתי וכן הובא במח״ו סי׳ תל״ט (צד 202), ועיין בסדור שם הערה ד׳. עוד שם ולמעלה במדרש שיר חנוכת הבית לדוד שבע חנוכות הן כו׳, הוא בפסיקתא רבתי פ״ב פסקא מזמור שיר חנוכת הבית לדוד והובא בפרדס סי׳ קצ״ח (ל״ז ע״א) ובמח״ו סי׳ רל״ט (צד 203). סי׳ שכ״ה ועוד פירשו במס׳ סופרים ובפסיקתא למה באדר, גלוי וידוע לפני הקב״ה שהי׳ עתיד המן לשקול על ישראל, לפיכך הקדים רפואה, שקלי ישראל לשקלי המן כו׳. לא מצאתי לא בפסיקתא דר״כ ולא ברבתי. וזה צ״ל שם בהערה י׳ שנשמטה בשגגת המעתיק.

פיוטים. (סי׳ רכ״ד) ועל זה שתת המשורר מ״ם יו״ד מ״ם שאל ללא קצרה לא הביט דמהם עצרת. וכ״ה בכי״ב, ובס׳ הסדרים שאלו ללא פקדה ולא הביט דמיהם עצרת. ובמח״ו סי׳ שפ״א (צד 443) ועל זה שיתת המשורר מ״ם יו״ד מ״ם שאל ללא קצרה, לא הבינו ראיתם עצרה. וכוון בודאי לאיזה פיוט, ועיין לעיל בערך קליר מה שהבאתי שם מפיוט איום אמצע עשירייה משנני עשר פעמים. ובסי׳ קס״ג הבאתי בהערה י׳ הוספה מכי״ב של הסדור שהיא לר״ת ושם הובא ואמנם מקדושת של מוסף יום שני שמתחיל אגן הסהר שער פייט בה רבי בנימין נוי ארבעה קולות בהריענו, וריבוי מטות להשעינו, עיין לעיל סי׳ ד׳ בערך רבי בנימין. סי׳ שכ״ט ואומר

אשר הניא וכו׳ ובמח״ו צד 214 רשום וזה פיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה ומוזכר בהגמיי״מ ה׳ מגילה פ״א ובעל שבה״ל סי׳ ר׳ הביא: מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה כגון אשר הניא. ובעל תולדות הקליר הערה 20 כתב שנתחבר בימי הגאונים.

פרקי דר׳ אליעזר. (סי׳ תקכ״ה) שנינו בפרקי דר׳ אליעזר בן הורקנוס שאומר מצוה להסתכל בציפורניו כו׳. הוא בפ״כ והובא בפרדס סי׳ קי״א ובמח״ו צד 117 ונובע מסדור רע״ג דף ל״א ע״ב, ועיין מרדכי ריש יומא בשם תשובות הגאונים. עוד שם סי׳ תקכ״ו ואע״פ שכתב בפדר״א בן הורקנס ר׳ מונא אמר כיצד אדם מסתכל בכוס של יין, מקריב ידו לאור ואומר בורא מאורי האש רואה שמים בעבים ואינו רואה את הכוכבים תולה אבן מן הארץ ואומר המבדיל בין קודש לחול. הוא בפ״כ וכן הובא בפרדס סי׳ קי״ב וכ״ה בלקוטי הפרדס (י״א ע״ב) וכן הובא במח״ו צד 118. ולקוח מסדור רע״ג שם ועיין בטור או״ח סי׳ רצ״ו.

שאילתות. (סי׳ רט״ו) ובשאלתות דרב אחא בפרשת נשא הלכה כר׳ יוסי דבנעילה סלקין, במנחה לא סלקין כו׳. ליתא בפרשת נשא רק בפ׳ בהעלותך סי׳ קכ״ג ויפה העיר הגאון הרי״ב שם עירוב פרשיות קא חזינא הכא כי כל ענין שאילתות הלזה (מסימן קכ״ג) גם ברם צריך כו׳ שכתב בסמוך יש שייכות לפ׳ נשא, ואולי בדפוס או בהעתקה בשגגה נעשתה ההתחלפות עכ״ל. עוד שם סי׳ ת״א (ע׳ 201) ובשאלתות דרב אחאי בפרשת צו את אהרן, הוא דברי ר״ת שם אשר נוסף אל הסדור מספר הישר.

שוחר טוב (מדרש תהלים). (סי׳ כ״ט) ד״א מלכי צבאות ידודון ידודון (תהלים ס״ח י״ג) ידודון בהליכה ידודון בחזירה, הוא במדרש תהלים מזמור ס״ח אות ז׳ וכן הובא בפרדס סי׳ נ״ז (דף י״ח ע״ב) ובעל שבלי הלקט סי׳ כ׳ (דף י׳ ע״א) הביא המאמר הזה בשם רבינו שלמה וכוון להפרדס, כמו שהעירותי במבוא לס׳ האורה צד 122 ועי״ש הערה י״ג. עוד סי׳ נ״א דהכי אמור רבנן מאי דכתיב [אמונים נוצר ה׳] אילו שהן עונין אמן באמונה כו׳. הוא במדרש תהלים מזמור ל״א אות ח׳ והוא לקוח מן סדור רע״ג ט״ו ע״ב. ובס׳ האשכול ח״א דף כ״ז ובהמנהיג סי׳ נ״ה ובאבודרהם דפוס פראג דף ל׳ ע״ב ובטור או״ח סי׳ קכ״ד הובא בשם רב עמרם גאון, ועיין במדרש תהלים שם הערה כ״ט. עוד סי׳ שפ״ו והקוראין צריכין שיהיו שלשה כפי מה שמצינו במדרש שוחר טוב כדי שיאמר אדם לשנים הודו. וכן הוא בפרדס סי׳ קל״ב ובמח״ו סי׳ ע׳ (צד 284) ובהאורה ח״ב סי׳ מ״ה, והוא במדרש תהלים מזמור קי״ג אות ג׳ ועיין בסדור הערה ב׳ ובמבוא להאורה צד 58 ושם הארכתי. עוד סי׳ תקי״ד וכה״א וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות, ודורש מקרא זה במדרש תילים מי שישמרו משמרת שבת יזכו לישב בנוה שלום ובמשכנות מבטחים. וכן הובא בפרדס סי׳ ד׳ דף ט׳ ע״א וכ״ה בלקוטי הפרדס (י׳ ע״ג) והובא בשבה״ל סי׳ קכ״ו בשם רבינו שלמה ז״ל וכוון להפרדס, אבל לא מצאתי במדרש תהלים, ושם במזמור צ״ב אות ה׳ נדרש באופן אחר.

תוספתא. (סי׳ ק״ס) ושופרות שתעלה תפילתכם בתרועה לפני, סיים תוספתא, הוא בתוספתא פ״א דר״ה הי״א, ובמבוא לס׳ האורה צד 84 חשבתי שהציון תוספתא מוסב למטה. סי׳ קס״ז ת״ר רועה שהרביץ צאנו כו׳, הוא תוספתא ר״ה פ״ב ה״ה.

סי' רכ"ב (ע' 105 אות ט') ותוספתא דמגילה מוכח הכי דתניא בראשון קורין ובחמשה עשר כו'. הוא בפרק ג' והובא גם במח"ו סי' ש"פ (צד 441). סי' רמ"ז תניא בתוספתא אין נוטלין עצים מן הסוכה כו'. הוא בתוספתא ביצה פ"ג. סי' שס"ו כאותה ששנינו בתוספתא דנזיר נזיר ששותה מכל משקין האסורין לו. הוא ריש פ"ד והובא גם בפרדס סי' ק"ל ובהאורה ח"ב סי' כ"ט והובא במח"ו צד 258 ובתוס' עירובין ד' ע"א ד"ה גפן. סי' ת' (ע' 198 אות כ"ד) כדתניא בתוספתא דע"ז, הוא שם פרק ט'. סי' תקפ"ד ועוד מצא רבי בתוספתא תניא נשבר העצם ויצא לחוץ ואין עור ובשר מקיפין אותו פסול כו'. הוא בפ"ג דחולין ה"ד.

תורת כהנים. (סי' ד') בסיפרא דבי רב דהוא תורת כהנים. סי' רע"ח כדתניא בתורת כהנים הוא בפ' מצורע והוא לשון רש"י סוכה ל"ח רע"א. עוד בסי' תרי"ד מצאתי וראיתי בת"כ בפרשת צו את אהרן. הוא שם פרק ז'.

תנחומא. (סי' י"ד) א"ר מני לא תהא ק"ש קלה בעיניך מפני שיש בה רמ"ח תיבות כמנין איברים שבאדם, הוא בתנחומא הנדפס מכבר קדושים אות ו' ותנחומא הקדום קדושים אות ו' והעירותי שם בהערה כ"ה שמובא בשבה"ל סי' ט"ו בשם התנחומא, וכן מובא בתניא סי' ד'. סי' רכ"ד וכן אמר ר' תנחומא כל שבעת ימי החג מתפללין [לטללים ויו"ט האחרון] על הגשמים. הוא בתנחומא הנדפס מכבר פנחס אות ט"ו ובתנחומא הקדום פנחס אות י"ג והובא גם במח"ו סי' שפ"א (צד 443). סי' שי"ג אמר רשב"י אמר הקב"ה לישראל היו מכבדין המצות כאילו כבדתם אותי כו', הוא בתנחומא הנדפס מכבר ויגש אות ו'. סי' ש"כ בתנחומא בפסיקתא במדרש ותשלם כל המלאכה מאד עמקו מחשבותיך א"ר [חנינא] בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה כו'. וכ"ה בפרדס סי' קצ"ח ובמח"ו סי' רל"ט (צד 202). ובתנחומא פקודי אות ו' הובא בשם ר' חנינא ששה חדשים היה עוסק במשכן ג' חדשים עשו אותו וג' חדשים קיפלו אותו. ובתנחומא הנדפס מכבר פקודי אות י"א ר' חנינא אומר בא' באדר נגמרה מלאכת המשכן כו'. וכאשר הובא לפנינו בסדור הוא בפסיקתא רבתי פ"ו עיין בתנחומא מה שהעירותי בהערה מ"ו, ובמבוא לתנחומא סי' י' אות ט' (צד 92) כתבתי: רש"י בס' הפרדס (ה' חנוכה דף מ"ו ע"ג דפוס קושטאנטינא הוא בדפוס ווארשוי סי' קצ"ח) הביא וז"ל בתנחומא ובפסיקתא ותשלם כל המלאכה אמרינן מאד עמקו מחשבותיך אר"ח בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן כו'. ודבריו אלה הבאתי גם במבוא להפסיקתא אות ז' סי' ט' והעירותי שהוא בפסיקתא רבתי פ"ו פסקא ותשלם כל המלאכה וחשבתי אז כי הציון תנחומא מוסב למטה (בהאורה צד 85 נדפס בטעות למעלה) אבל כעת עיינתי כי לא נמצא בתנחומא כלל, רק הציון „תנחומא" מוסב למעלה על המאמר שהביא ומה ראו לקרות בימי חנוכה חנוכת המזבח? לפי שעשה משה בהר אותן ק"כ ימים פעם שלישי מ' יום וירד בעשרה בתשרי, ונתבשר סלחתי ביו"כ ובו ביום נאמר לו ועשו לי מקדש, וידעו הכל שנתרצה להם שמחו הכל במלאכה ועשאוה בזריזות, א"ר שמואל בר נחמני לג' חדשים עשאוה, תשרי מרחשון ובכסלו נגמרה, ועל זה סיים בתנחומא, והוא בנדפס מכבר פקודי אות י"א.

תרגום. (סי' רפ"ה) כי יבעול בחור בתולה (ישעיה ס"ב ה') כדמתרגם ארי כמה דמתייתב עלם עם בתולתא. סי' תל"א וישבו שרי מואב (במדבר כ"ב ח') ומתרגמינן ואוריכו. סי' תמ"א כדמתרגמי' כעמא דמדכן ואתא לירושלים בזמן מועדי פיסחא.

תשובות הגאונים. (סי' רט"ו) גם בתשובות הגאונים כן, וכ"ה במח"ו סי' שנ"ה (צד 394). סי' ת"א בתשובות הגאונים בתשובות דרב יהודאי גאון כתוב כן, כל הסימן הוא הוספה שם מספר הישר לר"ת סי' שפ"ג. סי' תקל"ו נמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק וכ"ה במח"ו סי' קל"א (צד 155), אבל שם הוא בסוף מאמר שלפניו ובאמת מוסב למטה למאמר ר"ח וחולו של מועד כו', וכן נמצא בשבלי הלקט סי' קע"ח בשם תשובת הגאונים ז"ל והביא כל הלשון כמו שהוא לפנינו ר"ח וחולו של מועד שחלו להיות בשבת כו'.

ו) המקורות אשר שאב.

בין הספרים אשר היו לו לעינים בעת אשר חבר את סדורו לא נוכל לרשום את כלם, כי רבים הם אשר לא נמצאים לפנינו. ספר אחד אשר שאב הרבה ממנו הוא הלכות גדולות (בה"ג). לעיל בסי' ה' הבאתי המקומות אשר הביא ספר הלכות גדולות. אבל נמצאים הרבה דברים בסדור הנובעים מבה"ג ולא הזכירו בשם, כמו שתראה בסי' כ"ח וכי מצלי יתן אנפוהי בארעא כו', הוא מבה"ג ברכות פ"ה (דף ה' סע"ד בדפוס וויניציא). סי' מ"ח והיכא דצלי איניש ואשכח צואה, הוא מבה"ג ברכות פ"ג (דף ב' ע"ד). סי' מ"ט הנצרך לנקביו כו', הוא מבה"ג ברכות פ"ג (דף ג' ע"א). סי' נ' ומתבעי ליה לבר ישראל כו', הוא מבה"ג שם שם. סוף סי' ס"ג והאי דשרי רבנן בתר בשר גבינה, בה"ג ברכות פ"ו (ט' ע"א) עיין בסדור הערה י"ב. סי' ס"ד רב אמר כו', בה"ג שם, גם הלשון ולא משינן הוא לשון הבה"ג, עיין בסדור הערה ג' וה'. סי' ס"ו והיכא דקא מסגי על גבי הנהר וליכא מנא בהדיה למשקל מיא לממשא ידיה כו', הוא בבה"ג שם והובא גם בהאורה סי' מ' ושם הגי' והיכי דמסגי על כיף נהרא. סי' ס"ז וכי קאמרי צריך נטילת ידים, בה"ג שם והובא בס' האורה סי' מ"א והובא בהאשכול ח"א צד 38 בשם בה"ג וכן הובא במח"ו סי' נ' (צד 27) כמו שהעירותי בהאורה שם הערה ג'. סי' ס"ח אבוה דשמואל כו', בה"ג ברכות סוף פ"ו. סי' ס"ט כל איתתא כו', בה"ג שם. סי' ע"א והיכא דאיקרי ואכל לחמא ואישתלי ולא שרא המוציא כו', בה"ג ברכות פ"ז (דף י' ע"ב) והובא במח"ו צד 28 והובא בס' האורה סי' מ"ד. סי' ע"ב והיכא דאכל ומספקא אי בריך אי לא בריך כו', בה"ג שם והובא בהאורה שם. סי' ע"ח והיכא דאכלי וגמרו סעודתייהו כו', בה"ג ברכות פ"ג (י' ע"ב). סי' פ"ב ואי בעי לאזמוני בהדי אנשים, בה"ג שם פ"ז (ט' ע"ג). סי' פ"ג אמר אביי כו', בה"ג שם (ט' ע"ד). סי' פ"ד שלשה שאכלו, בה"ג ברכות ריש פ"ז. סי' פ"ו ואילו תלתא כו', בה"ג שם פ"ז (י' רע"ב). סי' פ"ז והיכי דקא בעי למיקם כו', בה"ג שם (ט' ע"ד). סי' פ"ח והיכא דאכלי בתלתא, בה"ג שם. סי' פ"ט ושתי חבורות כו', בה"ג שם (י' ע"ג). סי' צ"א וכד מזמנין בי תלתא, בה"ג ברכות פ"ז (י' ע"א). סי' צ"ב וכל מאן דשמע מן חבירו כו', בה"ג שם (י"א רע"א). סי' צ"ג ואי גמר סעודתיה עד שיעור כמה מעכב כו', בה"ג שם (י' ע"ד). סי' צ"ד מי [שאכל] ושכח ולא בירך, בה"ג שם. סי' צ"ה אמר רב נחמן כו', בה"ג שם (י"א ע"א). סי' צ"ו ת"ר סדר ברכת כו', בה"ג (י' ע"א). סי' צ"ז מנין לברכת המזון מן התורה, בה"ג (י"א ע"א). סי' צ"ח ומיבעי ליה לאדכורי ברית ותורה, בה"ג (י' ע"א). סי' צ"ט ובשתי ברכות קמייתא, שם שם. סי' ק' ודאי מאן דשרי

המוציא, בה״ג שם שם. סי׳ ק״א אמר ר׳ זירא כו׳, בה״ג שם (י״א ע״ב). סי׳ קכ״ט מנחה גדולה כו׳, הוא בבה״ג ברכות פ״ד (ד׳ ע״ב). סי׳ ק״ל תפלת הערב, שם (ד׳ ע״א). סי׳ קל״א מאימתי, בה״ג ברכות פ״א בהתחלתו. סי׳ קל״ב אריב״ל, שם שם. סי׳ קל״ג תניא רשב״י אומר, שם (א׳ רע״ב). סי׳ קמ״ב שליח צבור אומר אבות וגבורות, בה״ג ה׳ ר״ה (ל״ז ע״ג). סי׳ קמ״ג ומניין שאומרין מלכיות וזכרונות ושופרות, שם שם. סי׳ קמ״ט אמר ר׳ יצחק, בה״ג שם (ל״ח ע״א) וע״ש הערה ב׳. סי׳ קנ״א כל השופרות כשרין, שם שם. סי׳ קנ״ב שופר שנסדק, שם שם. סי׳ קנ״ג נסדק לאורכו, שם שם. סי׳ קנ״ד שלחו ליה לאבוה דשמואל, בה״ג שם (ל״ח רע״ב). סי׳ קנ״ה התוקע לתוך הבור, שם שם. סי׳ קנ״ו אמר רבא שמע מקצת תקיעה, שם שם. סי׳ קנ״ז אמר רבא בשופר, שם שם. סי׳ קנ״ח אמר רבא המודר הנאה מחבירו, שם שם. סי׳ קס״ג קס״ד קס״ה קס״ו קס״ז קס״ח קס״ט ק״ע הם מבה״ג ובסוף סי׳ ק״ע סיים: ע״כ מהלכות גדולות, ובמח״ו סי׳ שי״ט סיים ע״כ מהלכות גדולות פסוקות דרב יהודאי גאון. סי׳ קפ״ז ה׳ יו״כ עד סוף סי׳ ר״ג כולם לקוחים מן בה״ג ה׳ יו״כ כאשר העירותי בהערות שם ובסוף סי׳ ר״ג סיים: עד כאן מהלכות גדולות. סי׳ רכ״ח העושה סוכה לעצמו כו׳ וכל הסימנים שלאחריו עד סוף סי׳ רנ״ז הם לקוחים מן בה״ג ה׳ סוכה ובסוף סי׳ רנ״ז סיים: עד כאן מן ההלכות גדולות. ובאמצע נוסף לפעמים פירוש על איזה מאמרים והפי׳ הוא מרש״י בגמרא מלה במלה והעירותי עליהם במקומן. סי׳ רס״ח מנה״מ דת״ר כו׳, הוא בבה״ג ה׳ סוכה, סי׳ ר״ע והיכא דאיקלע יום הראשון של חג, שם שם. סי׳ רע״א אם חיסר אדם מד׳ מינין של לולב כו׳, שם שם. סי׳ רע״ב וצריך למיהוי, שם שם. סי׳ רע״ג א״ר יהודה, שם שם. סי׳ רע״ד אמר רבא, שם. סי׳ רע״ז שמעינן מהכא, שם שם, ובסוף הסימן סיים „בהלכות גדולות״. סי׳ ר״פ גם זה מצאתי בהלכות גדולות והיכא דלא איתנחיה ללולב כו׳, בה״ג ה׳ לולב (ל״ד ע״א). סי׳ רפ״א רפ״ב רפ״ג, ג״ז בבה״ג שם. סי׳ רצ״ה ניקב כו׳, הוא בבה״ג שם. סי׳ רצ״ט שיעור אתרוג, שם שם. סי׳ ש״ב ותו מצאתי כתוב בהלכות גדולות, הוא בבה״ג ריש ה׳ סוכה, עיין שם הערה ה׳. עוד שם ובהלכות לולב דקפרש מר רב יהודאי, עיין שם הערה ו׳. סי׳ ש״ח ורב יהודאי פסק בהלכות גדולות כו׳, עיין הערה ג׳. סי׳ שי״ד היכא דבעי לאדלוקי נר חנוכה ונר שבת כו׳, בה״ג ה׳ חנוכה ורשום שם „פסק״ עיין הערה ב׳. סי׳ שט״ו אמר רב הונא הזהיר בנר חנוכה, בה״ג שם. סי׳ של״ה והיכא דקרי ליה מסיפא לרישא, בה״ג ריש ה׳ מגילה, עוד שם ומתבעי ליה למקרייה כולה, שם שם. סי׳ של״ו והיכא דאיכא מגילה הכתובה בין הכתובים, שם שם ורשם „פסק״. סי׳ של״ז והיכא דשמע ליה מחרש שוטה וקטן, שם שם. סי׳ של״ח כל היום כשר לקריאת מגילה, שם שם. סי׳ של״ט ועדיף משמע מקרא מגילה, שם שם. סי׳ ש״מ אמר רב, שם שם. סי׳ שמ״ב תני ר׳ יוסף שם שם. סי׳ שמ״ג ודוכתא דלא נהיגי למעבד מלאכה, שם שם. סי׳ שנ״ה ובהלכות גדולות כתוב בלשון הזה. סי׳ ת״ט אמר שמואל אין תענית צבור בבבל, בה״ג ה׳ ת״ב עיין הערה ב׳. סי׳ ת״י ת״ר כל המצות, שם שם. סי׳ תי״א ותנן מקום שנהגו, שם שם. סי׳ תי״ב שבת שחל ת״ב בתוכה, שם שם. סי׳ ת״ס ה׳ עירובין וכל הסימנים שלאחריו מה׳ עירובין הם מבה״ג ה׳ עירובין. והרבה מאמרים העתיק ללשון הקודש והעירותי על כלם בהערות שלי. סי׳ תפ״ד מכאן סמכו חכמים, הוא מבה״ג ה׳ קידוש והבדלה. סי׳ תפ״ו ומאן דקדיש ומקטי דליטעם אישתעי, הוא מבה״ג שם שם. ועיין

תשובות הגאונים דפוס ליק סי׳ נ״ה נשאל רב שרירא גאון על דברי בה״ג ע״ש. סי׳ תפ״ח והיכא דקדיש ליה באושפיזיה כו׳, הוא מבה״ג שם שם. סי׳ תקכ״ה ומשום הכי פשטינן ידים להבדלה כו׳, לקוח מן בה״ג ה׳ קדוש והבדלה והובא גם בפרדס סי׳ קי״א ועיין שם בסדור הערה ד׳. עוד שם מדאורייתא מנלן דמבדילין על נהורא, בה״ג שם במאמר שלפניו ע״ש הערה ה׳. סי׳ תקכ״ו אור של כבשן כו׳, מבה״ג שם. סי׳ תקכ״ח והיכא דלא שכיח חמרא כו׳, בה״ג שם ורשום שם „פסק" והובא באו״ז ח״ב סי׳ י״ד. סי׳ תקכ״ט אמר רב תחליפא בר אמי אמר שמואל, מבה״ג שם. סי׳ תקמ״א תקמ״ב תקמ״ג תקמ״ד תקמ״ו תקמ״ז הוא מבה״ג ה׳ תשעה באב וכ״ה במגילת תענית עיין בהערות ריש סי׳ תקמ״א. סי׳ תקנ״ב תקנ״ג תקנ״ד תקנ״ו תקנ״ח תק״ס תקס״א תקס״ב תקס״ג תקס״ד תקס״ה תקס״ו תקס״ז תקס״ח תקס״ט תק״ע תקע״א תקע״ב תקע״ג תקע״ד תקע״ה תקע״ו תקע״ז תקע״ט הם מבה״ג ה׳ אבל בסדר אחר קצת.

עוד ספר אחד אשר שאב הרבה ממנו הוא סדור רב עמרם גאון. ועיין לעיל סי׳ ה׳ הבאתי המקומות אשר הזכיר את סדר רע״ג, אבל נמצאים הרבה מאמרים הנובעים מסדור רע״ג בלי הזכרת שמו, כמו שתראה סי׳ א׳ תניא היה ר׳ מאיר אומר חייב אדם מישראל לברך מאה ברכות בכל יום כו׳ הוא לקוח מסדור רע״ג (ווארשא תרכ״ה) דף א׳ ע״א כמו שהעירותי שם. גם מה שהובא ומנהג כל ישראל שבספרד הוא אספמיא כך הוא כו׳, הוא לשון רע״ג שם. ולפניו היה הסדור מרע״ג יותר בשלימות מאשר הוא לפנינו בדפוס, כי גם חשבון המאה ברכות הביא בעל ספר היראים מסדור רע״ג מה שלא נמצא בסרע״ג לפנינו והיה גם לפני רש״י ז״ל בסדור רע״ג[1]). עוד בסי׳ ב׳ ומאן דמברך שלא עשני בור, לקוח מן סדור רע״ג וחסר לפנינו בסדור, והמנהיג סי׳ א׳ הביא זה בשם ר״ע וסיים עד כאן יסוד העמרמי (היינו רב עמרם). וכן מה שהביא בסדור שם חדא דשאילו קמי רב נטרונאי גאון זצ״ל, גם זה היה בסדור רע״ג וחסר לפנינו. סי׳ ג׳ דמנח תפלין אומר כו׳, הוא בסרע״ג דף ב׳ ע״א. סי׳ ד׳ וסמך לדבר מצאתי בסדר רב עמרם, הוא בסרע״ג צד 14. עוד שם ושונה באיזהו מקומן ודורש בר׳ ישמעאל, כל המאמר לקוח מן סרע״ג דף ב׳. סי׳ ה׳ ואומר רבון [כל] העולמים ומאן דקא חתים מהולל ברוב התשבחות שבשתא בידיה, הוא לקוח מסרע״ג צד 2. סי׳ ו׳ ומיבעי ליה לאיניש לכווניה דעתיה בתהלה לדוד כו׳, הוא מן סדור רע״ג דף ג׳ ע״א. סי׳ ח׳ ולאלתר מיבעי ליה לאיניש לאתחיל שמע ביוצר אור, הוא מן סדור רע״ג שם. סי׳ ט׳ ומאן דקרי ק״ש בעונתה, הוא מסרע״ג שם. סי׳ י׳ ודקאמרינן אסור לאישתעויי, הוא מסרע״ג ג׳ ע״ב. סי׳ י״ב והכי אמר רב נחשון ריש מתיבתא, הוא מסרע״ג ד׳ ע״ב עיי״ש הערה א׳. עוד שם ואמן שעונין כו׳, הוא מסרע״ג שם. סי׳ י״ג הרי

---

[1]) [ועתה זכינו לאורו ומגלגלין זכות ע״י זכאי ה״ה החכם מהר״א מארכס שהו״ל הוספות ותקונים לסרע״ג ושם נמצא כל מה שהובא פה בסדור בסי׳ א׳ וב׳ וכן כל סי׳ ה׳ (שם ע׳ 3) וסי׳ ו׳ (בכ״י זולצבערגער שם לדף ג׳ שורה ד׳), כל סי׳ כ״ד (ע׳ 5 לדף ז׳ ע״א), סי׳ ע׳ (ריש ע׳ 8), ע״ג (שם), ס״ס ע״ה וכשהוא שורה וכו׳ (שם ע׳ 7 לדף ט״ו ע״ב) כל סי׳ ע״ו (שם), סי׳ ע״ז עד אות ג׳ (שם סוף ע׳ 7 וריש ע׳ 8), כל סי׳ צ׳ (שם ע׳ 8), ועי׳ סי׳ ר״ח הערה א׳ ובהוספות ריש ע׳ 34. וריש סי׳ תפ״ח הוא בסרע״ג כ״ו ע״א שורה י״ח וי״ט עם ההוספה שבסוף ע׳ 12, וסי׳ תק״ח אות ב׳ ג׳ וד׳ הוא ג״כ מסרע״ג דף י״א ע״ב, וסי׳ תק״ן הוא בהוספה ע׳ 17 מגוף הכ״י].

שתים לפניה כו', הוא מסרע"ג דף ה' ע"א. עיין בסדור שם הערה א' וב', וכל הלשון הוא מסרע"ג, וכן הלשון כי היכי דעבדין בתרתין מתיבתא ובכל אספמיא ובכל קהילות שבארץ אשכנז כולם זכורים לאלף טובות וברכות שכולם מלאים מצות כרימון ומעשיהם מעשים נאים וכו'. סי' י"ד וכדקרי איניש ק"ש מיבעי ליה לאפסוקי בין כל תיבה ותיבה כו', הוא מסרע"ג דף ו' ע"א. סי' ט"ו ומבעי ליה לאפסוקי כו', הוא מסרע"ג שם. סי' ט"ז כל הקורא ק"ש, סדור רע"ג שם. עוד שם וכשהוא קורא ק"ש אסור ברמיזה כו', שם שם. סי' י"ז ולישוויה איניש לק"ש, שם שם. סי' י"ח תנא תנא קמי דר"י, שם שם. סי' י"ט וצריך להתיז בזי"ן, שם שם. סי' כ' אסור להפסיק, הובא בסרע"ג דף ה' ע"ב. שם ואין להוסיף, שם שם. עוד שם ואסור לספר, שם שם. עוד שם ומיד צריך לעמוד, שם שם. סי' כ"א ומיבעי ליה למיסמך גאולה לתפילה, שם צד 6. סי' כ"ב ועומדים בתפלה, סרע"ג דף ז' ע"א. סי' כ"ג יכול מתפלל אדם כל היום, שם שם. סי' כ"ה ומאן דקאים לצלויי, שם צד 7. סי' כ"ו ומיבעי ליה לאיניש למיקבע דוכתא לצלותא, שם שם. סי' כ"ז רב אבא כו', שם שם. סי' כ"ח ומיבעי ליה לכווני כרעיה, שם שם. סי' ל"ה וכשמגיע ש"ץ למודים, הוא בסרע"ג דף י"א ע"א. סי' ל"ו אריב"ל כו', הוא דף י' ע"א. סי' ל"ז ולא מיבעי ליה לאיניש לאוסופי על סדר תפלה, הוא בסרע"ג דף ח' ע"ב. סי' ל"ח ובתר דמסיים צלותיה, הוא שם דף ט' ע"א. סי' ל"ט וצריך לפסוע ג' פסיעות לאחריו, הוא שם דף ט' סוף ע"ב. סי' מ' תנו רבנן מנין שאומרים אבות, הוא דף ח' ע"ב. סי' מ"א ת"ר המשמיע קולו בתפילתו, הוא שם דף ט' ריש ע"ב. סי' מ"ב הרק בתפילתו, שם שם. סי' מ"ג ואסיר ליה לאיניש כו', שם ט' ע"ב. סי' מ"ד וכדקאי ומצלי כו', שם שם. סי' מ"ו ומאן דמספקא ליה, הוא מסרע"ג דף י"ח ע"א. סי' מ"ז ומאן דעייל כו', הוא שם דף י"ט ע"א. סי' נ"א ומאן דקאים בבי כנישתא, הוא שם דף ט"ו ע"ב. סי' נ"ב ותניא אין עונין לא אמן חטופה, שם שם. סי' נ"ג שאילו מקמי רב נטרונאי גאון, הוא מסרע"ג דף י"א ע"א. סי' נ"ד ותו ששאלתם, שם שם. סי' נ"ה ותו שאלו מקמי דרב נטרונאי, הוא מסרע"ג דף כ"ד ע"ב. סי' נ"ו אמר ליה אליהו לרב יהודה כו', הוא מסרע"ג דף נ"ג ע"ב. סי' נ"ח ת"ר המהלך בדרך, הוא מסרע"ג דף נ"ד ע"א. סי' ס' לא מיבעי ליה לאיניש כו', הוא בדף י"ד ע"ב. סי' ס"א ושאילו מקמיה רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא פומבדיתא כו', הוא בסרע"ג שם. סי ס"ג וכשמבקש לאכול צריך ליטול ידיו, הוא בדף ט"ו ע"א. סי' ע"ה והשותה מים בתוך סעודתו, הוא שם ט"ו סע"א ועיי"ש בהערה ב'. סי' ע"ט ומאן דאכיל כזית מחיב לברוכי, שם דף ט"ו ע"ב. סי' פ' ולענין אצטרופי כו', שם שם. סי' צ"ב ומאן דעייל ואשכח אינשי דכרוך ריפתא, שם שם. סי' קכ"ח סדר תפלת המנחה, הוא בסרע"ג דף י"ז ע"ב. סי' קס"ד מי שבירך כו', הוא מסדור רע"ג צד 46. סי' קס"ה רב פפא כו', שם שם. סי' קפ"ו הוא מסדור רע"ג דף מ"ו ע"ב, עיי"ש בסדור הערה א'. סי' ר"ח ערב יו"כ טובל אדם עצמו, שם שם בהוספת דברים, אולי היה כן לפניו בסרע"ג. שם שם ובסדר רב עמרם מצאתי, הוא בסדור רע"ג דף מ"ז ע"א וע"ש בסדור הערה ה'. סי' רי"ב ומברך שהחיינו, שם שם וע"ש בהערה ב'. סי' ר"כ ואעפ"י דאין מבדילין על הפת

הוא מסרע״ג דף מ״ב ע״ב ועיין בסדור הערה ה׳. גם מה שהביא וכן אמר הטעם אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק ריש מתיבתא זכרונו לעד, כן הוא בסרע״ג שם, עיין הערה ו׳. סי׳ שי״ח הוא מס׳ רע״ג דף ל״ו, וכן והכי אמר רב [שר] שלום גאון הוא מסרע״ג שם. סי׳ שכ״ח הוא מסדור רע״ג דף ל״ו ע״ב. סי׳ של״ג הכורך את המגילה, הוא מסרע״ג דף ל״ז ע״א. סי׳ של״ד ומגילה שאינה משורטטת, מסרע״ג דף ל״ו ע״ב, וכן והכי אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא, הוא לשון רע״ג. סי׳ תט״ז ובסדר רב עמרם מצאתי בת״ב שחרית ומנחה כו׳, עיין שם הערה ג׳. סי׳ תכ״ט כשיכנס אדם על מטתו לישן, הוא מסרע״ג י״ט ע״א ע״ש בהערות. סי׳ תל״ב מפורש בסדר רב עמרם, לפנינו בסרע״ג בסגנון אחר ע״ש בהערה ד׳. סי׳ תע״ג והמדליק נר לשבת צריך לברך כו׳, הוא בסרע״ג כ״ד ע״ב, ועיין תוס׳ שבת כ״ה ע״ב ד״ה חובה והביאו שם בשם רב עמרם המדליק נר בשבת מברך כו׳, וכן הביא ר״ת בס׳ הישר סי׳ תרכ״ב דברי רע״ג. סי׳ תע״ד ובלילי שבתות, הוא מסרע״ג שם וגם הסיום וכן עושין וכן מנהג, הוא לשון רע״ג שם. סי׳ תע״ה ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון, הוא מסרע״ג דף כ״ה, והובא בטור או״ח סי׳ רל״ו. וגם הלשון וכן מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שבבבל והכי אמר מר רב שלום גאון, הוא לשון רע״ג שם. סי׳ תע״ח ואם טעה בשבת, הוא בסרע״ג כ״ה ע״ב. סי׳ תע״ט ואם טעה יחיד כו׳, הוא מסרע״ג שם. סי׳ ת״פ לאחר תפלת לחש כו׳ והכי אמר רב משה גאון, סרע״ג כ״ה ע״ב והובא בסמ״ג עשין בסי׳ י״ט בשם רע״ג. סי׳ תפ״א ומקדשין על היין כו׳, סרע״ג שם שם. גם יתר המאמרים שם לקוחים מן סרע״ג דף כ״ו. סי׳ תפ״ב ולאחר שמקדשין בבית הכנסת כו׳, הוא מסרע״ג שם. סי׳ תפ״ג ומיבעי ליה לאיניש למיקם כו׳, מסרע״ג שם. סי׳ תפ״ה וטועם ממנו כדי רביעית, סרע״ג שם. סי׳ תפ״ו ואם אין לו יין, מסרע״ג שם. עוד שם והכי אמר רב עמרם גאון, שם. סי׳ תפ״ז ואסור לו לאדם, סרע״ג כ״ו ע״ב. סי׳ תפ״ט ונשים ועבדים כו׳, סרע״ג שם. סי׳ ת״צ ולאחר שבירך על הכוס כו׳, סרע״ג שם. סי׳ תצ״א וחייב לבצוע על שתי ככרות, סרע״ג שם. סי׳ תצ״ב ושאלו מקמי רב נטרונאי, סרע״ג שם. סי׳ תצ״ג ובשחרית של שבת כו׳, הוא מסרע״ג כ״ח ע״א. סי׳ תצ״ד והולכין לביהכנ״ס, הוא בסרע״ג כ״ו ע״א. סי׳ תצ״ה והכי אמר רב שלום גאון, סרע״ג כ״ח ע״א. סי׳ תצ״ו וקורין בתורה כו׳, מסרע״ג כ״ח ע״ב. סי׳ תצ״ז ותנן נמי כו׳, סרע״ג שם. סי׳ תצ״ח וכי קרינן בסיפרא דאורייתא, סרע״ג שם. סי׳ תצ״ט ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון, מסרע״ג כ״ט ע״א. סי׳ ת״ק והכי אמר רב נטרונאי גאון, סרע״ג שם. סי׳ תק״א אמר רב חנן כו׳, שם שם. סי׳ תק״ב וכך אמר רב נטרונאי גאון, סרע״ג שם. סי׳ תק״ג והקורא בתורה כו׳, מסרע״ג כ״ט ע״ב. סי׳ תק״ד רב שר שלום ריש מתיבתא כו׳, מסרע״ג י״א ע״א. סי׳ תק״ז וכי האי שושילתא כו׳ כהנים נושאין כפיהם, סרע״ג י״א ע״ב. סי׳ תק״ט וכד מהדר אפיה מציבורא, סרע״ג שם. סי׳ תק״י ומאן דחזי חלמא כו׳, סרע״ג שם. סי׳ תקט״ז וצדקתך שאומרים במנחה בשבת, מסרע״ג ל׳ ע״א והובא בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן. סי׳ תקי״ז ומיבעי ליה איניש לאגודי, מסרע״ג ל״א ע״א. סי׳ תקי״ח וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת, שם. סי׳ תקי״ט אם טעה כו׳, שם. סי׳ תקכ״א ומסדר כל התפלה, שם. סי׳ תקכ״ב והכי שדר רב שלום גאון כו׳, שם. סי׳ תקכ״ג ומביאין לו כוס כו׳, שם ל״א ע״ב. סי׳ תקכ״ה

והכי אמר רב נטרונאי גאון במו״ש בבורא מאורי האש מסתכלין בכפות ידיהם כו׳, מסרע״ג שם. ס׳ תקכ״ו ואע״פ שכתב בפדר״א בן הורקנס כו׳, מסרע״ג ל״ב ע״א ועיי״ש בהערה ו׳. עוד שם דהכי אמר רב עטרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר, סרע״ג שם. ס׳ תקכ״ז ר׳ יצחק אומר, סרע״ג שם ועיין שם בהערה א׳. ס׳ תקכ״ט ואסור לו לאדם לטעום קודם שיבדיל, מסרע״ג שם. ס׳ תק״ל והכי שדר רב נטרונאי גאון, סרע״ג שם. ס׳ תקמ״א אלו ימים שמתענין בהם מן התורה, מסרע״ג ל״ד ע״א. ס׳ תקמ״ב אמר ר׳ זעירא, מסרע״ג ל״ד ע״ב. ס׳ תקמ״ג ת״ר עד מתי אוכל ושותה, סרע״ג שם. ס׳ תקמ״ד אמר רב יהודה, סרע״ג שם. ס׳ תקמ״ה והכי אמר רבינו נתן, סרע״ג ל״ה ע״ב. ס׳ תקמ״ו ת״ר אדם שיש בידו עבירה, סרע״ג ל״ה ע״א. ס׳ תקמ״ז ת״ר מעשה בר׳ אליעזר, סרע״ג ל״ה ע״א. ס׳ תקמ״ח וכשמעבירין לפני התיבה, סרע״ג שם. ס׳ תקמ״ט ושאלו מקמי מתיבתא, סרע״ג שם. ס׳ תק״ן וכל תענית שגוזרין ציבור בין בשני בין בחמישי, סרע״ג ל״ה ע״ב ועי״ש בהערה א׳.

גם שאב הרבה מאמרים מהגאונים כמו שתראה בסי׳ תנ״ד הובא ה׳ עשיית ציצית, וכל הסימן עד סופו העתיק מן תשובת רב נטרונאי גאון ז״ל, נדפס בס׳ תורתן של ראשונים ח״ב צד 21 (שהו״ל עפ״י כתב יד הר׳ חיים מאיר הורוויץ ז״ל), וכן בסדור סי׳ תנ״ט הובא הלכות העומר, וכל הסימן עד סופו הוא לקוח מן הלכות קצובות דרב יהודאי גאון, נדפס שם עפ״י כ״י בח״א צד 20, וכן תראה בסדור סי׳ ש׳ הובא וששאלתם לולב הגזול כו׳ כך ראינו כו׳, וזה נובע מתשובת הגאונים שערי תשובה סי׳ ש״ג והובא שם בשם רב נטרונאי גאון ז״ל, ועיין בסדור שם הערה א׳. עוד בסי׳ ש״א הובא ולולב שיש בו הדסים כהילכתן כו׳, וזה הביא הרי״ץ גיאות דף ק״ב בשם רב פלטוי גאון, עיין בסדור הערה א׳. גם בסי׳ תקל״ו הובא ונמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק ר״ה וחולו של מועד שחלו להיות בשבת עד סופו המסיים וכן מנהג בשתי ישיבות, הוא לשון תשובות הגאונים והובא כל המאמר בשבלי הלקט סי׳ קע״ח בשם תשובות הגאונים ע״ש. גם היה לפניו ספר אחד אשר נאספו בו מנהגות הגאונים ושאב ממנו, כמו בסי׳ קע״ד הביא וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ר״ה כו׳, ובעל שבלי הלקט סדר ר״ה סי׳ ר״צ הביא כל זה וכתב ובמנהגות הגאונים זצ״ל מצאתי בלשון הזה כמו שהוא בסדור וסיים ע״כ התשובה. גם הכתוב בסדור סי׳ קע״ז בענין והשיאנו הביא בעל שבלי הלקט סי׳ רפ״ו (דף קל״ה) מצאתי במנהגות מגנצא והביא שם כל המאמר אשר הוא בסדור. עוד בסי׳ שכ״א הובא בסדור ושמעתי שנחלקו במגנצא שני גדולי הדור ר׳ יצחק בר׳ יהודה ור׳ שמואל בר׳ דוד הלוי בענין הפטרה. ובעל שבלי הלקט סי׳ ק״ץ הביא כל זה וכתב במעשה הגאונים מצאתי במגנצא נחלקו שני גדולי הדור כו׳ כמו שהובא בסדור. גם שאב מתשובת ר׳ יוסף טוב עלם כאשר הובא בסדור סי׳ קע״ב קע״ג. גם היו לפניו תשובות בשר על גבי גחלים. עיין לעיל סי׳ ה׳ בערך בשר על גבי גחלים. גם היו לפניו תשובות מר׳ שלמה בר׳ שמשון, עיין לעיל בסי׳ ד׳. גם היו לו לעינים דברי רבותיו רבינו יעקב בר יקר, רבינו יצחק הלוי, ורבינו יצחק ב״ר יהודה עיין לעיל סי׳ ד׳ בערכם.

ז) תשובת רש״י שהשיב לשואליו.

במבוא לס׳ האורה סי׳ מ״א כתבתי: אם כי עיקר עבודתו של רש״י ז״ל היתה לבאר את התלמוד בבלי ולפרש את התנ״ך, עבד גם בשדה הלכות להורות לתלמידים ולכל שואל מגדולי זמנו את פסקי דינים והדרך אשר ילכו בה. תשובותיו אשר השיב לשואליו בגופי הלכות, מהם אשר ערוכות ושמורות בספריו, גם בספרים שונים אשר הביאו תשובותיו, ומהם אשר נשארו לפלטה בכ״י הנמצאים באוצרות הספרים, וגם רבותיו שאלו את פיו להגיד להם את דעתו הרחבה, כמו שתראה בחופש מטמונים סי׳ י״ג שאלה לרש״י מן רבו רבינו יצחק הלוי בווירמשא, כותב לרש״י אין הדור יתום שאתה שרוי בה, וכמוך ירבה בישראל, ויבטיחוהו כי שוקד הנהו לשאול את כל העוברים והשבים מווירמישא לטרויש, ומהתם להכא על שלומו וטובו ומה יעשה בו. ושם הבאתי רשימה מהמקומות אשר נמצאות התשובות.

וגם בסדור רש״י סי׳ נ״ט איתא והשיב רבי לא מצינו בכל התלמוד חיוב קדושה אלא חביבה היא לנו ואינה פחות מעשרה. ולזה כוונו חכמי התוס׳ מגילה כ״ג ע״ב ד״ה ואין שכתבו ותלמידי רש״י פירשו משמו דאפילו בשביל אחד שלא שמע יבולים הם לפרוס על שמע כו׳, וזה הובא גם ברא״ש מגילה פ״ג סי׳ ז׳ ועי״ש בקרבן נתנאל וכן הביא זה בשם תלמידי רש״י בטור או״ח סי׳ ס״ט ועי״ש בב״י. סי׳ ס״ב וששאלתם וקרא זה אל זה ואמר ותשאני רוח, מה יש לקרות ולתרגם ומה טעם קבעום חכמים בסדר קדושה כו׳. ואפשר שאף התשובה הזאת היא לר׳ צמח גאון שהובא בסי׳ שלפניו.

סי׳ ק״ב וששאלנו לרבי הגפנה ונוטל ידיו והוצרך לאכילה מיד, אם צריך ליטול פעם אחרת לאכילה או לאו. והשיב לנו כו׳. ובס׳ הפרדס סי׳ ס״ד הובא שאלו תלמידים לרבינו שלמה הגפנה כו׳, וגם בטור או״ח סי׳ קס״ה הביא שאלו לרש״י. עוד סי׳ ק״ג וששאלתי את רבי אם הוא מברך כשנפנה על נטילת ידים בכל פעם ופעם, והשיבני כו׳[1]. עוד סי׳ קע״ד ונשתלחו הדברים לרבינו נ״ע [בשבה״ל סי׳ ר״צ הובא ונשתלחו הדברים לרבינו שלמה נ״ע] ובא והכריע כדברי האומר צריך להזכיר פסוקים של כל מוסף ומוסף כו׳, ואח״כ הובא והא לך תשובתו: אשר הזקיקנו לתת לב על סדר מקראות מוספי יום הזכרון אשר הנהיג רבינו [הוא ר׳ יעקב בר יקר] לפני פטירתו להזכיר ובראשי חדשיכם, ולאחר פטירתו חלוקין על דבריו להחזיר הדבר ליושנו כו׳ ולא שמענו את דברי החולקין, ולא להכריע באתי, כי איני כדאי ליעשות סעד לדברי הארי שן סלע וגבעות עולם, אך מעבור על משלחתו אשר הזקיקנו להודיעו מה קבלתי מרבינו יעקב זצ״ל באותה שמועה אני משיבו כששמשתי לפניו. לא שמעתי מפי קדוש באותה שמועה בסדר המקראות כלום כו׳ ומשבאתי משם ושמעתי מפי צדיק ר׳ מאיר בר יצחק שמסדרן הנהגתי אני במקומי, ועתה שמעתי שהנהיג רבינו יצחק הלוי להזכיר את מוסף ראש חדש במקראותיו ורואה אני את דבריו, ולא כחולק על רבינו יעקב שלא הנהיג כן כי

[1]) [אמנם משו״ת מהר״ח א״ז ס״ס ק״א נראה שהמשיב הוא ר׳ יעקב ב״ר יקר].

ידעתי מידתו בחר לו בגדולה מכולם והנהיג עצמו כאסקופה הנדרסת ושם עצמו שירי שיריים. ולא מלאו לבו לעטרת הראוי לו, לחדש דבר בדורו, ואם רבינו יצחק שם דברים על לבו, ופיזר בשעת המכנסין, אומר אני מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, ועל שניהם אני קורא ועמך כלם צדיקים, ואת אשר עם לבבי אני משיב כי דבריו נכוחים למבין, ואם באת לפרוש מהם כפורש מן החיים כו׳ ובסוף חתם שלמה בר יצחק, ובעל אור זרוע ח״ב ה׳ עירובין סי׳ ק״מ (דף ל״ח ע״ב) הביא כל זה הכתוב בסדור עד סופו וכתב ועל זה השיבו רבינו שלמה וה״ר מאיר חתנו בתשובה המתחלת אור נוגה. עוד סי׳ רכ״ז ועל היקף של כל ימות החג נשאל רבינו נ״ע וכך השיב כו׳. הובא גם באו״ז ח״ב סי׳ שט״ו (ס״ט ע״א) ומתחלת וזו תשובת רש״י וכס וף חתום שלמה בר יצחק. סי׳ שט״ז וששאלתם בנר חנוכה כו׳, וחתום יצחק ב״ר יהודה ואיננה מרש״י עצמו. עוד סי׳ שמ״ה ושאלה לרבי אם איפשר שתתענה למחר ותאכל היום ואמר רבי כו׳ [1]). עוד סי׳ שע״א שאלו את רבי אם מותר ללוש קמח בביצים בפסח כו׳ ולא אמר רבי בדבר לא איסור ולא היתר כו׳, והובא בשבה״ל סי׳ רי״ד בשם הלכות פסח של רבינו שלמה. עוד סי׳ שע״ג ועל התרומה אודיעך כו׳, הובא גם במח״ו סי׳ ל״ד ומתחיל תשובת רש״י ועל התרומה אודיעך והובא גם באיסור והיתר כ״י סי׳ כ״ב ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ח וכן נמצא בפרדס סי׳ קל״א. עוד סי׳ שע״ז שאלו את רבי ישראל וגוי שיש להם תנור בשותפות מהו לומר לו [ישראל] טול אתה שבוע של פסח ואני אטול אחר כך כנגדך, ואמר רבי כו׳. הובא גם בשבה״ל סי׳ רט״ז בשם ה׳ פסח של רבינו שלמה, והובא בהאורה ח״ב סי׳ מ״א ובטור או״ח סי׳ ת״נ. סי׳ תק״מ בסדר ר״ח, נהגו העם לברך בר״ח לקרוא את ההלל אבל רבינו תהא נשמתו בצרור החיים אינו מברך עליו. והילך תשובתו: וששאלתם יחיד שקרא את ההלל בימים שאינם מי״ח ימים של תורה, אם חובה על הציבור לברך יברך גם היחיד, אבל אני איני מברך עליו כו׳. וכן הובא במח״ו סי׳ רכ״ו צד 192. בסי׳ תקפ״ב נמצא שאלה לרש״י ותשובתו אם אבילים מן המנין ובסוף חתם שלמה ב״ר יצחק והובאה גם במח״ו צד 249. סי׳ תקפ״ג נשאל מרבינו שלמה על כנף עוף שנשבר, ואמר כו׳. סי׳ תקצ״ב וששאלתם מהו לבשל הכבד לבדה בקדירה חדשה כו׳. עוד שם סי׳ תקצ״ג וששאלתם תרנגולת שנתבשלה ונמצא בה כבד שלה פחות מכזית כו׳. סי׳ תרכ״ב על החנוני ששאלת. סי׳ תרכ״ג וששאלתם ישראל שהשכיר פועלים קודם הרגל כו׳. סי׳ תרכ״ד וששאלתם מהו לשכור גוים לכתחילה במועד כו׳. סי׳ תרכ״ה וששאלתם מהו לאגוד ולזפות חביות בחולו של מועד. סי׳ תרכ״ו וששאלת מהו להתחיל בקיבולת ענבים בדריסתן לגת בחולו של מועד כו׳. סי׳ תרכ״ז וששאלתם מהו לילך אצל גוי המביא ביו״ט עשבים וליטול ממנו אגודות עשב לבהמה כו׳. הבאתי במבוא לס׳ האורה צד 154. ואף כי בכ״י ב׳ הובאים סתם אבל בכ״י א׳ חתום בסופם יצחק בר יהודה [2]). (הוא רבו של רש״י ז״ל).

---

[1]) [ועי׳ שם בהערה ב׳ שכן הובא בארחות חיים ח״א ה׳ מגילה ופורים סי׳ כ״ו (דף ק״כ ע״ב) בשם תשובת שאלה אל הר״ש ז״ל].

[2]) [ע׳ מה שכתבתי בסי׳ תרכ״א הערה א׳, בסי׳ תרכ״ד הערה א׳ וג׳, בסי׳ תרכ״ה הערה א׳ ובסי׳ תר״ל הערה א׳].

ח) פירושים על מאמרי חז״ל הנמצאים בסדור.

נמצאו בסדור הרבה פירושים על מאמרי חז״ל והם לשון רש״י בגמרא ונראה מזה שהיה פי׳ רש״י לתלמוד כבר מסודר, כמו שתראה ס׳ ח׳ פי׳ בין תכלת ללבן גיזת צמר שצבעו תכלת יש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה, הוא פ׳ רש״י ברכות ט׳ ע״ב במשנה וע״ש בתוס׳. סי׳ ל״ב כרע כחיזרא וזקיף כחיוויא, הפי׳ הוא כמו שהובא ברש״י ברכות י״ב ע״ב. סי׳ ס״ד פי׳ כלי חרס הנשבר ונשאר בו בית קיבול. סי׳ ק״ב נטילת ידים על שם כלי ששמו אנטל. סי׳ קנ״ב דיבק שברי שופרות פסול, פי׳ דיבקו בדבק שקורין גלו״ד, כ״ה ברש״י ר״ה כ״ז ע״א. שם שם אם שמע קול החיצון, פי׳ דאיכא חציצה, פנימי מפסקת התקיעה לחצאין, כן פירש״י ר״ה כ״ז ע״ב. שם שם דהפכיה כי כיתונא, פי׳ כהפיכת חלוק לעשות פנימי חיצון, כ״ה ברש״י ר״ה שם. שם שם דרך העברתו בעינן, פי׳ בבהמה מחיים בעינן, כן פירש״י בגמרא שם. שם שם במינו כשר, פי׳ אם אינו מעכב את התקיעה, כ״ה ברש״י בגמרא שם. סי׳ קנ״ג פי׳ צרור כמו צרור של מנחות לשון יבש דורש בלע״ז, ברש״י בגמרא ר״ה כ״ז ע״ב צרור לשון יבש רוייש בלע״ז, והמלות „כמו צרור של מנחות״ ליתא שם, והכוונה למאמרם במנחות ק״ב ע״ב, אבל לפנינו שם צריד של מנחות ופירש״י שם צריד של מנחות כדאמרינן לענין שופר ר״ה כ״ז ע״ב, צריד לשון יובש, ועיין בסדור שם הערה ד׳. סי׳ קנ״ד קרחו ותקע בו, פי׳ קרחו נקבו, צ״ל קדחו והוא לשון רש״י בגמרא ר״ה כ״ז ע״ב. סי׳ קנ״ה פי׳ [לפי] שהן שומעין קול השופר לעולם, הוא בפירש״י ר״ה כ״ח ע״א. סי׳ קנ״ו פי׳ היה עומד [בשפת הבור] כו׳, כן פירש״י בגמרא שם. שם שם אמר רבא מצות לא ליהנות ניתנו, פי׳ לא ניתנו לישראל להיות קיומם להם הנייה, אלא לעול על צווריהם ניתנו, הוא פירש״י ר״ה כ״ח ע״א (וכצ״ל שם בהערה ה׳). סי׳ קנ״ט שופר של ר״ה אין מעבירין עליו את התחום, פי׳ לילך חוץ לתחום כו׳, כ״ה בפירש״י ר״ה ל״ב ע״ב במשנה. שם שם ואין חותכין אותו, פי׳ אם [בא] לתקנו כו׳, הוא פירש״י בגמרא ר״ה שם. סי׳ ק״ס תקיעות וברכות אין מעכבין זו את זו, פי׳ תקיעות וברכות דעלמא כו׳, הוא בפירש״י ר״ה ל״ד ע״ב וע״ש ברא״ש. סי׳ קס״א פי׳ סדר תקיעות שלש, אחת למלכיות ואחת לזכרונות ואחת לשופרות, הוא פירש״י במשנה ר״ה ל״ג ע״ב. שם שם פי׳ תקע בראשונה פשוטה שלפני התרועה, הוא פירש״י במשנה שם. סי׳ קס״ב פי׳ דהא כתיב לן בכמה דוכתא כו׳, הוא פירש״י ר״ה ל״ד ע״א. שם שם פי׳ והעברת פשוטה משמע העברת קול אחד כו׳, הוא בפירש״י שם. שם שם פי׳ ביו״כ, הוא בפירש״י שם. שם שם פי׳ מנין דהנך פשוטה, הוא בפירש״י שם. שם שם פי׳ תרועה, הוא בפירש״י שם. שם שם פי׳ לפי ששלש תרועות הללו כו׳, פירש״י שם. שם שם פי׳ נאמר בר״ה כו׳, רש״י שם. סי׳ קס״ג גנוחי גנח, פי׳ כאדם הגונח מלבו, הוא פירש״י ר״ה ל״ג ע״א. שם שם פי׳ לפשוטה לאחריה, הוא בפירש״י ר״ה ל״ד סע״א. שם שם פי׳ גניחות ארוכות קונפלייץ בלע״ז, והדר מיילל פי׳ רציי״ך בלעז, הוא ברש״י שם ל״ד ע״א. סי׳ קס״ד מי שבירך, פי׳ התפלל תפלת המוספין ובירך תשעה ברכות כו׳, הוא פירש״י במשנה ר״ה ל״ג ע״ב. סי׳ קס״ה פי׳ נחירה נוחר בגרונו לסימן שסיימתי הברכה, הוא פירש״י ר״ה ל״ד ע״ב, ועיין בסדור שם הערה ג׳. שם שם פי׳ לא אמרו, הוא פירש״י שם. שם שם פי׳ ודאי

הוא כו׳ עד סוף הסימן, הוא בפירש״י שם. סי׳ רכ״ט פי׳ קערות לאחר שאכלו בהן צריך להוציאן חוץ לסוכה משום מיאוס, הוא לשון רש״י בגמרא סוכה כ״ח ע״ב על מאני מיכלא, והמלות „משום מיאוס" ליתא שם. שם שם פי׳ נר של חרס קריישול כך שמו, הוא לשון רש״י בסוכה שם על ושרגא במטללתא נר של חרס שקורין קרושיי״ל. סי׳ ר״ל פי׳ טפח שוחק מודד בארבע אצבעות שאינן נוגעות זו בזו כו׳, הוא פירש״י סוכה ו׳ ע״ב. שם שם פי׳ היכי דמי צורת הפתח קנה מכאן וקנה מכאן כו׳, הוא פירש״י בגמרא שם. שם שם פי׳ משמע דטפח ששנינו כו׳, הוא פירש״י בגמרא שם. שם שם פי׳ דתרווייהו טפח בעינן כו׳, הוא פירש״י שם. סי׳ רל״ב פי׳ סוכת גוים שעשויה לישב בה כל ימות החמה, כל הלשון הוא בפירש״י סוכה ח׳ ע״ב. עוד שם רועים שעושים סוכה כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י שם. סי׳ רל״ג שאין מסככין במחובר כו׳, הוא לשון רש״י במשנה סוכה י״א ע״א. שם שם פי׳ מבטלן ברוב, הוא ברש״י שם. סי׳ רל״ד פי׳ זרדין מיני קנים הם כו׳, הוא לשון רש״י במשנה סוכה י״ב ע״א. שם שם אין מסככין בהן כו׳ פירש״י שם. שם שם פי׳ כל דבר יחידי, הוא לשון רש״י בגמרא שם. סי׳ רל״ה שוושי ושווצרי, פי׳ ירקות הן, הוא פירש״י סוכה י״ב ע״ב. שם שם פי׳ מיני סנה הן, הוא בפירש״י סוכה י״ב ע״ב. סי׳ רל״ו פי׳ המשלשל כל מלמעלה למטה קרי שילשול כו׳, הוא בפירש״י סוכה ט״ז ע״א במשנה. שם שם פי׳ לא בגובה קאמר אלא ברחבה, הוא פירש״י סוכה י״ז רע״א. שם שם פי׳ בית שנפחת גגו באמצעו כו׳, הוא בפירש״י שם. סי׳ רל״ז פי׳ הנשר שלא [יהו] עלין וקיסמין נושרין לשלחן כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י סוכה י׳ ע״א במשנה, סי׳ רל״ח פי׳ איטמישא נישורא במיא כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י סוכה י׳ ע״ב. סי׳ רל״ט פי׳ הוי מיעוט כו׳ עד שלא בסמוך לדופן, הוא לשון רש״י סוכה י״ח ע״א. סי׳ ר״מ פי׳ כל חצר שבתלמוד לפני הבתים הן כו׳, הוא לשון רש״י סוכה י״ז ע״א במשנה. סי׳ רמ״א פי׳ סיכך על גבי אכסדרה שיש לה פצימין כו׳, הוא ברש״י בגמרא סוכה י״ח ע״א, שם שם פי׳ פי תקרה עוביין של נסרים בחודן כו׳. הוא בפירש״י שם. סי׳ רמ״ד פי׳ כמין צריף כוך של ציידין שאורבין בתוכן את העופות כו׳ עד א״כ יש בו טפח זקוף, הוא לשון רש״י סוכה י״ט רע״ב. שם שם הפרוסה סביבות המטה, צ״ל פי׳ כילה הפרוסה סביבות המטה, הוא בפירש״י בגמרא שם, עיין בסדור הערה ט׳. סי׳ רמ״ו פי׳ על החגיגה כו׳, הוא בפירש״י שם ט׳ ע״א. שם שם פי׳ בכרמים צינורים מעשה אורג כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י סוכה י׳ ע״א. סי׳ רמ״ח פי׳ אין לדבר קצבה אם רצה להתענות אין זוקקין לו כו׳, הוא בפירש״י סוכה במשנה כ״ז ע״א. שם שם מכאן ואילך רשות כו׳ עד סופו, הוא בפירש״י בגמרא שם. סי׳ רמ״ט פי׳ אין יוצאין מסוכה לסוכה לאכול בזו ולישן בזו כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י סוכה כ״ז רע״ב. סי׳ ר״נ פי׳ לכם משלכם, הוא ברש״י סוכה כ״ז ע״ב. סי׳ רנ״ב פי׳ בבוקר כשהולך לבית המדרש, לשון רש״י סוכה כ״ו ע״א. סי׳ רנ״ג פי׳ הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י סוכה כ״ו ע״א. סי׳ רנ״ד פי׳ שומרי גנות ופרדסים אין זזין משם כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י שם. סי׳ רנ״ה פי׳ למיגנא בכילתא כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י שם. סי׳ רנ״ו פי׳ ממהרת להתקלקל בגשמים מעט, הוא לשון רש״י סוכה כ״ט ע״א. שם שם פי׳ לאפוקי אם הקיץ משנתו בלילה כו׳ עד

סוף הסימן לשון רש״י שם. סי׳ רנ״ח פי׳ אפקותא דדיקלא מוצא הדקל כשהוא סמוך לקרקע כו׳ עד ויאגדם יחד, הוא בפירש״י סוכה י״ג ע״א וע״ש בתוס׳. שם שם [דוקרי דקני] כמו אפקותא דדיקולא אלא שזה של קנים וזה של דקלים כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י בגמרא שם. סי׳ רנ״ט פי׳ לא שמיה אגד כו׳ עד שתהא שם אגודתו קיימת, הוא לשון רש״י סוכה י״ג ע״א. סי׳ ר״ס פי׳ שתיהן כשרות היכי דמי כגון שהתחתונה חמתה מרובה מצלתה כו׳ עד סוף הסימן, לשון רש״י סוכה י׳ ע״א. סי׳ רס״א פי׳ היכי דמי דתחתונה פסולה כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י בגמרא שם ד״ה ה״ד, ולפנינו בסדור חסרה מלת „פי׳״. סי׳ רס״ב פי׳ המעובה שסכך שלה עב מאד, הוא לשון רש״י במשנה סוכה כ״ב ע״א. שם שם פי׳ כוכבי חמה כשהחמה זורחת עליה, עד אליבא דב״ש, הוא לשון רש״י בגמרא שם, והסיום בסדור וב״ה מכשירין עד סוף הסימן לא הובא ברש״י שם. סי׳ רס״ג פי׳ אוכלין אכילת ארעי כו׳, זה לא נמצא ברש״י סוכה כ״ו ע״א רק קצת, עיין בסדור הערה ד׳. סי׳ רס״ד פי׳ שיוכל לצאת חוץ לסוכה, הוא בפירש״י סוכה כ״ו ע״א. סי׳ רס״ה פי׳ שאינו כרוך אחריה לקרות ולשנות עד שתבא אליו, הוא ברש״י סוכה כ״ח ע״ב ועיין בסדור הערה ו׳. סי׳ רס״ח פי׳ למה לי למימר החזירו כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י סוכה מ״א ע״ב. סי׳ ר״ע פי׳ ללמוד ניענועו או ברכתו, הוא ברש״י סוכה מ״ב סע״ב. סי׳ רע״א פי׳ עושין פירות אלו תלמידי חכמים שהם מבקשים רחמים על בעלי בתים שינצלו מן הפרעניות, זה לא נמצא ברש״י מנחות כ״ז ע״א רק הוא לקוח מן בה״ג ה׳ לולב (ל״ד ע״ב). סי׳ רע״ד פי׳ אלולב לחודיה דאנו מברכין על נטילת לולב ולא על נטילת אתרוג, זה לא נמצא ברש״י שלפנינו בגמרא סוכה ל״ז ע״ב, רק מה שהובא בסדור וליגבההּ לאתרוג טפי כו׳ עד סוף הסימן הוא לשון רש״י שם. סי׳ רע״ה פי׳ לא ילפי, לא למדוה מרבותיהם ושמא מקראות הללו לא לדרוש גזרה שוה זו נכתבו, הפי׳ לא נמצא ברש״י שלפנינו בסוכה ל״ג ע״א. שם שם פי׳ התנאה לפניו, הוא לשון רש״י סוכה ל״ג ע״א ועיין בסדור שם הערה ה׳. סי׳ רע״ח פי׳ כיצד עושה כו׳ עד ומביא מעלה ומוריד, הוא לשון רש״י סוכה ל״ז ע״ב ומלת „פי׳״ הוספתי. סי׳ רע״ט פי׳ לולב כף של תמרים, כ״ה ברש״י במשנה סוכה כ״ט ע״ב. שם שם פי׳ נפרצו עליו משדרה שלו כו׳, לשון רש״י שם, גם מה שהובא שם מחוברין הן מלמטה כו׳, הוא לשון רש״י שם במשנה על נפרדו. שם שם פי׳ נסדק [נסדקו] ראשי העלין כו׳ עד ומחצית עלין לכאן, הוא לשון רש״י בגמרא שם ל״א ע״ב. שם שם דעביד כהימנק, כל הפי׳ שהובא שם הוא מרש״י שם. שם שם פי׳ שכל עליו עולין מצד אחד, הוא ברש״י שם. שם שם פי׳ נחלקה התיומה שני [עלין עליונים] כו׳, לשון רש״י שם. סי׳ רפ״א פי׳ נפרצו נשרו, הוא לשון רש״י במשנה סוכה ל״ב ע״ב. עוד שם דבציר משלשה בדי עלין לא הוי עבות כו׳, הוא בפירש״י סוכה ל״ג ע״א. סי׳ רפ״ב פי׳ [ענף] עץ עבות עץ שכלו ענף כו׳, כל הלשון הוא מפירש״י סוכה ל״ב ע״ב. סי׳ רפ״ד פי׳ כפות תמרים כו׳ כל הלשון עד דקטום כשר, הוא לשון רש״י סוכה ל״ד ע״ב. סי׳ רפ״ה פי׳ צפצפה מין ערבה ועלה שלה עגול, לשון רש״י סוכה ל״ג ע״ב. סי׳ רפ״ו פי׳ הגדילים על הנחל כו׳, לשון רש״י שם. שם שם פי׳ קנה שלה עץ שלה כו׳, הוא לשון רש״י סוכה ל״ד ע״א. סי׳ רפ״ה פי׳ שלשה ענפים שצריך שיהא כל אחד עליו עלין לחין, רש״י

בגמרא סוכה מ״ד רע״ב. סי׳ רפ״ט בנבולין ולא יסוד נביאים לפיכך אינה צריכה [ברכה], הוא פירש״י שם. סי׳ ר״צ פי׳ חזזית כמין אבעבועות דקות, הוא לשון רש״י במשנה סוכה ל״ד ע״ב. סי׳ רצ״א פי׳ פרי עץ שהעץ כפרי בטעם שוה, הוא לשון רש״י סוכה ל״ה ע״א. סי׳ רצ״ב פי׳ ובחוטמו בעובי נובהו שמשפע משם ויורד לצד ראשו כו׳ עד אדם נותן עיניו, לשון רש״י סוכה ל״ה ע״ב. סי׳ רצ״ג ולפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא פילו״ר, זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב, הוא לשון רש״י סוכה ל״ה סע״ב, וחסר לפנינו מלת „פי׳ ״, ומבואר יותר בפירש״י במשנה ל״ד ע״ב נטלה פטמתו ראש אתרוג מפי רבי יעקב. שם שם אבל רבינו יצחק הלוי כו׳, הוא נ״כ לשון רש״י בגמרא שם. סי׳ רצ״ד פי׳ דאיגלד נקלף, הוא לשון רש״י סוכה ל״ה ע״ב, נם הסיום בכולה כשרה במקצתה פסול, הוא נ״כ בפירש״י בגמרא שם ל״ו ע״א וע״ש בתוס׳. סי׳ רצ״ה פי׳ אניקב ולא חסר קאי כו׳ עד וכשאינו מפולש, הוא לשון רש״י סוכה ל״ו רע״א. סי׳ רצ״ו פי׳ דומה לכושי שגדל כאן והרי הוא שחור כו׳ עד סוף הסימן, הוא לשון רש״י סוכה ל״ו ע״א. סי׳ רצ״ז פי׳ תפוח, הוא בפירש״י סוכה שם. עוד שם ככדור העשוי כמין כדור כו׳, הוא ברש״י שם וע״ש בתוס׳ ד״ה אתרוג. סי׳ רצ״ח פי׳ והא ר׳ חנינא מטבל בה אוכל מקצתו, הוא ברש״י סוכה ל״ו ע״ב. סי׳ שי״ז הביא מצאתי כתוב בשם רבינו יצחק בר׳ יהודה שאמר משום רבינו יעקב כו׳, כן הוא בפירש״י שבת כ״ג ע״א ד״ה הרואה ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר משום רבינו יעקב דלא הוזקקה ברכה זו כו׳. [סי׳ תקפ״ח, עיי״ש הערה ב׳ ד׳ וז׳. סי׳ תרי״ב, עיי״ש הערה א׳].

ט) הסדור וספר הפרדס.

ספר הפרדס המיוחס לרש״י (נדפס פעם ראשונה בקושטנדינא ופעם שנית בווארשוי) כולל פסקי דינים וגם תשובות ונסדר ע״י תלמידי רש״י ודברתי אודותיו במבוא לס׳ האורה סי׳ כ״ז עד סוף סי׳ ל״ה. והנה שני הספרים שונים הם זה מזה. הרבה פסקי דינים הנמצאים בסדור אינם נמצאים בפרדס וכמו כן להיפך, ונמצאו בפרדס הרבה דברים אשר מקורם בסדור ובפרדס הם עם הוספות, כמו שתראה בפרדס סי׳ ה׳ (דפוס ווארשוי) הביא תניא היה ר׳ מאיר אומר חייב כל אדם מישראל לברך מאה ברכות בכל יום, הוא לקוח מסדור רש״י סי׳ א׳ ובפרדס נמצא הוספת דברים אשר הוסיפו על לשון הסדור, עיין בסדור שם הערה ט׳. עוד שם (דף ט׳ ע״ד) לפיכך תקנו חכמים פסוקי דזמרה, הוא לקוח מסדור סי׳ ו׳ ובפרדס הוא ברחבה ובהוספת דברים, עיין שם הערה ב׳. עוד שם (דף ט׳ סע״ד) לפיכך כופלין פעם שניה ה׳ ימלוך כו׳, הוא בהרחבת דברים ובהוספה ממה שהוא בסדור סי׳ ו׳, עיין שם הערה ט׳. עוד שם סי׳ ה׳ (דף י׳ ע״א) וברכה דישתבח לא קבעוה אלא לאחר פסוקי דזמרא כו׳, הוא בהרחבת לשון מאשר הוא בסדור סי׳ ז׳, עיין שם הערה א׳. עוד שם, יתגדל לשון הפסוק כו׳, הוא מסדור סי׳ י״א ובפרדס שם יש הוספה וסיים לא שמעתי יותר, עיין שם הערה ו׳. סי׳ ס״ג הוא בסדור סי׳ י״ד, ובפרדס הוא באריכות ממה שהוא בסדור. פרדס סי׳ נ״ז (דף י״ח ע״ב) הוא בסדור סי׳ כ״ט ובפרדס הוא קצת בסגנון אחר ובאריכות יותר: בפרדס סי׳ א׳ גדולים הם מעשי אבותינו כו׳ הוא מסדור סי׳ ל׳ ובפרדס הוא משונה קצת, עיין שם הערה ו׳ וכן הוא בסדור

סי' ל"א קצת בסגנון אחר, ע"ש הערה י"ד. בפרדס סי' ס' שאלו את ר' נטרונאי גאון מקום שאין ש"ץ אלא כו', הוא מסדור סי' נ"ג. סי' צ"ג לקוח מהסדור סי' צ' ובפרדס יש הוספה ע"ש הערה ד'. סי' ס"ו מה שהוא אומר בלשון נטילה כו' לקוח מהסדור סי' ק"ב בשינוי לשון, עיין הערה ב'. סי' ס"ד לקוח מסדור סי' ק"ב עיין הערה י', ובסדור הובא ושאלנו לרבי והשיב לנו, והוא כי התלמידים הביאו אשר שאלו מרש"י, אבל בפרדס סי' ס"ד הובא: שאלו תלמידים לרבינו שלמה אמר להם, מזה מוכח כי הפרדס נסדר אחרי הסדור. סי' ע', ע"א, ע"ב, ע"ג נובע מסדור סי' ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז באיזה שינויים, עיין בהערות. סי' ע"ז נובע מסדור סי' ק"ח, ק"ט, ק"י קי"א ובפרדס שם נוסף אחר וזו היא הברכה „וגרסנה לתאוה ואל תשגה בה". סי' ע"ח נובע מסדור סי' קי"ב. סי' ע"ט, פ', פ"א, פ"ב, פ"ג, פ"ד נובע מסדור סי' קי"ג, קי"ד, קט"ו, קט"ז, קי"ז, קי"ח, קי"ט. [סי' ק"כ בסדור לא נמצא בפרדס, גם לא בדפוס קושט' (דף ל"ז ע"ג)]. סי' פ"ה לקוח מסדור סי' קכ"א וקכ"ב. סי' פ"ו נובע מסדור סי' קכ"ג, קכ"ד, קכ"ה, קכ"ו. סי' קל"ב (דף כ"ז ע"ב) פעם אחת שכח רבי, הוא מסדור סי' קל"ד [בהערה א' שם צ"ל פרדס דף כ"ז והאורה צד 104 ובח"ב שם ע' 194 סי' מ"ז]. וכן בפרדס בלקוטים בסוף הספר (דף נ"ח סע"ד) והמלך המשפט שהוקשה בה, הוא בסדור סי' ק"מ. פרדס סי' קס"ח לקוח מסדור סי' קע"ז. סי' קפ"ב לקוח מסדור סי' ר"ד ע"ש הערה א'. סי' קפ"ג הוא מסדור סי' ר"ה. סי' ק"י טעם שמברכין על הבשמים בברכת הבדלה, הוא באריכות ממה שהובא בסדור סי' ר"ז. סי' קי"ד טעם בשמים במו"ש, הוא בסדור ר"ז, ושם בסדור הובא ומפי הרב ר' יעקב בר יקר נאמר לי. סי' קצ"א לולב שלא נאגד כו', לקוח מהסדור סי' ש"ג ע"ש בהערות. סי' קצ"ט שאילה זו מרבינו יצחק יורינו רבינו ויאיר עינינו בדברי שאילתי מי ששכח ולא הדליק נרות של חנוכה, הוא בסדור סי' שט"ז, ושם נמצא רק התשובה ובפרדס שם התשובה באריכות יותר, עיין הערה א'. סי' קצ"ח הוא מסדור סי' שי"ח, שי"ט, ש"כ, שכ"א עד ואנו נוהגין ביהודע, עיין שם סי' שי"ח הערה א'. סי' כ"א הוא מסדור סי' שכ"א (אות ג') ושכ"ב וחסר מאמצע סי' שכ"ב עד אמצע סי' שכ"ה, [עיין בסי' שכ"ב הערה ד'] ונמצא מן אמצע סי' שכ"ה והבכורים הרי הן קודש עד סוף סי' שכ"ה. בפרדס סי' כ"ב מעשה בא לפני [רבי] ששכח החזן וקרא ד' בפי' ר"ח, הוא מסדור סי' שכ"ו, ואחר הסיום דאמר מר אם אין לוי קורא כהן נמצא בפרדס שם הוספה בכל הברכות כולן כו' עד לברך עליו לפניו ולאחריו, ואח"כ הובא שם בימים שאין גומרין את ההלל עד סוף הסי' הרי הן כיחידים, הוא בסדור סי' שכ"ז, ובפרדס חסר ההתחלה הלל ביחיד אסור לברך עליו לפניו ולאחריו, עיין סי' שכ"ז הערה א'. סי' ר"ג בפורים מתפלל שמונה עשרה, הוא מסדור סי' שכ"ח שכ"ט וש"ל [ושם בהערה א' צ"ל פרדס סי' ר"ג]. עוד שם בפורים אין נופלין על פניהם כו', הוא מסדור סי' של"א, ובפרדס נלקה המאמר בחסר ע"ש הערה א'. סי' ר"ד המבקש לצאת לדרך, הוא מסדור סי' של"ב ע"ש הערה א'. עוד שם והקורא את המגילה כורך וקורא אותה כס"ת, הוא מסדור סי' של"ג. עוד שם ומגילה שאינה משורטטת הוא מסדור סי' של"ד. ועיין שם הערה ג' ובסי' של"ח הערה ה' כי בפרדס נלקה המאמר בחסר. סי' ר"ה (דף ל"ח ע"א) ועוד אמר הרב ר' קלונימוס מה שנהגו ציבור [לומר] בפה א' איש

יהודי כו׳, הוא בסדור סי׳ שמ״ד והובא שם סתם לא בשם ר׳ קלונימוס. סי׳ ר״ד מעשה היה ואירע פורים בא׳ בשבת, הוא בסדור סי׳ שמ״ה. סוף סי׳ ר״ה וכך מנהגו של רבינו קלונימוס הזקן כשמחלק מתנות לאביונים כו׳, הוא בסדור סי׳ שמ״ו, אבל בסדור לא הובא בשם ר׳ קלונימוס. סי׳ י״ב (דף י״ב סע״ב) פרשת האזינו, הוא מסדור סי׳ שמ״ט. סי׳ י״ז יש מקומות, הוא מסדור ש״נ. סי׳ ט״ז במס׳ סופרים דריש, הוא מסדור סי׳ שנ״א ובפרדס הוא באריכות יותר, עיין שם הערה א׳. סי׳ י״ז שבת שלפני הפסח נהגו העם לקרותו שבת הגדול, הוא מסדור סי׳ שנ״ב ובפרדס שם הובא עוד טעם אחר בשם קצין אחד רבינו יצחק מארץ הגר, ובשבלי הלקט סי׳ ר״ה הובא בשם הפרדס שחיבר רש״י ז״ל: קצין אחד ר׳ יצחק יוסקונטו בארץ הגר, עיין שם הערה ב׳. עוד שם בסופו שנינו במס׳ סופרים, הוא מסדור סי׳ שנ״ג. סי׳ ק״ל הוא מסדור סי׳ שס״ו. סי׳ ק״מ אשה שלוותה מחברתה ככר כו׳, הוא מסדור סי׳ שס״ז. עוד שם לפני הפסח כו׳, הוא מסדור סי׳ שס״ח. סי׳ קכ״ט פסח שחל להיות באחד בשבת, הוא מסדור סי׳ שס״ט. שם ואסור לאכול מצה מבעוד יום קודם שיקדש, הוא מסדור סי׳ ש״ע. שם שאלו את רבי כו׳, הוא מסדור סי׳ שע״א. סי׳ קל״ט חטה שנמצאת בתרנגולת בפסח, הוא מסדור סי׳ שע״ב. סי׳ קל״א הוא מסדור סי׳ שע״ג שע״ד שע״ה שע״ו שע״ז שע״ח. סי׳ קל״ב וחרוסת הוא מסדור סי׳ שפ״ב ע״ש בהערה וסי׳ שפ״ג שפ״ד ע״ש הערה ב׳ וסי׳ שפ״ה שפ״ו שפ״ח שפ״ט וע״ש בסי׳ שצ״א הערה ב׳, ובפרדס סי׳ קל״ב נמצא מאמר מפי ר׳ קלונימוס. סי׳ י״א סימני הפרשיות, הוא מסדור סי׳ ת״ד. סי׳ ק״ס הוא מסדור סי׳ ת״ה. סי׳ קנ״ה ת״ב שחל להיות במו״ש, הוא מסדור סי׳ ת״ד. סי׳ קס״ב הוא בסדור שם. סי׳ ק״ס שמעתי שאומרים במגנצא ענינו בת״ב, הוא מסדור סי׳ תט״ו. סי׳ נ״ו וכך השיב ר׳ יוסף הגדול, הוא בסדור סי׳ תכ״א, ובפרדס שם נוסף עוד ד״א לפי שהיין חרפה וסיים כך שמעתי. סי׳ ב׳ למעריב תקנו לומר והוא רחום יכפר עון, הוא מסדור סי׳ תכ״ה ובפרדס יש עוד מאמר ויש אומרים שלש עשרה בריתות כו׳, והוא הוספה על לשון הסדור. עוד שם לכך אומר בלילה אמת ואמונה, הוא מסדור סי׳ תכ״ז ובפרדס בשינויים קצת ובאריכות יותר ממה שהובא בסדור. עוד שם ולפי ששנינו תפלת ערבית רשות הוא מסדור סי׳ תכ״ח. עוד שם ועוד קבעו ברכנו בברכה המשולשת בתורה, הוא בסדור סי׳ ת״ל. עוד שם נראה לרבי, הוא בסדור סי׳ תל״ב. סי׳ רפ״ה סדר מזוזה, הוא מסדור סי׳ תנ״ה ובפרדס הוא בסדר אחר ובהוספות. ובפרדס נמצא שם ובמזוזה שכתב ר׳ יהודה חסיד היה כתוב כו׳ (עיין מבוא לסי׳ האורה צד 98), ומה שנמצא לפנינו בסדור כשהוא מכניסה גוללה כקנה ליתא בפרדס. פרדס סי׳ ג׳ הוא מהסדור סי׳ תע״ה ותע״ז אבל בפרדס הוא בסגנון אחר ע״ש בהערה. עוד שם סוף סי׳ ג׳ בענין מגן אבות, הוא מהסדור סי׳ ת״פ. [ועי׳ בפרדס סי׳ ד׳ ובסדור סי תק״ד, תק״ה, תקי״ג תקי״ד, תקט״ו ותקט״ז. פרדס סי׳ ה׳ (ט׳ ריש ע״ד) ובסדור סי׳ תקי״א. פרדס סי׳ קי״א ובסדור סי׳ קכ״ה. פרדס סי׳ קי״ב ובסדור תקכ״ו (עיי״ש הערה ו׳). פרדס סי׳ קי״ג ובסדור סי׳ תק״ל. פרדס סי׳ קי״ד ובסדור סי׳ תקל״ב. פרדס סי׳ קט״ו ובסדור סי׳ תקל״ג. פרדס סי׳ רצ״א ובסדור סי׳ תקנ״ב, תקנ״ג, תקנ״ד, תקנ״ו וכו׳. פרדס סי׳ ר״כ ובסדור סי׳ תקפ״ג ותקפ״ד, פרדס סי׳ רכ״ד ובסדור סי׳ תקפ״ט, פרדס סי׳ רכ״ה ובסדור סי׳ תקצ״ב. פרדס סי׳ רל״ח ובסדור סי׳ תקצ״ד. פרדס סי׳ רל״ב ובסדור סי׳

תקצ״ו ותקצ״ט, פרדס ס״ס רכ״ו (מס׳ האורה) ובסדור סי׳ תר״ב. פרדס סי׳ רמ״ח (מס׳ האורה) ובסדור סי׳ תר״ו. פרדס ריש סי׳ רמ״ו ובסדור סי׳ תר״ח. פרדס ס״ס רמ״ז ובסדור סי׳ תרי״ב. פרדס סי׳ קמ״ז (מס׳ האורה) ובסדור סי׳ תרכ״א. פרדס סי׳ ק״נ ובסדור סי׳ תרכ״ד. פרדס סי׳ קנ״ב ובסדור סי׳ תרכ״ה ותרכ״ו. פרדס סי׳ קל״ח ובסדור סי׳ תרל״א, תרל״ב ותרל״ד].

י) הסדור ומחזור ויטרי.

המחזור ויטרי נתחבר ע״י רבינו שמחה, תלמידו של רש״י ובס׳ הישר לר״ת סי׳ תר״כ (דף ע״ג ע״ג) הביא: וימצא כתוב במחזור שתיקן הנדיב ר׳ שמחה שיש בו פי׳ רוב דברים מסדר רב עמרם והלכות גדולות ורבי׳ שלמה ושאר גאונים ומצוי הוא ברוב מקומות עכ״ל. רבינו שמחה בעל מחזור ויטרי נפטר לעדות היוחסין בשנת ד״א תתס״ה [הוא השנה[1]) אשר הלך רש״י ז״ל לעולמו] ורבינו תם נפטר ד״א תתקל״א, ס״ו שנים אחר פטירת רבינו שמחה מויטרי, והיה בזמן חיי ר׳ שמחה עוד צעיר לימים, ומה שהובא במח״ו בשם ר״ת הם הוספות שנתוספו אח״כ ואולי ע״י ר׳ יצחק ב״ר דורבולו. או רבינו שמחה נפטר הרבה שנים אחר תתס״ה, לכן תראה לנכון מה שהובא בס׳ הישר לר״ת דף פ״ב ע״ד ועוד תודיעני מה שאמר לי הנדיב ר׳ שמחה ששאל ממך כו׳[2]). וגם בהגהת אשרי ב״ב פ״ט איתא מעשה בא לפני ר״ת כו׳ והשיב רבינו שמחה כו׳ וקבל ר״ת את דבריו כו׳.

לפני המחבר הזה היה הסדור לרש״י ז״ל כבר מסודר והביא הרבה דברים ממנו וסדרם בסדר אחר, ולפעמים הוסיף על לשון הסדור ותמצאם בהערות, ופה אביא איזה דוגמאות. במח״ו בהתחלתו (צד 3) הוסיף ויש או׳ מה בגימטרי׳ מאה בא״ת ב״ש, גם הוסיף [ור״ת] פי׳ דבאותו פסוק כתוב [מאה] אותיות כו׳, וזה ליתא בסדור, עיין בסדור סי׳ א׳ הערה ז׳. מח״ו סי׳ ט״ז וי״ז (צד 12) עד ואין להוסיף דבר על ה׳ ימלוך כו׳ (צד 13) ליתא בסדור בסי׳ י״ט וסי׳ כ׳. בסדור סי׳ נ״ה ואומר פרשה ראשונה של תילים, במח״ו סי׳ מ׳ צד 23 סיים „כלומר פרשה שנאמרה ראשונה לפרשיות שנאמרות מתילים״.

סי׳ נ״ח בסופו נמצא במח״ו סי׳ מ״ב צד 24 הוספה „ובהלכות רב אלפס מצאתי כך כו׳״ והוא ברי״ף ברכות פ״ד וכן אמר רב נחמן אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו כו׳ הוא ג״כ ברי״ף שם. גם סי׳ מ״ג במח״ו שם א״ר תנחום א״ר יוסי

---

1) [עי׳ במ״ע החדשי 1897 ע׳ 309 הערה 1].

2) [לפי השערת הרה״ג מהרש״פ ראזענטהאל בהערותיו לספר הישר לר״ת (תוצאת חברת מקיצי נרדמים, ברלין תרנ״ח) סי׳ ע״ג ס״ב ע׳ 169 אפשר שהוא ר׳ שמחה ב״ר שמואל משפירא שקבל מר״ת ודן לפניו ור״ת הסכים עמו. והלך בזה בעקבות רח״מ באור החיים סי׳ 1215 שסמך עצמו על דברי הג״א פ״ט דב״ב סי׳ ל״ט שהביא גם רש״ב ז״ל כאן. אמנם המעיין בא״ז ב״ב סי׳ קצ״ט (דף ל׳ סע״א) יראה דט״ס נפל בדברי הג״א, שדבריו נובעים מכאן, וצ״ל ר׳ שמריה ב״ר מרדכי (שהיה רבו של ר׳ שמחה משפירא, עי׳ באוה״ח שם ובסי׳ 1225 וגם במ״ע החדשי 1907 ע׳ 113 סי׳ 210) ובאז״ק כ״י שתחת ידי כעת איתא נמי ר׳ שמריה, וע״י נגיעת אות י׳ לאות ר׳ נשתנה צורת שתי האותיות לח׳ ומזה נתהווה השם ר׳ שמחה! — ובהנוגע למח״ו עי׳ מה שכתב החכם גראסס בס׳ Gallia Judaica ע׳ 196 ובמ״ע החדשי 1897 ע׳ 306].

טעה ולא הזכיר גבורת גשמים עד סוף הסימן המסיים מפני שצריך לאומרה על הכוס הוא מרי״ף שם.

סי׳ נ״ט אחר הסיום ואינה פחות מעשרה נמצא במח״ו סי׳ מ״ה ועבריין שעבר על גזירת ציבור כו׳ עד סוף הסימן. וזה ליתא בסדור ונמצא בהאורה ח״ב סי׳ ק״ל ובאיסור והיתר סי׳ קכ״ה והב״י או״ח סי׳ נ״ה הביא דין זה בשם המנהיג, והוא במנהיג דין עשרה לתפלה סי׳ ע״ט, וסיים במנהיג שם „כך כתב רש״י ז״ל״. גם במח״ו שם ריש סי׳ מ״ו המתחיל חצות לילה עד מתחיל בריבון העולמים נוסף במח״ו וליתא בסדור, ודין זה הביא האבודרהם (דפ׳ אמשטרדם דף י״ג) בשם המח״ו וגם הב״י או״ח סוף סי׳ מ״ז הביא את האבודרהם וגם את הרא״ש ע״ש.

סי׳ ס״ו בסופו אחר הסיום מהכתוב נוסף במח״ו סי׳ נ׳ : לחמם טמא בגימטריא בלא ניגוב ידים ואית דאמרי לחמם טמא מאשר אדיחם שם, כלומר בהדחה בעלמא בלא ניגוב. ובשבה״ל השלם סי׳ קל״ז הביא מצאתי בספר גימטריאות לחמם טמא בגוים בגימטריא בלא ניגוב ידים. וגם הטור או״ח סוף סי׳ קנ״ח הביא לחמם טמא בגימטריא בלא ניגוב ידים ועיין בב״י שם.

סי׳ ע׳ אמר להו לית דין צריך בשש. נמצא במח״ו סי׳ נ״ב שהוסיף בשש [פי׳] מלח היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו׳ ו׳) מתרג׳ מדלא בשש כן ראיתי בערוך ולי נראה לשון איחור כמו כי בשש משה ע״כ, עיין בסדור שם הערה ד׳.

סי׳ ע״ד בסופו ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית, במח״ו סי׳ נ״ג סיים דכתיב וברכת את אלהיך, את לרבות בעל הבית דאתין לרבות כדאמר בכל שעה [הוא בפסחים כ״ב ע״ב].

סי׳ ע״ה נמצא במח״ו סי׳ נ״ד הוספה, עיין בסדור שם הערה ו׳.

סי׳ פ׳ אחר הסיום אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן, נמצא במח״ו בסי׳ נ״ז ומכי אכל כזית דגן מיהא נפיק כו׳. כל הלשון הוא מרש״י ברכות מ״ח ע״א ד״ה עד שיאכל ובמח״ו שם סיים כך פסק המורה בברכות בשלשה שאכלו, כוון בזה לרש״י ז״ל ועיין שם הערה ד׳.

סי׳ פ״ג אחר הסיום בקורא להגיה, נמצא במח״ו סי׳ ס׳ צד 31 פי׳ שאינו קורא התיבה כקריאתה אלא במסורת שלה בחסירות ויתירות כמות היא שלא יטעה לעשות מהחסר היותר ובהפך בהגהתו, ועיין בתוס׳ ברכות י״ג ע״א ד״ה בקורא להגיה.

סי׳ ק״א אמר רב ששת ובברכת הארץ, נוסף במח״ו סי׳ ס״ו „ואית דגרסי׳ ובהֵי כלומר באיזה ברכה מעטר ליה, ומשני לה בברכת הארץ ולא באחרונה״, וזה ליתא בסדור ולא בס׳ הסדרים.

סי׳ ק״י אחר המלות מעין הטוב והמטיב נוסף במח״ו סי׳ ע׳ ומעין ד׳ היא ומעין שלש דקרי לה תלמודא מעין ג׳ דאורייתא קבעי מימר ברוך אתה ה׳ על הארץ. וליתא בסדור ובפרדס סי׳ ע״ז.

[ועי׳ סי׳ קס״ג הערה ב׳, קע״ב הערה א׳, קע״ג הערה ז׳, קע״ז הערה א׳ וה׳, קע״ט הערה ו׳, קפ״ג הערה ז׳, קפ״ד הערה א׳, קפ״ו הערה א׳, רי״ד הערה א׳ וב׳, רט״ז הערה א׳, רי״ח הערה ב׳, רי״ט הערה ג׳, ר״כ הערה ב׳, רכ״ב הערה ג׳ וה׳, רל״ב הערה ג׳, ר״ע הערה ה׳, ש״ד הערה א׳, ש״ו הערה א׳ וג׳, ש״ז הערה ב׳, ש״כ הערה ח׳, שכ״א הערה ח׳, שכ״ב הערה ד׳, ש״ל הערה ב׳, של״ג הערה א׳, שנ״ו

הערה ה׳, שס״ד הערה ג׳, שפ״ד הערה ה׳, ת״ד הערה ה׳, ת״ו הערה י״ג, ת״ו הערה ג׳, *ת״ו הערה ג׳, תכ״ח הערה ב׳, תל״ד הערה כ״ח ול״ב, תקל״ז הערה א׳. וכמה פעמים תמצא שבמח״ו הלשון מתוקן יותר מבסדור שלפנינו והעירותי על זה במקומותם למושבותם].

יא) תכונת כתב יד א׳.

שלשה ספרים נפתחים לפנינו מסדור רש״י, האחד הוא כ״י הנמצא באוצר הספרים של די ראססי בפארמא קובץ 858 כתוב על קלף בתבנית פאליא ומכיל 266 דפים. ונמצא שם עוד איזה כתבי יד[1]) ומן דף קע״א עד סופו דף רס״ו נמצא סדור רש״י ז״ל והסופר כתב: ועתה אחל לכתוב סידור רבינו שלמה ז״ל. ובסוף כתב: סליק סידור רבינו שלמה זצ״ל חזק. הכ״י הזה נשלח אלי מאוצר הספרים בפארמא, ונעשה למעני העתקה. בכ״י הזה בחרתי לתתו לפנים הספר[2]). הכתב יד הזה נלקה בחסר כלומר שנשמטו איזה גליונות אשר נאבדו באורך הזמן, כמו שתראה בסי׳ שכ״ד במאמר ויש שנותנין בפרשיות אלו ובהפסקות שלהם סימן אחר, וכן הוא ב׳ ד׳ כהלכה בערב שבת ככוסות בשבת בנתיים, [פי׳] ב׳ ד׳ שאם חל ראש חודש בשני בשבת ואחר זה כתוב שם אבל בכנופיא של אותה העיר וחסר בנתיים המאמר מן ברביעי בשבת עושין כהלכה וכל הסיום עד סוף הסימן וסי׳ שכ״ה שכ״ו והתחלת סי׳ שכ״ז ובאמצע הסימן הזה [מסי׳ שכ״ז] נמצא אבל בכנופיא של אותה העיר וחסר דף שלם,

---

[1]) מן דף 1 עד דף 121 נמצא הסמ״ק עם איזה הערות מאיש אשר לא חתם שמו. ומן דף 121 עד 125 נמצאו דיני מקוה. ובדף 126 עמוד א׳ ועמוד ב׳ דין בכור מר׳ יחיאל הלוי. ובסוף כתב הסופר: סיימתי זה ספר המצות בשם שדי המושל בקצוות אני הסופר משה בה״ר יחיאל סיימתי היום כ״ב בחודש אייר שנת חמשת אלפים ומאה ועשר לבריאת עולם. אח״כ נמצא ספר איסור והיתר מר׳ יצחק מדורא ז״ל (הוא ס׳ השערים או שערי דורא הנקרא אסור והתיר) והוא מן דף 127 חצי עמוד א׳ עד דף 144 סוף עמוד א׳ ובסוף כתוב: סליק איסור והיתר אשר חיבר הרב ר׳ יצחק מדורא זצ״ל, והוא עם הערות מאת איש אחד אשר לא נזכר שמו, ועם איזה הערות אשר בסופם הסיום „עכ״ל טרושי״ [הוא מהר״י טרושין הנזכר כ״פ בהגהות שערי דורא (דפוס יעסניץ תפ״ד) דף ד׳ ע״ג [ונדון זה הובא בלקוטים מהלכות אמרכל דף כ״א ע״א בשם מהרי״ט רישין], דף ו׳ ושם ע״ג וע״ד, ט׳, כ״ד ע״ב, ל׳ סע״ב וכו׳ ובאמרכל שם דף כ״ח ע״ב איתא כתב מוהר״י טרישי. ועי׳ מש״כ צונץ, צור געשיכטע ע׳ 53 וגראסס בס׳ .GJ ע׳ 243]. ובדף קל״ב סוף עמוד א׳ הובא וכן פסק ר׳ יהודה ב״ר מאיר רבו של רבינו גרשום מאור הגולה המכונה ר׳ לווטין [יש לתקן ליאונטין, הוא רבינו יהודה בר׳ מאיר הכהן הזקן ונקרא רבינו ליאונטין והיה רבו של רגמ״ה, ועיין שה״ג אות ג׳ סי׳ י״ג, וגם מכונה רבינו ליאון, עיין אור החיים צד 461]. אח״כ נמצא ספר תשב״ץ מן דף 144 ע״ב עד דף 171 ע״א והתחלתו הרב רבינו מאיר ז״ל [הוא מהר״ם ב״ב מרוטונבורג] אומר שמותר לילך בשבת בטלית קטן כו׳ (לפנינו סי׳ מ״ד) ובדף 149 ע״ג כתוב אתחיל תפילות ראש השנה כמו שהי׳ נוהג מרמנ״ע, וכמה פעמים בתוך הספר הובא ואומר הרמנ״ע [הוא ר״ת מורי ר׳ מאיר נ״ע]:

[2]) הכ״י של הר״א עפשטיין שהזכרתי במבוא לספר האורה סוף ע׳ 60 הוא העתקה מכ״י פארמא הנ״ל אבל המעתיק החל בה׳ ר״ה שהוא לפנינו בכ״י פארמא סי׳ קל״ט וגם בסופו חסר הרבה, כי סיים בשני וחמישי שב״ד של מעלה ושל מטה שוין מרבין בתפלה ובתחנונים, והוא בכ״י פארמא התחלת סי׳ ת״ח ולא העתיק יותר.

והוספתי את החסר עד ס״ס שכ״ד עפ״י ספר הסדרים ומח״ו צד 205 כמו שהעירותי שם בהערה ג׳, ומכאן ואילך גם ע״פ כ״י ב׳, ושם חסר מן סי׳ שכ״א עד ס״ס שכ״ד, עיין בסי׳ שכ״א הערה א׳ ובסי׳ שכ״ה הערה א׳.

גם בסי׳ שס״א מתחיל והבא להטביל כלים קודם, ולא נמצא יותר וחסר תשלום הסימן שהשמיט המעתיק, והוספתי הסיום כמו שהוא בכ״י ב׳ ובסדרים ובאיסור והיתר ובהאורה ח״ב סי׳ כ״ג ובמח״ו צד 256.

עוד בסי׳ שפ״ד באמצע המאמר, אחרי המלות שאינן אלא ספירת דברים, הובא ר׳ שמואל הרביעי, וחסר דף שלם מן מלת בעלמא עד סוף הסימן וסי׳ שפ״ה שפ״ו שפ״ז שפ״ח שפ״ט עד (ר׳) שמואל הרביעי והוספתי בפנים, ונמצא לנכון בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים, עיין שם סי׳ שפ״ד הערה ה׳.

וכן בסי׳ שצ״ד אחרי המלות ועברתי והכיתי מיעוטי נינהו, הוספתי מאמר שלם החסר שם, אמרו כשירד רבון העולמים כו׳, ונמצא בכ״י ב׳ ובמח״ו צד 293.

עוד בסי׳ ת״א בפסק של ר״ת, שהוא מס׳ הישר סי׳ שפ״ג, אשר נוסף אל הסדור, מסיים הכי אמר רב, וחסר כל הסיום ונמצא לנכון בכ״י ב׳ כמו שהוא בס׳ הישר שם.

סי׳ תפ״ו ת״ר אין מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין, ואחר זה מתחיל וקורין בתורה בשני ובחמישי, וחסר דף שלם עד ס״ס תצ״ה ונמצא לנכון בכ״י ב׳ והוספתי בפנים.

סי׳ תק״ב וכך אמר רב נטרונאי גאון, חסר בהתחלה מאמר גדול והוספתי בפנים ונמצא לנכון בכ״י ב׳ בסדור רב עמרם גאון ובמח״ו כמו שהעירותי שם.

סוף סי׳ תק״ג אחר הסיום יכול להתבונן, נמצאים ב׳ שורות בלתי מובנים כלל י״ט ח״ז כו׳ יביאו לויתן ויכרו עליו חברים, אולם פה חסר מאמר שלם והוספתי בפנים סי׳ תק״ד וסי׳ תק״ה ונמצא לנכון בכי״ב ובמח״ו סי׳ קכ״ח וקכ״ט צד 99, עיין סי׳ תק״ד הערה א׳.

סי׳ תקל״ח אחר הסיום אינו מוציא את הרבים ידי חובתן חסר מאמר גדול סי׳ תקל״ט וסי׳ תק״מ והוספתי עפ״י כ״י ב׳ ומח״ו צד 191.

סי׳ תקס״ז אחר המאמר הרי זה משובח הובא ומסקנא דשמעתא דמילתא דר׳ יוחנן דחובה קאמר לה, ואין לזה שייכות כלל לסיום המאמר שלפניו, רק חסר דף שלם ונמצא בכ״י ב׳ וכן במח״ו צד 239 אחר המאמר הרי זה משובח הובא על כל המתים כולן רצה חולץ ובסוף סיים ומסקנא דשמעתא דמילתא דר׳ יוחנן בחובה קאמר לה, והוספתי כל המאמר לפנים הספר, עיין סי׳ תקס״ז הערה ד׳.

סי׳ תרכ״א חסר והוספתי עפ״י כ״י ב׳, עיי״ש הערה א׳.

גם נמצאו בכ״י הוספות אשר נוספו אח״כ, סי׳ שצ״ח, שצ״ט, ת׳ אשר נוספו מר׳ יצחק בר דורבלו ונמצא שם שחתם שמו „יצחק״ „ואני יצחק״ והביא שם את ר׳ שמואל שהוא הרשב״ם, והוא ר׳ יצחק בר דורבלו אשר הוסיף הרבה במחזור ויטרי. גם סי׳ ת״א הוא הוספה מס׳ הישר לר״ת סי׳ שפ״ג, ועל השינויים שבין כ״י זה לכ״י ב׳ העירותי במקומותם למושבותם.

יב) תכונת כתב יד ב'.

הכתב יד אשר אכנהו כתב יד ב' היה מלפנים ביד הרשד"ל ז"ל. באגרות שד"ל (צד 231) הביא כי קנה כתב יד על קלף נכתב בשנת מ"ב לאלף הששי, והוא חסר בתחלה וסוף. מ"ז דפים שבתחלתו הם סדור רש"י ז"ל (ובמבוא לספר האורה צד 60 העתקתי את דבריו). ובאגרות שד"ל צד 235 הביא ליקוטים מסדור רש"י בכתב יד ההוא. ובגליון שם בהערה ב' העיר החכם רשזח"ה ז"ל „הכ"י סדור רש"י הוא כעת בידי" וגם בהערותיו לתולדות רש"י למהראהו"ו [בית תלמוד ש"ב ע' 296] כתב „סדור רש"י היה נמצא ביד הרשד"ל וכעת הוא בידי" אבל ברשימה שלו „קהלת שלמה" לא נמצא בין כתבי יד שהיו בידו אשר נמכרו לראמסגאט (וכעת הם בבית המדרש לרבנים בלונדון), שאלתי וחקרתי ואין מגיד לי איפה נמצא הכתב יד, ומגלגלין זכות ע"י זכאי, כי נודע לי ע"י הרב החוקר הרש"ז שעכטר העומד בראש בית המדרש לרבנים בנויארק שהחכם Rev. Dr. C. Taylor בעיר קאמברידש באנגליא קנה הכ"י מיד רשזח"ה ז"ל וכשמעי זאת ערכתי מכתב בקשה אל החכם הנכבד הנ"ל והוא בטובו וחסדו נעתר לשאלתי ושלח אלי את הכ"י להשתמש בו ועשיתי לי העתקה ממנו, ואני נותן לו תודה וברכה על הטוב והחסד אשר עשה עמדי.

הכתב יד כתוב על קלף בתבנית פאליא והתחלתו הוא סדור רש"י[1]) מכיל מ"ז דפים, בכל צד ב' עמודים, ועולה ס"ה 188 עמודים, בכל עמוד 42 שורות, בסוף סיים הסופר: בשנת ב"ם לפרט סידור רבינו שלמה נחרט, ואח"כ בעמוד השני כתוב: רש"י נאסף לעולמו בשנת ס"ד למאה תשיעי של אלף חמישי, והיינו שנת ד"א תתס"ה לפרט, וסימנך ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם [ישעי' ז' ח'], ורבינו תם בשנת ל"א למאה עשירי של אלף חמישי [ד"א תתקל"א] וסימנך ויאמר אלהים א"ל יעקב [בראשית ל"ה א']: סליק:

---

[1]) בקובץ הזה נמצאו עוד כתבי יד אחרים, מן צד 48 עד צד 134 ע"ג הוא מדרש שוחר טוב מכיל 348 עמודים (מן המדרש שו"ט הי' לי העתקה, עיין מבוא למדרש שו"ט) ואחר סיום מדרש שו"ט מתחיל מן דף 134 ע"ג עד דף 167 ע"ג קיצור ספר התרומה וכתוב בהתחלתו באתי לקצר מתוך ס' התרומה למען ירוץ הקורא בו למצוא מיד הפרקים בלא אורך ראיותם כמו שסדרם בסדר לפני רבינו הקדוש הר' יצחק בר' שמואל זצ"ל [הוא בודאי ר' יצחק בר' שמואל מדנפיירא הנודע בשם ר' יצחק הזקן (בן אחותו של הרשב"ם ור"ת) בעל התוספות ונקרא ג"כ רבינו הקדוש, ורבינו ברוך בר יצחק בעל ספר התרומה הי' תלמידו של רבינו יצחק הזקן, והקיצור מספר התרומה הנ"ל הנמצא בכ"י מסודר בסדר אחר מספר התרומה הנדפס]. ואח"כ מתחיל בהקובץ מן דף 167 ע"ג עד דף 186 ספר איסור והיתר (אולי הוא לר' יצחק מדורא ז"ל). ומן דף 186 עד דף 193 נמצא איסור והיתר בחרוז עם פירוש, הוא איסור והיתר להרב ר' מרדכי שהביא בעל אוצר הספרים (אות א' סי' 877) שנמצא ס' איסור והיתר בחרוזים כ"י רד"א, והעיר שם כי ביד הרשד"ל נמצא ג"כ איסור והיתר בחרוזים, ובוודאי כוון למה שנמצא בקובץ הזה. ובאוצר הספרים אות ה' סי' 383 הביא וז"ל ה' שחיטה ובדיקה וטרפות בחרוזות כסדר א"ב להרב המרדכי ז"ל עם פי' ה"ר יוחנן ב"ר יוסף טריוויס [ראה מה שכתב אודותיו מהר"ש כהן בספרו על המרדכי ע' 39 וכו']. ואח"כ נמצא בכ"י מן דף 193 עד 204 פירוש הסידור מבעל הרוקח ובסוף חסר.

בסדור רש״י חסר ההתחלה ומתחיל במלות: האורז דאמרינן התם לפניו בורא פרי האדמה ולבסוף ולא כלום. והוא נמצא בכ״י א׳ (כ״י פארמא) בסוף סי׳ קכ״ו וחסר מן סי׳ א׳ עד סי׳ קכ״ו אשר נאבדו הגליונות של הכ״י באורך הזמן. אבל בתוך הכ״י הזה מונחים איזה עלים כתובים על נייר בכתיבה אחרת מן גוף הכ״י, וכתוב על גליונות קטנות וקשה הקריאה מרוב זקנה, ומתחיל: „בסייע דשמיא אחל לכתוב סידור רבינו שלמה בר יצחק זכר צדיק לברכה״ ואח״כ כתוב תניא היה ר׳ מאיר אומר כו׳, כמו שהוא לפנינו בכ״י א׳, והסיום בהגליונות ההם ד׳ כריעות כנגד ד׳ שמות שיש בפסוק זה [כי] ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום (מוגש ומוקטר) [מוקטר מוגש] לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר ה׳ צבאות [מלאכי א׳ י״א]. ואין ספק כי החל סופר אחד להעתיק את החסר והעתיק רק ההתחלה והוא בכ״י א׳ באמצע סי׳ י״ב, ויותר מזה לא העתיק.

והנה כאשר הבאתי מתחיל בכ״י ב׳ מן מלת האורז (שהוא בכ״י א׳ בסי׳ קכ״ו) והולך כמו בכ״י א׳ עד סוף סי׳ קל״ד המסיים וכן נהג רבינו מנוחתו כבוד. וסי׳ קל״ה (מכ״י א׳) ד״ה והשלש מצות וסי׳ קל״ו ד״ה המבשל כמה תבשילין ביו״ט נמצאים בכ״י ב׳ בסוף ה׳ פסח, וסי׳ קל״ז (בכ״י א׳) ד״ה במס׳ ע״ז עד סוף הסימן לא הובא בכ״י ב׳, ומתחיל מן סדר ר״ה שהוא בכ״י א׳ סי׳ קל״ט וסובב הולך כמו בכ״י א׳, רק אחר סיום המאמר מן סי׳ קס״ג (לפנינו בכ״י א׳) נמצא בכ״י ב׳ הוספה „ורבי יעקב זצ״ל בן רבי מאיר הנהיג במקומו לתקוע קשר״ק לזכרונות ולשופרות כמו למלכיות כו׳״ עד זהו כפי מנהגינו, והעתקתי את ההוספה בהערה י׳ מסי׳ קס״ג. ומכאן ואילך הוא כמו בכ״י א׳, רק בסוף ה׳ סוכה שהוא לפנינו בכ״י א׳ סי׳ ש״ח נמצא בכ״י ב׳ פסק מרבינו יעקב ב״ר מאיר ז״ל (הוא ר״ת) בענין מין במינו, והוא בכ״י א׳ סי׳ ת״א, והיא הוספה אשר נוספה אל הסדור ולקוחה מס׳ הישר לר״ת סי׳ שפ״ג, ואין ספק שהיו הגליונות בלתי מכורכים והביאם בכ״י ב׳ במוקדם. ואחר הסיום מן ההוספה ההיא מספר הישר הובא אחר זה בכ״י ב׳ סדר י״ז בתמוז, שהוא בכ״י א׳ סי׳ ת״ב ת״ג ת״ד ת״ה. ובסי׳ ת״ה בסופו נמצא בכ״י ב׳ הוספה „וזה דילגתי לעיל וכיון שהוא כבר שמחה כך אומר לה דרשו ה׳ בהמצאו ושובה עד כדי שאומר לך במהרה, לכך נראה כמו שאומר רבינו תם וסמוך נחמה לנחמה ואמר שוש אשיש לפני ראש השנה, ובצום גדלי׳ דרשו, ובשבת שבין ר״ה ליו״כ שובה, הרי סימן שד״ש, ולהאזינו וידבר, שירה לשירה, וזה כשהמלך בא בב״ג, שלמה בן הרב ר׳ יעקב זצ״ל״ (הוא בן ר״ת) ואח״כ הובא מן סי׳ ת״ו ואילך עד סוף סי׳ תל״ד (א) המסיים מפני ריחו שיהא נודף ריח טוב יותר, ואח״ז נמצא בכ״י ב׳ סדר שבתות כך הוא ת״ר לא יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה, וזה הוא בכ״י א׳ אחר הלכות עירובין בסי׳ תע״ג.

וגם כ״י ב׳ נלקה בחסר כמו שתראה. בהתחלת המאמר מסי׳ שכ״א (בכ״י א׳) נמצא בכ״י ב׳ רק שורה אחת ומסיימת מפני כבוד הציבור, ומכאן ואילך חסר כל המאמר ונשמט דף שלם וחסר גם סי׳ שכ״ב שכ״ג שכ״ד, עי׳ בסדור סי׳ שכ״א הערה א׳. גם חסר בכ״י ב׳ כל המאמר מסי׳ שצ״ז (מכ״י א׳) ומתחיל מן סי׳ שצ״ח האילפס והקדירה, עיין בסדור סי׳ שצ״ז הערה א׳. גם חסר כל המאמר מסי׳ שצ״ט, ובסי׳ ת׳ מתחיל באמצע הסי׳ אמר רבא הלכתא, ושם הובא אמר רב הלכתא. וכן בדין צדקתך צדק,

שהוא בכ״י א׳ סי׳ תקט״ז, חסר בכ״י ב׳ דף שלם ומסיים משום כבודו של משה שנפטר באותה שעה, ואח״כ הובא אמר ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפילות כו׳, ובין הסיום באותה שעה ובין אמר ר׳ חייא חסר דף שלם, ונמצא בכ״י א׳ ובספר הסדרים, וחסר עד התחלת סי׳ תק״כ.

עוד שם אחר הסיום ותתרווה ותתחזק בצירוף הברכות, שהוא בכ״י א׳ בסוף סי׳ תקכ״ד, מתחיל בכ״י ב׳ אין מבדילין על הפת כל עיקר, חסר מאמר שלם מן והכי אמר רב נטרונאי גאון, שהוא בכ״י א׳ סי׳ תקכ״ה, עד אין מבדילין על הפת כל עיקר, שהוא תוך סי׳ תקכ״ו.

עוד שם אחר הסיום יבדיל אשיכרא, שהוא לפנינו בכ״י א׳ סוף סי׳ תקכ״ח, חסר מאמר שלם אמר ר׳ תחליפא אמר שמואל, שהוא לפנינו בכ״י א׳ סי׳ תקכ״ט, וחסר כל המאמר מסי׳ זה ומתחיל מן סי׳ תק״ל והכי שדר רב נטרונאי גאון.

עוד שם אחר הסיום מן וכן עמא דבר, שהוא לפנינו בכ״י א׳ בסי׳ תק״ל, מתחיל בכ״י ב׳ ומי שצריך לעשות מלאכה במו״ש, שהוא לפנינו בכ״י א׳ סי׳ תקל״א, וחסר מאמר שלם הנמצא בכ״י א׳ מיהו משונה הוא יום הכפורים משבת כו׳ עד סוף הסימן.

עוד שם חסר כל סימן תקל״ג ועל הנר שמדליקין בבית הכנסת עד סוף הסימן מנהג יפה הוא ויישר כחו.

עוד שם חסר סי׳ תקל״ו ונמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק כו׳, וגם סי׳ תקל״ז עד סופו, המסיים וכן הלכה בשתי ישיבות, וגם סי׳ תרט״ו ליתא בכי״ב.

וכן חסרים עוד מאמרים קטנים והעירותי עליהם במקומם. והכ״י הזה מלא שיבושים ולא נעתק מכ״י א׳, וכן הכ״י א׳ לא נעתק מכי״ב, והם משונים קצת זה מזה.

יג) תכונת כתב יד ג׳.

הכתב יד הזה נמצא באוצר הספרים במינכען קובץ 28/5 ומכונה ספר הסדרים לרש״י ז״ל[1]) ומהר״מ שטיינשניידער כתב ברשימה שלו מכ״י של אוצר הספרים, דברים קצרים „סדרים של רבינו שלמה (רש״י) ופסקי הלכות. בהתחלתו כתוב: א״ר ברכיה מלך משגר פרזוודג״א כו׳ ובסוף כתוב ועל כן קבעו רבותינו אשר יצר ומפליא לעשות וזהו עושה נפלאות״ ותכונת הכ״י לא הודיע, ואשר הביא בסוף הספר כתוב[2]) על כן קבעו רבותינו כו׳ זה הוא בסוף סי׳ תנ״ח ע״פ כי״א, אבל אחר זה נמצא ג״כ בכ״י הזה ה׳ טריפות (מסי׳ תקפ״ג עד סי׳ תרי״ד) ותיקון נקיות הבשר (סי׳ תרט״ז) וכתב בסופו „סליק נקיות בשר דרבינו שלמה״ ואח״כ מתחיל אמר שמואל חמשה דברים אמרו חכמים סכין קערה כבה, סולת, דגים ועופות, ואח״כ חתום שלמה בר

---

[1]) הקובץ הזה מכיל: א) פי׳ הרד״ק על ספר בראשית. ב) פשטים ופרושים על התורה מר׳ יעקב מווינא (נדפס ע״י ר׳ מנשה גראססבערג, מגנצא, תרח״ם לפ״ק). ג) ספר רזיאל. ד) אמרי שפר (עיין אוצה״ם אות א׳ סי׳ 833, ומה שהביא שם כי נמצא גם במינכען 39/5 יש לתקן 28/4). ה) ספר הסדרים הנ״ל. ו) בעל כנפים מר׳ יוסף ב״ר חיים, שרשי לה״ק (עיין אוצה״ם אות ב׳ סי׳ 528).

[2]) במבוא לס׳ האורה צד 85 יש לתקן במקום בסוף הספר כתוב א״ר ברכי׳ צ״ל בסוף הספר כתוב על כן קבעו רבותינו כו׳.

יצחק, והסופר כתב „סידור רבינו שלמה נשלם שבח והודאה לאלהי עולם". וראיתי באוצר הספרים לבן יעקב (אות ס' סי' 208) שכתב וז"ל: סדרים של רבי שלמה (רש"י) ופסקי הלכות דינים ברוב ש"ע א"ח ובתוכם כמה שערים מדיני טריפות וכמה שו"ת מרש"י, כתב יד מינכען 27/3 [צ"ל 28/5] ואולי הוא ספר הפרדס שלו עכ"ל. אולם לא כוון אל האמת ואין זה ספר הפרדס. העתקה מן ס' הסדרים מכ"י זה היתה נמצאת אצל המנוח רשזח"ה ז"ל (קהלת שלמה סי' 162) ובין כ"י שלו אשר מכר לראמסגאט נמצאה ההעתקה ההיא וכעת נמצאים הכתבי יד בלונדון בבית המדרש לרבנים דשם (רשימת החכם הירשפעלד סי' 125) ויאות הרב מוהר"ם ד"ר פריעדלענדר לבקשתי לשלוח לי את הכ"י ועשיתי לי העתקה ממנו.

והנה כ"י זה ספר הסדרים הוא סדור רש"י וכן סיים בסופו „סידור רבינו שלמה נשלם", וגם הכ"י הזה נלקה בחסר וחסרים בהתחלתו הרבה דפים אשר נאבדו באורך הזמן, ומתחיל א"ר ברכיה מלך משגר פרזוודג"א [צ"ל פרוזדוגמא] למדינה כו', והוא לפנינו בכ"י א' סי' י"ז, ע"ש הערה ג' ונמצא גם בכ"י ב' ובמחזור ויטרי סי' י"ב צד 12.

והנה בסדרים המאמרים הם בסדר נכון ומתוקן יותר מבסדור שלפנינו שאין סדר למשנה, והטעם כי הדינים היו נכתבים קונטרסים ותלמידי רש"י סדרום כאשר נראה בעיניהם, זה מוקדם וזה מאוחר, או הסופרים לא שמרו הסדר.

ויען כי בספר הסדרים לא נרשמו ציונים, לכן קשה מאד לציין כל המאמרים מהסדרים אשר הם ערוכים בסדור באופן אחר, ובמבוא להאורה סי' כ"ו ע' 86 וכו' הראיתי תוכנו ומהותו.

יד) מלות לועזיות המובאות בסדור.[1]

1) עמוד 55 סי' קי"ג: טרייש, וברש"י תענית דף כ"ד ע"ב איתא: דייסא טריים בלע"ז. לפי דעת הח' שלעססינגער במחברתו: Die altfranzösischen Wörter im Machsor Vitry, Mainz 1899 ע' 27 סי' 1 הוא בלשון צרפת הישנה[2]) tragiée ובלשון רבים tragiées וזהו טרייש שלפנינו, ובלשון צרפת החדשה[3]) dragée שענינו: Zucker-Naschwerk ועיי"ש בסדור הערה ב' שהבאתי פירוש אחר למלת טרייש, אמנם שני הפתרונים אינם נכונים!

2) שם ושם: קראילש, נראה שצ"ל ורמשיילש (עיי"ש הערה ב'), בלצה"י vermesiel (?) ובלצה"ח vermiscelle (שלעססינגער שם), ועי' לקמן סי' קי"ז (ורמישלש) וסי' שצ"ה (ורמשיילש).

3) ע' 57 סי' קי"ז: טריילא, נראה שצ"ל טרייש שהבאתי לעיל סי' 1 כדאיתא בפרדס ובמח"ו, עיי"ש בסדור הערה ג' ועי' לקמן סי' 18.

---

[1]) עפ"י עצת הרה"ח מהר"ד סימאנסען נ"י, מנהל הראשי דחברתנו חברת מקיצי נרדמים, שהרתי פני הרה"ח ר' ישראל הלוי בפריש לשום עינו על המלות הלועזיות שבסדור רש"י, ותשואות חן חן לו כי הואיל להתחקות על שרשי הלעזין, אשר בלשון צרפת הישנה יסודתם, ועתה נדעה נרדפה לדעת פתרונם.

[2]) מכאן ואילך נרשם בר"ת: לצה"י.

[3]) בר"ת: לצה"ח.

4) שם בסוף העמוד: שופש, בלצה"י sope ובלצה"ח soupe (שלעססינגער שם סי' 3) והוראתו: Wein- oder Wassersuppe mit Brotschnitten.

5) ע' 58 סי' קי"ח: שלשא, בלצה"י salse ובלצה"ח sauce, וראה מש"כ שלעססינגער בסי' 113.

6) ע' 59 סי' קכ"א: פורשי, נראה שצ"ל פוריש והוא בלצה"י poré ובל"ר porés (וכצ"ל שם בהערה ג'!) ובלצה"ח poireaux שענינו Lauch וזהו המשך המאמר: כרתי [דהיינו] כרישין [בלשון התלמוד, שהם] פוריש בלע"ז, וכן הובא לקמן בסדור ע' 139 ס"ס ר"צ: כרתי כרישין שקורין פור"ש וכדאיתא ברש"י סוכה ל"ד סוף ע"ב ולהיפוך בבבא בתרא דף י"ח ע"א ואת הכרישין פירש"י כרתי פוריל"ש = porele בלצה"י, ולקמן ע' 186 סי' שפ"ג כתב: או קפלוטות פורש. ועי' מש"כ החי' לעוו במאמרו: Pflanzennamen bei Raschi בס' ברכת אברהם (ס' היובל לכבוד החי' מהר"א ברלינר) ע' 247 סי' 85.

7) שם ושם: אפייא ולקמן ע' 186 סי' שפ"ג: אפיך. בלצה"י apje ובלצה"ח ache שהוראתו: Sellerie (שלעססינגער סי' 6 ולעוו שם ע' 236 סי' 21).

8) שם ושם: צדפוייל צ"ל צרפוייל, כדאיתא במח"ו (עיי"ש בסדור הערה ד') ולקמן סי' שפ"ג איתא: צרופיילא. בלצה"י cerfuel ובלצה"ח cerfeuil וענינו Gartenkerbel, ein Suppenkraut (שלעססינגער סי' 7 ולעוו ע' 250 סי' 102.

9) שם ושם: כרישין, בלצה"י והחדשה cresson (שלעססינגער סי' 8 ולעוו ע' 252 סי' 113.

10) ע' 60 סי' קכ"ו: אובלירש, צ"ל אובלידש, וכ"ה בפירש"י בראשית מ' ט"ז בכ"י שהיו לעיני החי' מהר"א ברלינר בספרו זכור לאברהם (מהדורא תנינא, תרס"ה) ע' 439 וכצ"ל נמי בפרדס סי' פ"ו אובלידש = oblides ובלצה"ח oublies והוראתו: Hohlhippe.

11) שם ושם: קנשטילש, צ"ל קנטילש, בלצה"י chantels ובלצה"ח chanteaux (שלעססינגער סי' ס"ו). אמנם הוראתו: חתיכות פת גדולות, לא יתכן בנידון שלפנינו!

12) ע' 69 סי' קנ"ב: גלו"ד = glu (= Vogelleim).

13) ע' 70 ס"ס קנ"ג: דורש = (?) durs, ועי' מש"כ שלעססינגער בסי' 90.

14) ע' 72 סי' קנ"ט: שרפ"א. כבר הבאתי שם בהערה ה' שהיא מלת serpe וכ"ה ג"כ בלצה"י וענינו Gartenmesser, Hippe.

15) ע' 74 ס"ס קס"ג: קונפלייץ = complaints בחסרון נו"ן השנית ובלצה"ח plaintes (= Klagen), ראה מה שכתב באוצה"ש: Godefroy Dictionnaire de l'ancienne langue francaise II, 208.

16) שם ושם: רצייך. עי' מה שכתב שלעססינגער בסי' 93 ודבריו אינם נראים.

17) ע׳ 111 סי׳ רכ״ט: קריישול = croisuel, ראה מה שכתב Darmesteter, Reliques scientifiques s. v. creuset ושלעססינגער סי׳ 43.
18) ע׳ 113 סי׳ רל״ג: הידלה עליה את הגפן טרייל״א בלע״ז (כ״ה בכי״ב) וכ״ה בפירש״י סוכה ט׳ ע״ב ועיי״ש דף י״א ע״א במשנה. וטריילא = treille (= Weinlaube(?)), ועי׳ לעיל סי׳ 3.
19) שם ושם: ואת הקיסום אידרא בלע״ז (בכי״ב) וכ״ה ברש״י סוכה ט׳ ע״ב וזהו edre ובלצה״ח lierre (= Epheu) וברש״י סוכה דף י״א ע״א במשנה איתא: אירא = ierre, ere ראה מש״כ לעוו שם ע׳ 235 סי׳ 9.
20) ע׳ 114 סי׳ רל״ה: ארב״א פלקיר״א = erbe felchiere ובלשון צה״ח herbe fougère (= Farnkraut), שלעססינגער סי׳ 95 ולעוו ע׳ 236 סי׳ 22.
21) ע׳ 119 סי׳ רמ״ו: אוכריק, צ״ל אובריין, כדאיתא ברש״י סוכה י׳ סוף ע״א, ובלצה״י ovraigne (= Werk (?)), ראה מש״כ שלעססינגער סי׳ 99 ובזכור לאברהם ע׳ 439 ד״ה אובריינא.
22) שם ושם: גלינקשק״ש. עי׳ מה שכתב שלעססינגער סי׳ 100.
23) ע׳ 123 ס״ס רנ״ה: ציציבל״ש, צ״ל צינצל״ש, כדאיתא ברש״י סוכה כ״ו ע״א, וראה מש״כ שלעססינגער סי׳ 101. ונגזר מהפעל cincer שכולל המושג קפיצה [Godefroy II, 136—7].
24) ע׳ 124 ס״ס רנ״ח: פלש, כבר כתבתי שם בהערה ז׳ שהיא בל״צ pelle ובלשון רבים pelles (= Schaufel).
25) ע׳ 125 סי׳ רס״א: לטש = lates (= Latten) וכ״ה לקמן סי׳ רס״ו.
26) ע׳ 130 ס״ס רע״א: קורדויי״ן, צ״ל קודויי״ן = codoin ובלצה״ח coing (= Quitte), ועי׳ מש״כ שלעססינגער סי׳ 104 ולעוו ע׳ 250 סי׳ 103.
27) שם ושם: פלצדי״ש, צ״ל פלטריש ועי׳ לקמן סי׳ 31 וסי׳ 32 וראה מש״כ שלעססינגער בסי׳ 105.
28) ע׳ 133 שורה 5: ונטלי״ר = venteler (= in der Luft schwingen) שלעססינגער סי׳ 106.
29) ע׳ 134 סי׳ רע״ט: אשקופא = escoupe (= Besen), ראה מש״כ שלעססינגער סי׳ 107.
30) ע׳ 135 שורה 10: פיישיי״ר ובכי״ב פשו״ר, וצ״ל פושויר = fosuir (= Grabscheit, Spaten) ועי׳ מש״כ שלעססינגער סי׳ 108.
31) ע׳ 136 שורה 2: פלייש; צ״ל פליישטרא כדאיתא ברש״י שמות י״ח י״ח, ויקרא י״ט י״ט (פלישטרא) ועין לעיל סי׳ 27 ובסי׳ הבא.
32) ע׳ 138 סי׳ רפ״ה: פלצר״א, צ״ל פלטרא = flétri.
33) ע׳ 139 סי׳ ר״צ: חיינא, צ״ל רוינא = roigne (= Flechte an Bäumen).
34) ע׳ 140 סי׳ רצ״ג: פילו״ר צ״ל פילון = pilon (= Stössel).
35) ע׳ 142 סי׳ רצ״ו: קוטפריי״ש, צ״ל קונטרפיי״ש = contrefait (= missgestaltet), שלעססינגער סי׳ 111.

36) שם סי' רצ"ז: אונפילי"א = anpoule בלצה"ח ampoule וברש"י ויקרא כ"ו ט"ז אנפוליש.

37) שם ושם: פלוט"א = pelote (= Ball, Knäuel) שלעססינגער ע' 49 סי' 70.

38) שם ושם פורמ"א = forma.

39) ע' 176 סי' ש"ס: מולצי"ל (עיי"ש הערה ו') וכ"ה לקמן ע' 300 סי' תרכ"ט בכי"ב ובס' הסדרים, אמנם בכי"א איתא: מולצין (עיי"ש הערה ג') וצ"ל: מוליניט = molinet ובלצה"ח moulinet (= kl. Mühle) (שלעס־סינגער סי' 57).

40) שם סי' שס"א: פלומיר"א = (?) plumière, ראה מה שכתב שלעססינגער סי' 58.

41) ע' 177 סי' שס"ג: אלום = alum ובלצה"ח alun (= Alaun).

42) ע' 183 סי' שע"ט: פורפין (עיי"ש הערה ב') = porpéç ובלשון צה"ח pourpier וראה מש"כ שלעססינגער סי' 61 ולעוו ע' 246 סי' 82/3.

43) ע' 186 סי' שפ"ג: כפני (עיי"ש הערה ב') וצ"ל רפנא = rafne (= Rettig).

44) שם שם: איגרא, צ"ל אירוגא = erugue (שלעססינגער סי' 63 ולעוו ע' 234 סי' 6).

45) שם ושם: חגא, בס' הסדרים: או דוגא, בפרדס סי' קל"ב: או רגינא. ולדעת הרה"ח מהר"ד סימאנסען כולם עולים בקנה אחד וכוונתם לומר: גרגירא [דהיינו] אירוגא [בלע"ז], והמעתיקים גרעו והוסיפו והחליפו האותיות זה בכה וזה בכה, כדרכם לפעמים בלעזים אשר לא ידעום. ופתרונו: erucague ובלצה"ח erucage (= Stachelmeersenf).

46) שם ושם: אפיך, עי' לעיל סי' 7.

47) שם ושם: צרופיילא, עי' לעיל סי' 8.

48) שם ושם: איילנדרא = eliandre ובלצה"ח coriandre (שלעס-סינגער סי' 64 ולעוו ע' 235 סי' 15).

49) שם ושם: פורש, עי' לעיל סי' 6.

50) [בסי' שפ"ז הערה ב' הבאתי פתרונים למלות הלועזיות שהובאו בפרדס סי' קל"ב. ע"ד קרשפילא עי' מש"כ שלעססינגער בסי' 66 ולעוו בע' 252 סי' 114. וע"ד מרוביא עי' שלעססינגער סי' 60 ולעוו סי' 74. ע"ד ודיילא עי' שלעססינגער סי' 67 ולעוו סי' 44. אמרפייל עי' שלעססינגער סי' 68 ולעוו סי' 18. ופופרץ עי' לעיל סי' 42].

51) ע' 194 שורה 2: איישל"ש = (?) aisselles.

52) שם ושם: קרשפליי"ש = (?) crêpes (= Krausbrote, Backwerk).

53) שם ושם פרשר"ש = présures (= (?) Käselab).

54) שם ושם: ורמשייל"ש. עי' לעיל סי' 2.

55) ע' 220 שורה 5: גומא = gomme (= Gummi).

56) שם שורה 7: גלמא וכ"ה ברש"י גיטין ס"ט סוף ע"א ד"ה חלבניתא רובשניתא, חלבנה מתוקה שקורין גלמא. ועי' מש"כ לעוו שם סי' 39.

57) שם שורה 10: מרה = myrrhe.

58) שם שורה 11: אשפיק = aspic (שלעססינגער סי' 19 ולעוו סי' 27.

59) שם שורה 12: מדאה, צ"ל רודא (כמו שכתבתי שם בהערה י"ז), בלצה"י rude ובלצה"ח rue (= Raute), שלעססינגער סי' 20 ולעוו סי' 116.

60) שם שורה 18: איצאה וגוונא (עיי"ש הערה י"ט) וראה מש"כ בזה שלעססינגער סי' 21 ולעוו סי' 23.

61) ע' 288 סי' תקצ"ט: רט"ה ובפרדס סי' רל"ב: וקורין אותו בלשון לע"ז רטא ובלשון כנען צשקא ובלשון עברי כף הירך ובס' האורה ריש ע' 133 שקורין רטילה = rotule (= Kniescheibe); ע"ז העירני הרה"ח מהר"ד סימאנסען נ"י.

62) ע' 291 סי' תרי"א: הריג"ש = harengs (= Heringe).

63) ע' 300 סי' תרכ"ט: מולצין, עי' לעיל סי' 39.

שלא יהא גזול ולא שאול, וכל בני העיר שאין להם אלא לולב אחד ואתרוג אחד, צריך שיהא דעתם כולם ליתנו לכל אחד במתנה בשעת שמברך בו, (ב) או כולם [יפקירו] ואותו שיקחוהו לצאת בו יהא זוכה בו מן (העיקר) [ההפקר] ולאחר שבירך צריך שיהא גם הוא מפקירו, או נותנו במתנה לחבירו הרוצה לצאת בו אחריו, וכן יעשו כולם, ומי שאינו מדקדק בדבר אינו יוצא ידי חובתו. ובשאר ימות החג, דליתניהו בנטילת לולב אלא מדרבנן, אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו, דהא כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון דווקא:

[רע] (א) **והיכא** דאיקלע יום טוב הראשון של חג בשבת, לא מפקינן ליה להושענא ולא מברכינן ביה, אע״ג דכתיב ביום הראשון (ב) [ואמרו רבנן] ביום ואפילו בשבת, הני מילי במקדש, אבל בגבולין לא, מאי טעמא (ג) אמר רבה גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ויעבירנו ד׳ אמות ברשות הרבים, והיינו [טעמא] דשופר ומגילה. (ד) פי׳ ללמוד ניענועו או ברכתו. (ה) ויעבירנו, אפילו בשדה ולולב בידו יש לגזור על הדבר:

[רעא] (א) **אם** חיסר אדם מד׳ מינין של לולב אינו יוצא ידי חובתו, (ב) דתנו רבנן ד׳ מינים שבלולב שנים מהן עושין פירות, ושנים מהן אין עושין פירות, העושין פירות זקוקים לשאין עושין פירות, ושאין עושין פירות זקוקים לשעושין פירות, דאין יוצאין ידי חובתן עד שיהיו כלם באגודה אחת, וכן הוא אומר הבונה בשמים מעל(י)ותיו ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט׳ ו׳). (ג) פי׳ עושין פירות אלו תלמידי חכמים שהם מבקשים רחמים על בעלי בתים שינצלו מן הפרעניות, (ד) כדשלחו מתם יבעון רחמי

ב) או כולם יפקירו. כן תקנתי וכ״ה בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים, ובמח״ו בטעות יפקירוהו וע״ש בהערה ח׳. ובמאמר שלאחריו נאמר לנכון שיהא גם הוא מפקירו.

[רע] א) והיכא דאיקלע יו״ט הראשון של חג בשבת. הוא לשון הבה״ג ה׳ סוכה. ב) ואמרו רבנן. סוכה מ״ג ע״א. ג) אמר רבה. שם מ״ב סע״ב. ד) פי׳ ללמוד ניענועו או ברכתו. הוא לשון רש״י בגמרא שם. ה) ויעבירנו אפילו בשדה ולולב בידו יש לגזור על הדבר. הלשון משובש ובלתי מובן. ובכ״י ב׳ חסר כל זה מן ויעבירנו ומתחיל במאמר שלאחריו אם חיסר ובס׳ הסדרים חסר ג״כ ואחר הפי׳ ללמוד ניענועו או ברכתו סיים ויש לגזור על הדבר הוא כמו שנמצא לפנינו בכ״י פארמא. והעיקר חסר מן הספר. וראיתי שהלשון מתוקן במח״ו צד 419 וכך איתא שם פי׳ ללמוד נענועו או ברכתו ואח״כ הובא הפי׳ על ויעבירנו ד׳ אמות וז״ל ואם תאמר הוה ליה למימר ויוציאנו, דהא הוצאת קדמה להעברה איכא למימר דאפילו (לו) [הוא] בשדה ולולב בידו יש לגזור אהעברה ולכך נקט העברת. וכן יש לתקן לפנינו בסדור וע״ש מה שכתב הרה״ג רש״ה ז״ל בהערה ל׳. ולפנינו ברש״י בגמרא אין זכר מזה. והנה במח״ו צד 420 נמצא עוד מאמר גדול אי נמי דהכא במה עסקינן כו׳ עד צד 421 דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. ואיננו בסדור שלפנינו וכן לא נמצא בכ״י ב׳ ולא בס׳ הסדרים ואחר הסיום במח״ו מתחיל המאמר ואם היה חסר אחד מד׳ מינים שהוא לפנינו בסי׳ רע״א.

[רעא] א) אם חיסר אדם מד׳ מינין של לולב. בה״ג שם ה׳ סוכה והובא גם במח״ו צד 421. ב) דת״ר ד׳ מינים שבלולב שתים מהן עושין פירות. מנחות כ״ז ע״א ועיין בפסיקתא דר״כ פסקא ולקחתם לכם (קפ״ה ע״א) אלא יעשו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו. והערותי שם בהערה קי״ז במדרש וי״ר פ׳ ל׳ נוסף ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה הה״ד הבונה בשמים מעלותיו ואימתי הוא מתעלה כשהן עשוין אגודה אחת שנ׳ ואגודתו על על ארץ יסדה והבאתי שם גם מאמר חז״ל ממנחות. ג) פי׳ עושין פירות כו׳ עד לחכמים ותלמידיהן. ברש״י בגמרא מנחות שם לא נמצא הפירוש הזה. והוא לקוח מבה״ג ה׳ לולב (ל״ד ע״ב). ד) כדשלחו מתם. חולין צ״ב ע״א בשינויים קטנים והובא ג״כ בבה״ג שם.

איתכלייא דליקיימי עלייא, דאי לא עלייא [לא] מתקיימת איתכלייא. (ה) ושאין עושין פירות אלו בעלי בתים שהם צריכים לעשות נחת רוח (ו) לחכמים ותלמידיהן. (ז) ותניא ארבעה מינים [שבלולב] כשם שאין פוחתין מהן, כך אין מוסיפין עליהן. (ח) לא מצא אתרוג לא יביא [לא] פריש, ולא רימון, ולא דבר אחר, וכולן כמושין [כשרים] יבישין פסולין, (ט) פריש קורדויי"ן כמושין פלצדי"ש. (י) פשיטא מהו דתימא לייתי דלא תשתכח תורת אתרוג, קמ"ל דא"כ נפיק מיניה חורבא דזימנין איכא למסרך:

[רעב] (א) **וצריך** למיהוי שיעור דהדס וערבה שלשה טפחים, ואי טפי מג' טפחים כשר, בציר מג' טפחים פסול, (ב) דתנו רבנן וכבר עלו זקני בית שמאי וזקני בית הילל, לעליית [יונתן] בן בתירא [ואמרו] ציצית אין לה שיעור [כיוצא בו לולב אין לו שיעור, ומקשינן אין לו שיעור] כלל, והתנן לולב שיש בו שלשה טפחים כדי לנענע בו כשר, אלא אין לו שיעור למעלה דאי טפי משלשה טפחים כשר, אבל יש לו שיעור למטה דאי בציר משלשה פסול:

[רעג] (א) **אמר** רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה (ב) [שלשה, ולולב ארבעה כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח, ור' פרנך אמר ר' יוחנן שדרו של לולב] צריך שיצא מן ההדס טפח. (ג) זהו צד העשוי כשדרה של בהמה, שהחוליות והצלעות מחוברות בה מיכן ומיכן, כמו כן הלולב גדל מחיצות ועליו עולין מיכאן, ואמצעו חלק, ועולה כמקל, ואותה שדרה האמצעית צריך שתהא יוצאה למעלה מן ההדס וערבה טפח, לבד מה שהעלין ארוכין למעלה, לאחר שכלתה השדרה שאין עוד עלין מדובקין ועולין בו. והלכה כר' יוחנן מחבריו, (ד) כדאמרינן במס' ביצה בפרק ראשון:

[רעד] (א) **אמר** רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל, מאי טעמא הני תלת מצות והכא חדא מצוה, אמר ליה רב ירמיה לר' זריקא מאי טעמא מברכין אלולב לחודיה, אמר ליה הואיל וגבוה מכולן, ולגבהיה לאתרוג טפי ולברכי עליה, אלא הואיל ובמינו

ה) ושאין עושין פירות אלו בעלי בתים כו'. גם זה לא נמצא ברש"י בגמרא שם. ו) לחכמים ותלמידיהן. במח"ו נוסף אחר זה פי' לולב ואתרוג שעושין פירות מכפרי' על בעלי בתים שאינן עושין פירות. והדס וערבה שאין עושין פירות מכפרים על תלמידי חכמים שעושין פירות. ז) ותניא ארבעה מינים [שבלולב]. סוכה ל"א ע"א וזה לא הובא בבה"ג שם. ח) לא מצא אתרוג. שם שם. ט) פריש קורדויי"ן כמושין פלצדי"ש. כן הוא בפירש"י בגמרא שם. י) פשיטא מהו דתימא. שם ל"א ע"ב.

[רעב] א) וצריך למיהוי כו'. בה"ג שם. ב) דת"ר וכבר עלו זקני. מנחות מ"א ע"ב.

[רעג] א) אמר רב יהודה אמר שמואל. סוכה ל"ב ע"ב והובא בבה"ג שם ובמח"ו סי' שס"ה. ב) שלשה כו'. כן תקנתי ונמצא לנכון בכ"י ב' ובס' הסדרים ובמח"ו. ובבה"ג איתא כך אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה טפחים ולולב ארבעה כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח, ורבי פרנך א"ר יוחנן שדרו של לולב חוטרא דמיצעתיה צריך שיצא מן ההדס טפח לבר מהוציה. ג) זה צד העשוי כשדרה של בהמה. הוא הפירוש וגם במח"ו כתוב „פי'". ד) כדאמרינן במס' ביצה בפרק ראשון. דף ד' ע"א.

[רעד] א) אמר רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל. סוכה ל"ז ע"ב והובא בבה"ג שם ובמח"ו, ולפנינו הגי' אמר רבה וכן הוא ברא"ש. וגם הרי"ף ושבלי הלקט סי' שס"ה הביאו רבא.

גבוה מכולם. (ב) פי' אלולב לחודיה, דאנו מברכין על נטילת לולב, ולא על נטילת אתרוג. וליגבהה לאתרוג טפי, קס"ד הואיל וגבוה מכולן דקא אמרי' היינו האי דאמרן לעיל שדרה של לולב צריך שיצא [למעלה] מן ההדס טפח. ובמינו גבוה משלשתן, לפיכך חשוב הוא, ונקרא כל האגד על שמו:

[רעה] (א) **תנו** רבנן לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר, ר' יהודה אומר אגוד כשר, שאינו אגוד פסול, מאי טעמא דר' יהודה, יליף לקיחה [לקיחה] מאגודת אזוב, (ב) [כתיב הכא ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כ"ג מ') וכתיב התם ולקחתם אגודת אזוב (שמות י"ב כ"ב)] מה להלן אגודה אף כאן אגודה, ורבנן לא ילפי לקיחה לקיחה, (ג) פי' לא ילפי, לא למדוה מרבותיהם, ושמא מקראות הללו לא לדרוש גזרה שוה זו נכתבו. (ד) כמאן אזלא הא דתניא לולב מצוה לאגדו, לא אגדו כשר, כמאן, אי כר' יהודה כי לא אגדו אמאי כשר, אי כרבנן מאי מצוה [קא עביד], לעולם כרבנן, ומאי מצוה משום שנאמר זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו ב'), (ה) פי' התנאה לפניו במצות, סוכה נאה, ציצית נאה, לולב נאה:

[רעו] (א) **תנו** רבנן הותר אגודו, אוגדו כמין ירק, וליענביה מיענב, הא מני ר' יהודה היא (ב) דאמר עניבה קשירה היא, [אי] ר' יהודה אגד מעלייא בעי, האי תנא סבר לה כוותיה בחדא, ופליג עליה בחדא. (ג) פי' הותר אגודו, של לולב ביום טוב [אוגדו] כבריכה מעלייא בעלמא יכרוך האגד סביב ויתחוב ראשו בתוך הכרך, כמו שאוגדין אגודת ירק, ולא יקשור שני הראשין כאחד (שני) [כשאר] קשרים דקשר של קיימא מאבות מלאכות, וזה של קיימא שאינו חושש להתירו עולמית. וקא פריך וליענביה מיענב אמאי דחקת לי' בכי האי גוונא. וליענביה מיענב דהכי מקויים טפי דאיסור מלאכה ליכא דעניבה לאו קשירה. [ר' יהודה] היא כו', במסכת שבת [קי"ג ע"א] דתניא חבל דלי שנפסק אינו קושרו אלא עונבו, ר' יהודה אומר כורך עליו פונדא או פסקיא ובלבד שלא יענבו. אי ר' יהודה, קשר מעליא (סגי) [בעי] כדתניא לעיל [שאינו] אגוד פסול דגמר מאגודת איזוב, והאי לאו אגד הוא. האי תנא סבר כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא, [בלולב] דאין צריך אגד שמעינן [מהכא דבעינן] בלולב

ב) פי' אלולב לחודיה דאנו מברכין על נטילת לולב ולא על נטילת אתרוג. זה לא נמצא ברש"י בגמרא שם רק מה שהובא על וליגבהה לאתרוג טפי קס"ד כו', הוא לשון רש"י והיינו האי דאמרן לעיל לשון רש"י והוא דף ל"ב ע"ב. גם מה שהובא ובמינו גבוה משלשתן הוא לשון רש"י שם.

[רעה] א) ת"ר לולב בין אגוד כו'. סוכה ל"ג ע"ב. ב) כתיב הכא כו'. הוספתי כמו שהוא לנכון בגמרא שם והשמיט המעתיק מן אזוב עד אזוב. ג) פי' לא ילפי לא למדוה מרבותיהם כו'. הפי' הזה לא נמצא ברש"י בגמרא. ד) כמאן אזלא הא דתניא. גמרא שם ובגמרא הגי' מאן תנא להא דת"ר. ה) פי' התנאה לפניו במצות. הוא לשון רש"י בגמרא שם והסיום לפנינו סוכה נאה ציצית נאה לולב נאה לא הובא ברש"י שם והוא נובע ממכילתא בשלח מסכת דשירתא פ"ג זה אלי ואנוהו ר' ישמעאל אומר וכי אפשר להנוות קונו אלא אתנאה לפניו במצות אעשה לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפלה נאה, ר"ל תפילין.

[רעו] א) ת"ר הותר אגדו אוגדו כמין ירק. סוכה ל"ג ע"ב ובגמרא הגי' ת"ר הותר אגדו בי"ט אוגדו כאגודה של ירק ואמאי ליענביה מיענב. ב) דאמר עניבה קשירה היא. עיין שם בפירש"י. ג) פי' הותר אגודו של לולב כו' עד סוף הסימן הוא לשון רש"י בגמרא שם. ותקנתי בפנים כמו שהוא לנכון ברש"י שם.

קשר גמור שיקשור שני ראשי האגד ולא אוגדן כאגודה של ירק דלאו אגודה היא, ואפילו רבנן דפליגי עליה דר׳ יהודה (דאמרינן) [ואמרי] לולב שאינו אגוד כשר, מודו דמצוה לאוגדו כדתניא לעיל משום זה אלי ואנוהו ואוקימנן כרבנן:

[רעז] (א) **אמר** חזקיה אמר ר׳ ירמיה משום ר׳ שמעון בן יוחי כל המצוות כולן אין אדם יוצא ידי חובתו בהן אלא דרך גדילתן, שנאמר עצי שיטים עומדים (שמות כ״ו ט״ו) ש״מ דרך גדילתן, (ב) התחתונה למטה והעליונה למעלה, (ג) שמעינן מהכא דצריך ליטול ארבעת מינין שבלולב דרך גדילתן כמו שגדילין [באילן], אותו צד שמחובר יהא למטה, ואם הפכו לא יצא, וצריך ליטול ולברך פעם שנייה, והיכא דנקיט להו במנא דרך בזיון לא נפיק, אבל בסודרא או בשושיפא דרך (הבגד) [כבוד] הוא ונפיק. וכן הלכה, בהלכות גדולות:

[רעח] (א) **תנן** התם שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה מניח שתי הלחם על [גבי] שני כבשים, ומניח ידו תחתיהם, ומניף ומוליך ומביא ומעלה ומוריד, (ב) [שנאמר אשר הונף ואשר הורם (שמות כ״ט כ״ז)] (ג) אמר ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן מוליך ומביא למי (ד) [שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי] ששמים וארץ שלו (ה) במערבא מתנו אמר ר׳ חמא בר עוקבא אמר ר׳ יוסי ברבי חנינא מוליך ומביא כדי לעצור (ו) [רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור] טללים רעים, אמר ר׳ יוסי בר אבין זאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורעניות, דהא תנופה והרמה

[רעז] א) אמר חזקיה אמר ר׳ ירמי׳ כו׳. סוכה מ״ה ע״ב והובא בבה״ג ה׳ סוכה. ב) התחתונה למטה והעליונה למעלה. הוא לשון רש״י בגמרא שם. ג) שמעינן מהכא כו׳. הוא לשון הבה״ג וכן סיים לפנינו בסדור „בהלכות גדולות״, ובבה״ג הובא כך (פסק) שמעינן מהני שמועתא דהיכא דאפיך ליה ללולב או לאתרוג מיפק לא נפיק ידי חובתיה, והיכא דנקיט ליה במאנא דרך בזיון לא נפיק, אבל ודאי בסודרא או בשושיפא דרך כבוד הוא ונפיק וכן הלכה.

[רעח] א) תנן התם. סוכה ל״ז ע״ב ובמשנה מנחות ס״א ע״א. ב) שנאמר אשר תונף ואשר הורם. הוספתי כמו שהוא בגמרא שם. ג) א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן. לפנינו ליתא בגמרא שם המלות ר׳ חייא בר אבא רק אמר ר׳ יוחנן אבל במנחות ס״ב ע״א בגמרא שם הובא ג״כ א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן. ד) „שהארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי״. הוספתי והשמיט המעתיק מן למי עד למי. ה) במערבא מתנו. גמרא שם. ו) „רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור״. הוספתי והשמיט המע׳ק מן לעצור עד לעצור. ובפסיקתא דר״כ פסקא העומר (ע׳ ע״ב) רב חמא בר עוקבא בש״ר יוסי בר חנינא אמר, מוליך ומביא לבטל רוחות קשות מעלה ומוריד לבטל טללים רעים. ר׳ סימון בשריב״ל אמר מוליך ומביא למי שהעולם שלו, מעלה ומוריד למי שהעליונים והתחתונים שלו. והעירותי בהערה מ״ד כ״ה גם בפסיקתא רבתי וילקוט אמור רמז תרמ״ג אבל בוי״ר פכ״ח נהפך הסדר כי יחס דברי ר׳ חמא לר׳ סימון ודברי ר׳ סימון לר׳ חמא וכאשר לפנינו בפסיקתא הוא הנכון כמו שתראה בש״ס סוכה ל״ז ע״ב ומנחות ס״ב ע״א מוליך ומביא מעלה ומוריד אר״ח בר אבא א״ר יוחנן מוליך ומביא למי שהרוחות [בסוכה שם שארבע רוחות] שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו, במערבא מתנו הכי א״ר חמא בר עוקבא א״ר יוסי ב״ר חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות. מעלה ומוריד כדי לעצור טללים ע״כ עינינו הרואות כי הבבלי מביא דרש מערבי (שהוא א״י) בשם ר׳ חייא שהוא ממש כאשר לפנינו בפסיקתא אשר היא אגדת א״י וקרוב לאמת שאליה כוונו, ואחרי שהמאמר הזה הוא בשם ר׳ יוסי בר חנינא יצדק מאד מאמרם בסנהדרין י״ז ע״ב דכל במערבא הוא ר׳ יוסי בר חנינא ע״ש ורש״י בפירושו לויקרא כ״ג י״א הביא ג״כ הדרש המערבי הזה.

שירי מצוה נינהו ועוצרות רוחות רעות וטללים רעים, (ז) אמר רבה וכן לולב. (ח) [פירוש] כיצד עושה, אותם שהוא צריך להניפם יחד חיים, כדכתיב והניף הכהן אותם על לחם הביכורים תנופה לפני ה׳ על שני כבשים (ויקרא כ״ג כ״ב) [הכבשים] חיים ובלחם יחד מניח את [שתי] הלחם על שני כבשים, ואע״ג דרישיה דקרא משמע אותם על לחם ילפינן במנחות מלחם המילואים דלחם למעלה. הונף, היינו מוליך ומביא ונטלי״ר בלע״ז: הורם למעלה [ואין] עלייה בלא ירידה והאי קרא לאו בכבשי עצרת כתיב, אלא במילואים, וכולהו תנופות ילפינן [מינה]: למי שארבע רוחות שלו פי׳ מצוה זו אנו עושין לשמו כן מראה בהנפתן: זאת אומרת. הא דר׳ (יוחנן) [יוסי] דקאמר תנופה עוצרת רוחות רעות וטללים רעים: שירי מצוה, מצוה שהיא שיריים שאינה עיקר לעכב כפרה, אעפ״כ חשובה היא לעכב פורעניות: שהרי תנופה שירי מצוה היא, ואינה מעכבת. (ט) כדתניא בתורת כהנים ומייתינן [לה] (י) בגמרא דיומא לתנופה לכפר עליו, וכי תנופה מכפרת, והלא אינה כפרה אלא בדם, אלא שאם עשאה לתנופה (:) שירי מצוה, ששיירה ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו לא (כיפר על) [עשאה מן] המובחר, וכיפר, כלומר אעפ״כ וכיפר, שאין צריך להביא קרבן אחר: (יא) וכן לולב, מוליך ומביא מעלה ומוריד: וכן מצאתי בהלכות גדולות. (יב) תנו רבנן העושה לולב לעצמו, אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, נטלו לצאת בו אומר ברוך אקבו״צ על נטילת לולב, ומוליך ומביא ומעלה ומוריד. (יג) ור׳ חננאל איש רומי פירש ניענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, ששנינו במנחות דף [ס״א

ז) אמר רבה. בגמרא שם (ל״ח ע״א) הגי׳ ואמר רבא. ח) פירוש כיצד עושה כו׳ עד מעלה ומוריד. הוא לשון רש״י בגמרא שם על כיצד הוא עושה מניח שתי הלחם. והוספתי מלת „פירוש״. ט) כדתניא בתורת כהנים. הוא בפ׳ מצורע והוא לשון רש״י סוכה ל״ח רע״א. י) בגמרא דיומא. דף ה׳ ע״א. יא) וכן לולב, מוליך ומביא מעלה ומוריד. הוא בפירש״י על המאמר בגמרא אמר רבה וכן לולב ומפרש מוליך ומביא מעלה ומוריד ועל זה הביא וכן מצאתי בהלכות גדולות ת״ר העושה לולב לעצמו כו׳ והוא לפנינו בבה״ג ה׳ לולב והביא זה כי בבה״ג סיים ומוליך ומביא ומעלה ומוריד, וגם במח״ו צד 424 כתוב וכן בהלכות גדולות מצאתי וכוון למאמר שהביא אחר זה ת״ר העושה לולב כו׳ מוליך ומביא מעלה ומוריד, אבל כאשר הובא באו״ז ה׳ לולב סי׳ שט״ז נראה כי וכן מצאתי בהלכות גדולות הכונה רק לענין זמן וז״ל ובהלכות דרב יהודאי גאון תני הכי העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו, נטלו לצאת בו אומר על נטילת לולב מוליך ומביא מעלה ומוריד, אבל זמן לא מצריך כלל ולפיכך כיון שברך זמן ביום ראשון סגי בהכי ותו לא מידי. ואף כי המאמר נשנה בגמרא סוכה מ״ו ע״א הביאו בשם בה״ג, ועיין שבלי הלקט השלם סי׳ שס״ו שהאריך שם. יב) ת״ר העושה לולב לעצמו כו׳. סוכה מ״ו ע״א והובא בבה״ג ה׳ לולב. יג) ור׳ חננאל איש רומי פירש ניענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד כו׳. כל הלשון הזה הובא בפי׳ ר״ח הנדפס בש״ס דפוס ווילנא סוכה ל״ז ע״ב, וגם הערוך ערך נע הביא כל הלשון הזה ונובע מפי׳ ר״ח לסוכה שם, וגם הרי״ץ גיאת דף קי״ב הביא כל הלשון וכתב ורבי חננאל הכי אמר והביא כל דבריו. וגם המנהיג ה׳ אתרוג סי׳ ל״ח הביא ונשאל לגאונים אם הנענוע הוא זולת מוליך ומביא מעלה ומוריד ופי׳ ר״ח ונענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד כו׳. וגם בשו״ת הרשב״א סי׳ תל״ז הביא בנענועין של לולב כבר עמדו על זה הראשונים ואין סומכין על דברי רבינו חננאל ז״ל שאמר שצריך לנענע בהולכה והובאה שלש פעמים זולתי מוליך ומביא כו׳ ע״ש. ומה שהביא רש״י ור׳ חננאל איש רומי, יכנהו „איש רומי״ כי בקצת הקדמונים המביאים דבריו נקרא ג״כ רבינו חננאל איש רומי ולדעת הרב שי״ר ז״ל בתולדות ר״ח לפי שבאו להם ספריו דרך איטליא חשבו שהוא איש רומי וגם הרשב״ם בפי׳ לב״ב ופסחים יכנהו ג״כ איש רומי.

ע״א] בעינן שתי הלחם וכבשי עצרת ואמר רבה התם וכן לולב, אלא שצריך לנענע בהולכה והובאה שלש פעמים זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, (יד) וכן קבלנו מאבינו האב זצ״ל (טו) והעמידנו [עיקר] דבר [מ]תלמוד ארץ ישראל:

[רעט] (א) **לולב** הגזול והיבש פסול, [נקטם ראשו נפרצו עליו פסול], נפרדו עליו כשר, ר׳ יהודה אומר יאגדנו מלמעלה, (ב) פי׳ לולב כף של תמרי׳: גזול, פסול ולקחתם לכם כתיב, משלכם, (ג) והוה ליה מצוה הבאה בעבירה, ואשכחן קרא דאוסר מצוה הבאה בעבירה דכתיב והבאתם גזול [ו]את הפסח ואת החולה (מלאכי א׳ י״ג) גזול דומיא דפסח מה פסח שאין לו תקנה, (ד) לאחר זמן להקריבו שהרי מום קבוע עולמית [הוא], אף גזול, (ה) ילפינן מינה דאין לו תקנה אפילו ביאוש, דשמעינן ליה למריה דמייאש מיניה דאמר ווי ליה לחסרון כיס, ואע״ג דלענין מיקנא, (ו) אמרינן בבא קמא דקנייא ליה ביאוש והוי דידיה ואפילו הכי אקרובי למזבח לא, משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה: (ז) יבש פסול, לפי שאינו הדר: (ח) נפרצו עליו, אמר רב פפא נפרצו דעבד כי חופיא, (ט) פי׳ נפרצו עליו, משדרה שלו, שאינן מחוברין [אלא] על ידי אגודה, (י) כי חופיא שקורין אשקופא. שמכבדין בו את הבית, ועושין אותה מעלין של לולב התלושין מן השדרה ואוגדין מהן הרבה

יד) וכן קבלנו מאבינו האב זצ״ל. בכ״י ב׳ מהסדור וכן קבלנו מרבינו האב זצ״ל ובס׳ הסדרים וכן קבלנו מאבינו זצ״ל ובמח״ו צד 424 וכן קבלנו מרבינו הרב זצ״ל ובמנהיג שם וכן קבלנו מרבינו הא״ב (עם נקודות למעלה ויהי׳ ר״ת אב בית דין) ובערוך חסרים המלות „וכן קבלנו מאבינו האב״. ובהרי״ץ גיאת וכן קבלנו מרבינו האב ז״ל לכן גם לפנינו בסדור צ״ל מרבינו האב לא מאבינו הרב והנקודות במנהיג הם בטעות וכוון בזה לאביו רבינו חושיאל שהי׳ אביו של רבנו חננאל אבל כעת נגלה לפנינו פי׳ של ר״ח הנדפס בש״ס דפוס ווילנא וכתוב שם בפירושו וכן קבלנו מרבינו האי זצ״ל לכן יותר נכון לתקן וכן קבלנו מרבינו חאי זצ״ל. וגם הי׳ כן לפני הרשב״א שהביא בתשובות שלו סי׳ רל״ז אנו סומכים על דברי רבינו חננאל שאמר כו׳ ומביא ראי׳ בשם רבינו האי ז״ל הרי שגם לפניו הי׳ הגי׳ וכן קבלנו מרבינו האי וגם הב״י או״ח סי׳ תרנ״א הביא וכ״כ הר״ח בשם רב האי, ועיין גם בהרא״ש פ״ג סי׳ כ״ו. טו) והעמדנו [עיקר] דבר [מ]תלמוד א״י. הוא לשון הר״ח שם. והוא בירושלמי סוכה פ״ג (דף נ״ג סע״ד) ובר״ח שם גם בערוך שם והרי״ץ גיאת ובהמנהיג שם הובא כל הלשון מירושלמי. והתוס׳ סוכה ל״ז ע״ב ד״ה כדי הביאו הירושלמי בשם הערוך.

[רעט] א) לולב הגזול והיבש פסול. משנה סוכה כ״ט ע״ב. ב) פי׳ לולב כף של תמרים כו׳. הוא פירש״י במשנה שם. ג) והוה ליה מצוה הבאה בעבירה. גמרא שם ל׳ ע״א. ד) לאחר זמן להקריבו. הוא בפירש״י שם. ה) ילפינן מינה כו׳ עד דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. הוא לשון רש״י שם. ו) אמרינן בב״ק. דף ס״ח ע״א. ז) יבש פסול. הוא מוסב על המשנה שם כ״ט ע״ב והיבש פסול. והמלות „לפי שאינו הדר״ הוא הפי׳, וע״ש בגמרא מה אתרוג בעי הדר אף לולב בעי הדר וברש״י שם לפנינו יבש דבעינן מצוה מהודרת דכתיב זה אלי ואנוהו. וע״ש בתוס׳ ד״ה לולב שמפרשי דלא כפי׳ רש״י ובמח״ו צד 425 הובא בשם ירושלמי [סוכה פ״ג ה״א] יבש פסול משום דכתיב לא המתים יהללו יה (תהלים קט״ו י״ז), כלומר כיון שהוא יבש הרי הוא כמת, ואינו כדיי להלל יה בו. ודברי הירושלמי הביא גם הר״ח סוכה שם והרא״ש סוכה פ״ג סי׳ א׳ ע״ש וגם האו״ז ה׳ סוכה סי׳ ש״ו ובעל שבלי הלקט סי׳ שמ״ט הביאו הירושלמי. ח) נפרצו עליו אמר רב פפא נפרצו דעבד כי חופיא. הוא בגמרא שם ל״ב ע״א. ט) פירוש נפרצו עליו משדרה שלו כו׳. הוא לשון רש״י במשנה שם כ״ט ע״ב. י) כי חופיא שקורין אשקוב״א שמכבדין בו את הבית כו׳. רש״י בגמרא ל״ב ע״א. והסיום לאו הדר הוא כ״ה ברש״י במשנה.

ביחד. והאי לאו הדר הוא: (יא) נפרדו, דאיפרוד איפרדי מחוברין הן מלמטה בשדרה, אלא שלמעלה ראשיהן נפרדין לכאן ולכאן כענפי אילן: (יב) נקטם ראשו פסול, (יג) אמר רב הונא בר חנינא לא שנו אלא שנקטם, אבל נסדק כשר, נסדק כשר, (יד) והתניא לולב כפוף כווץ וסדוק עקום דומה למגל פסול [חרות פסול] דומה לחרות כשר, (טו) אמר רב פפא, והוא דעביד כהימנק, (טז) פי׳ נסדק [נסדקו] ראשי העלין: כפוף, ראשו כפוף כאגמון (קורץ) [קווץ] שיוצאין בשדרה שלו עוקצין כמין קוצין: עקום דומה למגל, חדא מילתא היא: חרות, קשה שנעשה חריות, שכן דרך הלולב עליו נושרין בימות הגשמים, והשדרה מתקשה ונעשה עץ; דומה לחרות, התחיל להתקשות, ועדיין לא נעשה עץ: אמר רב פפא הא דקתני סדוק פסול, לא שנסדקו ראשי עלין [או] השדרה (יז) אלא דעביד כהימנק פיי״שייר של ברזל ושל סופרים שיש לו שני ראשים, שראשו אחת מפוצל [כך גדל] הלולב כמין [שתי] שדראות (מחיצות מחיצות) [מחצית] עלין לכאן (ומחיצות) [ומחצית] עלין לכאן: (יח) ואמר רב פפא האי לולבא דסליק בחד הוצא, בעל מום [הוא] ופסול. (יט) פי׳ שכל עליו עולין מצד אחד, (כ) בעי רב פפא נחלקה התיומה, (כא) שנעשה כמין שניטלה פסול, (כב) פי׳ נחלקה התיומה שני [עלין עליונים] האמצעים ששם השדרה כולה נחלקו זה מזה, ונסדקה השדרה (עם) [עד] העלין שלמטה (מהו) [מהם] תיומות לפי שמדובקין (בתיומן) [כתאומים]. שמעינן מהכא דלולב יבש פסול,

---

יא) נפרדו דאיפרוד איפרדי. במשנה שם איתא נפרדו עליו כשר. ואמרו בגמרא דאיפרוד איפרודי. ומה שהובא מחוברין הן מלמטה כו׳ הוא לשון רש״י במשנה על נפרדו. יב) נקטם ראשו פסול. משנה שם. יג) א״ר הונא בר חנינא כו׳. גמרא שם ל״א סע״ב ולפנינו ליתא „בר חנינא“. יד) והתניא לולב כפוף כווץ. וכ״ה בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים ובגמרא לפנינו שם והתניא לולב כפוף קווץ, וכן תראה להלן שהובא פירש״י על קווץ. אבל בפי׳ הר״ח בגמרא שם (ל״ב ע״א) היבא תניא לולב כפוף כווץ בכ״פ והערוך ערך קווץ הביא המאמר מסוכה לולב כפוף כווץ ומפרש ענין צמיתה כמו כווץ ובעל ערוך השלם הביא בשם כ״י איתא כווץ קווץ שתי נוסחאות נתערבו יחד וגם הרי״ף מביא תניא לולב כווץ קווץ וגרס ב׳ לשונות יחד ופי׳ הר״ן כווץ שעשוי קמטים קמטים, קווץ שיש בו קוצים ועיין ברא״ש סוכה פ״ג סי׳ ד׳ שהביא פירש״י והערוך ויש לתקן שם ובערוך ערך כווץ. טו) אמר רב פפא. שם ל״ב ע״א. טז) פי׳ נסדק [נסדקו] ראשי העלין כו׳. עד ומחצית עלין לכאן הוא לשון רש״י בגמרא שם. יז) אלא דעביד כהימנק פיישיי״ר של ברזל ושל סופרים שיש לו שני ראשים כו׳. הוא לשון רש״י בגמרא שם. והערוך ערך המנק הביא מגמרא סוכה והוא דעכיד כי המנק, פי׳ כלי של מתכת הוא שאוכלין בו פרסיים שלא יהו מכניסים ידם לפיהם והיו אוכלין בו בשר ותתיכות ולענין לולב שתי הוצין העליונין שהן תיומת אם נפרדו זה מזה והמנק תוא כלי שיש בו שני ראשים (גאבעל). ועיין בערוך השלם מה שהביא בשם הרא״ש והגמ״יי והרי״ץ גיאת והמלה לועזית הובא ברש״י בגמרא יפויצפ״ר. יח) ואמר רב פפא האי לולבא. בגמרא לפנינו ואמר רבא. יט) פי׳ שכל עליו עולין מצד אחד. רש״י בגמרא שם על דסליק בחד הוצא. כ) בעי רב פפא. גמרא שם. כא) שנעשה כמין שניטלה פסול. הוא בגמרא שם בשם ר׳ יוחנן. גם הגי׳ התיומת. כב) פי׳ נחלקה התיומה שני עלין עליונים כו׳. הוא לשון רש״י בגמרא שם. ועיין במח״ו צד 425 ששם הלשון מתוקן וע״ש בהערת הרש״ה ז״ל שהאריך בזה ועיין בערוך השלם ערך תיים מה שהביא בשם רב האיי גם מבה״ג והרי״ץ גיאת ועיין גם במנהיג ה׳ סוכה סי׳ י״ז ועיין ברא״ש סוכה פ״ג סי׳ ו׳. ועיין בתוס׳ שם ד״ה נחלקה התיומת שהביאו את פירש״י.

(כג) מאותן שיכולין להבין שהוא יבש ממש ממראה שלו הראשון, (כד) אבל כבוש שקורין פלייש כשר, (כה) נקטם ראשו של לולב פסול, (כו) הגבוה שבו, אם נחתך ראש שני עלין הגבוהין מכולם קורא ראשו, אבל אם נסדקו העלין כשר. (כז) נפרצו העלין, שאינן מחוברין בשדרה, אלא ע"י ידי האגד [פסול], וכל שכן אם נשרו מכל וכל שיהא פסול, וכגון שנפרצו או נשרו הרוב, אבל המיעוט כשר, וצריך שבכל אורך הלולב לא תהא מגולה השדרה מחמת דליכא ענפים דראוי לכסות בעינן, ולצד מטה של לולב צריך ליזהר שיהיו מתחילין העלין שלא יחסר השיעור: (כח) כפוף, קווץ, עקום, דומה למגל פסול [וכן] נחלקה התיומת או ניטלה:

[רפ] (א) גם זה מצאתי בהלכות גדולות, והיכא דלא איתנחיה ללולב מערב יום טוב בהושענא (מנחית) [מיתנח] ליה ביום טוב, (ב) כמעשה רבה בר רב שמואל ומר שמואל.

[רפא] (א) **הדס** הגזול והיבש פסול, נקטם ראשו או שנפרצו עליו, או (שיהא) [שהיו] ענביו מרובות [מעליו] פסול, אי מיעטם כשר (ואם) [ואין] ממעטין ביום טוב, (ב) משום דקא מתקן מנא ביום טוב (שיהא) [שהיה] פסול ומכשירין, (ג) פי' נפרצו, נשרו: ענביו, פירי שבו הדומה לענבים: (ד) ת"ר יבשו (רובו עליו) [רוב עליו] ונשתיירו בו בדי עלין לחין כשר, (ה) דבציר משלשה בדי עלין לא הוי עבות ובראש הבדים, אבל באמצעיתו לאו הדר הוא:

[רפב] (א) **תנו** רבנן ענף עץ עבות (ויקרא כג מ'), (ב) עץ שהוא עבות, וענפיו חופין את רובו, הוי אומר זה הדס: (ג) תנו רבנן [קלוע כמין] קליעה, ודומה

כג) מאותן שיכולין להבין שהוא יבש ממש ממראה שלו הראשון. בכ"י ב' איתא כך מאותן שיכולין להבין שהוא יבש ממראה ממש לו הראשון ונשבר מהרת. ובסדרים מאותן שיכולין להבין שהוא יבש ממש ויותר לא הובא שם. ובמח"ו צד 426 הגי' כך: מאותם שיכולין להביא אחר. יבש פסול. יבש ממש ממראה שלו הראשון ונשבר מהרה וע"ש בהערות הרש"ה ז"ל. כד) אבל כבוש שקורין פלייש. כ"ה בכ"י ב' ובס' הסדרים ובמח"ו, רק בכ"י הנ"ל הגי' פליישט והיא המלה אשר הביא רש"י שמות י"ח י"ח פליישטר"א בלע"ז, גם יש לתקן לפנינו כמוש במקום כבוש שענינו קמיטה וכוויצה. כה) נקטם ראשו של לולב פסול. מוסב על המשנה סוכה כ"ט ע"ב. כו) הגבוה שבו כו'. זה פי' על נקטם ראשו אבל לא הובא ברש"י בגמרא. כז) נפרצו העלין. זה מוסב ג"כ על המשנה שם ועיין בפירש"י במשנה. כח) כפוף קווץ. מכאן תראה שלעיל הי' הנוסחא לפניו קווץ במקום כווץ עיין לעיל הערה י"ד.

[רפ] א) גם זה מצאתי בהלכות גדולות והיכא דלא איתנחיה ללולב כו'. הוא לפנינו בבה"ג ה' לולב (ל"ד ע"א) וכן הרי"ץ גיאות (דף צ"ט) הביא ובהלכות והיכא דלא איתנחיה ללולב וכו'. ב) כמעשה רבה בר רב שמואל ומר שמואל. וכ"ה בס' הסדרים ובכ"י ב' כמעשה רבה בר רב שמואל. והמלות „ומר שמואל" ליתא ובבה"ג שם איתא כמעשה דמר בר רב חנה ומר רב שמואל, ובבה"ג הוצאת הרב הילדעסהיימער כמעשה דמר בר רב הונא ומר רב שמואל. ובמח"ו צד 426 כמעשה רבה בר שמואל ומר שמואל. ומקום זה לא נתברר.

[רפא] א) הדס הגזול והיבש פסול כו'. משנה סוכה ל"ב ע"ב. ב) משום דקא מתקן מנא ביו"ט שהי' פסול ומכשירין. בגמרא שם ל"ג ע"ב והא קא מתקן מנא ביו"ט ופירש"י מתקן מנא שהיה פסול ומכשירו. ג) פי' נפרצו נשרו כו'. הוא לשון רש"י במשנה שם. ד) ת"ר יבשו [רוב עליו]. כצ"ל והוא בסוכה ל"ג ע"א. ה) דבציר משלשה בדי עלין לא הוי עבות כו'. הוא לשון רש"י שם ועיין ברא"ש פ"ג דסוכה סי' י'.

[רפב] א) ת"ר ענף עץ עבות. סוכה ל"ב ע"ב. ב) „עץ שהוא עבות" כן הובא בבה"ג וליתא בגמרא. ג) ת"ר קלוע כמין קליעה. כצ"ל והוא בגמרא שם.

לשלשלת זה הדס: תנא [עץ] עבות כשר, ושאינו עבות פסול, היכי דמי עבות, אמר רב יהודה דקיימי תלת טרפי בחד קנא, ורב כהנא אמר [אפילו] תרי וחד, ורב אחא בריה דרבא מהדר אתרי וחד הואיל ונפיק [מפומיה] דרב כהנא, אמר ליה מר בר אמימר לרב אשי אבא לההוא הדס שוטה קרי ליה, (ד) פי׳ [ענף] עץ עבות עץ שכלו ענף, שהעץ מחופה בעלין על ידי שהן עשויין כשלשלת כקליעה ושרשרת ושוכבין על (אביהן) [אפיהן], ומורכבין זה על זה: תלתא תלתא טרפי בחד קנא, שלשה עלין בחד קנא, ויוצאין מתוך עוקץ [אחד]. תרי וחד, שני עלין בעוקץ אחד, ועלה אחד מלמטה ארוך, ועליה רכוב על השנים: מהדר (אחד ותרי) [אתרי וחד], ואע״ג דתלתא בחד קנא נמי כ״ש דכשירה, הואיל ונפק מפומיה דרב כהנא: אבא לההוא, תרי וחד הדס שוטה קרי ליה. (ה) והלכה כרב יהודה:

[רפג] (א) **אמר** רב חסדא הדס שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב. והאי הדס שוטה פסול להושענא, בין לחודיה בין [בהדי] הדס אחרינא, (ב) והיכי דמי הדס שוטה פרוס דרברבן (אטירפא) [טרפיה] ופתיין:

[רפד] (א) **תניא** ר׳ ישמעאל אומר פרי עץ הדר (ויקרא כ״ג מ׳) אחד, כפות תמרים (שם) אחד, וענף עץ עבות (שם) שלשה, וערבי נחל (שם) שתים, אפילו שתים קטומין, ואחד שאינו קטום. ר׳ טרפון אומר [שלשה] אפילו שלשתן קטומין. ר׳ עקיבא אומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד, כך ערבה אחת והדס אחד, אמר [לו] ר׳ אלעזר יכול יהא אתרוג עמהם באגודה אחת, וכי נאמר וכפות הלא [לא] נאמר (וכפות) [אלא כפת] מניין (שמערבין) [שמעכבין] זה את זה, ת״ל ולקחתם לכם (ויקרא שם שם), שתהא לקיחה תמה. ור׳ ישמעאל מה נפשך אי שלימין בעי, (ב) ליבעי [נמי כולהו, אי לא בעי שלימין אפילו חד נמי לא ליבעי], (ג) אבוייא אמר ר׳ חזר בו ר׳ ישמעאל אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר׳ טרפון. (ד) פי׳ כפות תמרים אחד, משמע כפת כתיב: ענף אחד [עץ אחד] עבות [אחד] הרי שלשה. אפילו שנים קטומין אהדס קאי: יכול יאגדם כולם, ואפילו האתרוג עמהם: אמרת וכי נאמר וכפות תמרים וניהוי משמע [וי״ו] מוסיף על ענין ראשון לצרפו עם פרי עץ הדר, והלא לא נאמר אלא כפת, משמע בפני עצמו הוא ולא (מן) [עם] האתרוג, וענף עץ מוסב עליהן, שנא׳ בהן וי״ו, לפיכך נאגדים עם הלולב: שמעכבין זה עם זה, אם חיסר אחת מארבעתן אין כאן מצוה: תמה, שלימה דרש ולקחתם (:) [לקח תם] ור׳ ישמעאל [דמכשיר] שנים קטומין וחד מצריך שלם, היכן חלקן הכתוב אי בעי הדר ניבעי בכולהו, ואי לא בעי הדר ואפילו בחד לא נצריך: (ה) אמר ביריא,

---

ד) פי׳ ענף עץ עבות כו׳. כל הלשון הוא מפירש״י בגמרא שם. וגוף המאמר הובא בבה״ג שם. ה) „והלכה רב יהודה" כ״ת בבה״ג שם.

[רפג] א) אמר רב חסדא. סוכה י״ב ע״א והובא בבה״ג. ב) והאי הדס שוטה כו׳. הוא לשון הבה״ג והובא ברי״ץ גיאת דף ק״ב וע״ש מה שהביא בשם רב פלטואי ורב נטרונאי ורב סעדי׳ ועיין ברא״ש פ״ג דסוכה סי׳ י״ד ועיין בטור או״ח ובב״י סי׳ תרנ״א. ג) והיכי דמי הדס שוטה כו׳. הוא לשון הבה״ג והובא ג״כ ברי״ץ גיאת שם.

[רפד] א) תניא ר׳ ישמעאל אומר. סוכה ל״ד ע״ב. ב) ליבעי [נמי כולהו כו׳. הוספתי, והשמיט מן ליבעי עד ליבעי. ג) אבוייא אמר רבי. בגמרא ביראה א״ר אמי ובמח״ו צד 427 אמר רב אויא א״ר. ד) פי׳ כפות תמרים אחד כו׳. כל הלשון עד דקטים כשר הוא לשון רש״י בגמרא שם. ה) אמר ביריא שם חכם. מזה נראה שלעיל צ״ל ביראי במקום אבוייא. ובמח״ו

שם חכם: חזר בו ר' ישמעאל, מתחילת דבריו, ומכשר בחד ומיהו הדר בעי: הלכה כר' טרפון, להקל דקטום כשר. (ו) דסבר אע"ג דקטום הדר הוא, ש"מ נקטם ראשו של הדס כשר:

[רפה] (א) **ערבה** גזולה ויבשה [פסולה], (ב) כלולב דלכם אכולהו קאי: (ג) נקטם ראשיה נפרצו עליה והצפצפה פסולה, כמושה ושנשרו מקצת עליה ושל בעל כשירה: (ד) פי' צפצפה מין ערבה ועלה שלה עגול: (ה) כמושה פלצר"א: ושל בעל, שגידלה בשדה שלא על הנחל: בעל, קרקע שאינה צריכה להשקות דסגי לה במטר השמים, (ו) כדאיתא במשקין בית השלחין, בעל לישנא דמייתבותא כמו כי יבע(ו)ל בחור בתולה (ישעי' ס"ב ה') כדמתרגם ארי כמא דמתייתב עלם עם בתולתא:

[רפו] (א) **תנו** רבנן ערבי נחל (ויקרא כ"ג מ'), הגדלים על הנחל, ד"א ערבי נחל שעלה שלה משוך כנחל, תניא אידך אין לי אלא ערבי נחל, של בעל ושל הרים מניין, ת"ל ערבי נחל מכל מקום. (ב) פי' הגדילים על הנחל, נחלי מים מצוה בזו ומיהו של בעל כשרה. כתיב ערבי דמשמע לשון רבים: משוך [ולא] עגול פרט לצפצפה: (ג) ת"ר ערבי נחל שגדילים על הנחל, פרט לצפצפה [הגדילה בין ההרים]: [ת"ר אי זהו ערבה ואיזהו צפצפה] ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך [ופיה חלק], צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל. (ד) פי' קנה שלה, עץ שלה: ופיה חלק, חודן של עלין חלק ואינו עשוי פגימות: דומה למגל, מגל קציר פגימות שלה נוטות כולן לצד אחד (עמוקות) [עקומות] כלפי בית יד שלה. שמעינן מהכא שצריך להחמיר בדבר לפסול [ל]לולב כל ערבה שאין לה שלשה סימנין הללו:

[רפז] (א) **אמר** ר' יוסי אמר ר' יוחנן משום נחוניא איש בקעת בית חוורתן עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני. (ב) ושמעון השומעו גירסא כסדר ששומעין, (ג) וכן בכל מקום עשר נטיעות משנה היא בסדר זרעים, ואינה ענין לכאן לכן לא פרשתיה: (ד) ערבה למקדש להקיף את המזבח, דאילו ערבה

צד 427 הגי' רב אווייא שם חכם. ו) "דסבר אע"ג דקטום הדר הוא ש"מ נקטם ראשו של הדס כשר". זה לא נמצא ברש"י בגמרא שם.

[רפה] א) ערבה גזולה. משנה סוכה ל"ג ע"ב. ב) כלולב דלכם אכולהו קאי. רש"י במשנה שם והגי' שם ללולב במקום כלולב. ג) נקטם ראשיה כו'. משנה שם. ד) פי' צפצפה כו'. הוא לשון רש"י במשנה שם. ה) כמושה פלצר"א. ברש"י שם פלרי"א. ו) כדאיתא במשקין בית השלחין. מ"ק דף ב' ע"א.

[רפו] א) ת"ר ערבי נחל. סוכה ל"ג ע"ב בגמרא. ב) פי' הגדילים על הנחל כו'. רש"י בגמרא שם. ג) ת"ר ערבי נחל. סוכה ל"ד ע"א. ד) פי' קנה שלה, עץ שלה כו'. הוא לשון רש"י בגמרא שם.

[רפז] א) א"ר יוסי א"ר יוחנן משום נחוניא איש בקעת בית חוורתן. בגמרא סוכה ל"ד רע"א א"ר אסי א"ר יוחנן עשר נטיעות אבל בסוכה מ"ד ע"א איתא א"ר אסי א"ר יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן. וכן הובא בבה"ג. ב) ושמעון השומע כו'. פה הלשון משובש וצ"ל פירוש אילו שלשה נשאלו בבית המדרש מנין להם מן התורה והשיבו שהלכה למשה מסיני הם ושמע השומע וגרסם כסדר ששמעם. ג) וכן בכל מקום עשר נטיעות. משנה היא בסדר זרעים (שביעית פ"א מ"ו) והוא לשון רש"י בגמרא סוכה שם. וכאן סיים "ואינה ענין לכאן לכן לא פרשתיה" כי פה נתקצר הסיום והובא ברש"י בגמרא שם ע"ש אבל יען כי אין ענינה לכאן לכן לא הביאה פה. ד) ערבה למקדש להקיף את המזבח כו' עד אין

שבלולב מקרא נפקא, ניסוך המים לתמיד של שחר של שבעת ימי החג, שכל קרבנות של כל ימות השנה אין נסכיהם אלא יין [חוץ מן החג בתמיד של שחר שצריך שני ניסוכין], (ה) אע״ג דנפקא לן מונסכיהם דנאמר בשני וכו׳, אסמכתא בעלמא היא:

[רפח] (א) **אמר** ר׳ אמי ערבה צריכה שיעור, ואינה ניטלת אלא בפני עצמה, (ב) ואין דבר אחר נאגד עמה שאינה מצוה: (ג) וכמה שיעורה אמר רב (חנן) [נחמן] שלש בדי עלין לחין. (ד) פי׳ שלשה ענפים שצריך שיהא כל אחד עליו עלין לחין. (ה) וכן הלכה וכן פסק ר׳ חננאל איש רומי:

[רפט] (א) **אמר** אייבו הוה (קאמינא) [קאימנא קמיה] דר׳ אלעזר בר׳ צדוק ואייתי ההוא גברא ערבה לקמיה, שקיל חביט חביט ולא בירך, קסבר מנהג נביאים הוא, (ב) בגבולין ולא יסוד נביאים, לפיכך אינה צריכה [ברכה], (ג) ואייבו וחזקיה בני ברתיה דרב אייתו ערבה לקמיה דרב, שקל חביט חביט ולא בירך, קסבר מנהג נביאים הוא. (ד) הילכך ערבה צריכה חיבוט, ואינה צריכה ברכה, כדאשכחן הלכה למעשה מכל הני דלא ברכי:

[רצ] (א) **אתרוג** היבש והגזול פסול, עלתה חזזית על רובו, ניטלה פיטמתו נסדק נקלף [ניקב] וחסר כל שהוא פסול, עלתה חזזית על מיעוטו, ניטל עוקצו, ניקב ולא חסר [כל שהוא] כשר. אתרוג הכושי פסול, הירוק ככרתי ר׳ מאיר מכשיר ור׳ יהודה פוסל. (ב) פי׳ חזזית כמין אבעבועות דקות, חיינ״א בלע״ז: [נטלה] פיטמתו, ראש האתרוג, (ג) מפי רבי יעקב, (ד) ודוגמתו הפיטמא של רימון: ניקב וחסר כל שהוא חדא מילתא היא, דאילו ניקב ולא חסר שתחב [בו] מחט והוציאה כשר, כדקתני סיפא: עוקצו, זנבו, (ה) כמו בעוקצי תאנים: הכושי [שבא] מארץ כוש ושחור הוא: כרתי׳ (ו)כרישין שקורין פור״ש:

נסכיהם אלא יין. הוא ג״כ לשון רש״י בגמרא שם. ה) אע״ג דנפקא לן מונסכיהם דנאמר בשני וכו׳. הוא מאמרם בתענית ב׳ ע״ב וע״ש בתוס׳ ד״ה מים.

[רפח] א) אמר ר׳ אמי. סוכה מ״ד רע״ב. ב) ואין דבר אחר נאגד עמה שאינה מצוה. הוא לשון רש״י שם על אינה ניטלת אלא בפני עצמה ובמקום שאינה מצוה איתא ברש״י שם דמוכח שהיא מצוה. ג) וכמה שיעורה. גמרא שם. ד) פי׳ שלשה ענפים שצריך שיהא כל אחד עליו עלין לחין. ברש״י בגמרא שם שלשה שיש בכל אחד עלין לחין. ה) וכן הלכה וכן פסק ר׳ חננאל איש רומי. ר״ל הלכה כרב נחמן. ואשר הביא וכן פסק ר׳ חננאל איש רומי כוונתו לפי׳ רבינו חננאל בגמרא שם מ״ד ע״ב וכן הובא במח״ו סי׳ שס״ז (צד 429) וגם בעל שבלי הלקט השלם סי׳ שס״ט הביא והלכתא כרב ששת אפילו עלה אחד בבד אחד סגיא והביא וכן כתב בעל הדברות, וכן כתב רבינו האי גאון ז״ל הלכה כרב ששת, והביא ג״כ ורבינו חננאל ז״ל פסק כרב נחמן דבעינן שלשה בדי עלין לחין, ועיין ברא״ש סוכה פ״ד סי׳ א׳ שהביא בשם תשובות הגאונים הלכה כרב נחמן בדיני והלכה כרב ששת באיסורי ע״ש.

[רפט] א) אמר איבו. סוכה מ״ד ע״ב. ב) בגבולין ולא יסוד נביאים לפיכך אינה צריכה ברכה. הוא פי׳ רש״י בגמרא שם. ג) אייבו וחזקיה כו׳. גמרא שם. ד) הילכך ערבה צריכה חיבוט כו׳. הוא דברי רש״י וליתא ברש״י בגמרא.

[רצ] א) אתרוג היבש כו׳. משנה סוכה ל״ד ע״ב. ב) פי׳ חזזית כו׳. לשון רש״י במשנה והמלה לועזית שהובא ליתא ברש״י שם וחסר גם בכ״י ב׳, ובס׳ הסדרים בורייג״א בלע״ז ובמח״ו רוייג״א בלע״ז. ג) מפי רבי יעקב. הוא רבו של רש״י ר׳ יעקב בר יקר. ד) ודוגמתו הפיטמא של רימון. עוקצין פ״ב מ״ג. ה) כמו בעוקצי תאנים. סנהדרין מ׳ ע״א. ו) כרישין שקורין פור״ש. ברש״י בגמרא כרישים פור״י. וגם הערוך בערך כרש הביא כרישין בלע״ז פורי poireau (לויך).

[רצא] (א) **תנו** רבנן פרי עץ הדר (ויקרא כ"ג מ'), עץ שטעם עצו ופריו שוה, הוי אומר זה אתרוג, רבי אומר אל תקרי הדר אלא הדיר מה דיר זה שיש בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומים [כו'] אלא הכי קאמר עד שבאו קטנים עדיין גדולים קיימין. (ב) ד"א אל תקרי הדר אלא הדר, דבר הדר באילנו משנה לשנה. בן עזאי אומר אל תקרי הדר (ג) אלא אידור, שכן קורין בלשון יווני למים אידור, ואיזהו אילן הגדל על כל מים, הוי אומר זה אתרוג. (ד) פי' פרי עץ, שהעץ כפרי בטעם שוה: הדיר, פרי עץ הדומה אילנו לדיר של צאן: (ה) אטו כולהו פירות לאו להון גדולים וקטנים, והלא כל תפוחי אילן אחד אינן שוות: הכי קאמר עד שבאין קטנים, כלומר גדולים וקטנים לאו של שנה אחת קאמר, אלא גדולים של אישתקד, וקטנים של שנה [זו], לפי שאתרוג דר [וגדל] באילן שתים ושלש שנים, וכשבאין (וחובטין) [וחונטין] קטנים של עכשיו, עדיין גדולים דאישתקד קיימין בו. (ו) מה שאין כן בשאר אילנות, דאע"ג דבשאר אילנות יש נמי בהן תמימין ובעלי מומין, אין בהן גדולים כשבאין קטנים: (ז) הדר, (וההוא) [והיא היא] דרבי, אלא במשמעותא פליגי, מר דריש [ליה] לשון דיר, ומר דריש [ליה] לשון דירה. (ח) שגדל על כל מים, כל מים צריך בין לשאובין בין לגשמים, כשאין לו מי גשמים צריך להשקותו מים שאובין:

[רצב] (א) **עלתה** חזזית על מעוטו אמר רב חסדא לא שנו אלא במקום אחד, אבל בשנים ושלשה מקומות הוה ליה כמנומר ופסול, (ב) אמר רבא ובחוטמו אפילו כל שהוא: (ג) פי' ובחוטמו, בעובי גובהו שמשפע משם ויורד לצד ראשו: אפילו כל שהוא פסול. שנראה שם לעינים יותר משאר מקומות שבאותו עובי אדם נותן עיניו:

[רצג] (א) **ניטלה** [פיטמתו]: אמר ר' יצחק ניטלה בוכנתו. (ב) ולפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא פילו"ר, זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב, (ג) אבל רבינו

[רצא] א) ת"ר פרי עץ הדר. סוכה ל"ה ע"א. ב) ד"א אל תיקרי. בגמרא שם הגי' ר' אבהו אמר. ג) אלא אידור. בערוך הגי' אלא הדור. ד) פי' פרי עץ כו'. הוא לשון רש"י בגמרא שם. ה) אטו כולהו פירות לאו להון גדולים וקטנים. ברש"י בגמרא אטו כולהו אילני לית בהו פירות גדולים וקטנים. ו) מה שאין כן בשאר אילנות כו' עד כשבאין קטנים. ליתא ברש"י בגמרא שם. ז) הדר [והיא היא] דרבי כו' עד לשון דירה. הוא לשון רש"י שם. ח) שגדל על כל מים עד סוף הסימן ליתא ברש"י בגמרא שם.

[רצב] א) עלתה חזזית כו'. סוכה ל"ה ע"ב. ב) אמר רבא ובחוטמו אפילו כל שהוא. בגמרא שם אמר רבא ועל חוטמו ואפילו במשהו נמי פסול. ג) פי' ובחוטמו כו'. עד נותן עיניו. הוא לשון רש"י בגמרא שם.

[רצג] א) ניטלה פטמתו א"ר יצחק ניטלה בוכנתו. סוכה ל"ה סע"ב ולפנינו נטלה פטמתו, תנא ר' יצחק בן אלעזר נטלה בוכנתו. ב) ולפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא פילו"ר זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב. הוא לשון רש"י בגמרא שם וחסר מלת „פירוש" ופי' רבינו יעקב מבואר יותר בפירש"י במשנה ל"ד ע"ב נטלה פטמתו, ראש אתרוג מפי רבי יעקב. ולדעתו פטמתו הוא הפרח שבראש האתרוג. ורבינו יעקב הוא רבינו יעקב בר יקר, רבו של רש"י ז"ל. ג) אבל רבינו יצחק הלוי כו'. הוא ג"כ לשון רש"י בגמרא שם והוא היה ג"כ רבו של רש"י ז"ל. ולדעתו פיטמתו ועוקצו שניהם בזנב האתרוג, ועיין בתוס' שם ד"ה נטלה בוכנתו ובר"אש סוכה פ"ג סי' ט"ו ועיין בשבלי הלקט השלם סי' ש"ס שהביא הפירוש בשם רבינו שלמה ז"ל וע"ש שתאריך בזה ועיין ברי"ץ גיאות ה' לולב דף ק"ה וביצחק ירנן שם סי' קל"ד, ובהסנהיג ריש ה' אתרוג סי' כ'.

יצחק הלוי היה מפרש פיטמתו ועוקצו שניהם בזנב, עוקצו, שניטל העץ מה שהוא חוץ לגומא שבאתרוג כשר. פיטמתו שנתלש העוקץ מתוך האתרוג וחיסרו, לפיכך פסול, והיינו דקתני ר׳ יצחק בן אלעזר ניטלה בוכנתו מה שנכנס בתוך האתרוג כבוכנא הנכנס [ומכה] באסיתא, ולשון רבינו יעקב נראה לי, שלא מצינו בשום מקום פיטמא עוקץ. (ד) עד כאן פירוש רבינו יעקב, וגם רבינו חננאל פירש [וז״ל] ונראין הדברים (ה) שהוא (ראש) [דד] החוטם, (ו) כדתנן פיטמא של רימון, (ז) אבל הא דאמר ר׳ יצחק הוא בוכנתא, (ח) הוא קנה העץ הנתון באתרוג, (ט) כמו בוכנתא, שם המדוך, (י) כדגרסינן בוכנא ואסיתא, ובאתרוג העץ שהוא תלוי בו (יא) (כאילו) [באילן] הוא כמין בוכנא, ובעיקר האתרוג [חקוק] כמין אסיתא, והעץ נתון בה, וקיימא לן נעקרה הבוכנא מן האסיתא חיישינן שמא ניטל מגופו עמו, וחסר האתרוג ופסול, אבל אם הבוכנא [באתרוג] קיימת בתוך האסיתא, ונחתך העץ למעלה [ממנה] כשר, שהרי העיקר קיים, וזהו ניטל עוקצו כשר:

[רצד] (א) **נקלף.** אמר רבא האי אתרוגא (ב) דאיתגלד באהונא (ג) בכולה כשרה במקצתה פסול. (ד) פי׳ דאיגלד, נקלף: (באהינא) [כאהינא] תמרה אדומה, ואף זה לאחר שנקלף נהפך לאדמימות כדרך כל הנקלפים בפירות: בכולה כשרה: במקצתה פסול דמנומר הוא:

[רצה] (א) **ניקב.** תני עולא בר חיננא ניקב [נקב] מפולש במשהו, שאינו

ד) עד כאן פירש רבינו יעקב. לדעתי צ״ל עד כאן והמלות פי׳ רבינו יעקב״ יש למחוק. כי רש״י הביא ב׳ דעות היינו של רבינו יעקב בר יקר וגם של ר׳ יצחק הלוי לכן אין לומר עד כאן פי׳ רבינו יעקב. ובכ״י ב׳ מהסדור כתוב: עד כאן, פירש רבינו חננאל ונראין הדברים ר״ל עד כאן הוא פירש״י ואח״כ הובא פי׳ רבינו חננאל המתחיל ונראין הדברים, ובס׳ הסדרים כתוב עד כאן, רבינו חננאל כמו כן פירש ונראין הדברים. וראיתי במח״ו צד 431 הביא עד כאן פי׳ רבינו: גם ר״ח פירש נראין הדברים וכל מה שהובא בשם פי׳ ר״ח הוא נדפס בפי׳ הר״ח בש״ס דפוס ווילנא (דף ל״ו ע״א) ד״ה ניטלה פיטמתה נראין הדברים וכו׳ ודברי הר״ח הביא גם הערוך בערך פטם וחכמי התוס׳ סוכה ל״ו ע״א ד״ה נטלה הביאו פי׳ ר״ח בשם הערוך. והביאו שם גם פי׳ רבינו גרשום מאור הגולה שהובא בערוך. ה) שהוא ראש החוטם. תקנתי דד החוטם כמו שהובא לנכון בפי׳ הר״ח ובערוך ובתוס׳ שם. ו) כדתנן פיטמא של רימון. עוקצין פ״ב מ״ג. ז) אבל הא דאמר ר׳ יצחק. סוכה ל״ה סע״ב וכל זה הוא לשון רבינו חננאל בפירוש שלו עד סוף הסימן. ובטעות הפרידו המאמר במח״ו צד 431 והציגו מן אבל הא דא״ר יצחק סימן חדש. ח) הוא קנה העץ. בפי׳ ר״ח הוא קצה העץ וכן הובא בערוך ובתוס׳ שם. ט) כמו בוכנתא שם המדוך. הלשון משובש וצ״ל כמו שהוא בפי׳ ר״ח כמו בוכנא, דגרסינן בשחיטת חולין [דף מ״ב ע״ב] האי בוכנא דשף מדוכתית טריפה, ושם המדוך בוכנא. י) כדגרסינן. חולין נ״ב ע״א. יא) כאילו. תקנתי באילן.

[רצד] א) אמר רבא. סוכה ל״ה ע״ב. ב) דאיתגלד באהונא בכולה כשרה במקצתה פסול. בגמרא איתא כך האי אתרוגא דאגליד כאהינא סומקא כשירה, והא אנן תנן נקלף פסול, לא קשיא הא בכולה הא במקצתה. ג) בכולה כשרה במקצתה פסול. הוא ג״כ פי׳ רש״י על לשון הגמרא (ל״ו ע״א) הא בכולה הא במקצתה. בתוס׳ ד״ה הא הביאו דברי רש״י, והביאו ורבינו חננאל פירש איפכא בכולה פסול כו׳. בפי׳ ר״ח הנדפס בש״ס ווילנא (ל״ה סע״ב) הביא וז״ל נקלף אוקימנא בשנקלף כולו, כלומר נפשטת קליפתה החיצונה כולו פסול, אבל נקלף מקצתו ונשתייר מקצתו כשר. ד) פי׳ דאיגלד נקלף כו׳. הוא לשון רש״י בגמרא שם.

[רצה] א) ניקב תני עולא בר חיננא. סוכה ל״ו רע״א ולפנינו בר חנינא והובא בבה״ג ה׳ לולב.

מפולש בכאיסר. (ב) פי׳ אניקב ולא חסר קאי, דמכשר תנא דמתניתין, ואתא האי תנא (דמתניתין) [למימר] דאם מפולש שהוא מצידו לצידו, כדי שיראה נקב משני צדדין, פסול, (בין) בנקב כל שהוא, אפילו של מחט, ונקב שאינו מפולש בכאיסר, אם רחב כאיסר פסול, אע״ג שלא חיסר כלום, כגון שתחב בו יתד עבה, ומתניתין בפחות מכאיסר, וכשאינו מפולש: (ג) וכמה שיעור איסר כדינרא מן זוזא:

[רצו] (א) **אתרוג** כושי פסול. והתניא כושי כשר, דומה לכושי פסול. אמר אביי (כדתנן) [כי תנן] נמי מתניתין דומה לכושי תנן, (ב) רבינא אמר הא לן הא להו. (ג) פי׳ דומה לכושי, שגדל כאן והרי הוא שחור: פסול שנדמה הוא לכושי, (ד) קוטפריי״ש בלע״ז, (ה) אבל כושי עצמו היינו אורחיה וכשר: [הא לן והא להו] לעולם מתניתין כושי עצמו [נמי פסול], ולא קשיא מתניתין לבני ארץ ישראל הרחוקין מארץ (ישראל) [כוש] ואינן רגילין בהן, ברייתא לבני בבל שקרובים לבני כושיים [ורגילין בהם] ומכל מקום גדל כאן ודומה לכושי (נראה) [נדמה] הוא ופסול:

[רצז] (א) **תנו** רבנן אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק [כושי] לבן ומנומר פסול, אתרוג ככדור פסול, ויש אומרים אף התיום. אתרוג הבוסר ר׳ עקיבא פוסל, וחכמים מכשירין, גידלו בדפוס ועשאו כמין ברייה אחרת פסול. (ב) פי׳ תפוח אונפילי״א, כגון שנפלו עליו גשמים בתלוש ותפוח, סרוח נרקב. לישנא אחרינא תפוח נרקב. סרוח, ריחו רע מחמת תולעים שאכלוהו: כבוש, בחומץ או בחרדל: שלוק, מבושל ביותר [באור] ברותחין, (ג) ככדור, העשוי כמין כדור עגול פלוט״א שאינו ארוך כשאר אתרוגין: התיום שנים דבוקין ביחד: (ד) הבוסר, קטן כמין פול לבן: (ה) [גידלו בדפוס], שעושה לו דפוס כשהוא קטן, ונותנו בתוכו במחובר וגדל כמדת הדפוס, דפוס פורמ״א, כל דבר העשוי [לעשות] למידתו דברים אחרים על גביו [כמו מנעלין] או בתוכו [וכו׳] קרוי דפוס: כמין ברייה אחרת, שאינו דומה לאתרוג כלל. (ו) טעמא דכולהו הדר אמר רחמנא וליכא.

ב) פי׳ אניקב ולא חסר כו׳ עד וכשאינו מפולש. הוא לשון רש״י בגמרא שם והמלה „דמתניתן״ מחקתי כי בטעות היא וליתא בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים, גם מלת „בין״ מיותרת. ג) וכמה שיעור איסר כדינרא מן זוזא. יש לתקן כדינרא זוטא והוא לשון הבה״ג בה׳ לולב שם והגי׳ וכמה שיעור איסור כדינרא זוטרא ודברי הבה״ג הובאו בעיטור ה׳ לולב. ובכ״י ב׳ מהסדור כתוב וכמה שיעור איסור וחסר הסיום. ובס׳ הסדרים וכמה שיעור איסר כדגונדייא זרזרן ואין ספק שנשתבש מן כדינרא זוטרא. וראיתי במח״ו צד 431 הובא וכמה שיעור איסור כדינרא זוטא.

[רצו] א) אתרוג כושי פסול. סוכה ל״ו ע״א. ב) רבינא אמר. בגמרא רבא אמר לא קשיא הא לן והא להו. ג) פי׳ כו׳ עד סוף הסימן הוא לשון רש״י בגמרא שם. ד) קוטפריי״ש בלע״ז. ברש״י שם קונטרפא״ט בלע״ז. ה) אבל כושי עצמו היינו אורחיה וכשר. ברש״י שם אבל כושי עצמו היינו טעם דכשר דאורחיה הוא.

[רצז] א) ת״ר אתרוג תפוח סרוח. סוכה ל״ו ע״א. ב) פי׳ תפוח. רש״י בגמרא שם. ג) ככדור העשוי כמין כדור עגול. הוא ג״כ ברש״י שם עיין בתוס׳ שם ד״ה אתרוג ומה שהביאו כדדרשינן בפסיקתא רבתי דברי חכמים כדרבונות ככדור של בנות כו׳ הוא בפסיקתא רבתי פ״ג וכן במדרש במ״ר פט״ו ובתנחומא בהעלותך סי׳ ט״ו. ד) הבוסר קטן כמין פול הלבן. עיין שם בתוס׳ ד״ה אתרוג הבוסר שלא נכון בעיניהם פי׳ רש״י אולם רש״י מפרש מלת בוסר עפ״י מאמרם פסחים נ״ג רע״א ואמר רב הוא בוסר הוא גירוע הוא פול הלבן, פול הלבן סלקא דעתך אלא אימא שיעורו כפול הלבן. ה) [גידלו בדפוס] שעושה לו דפוס כו׳. הוא ג״כ ברש״י שם. ו) טעמא דכולהו הדר אמר רחמנא וליכא. הסיום הזה ליתא ברש״י שם.

[רצח] (א) **איתמר** אתרוג שנקבוהו עכברים, אמר רב [אין] זה הדר, איני והאמר רב חנינא מטביל בה ונפיק ולר׳ חנינא קשיא מתניתין, בשלמא מתניתין לא קשיא ליה לרב חנינא, כאן ביום טוב ראשון כאן ביום טוב שני, אלא לרב קשיא, אמר לך רב שאני נקיבת עכברים דמאיסא, איכא דאמר אמר רב הרי זה הדר, דהא רב חנינא מטבל בה ונפיק [בה], ור׳ חנינא קשיא מתניתין, לא קשיא הא ביום טוב ראשון, הא ביום טוב שני. (ב) פי׳ והא ר׳ חנינא מטבל בה, אוכל מקצתו: ונפיק ויוצא בה ידי חובתו בנותר ומברך עליה, (ג) והא דנקט מטבל [שכל מאכלם ע״י טיבול היה, (ד) כדאמר בפסחים השמש מטבל] בבני מעיים ר׳ יצחק מטבל בירקא, ופרכינן לר׳ חנינא קשיא מתניתין, דקתני חסר כל שהוא פסול, ומשנינן בשלמא מתניתין לר׳ חנינא לא קשיא, מתניתין ביום טוב ראשון שלקיחתו מן התורה, ובענין לקיחה תמה [דכתיב ולקחתם לקיחה תמה], וביום טוב שני נפיק ביה רב חנינא, אע״ג דלא הוה שלם: אלא לרב, דאמר הרי אין זה הדר קשיא דרב חנינא, דהא לרב אפילו בשני לא נפיק, דהא מצוה הדורה בעינן, הואיל ומזכירין שם שמים עליו, ומשנינן אמר לך רב אפילו רב חנינא מודה בה נמי דאין זה הדר ואפילו בשני נמי לא נפיק דשאני נקיבת עכברים דמאיסא: (ה) שמעינן מהכא שאפילו חסר האתרוג מעט כשר ביום טוב שני, כדאשכחן הלכה למעשה דמטביל בה ונפיק, וכן פסק רבינו חננאל דקיימא לן כר׳ חנינא ונקיבת עכברים מאיסא ופסולה דאזלינן לחומרא:

[רצט] (א) **שיעור** אתרוג קטן, ר׳ מאיר אומר כאגוז, ר׳ יהודה [אומר] כביצה, ובגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת, דברי ר׳ יהודה [ר׳ יוסי] אומר אפילו אחד בשתי ידיו, (ב) בקטן הלכה כר׳ יהודה, ובגדול הלכה כר׳ יוסי:

[ש] (א) **וששאלתם** לולב הגזול והיבש פסול, כך ראינו שהלכה כחכמים, ודאי [במקום שאיפשר להביא כשהן הדורים, אבל] במקום שאי איפשר להביא כשהן

[רצח] א) איתמר כו׳. סוכה ל״ו ע״ב. ב) פי׳ והא ר׳ חנינא כו׳. הוא לשון רש״י בגמרא שם. ג) והא דנקיט מטבל. הוספתי בפנים את החסר שהשמיט המעתיק מן מטבל עד מטבל. ד) כדאמר בפסחים. דף ק״ז ע״ב. ה) שמעינן מהכא שאפילו חסר האתרוג מעט כשר ביו״ט שני כו׳. וכן פסק רבינו חננאל דקיי״ל כר׳ חנינא. עיין ברי״ץ גיאת ה׳ לולב דף ק״ז שמפרש מאמרם בסוכה שם באריכות, והביא שם דברי רב נטרונאי גאון ז״ל ורבינו האיי גאון ז״ל ודברי הרי״ץ גיאת הובאו גם בטור או״ח סי׳ תרמ״ט וע״ש בב״י. וביצחק ירנן שם סי׳ קמ״ט האריך בזה, ומבאר ג״כ דברי רש״י והביא שם שר׳ ישעי׳ הזקן בס׳ המכריע הביא בשם רבינו חננאל דקיי״ל כר׳ חנינא, ועיין גם בהמנהיג ה׳ לולב סי׳ כ״א וכ״ב (דפוס בערלין צד 67) מה שכתב בזה, ועיין בשבה״ל השלם סוף סי׳ ש״ס. וגם בהגהת אשירי סוכה פ״ג סי׳ כ״ג הובא בשם או״ז וכן פסק ר״ח היינו כלישנא בתרא והוא באו״ז סי׳ שס״ט ע״ש. ודברי הר״ח המה בש״ס הנדפס בווילנא סוכה דף ל״ו ע״ב ע״ש.

[רצט] א) שיעור אתרוג קטן כו׳. משנה סוכה ל״ד ע״ב. ב) בקטן הלכה כר״י ובגדול הלכה כרי יוסי. הוא לשון הבה״ג וכן ברי״ף.

[ש] א) וששאלתם לולב הגזול והיבש פסול. כך ראינו שהלכה כחכמים כו׳. זה נובע מתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ שי״ג והובא שם התשובה בשם רב נטרונאי גאון ז״ל ופה בסדור נתקצר הלשון קצת, ואביא פה לשון התשובה כמו שהוא בשערי תשובה: וששאלתם הא דאמור רבנן לולב הגזול והיבש פסול, היכא דלא שכיח דשפיר מיניה סמכינן אדר׳ יהודה [דאמרינן סוכה ל״א ע״א ר׳ יהודה אומר אף יבשין] ומברכינן עליה, או דלמא עבדינן כמתני׳ וחכמים בכמושין ואסרינן ליה ליבש, ואפילו היכא דלא איכא דשפיר מיניה הלכה מאי. כך הראונו מן השמים שהלכה

הדורין יוצאין ביבשין, ומנין שהוא כן, (ב) דתניא אמר ר׳ יהודה מעשה בבני ברק שהיו מורישין לבניהם ולבני בניהם ולא אמרו חכמים דבר, שלא ברצון חכמים עשו, אלא אמרו לו משם ראיה שעת הדחק שאני, וכן באתרוג בהדס ובערבה, במקום שאי איפשר להביא אותו [כשהן] הדורין יוצאין ביבשין:

[שא] (א) **ולולב** שיש בו הדסים כהילכתן, (ב) תלתא טרפא בחד קינא, אם בא להוסיף עליו כמה הדסין ולעשותו אגודה אחת גדולה מן ההדס שאינו עבות, הרשות בידו, כיון דמצות לולב לא נתנו בו חכמים שיעור יותר משלשה עלין אפילו כחמור שבהן, עשה שלשתן כתקנן יוצא ידי חובתו, ואותן יתירין תוספת הן, ואין פוסלין את הכשרין, וכן מנהג בשתי ישיבות:

[שב] (א) **אני** החתום נשאלתי אם אומרים זמן בנטילת לולב בשני ימים טובים [הראשונים] של חג, הואיל ויום ראשון מן התורה, דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כ״ג מ׳). ויום שני ספק הוא, ודינו [דלולב] כקידוש היום בכוס שכשם

כחכמים דמתני׳ לולב הגזול והיבש פסול [סוכה כ״ט ע״ב] וכן אתרוג וכן הדס וכן ערבה יבשין פסולין בין ביו״ט ראשון בין ביו״ט שני, וכמושין כשרים דקאמרינן [סוכה ל״א ע״א] וכולם כמושין כשרים יבשים פסולים, אבל ודאי במקום שאפשר להביא אותן כשהן הדורים, ואפילו בכמה פרסאות, הידור מצוה עדיף, אבל אם אין יכולין להביא אותן כל עיקר מילבטל יוצאין ביבש, דתניא אמר ר׳ יהודה מעשה בבני כרכין שהיו מורישין את לולביהן לבניהם ולא אמרו לו חכמים [דבר, אלא אמרו לו] משם ראיה שעת הדחק שאני ע״כ. והכוונה כי מייתו להו ר׳ יהודה ראית מאותם שהיו מורישין אמרו לו אין שעת הדחק ראיה כלל, מכלל דמודו רבנן דבשעת הדחק יוצאין. ומצאתי בהמנהיג ה׳ לולב סי׳ י״ג שהביא תשובה בשם רב פלטוי גאון ז״ל קצת בסגנון אחר. ועיין גם בס׳ האורה סי׳ צ״ז (צד 115). ב) דתניא א״ר יהודה מעשה בבני ברק. סוכה ל״א סע״א והגי׳ לפנינו מעשה בבני כרכין וכן יש לתקן לפנינו. ובירושלמי סוכה פ״ג ה״א אמר להן ר׳ יהודה והלא במדינת הים מורישין לולביהן לבניהם ואמרו לו אין מביאין ראיה משעת הדחק.

[שא] א) ולולב שיש בו הדסים כהילכתן כו׳. זה הובא ברי״ץ גיאת בסוף דף ק״ב בשם רב פלטוי באיזה שינויים, וסיים ג״כ וכן מנהג בשתי ישיבות, והמנהיג ה׳ לולב סי׳ י״ח הביא ורב פלטוי אמר כיון שיש בו שלשה הדסין עבות כרב יהודה יתן בו ממי שאינו עבות כמה שירצה וכן מנהג בשתי ישיבות, וכן כתבו רב סעדי׳ ורב נטרונאי ורב משה ז״ל דהא סיב הדקל ועקרו הן כשרים לר׳ יהודה. והובא כלשון שלפנינו בסדור בתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ ש״ה בשם רב שר שלום ז״ל ושם הוא קצת ברחבה וסיים ג״כ וכך מנהג בשתי ישיבות ועיין ברמב״ם ה׳ לולב פ״ז ה״ז. ב) תלתא טרפא בחד קינא. סוכה ל״ב ע״ב.

[שב] א) אני החתום נשאלתי ובסוף חתם שלמה בר שמשון. וכ״ה בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים אבל במח״ו סי׳ שע״ד צד 434 הובא כל זה ובסופו צד 435 חתם שלמה בר יצחק והוא טעות המעתיק, יען כי ראה אשר תובא באמצע המאמר כך מקובלני ממורי הזקן ר׳ יעקב בר יקר, ויען כי הוא היה רבו של רש״י ז״ל לכן הציג בסופו שלמה בר יצחק אבל הנכון כמו שהוא לפנינו וכן תראה כי האו״ז ה׳ סוכה ולולב סי׳ שט״ז הביא הדברים האלה בשם ר׳ שלמה בר׳ שמשון ז״ל וכן הרא״ש סוכה פ״ד סי׳ ב׳ הביא בשם ר׳ שלמה בר שמשון ז״ל וכ״ה בשבלי הלקט השלם סי׳ שס״ו וגם האבודרהם הביא ר׳ שלמה בר שמשון, וראיתי בפרדס סי׳ ק״ץ הובא וכן שמעתי מרבינו שלמה בר׳ שמשון נ״ע שכל רבותינו ואפילו ר׳ יצחק לוי הסכים לדבר זה שלא לברך [זמן] כי אם ראשון בלבד, ובנחלת שד״ל צד 47 הביא וז״ל בתשב״ץ (מנהגי מהר״ם) כ״י קרוב לסוף מצאתי שני רבנים היו בדור אחד רבינו שלמה בר יצחק בעל הפירוש, ורבינו שלמה בר שמשון, ואותו הי׳ חותם עצמו ששון.

שאומר זמן על הכוס בשני של חג הסכות אומר נמי [זמן] בנטילתו של לולב ביום שני [או] אין אומר זמן אלא ביום ראשון בלבד, (ב) כך מקובלני ממורי הזקן ר׳ יעקב בר יקר, וכן דעתי נוטה, שאין אומר זמן בנטילתו של לולב אלא ביום טוב ראשון, לפי שלא מצינו עיקר ושורש לברכה זו לא בתלמוד, ולא במשנה, ולא בתוספתא, דכלל כלל אין חיוב ברכה זו אלא בשעת עשייתו של לולב בחול בשעת שאוגדו ומתקני׳ ובסוכה נמי בשעת שעושין אותה, (ג) דתנו רבנן העושה [סוכה] לעצמו אומר שהחיינו וקיימנו וכו׳, נכנס לישב אומר אקבו״ץ לישב בסוכה, וכן העושה לולב לעצמו אומר שהחיינו וכו׳, נטלו לצאת בו אקבו״צ על נטילת לולב, ותני תנא גבי סוכה הרי אם היתה עשוייה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר ביום טוב עצמו, כגון למימך בסתרקי ולעיטרה בקרמים וסדינים המצויירין מברך מיד שהחיינו, עיקר [חיוב] הוא [בשעת] מעשה, ואם אינו יכול לחדש בה דבר מברך שתים, בכניסתו אחת אסוכה ברישא, ואחת אזמן, אבל בלולב לא מצריך בשעת נטילתו אלא אחת (בכניסתו) [בנטילתו], אלמא דכלל כלל ליכא ברכה דזמן, אלא בשעת עשייה דהיינו בחול, אבל הראשונים שנהגו [לברך שתים בנטילתו, הואיל] ואין כל אדם עושה לעצמו לולב, אלא סומכין על של ציבור לכך מברך כל אדם שתים בנטילתו: וגם זו פליאה בעיני על מה סמכו, וכיון דחיוב ברכה זו אינה אלא בשעת עשייתו בחול, כיון שבירך זמן פעם אחת, למה לנו ליתן לברך ביום שני בין שיהא יום ראשון ודאי יום טוב [או] ודאי חול, מה בכך, כיון שבירך פעם אחת זמן, אמאי חוזרין ומברכין [ביום שני] הלא אין עיקר חיובא אלא בחול, וגבי נר חנוכה [נמי] אין אומרים זמן (אבל) [אלא] ביום ראשון, והכי נמי הכא, דלא דמי לקידוש היום, דזמן דכוס תלוי בקידוש היום טוב, וכיון דשתי קדושות הן מספיקא מקדשינן, ואמרינן נמי זמן, אבל ברכה [זו] הואיל ואין תלוייה אלא בעשייתה ואפילו בחול, ואפילו בסוכה נמי אין אומרים זמן להדיא בישיבתה, אלא סמכינן על אותו זמן שאומרים על הכוס, (ד) דאמר רב אשי חזינא לרב כהנא דמסדר כולהו אכסא דקדושא, ומקדש ומברך זמן, ואי חיובא היא לומר זמן בישיבת סוכה ובנטילת לולב, ליתנייה(ו) בהדיא דאומר זמן עלייהו, כדאמר גבי נר חנוכה ומקרא מגלה דהוי (כהנך) מדרבנן וכל שכן בהנך מדאורייתא. (ה) ותו מצאתי כתוב בהלכות גדולות דלא צריך לומר זמן בסוכה ולולב דסגי בדכסא. (ו) ובהלכות לולב דקמפרש מר

ב) כך מקובלני ממורי הזקן ר׳ יעקב בר יקר. עיין הערה שלפניה כי כל זה תם דברי ר׳ שלמה בר׳ שמשון ז״ל, ולפי זה רבינו יעקב בר יקר היה גם מורו. ובס׳ ליקוטים מהלכות אמרכל (שהו״ל הרב ר׳ נתן קורוניל ז״ל בחמשה קונטרסים) דף כ״ג ע״ב הביא רבותינו שבוורמש אין אומרים זמן ביו״ט שני אלולב וכן כתב רש״י שקבל מרבו ר׳ יעקב בר יקר שאין אומרים זמן ביו״ט שני אלולב וכן בלקח טוב עכ״ל וזה הבאתי במבוא למדרש לקח טוב דף כ״ט ע״א סי׳ מ״א, מזה נראה שהיה חתום לפניו ר׳ שלמה בר יצחק לכן הביא זה בשם רש״י.
ג) דת״ר. סוכה מ״ו ע״א ולקוח מבה״ג ריש ה׳ סוכה ועיין לעיל סי׳ רכ״ח ובהערות שלי.
ד) דאמר רב אשי. סוכה שם ובמקום דמסדר כולהו הגי׳ בגמרא דקאמר להו לכולהו וגם הבה״ג ריש ה׳ סוכה הביא ג״כ כמו שהובא בסדור והסיום ומקדש ומברך זמן ליתא בגמרא.
ה) ותו מצאתי כתוב בהלכות גדולות דלא צריך לומר זמן בסוכה ולולב דסגי בדכסא. כ״ה לפנינו בבה״ג ריש ה׳ סוכה וז״ל הילכך זמן בין דעושה סוכה לעצמו ובין דעושה לולב לעצמו לא צריך למימר דסגי בדכסא עכ״ל ועיין ברא״ש סוכה פ״ד סי׳ ב׳. ו) ובהלכות לולב דקמפרש מר רב יהודאי תני הכי כו׳. אין הכונה לבה״ג כי הביא במאמר שלפניו כתוב בהלכות גדולות (עיין הערה שלפניה) ולמה להכפיל להביא ובה׳ לולב דקמפרש מר רב יהודאי. רק

רב יהודאי תני הכי תנו רבנן העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו וקיימנו וכו׳, נטלו לצאת בו אקבו״צ על נטילת לולב, ומוליך ומביא ומעלה ומוריד, אבל זמן לא מצריך כלל, לפיכך כיון שבירך ביום ראשון סגי בהכי, ותו לא מידי: שלמה בר שמשון:

[שג] (א) **לולב** שלא נאגד אלא אגד [אחד] כשר, (ב) דרב יהודה קיחה קיחה מאגודת איזוב יליף, ולא מצינו שום מניין אוגדין ובחד סגי, אבל לנוי (ג) מצוה לאוגדו אפילו לרבנן [למטה] ולמעלה שלא יתפזרו ענפי הערבה לכאן ולכאן, שלמה בר יצחק:

[שד] (א) **ביום** שביעי של ערבה מנהג הוא לומר על הכל, בהוצאת התורה לקריית היום, כמו בשבת ויום טוב, ומתפללין כמו שמתפללין בחולו של מועד, אלא שאומר למוסף קדושה רבה, כבודו מלא עולם, ממקומו [הוא יפן], אחד הוא (להיות) [אלהינו], אדיר, ימלוך, לדור ודור, מפני חטאינו, והשיאנו, רצה ומודים, ושים שלום, הושענא, ומקיף שבע פעמים ושבע פזמונים בעמידה לפני התיבה, יתגדל תתקבל, ואומר אין כאלהינו.

[שה] (א) **ואתרוג** בשביעי אסור באכילה אע״פ שעברה מצותו דהא איתקצאי לכולהו שבעה, ואיתקצאי נמי אף לבין השמשות, [וכיון דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי נמי לכולה יומא דשמיני] דשמיני ספק שביעי הוא, אבל בתשיעי ספק שמיני [דברי הכל] אכול בשמחה:

[שו] (א) **בשמיני** עצרת ליל התקדש חג, שמיני ספק שביעי הוא, ומקדש בסוכה, אומר את יום שמיני חג העצרת הזה, וצריך לומר זמן, שהרי רגל בפני עצמו הוא, (ב) דקיימא לן הילכתא יתיבי יתבינן ברוכי לא מברכינן, ואתרוג לא מתאכלא ביה, הואיל איתקצאי לשבעה אכתי לא נפיק מקדושתיה עד תשיעי ספק שמיני דבטל שם ספק שביעי לגמרי, ומיהו במקרא פרשות לא משנינן לקרות בו ביום השביעי, בהדי יום השמיני עצרת, כי היכי דלא ליזלזל ביה ואתה קוראה מקרא קודש ותחללוהו

אין ספק שכוון להלכות קצובות דרב יהודאי גאון ואף כי לא נמצא זה בהלכות קצובות דרב יהודאי גאון אשר הו״ל הרב החכם מו״ה חיים מאיר הורוויץ (פראנקפורט תרמ״ב) בה׳ סוכה (צד 24) כי נתקצרו שם ההלכות ולא כל מה שהובא בשם ההלכות קצובות נמצאים שם. ובבה״ג סוף ה׳ לולב הביא המאמר ת״ר העושה לולב והוא מגמרא סוכה מ״ו ע״א אבל הסיום אבל זמן לא מצריך כלל לא הובא בבה״ג.

[שג] א) לולב שלא נאגד כו׳. עד סוף הסימן הובא כלשונו בפרדס סוף סי׳ קצ״א. ב) דרב יהודה קיחה קיחה מאגודת אזוב יליף. סוכה ל״ג ע״א. ג) מצוה לאגדו אפילו לרבנן. בפרדס שם בטעות פי׳ לרבנן צ״ל אפילו לרבנן למעלה ולמטה אפילו שלא יתפזרו ומלת אפילו מיותרת.

[שד] א) ביום שביעי של ערבה. הובא במח״ו סי׳ שפ״ג (צד 444) ואחר הסיום מסי׳ ש״ג אשר חתם שלמה בר יצחק שהוא גם במח״ו צד 435 נמצא במח״ו שם עוד מאמרים אשר לא הובאו בסדור המתחיל אתרוג בגימטריא שש מאות ועשר כו׳ וסובב הולך עד צד 444. וכן בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים הוא כמו לפנינו בכ״י א׳ כ״י פארמא. והמאמר שלפנינו ביום שביעי של ערבה הוא באיזה שנויים במח״ו שם, במקום שהוא לפנינו מנהג הוא לומר על הכל איתא במח״ו מנהג לומר זמירות של שבת על הכל בקול רם, ובמקום בהוצאת התורה לקריית היום במח״ו הגי׳ ומנהג להוציא כל ספרי תורה ולא לקריית היום הוצרכו כולם אלא דרך כבוד של מעלה הוא, ובמקום כמו בשבת ויו״ט במח״ו וכן בשמחת תורה ועיין במח״ו שם צד 445 הוספת דברים.

[שה] א) ואתרוג בשביעי אסור באכילה. סוכה מ״ו ע״ב וע״ש בתוס׳ ד״ה אתרוג וכל זה הובא ג״כ במח״ו צד 445.

[שו] א) בשמ״ע ליל התקדש חג. הובא במח״ו שם ושם נמצאים הוספות ורשום עליהם אות ת׳. ב) דקיי״ל הלכתא. סוכה מ״ז ע״א.

בשם שביעי, ומהאי טעמא לא קרינן ביום שני בהדי חמשה עשר ביום שני של סכות, שלא לפקפק קדושת היום מחזקתה לכאן ולכאן. (ג) ופרשת היום עשר תעשר הוא, בין שחל להיות [בשבת בין] בשאר ימים (ד) שכך שנינו בשמיני עצרת קרי מצות וחקים ובכור ומחמת מצות הענקה, דכי קאי בפסח ביום טוב [האחרון] קרי ליה תנא כל הבכור בהדיא, ש״מ דחג דזמן אסיפה הוא, ורישא דשתא לחינוך שמיטין ויובלות, הזקיקו רבותינו להוסיף על כל הבכור [עשר תעשר] להכריז על המעשרות ולהכריז חוקי שמיטות, ולמצות הענקת העבד, (ה) ופתיחת יד לאביונים, היינו דקתני מצות וחוקים ובכור, (ו) ומחמת חידוש הפרשה וחיוב המעשר ייסדו לה בפיוטין קרובה מיוחדת, היא [איום] אמצה עשירייה, ושוררו עליה קיבוץ עשרונים ועשיריות המצויינין בתורה על פי הלכות ואגדות (ודמו) [ורמז] המיוסד בסילוק הפרשה זו [נקראת] שתי פעמים בשנה, אחת של ראה אנכי, ואחת בשמיני עצרת, וכך התחיל השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך (משמכי) [משנני] עשר פעמים, ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט:

[שז] (א) **גומרין** הלל וקורין קהלת, אם עדן לא נקרא, ומוציאין שתי תורות וקורין חמש גברי [בפרשת] עשר תעשר, ואם שבת הוא קורין שבעה, והמפטיר קורא בפנחס, ביום שמיני [עצרת], ובנביא ויהי ככלות שלמה (כו׳) [וגו׳] (מ״א ח׳ נ״ד) מתוך (שאומרים) [שאמור בו] ביום השמיני שלח את העם, (שם שם ס״ו), למוסף מזכירין

ג) ופרשת היום עשר תעשר הוא. בגמרא מגילה ל״א ע״א איתא יו״ט האחרון קורין כל הבכור וכתב רש״י שם אלא שמתחילין עשר תעשר ע״ש שכתב הטעם בזה וכן בפרדס סי׳ קפ״ט וביום שמיני ספק שביעי קורא מן עשר תעשר ועשה כרצון רבינו שלמה ושלא כל החכמים וזהו טעמו של רבינו שלמה גרסינן במס׳ מגילה כו׳ ע״ש וכל זה הובא גם בשבלי הלקט השלם סי׳ שע״ב לפי דברי רבינו שלמה ז״ל צריך להתחיל עשר תעשר בין בחול בין בשבת כו׳ והביא שם כל המאמר כמו שהוא בפרדס, ועיין גם בפרדס בסופו בלקוטים (דף ג״ט סוף ע״ד) המתחיל פרשת עשר תעשר הובא ג״כ בסוכות ביום שמיני מתחילין כעשר תעשר וע״ש כל הענין בזה וכן הובא במח״ו צד 445 ובמח״ו שם צד 446 נמצא הוספה ורשום ת׳ (ר״ל תוספות) המתחלת ורש״י הורה כן והביא כל הלשון אשר הוא בסוף הפרדס בלקוטים שם שרשמתי. ד) שכך שנינו בשמיני עצרת קרי מצות וחקים ובכור. מגילה שם יו״ט האחרון קורין כל הבכור מצות וחקים ובכור והגאון הרי״ב הביא שם הר״ן העתיק קורין מצות וחוקים וכל הבכור. וראיתי ברי״ץ גיאת דף קי״ז שהביא וז״ל והא דתנן ביו״ט האחרון של חג קורין מצות וחקים ובכר, הכי אמר רבינו האיי שמענו כי סימן הוא יש שקורין כי המצוה הזאת ועדיין קורין אותו בא״י בירושלים, ויש שקורין ברכות שבאם בחוקותי בשביל ונתתי גשמיכם בעתם כי יום הזכרת גשמים הוא ויש שקורין כל הבכור, ואנו קורין כל הבכור ועיין גם בהאשכול צד 65 ובנחל אשכול שם. ה) ופתיחת יד לאביונים. בפרדס בסופו בלקוטים ובסוכות עת הבציר והאסיף הוא וכדי להשמיע ולהזכיר חוקי הפרשה כדי שיחלקו העניים ויתמכו האביונים נהגו לאומרה. ר״ל מתחילין בעשר תעשר. ו) ומחמת חידוש הפרשה וחיוב המעשר ייסדו לה בפיוטין קרובה מיוחדת היא [איום] אמצה עשיריה ושוררו עליה קיבוץ עשרונים ועשיריות המצויינים בתורה כו׳, וכך התחיל השקיפה כו׳, ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט. הרב החוקר הריט״ל צונץ ז״ל בספרו ליטעראטורגעשיכטע (בערלין 1865) צד 59 סי׳ 31 הביא קרובה לש״ע כנראה היתה מתחלת איום אמצה עשיריה והסילוק מתחיל השקיפה מן השמים וברך משנני עשר פעמים כו׳. ושם בהערה הביא, ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שערי יסודותיו לפייט, כן נמצא בכ״י קובץ 159 בפארמא, וכמו כן בקובץ 858 ג״כ בפארמא והמקור הוא סדור רש״י עכ״ל, והכ״י קובץ 858 הוא הכ״י אשר נתתי לפנים הספר.

[שז] א) גומרין הלל וקורין קהלת כו׳. הובא גם במח״ו צד 446.

משיב הרוח ומוריד הגשם, ואתה בחרתנו, ומפני חטאינו ופסוקי דמוסף כסודרן למעלה, והשיאנו, (ב) עבודה והודאה וברכת כהנים:

[שח] **בשמחת** תורה גומרין את ההלל, יתגדל תתקבל, וטרם יקרב להוציא את התורה ישוררו פסוקי יחד לשמחת תורה כמשוש חתן לקראת כלה, וכל העם עונים אחריו אתה הראת וכו׳, ופוסע הלאה מעט מעט ומשבח באלפא ביתא אלהי הרוחות כו׳, וכשיעלו למגדל יזמרו על הכל, פותח (א) וקורא זאת הברכה, וקורא קטן וגדול לשם הברכות, וינדרו נדרים לכבוד התורה, לקריאת חתן [יאמר] מרשות וכו׳. שמנה פסוקים אחרונים שבתורה יחיד קורא, שלא להפסיק בפטירתו של יסוד העולם, הוא נקרא חתן הגומר את המצוה, כאילו עשאה כולה, ונקראת על שמו, והוא נוטל ספר תורה בזרועו וגוללו, דין גדול שבכולם יקדש העולם בדינו בכל מקום על קריאת ספר תורה אומר קדיש, ומביאין ספר תורה שני וחוזר חלילה, חינוך התורה בהדרן עלך, פותח וקורא בראשית עם כל ימי היצירה ומנוחה, גם הוא חתן נעלה, כמחניך ונכנס לחופה, ונוטל ספר תורה בזרועו וגוללו, ואומר קדיש, ומביאין ספר תורה שלישי. וקורא המפטיר בפנחס ביום השמיני עצרת, ומפטיר בנביא ויעמוד שלמה, (ב) תפלת גמר הבנין בגמר החג, כך נהגו העם על פי הלכה, (ג) ורב יהודאי

ב) עבודה והודאה וברכת כהנים. אחר זה נמצא במח"ו שם מאמר אחר והוא שם בסימן שפ"ה ומתחיל יום תשיעי ספק שמיני קורין וזאת הברכה ונראה כי הוא הוספה כי סיים ואני מצאתי בספרים ישנים [שמפטירין] ויהי אחרי מות משה וכן מצאתי בהלכות הגאון רב אלפסי זצ"ל ואח"כ מסי׳ שפ"ו עד סי׳ ת"ט נוסח הושענות ומסי׳ ת"י עד תכ"ג נוסח תפלות לשמחת תורה כמו אתה הראיתה, אוהבי ה׳ זרע עבדיו, ידיד אל עדת לאומו, אל אלהי הרוחות, מרשות, מושך חסד וכו׳ וכו׳, אשר בגלל אבות, לא קם נביא כמשה, מי עלה למרום, אשריכם ישראל, אשריך הר העברים ובסוף סליקו הילכות סכות חזק שמעיה לא יוזק.

[שח] א) וקורא וזאת הברכה. מגילה ל"א ע"ב. ב) תפילת גמר הבנין בגמר החג. בס׳ האשכול צד 65 הביא שכל הסדר שעשה שלמה ככלות הבית היה בסוכות. ג) ורב יהודאי פסק בהלכות גדולות יקרא תחלה שלשה פסוקים ביהושע ויהי אחרי מות משה. לפנינו אין זכר מזה בבה"ג, ובסדור רע"ג דף נ"ב ומפטיר במלכים ויעש שלמה [צ"ל ויעמוד שלמה] ויש שמפטירין בראש יהושע ויהי אחרי מות משה. והתוס׳ מגילה ל"א ע"א ד"ה למחר הביאו ויש מקומות שנהגו להפטיר בויהי אחרי מות משה ושיבוש הוא שהרי הש"ס אין אומר כן, וי"א שרב האי גאון תיקן לומר ויהי אחרי מות משה אבל אינן יודעין הסברה אמאי שנה סדר הש"ס עכ"ל. והרי"ף פ"ג דמגילה כתב למחר מפטירין ויעמוד שלמה ס"א ויהי אחרי מות משה. וגם הרמב"ם ה׳ תפילה פי"ג הי"ב כתב למחר קורין וזאת הברכה ומפטירין ויעמוד שלמה, ויש שמפטירין ויהי אחרי מות משה וכתב שם בהגהות מיימוניות מה שמפטירין בשמחת תורה ויהי אחרי מות משה ובמגילה אמרו דמפטירין ויהי ככלות [צ"ל ויעמוד שלמה] משום דגאונים תקנו כן, שהוא מעין הפרשה שקראו וימת משה ורשאים הגאונים לשנות עכ"ל. והרא"ש מגילה פ"ד סי׳ י׳ חביא בי"ט אחרון של חג מפטירין ויעמוד שלמה לפני ה׳, וי"א ויהי אחרי מות משה, והכי איתא בירושלמי, ואין זכר מזה בירושלמי כמו שהעיר גם הרב בעל קרבן נתנאל שם וגם בעל שלטי הגבורים באלפסי כתב ובירושלמי יש שמפטירין ויהי אחרי, וגם ראיתי בהאשכול צד 65 שהביא מפטירין ויעמד שלמה אבל נהגו להפטיר ויהי אחרי מות משה ע"פ ירושלמי ולפי שסיימנו במותו נכון להפטיר במאי דסליק מינה, והרי"ץ גיאת דף קי"ז הביא ומפטיר במלכים ויעמוד שלמה ויש שמפטירין ביהושע ויהי אחרי מות משה, ושוב ראיתי כי גם במח"ו צד 458 הביא ג"כ ומפטיר ויעמד שלמה כך נהגו העם עפ"י ההלכה ורב יהודאי גאון פסק בה"ג ויקרא תחילה ג׳ פסוקים ביהושע ויהי אחרי מות משה עד כאשר דברתי אל משה לשם עניינו של יום ואחר כן ויעמד שלמה. ובאו"ז ה׳ קריאת מועדים

פסק בהלכות גדולות, יקרא תחלה שלשה פסוקים ביהושע, ויהי אחרי מות משה עד כאשר דברתי אל משה ואחרי כן ויעמוד שלמה, (ד) כהלכה שנויה, ועומד ופוסקין הצדקה בציבור איש איש כאשר ידבנו לבו וחוזר למקומו ופותח באשרי, ויקראו תהלה ויעמדו כולם על עמדם ויאמרו כולם במגדל אשר בגלל אבות שליח אחת, ציבור יענו שנייה לה, ומחזירין את התורה למקומו, קדיש עד דאמירן, ועומדין למוסף, אתה בחרתנו, מפני חטאינו פסוקי מוסף כמו שהן סדורין למעלה, והשיאנו עבודה והודאה וברכת כהנים:

הלכות חנוכה.

[**שט**] (א) בחנוכה מתפלל אדם שמונה עשרה ובהודאה, כשמגיע המרחם כי לא תמו חסדיך מעולם (ב) מזכיר על הנסים וכו׳, וצריך להזכיר ברכת על הנסים [בברכת המזון בהודאה] (ג) דר׳ יצחק נפחא איקלע לבי ריש גלותא, סבר לאדכורי בבונה ירושלים, אמר ליה רב ששת כתפלה, מה תפלה בהודאה, אף ברכת המזון בהודאה:

[**שי**] (א) **המדליק** נר חנוכה חייב לברך, והרואה נמי חייב לברך, דאמר רב חייא בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך, רב ירמיה בר אבא דידיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך, מאי מברך, אמר רב יהודה המדליק ביום ראשון צריך לברך שלשה. בא״י אמ״ה אקבו״צ להדליק נר של חנוכה, ושעשה נסים, ושהחיינו: הרואה מברך שתים, מכאן ואילך המדליק מברך שתים, והרואה מברך אחת, והיכן ציונו, (ב) רב אויא אמר מלא תסור, (ג) ורב נחמן בר יצחק אמר משאל אביך ויגדך וגו׳:

[**שיא**] (א) **מצות** נר חנוכה משתשקע החמה, עד שתכלה רגל מן השוק, (ב) תנו רבנן מצות נר חנוכה איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד, והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים ביום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך (פחות) [פוחת והולך], בית הלל אומרים ביום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף [והולך], טעמייהו דבית שמאי מפרי החג, וטעמייהו דבית הלל משום דמעלין בקודש ואין מורידין:

סי׳ שצ״ג הביא וז״ל ובה״ג כתוב שמפטירין אחרי מות, וי״א ויעמוד שלמה וע״ש מה שהביא הטעם שמפטירין אחרי מות בשם רב עמרם גם מה שאמר רבינו יצחק בר׳ יהודה ז״ל ראינו שהובא זה בשם בה״ג כמו שהובא בסדור ואין זכר לפנינו בבה״ג. ד) כהלכה שנויה. ר״ל במגילה ל״א ע״א.

[שט] א) בחנוכה מתפלל אדם י״ח. הובא במח״ו סי׳ רל״ד צד 198. ב) מזכיר על הנסים וכו׳. נוסח על הנסים הובא בסדור רע״ג צד 35 ובמח״ו שם ויש איזה שינויים. ועיין מס׳ סופרים פ״כ ת״ח. ג) דר׳ יצחק נפחא איקלע לבי ריש גלותא. בגמרא שבת כ״ד ע״א איתא רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא. ובבה״ג ה׳ חנוכה רב הונא בריה דרב יהושע איקלע לבי ריש גלותא ובמח״ו צד 199 דר׳ יצחק איקלע לבי ריש גלותא.

[שי] א) המדליק נר חנוכה. שבת כ״ג ע״א. ב) רב אויא אמר. בסדור רע״ג בטעות רב אחא נתחברו אותיות ו׳ י׳ ונעשית ח׳. ג) ורב נחמן בר יצחק. לפנינו בגמרא רב נחמיה אמר אבל בסדור רע״ג שם ובשאילתות סי׳ כ״ו ובבה״ג שם הגי׳ ג״כ רב נחמן בר יצחק כמו לפנינו בסדור.

[שיא] א) מצות נר חנוכה. שבת כ״א ע״ב והובא במח״ו צד 199 ונוסף שם. ב) ת״ר מצות נר חנוכה כו׳. שם שם. ג) טעמייהו דב״ש מפרי החג. בגמרא שם טעמא דב״ש כנגד פרי החג ופירש״י מתמעטים והולכים בקרבנות דפרשת פנחס.

[**שיב**] (א) **ונר** חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, (ב) בטפח הסמוך לפתח משמאל, (ג) והילכתא משמאל, כדי שתהא מזוזה בימין, ונר חנוכה בשמאל.

[**שיג**] (א) **כבתה** אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה, (ב) ומדליקין מנר לנר, ואפילו נשים חייבות בנר חנוכה, (ג) דאמר ר׳ יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה (ד) שאף הן היו באותו [הנס]. (ה) הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה [ולא] כלום. אשה ודאי מדליקה. (ו) אמר רב יהודה אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, וכן כל מלאכה משום ביזוי מצוה, (ז) וכן להסתפק מנויי סוכה כל שבעה, (ח) וכן לברך על הנר עד שיאותו לאורו, שלא יהיו מצוות בזויות עליו, (ט) וכן דם חיה ועוף, במה ששפך יכסה, שלא יכסה ברגל. (י) אמר ר׳ שמעון בן יוחי אמר הקב״ה לישראל היו מכבדין המצות כאילו כיבדתם אותי, ואילו בזיתם אותם כאילו בזיתם אותי: (יא) אמר רב ששת אכסנאי דלא נסיב [איתתא] חייב בנר חנוכה, אמר ר׳ זירא כי הואי בי רב הוה משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזי בתר דנסיב [איתתא] אמינא, השתא ודאי לא צריכנא דהא מדלקי עלי בגו ביתאי:

[**שיד**] (א) **אמר** רב הונא חצר שיש לה שתי פתחים משתי רוחות, צריכה שתי נרות, אבל מרוח אחת לא צריך: (ב) היכא דבעי לאדלוקי נר חנוכה ונר שבת, ברישא מדליק נר חנוכה והדר מדליק נר של שבת דאי אדליק נר שבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי דחנוכה משום דקבלה לשבת עליה:

[**שיב**] א) ונר חנוכה כו׳. שם שם, והובא גם בבה״ג ה׳ חנוכה. ב) בטפח הסמוך לבית משמאל. שבת כ״ב ע״א. ג) והלכתא. שם שם.

[**שיג**] א) כבתה אין זקוק לה. שם כ״א סע״א. ב) ומדליקין מנר לנר. שם כ״ב ע״א. ג) דאמר ריב״ל. שם כ״ג ע״א. ד) שאף הן היו באותו הנס. עיין ברש״י שם ועיין רש״י מגילה ד׳ ע״א ובתוס׳ שם. ה) הדליקה חרש כו׳. שם שם. ו) אמר רב יהודה אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה. שבת כ״ב ע״א ולפנינו א״ר יהודה א״ר אסי. ז) וכן להסתפק מנויי סוכה כל שבעה. עיין בגמרא שם. ח) וכן לברך על הנר עד שיאותו לאורו. זה לא נמצא בגמרא שם. ט) וכן דם חיה ועוף במה ששפך יכסה שלא יכסה ברגל. בגמרא שם דתניא ושפך וכסה (ויקרא י״ז י״ג) במה ששפך יכסה (פירש״י בידו ששפך בה) שלא יכסנו ברגל שלא יהיו מצות בזויות עליו. י) ארשב״י אמר הקב״ה כו׳. תנחומא הנדפס מכבר ויגש אות ו׳ ילמדנו רבינו אימתי מברכין על הנר במו״ש, כך שנו רבותינו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו כו׳ אמר רשב״י אמר הקב״ה לישראל היו מכבדין את המצות שהן שלוחי, ושלוחו של אדם כמותו, אם כבדת אותן כאילו לי כבדתני, ואם בזית אותן כאילו לכבודי בזית. וזה הוא המאמר ההובא פה ולזת כוון ג״כ וכן לברך על הנר עד שיאותו לאורו, ובמס׳ סופרים פ״כ אם הדליקן ביום אין נאותים ממנו ואין מברכין עליו שכן אמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. יא) אמר רב ששת. שבת כ״ג ע״א.

[**שיד**] א) אמר רב הונא שם שם. ב) היכא דבעי לאדלוקי נר חנוכה ונר שבת כו׳. הוא לשון הבה״ג ה׳ חנוכה ורשום שם „פסק" והטור או״ח סי׳ רס״ג הביא את הבה״ג וע״ש בב״י, וכן הובא זה בשם הבה״ג בשבלי הלקט השלם סי׳ נ״ט ע״ש ועיין גם בסי׳ קפ״ה והביא מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל היכא דקא בעי אדלוקי נר חנוכה ונר שבת כו׳, והביא גם וכן כתב בעל הלכות גדולות, ומה שהביא בשם רש״י כוון לספר הפרדס סוף סי׳ ר״א וכן בסדור רע״ג צד 36 הביא בע״ש מדליק נר חנוכה תחילה כו׳, ועיין בהאשכול חלק שני צד 21 וכן הובא בהרי״ף שבת פ״ב וע״ש בשלטי הגבורים.

[שטו] (א) אמר רב הונא הזהיר בנר חנוכה, הוויין ליה בנים תלמידי חכמים, הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה, הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה, הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין:

[שטז] (א) **וששאלתם** בנר חנוכה שלא הדליק בלילה, כך דעתי נוטה, כיון שלא הדליקה שוב אינו מדליקהו, דחוי הוא, (ב) כדתניא מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ואמרינן דאי לא הדליק מדליק, דמשמע מכאן ואילך לא עשה מצוה מן המובחר בין כך ובין כך צריך להדליק בלילה, ולא למחר ביום משום פרסומא ניסא הוא, ובלילה דאיכא נישפא הוי אור הנר פרסומי ניסא [אבל ביום לא] וכל שכן בשאר לילות דלא מדליק, דעבר יומו ודחוי הוא. יצחק בר יהודה נ"ע.

[שיז] (א) **הרואה** נר חנוכה מברך שתים, (ב) מצאתי כתוב בשם רבינו יצחק בר' יהודה שאמר משום רבינו יעקב שלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או ליושב בספינה: ומפני מה מוסיפין נר שאינו מן המניין להדליק בו את הנרות בחנוכה לאפוקי נפשיה מפלוגתא, (ג) דרב אמר אין מדליקין מנר לנר:

[שיח] (א) **שחרית** מתפללין שמונה עשרה, ומזכירין על הנסים בהודאה, גמרו בתפלה, קראו את הלל, וגומרין אותו כל שמונה ימים מיסוד חכמים לפרסומא ניסא והם מעשרים ואחד יום שהיחיד גומר בהן את ההלל שחנוכה חלוק בקרבנותיו וגומרין את ההלל (גם) [כל] שמונה ובפסח שהושוו קרבנותיו, אין גומרין אלא בעיקר

[שטו] א) אמר רב הונא הזהיר בנר חנוכה. שבת כ"ג ע"ב ולפנינו הרגיל בנר חנוכה והובא גם בבה"ג ה' חנוכה.

[שטז] א) וששאלתם ובסוף חתם יצחק בר' יהודה. וכן הובא במח"ו צד 201. ומצאתי השאלה והתשובה בפרדס סי' קצ"ט ושם מתחיל שאילה זו מרבינו יצחק יורנו רבינו ויאיר עינינו בדברי שאלתי: מי ששכח ולא הדליק נרות של חנוכה באחד מהלילות ונזכר לו למחר מהו שידליק מיד כשנזכר, או ימתין עד לערב וידליקה עם אלו שידליק או אינו צריך להדליק כלל ונדחה ועל זה הובא שם התשובה וששאלת בנר חנוכה כו' כמו שהוא לפנינו רק שם הוא באריכות יותר ואחר הסיום ודחוי הוא הובא שם ועוד הלכתא כב"ה כו'. ובפרדס שם ובלילה דאי לא נשפא והסגיר המו"ל את המלות דאי לא נשפא. אבל באמת יש לתקן ובלילה דאיכא נשפא, וראיתי בשבלי הלקט השלם סי' קפ"ה שהביא פי' רבינו שלמה זצ"ל בשם רבו רבינו יצחק בר' יהודה זצ"ל כו'. ב) כדתניא. שבת כ"א ע"ב.

[שיז] א) הרואה נר חנוכה מברך שתים. בגמרא שבת כ"ג ע"א הרואה נר של חנוכה צריך לברך א"ר יהודה יום ראשון הרואה מברך שתים ומדליק מברך ג' ופי' רש"י שעשה נסים ושהחיינו. ב) ומצאתי בשם רבינו יצחק בר יהודה שאמר משום רבינו יעקב כו'. כן הוא גם בפירש"י שבת שם ד"ה הרואה ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר משום רבינו יעקב דלא הוזקקה ברכה זו כו' כמו שהוא לפנינו, ורבינו יעקב הוא ר' יעקב בר יקר. ג) דרב אמר. שם כ"ב ע"א.

[שיח] א) שחרית מתפללין שמונה עשרה כו'. הלשון מתוקן יותר בכ"י ב' ובס' הסדרים שחרית מתפלל שמונה עשרה ומזכירין על הנסים בהודאה, גמרו תפילת שחרית קראו את ההלל, וגומרין אותו כל שמונה ימים. (וכצ"ל במח"ו) מיסוד זקנים, דפרסומי ניסא הוא והם מכ"א יום שיחיד גומר בהן את ההלל ואומר אני מתוך שחנוכה חלוק בנירותיו גומרין אותו כל שמונה, כדאמרינן גבי חג הסוכות לפי שימי החג חלוק בקרבנותיו ופסח שהשוו קרבנותיו אין גומרין אלא בעיקר גאולה והם שני ימים הראשונים וכן הובא במח"ו צד 202 בשינוים קצת, וראיתי כי זה הובא גם בפרדס סי' קצ"ח והסדר מהופך שם והתחלה אמר ר'

הגאולה שני ימים הראשונים, (ב) דאמר ר׳ יוחנן בשם ר׳ שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל, אילו הן שמונת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, (ג) ויום ראשון של פסח ויום טוב ראשון של עצרת, ובגולה אחד ועשרים יום תשעת ימי החג ושמונת ימי חנוכה, ושני ימים ראשונים של פסח, ושני ימים של עצרת, (ד) והכי אמר רב [שר] שלום גאון המתפלל ביחיד באילו עשרים ואחד שהיחיד גומר בהן את ההלל, (ה) חייב לברך לגמור את ההלל, ולקרות את כולו ולחתום אחריו וכן מנהג בשתי ישיבות.

[שיט] (א) **ומוציאין** ספר תורה וקורין הנשיאים שלשה, וכך הוא הסדר, ביום ראשון כהן קורא ויהי ביום כלות משה בתחילת החינוך, לוי חצי (פרשת) נחשון, וישראל משלימו מתוך שהיום ראשון לחנוכה והוא נשיא ראשון יקראו בו רובו, בשני כהן קורא חצי נתנאל, ולוי משלימו, מתוך שהיום [יום] שני, והוא נשיא שני יקרא בו כהן לוי, וישראל הבא אחריו יקרא אליאב כולו, ולא הפסיד כאדם שקורא בתורה. בשלישי כהן קורא חצי אליאב ולוי משלימו, שהוא עיקרו של יום, וישראל אליצור כולו, ברביעי כהן ולוי באליצור שהוא רביעי, וישראל שלומיאל כולו. בחמישי כהן ולוי בשלומיאל, וישראל אליאסף כולו. בששי כהן ולוי באליאסף, וישראל באלישמע, בשביעי כהן ולוי באלישמע, וישראל בגמליאל כולו, בשמיני כהן ולוי בגמליאל וישראל עומד באבידן וקורא והולך, אחיעזר פגעיאל, אחירע כו׳, כולל בספר החינוך עד סוף סידרא, (ב) ומוסיף בהעלתך עד שילהי פרשתא, ומשלים אודות החינוך עד למלאות בעסק הנרות בשילהי חנוכה:

[שכ] (א) **ומה** ראו לקרות בחנוכה חנוכת המזבח, (ב) לפי שעשה משה בהר אותן מאה ועשרים יום, פעם שלישי ירד בעשרה בתשרי, ונתבשר סלחתי, ביום הכיפורים בו ביום נאמר לו ועשו לי מקדש, וידעו הכל שנתרצה להם, שמחו

יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק. ואח״כ הובא כל שמנה ימי חנוכה גומרין אותו מיסוד זקנים לפרסומי ניסא וגם שם הגי׳ ואומר אני מתוך שחנוכה חלוק בנרותיו שמוסיפין והולכין בכל יום לפיכך גומרין אותו כל שמונה אבל בפסח שהשוו קרבנותיו אין גומר אלא בעיקר גאולה בשני ימים טובים הראשונים. ב) דא״ר יוחנן. ערכין י׳ ע״א, תענית כ״ח ע״ב, ועיין מס׳ סופרים פ״כ ה״ט בנוסח אחר והובא בסדור רע״ג דף ל״ו, ועיין בשאילתות פ׳ וישלח ובהגהת הרי״ב שם. ג) ויום ראשון של פסח. עיין בתוס׳ תענית שם ד״ה ויום טוב. ד) והכי אמר רב [שר] שלום גאון. כ״ה בסדור רע״ג שם, וכן סיים שם וכן מנהג בשתי ישיבות, וכ״ה בפרדס שם. ה) חייב לברך לגמור את ההלל. אבל לא נהגינן הכי ואפילו כשגומרים את ההלל מברכין לקרות ולא לגמור.

[שיט] א) ומוציאין ספר תורה. כן הובא גם במח״ו צד 202. וכן הוא בפרדס שם סי׳ קצ״ח. ב) ומוסיף בהעלותך כו׳. עד סוף הסימן חסר בפרדס.

[שכ] א) ומה ראו לקרות בחנוכה חנוכת המזבח. גם זה הובא בפרדס שם, וכן במח״ו שם. ב) לפי שעשה משה בהר אותן מאה ועשרים יום פעם שלישי ירד בעשרה בתשרי כו׳. בתנחומא הנדפס מכבר תרומה אות ח׳ עלה משה בששה בסיון ועשה ארבעים יום וארבעים לילה ועוד עשה ארבעים ועוד עשה ארבעים הרי מאה ועשרים יום ואתה מוצא שביום הכפורים נתפשר להם ובו ביום א״ל הקב״ה ועשו לי מקדש וכו׳ וע״ש בפ׳ תשא אות ל״א וכן בפ׳ פקודי אות י״א עלה משה להר ג׳ פעמים ועשה שם מאה ועשרים יום כו׳. ועיין בסדר עולם רבה פרק ו׳ ובהערות הרב הגדול מוהר״ר בער ראטנער שהעיר שם בטוב טעם ודעת כדרכו בקודש.

במלאכה ועשאוה בזריזות. (ג) אמר ר׳ שמואל בר נחמני **לשלשה** חדשים תשרי מרחשון וכסלו נגמרה מלאכת המשכן, (ד) בתנחומא, בפסיקתא במדרש ותשלם כל המלאכה מאוד עמקו מחשבותיך (תהלים צ״ב ו׳) א״ר [חנינא] בכ״ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן, שהקימו משה וכל זמן שהיה מקופל היו ישראל (ה) מלמלמים על משה, לומר על מה לא הוקם מיד, שמא דופי אירע בו, והקב״ה חישב לערב שמחת המשכן (ו) בחודש שנולד יצחק בא׳ ניסן והוקם ולא למלאם אדם עוד אחר משה, (ז) ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה בו מלאכה אלא ותשלם, אמר הקב״ה עלי לשלם לו, והיכן שילם לו, חנוכת בית חשמונאי, (ח) וסימן הוא בידנו חנוכה [חנו] בכ״ה בכסליו מצאו חנינה. (ט) ולמעלה במדרש שיר חנוכת הבית לדוד, שבע חנוכות הן, (י) חנוכת ברייתו של עולם [דכתיב] ויכולו [השמים] (בראשית ב׳ א׳) אין ויכולו אלא חנוכה כמה דאתמר ותכל כל עבודת משכן (שמות ל״ט ל״ב) (יא) [חנוכת משה, דכתיב ויהי ביום כלות משה להקים (במדבר ז׳ א׳)] חנוכת

ג) אמר ר׳ שמואל בר נחמני לשלשה חדשים כו׳ נגמרה מלאכת המשכן. תנחומא הנדפס מכבר פקודי אות י״א. ד) בתנחומא בפסיקתא במדרש ותשלם כל המלאכה. הציון תנחומא מוסב למעלה אל דברי רשב״נ. והציון בפסיקתא במדרש ותשלם כל המלאכה מוסב למטה למאמר של ר׳ חנינא והוא בפסיקתא רבתי פ״ו פסקא ותשלם כל המלאכה. והובא בילקוט מלכים רמז קפ״ו בשם פסיקתא רבתי ובפרדס שם סי׳ קצ״ח הגי׳ בתנחומא ובפסיקתא ותשלם כל המלאכה ומלת „במדרש" ליתא ובתנחומא שם פ׳ פקודי הוא בסגנון אחר ופה הובא כלשון הפסיקתא רבתי. ובמבוא לפסיקתא דר״כ סי׳ ז׳ אות ט׳ הבאתי דברי הפרדס שהביא הפסיקתא וכוון לפסיקתא רבתי. וגם הבאתי שם במבוא סי׳ ז׳ אות י״ז רבינו אהרן הכהן בספרו ארחות חיים ה׳ קריאת ס״ת אות נ״ט הביא ובפסיקתא איתא במדרש ותשלם כל המלאכה אר״ח בכ״ה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן כו׳ הוא ברבתי פ״ו וכן הובא באבודרהם סדר חנוכה, וכן הריא״ז באלפסי (מילה סוף פ״ג סי׳ ג׳) הביא גם כן כמו שהבאתי שם אות י״ט ע״ש ה) מלמלמים. וכן במאמר שלאחריו ולא למלאם אדם עוד אחר משה, בפרדס מלמדים ואח״כ הובא ולא ליגלג עוד אדם אחר משה. ובפסיקתא רבתי שם הגי׳ מלמלאין על משה ואח״כ ג״כ שם לא לימלם אדם אחר משה והרב בעל מאיר עין הביא בזרע אפרים כתב מלמלמין ומלה זו לא מצאתיה בערכים ועניינה מליזין ומתלוננים וברבה שמות פנ״ב איתא היו מליצין ובתנחומא והיו לצני הדור מרננים ומהרהרין עכ״ל וראיתי שבערוך השלם ערך למלם חביא מאמר הפסיקתא רבתי וכתב שהוא מלשון סורי למלם (מורמעלן) ועיין גם בערך מלמל שכתב אולי צ״ל ממלמלין. ו) בחודש שנולד יצחק באחד בניסן. „באחד בניסן" אינו מוסב על יום שנולד יצחק כי יצחק נולד בחדש ניסן בט״ו בו כמו שהובא בתנחומא בא סי׳ ט׳ רק לדעתי צ״ל באחד בניסן הוקם או והוקם באחד בניסן לכן מוסב למטה. ז) ומעתה הפסיד כסליו כו׳. הוא לשון פסיקתא רבתי שם ולפנינו הגי׳ ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה מלאכה בו. לאו, מהו ותשלם אמר הקב״ה עלי לשלם לו, מה שילם לו הקב״ה חנוכת בית חשמנאי ויפה העיר הרב בעל מאיר עין ואעפ״י דלא כתב ותשלם גבי מלאכת המשכן נקיט לה הכא בהאי לישנא לפי שדרשו כן להלן גבי שלמה ואשגירת לישנא הוא. ח) וסימן הוא בידינו כו׳. לא הובא ברבתי, ובמח״ו צד 203 הגי׳ וסימן הוא בידינו חנוכה חנו בכ״ת בכסליו, ד״א חנוכה חן בכ״ה בכסליו מצאו חנוכה מצאו חנינה. ט) ולמעלה במדרש שיר חנוכת הבית לדוד כו׳. כוון בזה לפסיקתא רבתי פ״ב סוף פסקא מזמור שיר חנוכת הבית לדוד והכוונה „למעלה" בפסקא שלפניו. י) חנוכת ברייתו של עולם כו׳. בפרדס הלשון משובש שבעה חנוכת חנוכת ברייתו של עולם, חנוכת הבית לדוד אלא חנוכה. והציג שם המו״ל סימן כוכב להורות כי בלתי מובן אבל יש לתקן שם כמו שהוא לפנינו. יא) [חנוכת משה דכתיב ויהי ביום כלות משה להקים]. הוספתי כמו שהוא לנכון בפסיקתא רבתי שם וגם הובא בפרדס שם ובמח״ו.

המזבח, זאת חנוכת המזבח (שם ז׳ פ״ד). חנוכת בית ראשון מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים ל׳ א׳) חנוכת בית שני וחנוכת בית חומת ירושלים וזה של עכשו של בית חשמונאי. וחנוכת העולם שאף היא יש בה נרות כמא דאתמר והיה [אור] הלבנה כאור החמה וגו׳ (ישעי׳ ל׳ כ״ו) ונמצאת אתה אומר הושוו כל חנוכות זו לזו, (יב) וחנוכת שלנו רמז ורושם לשל המדבר (לכל כאותה) [לכך נאותה] פרשה שלה, להיות קורין בתוכה: (יג) ומזכירין של חנוכה במוסף, בין בשבת בין בראש חודש מאי טעמא יום הוא שנתחייב בארבע תפלות:

[שכא] (א) **בשבת** מוציאין שתי תורות, לפי שאין גוללין ספר תורה בציבור, מפני כבוד הציבור, וקורין שבעה (פרשיות) [בפרשת] היום, ומפטיר קורא אחד מן הנשיאים, יום ראשון יקרא בנחשון, ויום שני יקרא בנתנאל, יום שלישי יקרא באליאב, וכן כולם, ומפטיר ברני ושמחי. ואם באו שתי שבתות בחנוכה, ראשונה מפטירין בנרות דזכריה, (ב) שניה בנרות שלמה. (ג) וראש חדש טבת שחל להיות בחול, מוציאין שתי תורות, וקורין שלשה בשל ראש חדש, ואחד בשל חנוכה, (ד) ואם חל ראש חודש טבת להיות בשבת, התדיר קודם, מוציאין שלש תורות, וקורין ששה בעניינו של יום, והשביעי ובראשי חדשיכם, ומפטיר קורא בחנוכה ובנבואת זכריה

יב) וחנוכת שלנו רמז ורושם לשל המדבר [לכך נאותה] פרשה שלה להיות קורין בתוכה. כצ״ל, והסיום הזה לא הובא בפסיקתא רבתי שם, ובפרדס הלשון משובש רמז ורושם לשם דבר לכך באותה הפרשה שלה להיות קורין בתוכה. והציג המו״ל סי׳ כוכב להורות כי בלתי מובן ויש לתקן שם רמז ורושם לשם דבר, לכך, נאותה הפרשה שלה. יג) ומזכירין של חנוכה במוסף בין בשבת בין בר״ח. מ״ט יום הוא שנתחייב בארבע תפלות. הוא לשון ר״ע גאון בסדורו ל״ו ע״א ובמח״ו שם סיים „הכי אסיק בבמה מדליקין״ והכונה שבת כ״ד ע״א ופירש״י של חנוכה במוספין בתפלת מוספין בשבת ור״ח שבתוך ימי חנוכת מהו להזכיר על הנסים בהודאה: בארבע תפלות, ערבית ושחרית ומוסף ומנחה.

[שכא] א) בשבת מוציאין שתי תורות. הובא ג״כ בפרדס שם ובמח״ו וכן הוא בס׳ הסדרים אבל בכ״י ב׳ נמצא רק עד המלות מפני כבוד הצבור ומכאן ואילך חסר כל המאמר ומתחיל למה קורין פ׳ שקלים בר״ח [סי׳ שכ״ה] ואין ספק שנשמט דף שלם. ב) שנייה בנרות שלמה. במח״ו צד 203 סיים על שם ויעש [וגו׳] את המנורות חמש [מ״א ז׳ מ״ח ומ״ט]. ג) ור״ח טבת שחל להיות בחול. מגילה כ״ט ע״ב. ד) ואם חל ר״ח טבת להיות בשבת. בפרדס שם סי׳ קצ״ח הובא בטעות בתחלה ר״ח טבת שחל להיות בשבת. ואח״כ הובא ואם חל ר״ח טבת להיות בחול והמו״ל בראותו כי הסיום דהא לא קרי מפטיר בשל ר״ח דנימא הפטרה דידיה זה לא שייך על ואם חל ר״ח טבת להיות בחול הסגיר כל המאמר כאלו מיותר הוא, ובאמת יש להפוך המאמר בתחלה ואם חל ר״ח טבת להיות בחול ואח״כ אם חל ר״ח טבת להיות בשבת ועל זה שייך הסיום דהא לא קרי מפטיר בשל ר״ח כו׳, ויש לתקן שם כמו שהוא לנכון בסדור. גם אחר ובנבואת זכריה נמצא שם בפרדס מלת „השמים״ והמו״ל בראותו כי בלתי מובן הסגיר המלה ובאמת צ״ל והשמים כסאי בטלה דהא לא קרי מפטיר בשל ר״ח דנימא הפטרה דידיה. ובשבלי הלקט השלם סי׳ ק״ץ הביא וז״ל ר״ח טבת שחל להיות בשבת ההפטרה דחנוכה אמרינן שהיא בא לפרקים ולא אמרינן דר״ח שהיא תדיר וכן כתב גם רבינו שלמה זצ״ל, וכן מצאתי כתוב ר״ח טבת שחל להיות בשבת אומר מורי שמפטירין ברני ושמחי דאמרינן פרסומי ניסא עדיף וכן השיב ר׳ יהודאי גאון ומצאתי שבפרדס סי׳ כ״א הובא כל המאמר מהסדור שלפנינו ומתחיל ואם חל ר״ח טבת להיות בחול מוציאין ב׳ תורות וקורין ג׳ בשל ר״ח ואחד של חנוכה. ואחר זה חסר שם „ואם חל ר״ח טבת להיות בשבת התדיר קודם מוציאין ג׳ תורות וקורין ו׳ בענינו של יום והשביעי ובראשי חדשיכם ומפטיר קורא בחנוכה בנבואת זכריה רני ושמחי והשמים כסאי בטלה״ ואח״כ הובא לנכון דהא לא קרי מפטיר כמו שהוא לפנינו.

[רני ושמחי], והשמים כסאי בטלה, דהא לא קרי מפטיר בראש חדש דלימא הפטרה דיליה. (ה) ובמס׳ סופרים גרסינן שמפטירין בשל ראש חדש, אבל לא נהגו העם כן: (ו) ושמעתי שנחלקו במגנצא שני גדולי הדור ר׳ יצחק בר׳ יהודה ור׳ שמואל בר׳ דוד הלוי, ר׳ יצחק ציוה להפטיר ברני ושמחי, ור׳ שמואל העיד מפי אביו שאמר לו שמפטירין בשל ראש חדש (ז) וקיימו את עדותו, וכמדומה שחולקין כן בראש חדש אדר שחל להיות בשבת, (ח) ואנן נוהגין [להפטיר] ביהוידע.

[שכב] (א) **ראש** חדש אדר שחל להיות בשבת מפקי שלש תורות, קרו שיתא בעניינא דיומא, וחד קרי ובראשי חדשיכם, ומפטיר קרי בכי תשא. ומפטיר ביהוידע, וכי איקלע האי שבתא בכי תשא עצמה, קרי שיתא בכי תשא וחד קרי בראשי חדשיכם, ומפטיר קרי הדר בכי תשא עד ועשית, לשם השקלים, (ב) דתניא חל להיות בכי תשא עצמה קורין אותה וכופלין אותה, (ג) ואם אינה ראש חדש ליפקי שתי תורות וקרו שבעה בכי תשא, עד ואתה תצוה, ומפטיר הדר לרישא, וקרו עד ועשית בתורה שנייה, לפי שאין גוללין ספר תורה בציבור. בשנייה שהוא שמיני באדר, מוציאין שתי תורות, וקרי באחת עניינו של יום, והשנייה בכי תצא שלש מקראות זכור אשר עשה לך עמלק, ומפטיר בנבואת שמואל פקדתי, בשלישית שהוא חמשה עשר באדר מפסיקין. ברביעית שהיא עשרים ושנים באדר מוציאין ב׳ תורות, באחת קורין שבעה בעניינו של יום ובאחת קורא מפטיר פרשת פרה אדומה כולה עד תטמא עד הערב, (ד) ומעשה באחד שפסק במים חיים אל כלי, והחזירו רבינו

ה) ובמס׳ סופרים גרסינן שמפטירין בשל ר״ח. הוא במס׳ סופרים פ״כ ובפרדס שם וכן בסי׳ כ״א הובא במסכת סנהדרין גרסינן שמפטירין בשל ר״ח, אין ספק שהי׳ כתוב לפני המעתיק במ״ס וחשב שהוא ר״ת במס׳ סנהדרין ובאמת הכונה במס׳ סופרים. ו) ושמעתי שנחלקו במגנצא שני גדולי הדור ר׳ יצחק ב״ר יהודה ור׳ שמואל בר׳ דוד הלוי כו׳. כ״ה גם בפרדס שם בסי׳ קצ״ח ובסי׳ כ״א ובמח״ו צד 203 ובעל שבלי הלקט השלם סי׳ ק״צ (דף ע״ד סע״א) חביא ובמעשה הגאונים מצאתי במגנצא נחלקו שני גדולי הדור כו׳, ותוא המאמר שלפנינו. ז) וקיימו את עדותו וכמדומה שחולקין כן בר״ח אדר שחל להיות בשבת. בפרדס סי׳ כ״א איתא כך וקיימו עדותו וחולקין. והציג המו״ל נקודה המפסקת ואח״כ הובא בשל ר״ח אדר שחל להיות בשבת מוציאין ג׳ ספרי תורה. וכל קורא יראה כי אין מובן כלל למלת וחולקין רק הוא מוסב למטה וחולקין בשל ר״ח אדר שחל להיות בשבת ואח״כ חסר וכצ״ל „ראש חודש אדר שחל להיות בשבת״ מוציאין ג׳ ספרי תורות והוא המאמר מהתחלת סי׳ שכ״ב לפנינו בסדור. ח) ואנן נוהגין [להפטיר] ביהוידע. אחר הסיום הזה נמצא במח״ו צד 203 הוספה ורשם ת׳ (ר״ל תוספות) שאילו מקמי רב יהודאי גאון ר״ח טבת שחל להיות בשבת היאך מפטירין, ואמר בשל חנוכה, וכן עמא דבר וטעמא דתדיר קודם, א״כ צריך למיקרי בספר תורה בר״ח קודם ואח״כ בשל חנוכה, ומפטיר למאי דסליק מיניה.

[שכב] א) ר״ח אדר שחל להיות בשבת. עיין מגילה כ״ט ע״ב ודף ל׳ ע״א והובא גם במח״ו צד 203. וכן בסדרים וחסר בכ״י ב׳. ב) דתניא כו׳. שם ל׳ ע״א. ג) ואם אינה ראש חודש ליפקי שתי תורות כו׳. כ״ה גם בס׳ הסדרים ובכ״י ב׳ חסר כל זה אבל במח״ו גי׳ אחרת ואי לא איקלע ראש חודש אדר בשבת קורין פרשת שקלים בשבת שקודם ראש חדש, ומוציאין שתי תורות וקורין שבעא בעניינא דיומא ומפטיר קרי כי תשא עד ועשית, ואי מיקלע שבת שלפני ראש חדש בכי תשא קורין ז׳ עד ואתה תצוה, ומפטיר חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית, ואח״כ מתחיל: בשנייה שהוא שמיני באדר כו׳ כמו שהוא לפנינו. ד) ומעשה באחד כו׳. במח״ו צד 204 נמצא אחר זה הוספה ורשום ת׳ וז״ל ומעשה בחזן אחד שקרא בפרשת פרה אדומה ופסק להגר הגר בתוכם, וגלל ספר תורה וישב לו במקומו והקפיד רבי על הדבר ואמר שלא

עליו השלום, והזקיקו לחזור ולברך תחילה וסוף, ולגמור כל הפרשה כולה, (ה) ומפטיר ביחזקאל בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם:

[שכג] **וארבעה** ימים הם שראש חודש אדר הסמוך לניסן בא בתוכם, עיקרו של ראש חודש, דהיינו יומא בתרא, שבו המוסף קרב והשיר מיוחד לו לחידושו של יום, ולעולם לא יבא אותו יום אלא (כך) [בד׳] ימים הללו (א) וסימנך ז׳בד׳ו׳ ויש לכל אחת מאותיות ז׳ב׳ד׳ו׳ [סימן להפסקות] לזיי״ן סימן ז׳ט׳ו׳ לבי״ת סימן ב׳ו׳ לדל״ת סימן ד׳ד׳, לו״ו סימן ו׳ב׳י׳ו׳, אבל א׳ג׳ה׳ לא[חזי] גביה (ב) כי היכי דלא ליתי סימן ב׳ב׳ד׳ו׳. חל[להיות יום שני של ר״ח אדר] בשבת מפסיקין בחמשה עשר, חל להיות בשני מפסיקין בששי, חל להיות ברביעי מפסיקין ברביעי, חל להיות בששי מפסיקין פעמים, בשני לחדש, ובששה עשר. ז׳ט׳ו׳, חל להיות יום שני של ראש חודש אדר (להיות) בשבת, קורין בו פרשת שקלים, ובשבת הבאה פרשת זכור סמוך לפורים שיבא אחריה בערב שבת, והיינו כרב ובשבת שלאחר הפורים שהוא ט״ו באדר מפסיקין, והיינו ז׳ט׳ו׳, שעדיין יש שתי שבתות באדר, באחת קורין בפרה אדומה, ובאחת פרשת החודש, שממחרת לאותה השבת יבא חודש ניסן ביום ראשון. ב׳ו׳ זהו כמו ששנינו חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר, ומפסיקין לשבת הבאה שהוא ו׳ לחדש, היינו ב׳ו׳, שעדיין יש פנאי לפרשת זכור שבת שנייה של אדר שהפורים לאחריה יום ראשון, ושבת שלישית שהוא סמוכה לפורים מאחריה, קורין פרשת פרה אדומה, וברביעית החדש שראש חדש אדר בד׳ קדמו פרשת שקלים בשבת שלפניו ומפסיקין לשבת הבאה שהוא ד׳ לחדש היינו ד׳ד׳, ועדיין יש מקום לפרשת זכור שבת שנייה של אדר שהפורים באין אחריה ג׳ ימים ובשלישית פרה אדומה וברביעית החדש (שניהם) [שניםן] לאחריה ביום ה׳ [היינו ד׳ד׳]. וב׳י׳ו׳ כשחל [יום שני של] ראש חודש אדר ביום ו׳ שהוא ערב שבת קורין פרשת שקלים בשבת שלפניו כרב, ומפסיקין שתי הפסקות באדר בב׳י׳ו׳, מפסיקין בשבת ראשונה שהוא ב׳ לחדש, שכן פרשת זכור יש לה פנאי בשבת שנייה של אדר שהפורים בא אחריה יום ה׳, ושוב מפסיקין שבת שלישית שלאחרי פורים שהוא י״ו לחדש היינו ו׳, מפני שיש לפרה אדומה [שבת] רביעית של אדר, והחדש קורין שבת חמישית שבו ביום חל להיות ראש חדש ניסן [ומפטירין כה אמר ה׳ בראשון באחד לחדש והיינו ובי״ו] והזהר בסימנין הללו שהלכות קבועות הן:

[שכד] (א) **ויש** שנותנין בפרשיות אלו, ובהפסקות שלהם סימן אחר, וכן הוא:

אמרנו אלא רמז בעלמא, וחזרו ופתחו ובירך תחילה וסוף והתחילו בראש הפרשה וגמרו כל הפרשה כולה עד תטמא עד הערב כך מצאתי בתשובת הגאונים ע״כ. ובפרדס סי׳ כ״א איתא ומעשה שפסק במים חיים אל כלי ואחר זה הובא שם והביכורים הרי הן קודש ותנן הקדיש והעריך, והציג המו״ל על והביכורים הרי הן קודש סי׳ כוכב להורות כי בלתי מובן ואין שייכות למאמר שהתחיל בו. אמנם נראה כי בקובץ שהי׳ לפני מסדר הפרדס חסר דף שלם, כי אחר במים חיים אל כלי חסר כל המאמר והחזירו רבינו ע״ה עד והביכורים הרי הן קודש שהוא בסדור באמצע סי׳ שכ״ה. ה) ומפטיר ביחזקאל. זה שייך למעלה לפני ומעשה באחד.

[שכג] א) וסימנך ז׳ב׳ד׳ו׳. עיין רש״י מגילה ל׳ רע״ב. ב) כי היכי דלא ליתי סימן בבד״ו. במח״ו כי היכי דלא ליתי פסח בבד״ו.

[שכד] א) ויש שנותנין בפרשיות אלו ובהפסקות שלהם סימן אחר. הובא גם בס׳ הסדרים אבל בכ״י ב׳ חסר גם זה עיין לעיל סי׳ שכ״א הערה א׳ וכן נמצא במח״ו צד 205.

ב״ד כהלכה, בערב שבת ככוסות, בשבת בנתיים. (ב) [פי׳] ב״ד, שאם חל ראש חדש בשני בשבת, (ג) [או ברביעי בשבת עושין כהלכה זו, (ד) היא ששנינו חל להיות בשבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה, ובשנייה זכור, ובשלישית פרה אדומה, ורביעית החדש, בחמישית חוזרין לכסדרן, (ה) לסדר (הפסוקות) [הפטרות] כר׳ ירמי׳: (ו) בערב שבת ככוסות, כשחל יום שני של ראש חדש אדר בערב שבת, (ז) מסרגין את השבתות, ומפסיקין שתי פעמים, שמקדימין בשבת שעברה, וקורין בפרשת שקלים, ומפסיקין לשבת הבאה; ובשנייה להפסקה קורין פרשת זכור: כארבע כוסות של פסח, בין ראשון לשני מפסיק ושותה כמה שירצה, ובין שני לשלישי מפסיק ואוכל ושותה כל צרכו, אבל בין שלישי לרביעי אינו רשאי להפסיק ולשתות יותר מכוסו, (ח) שכך שנינו בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה, אף כאן בין שקלים לזכור מפסיק, בין זכור לפרה מפסיק, בין פרה והחדש אינו מפסיק: (ט) בשבת בנתיים, אם חל להיות ראש חדש בשבת, קורא פרשת שקלים, בשנייה זכור, ומפסיקין לשבת הבאה, ברביעית פרה אדומה, בחמישית החדש הזה, נמצאת הפסקה המוצעת בנתיים. וכך הוא סדרן של פרשיות הללו ומסורת שלהן:

[שכה] (א) **למה** קורין פרשת שקלים בראש חדש אדר, שזמן שקלים בראש חדש הוא, (ב) כמו ששנינו באחד באדר משמיעים על השקלים, ועל הכלאים, (ג) [כדי שיביאו שקליהם באחד בניסן, (ד) אמר ר׳ שמואל כתיב ויהי בחדש הראשון

ב) פי׳ ב״ד. הוא הפירוש על הסימן והוספתי מלת „פי׳״. ג) או ברביעי בשבת. בכ״י שלפנינו (כ״י פארמא) וכן בהעתקה מן הכ״י הזה מפארמא הנמצא ביד הרב החוקר הר״א עפשטיין אחר הסיום שאם חל ראש חדש בשני בשבת מתחיל אבל בכנופיא של אותה העיר כשהם באגודה כו׳ אשר אין שייכות כלל לכאן רק הכ״י נלקה בחסר ומצאתי לנכון בס׳ הסדרים ובמח״ו, אחר המלות שאם חל ראש חדש בשני בשבת חסר דף שלם מתחיל או ברביעי בשבת וחסר עד אמצע סי׳ שכ״ז שאין זכר למנהג ואחר זה נמצאים המלות אלא בכינופיא של אותה העיר (עיין סי׳ שכ״ז הערה ב׳) והוספתי את החסר בפנים הספר. ד) היא ששנינו חל להיות בשבת. משנה מגילה כ״ט ע״א. ה) לסדר הפסקות כר׳ ירמיה. צ״ל לסדר הפטרות. שם ל׳ ע״ב רבי ירמי׳ אמר לסדר הפטרות ע״ש בפירש״י. ו) בערב שבת ככוסות. עתה מפרש את הסימן הזה. ומצאתי בירושלמי מגילה פ״ג ה״ו [דף ע״ד ע״ב] א״ר לוי סימנהון דאזלין פרשתא בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה. ז) מסרגין את השבתות. מגילה ל׳ ע״א וע״ש בפירש״י ד״ה מסרגין. ח) שכך שנינו בין הכוסות כו׳. משנה פסחים קי״ז סע״ב. ט) בשבת בנתיים. זה הוא הפי׳ על הסימן שהביא.

[שכה] א) ולמה קורין פרשת שקלים בראש חדש אדר שזמן שקלים בר״ח הוא. בס׳ הסדרים נלקה המאמר הזה בחסר עד ובפורים אין קיצבה. ובלי ספק הי׳ הכ״י שהי׳ לפני המעתיק מטושטש ולא העתיק בשלימות. והבאתי בפנים כמו שהוא במח״ו, ובכ״י ב׳ מהסדור אחר שחסר הרבה, עיין לעיל סי׳ שכ״א הערה א׳, מתחיל בכאן ולמה קורין פרשת שקלים בראש חדש אדר. אבל אחר המלות באחד באדר משמיעים על השקלים נמצא מאמר גדול החסר במח״ו והוספתי בפנים מן כדי שיביאו שקליהם עד ומוחל אני עוונותיהם. ב) כמו ששנינו באחד באדר משמיעים על השקלים ועל הכלאים. משנה הראשונה במס׳ שקלים. ג) כדי שיביאו שקליהם באחד בניסן. גמרא שם ולמה באחד באדר כדי שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן, ופירש״י בעונתן בזמנן קודם ר״ח ניסן, ולכן יש לתקן לפנינו כדי שיביאו שקליהם בעונתן ותיתרם תרומות הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן כמו שהוא בגמרא שם וע״ש בפירש״י, או צ״ל כדי שיביאו שקליהם באחד באדר. ד) א״ר שמואל. בגמרא שם

בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (שמות מ׳ י״ז), (ה) ושנו הכמים בברייתא ביום שהוקם המשכן [בו ביום] נתרמה התרומה, שנאמר זאת עולת חדש בחדשו [לחדשי השנה] (במדבר כ״ח י״ד), (ו) חודש חודש להביא קרבן מתרומה חדשה, (ז) יכול בכל חדש וחדש, ת״ל בחדשו, בחדש אחד ולא בכל חדש, יכול באיזה חדש שירצה, נאמר כאן לחדשי השנה, (ח) ונאמר להלן החדש הזה, מה להלן אין מונין אלא מניסן, אף חדש האמור כאן אין מונין אלא מניסן. (ט) ועוד פירשו במסכת סופרים (י) ופסיקתא למה באדר גלוי וידוע לפני הקב״ה שהיה עתיד המן לשקול על ישראל, לפיכך הקדים רפואה, שקלי ישראל לשקלי המן, ולפיכך זכר לשקלים קורין פרשת שקלים לשבת הסמוך לראש חדש אדר מלפניו. וכן פרשת פרה אדומה ופרשת החדש בשבת הסמוכות לראש חדש ניסן, (יא) פרה אדומה מפני מה, שהיא טהרתן של ישראל, פרשת החדש מפני שראש חדש ניסן ראש לכל חדשים ורגלים, ובדין היא שתקדים פרשת החדש לפרשת פרה שהרי בשני בניסן עשו פרה אדומה, (יב) כמו שמצינו בסדר עולם, אלא לפי שהיא טהרתן של ישראל הקדימוהו. (יג) מצינו במגילת ירושלמי למה קורין מועדות בכל זמן וזמן מענינו של יום, שנאמר וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל (ויקרא כ״ג מ״ד) שאין תלמוד לומר וידבר שאנו יודעין שמשה אמר לישראל, ומה תלמוד לומר וידבר, לומר לך שמשה תיקן לישראל שיהיו דורשין בכל יום מענינו של יום כדי שישמעו העם. ושיהיו דורשין מעניינו של פרק ופרק, ואף על פי שבטלו שקלים ופרה אדומה וקרבן, הרי נאמר קחה לי עגלה משולשת וגו׳ (בראשית ט״ו ט׳), אמר ליה הקב״ה לאברהם כבר תקנתי להם לישראל סדר קרבנות, כל זמן שקורין בהן מעלה אני עליהן כאלו מקריבין קרבן לפני ומוחל אני עוונותיהם]. (יד) אבל בזמן הזה אין נוהגין, (טו) שכך שנינו שקלים

א״ר שמואל בר רב יצחק ע״ש. ה) ושנו חכמים בברייתא. גמרא שם. ו) חודש חודש להביא קרבן מתרומת חדשה. זה ליתא שם. ז) יכול בכל חדש וחדש. גמרא שם. ח) ונאמר להלן החדש הזה. בגמרא ונאמר לתלן חדשי פירש״י נאמר להלן לחדשי ראשון הוא לכם לחדשי תשנה. ט) ועוד פירשו במסכת סופרים. הוא פכ״א, ושם הגי׳ ולמה באחד באדר שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהי׳ המן עתיד לשקול על ישראל לפיכך הקדים ואמר משה שיהיו שקלי ישראל קודמין להמן, וכן נמצא המאמר בגמרא מגילה י״ג סע״ב אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, ובירושלמי מגילה פ״ג ה״ה (דף ע״ד סע״א) ר׳ לוי בשם רשב״ל צפה הקב״ה שהמן הרשע עתיד לשקול כספו על ישראל אמר מוטב שיקדום כספו של בני לכספו של אותו הרשע לפיכך מקדימין וקורין בפרשת שקלים. יא) פרה אדומה מפני מה שהיא טהרתן של ישראל. רש״י מגילה כ״ט ע״א הביא וז״ל ברביעית החדש הזה לכם, ששם פרשת הפסח ובש״ס ירושלמי גרסינן א״ר חמא בדין הוא שתקדום החודש לפרשת פרה, שהרי באחד בניסן הוקם חמשכן ובשני לו נשרפת הפרה, ומפני מה הקדימוה, שהיא טהרתן של ישראל. הוא בירושלמי מגילת פ״ג ה״ו (דף ע״ד ע״ב) ולפנינו רבי לוי בשם ר׳ חמא בר חנינה. יב) כמו שמצינו בסדר עולם. הוא בסדר עולם רבה סוף פ״ז. יג) מצינו במגילת ירושלמי. יש לתקן מצינו במגילה ירושלמי והוא בירושלמי מגילה פ״ד ה״א (דף ע״ה ע״א) ושם מובא רק משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד שנאמר וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל. יד) אבל בזמן הזה אין נוהגין. מכאן ואילך הוא גם במח״ו וכ״ה בכ״י ב׳. טו) שכך שנינו שקלים וביכורים כו׳. שקלים פ״ח משנה אחרונת.

וביכורין אין נוהגין אלא בפני הבית, (טז) דכתיב ולקחת את כסף הכיפורים (שמות ל׳ ט״ז), בזמן אהל מועד נוהגין. (יז) וא״ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם שוקל שקליו ומתכפר לו, מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שבית המקדש קיים, ואם שקל בזמן הזה כיון שקרא עליו שם השקלים תפסו את קדושתו, ואין להם פריון, ואינו יכול ליתנו לעניים, (יח) שכך שנינו שקלים וביכורים הרי זה קודש, (יט) ותנן הקדיש והעריך והחרים, בהמה תעקר, פירות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח. (כ) ובפורים אין קצבה, וכל מה שיבקש כל אחד ליתן יתן, מפני שהיא צדקה, וצדקה כל אחד ואחד לפי עין שלו הוא נותן, (כא) וזהו שאמרו חכמים מקדימין ליום הכניסה, (קורין) [גובין] בו ביום ומחלקין מעות בו ביום, לא בשביל שקלים, אלא צדקה בעלמא, משום שנאמר מתנות לאביונים (אסתר ט׳ כ״ב): ולמה קורין זכור קודם הפורים, כדי להקדים זכירה לעשייה, ותהא פרשת זכור סמוכה לפרשת שקלים ולמפלת המן, ומנין שצריכין אנו לקרותה, (כב) שכך אמרו חכמים זכור את אשר עשה וגו׳ (דברים כ״ה י״ז) יכול בלב, כשהוא אומר לא תשכח (שם י״ט), הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור, בפה: ולמה קורין בשלישית פרשת פרה אדומה, (כג) שכך אמרו חכמים שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, וטמא מת לא היה עושה פסח עד שיזה ויטהר, לפיכך קורין פרה אדומה בשלישית שהיא הלכות טהרה, והזאה מטומאה לטהרה, ומתוכה ילמדו ישראל לטהר עצמם לפני הפסח, (כד) כדי שיעשו פסחיהם בטהרה: ולמה ברביעית החדש הזה, משום שעניינו של יום הוא. (כה) ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא אמר בדין הוא שתקדום פרשת החדש לפרה אדומה, שבאחד בניסן הוקם המשכן, ובשני לו נשרפה הפרה, ולמה פרה קודמת, שהיא טהרתם של ישראל, (כו) דתניא ובנבלתם לא תגעו (ויקרא י״א ח׳) ברגל, שכן ישראל חייבים לטהר עצמן ברגל:

[שכו] (א) **מעשה** בא לפני רבי ששכח החזן וקרא ארבעה בפרשת החדש שבא בחנוכה, כמו שרגילין לקרות בשאר ראשי חדשים ארבעה, ואמר רבי אם לא היתה ספר תורה של חנוכה מוצא מן הארון לא היה צריך לקרות חמשה בחנוכה,

---

טז) דכתיב ולקחת וגו׳ בזמן אוהל מועד נוהגין. הסיום הזה ליתא שם. **יז)** וא״ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים כו׳. ב״ב ט׳ ע״א. **יח)** שכך שנינו שקלים וביכורים הרי זה קודש. משנה סוף שקלים. **יט)** ותנן הקדיש והעריך והחרים כו׳. יומא ס״ו ע״א ויש לתקן ותניא. **כ)** ובפורים אין קצבה. כ״ה במח״ו, ומכאן ואילך נמצא גם בס׳ הסדרים ושם הגי׳ אין קפידא. ובפרדס סי׳ כ״א ובמעות פורים אין קצבה. **כא)** וזהו שאמרו חכמים. מגילה ד׳ ע״ב ותקנתי גובין בו ביום. וגם במח״ו בטעות וקורין בו ביום. **כב)** שכך אמרו חכמים. מגילה י״ח ע״א. **כג)** שכך אמרו חכמים שואלין ודורשין. פסחים ו׳ ע״א. **כד)** כדי שיעשו פסחיהם בטהרה. ז״ל רש״י מגילה כ״ט ע״א פרה אדומה להזהיר ישראל לטהר שיעשו פסחיהן בטהרה. **כה)** ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא אמר כו׳. הוא לשון הירושלמי מגילה פ״ג ה״ו (דף ע״ד ע״ב) ורש״י מגילה שם הביא את זה בשם ש״ס ירושלמי עיין לעיל הערה י״א. ובפרדס סוף סי׳ כ״א איתא תנינן ר׳ לוי בר חנינא אמר. **כו)** דתניא ובנבלתם לא תגעו ברגל. ר״ה ט״ז ע״ב, עד כאן נמצא בכ״י ב׳ ומכאן ואילך חסר ומתחיל גור אריה מעשה בא על ידו שהוא בסוף סי׳ שכ״ז.

[שכו] **א)** מעשה בא לפני רבי כו׳. הובא בפרדס סי׳ כ״ב ושם מעשה בא לפני חסר מלת „רבי״ וצ״ל לפני רבי. והרב בעל שבלי הלקט השלם סי׳ ק״ץ הביא מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל מעשה בא לפני רבי כו׳ כל המאמר כמו שהוא בפרדס וכן הובא במח״ו צד 206

(ב) דהא אמרינן הילכתא אין משגיחין בחנוכה ופורים כל עיקר, כלומר אם לא קרא כל עיקר בפרשת חנוכה ופורים אין לחוש, אבל עכשיו שהוציא שתי ספרי תורות משום פגמו של ספר תורה שני, צריך להעמיד חמישי ולקרות בפרשת חנוכה, שלא יאמרו ספר תורה שני פגום הוא, לפיכך החזירוה בלא קרייה. ואין צריך לומר שהרביעי עצמו יקרא בשל חנוכה קודם שיחתום ספר תורה ראשון בפרשת ראש חדש דהוה ליה מדלג בתורה, ואין מדלגין בשני עיניינין, אבל הרביעי מאחר שקרא בראש חדש יחתום וירד, והחמישי יעלה ויקרא בתורה שנייה, דמוטב שתבטל הא דאמרינן בחנוכה ופורים אין פוחתין ואין מוסיפין עליהן, ואל יפגום ספר תורה, ואחר שקרא בתורה, אסור לקרות בו פעם שנייה, משום ברכה לבטלה, מלבד הכהן שאחר שבירך וקרא עומד ומברך במקום לוי, (ג) דאמר מר אם אין שם לוי קורא כהן:

[שכז] (א) **הלל** ביחיד אסור לברך עליו לפניו ולאחריו בימים שאין גומרין בהן את ההלל, שאף בציבור אינו כי אם מנהג בעלמא, וציבור הוא דעבדי זכר למנהג אבותם, אבל יחידים אין זכר למנהג נוהג בהם, ואפילו עשרה שפירשו מן הצבור הרי הן כיחידים שמתפללין לעצמן אחורי בית הכנסת מאחר שלא היה באסיפת הכניסה כשנים ושלשה הן לצורך כן, (ב) שאין זכר למנהג], אלא בכינופייא של אותה העיר כשהם באגודה שלהן (ג) ואפילו לקרותו בלא ברכה אינן צריכין: (ד) גור אריה. ומעשה בא על ידו שהלכו להתפלל בבית האבל בראש חדש, ורצו המניין לקרות הלל, והורה הלכה למעשה דאין צריכין, דעשרה שפירשו מן הצבור הרי הן כיחידים:

סדר פורים.

[שכח] (א) **בפורים** (ב) מתפלל אדם שמונה עשרה, ובהודאה יזכיר על

ובפרדס שם הוא עד אם אין לוי קורא כהן ואח״כ מתחיל בכל הברכות כולן יצא אחד מברך וכולן יצאו ידי חובתן וזה ליתא בסדור ולא במח״ו. ב) דהא אמרינן הילכתא אין משגיחין בחנוכה ופורים כל עיקר. כ״ה גם בס׳ הסדרים (ובכ״י ב׳ חסר עיין לעיל סי׳ שכ״ה אות כ״ז). וכן הוא במח״ו אבל בפרדס סי׳ כ״ב הגי׳ דקאמר אין משגיחין בחנוכה ופורים כל עיקר. והוא בגמרא מגילה כ״ט ע״ב רב יוסף אמר אין משגיחין בראש חדש ורבה אמר אין משגיחין בחנוכה והלכתא אין משגיחין בחנוכה ור״ח עיקר וע״ש בתוס׳ ד״ה והלכתא. ג) דאמר מר אם אין שם לוי קורא כהן. גיטין נ״ט ע״ב.

[שכז] א) הלל ביחיד כו׳. כ״ה גם בס׳ הסדרים ובכ״י ב׳ חסר מאמר גדול. ונמצא גם במח״ו צד 206. וראיתי בפרדס בסי׳ כ״ג באמצע הסימן מתחיל בימים שאין גומרין את ההלל וחסר ההתחלה [הלל ביחיד אסור לברך עליו ולאחריו] בימים שאין גומרין בהן את ההלל כו׳ כמו לפנינו בסדור בקצת שינויים קטנים בלשון. ב) שאין זכר למנהג. ע״כ הוספתי כי חסר לפנינו בכ״י א׳ שנאבד דף שלם ונמצא גם בפרדס שם. ג) ואפילו לקרותו בלא ברכה אינן צריכין. בפרדס סיים ודוקא בימים שאין גומרין בהן את ההלל. ד) „גור אריה״. הוא רבי יהודה בר׳ יצחק, נפטר בפאריז בשנת תתקפ״ד בן נ״ח שנה. תשובת מהרש״ל סי׳ כ״ט וכן בס׳ הסדרים סיים גור אריה, והסיום ומעשה בא עד סוף הסימן חסר שם ונמצא גם בכ״י ב׳ אבל אחר הסיום ובגבלתם לא תגעו ברגל שהוא סוף סי׳ שכ״ה חסר עד „גור אריה״ ומעשה בא כו׳ עד סוף הסימן. ובפרדס שם חסרים המלות „גור אריה״ ונמצא מעשה בא לידו שהלך להתפלל כמו לפנינו עד סוף הסימן.

[שכח] א) בפורים מתפלל אדם כו׳. הוא לשון סדור רע״ג דף ל״ו ע״ב הובא בפרדס סי׳ ר״ג וכן במח״ו צד 207 באיזה שינויים ובפרדס הוא כלשון הסדור שלפנינו. ב) מתפלל

הגיסים, ובברכת המזון מזכיר על הגיסים בהודאה, (ג) כדאמר רב ששת כתפלה, מה תפלה בהודאה, אף ברכת המזון בהודאה. (ד) וחייב אדם לקרות את המגילה בארבעה עשר ביום ובלילה, דאמר ר׳ יהושע בן לוי חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר אלהי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דומייה לי (תהלים כ״ב ג׳). (ה) ואמר ר׳ יהושע בן לוי נשים חייבות במקרא מגילה, דאף הם היו באותו הנס.

[שכט] (א) **והקורא** את המגילה מברך מנ״ח סימנא דרבנן, (ב) על המגילה, ושעשה גיסים, ושהחיינו (ג) ולאחר קריאתו הוא אומר האל הרב את ריבנו, (ד) עד האל המושיע, (ה) ואומר אשר הגיא וכו׳, (ו) ועומד [החזן] ואומר ואתה קדוש וסדר קדושה כולה, יתגדל תתקבל,-פיטום הקטורת וקדיש, (ז) ואם מוצאי שבת היא, לאחר סיום תפלת לחש אומר קדיש שלם, וקורא את המגילה, וכשהשלים עומד [החזן] לפני

אדם שמונה עשרה. במח״ו בפורים שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה כו׳ והובא שם נוסח של על הנסים וכן הובא הנוסח בסדור רע״ג שם ועיין מס׳ סופרים פ״כ ה״ח ובשאילתות פ׳ וישלח. ג) כדאמר רב ששת. שבת כ״ד ע״א. ד) וחייב אדם כו׳. מגילה ד׳ ע״א והובא בסדור רע״ג שם. ה) ואמר ריב״ל נשים חייבות במקרא מגילה. שם שם.

[שכט] א) והקורא את המגילה מברך מנ״ח סימנא דרבנן. בכ״י מס׳ הסדרים נשמטה המלה מנ״ח ונמצא גם בכ״י ב׳ וכן בפרדס סי׳ ר״ג והמו״ל בפרדס דפוס ווארשוי חסגיר המלות „דרבנן הוא״ ובאמת הכוונה היא סימן של רבנן, ובמח״ו סי׳ רמ״ז צד 212 הביא „הילכות פורים ומגילה לרב יהודאי גאון פסוקות וקצובות וקלות״ והביא שם ובמגילה מברך ג׳ ברכות קודם קרייתו מנ״ח, מקרא מגילה, שעשה נסים, שהחיינו, וגם בגמרא מגילה כ״א ע״ב איתא לפניה מאי מברך רב ששת מקטרזיא איקלע לקמיה דרב אשי ובריך מנ״ח, פירש״י מנ״ח על מקרא מגילה ושעשה נסים ושהחיינו. ב) על המגילה ושעשה נסים ושהחיינו. הוא הפירוש על הסימן, ובפרדס שם כתוב מפורש: מ׳ מקרא מגילה, נ׳ נסים ח׳ שהחיינו. ג) ולאחר קריאתו הוא אומר האל הרב את ריבנו עד האל המושיע. ברכת הרב את ריבנו נזכרה בגמרא מגילה כ״א ע״ב וכן הובא בסדור רע״ג דף ל״ה סוף ע״ב והביא שם והכי אמר רבינו נתן ראש ישיבה הכי נהגינן במתיבתא לומר ברכת הרב את ריבנו וכו׳ ולא אמרינן האל הרב את ריבנו ומובא בהעיטור עשרת הדברות דף מ״ו ע״ב ועיין בטור או״ח סי׳ תרצ״ב שהביא כן בשם רב עמרם גאון. ועיין ירושלמי מגילה פ״ד ה״א הלשון בנוכח הרב את ריבך והנוקם את נקמתך הגואלך והמושיעך מכף עריציך ועיין גם במס׳ סופרים פי״ד ה״ה. ובמח״ו צד 218 הובא גם פיוט מושיע ומגן, גם פיוט להראב״ע קוראי מגילה הם ירננו אל אל, גם פיוט מרבינו יצחק מדנפירא והוא הריצב״א. ד) עד האל המושיע. בכ״י ב׳ מסיים בזה וכל השאר חסר ומתחיל שחרית מתפלל י״ח, ונמצא לנכון גם בס׳ הסדרים. ובפרדס שם איתא כך: אחר קריאת המגילה ואחר הברכה עומד החזן ואומר ואתה קדוש וסדר קדושה כולה קדיש כולו. ואח״כ הובא ואם מוצאי שבת היא כו׳ כמו לפנינו בכ״י א׳ (כ״י פארמא). ה) ואומר אשר הניא וכו׳. נוסח הפיוט הזה הובא במח״ו צד 214 ורשום „וזה פיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה״. ומוזכר בהגהות מיימוניות ה׳ מגילה פ״א ובעל שבלי הלקט השלם סי׳ ר׳ הביא: מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה כגון אשר הניא. ובעל תולדות הקליר הערה 20 חשב שנתחבר בימי הגאונים. ו) ועומד החזן. מכאן עד סוף הסימן מובא במח״ו צד 218. ז) ואם מוצאי שבת היא כו׳ ומתחיל ויהי נועם. בעל שבלי הלקט סי׳ קצ״ט הביא ורבינו שלמה ז״ל הורה פורים שחל להיות במו״ש אומרים ויהי נועם כו׳ ע״ש וראיתי בתניא סי׳ מ׳ שהביא פורים שחל להיות במו״ש מצאתי בשם רבינו שלמה שאין אומרים ויהי נועם, יש לתקן אומרים ויהי נועם כמו שהוא לנכון בשבלי הלקט אשר משם נובע המאמר, וגם בפרדס שם הובא לנכון ואומר ויהי נועם.

התיבה ומתחיל ויהי נועם, ואומר [ואתה] קדוש וסדר קדושה, ואינו אומר ובא לציון בלילה, שאין גאולה בלילה:

[של] (א) **בשחרית** מתפלל שמונה עשרה, ומזכיר על הניסים בהודאה, לאחר סיום תפלתו אומר קדיש, (ב) עד דאמירן בעלמא. ואין אומרים הלל בחוצה לארץ, (ג) ומוציאין ספר תורה בגדלו ורוממו, (ד) וקורין בו שלשה בפרשת ויבא עמלק, ואע״ג שאין בפרשה עשרה פסוקים אלא ט׳ פסוקים ולא יותר, קדיש עד דאמירן, ואחריה מקרא מגילה, ומחזיר ספר תורה לתיבתו (ה) בהלל ובהודאה, ויש שמחזירין אותו למקומו לכבודו קודם, ושוב חוזר וקורא מגילתו, קורא את המגילה פותח בתהלה וסדר קדושה, ובא לציון, קדיש תתקבל:

[שלא] (א) **בפורים** אין אומרים למנצח, משום דכתיב ביה יענך ה׳ ביום צרה (תהלים כ׳ ב׳), וצרה בפורים לא מדכרינן לפי שנאמר ימי משתה ושמחה (אסתר ט׳ כ״ב), וכן למחר אינן אומרים למנצח, (ב) ואין נופלים על פניהם בתחנונים בשניהם.

[של] א) שחרית מתפלל גם שמונה עשרה. הובא גם בפרדס סי׳ ר״ב ובמח״ו צד 218. ב) עד דאמירן בעלמא, ואין אומרים הלל בחוץ לארץ. בפרדס שם עד דאמירן (עולה שאין אומר בחוצה לארץ) המו״ל את הפרדס בדפוס ווארשוי חסגיר את חמלות לפי שאין להם מובן אבל באמת צ״ל עד דאמירן בעלמא (במקום בטעות „עולם״) ואח״כ צ״ל ואין אומר הלל בחוצה לארץ, כמו שהוא לפנינו בסדור ובכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים כתוב שאין אומר הלל על הנס שבחוצה לארץ. ובמח״ו צד 218 הביא כך סיים תפילתו אומר קדיש עד דאמירן, ולפיכך אין אומרים הלל בפורים לפי שקריאת המגילה עולה לו להלל כדאמר רבא פ״ק דמגילה [י״ד ע״א] קרייתה זו היא הלילא, ויש אומרים לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ ע״כ ולפנינו בגמרא רב נחמן אמר. והנה במח״ו שם נמצא הוספה ורשום ת׳ והביא בהוספה ובספר ילמדנו כתוב למה אין אנו אומרים הלל בפורים כו׳, כל המאמר הוא בפסיקתא רבתי פ״ב ויען כי מתחיל ילמדנו רבינו נר של חנוכה לכן יכנהו ילמדנו ואולי הי׳ לפניו בילמדנו הנאבד והסיום שם ובתלמוד בבלי במגילה הוא בדף י״ד ע״א. ג) ומוציאין ספר תורה בגדלו ורוממו. בפרדס ובמח״ו שם איתא בגדולה ורוממות, בכ״י ב׳ בגדלות ורוממות ובס׳ הסדרים נאמר רק ומוציאין ספר תורה ואולי הכוונה בגדלו ורוממו על הפסוקים שנהגו לקרות בשעת הוצאת ספר תורה היינו גדלו לה׳ אתי, וכן רוממו ה׳ אלהינו והשתחוו להדום רגליו, רוממו ה׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו, ואמירת גדלו נזכר כבר במס׳ סופרים פי״ד הי״א ע״ש. ד) וקורין בו שלשה בפרשת ויבא עמלק ואע״ג שאין בפרשה עשרה פסוקים אלא ט׳ פסוקים ולא יותר. בגמרא מגילה כ״א ע״ב איתא אין פוחתין מעשרה פסוקים בבהכ״נ וכתבו התוס׳ ד״ה אין פוחתין וא״ת והרי פרשת עמלק דליכא אלא תשעה פסוקים, וי״ל דשאני פרשת עמלק דסידרא דיומא הוא כו׳. והוא כן בירושלמי מגילה פ״ד ה״ב (ע״ה ע״א) לא יפחתו מעשרה פסוקים כו׳ התיב רבי פילפי כו׳ הרי פרשת עמלק. א״ל שנייא היא שהיא סדורה של יום. ה) „בהלל ובהודאה״. ליתא בפרדס ונמצא גם בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים וגם במח״ו שם.

[שלא] א) בפורים אין אומרים למנצח משום דכתיב ביה יענך ה׳ ביום צרה כו׳. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים וגם במח״ו צד 219. אבל בפרדס נלקה המאמר בחסר וכך איתא שם: בפורים אין נופלין על פניהם דכתיב בהו ימי משתה ושמחה ואמר מר אסורין בתענית זה וזה. ויש לתקן כמו שהוא לפנינו בסדור. גם מה שהובא בפרדס ואמר מר אסורין בתענית זה וזה יש לתקן אסורין זה בזה והוא בגמרא תענית י״ח ע״ב ומגילה ה׳ ע״ב, והכוונה לאסור את זה בזה כגון בני ט״ו דקרו בי״ד ובני י״ד בט״ו כמו שפי׳ רש״י שם ואולי המלה בתענית נוסף לציין מקום המאמר שהוא בתענית. ב) ואין נופלין על פניהם. עיין תוס׳ מגילה ה׳ ע״ב ד״ה שאסורים בהספד שהביאו השיב רש״י כו׳ וסיימו אלא ודאי לא הוי אלא לענין שאין נופלין על פניהן דלא הוי יום צרה אלא יום שמחה. ובעל שבה״ל סי׳ ר׳ הביא ואע״ג שכתב רב

משום דכתיב להיות עושים את שני הימים האלה (שם שם כ״ז), ערים המוקפים בט״ו וכפרים בי״ד, (ג) ואמר מר אסורין זה בזה, ואינו אומר שיר מזמור לאסף:

[שלב] (א) [**המבקש** לצאת בדרך ורוצה לקרות את המגילה בי״א בי״ב בי״ג, אם יכול ליקח עמו מגילה יעשה כל תקנה שיוכל ויקח אותה כדי שיקרא אותה בזמנה, ואם איננו יכול לקרות, יקרא אותה בי״א או בי״ב או בי״ג, כמו שאמרו חכמים, (ב) דתניא חנניה אומר חכמים הקילו על הכפרים להיות מקדימין ליום הכניסה, כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכין, ומכאן אנו למדין שאע״פ שזמן מגילה בי״ד משום מים ומזון תיקנו להם חכמים להקדים, וכ״ש בשאינו יכול, ואי אפשר לו שמשימין אותו כבני כפרים מקל וחומר, ויקרא מן ויהי בימי, עד לכל זרעו, (ג) מיהו אל יקרא אותה אלא בעשרה, (ד) דאמר רב מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד, שלא בזמנה קורין אותה בעשרה, ורב אסי אמר בין בזמנה שלא בזמנה בעשרה, הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי ומשום הדור מצוה והלכתא כרב אסי, ועד כאן לא פליגי אלא בזמנה, אבל שלא בזמנה הכל מודים שאין קורין אותה אלא בעשרה, והילכך אם קרא אותה בזמנה בעשרה מברך לפניה ולאחריה, ואם היו פחות מעשרה אל יברך לא לפניה ולא לאחריה, (ה) וכן מי שבא מן הדרך לאחר זמנה בין ביחיד בין בעשרה לא יקרא, ואם מבקש לקרותה שיקרא כאדם שקורא בתורה ובנביאים ובכתובים, לא יברך לא לפניה ולא לאחריה, שכך אמרו חכמים מגילה נקראת לא פחות ולא יותר:]

[שלג] (א) **הקורא** את המגילה בציבור, כורך וקורא אותה כספר תורה,

---

עמרם גאון זצ״ל [הוא בסדור שלו דף ל״ז ע״ב] מנהג שיורדין תנאין ואמוראין ואבות בית דין ונופלין על פניהם מ״מ אנו לא נהגו כן ואין מנהגינו ליפול על פנים. ובפרדס שם אחר ואמר מר אסורין בתענית זה וזה סיים עוד אוכלין ושותין ומשמחין ומזמרין על שולחנם ובבית חבריהם ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים, במקום שיש להם ספק אי עירם מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אי לאו, קורין אותה בי״ד כהלכתה ובט״ו קורין אותה בלא ברכה ושמחים זה בזה ע״כ, וזה ליתא בסדור. וראיתי כי בעל שבלי הלקט סי׳ קצ״ה הביא מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל במקום שיש בו ספק כו׳. כוון לזה אשר הבאתי מהפרדס. ג) ואמר מר. מגילה ה׳ ע״ב, תענית י״ח ע״ב.

[שלב] א) המבקש לצאת לדרך כו׳. כל הסימן חסר לפנינו בכ״י א׳, ונמצא בכ״י ב׳, ובס׳ הסדרים, ובפרדס סי׳ ר״ד ובמח״ו סי׳ רמ״ג צד 207 וגם בעל שבלי הלקט סי׳ קצ״ח (ע״ז ע״א) הביא ובשם רבינו שלמה זצ״ל מצאתי המבקש לצאת לדרך כו׳ כל המאמר כמו שהוא בפרדס שם ועי״ש בשבלי הלקט ובטור או״ח סי׳ תרפ״ה מה שהביא שדרו ממתיבתא ועי״ש בב״י שהאריך בזה. ב) דתניא חנניה אומר חכמים הקילו כו׳. במגילה ד׳ ע״א ושם הגי׳ א״ר חנינא. ג) מיהו אל יקרא אותה אלא בעשרה. בסדור רע״ג איתא כך והקורא את המגילה בזמנה אינו קורא אותה אלא בעשרה שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה לענין מגילה אמר רב מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד ושלא בזמנה בעשרה רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה הות עובדא וחש לה להא דרב אסי וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי הלכה כרב אסי. וזה הובא ברא״ש מגילה פ״א בשם רע״ג ועיין במרן ב״י טור או״ח סי׳ תר״ץ שהאריך בזה. ד) דאמר רב מגילה בזמנה כו׳. מגילה ה׳ רע״א. וראיתי בערוך ערך מגל הביא המאמר מן מגילה דף ה׳ מגילה בזמנה ביחיד וכתב כלומר בארבעה עשר קורין אותה אפי׳ ביחיד, שלא בזמנה שמקדימין ליום הכניסה אין קורין אותה אלא בעשרה, פי׳ ר״ח הילכתא כרב כו׳ ע״ש. ה) וכן מי שבא מן הדרך. זה הביא בעל שבלי הלקט סי׳ קצ״ה בשם רבינו שלמה זצ״ל ועי״ש מה שכתב בזה.

[שלג] א) הקורא את המגילה בציבור כורך וקורא אותה כס״ת. הוא לשון רע״ג בסדורו

ואינו פושטה כאיגרת, שבשתי ישיבות ובבית רבינו שבבבל ובכל מקומות [ארץ] ישראל קורין כספר תורה, וכן מנהג:

[שלד] (א) **ומגילה** שאינה משורטטת אין אדם יוצא בה ידי חובתו: (ב) קרא סירוגין ומתנמנם יצא, (ג) סירוסין לא יצא, (ד) ר' מונא אומר משום רב יהודה אף בסירוגין אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, (ד) והכי אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא בהלל ובמגילה ובקריאת שמע אם פסק כדי לגמור את כולה אינו חוזר, (ו) דאמר רב יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות [ביום] יצא, אע"פ שאמר שמואל הלכה כר' מונא שאמר משום ר' יהודה אם שהה כדי לגמור את כולה (ז) [חוזר לראש, מיהו קיי"ל שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, הילכך בהלל ובמגילה ובק"ש אע"פ ששהא כדי לגמור את כולה] אינו חוזר לראש, אלא למקום שפסק משום (ח) דהלכתא כר' יוחנן:

[שלה] (א) **והיכא** דקרי ליה מסיפא לרישא, לא נפיק ידי חובתו, (ב) דתנן

(דף ל"ז ע"א) וכן הובא בפרדס סי' ר"ד. וראיתי במח"ו צד 213 הביא וז"ל: והקורא את המגילה בציבור כורך וקורא בה כספר תורה, ורשאי הוא לפסוק בכל מקום שירצה, בין בסוף פסוק בין באמצע פסוק וכן מנהג בשתי ישיבות והכי נמי אמר רב עמרם גאון ריש מתיבתא, וכן כתב רב יהודאי גאון הקורא את המגילה בציבור כורך וקורא בה כבספר תורה ואינו פושטה כאיגרת, שבשתי ישיבות [ובבית] רבינו שבבבל ובכל מקומות [של ארץ] ישראל קורין אותה כספר תורה וכן עמא דבר. ונמצא שם הוספה ורשום ת' „ורב האי גאון אמר מנהגא (דחזנא) [דחזי לן] קורא ופושטה כאיגרת, אבל הקורא וכורך כספר תורה לא חזא לן" ודברי רב האי גאון הובאו ברי"ף מגילה פ"א וכן הביא הרא"ש פ"ק דמגילה סי' ז' וכן הוא בטור או"ח סי' תר"צ ע"ש מה שהביא בשם רב נטרונאי, ובעל שבלי הלקט השלם סי' קצ"ח (ע"ח ע"ב) הביא זה בשם רב צמח גאון זצ"ל והביא ג"כ דברי רב האי גאון ודבריו נובעים מן ערוך ערך מגל, וע"ש בערוך השלם שהביא וכן הובא באו"ז ה' מגילה סי' ש"ע, וסיים וכתב הר' משה בר מיימון זצ"ל ומנהג כל ישראל שהקורא את המגילה קורא ופושטה כאיגרת וכשיגמור חוזר וכורכה כולה ע"כ וכן הגהות מיימוניות מגילה פ"ב באות צ' הביא אמנם כתב רב צמח גאון דהקורא את המגילה קורא וכורך כס"ת וכן מנהג בשתי ישיבות ובית רבינו שבבבל ובכל מקום ישראל וכן כתב ר' פלטוי גאון אבל רבינו האי גאון כתב כדברי המחבר (ר"ל כהרמב"ם) כו'.

[שלד] א) ומגילה שאינה משורטטת אין אדם יוצא בה ידי חובתו. הוא לשון רע"ג בסדורו דף ל"ו ע"ב וכן הובא בפרדס סי' ר"ד. בגמרא מגילה ט"ז ע"ב איתא רק מלמד שצריכה שירטוט. ב) קרא סירוגין כו'. משנה מגילה י"ז ע"א ופירש"י קורא מעט ופוסק וקורא מעט וחוזר ופוסק. ובפרדס חסר זה ומתחיל במאמר שלאחריו והיכא דאיכא מגילה כתובה בין הכתובים. והובא בסדור רע"ג דף ל"ז ע"א. ג) סירוסין לא יצא. גמרא שם י"ח רע"ב ופירש"י סירוסין למפרע כמו סרס את המקרא. ד) ר' מונא אומר כו'. גמרא שם והובא גם בסדור רע"ג שם. ה) והכי אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא. הוא לשון רע"ג בסדור דף ל"ז ע"א. ו) דא"ר יוחנן. ר"ה ל"ד ע"ב והובא בסדור רע"ג שם. ז) חוזר לראש מיהו קי"ל כו'. הוספתי כמו שהוא לנכון בסדור רע"ג ובמח"ו והשמיט המעתיק מן את כולה עד את כולה. ח) דהלכתא כר' יוחנן. ר"ל דלא כר' מונא. בעל שבלי הלקט סי' קצ"ח הביא רבינו יצחק פאסי זצ"ל פסק דלית הילכתא כר' מונא אלא אפי' אם שהה כדי לגמור את כולה יצא, וכן פסק רבינו חננאל ורבינו ישעי' זצ"ל ועשרת הדברות, ויראים פסק כר' מונא והכי איפסק הילכתא בירושלמי עכ"ל. הכוונה לירושלמי מגילה פ"ב ה"ב וגם בשאילתות פ' ויקהל פסק דחוזר. וכן ראיתי בבה"ג ה' מגילה שכתב וליתא לדרבי מונא אלא אע"פ ששהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר אלא למקום שפסק ועיין שו"ת הרשב"א סי' רמ"ד.

[שלה] א) והיכא דקרי ליה מסיפא לרישא כו'. הוא לשון הבה"ג ריש ה' מגילה וכן הובא ג"כ במח"ו צד 208. ב) דתנן. מגילה י"ז ע"א.

הקורא את המגילה למפרע לא יצא, (ג) ומתבעי ליה למקרייה כולה, (ד) דאמר ר׳ חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכא כדברי האומר כולה:

[שלו] (א) **והיכא** דאיכא מגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, לא מיבעי ליה למקרי בה, והני מילי בציבורא. אבל ביחיד נפיק ידי חובתו, (ב) דאמר ר׳ אבא אמר ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן הקורא את המגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, הני מילי בציבורא, אבל ביחיד נפיק ידי חובתו:

[שלז] (א) **והיכא** דשמע ליה מחרש שוטה וקטן לא נפיק, (ב) דתנן הכל כשרין לקרות את המגילה, חוץ מחרש שוטה וקטן ור׳ יהודה מכשיר בקטן, ולית הילכתא כוותיה, כיון דלאו בני חיובא נינהו, (ג) לא מפקי אחרים ידי חובתן. ולא שנא קרי לה חד גברא, ולא שנא קרי לה כמה גברי בהדי הדדי (ד) כמאן פרשתא דמי, (ה) דתנן הקורא את המגילה עומד ויושב, קראה אחד קראוה שנים יצאו, (ו) [ומאן דקרי לה, מיבעי ליה לכווני דעתיה, ומאן דשמע ליה צריך לכווני דעתיה ואי לא לא נפיק], (ז) ומאן דעייל לבי כנישתא ואשכח ציבורא דקרו לה חצייה לא לימא אשמע לה מהכא לסופה, והדר אשמע רישא דלא שמעית אלא לקרייה מרישא לסופה:

[שלח] (א) **כל היום כשר לקריאת** המגילה, ולקריאת הלל, ולתקיעת שופר, ולנטילת לולב, ולתפילת מוסף, זה הכלל כל שמצוותו ביום כשר כל היום כל שמצוותו בלילה כשר כל הלילה, (ב) והיכא דלא קרי ליה מפניא קרי ליה (ג) [כולי לילא, והוא דלא עלה עמוד השחר, וביממא נמי היכא דלא קרייה

ג) ומתבעי ליה למקרייה כולה. הוא לשון הבה״ג שם. ד) דאמר ר׳ חלבו. מגילת י״ט ע״א.

[שלו] א) והיכא דאיכא מגילה הכתובה בין הכתובים. הוא לשון הבה״ג ה׳ מגילת ורשום „פסק״ ובגמרא מגילה י״ט ע״א הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא וכתב רש״י שם ספרים שהיו בימי החכמים כולן בגליון כס״ת שלנו, ובפרדס חסר מאמר שלם עיין לעיל סי׳ של״ד הערה ב׳ ומתחיל מכאן. ב) דאמר ר׳ אבא אמר ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן. בבה״ג שם דאמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא אמר רבי חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן. אבל בגמרא לפנינו י״ט רע״ב א״ר חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן ובפרדס סי׳ ר״ד הובא דאמר ר׳ אבא בריה דר׳ חייא בר אבא אמר ר׳, צ״ל אמר ר׳ יוחנן.

[שלז] א) והיכא דשמע ליה מחרש שוטה וקטן. הוא לשון הבה״ג מגילה שם. ב) דתנן הכל כשירין כו׳. מגילה י״ט ע״ב. ג) לא מפקי אחרים ידי חובתן. בבה״ג שם סיים דתנן [ר״ה כ״ט ע״א] זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. וחסר גם בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים. ד) כמאן פרשתא דמי. וכ״ה בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים, ובפרדס ובמח״ו הגי׳ כמו פרשתא שפיר דמי ובבה״ג שם הגי׳ כמאן דעבדין פרשתא שפיר דמי. ה) דתנן. מגילה כ״א ע״א. ו) ומאן דקרי לה. הוא לשון הבה״ג והובא לנכון בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים ובמח״ו, רק המלות „ומאן דשמע ליה צריך לכווני דעתיה״ ליתא בבה״ג וכן ליתא בפרדס סי׳ ר״ד, ועיין בטור או״ח סי׳ תר״צ ובב״י שם. ז) ומאן דעייל לבי כנישתא כו׳. הוא לשון הבה״ג ה׳ מגילה שם, ובבה״ג שם אחר הסיום אלא לקרייה מרישא לסופה סיים דת״ר הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקראו חצייה לא יאמר אגמור חצייה עם הציבור ואחזור ואקרא את חצייה הראשון אלא קוראה מתחילתה ועד סופה. הוא בגמרא מגילה י״ח ע״ב. ובפרדס לא הובא כל המאמר ומאן דעייל, ומתחיל שם קראה על פה לא יצא.

[שלח] א) כל היום כשר לקריאת מגילה. משנה מגילה כ׳ ע״ב והובא בבה״ג ה׳ מגילה שם. ב) והיכא דלא קרי ליה מפניא. הוא לשון הבה״ג שם. ג) כולי לילא כו׳. הוספתי כמו שהוא לנכון בבה״ג שם ובמח״ו צד 209 וכן בכ״י ב׳ אבל בסדרים חסר ג״ב ומלא שיבושים.

מצפרא קרי לה כולי יומא ושפיר דמי: וכי קרי מתבעי ליה] למיקרייה [במגילה] דכתיבא [כ]הילכתא (ד) ומסרגלא [וכתיבא] בדיותא, ודלא בדיפתרא או על מחקא, או דכתיבא בסממני [בסומקא] או ביורקא או בדהבא, עד שתהא כתובה אשורית על הספר, ובדיו, והיכא נמי דכתיבא קרא וקרי בתרגומא לא יצא [אי נמי כתיבא בתרגומא וקרי ליה בקרא לא נפיק, דהיינו על פה, (ה) ותנן קראה על פה לא יצא, (ו) והיכא דחייטא (ככצתא) [בכיתנא פסולה] (ז) דאמר ר׳ חלבא אמר ר׳ הונא בר גוריא אמר רב מגלה נקראת ספר, ונקראת איגרת, נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה, ונקראת איגרת שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשרה, אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שיהיו משולשין. (ח) שיור התפר הלכה למשה מסיני.

[שלט] (א) **ועדיף** משמע מקרא מגילה [בזמנה] ממיגרס באורייתא (ב) דאמר רב יהודה אמר שמואל כהנים בעבודתן ולויים בדוכנן וישראל במעמדם כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. (ג) [מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה]:

[שמ] (א) **אמר** רב מגילה בזמנה ביחיד, שלא בזמנה בעשרה, [ורב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה] הוה עובדא וחש ליה רב להא דרב אסי והילכתא כרב אסי:

[שמא] **וכשהוא** קורא את פרשנדתא ואת דלפון. עשרת בני המן בן המדתא חייב לקרותם כולם בנשימה אחת ולא יפסיק בהם, (א) דאמר ר׳ זירא דמן יפו עשרת בני המן [ועשרת] צריך למימרינהו בנשימה אחת, מאי טעמא (ב) כולהו נפקי נשמתייהו בשעה חדא: וצריך שיהא ארוך ו׳ של ויזתא, (ג) דאמר ר׳ יונה

ד) ומסרגלא וכתיבא בדיותא כו׳. הוא לשון הבה״ג, ובכ״י ב׳ הלשון משובש מאד. ובסוף סיים חבה״ג אחרי המלות על הספר ובדיו דתנן היתה כתובה בסם בסיקרא כו׳ הוא דף י״ז ע״א. ה) ותנן קראה על פה לא יצא. משנה מגילה י״ז ע״א. ובפרדס סי׳ ר״ד נלקה המאמר בחסר ומתחיל קראה על פה, לא יצא ואפילו היכא דכתב בתרגומא ואי זה הוא קרי לה כמקרא על התרגום לא יצא דהיינו על פה והוא בטעות ויש לתקן כמו שהוא לפנינו בסדור. ו) והיכא דחייטא ככצתא. תקנתי בכיתנא פסולה כמו שהוא בבה״ג שם וכן במח״ו ובכ״י ב׳ והיכא דחייטא בכתיבה צ״ל בכיתנא, ובס׳ הסדרים נאמר לנכון בכותנא פסולה וכן הוא לנכון בפרדס סי׳ ר״ד. ז) דאמר ר׳ חלבו כו׳. מגילה י״ט ע״א והובא בבה״ג, ובפרדס בטעות א״ר אחא בר גוריא צ״ל א״ר הונא בר גוריא. ח) שיור התפר כו׳. שם י״ט ע״ב והובא בבה״ג.

[שלט] א) ועדיף משמע מקרא מגילה ממיגרס באורייתא. הוא בבה״ג ה׳ מגילה. בפרדס חסר כל זה ואחר הסיום שיור התפר הלכה למשה מסיני מתחיל ודוכהא דלא נהיגי למעבד מלאכה בפורים, הוא לפנינו בסדור להלן סי׳ שמ״ג. אבל נמצא לנכון גם במח״ו צד 209 וכן הוא בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים. ב) דאמר רב יהודה אמר שמואל. בגמרא מגילה ג׳ ע״א הגי׳ דאמר רב יהודה אמר רב אבל בערכין ד׳ ע״א הגי׳ כמו לפנינו בסדור וכ״ה גם בבה״ג ה׳ מגילה ג״כ. ג) מכאן סמכו כו׳. הוספתי כמו שהוא בכ״י ב׳ וכן בבה״ג שם ובמח״ו והוא בגמרא מגילה שם וחסר גם בס׳ הסדרים.

[שמ] א) אמר רב מגילה בזמנת ביחיד. מגילה ה׳ ע״א והובא בבה״ג שם. ב) והילכתא כרב אסי. כן הובא בסדור רע״ג דף ל״ז ע״א ועיין לעיל סי׳ של״ב הערה ג׳.

[שמא] א) דאמר ר׳ זירא דמן יפו כו׳. מגילה ט״ז ע״ב ושם הגי׳ אמר רב אדא דמן יפו והרי״ף והרא״ש הביאו א״ר אבא דמן יפו. ב) כולהו נפקי נשמתייהו בשעה חדא. בגמרא שם כולהו בהדי הדדי נפקו נשמתייהו. ג) דאמר ר׳ יונה אמר ר׳ זירא. כן גי׳ הרי״ף והרא״ש אבל בגמרא מגילה שם הגי׳ אמר ר׳ יוחנן.

אמר ר׳ זירא צריך (דמתחיה) [למימתחה] בזקיפא, מאי טעמא דכולהו בחד זקיפא איזדקיפו:

[שמב] (א) **תני** רב יוסף שמחה ומשתה ויום טוב, שמחה (ב) [שאסור בהספד, משתה שאסור בתענית], ויום טוב שאסור בעשיית מלאכה, (ג) רבה בריה דרבא אמר הספד ותענית קיבלו עליהם, מלאכה לא קיבלו עליהם, דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט׳ י״ט), ולבסוף כתיב ימי משתה ושמחה (שם שם כ״ב) ואילו יום טוב לא כתיב, דיום טוב לא קיבלו עליהם, (ד) וסעודת פורים שאכלוה בלילה לא [יצא ידי חובתו] מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתיב:

[שמג] (א) **ודוכתא** דלא נהיגי למיעבד מלאכה בפורים, (ב) לא ניבדל בהדייהו, (ג) דרב (חייה) [חזייה] לההוא גברא דזרע כיתנא בפורים ולטייה ולא צמח כיתנא (ד) מיכדי לא קיבלו עלייהו אמאי לטייה, (ה) [משום] דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור ומנלן דמנהגא מילתא היא, (ו) אמר רב שמן בר אבא אמר ר׳ יוחנן אמר קרא שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך (משלי א׳ ח׳):

וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו בצרור החיים.

[שמד] (א) איש יהודי וגו׳ ומרדכי יצא, ליהודים היתה אורה וכי מרדכי היהודי,

---

[שמב] א) תני רב יוסף. מגילה ה׳ ע״ב וחובא בבה״ג שם. ב) „שאסור בהספד משתה שאסור בתענית״. הוספתי כמו שהוא בגמרא שם. ג) רבה בריה דרבא אמר. גמרא שם. ד) וסעודת פורים שאכלוה בלילה לא יצא. בה״ג שם. ה) דאמר רב. בגמרא שם ז׳ ע״ב הגי׳ אמר רבא.

[שמג] א) ודוכתא דלא נהיגי למיעבד מלאכה כו׳. הוא לשון הבה״ג שם. ב) לא ניבדל בהדייתו. בבה״ג הגי׳ לא נעביד יחיד מלאכה אלא נבטיל בהדייתו. ובפרדס אחר שחסר מאמר גדול מתחיל ודוכתא דלא נהיגי למיעבד מלאכה בפורים לא ליעבד אלא לבטול בהדייהו עיין לעיל סי׳ של״ט הערה א׳ ובכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים ודוכתא דלא נהיגי למעבד מלאכת בפורים לא נעביד מלאכה בפורים אלא נבדיל בהדייהו. ג) דרב [חזייה] לההוא גברא דזרע כיתנא בפורים. מגילה ה׳ ע״ב ובגמרא שם דהוה קא שדי כיתנא ופירש״י שדי כיתנא זורע פשתן. וגם בבה״ג סוף ה׳ מגילה הביא דשדי כיתנא. וכן בשאילתות ויקהל וגם במח״ו צד 210 הובא כמו לפנינו בסדור וכ״ה בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים. אבל בפרדס סי׳ ר״ד וכן בדפוס קושט׳ דף מ״ז ע״ג הובא גי׳ אחרת דרב חזי גברא דשרי כיתנא במיא נראה שהיו לפניו הגי׳ דשרי ברי״ש והוא מלשון שורין בדחז״ל והוסיף מלת במיא ותכוונה שהיה שורה כיתנא במים. ד) מכדי לא קיבלו עלייהו אמאי לטייה. בפרדס תגי׳ ואמר מכדי י״ט שהוא אסור בעשיית מלאכה לא קיבלו עלייהו ואמאי לטייה. ה) משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור. בכ״י ב׳ סיים אי אתה רשאי להתירן בפניהם והוא בגמרא פסחים נ׳ סע״ב. ו) אמר רב שמן בר אבא א״ר יוחנן. כן הובא בבה״ג שם וכן בפרדס שם, במח״ו ובכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים. ולא מצאתי המקור ובשאילתות פ׳ ויקהל הגי׳ ומנ״ל דמנהגא מילתא היא אמר רבא בר אבא א״ר יוחנן אמר רב דכתיב שמע בני וגו׳ והעיר הגאון הרי״ב ז״ל בשאילת שלום סי׳ ע״ד: הוסיף גאון מדלי׳ וכתב ומנ״ל דמנהגא מילתא כו׳ ולא ידעתי מקומו, ע״ש שהביא דמעין דבר זה הוא בפסחים נ׳ ע״ב ע״ש ובחולין צ״ג ע״ב איתא א״ר יוחנן לר׳ שמן בר אבא הני ביעי חשילתא שריין ואת לא תיכול משום אל תטוש תורת אמך ופירש״י אל תטוש תורת אמך, מנהג מקומך שאתה מבבל ושם נוהגין בו איסורא. לכן ברור שגם בשאילתות יש לתקן כן כמו שהוא בבה״ג ובסדור רש״י.

[שמד] א) איש יהודי וגו׳. הובא גם במח״ו צד 210 ובפרדס סי׳ ר״ה (דף ל״ח ע״א) הובא זה בשם הרב ר׳ קלונימוס והוא רבי קלונימוס איש רומי.

שנהגו העם לומר בפה אחד בשעת מקרא מגילה אינו חובה ואינו מנהג אלא שמחת תינוקות, אבל מקרא שלש עשרה מידות שנהגו העם לומר בשעת קריאת התורה בתענית, מנהג כשר הוא לפי שהן דברי חנונים ורחמים (ב) והם הם שלש עשרה מידות שאינן חוזרות ריקם (ודין) [ודרך] הוא ששליח צבור מתחיל ראש הפסוק ושותק עד שיפסוק המקרא מפי הציבור ואחר חוזר וגומר, ואינו אלא לרמז לצבור לאמרו, ולא מפני שהוא חובה להתחיל(ם) ולשתוק, (ג) וכן נהגו לומר וסלחת לעונינו ולחטאתינו וגו׳.

[שמה] (א) **מעשה** שהיה ואירע פורים באחד בשבת, וקדמו הציבור להתענות בחמישי לפני השבת, דהכי עמא דבר, (ב) ובאתה אשה לרכוב ולילך אחרי השלטונה, ושאלה לרבי אם אפשר שתתענה למחר ותאכל היום מפני טורח הדרך, ואמר רבי אעפ״י שאין זה תענית ציבור קבוע לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים, אלא [מנהגא] בעלמא שנהגו העם, שהרי אותן תעניות שהתענה מרדכי בשושן בפסח התענה ג׳ ימים, דכתיב (ג) [ויעבר מרדכי (אסתר ד׳ י״ז) (ד) ואמר רב שעבר יום ראשון של פסח בתענית, ואי משום] דברי הצומות וזעקתם (אסתר ט׳ ל״א) דכתב בקרא, לאו היינו קבלת צום לדורות (ה) דאם כן [וזעקתם] מה אנו זועקים, אלא הכי קאמר על דברי הצומות והזעקות וצרות שעברו עליהם בימי המן קבלו עליהם היהודים פורים לדורות זכר לסימן לניסים, מכל מקום לא התיר לאדם לעולם שיהא פורש מן הציבור, (ו) דאמרינן לא תתגודדו ולא תשימו (דברים י״ד א׳) לא תעשו אגודות אגודות. ויש (מפרשים) [פרושים] אע״פ שמתענין עם הציבור חוזרין ומתענין בששי כדי לסמוך התענית לפורים, שכך הוא דינו, הואיל ואי אפשר לו יעשה אותו מערב שבת ורבי קורא עליהם הכסיל בחושך הולך, הוא עצמו אינו מנהג שעושין זכר לדבר והוא מחמיר לעשות במקומו כאלו הוא קבוע מן התורה, כיון שהרגילו רבים [בחמישי] דיו בכך:

[שמו] (א) **ראינו** בני אדם שנוהגין בפורים לחלק מתנות לעבדים ושפחות בבתי ישראל, והיה הדבר קשה בעיני [רבי] כקוצים, לפי שנאמר ומתנות לאביונים,

---

ב) והם הם שלש עשרה מדות שאינן חוזרת ריקם. בפרדס שם סיים לפיכך כופלין הצבור כדי שיתגלגלו עלינו רחמים שתפלתן ותחינתן של צבור מקובלת היא משל יחיד. ג) וכן נהגו לומר וסלחת לעונינו ולחטאתינו. בפרדס הובא וכך ניהגו לומר בסליחות שמתחיל שליח צבור, וצבור גומרין.

[שמה] א) מעשה שהיה כו׳. הובא בפרדס סי׳ ר״ד וכן במח״ו צד 210. ב) ובאתה אשה. מכאן עד אם אפשר נשמט בפרדס, וראיתי בארחות חיים ה׳ מגילה סי׳ כ״ו הביא תשובת שאלה אל הר״ש ז״ל פעם אחת באת אשה ושאלה לפני הר״ש ז״ל כו׳ כוון לדברי רש״י שלפנינו. ג) ויעבר מרדכי. הוספתי כמו שהוא בפרדס ובמח״ו ובכ״י ב׳ וחסר גם בס׳ הסדרים. ד) ואמר רב. מגילה ט״ו ע״א וע״ש בפירש״י וכן עיין בפדר״א פרק נ׳. ה) דאם כן [וזעקתם] מה אנו זועקים. וכן הוא בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים הגי׳ ודכתב ודברי הצומות וזעקתם לא היה תענית צום ולא קבלת צום דא״כ מאי וזעקתם דכתב לדורות איכא דמה אנו זועקים, אלא הכי קאמר וכו׳ ובפרדס הובא כך ואי משום דברי הצומות וזעקתם דכתב בקרא לאו היינו קבלת צום לדורות דא״כ וזעקתם מאי זעקה לדורות איכא דמה אנו זועקים בשביל אסתר אלא זכירה ועשיה כדכתיב נזכרים ונעשים כלומר נזכרים אותם ימים לספר זה את זה והיינו קריאת המגילה ונעשים ימי משתה ושמחה, ותזכרת הדברים אין זו זעקה, א״כ דברי הצומות וזעקתם הכי קאמר על דברי הצומות וזעקתם והצרות שעברו עליהן כו׳. ו) דאמרינן. יבמות י״ג ע״ב.

[שמו] א) ראינו בני אדם שנותגין לחלק מתנות לעבדים ושפחות כו׳. בפרדס סוף

(אסתר ט׳ כ״ב) בישראל נאמר ולא בגוים, וזה הנותן פרוטה לעבד גוזל לעניים, ומראה עצמו כאילו מקיים עכשיו מצוות מתנות לאביונים הנאמרה באביוני ישראל, לפי שמתחילה התחילו עניים המתביישים לשלוח את התינוקות שלהם ביד גוים ומניקות לחזר התינוקות על פתחיהן של ישראל נהגו לתת אף לשפחות ומניקות אף שלא לצורך תינוקות, ואין רבי נוהג [היתר] בדבר וכדברי רבי טוב הזורק צרור לים, שמראה שמתנות פורים אף לגוים עושים, וקורא רבי עליו וכסף הרביתי (לך) [לה] וזהב עשו לבעל (הושע ב׳ י׳) שהרבה הקב״ה זהב לישראל והביאוהו לעבודת המשכן, וכשבא לידם מעשה העגל ויתפרקו כל העם את (נזמיהם) [נזמי הזהב] אשר באזניהם (שמות ל״ב ג׳) משל לאדם שהיה מקבל אורחים, באו אורחי ישראל וקיבלם, באו אורחי גוים וקיבלם, איבד את הראשונה, וזהו שאמרו עליו שוטה הוא ודרכו בכך, אף זה הנותן מעותיו לגוים בפורים איבד מתנות שנתן לאביונים, שאינו מראה כעושה לשם שמים, אלא כשוטה שדרכו בכך:

[שמז] (א) **ראש** ח ד ש ניסן הבא בשבת מפקי שלש תורות, וקרי שיתא בעניינא דיומא, וחד קרי ובראשי חדשיכם, ומפטיר בהחודש הזה, ובנביא בראשון באחד לחדש, ולא ליפטר בהשמים כסאי, אלא היכא דקרי איהו בראש חדש, לעולם קורין צו את אהרן קודם הפסח, ופרשת וידבר תחילת הספר קודם עצרת, וצומין בט׳ באב קודם ואתחנן, ופרשת אתם נצבים קודם ראש השנה, (ב) וסימניהון פקו״ד ופס״ח מנ״ו ועצר״ו צומ״ו וצל״ו קומ״ו ותקע״ו, (ג) וזהו שאמרו חכמים ר׳ שמעון בן אלעזר [אומר עזרא] תיקן להם לישראל שיהיו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבמשנה תורה קודם ראש השנה, מה טעם, כדי שתכלה השנה וקללותיה, שאף

סי׳ ר״ח נמצא כל זה רק בזה הלשון וכך מנהגו של רבינו קלונימוס הזקן כשמחלק מתנות לאביונים בפורים אינו נותן לעבדים ולשפחות כי כן הנותן פרוטה לעבד הרי גוזל את העניים כו׳ כל המאמר כמו שלפנינו. וראיתי בשבלי הלקט השלם סי׳ ר״ב שהביא ומצאתי שכך הי׳ מנהגו של רבינו קלונימוס הזקן כשהיה מחלק מעות לאביונים בפורים כו׳ כל המאמר כמו שהובא בפרדס. אולם בהגהות מיימוניות סוף פ״ב מהלכות מגילה הביא כתב תלמיד אחד לפני רש״י ראיתי בני אדם שנהגו לחלק מתנות פורים לעבדים ולשפחות כו׳ כל המאמר כמו שהוא בסדור לפנינו ובמנהיג ה׳ מגילה סי׳ כ״ו הביא מנהג צרפת שנהגו כו׳ וקרא רבינו שלמה עליהן המקרא וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל כו׳.

[שמז] *א*) ר״ח ניסן הבא בשבת. כ״ה גם בכ״י ב׳, אבל בס׳ הסדרים חסר כל זה ומתחיל הלכות עירובין. ובמח״ו צד 211 אחר הסיום לפנינו בסדור סי׳ שמ״ו נמצאים מאמרים אחרים ואח״כ בצד 221 מתחיל כמו לפנינו בסדור, ובפרדס נמצא זה בסי׳ י״ד. ב) וסימניהון כו׳. עיין בספר האורה סי׳ ע״ג (צד 81) והובא שם הסימן והעירותי בהערה ט״ז שמובא בהגהות מיימוניות ה׳ תפלה פי״ג וז״ל כתב בסדר רב עמרם סי׳ פקוד ופסח מנה ועצר צום וצלו קום ותקע הא לך פירוש, פקוד תרגומו של צו, ואח״כ פסח, מנה מניין שבמדבר סיני ואח״כ עצרת, צום תענית ת״ב, ואח״כ צלי שהוא ואתחנן, קום שהוא אתם נצבים, ואח״כ תקע בר״ה, ועיין בהמנהיג ה׳ פסח סי׳ ד׳ טעם הסימן פקוד ופסח וכעת מצאתי בסדר פרשיות של ימים טובים והפטרות שלחן, שהו״ל הרב המופלג מוהר״ר חיים מאיר הורוויץ ז״ל מפ״פ בספרו בית נכות ההלכות כ״י פארמא קובץ 1089 שם צד 42 הובא ג״כ הסימן ומבאר לעולם קורין פרשת צו קודם הפסח, וזה הסימן פקד ופסח, לעולם קורין פרשת במדבר סיני קודם העצרת וזה הסימן מני ועצר, לעולם מתענין תשעה באב קודם פרשת ואתחנן וזה הסימן צום וצלי, לעולם קורין פרשת ואתם נצבים קודם ר״ה וזה הסימן קום ותק״ע עכ״ל. ומה שהוא לפנינו ופרשת וידבר היינו במדבר סיני. ג) וזהו שאמרו חכמים. מגילה ל״א ע״ב.

עצרת ראש השנה לאילן הוא, (ד) שכן שנינו בעצרת על פירות האילן, וכל סימנין הללו אין זזין ממקומן, אלא פקו״ד ופס״ח בלבד, שהוא נוהג בשנה פשוטה אם נמשכות הפרשיות שיהא הפסח לפני קריאת צו את אהרן קורין שני סדרים בשבת אחת, כמו ויקחו לי תרומה ואתה תצוה, או ויקהל ואלה פקודי, ופעמים ארבעתם הראשונות עם האחרונות, אבל בשנה מעוברת קורין זאת תהיה תורת המצורע קודם הפסח, וסימן סגיר ופסח:

[שמח] **והקורא** קללות שבתורת כהנים אינו מפסיק בהן, (א) שכן שנינו אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולן, (ב) מה טעם לפי שאין [אומרים] ברכה על הפורעניות אלא האיך יעשה, (ג) כך אמרו חכמים כשהוא מתחיל [מתחיל] בפסוק שלפניהם, וכשמסיים [מסיים] בפסוק שלאחריהם, (ד) ואמר אביי לא שנו אלא בקללות שבתירת כהנים, אבל [קללות] של משנה תורה פוסק, מה טעם הללו בלשון רבים אמורות, ומשה רבינו מפי הגבורה אמרן (ה) [והללו בלשון יחיד אמורות, ומשה מפי עצמו אמרן], והעם לא נהגו לפסוק אפילו באותן של משנה תורה.

[שמט] (א) **ופרשת** האזינו קורין [אותה] כמו שהיו קורין אותה במקדש, והאיך אנו קורין [אותה], (ב) כך אמרו חכמים במוסף של שבת מה היו אומרים, (ג) אמר רב חנן אמר רב, ה׳ז׳י׳ו׳ ל׳ך׳ סימן, וכל שבת ושבת היה אומר אחת, ואמר רב חנן בר אבא אמר רב כדרך שחולקין אותה כאן כך חולקין בבית הכנסת, (ד) וכן אמר רב פלטוי ראש הישיבה (ה) ה׳ז׳י׳ו׳ ל׳ך׳ סימן, האזינו עד זכור ימות עולם [ומן זכור] עד ירכיבהו על במותי ארץ ומן ירכיבהו עד וירא ה׳ וינאץ, ומן וירא ה׳ וינאץ עד לו חכמו, ומן לו חכמו עד כי אשא אל שמים ידי, [ומן כי אשא] עד סוף השירה, כך היא ה׳ז׳י׳ו׳ ל׳ך׳ ששה מקומות, ובבית הכנסת קורין שביעי, ויבא משה עד סוף הפרשה:

[שנ] (א) **יש** מקומות שאין נוהגין ציבור ליפול על פניהם משנכנס ניסן לפי ששנינו במגילת תענית מריש ירחא דניסן כו׳, ולא היא דבטלה מגילת תענית (ב) כדאמר במסכת ראש השנה:

ד) שכך שנינו. מגילה שם, ובמשנה ר״ת ט״ז ע״א.

[שמח] א) שכן שנינו. משנה מגילה ל״א רע״א וכל הסימן הזה וסי׳ שמ״ט וש״נ ושנ״א חסר בכ״י ב׳. ב) מה טעם. גמרא שם ל״א ע״ב. ג) כך אמרו חכמים. שם שם. ד) ואמר אביי. שם שם. ה) והללו בלשון יחיד כו׳. הוספתי כמו שהוא בגמרא שם.

[שמט] א) ופרשת האזינו כו׳. נמצא גם בפרדס באמצע סי׳ י״ב וכן נמצא במח״ו סי׳ ש״נ צד 387. ב) כך אמרו חכמים. ר״ה ל״א ע״א. ג) אמר רב חנן בר אבא אמר רב. גמרא שם ולפנינו אמר רב ענן בר רבא אמר רב וכתב שם הגרי״ב ס״א אמר רב חנן. ובפרדס איתא אמר רב חנן בר אבא ושם יש לתקן הלשון כמו שהוא לפנינו אמר רב חנן בר רבא אמר רב הזי״ו ל״ך ואמר רב חנן בר רבא אמר רב כדרך שחלוקים כו׳ ובמח״ו נאמר לנכון אמר רב חנן ואח״כ הביא ואמר רב חנן בר רבא אמר רב. ד) וכן אמר רב פלטוי ראש הישיבה. כ״ה גם בפרדס ובמח״ו שם. ה) הזי״ו ל״ך סימן. עיין ברש״י בגמרא שם, ובמח״ו נמצא הוספה ורשום ת׳ (ר״ל תוספות) והביא פי׳ רש״י מגמרא ר״ה שם וכן הביא שם את תשובות הגאון רבינו נסים בר יעקב זצ״ל בשם רב סעדית גאון ז״ל.

[שנ] א) יש מקומות. הובא בפרדס ריש סי׳ י״ז וכן הובא במח״ו סי׳ רנ״ח צד 222. ב) כדאמר במס׳ ר״ה. הוא דף י״ט רע״ב תנאי היא פירש״י תנאי היא אי בטלה מגילת תענית, ובגמרא שם הלכתא בטלו והלכתא לא בטלו קשיא הלכתא אהלכתא לא קשיא כאן בחנוכה ופורים [לא בטלו] כאן בשאר יומי [בטלו].

[שנא] (א) **מוסר** ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו (משלי ג' י"א), כך כתוב במסכת סופרים אל תקוץ, אל תקצוץ משמע שלא תפסוק:

[שנב] (א) **אמר** רבי (ב) שבת שלפני הפסח נהגו העם לקרותו שבת הגדול, ואינן יודעים על מה, שאינו גדול יותר משאר שבתות השנה, אלא לפי שבניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה, (ג) כדאמר בסדר עולם ומקחו של פסח שבעשר היה בשבת שלפני הפסח, אמרו ישראל הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (שמות ח' כ"ב), אמר להם הקב"ה לישראל עתה תראו הפלא אשר אעשה לכם, הלכו ולקחו איש את פסחיהם, להיות להם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש, כשראו מצרים היו רוצים להנקם מהם, והיו מיעיהם מרותכין ובאש נדעכין, ונידונו ביסורין ובחולאים גדולים ורעים ומרים, ולא הזיקו מאומה לישראל, ועל שם

[שנא] א) מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו. כך כתוב במס' סופרים אל תקוץ אל תקצוץ משמע שלא תפסוק. הוא במס' סופרים ריש פרק י"ב מפסיקין בברכות ואין מפסיקין בקללות אמר ר' חייא בר גמדא מה טעם ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשם קוצים. ובגמרא בבלי מגילה ל"א ע"ב אין מפסיקין] בקללות מנה"מ אמר ר' חייא בר גמדא אמר רבי אסי דאמר קרא מוסר ה' בני אל תמאס וכתב רש"י שם במס' סופרים יליף לה מסיפא דקרא ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשו קוצין קוצין, פסקים פסקים לשון קציצה עכ"ל והרא"ש הביא הכתוב בשלימות מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו וכן בירושלמי מגילה פ"ג ה"ח (דף ע"ד ע"ב) אין מפסיקין בקללות א"ר חייא בר גמדא אל תקוץ בתוכחתו אל תעשה קוצים קוצים. וראיתי כי הדברים המובאים בסדור בקיצור נמצאים בפרדס סי' ט"ז באריכות וז"ל במס' סופרים דריש האי קרא מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו מכאן שאין פוסקין באלות הברית, שכשהוא פוסק בהן נראה כמואס וקץ בהן שאינו רוצה לקרות מוסר ותוכחת, והנקרא הוא בהול, אל תמאס ואל תקוץ אל תעשה תוכחתו קוצין, כלומר שלא תפסיק בהן, ואל תקוץ דרוש אל תקוצין משמע שלא תפסיק, מפי רבי ע"כ.

[שנב] א) אמר רבי. נכון כי זה מוסב למעלה לסוף סי' שנ"א וצ"ל [כך] אמר רבי. כמו שהוא בפרדס בסוף המאמר שלפניו „מפי רבי". אולם בפרדס סיים שם גם בענין שבת הגדול „מפי רבי נ"ע" אבל שם יש לתקן מפי רבי אברהם נ"ע. ב) שבת שלפני הפסח נהגו העם לקרותו שבת הגדול כו'. הובא בפרדס סי' י"ז ובמח"ו צד 222. ובס' האורה ח"ב סי' ס"ב ובאיסור והיתר כ"י סי' נ"ז. והובא בשבלי הלקט תשלם סי' ר"ה וכתב מצאתי בפרדס שחיבר רבינו שלמה זצ"ל והביא שם כל הלשון כמו שהוא בפרדס, וכן הובא בטור או"ח סי' ת"ר, וכן הביא בעל ארחות חיים טעם לשבת הגדול (דף ע' ע"א) וכן הובא בכלבו סי' מ"ז, וחכמי התוס' שבת פ"ז ע"ב ד"ה ואותו יום בשבת היה וא"כ ברביעי שחטו פסחיהם ונמצא בשבת שעברה לקחו פסחיהן שאז היה בעשור לחודש, ועל כן קורין אותו שבת הגדול לפי שנעשה בו נס גדול כדאמרינן במדרש כשלקחו פסחיהם באותה שבת נתקבצו בכורות אוה"ע אצל ישראל ושאלום למה היו עושין כך, אמרו להן זבח פסח לה' שיהרוג בכורי מצרים, הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו, ועשו בכורות מלחמה והרגו מהן הרבה הה"ד למכה מצרים בבכוריהם עכ"ל. זה נובע מתנחומא הקדום בא סי' י"ח וע"ש בהערה ק"ל, וכן נשנה בפסיקתא דר"כ ויהי בחצי הלילה (ס"ה ע"א) וע"ש הערה נ"ו ורמזתי לעיין בתוס' שבת פ"ז ע"ב ד"ה ואותו יום ובתוס' שם מצוין שמ"ר פ' בא ושם ליתא. וראיתי בפרדס שם סי' י"ז הובא עוד טעם אחר בשם קצין אחד רבינו יצחק מארץ הגר. ובשבלי הלקט סי' ר"ה הובא בשם הפרדס שחיבר רש"י ז"ל קצין אחד ר' יצחק יוסקונטו בארץ הגר. ג) כדאמר בסדר עולם. הוא בסדר עולם רבה פרק ה' וע"ש בהערת הרב הגדול מוהר"ר בער ראטנער הערה י' שהאריך בזה, וכן בגמרא שבת פ"ח רע"א הובא הסדר עולם.

שנעשו בו ניסים לישראל באותה שבת שלפני הפסח לפיכך נקרא שבת הגדול שבת שלפני הפסח, מפי ר׳ אברהם נ״ע:

[שנג] **כך** שנינו במסכת סופרים באחד בניסן הוקם המשכן, ושנים עשר נשיאים הקריבו קרבנן לשנים עשר יום, וכל אחד ואחד עשה ביומו יום טוב, לפיכך אין אומרים תחנונים כל ימי ניסן ואין מתענין עד שיעבור ניסן, אלא הבכורות המתענין בערב פסח, והצנועין בשביל המצה שיכנסו בו בתאוה:

[שנד] (א) **אז** ירננו עצי היער מלפני ה׳ כי בא לשפוט את הארץ וגו׳, (דה״א ט״ז ל״ג) אז ירננו והלא כל העולם כולו בפחד, שהקב״ה שופט את מי לחיים ואת מי למות בראש השנה, והם ירננו, עצי פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל אחר ראש השנה מיד יעשו בהם מצוה, וסיפה דקרא מוכיח, הודו לד׳ כי טוב כי לעולם חסדו [ו]אמרו הושיענו וגו׳ (שם שם ל״ד ול״ה). סליק.

[שנה] (א) הילכות פסח.

מבוארות בבית מדרשו של רבינו שלמה.

(ב) **אור** לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר, (ג) ובככר ראשון שמוצא מברך בא״י אלהינו מלך העולם אקבו״צ על ביעור חמץ, ואחר כך הולך ומחפש לכאן ולכאן, סיים לבדוק ובא להצניע מזון שתי סעודות ששייר לפניו, מבטל באמירה את הסמוי

ד) מפי רבי אברהם נ״ע. וכן הובא באיסור והיתר שם ובס׳ האורה ח״ב שם ובמח״ו. שם. ובפרדס שם מפי רבי נ״ע, צ״ל מפי ר׳ אברהם נ״ע והוא הובא הרבה פעמים בתוס׳ עיין במבוא.

[שנג] א) כך שנינו במס׳ סופרים. הוא פכ״א ותובא גם בפרדס סוף סי׳ י״ז ובמח״ו סי׳ רנ״ז צד 222.

[שנד] א) אז ירננו עצי היער כו׳. זה לא נמצא בכ״י ב׳ ולא בפרדס ולא במח״ו ונעלם ממני מה שייכות יש לזה בכאן.

[שנה] א) הלכות פסח מבוארות בבית מדרשו של רבינו שלמה. תובא ג״כ בכ״י ב׳ אחר המאמר מסימן שנ״ג ובס׳ הסדרים הובא ה׳ פסח במקום אחר במאמרים שלפניו הרבה אחר ה׳ ציצית ורשום הלכות פסח מבוארות בבית מדרשו של רבינו שלמה בר יצחק. ובס׳ איסור והיתר לרש״י כ״י מתחיל הכתב יד בה׳ פסח ורשום הלכות פסח מבוארות מבית מדרשו של רבינו שלמה בר יצחק זצ״ל. גם נמצא במח״ו (צד 254) ורשום ה׳ פסח מבוארות מבית מדרשו של רבינו שלמה בר יצחק צרפתי ז״ל. גם בעל שבלי הלקט השלם הביא את ההלכות ההן מסי׳ ר״ה ואילך ויכנם הלכות פסח של רבינו שלמה ז״ל . . . אבל בהאורה ח״א מסי׳ פ׳ ואילך הובאו הלכות פסח בסגנון אחר ממה שתמה בסדור ובמקומות שרשמתי, ותהלכות מס׳ האורה נדפסו בפרדס בשם ספר האורה בסי׳ קכ״ב קכ״ג קכ״ד קכ״ת קכ״ו קכ״ז קכ״ח ורשום ה׳ פסח מספר האורה וחסר בסופו (בסוף סי׳ קכ״ח) „עד כאן מספר האורה״ וכן נמצאו ההלכות בס׳ האורה ח״ב סי׳ ט״ז ועי״ש הערה א׳. ב) אור לארבעה עשר. פסחים ב׳ ע״א במשנה. ג) ובככר ראשון שמוצא מברך. פסק דדוקא אם מצא מברך וראיתי בשבה״ל ס׳ ר״ו הביא מצאתי בתשובות הגאונים כשמברך אדם על ביעור חמץ אינו חושש אם אינו מוצא דמ״מ ביעור חמץ הוא שמחזיר אחריו לבערו וחייב לברך ותביא דעת אחיו ר׳ בנימין דלא סבירא ליה כן, וסיים ובהלכות פסח של רבינו שלמה ז״ל מוכיח כן שכתב אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר ובככר ראשון שמוצא מברך על ביעור חמץ, מדקאמר בככר ראשון שמוצא מברך, שמע מינה שאם אינו מוצא אינו מברך עכ״ל וראיתי במרדכי ריש פסחים שהביא את זה בשם הפרדס ולפנינו בפרדס ליתא.

מן העין, דכתיב תשביתו שאור מבתיכם (שמות י״ב ט״ו), (ד) ואומר כל חמירא דאיכא בביתא הדין דלא חמיתיה ודלא ביערתיה ליבטל וליהוי כעפרא. (ה) ובהלכות גדולות [כתוב] בלשון הזה, כל חמירא דאיכא ברשותי ודלא ידעינא ביה ליבטל וליהוי כעפרא, וכן עיקר:

[שנו] **חמץ** הנמצא אוכל ומאכיל עד למחרתו כל ארבע שעות ותולין כל חמש ובתחילת ששית מבערינו או באור או בכל דבר האבוד שלא יראה ברשותו, (א) ואע״פ דאיתותב ר׳ יהודה במאי דאמר חמץ בפסח בשריפה, אפילו הכי עבדינן כוותיה, משום דסתם לן תנא כוותיה (ב) בפרק בתרא (דכריתות) [דתמורה] דתנן ואילו הן הנשרפים וכו׳, וקא חשב [חמץ] בפסח, דנהי ודאי בביטול בעלמא סגיא ליה, ומיהו עיקר מצותה [בשריפה] כר׳ יהודה. ועושה מדורה קטנה ושורפו, (ג) [אבל במדורת כירתו אם יש שם דוד או סיר או יורה אסור לשורפו] שם פן יהנה ממנו, שהרי הוא אסור בהנאה, (ד) ואם לא שורפו בדירתו, ובשעת שריפה לא יברך עליו כלום ולהוציא מאותן בני אדם שמברכין עליו בשעת שריפה, וכסבורין שזה הוא ביעור שמברכין עליו, ולא היא, אלא מה שמפנה ביתו מן החמץ קורא ביעור, (ה) כמו בערתי הקדש מן הבית (דברים כ״ו י״ג), (ו) ואם חל ארבעה עשר להיות בשבת, מבערין הכל מלפני השבת, ומה שמשייר יניחו בצנעה כדי לאכול למחר בשבת (ז) [עד ארבע שעות, ושיורי פתיתין שנשארו מבטל בלבו בשבת]:

ד) ואומר כל חמירא דאיכא בביתא הדין כו׳. נוסח זה הובא ברי״ף דפסחים פ״א רק במקום דאיכא בביתא הביא הוא דאיכא ברשותי וכתב הר״ן לשון זה אינו בגמרא, אלא כך הוא מקובל ביד הגאונים. וגם בעל שבלי הלקט הביא „בביתא" וכן בירושלמי פסחים פ״ב ה״ב רב אמר צריך שיאמר כל חמץ שיש לי בתוך ביתי ואיני יודע בו יבטל, וכתב בהג״מ וכן בטור שלא יאמר בחדין ביתא אלא ברשותי כדי לכלול כל המקומות ובמח״ו הביא ואומר כל חמירא דאית בהדא דירה דלא חמיתיה ודלא ביערתיה ליבטיל וליהוי כעפרא, ואית דאמרי כל חמירא דאיכא בביתא הדין דחמיתיה ודלא חמיתיה ביערתיה ודלא ביערתיה ליבטיל ולהוי כעפרא. ה) ובהלכות גדולות כתיב בלשון הזה כל חמירא כו׳. הוא בבה״ג ריש הלכות פסח.

[שנו] א) ואע״פ דאיתותב ר׳ יהודה כו׳. פסחים כ״ח ע״א. ב) בפרק בתרא דכריתות. וכן הובא באיסור והיתר והאורה ח״ב סי׳ י״ז ובמח״ו והוא בתמורה דף ל״ג ע״ב. ג) אבל במדורה כו׳. הוספתי כמו שהוא בכ״י ב׳ ובסדרים ובס׳ האורה ח״א סוף סי׳ פ״ו וח״ב סי׳ י״ז ובמח״ו ובשבלי הלקט שם. ד) ואם לאו שורפו בדירתו. כ״ה בכ״י ב׳, ובס׳ הסדרים הגי׳ אבל אם אין סיר או דוד שורפו בביתו, ובמח״ו ובס׳ האורה שם ואם לא שורפו בכירתו, וכן בשבלי הלקט הובא ואם לא שורפו בכירתו. ה) כמו בערתי הקודש מן הבית. אחר זה נמצא במח״ו (צד 255) הוספה ורשום ת׳ (ר״ל תוספות) וז״ל מה ששורפין בני אדם חמץ חוץ לכירה במקצוע הבית או בחצר לפי שפעמים שאדם עסוק ומעכב מלשרוף חמצו בתחלת שש, ושוב אסור בהנאה, ואילו היה שורפו בכירה נמצא נהנה בגחלים של חמץ, ולפיכך נוהגין עכשיו להדליק חבילה של תבן בחצירו ושורף שם, וסיים העתקתי מתשובות רש״י. ו) ואם חל י״ד להיות בשבת. פסחים י״ג ע״א. ז) עד ארבע שעות כו׳. הוספתי כמו שהוא לנכון בכ״י ב׳ ובסדרים ובס׳ האורה שם ובח״ב מס׳ האורה סי׳ י״ז ובמח״ו ובשבלי הלקט שם והשמיט המעתיק מן בשבת עד בשבת ובעל שבלי הלקט שם הביא וז״ל מצאתי בשם רבינו האי גאון זצ״ל ארבעה עשר שחל להיות בשבת כך אנו עושין וכך אנו נוהגין, מבערין את הכל מלפני השבת ואין משירין אלא מזון שתי סעודות ואין אנו מבשלין לא מיני חטים ולא מיני קמח, שלא יצטרך להדיח קערה בשביל חמץ, וכיון שאין צריך לאכול בהן במנחה אסור להדיחן וכן מצאתי לגאונים אחרים ז״ל.

[שנז] (א) **בא** לטהר כליו שוטפן ומדיחן יפה יפה ואין צריך לגוררן אלא מגעילן ברותחין (ב) ובכלי ראשון, וכל כלי מתכת כגון יורה ומחבת, וכל כלי שיש בו בית קבול, בין של ברזל בין של נחשת, יעשה להם שפה של טיט על שפתים, (ג) כדאמרינן בע"ז, ובעוד שהן רותחין ישפוך המים וישטפם במים קרים, ואחר כך יתן הכלים שטיהרם במים וירתיחם, ובעוד שהן רותחין יטבול בהן כל כליו, כוסות וקערות סכין וקופיץ וכסוי קדירה, כל כלי עץ וכל כלי מתכות, (ד) דהילכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון, (ה) ובלבד שיהיו משקין רותחין תחילה, ויזהר שלא יטבול הכלי פעמים, פן יחזור ויבלע גיעולו, ואם שוקטין המים מרתיחתן לא תועיל הטבילה, ויזהר שלא תנוח היורה מרתיחתה, לפי שחוזרין ונבלעין לתוכה, (ו) והקטנים אע"פ שנגעלו בזה אחר זה כולן טהורין, לפי שכל זמן שהמים רותחין אין כלי שבתוכה בולע אלא פולט, ולאחר הגעלת קטנים חוזר ומגעילה כמשפט הראשון שלא תצטנן אלא מתוך טהרה, (ז) וכך השיב מר הילאי ורב האי גאון. ורבי אשיאן אמר צריך לחזור ולהגעילה, ובלבד שישליך המים מתוכה כשהן מרותחין שלא יצטנן ויחזור ויבלע, וידיחנה מיד בצונן, ואף הכלים קטנים צריך להדיחם בצונן כשהן מרתיחין:

[שנז] א) בא לטהר כליו. הובא בס' האורה ח"א סי' פ"א ובח"ב סי' י"ח ובפרדס סי' קכ"ד והוא שם מספר האורה וכ"ה במח"ו צד 255. ב) ובכלי ראשון. כ"ה גם בכ"י ב' ובמח"ו, אבל בסדרים ובס' האורה שם ובח"ב סי' י"ח נאמר אחר זה דאמר רב הונא בריה דר' יהושע עץ פרור מגעילין ברותחין ובכלי ראשון. והוא בפסחים ל' ע"ב וע"ש בהאורה הערה ב'. ג) כדאמרינן בע"ז. הוא בדף ע"ו ע"א אהדר ליה גדנפא דלישא כו' והכא משום חמץ עביד ליה בטיט. ד) דהלכתא אידי ואידי ברותחין. פסחים ל' ע"ב. ה) ובלבד שיהיו משקין רותחין תחלה. צ"ל ובלבד שיהיו מנוקין ומודחין תחלה, כמו שהוא בכ"י ב' ובסדרים, ובס' האורה ובלבד שיהא מורקין ומודחין תחלה, וכן הובא גם בפרדס שם, ובמח"ו מנוקין וכן בס' האורה ח"ב הגי' מנוקין. ו) והקטנים אע"פ שנגעלו בזה אחר זה כולן טהורין. כ"ה גם באיסור והיתר לרש"י ובמח"ו, ועיין בס' האורה שם הערה ז'. ז) וכך השיב מר הילאי ורב האי גאון ורבי אשיאן אמר צריך לחזור ולהגעילה. כן הוא גם בכ"י ב' אבל בסדרים הנוסחא כך השיב מר הילאי ורב חאי גאון אומר שאין צריך ורבי אשיאן אומר צריך לחזור ולהגעילה. ובמח"ו צד 255 ובאיסור והיתר כ"י הובא כך חשיבו מר הילאי ורבי האי ורבי או' שאין צריך לחזור ולהגעילה ועיין גם בהאורה ח"ב סי' י"ח ואין ספק שלפנינו נשתבש המאמר שהי' כתוב ורבי א' שאין ונעשית אח"כ המלה אשיאן. ובס' האורה סי' פ"א הגי' והגאון רבינו האי ז"ל אמר שאין צריך לחזור ולהגעילה וכ"ה בכל כ"י מהאורה ובפרדס סי' קכ"ד מספר האורה ובהאורה הערה ח' העירותי בסידור רש"י ובאו"ה ובמח"ו הגי' אחר שסיים ולאחר הגעלת הקטנים חוזר ומגעילה כמשפט הראשון שלא תצטנן אלא מתוך טהרה הובא כך השיבו מר רב הילאי ורב האי ורבי אומר (בכ"י ב' מסדור ובסדרים רבי אשיאן אומר) שאין צריך לחזור ולהגעילה, בתחלה היא דעת רב הילאי ורב האי שחוזר ומגעילה ואח"כ דעת רבי (ר"ל רש"י) שאין צריך לחזור ולהגעילה. וראיתי בשבלי הלקט השלם ריש סי' ר"ז הביא סדר הגעלה כאשר מצא לגאונים ע"ש ואח"כ סיים ובשערים של רבינו האי גאון זצ"ל שמפרש המגעיל כלים בכלי צריך שיגעיל גדול תחלה ויתן מים שניים ויגעיל לתוכו הכלים הקטנים ויזהר שלא תנוח היורה מרתיחתה לפי שחוזרין ונבלעים בתוכה. ולאחר הגעלת הקטנים חוזר ומגעילה כמשפט הראשון שלא תצטנן אלא מתוך טהרה, אבל הקטנים אף על פי שנגעלו זה אחר, זה כולם טהורים, לפי שכל זמן שהמים רותחין אין כלי שבתוכו בולע אלא פולט, ואחר זה הביא ורבינו שלמה זצ"ל פי' אומר רבי [אולי הכוונה אומר רבי לרבו של רש"י] שיורה שמגעילין בה אין צריך לחזור ולהגעילה ובלבד שישליך ממנה המים כשהן רותחין קודם שישקוטו המים מרתיחתן שלא תצטנן מתוכה ותחזור ותבלע וידיחנה מיד

[שנח] (א) **הסכינין** מגעילן ברותחין בכלי ראשון, (ב) מפני שפעמים שתוחבין בהן שום דבר מן היורה (מתחת) [רותחת] שעל גבי האור, ואינן בכלל אשר יבא באש [תעבירו באש] (במדבר ל״א כ״ג) ואע״ג שתוחבין בהן בשר ונותנין כנגד האור לצלותו, מפני שאין זה דרך תשמישן ולא דבר הכתוב אלא בישפוד ובאסכלא שכל תשמישו באור עד שמתלבנין, ועכשיו אנו רגילין להגעיל אף הקערות בכלי ראשון, לפי שאף הן פעמים שבולעות בכלי ראשון שהרי אנו מכסין בהן את התבשיל [באילפס כדי שיתבשל] מהרה: (ג) ואבן מלח (הרתיחה) [הדחתה] מטהרתה:

[שנט] (א) **וכלי** זכוכית חדשים צריכים טבילה שהן ככלי מתכות, (ב) וכן כלי שטף חדשים שלקחן מן הגוי מטבילן במים חיים, (ג) כדאמרינן בע״ז (ד) אמר רב עמרם אמר ר׳ אבא בר אבוה אפילו כלים חדשים צריכין טבילה, דילפינן ממעשה מדין, ואותה טבילה לא משום טהרה הוא, דהא כלים [ישנים] אחר שנתלבנו טהורים הם מן האיסור וכחדשים דמיין, ואפילו הכי בעיין טבילה, כדנפקא לן מקרא ואשר לא יבא באש תעבירו במים (במדבר ל״א כ״ג) דהיינו גיעול, (ה) וכתיב וטהר, ונפקא לן דהיינו טבילה:

בצונן ואף כלים קטנים צריך להדיחן בצונן אחר שהגעילן והרתיחן עכ״ל ועיין בתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ ר״פ בשם רב נטרונאי גאון ז״ל צריך להגעיל היורה הגדולה תחלה וסוף ע״ש באריכות, ועיין ברא״ש פ״ב דפסחים סי׳ ז׳ והביא שם ג״כ תשובת הגאונים ע״ש, ודברי רב האי גאון מובאים גם בריי״ץ גיאות ה׳ פסחים סוף דף פ״ח, והנה ראיתי במרדכי פ״ב דפסחים בסי׳ תקפ״ג הביא בשם רב האי גאון להיפך, וז״ל השיב רב האי גאון על אודות היורה הגדולה שמגעילין בה כלים שאין צריך להגעילה אחר שהגעיל בה הכלים וכן הורה רש״י עכ״ל, וחשב בודאי כי כך השיבו מר רב הילאי ורב האיי מוסב למטה אל ורבי אומר שאין צריך לחזור ולהגעילה ובאמת כך השיבו מר רב הילאי ורב האי מוסב למעלה שחוזר ומגעילה, ורבי אומר מוסב למטה שאין צריך לחזור ולהגעילה כמו שהבאתי. ואולי דברי האורה הטעו שהובא בטעות והגאון רבינו האיי ז״ל אומר דאין צריך לחזור ולהגעילה.

[שנח] א) הסכינין מגעילן ברותחין כו׳. כ״ה בהאורה שם (צד 91) והובא בפרדס סי׳ קכ״ד בשם האורה ובאיסור והיתר ובמח״ו ובהאורה ח״ב סי׳ י״ט. ב) מפני שפעמים שתוחבין בהם שום דבר מן היורה רותחת שעל גבי האור. כ״ה בכ״י ב׳ ובסדרים ובאיסור והיתר ובהאורה ח״ב סי׳ י״ט ויש לתקן כמו שהוא בהאורה שם ובפרדס סי׳ קצ״ד מפני שפעמים שתוחבין בסכין ומעלין בו דבר, מן היורה רותחת שעל גבי האור. ובמח״ו שם מפני שפעמים שתוחבין בהן [סכין ומעלין בו דבר] כן יורה רותחת, כן צ״ל כאשר הוספתי. ג) ואבן מלח הרתיחה מטהרתה. תקנתי הדחתה, כמו שהוא בכל המקומות הנ״ל ובשבלי הלקט סי׳ ר״ז (פ״ג ע״ב) הביא וכן כתב גם המורה בפרדס בה׳ פסח גבי הגעלת כלים ואבן מלח הדחתה מטהרתה. ומזה נראה שהוא מגוף הפרדס ולא הוספה מס׳ האורה כי אם תי׳ מספר האורה אשר נוסף אל הפרדס לא הי׳ הביא הרב שכה״ל מן הפרדס כי לפניו לא היו עוד ההוספות אשר נוספו מן האורה אל הפרדס.

[שנט] א) וכלי זכוכית חדשים כו׳. הוא ג״כ בפרדס ובאורה ח״א וח״ב ובאו״ה ומח״ו צד 256. ב) וכן כלי שטף חדשים. בפרדס הובא בטעות וכל כלי כסף חדשים צ״ל וכן כלי שטף חדשים כמו שהוא לנכון בכל המקומות הנ״ל. ג) כדאמרינן בע״ז. הוא בדף ע״ה ע״ב. ד) אמר רב עמרם אמר ר׳ אבא בר אבהו. צ״ל אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו. והובא לנכון בכ״י ב׳ ובסדרים ובאו״ה ובמח״ו. ובהאורה ח״א אמר רב נחמן הוספתי שם „אמר רבה בר אבהו״ והובא לנכון בהאורה ח״ב ובפרדס א״ר נחמן אפילו כלי עצם צ״ל אפילו כלי׳ חדשים. ובפרדס חסרים המלות „כדאמרינן בע״ז״. ה) וכתיב וטהר. מלת וטהר כתוב שם לפני זה כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר, ובהאורה ח״א וח״ב ובפרדס הובא בטעות וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים וטהר, והסגרתי שם מלת וטהר.

[שס] (א) **וכפות** [של גוים] של כסף שנשתמשו בהן [חמין] שאוכלין בהן, צריכין גיעול ברותחין וצריכין טבילה. וכוסות של כסף, כיון שאין תשמישן במידי דמירתח, סגיא להו בטבילה לחודא, והני מילי בלקוחין וכגון מעשה דמדין שהיו שלהם, אבל שאולין שהשאילן מגוי, אין צריכין טבילה: (ב) וכלים של כסף המושכנין מיד גוי אין צריכין טבילה, ואם ישראל רואה לפי דעתו שיניחם הגוי, כזבינתא דמי, וצריכין טבילה, ואם לאו הרי הן כשאולין: (ג) וכלי זכוכית הואיל (וניתנין) [ונתכין] הן צריכין טבילה: [וכלים] של חרס ושל עץ (ד) לא בעי טבילה, (ה) אבל רחיים של פלפלין (ו) שקורין מולצי״ל צריכין טבילה דמתכת שלהם עיקר, ולא אמרו אלא בכלי מתכות וכלי סעודה וכמעשה שהיה במדין, שאותן כלים מתחילה היו של גוים, וגזירת הכתוב הוא דצריכין טבילה (ז) [בין חדשים בין ישנים, אבל אם עשאן ישראל אפילו חדשים אין צריכין טבילה], (ח) כל שכן אם היו ישנים (ולכנס) [ולבנם באור דאין צריכין טבילה] ולהוציא מאותן המצריכין טבילה לכלים לאחר גיעולם בפסח.

[שסא] (א) **והבא** להטביל כלים, קודם [טבילתן יברך אקב״ו על טבילת כלים, ויש אומרים על הטבלת כלים, דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן, ואחר כך טובלים במים פעם אחת ודיו: וקונייא (ב) פלומיר״א בלע״ז, הואיל ומתיכין עליהם עופרת (ג) ושועין עליהם, ככלי מתכות דמי ובעו טבילה, ואעפ״י שאין ניתכין אלא מגבם, וכי ההיא פלוגתא דקונייא דרב אחא ורבינא, (ד) במס׳ ע״ז, ופסיק הילכתא

[שס] א) וכפות של כסף. הוא בהאורה סי׳ פ״ב ובח״ב סי׳ כ״א ובפרדס סי׳ קכ״ה ובאיסור והיתר ובמח״ו (צד 256). ב) „וכלים של כסף המושכנין מיד גוי אין צריכין טבילה״. זה נשמט בפרדס והשמיט המעתיק מן אין צריכין טבילה עד אין צריכין טבילה ונמצא לנכון גם בהאורה ח״א וח״ב. ג) וכלי זכוכית הואיל וניתנין. תקנתי ונתכין כמו שהוא לנכון בכל המקומות ונשמט בס׳ האורה כמו שהעירותי שם הערה ג׳. ונמצא לנכון גם בהאורה ח״ב. ד) לא בעי טבילה. בפרדס והאורה ח״א סיים „דכלי מתכת אמורין בפרשה״. ה) אבל רחיים של פלפלין. עיין בערוך ערך ריחים שמפרש הוראות ריחיים של פלפלין ודבריו נובעים מפי׳ הר״ח ביצה כ״ג ע״ב ע״ש. ו) שקורין מולציל. כ״ה גם בכ״י ב׳, ובסדרים הובא שקורין וואלצייל ובמח״ו שקורין מולינט, ובאו״ה שקורין מולניד ובפרדס ובס׳ האורה ח״א וח״ב חסר זה. ז) בין חדשים כו׳. הוספתי ונמצא לנכון בכ״י ב׳ ובסדרים ובהאורה ובפרדס ובמח״ו והשמיט המעתיק מן טבילה עד טבילה. ח) כ״ש אם היו ישנים ולכנס. תקנתי וליבנם באור דאין צריכין טבילה כמו שהוא לנכון בכל המקומות.

[שסא] א) והבא להטביל כלים קודם. כך הוא בכ״י, וחסר תשלום הסימן שהשמיט המעתיק. והוספתי הסיום כמו שהוא בכ״י ב׳ ובסדרים ובאיסור והיתר ובהאורה ח״ב סי׳ כ״ג ובמח״ו צד 256. ובהאורה סי׳ פ״ב ובפרדס סי׳ קכ״ה חסר ההתחלה ומתחיל מן וקונייא. ומצאתיה בהאורה בסי׳ פ״ג ע״ש הערה י׳. ב) פלומיר״א בלע״ז. כ״ה במח״ו, ובכי״ב מהסדור פלימא בלע״ז ובסדרים כולמייא בלע״ז ובהאורה מלומ״ץ בלע״ז ובפרדס פולפי״ץ בלע״ז ובאיסור והיתר כלומבר בלע״ז (ובהאורה ח״ב סי׳ כ״ד חסר המלה הזרה) ובכלם בטעות והגי׳ הנכונה פלומירא בלע״ז, וכן רש״י פסחים ל׳ ע״ב מאני דקוניא פי׳ קוניא פלומי״ר בלע״ז ושל חרס הוא וטוח באבר, וכן בע״ז ל״ג ע״ב פי׳ רש״י קוניא כלי חרס מצופה באבר וקורין פולמיר, וע״ש בתוס׳ ד״ה קוניא והביאו שם לשון רש״י. ג) ושועין עליהם. בס׳ הסדרים בטעות וטעין צ״ל ושעין. ובפרדס בטעות הואיל ושועין שלהן עופרת ושועין בדיל כמתכות דמו. ובהאורה ח״א הגי׳ הואיל ומתיכין עלייהו עופרת דשיעין ככלי מתכת דמי. ד) במס׳ ע״ז. דף ע״ה ע״א.

דאזלינן בתר סופו, שניתך עליו מתכות ובעי טבילה, ולא הוזכר שום חילוק בין ניתך מאוירן לניתך מגבו:]

[שסב] (א) **וקדירות** של חרס שנשתמשו בהן לפני פסח, מניחן עד לאחר הפסח ושוב עושה בהן כל צורכן, ואפילו במינן, ואין צריך לשוברן, (ב) ואע״ג דקיימא לן הילכתא כרב באיסורי בעלמא, הכא הילכתא כשמואל, דאמר לא ישברו, הואיל וכולהו תנאי קיימי כוותיה, ומפ[ס]קינן הלכתא כוותיה דאמר [רבא הלכתא] חמץ בזמנו בפסח בין במינו בין שלא במינו אסור במשהו כרב, שלא בזמנו (איסורן) אחר הפסח בין במינו בין שלא במינו מותר כר׳ שמעון, ושמואל כר׳ שמעון סבירא ליה דאמר להו שמואל להנהו דמזבני כנדי אשוו זבינייכו, ואי לא דרישנא לכו כר׳ שמעון:

[שסג] (א) **והני** מאני דצביעי בצריף (ב) שלועזין אלום בין שחורין בין ירוקין בין לבנים אסורין בפסח, ואפילו חלקין, (ג) דאמר אמימר חזינא להו למאני דקוניא דמידייתא, אע״פ דשיעי, והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מדי דופיו לעולם:

[שסד] (א) **עריבה** צריך לגוררה שלא ישאר כזית במקום אחד, פחות מכן בטל במיעוטו, ואינו עובר בבל יראה [ובל ימצא], (ב) כדתנן בצק שבסידקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, (ג) ואם לאו בטל במיעוטו:

[שסה] (א) **ואין** לשין אלא במים שלנו בלילה, מפני שבימות [הגשמים] החמה מהלכת בשיפולי של רקיע וכל העולם כולו צונן כנגד גובהו של רקיע, נמצא מעיינות הסמוכין לשפולי של רקיע רותחין וניסן לענין חמה עדיין מימות הגשמים הוא, שאין החמה

[שסב] א) וקדירות של חרס. כ״ה בכי״ב וכן בסדרים ובמח״ו צד 257 ובאיסור ותיתר סי׳ י״א אבל בהאורה ח״א אחר הסיום לניתך מגבו (לפנינו סוף סי׳ שס״א) נמצא שם מאמר אחר וכפות של קרן כו׳ וזה חסר לפנינו בסדור ובמקומות הנ״ל כמו שהעירותי שם בהערה ח׳. ובפרדס נלקה המאמר וכפות של קרן בחסר עיין בהאורה הערה ט׳. ב) ואע״ג דקיי״ל הלכתא כרב כו׳ הכא הלכתא כשמואל דאמר לא ישברו. פסחים ל׳ ע״א וע״ש בתוס׳.

[שסג] א) והני מאני דצביעי בצריף. בכ״י ב׳ חסר סימן זה, ונמצא לנכון בסדרים ובמח״ו שם ובאיסור והיתר ובהאורה ח״ב סי׳ כ״ו. ובהאורה ח״א סי׳ פ״ג הוא אחר סי׳ שס״ד עריבה צריך לגוררה ושם בהערה ז׳ העירותי שחסר בסדור, כונתי היתה בסדור כ״י ב׳ (כי כ״י א׳ שהוא כ״י פארמא לא הי׳ אז לפני) ונמצא גם בפרדס סי׳ קכ״ו ובאיסור והיתר סי׳ י״ב. ב) שלועזין אלום. הוא Alaun. ג) דאמר אמימר. פסחים ל׳ ע״ב.

[שסד] א) עריבה צריך לגוררה. בפרדס ובהאורה ח״א הוא מוקדם לסי׳ שס״ג. אבל בהאורה ח״ב סי׳ כ״ז ובאו״ת סי׳ י״ג סידורו כמו שהוא לפנינו. ב) כדתנן. משנת פסחים מ״ה ע״א. ג) ואם לאו בטל במיעוטו. במח״ו שם סיים אחר זה: ואז מותר להשתמש בה אחר הפסח, אבל בפסח עצמו אסור דכיון דקא משהי ביה איסורא חימוצו קשה. ואחר זה נמצא שם הוספה ורשום ת׳ (ר״ל תוספות) והובא השיב ר״ת לרב ידידיה בר לוי. והוא המובא בתוס׳ כתובות מ״ז ע״א ד״ה השתא והקשה הר׳ ידידיה מנירנבורג.

[שסה] א) ואין לשין אלא במים שלנו בלילה כו׳. עיין רש״י פסחים מ״ב ע״א ד״ה שלנו. ובעל שבלי הלקט ריש סי׳ רי״א הביא וז״ל אמר רב יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו [פסחים מ״ב ע״א], פי׳ שנשאבו מאתמול והביא פי׳ רבינו שלמה זצ״ל מפני שבימות הגשמים החמה מהלכת בשיפולי הרקיע כו׳. כוון לפירש״י פסחים שם ובס׳ האורה במבוא צד 134 הערה נ״ט העירותי כי השבה״ל כוון לרש״י פסחים מ״ב ע״א ד״ה שליח יש לתקן ד״ה שלנו. והנה כל הסימן חסר בהאורה ח״א ובפרדס, ונמצא בהאורה ח״ב סי׳ כ״ח ובאו״ה סי׳ י״ד. ועיין בתשובת הגאונים שערי תשובה סי׳ צ״ח לרב האי גאון ז״ל.

הולכת בגובהו של רקיע עד לתקופת תמוז, הילכך כיון דמעיינות רותחין חשו חכמים לפי רוב עיירות, שאין להן מי נהרות אלא מי בארות, נובעין ממי מעיינות, דבשעת שאיבתן חמין הן, לפיכך ימלאם מבערב כדי שיצטננו:

[שסו] (א) **ואין לשין בפסח** שתי מידות, כדי שלא תבא [העיסה] לידי חימוץ, ואף (הן) [אין] מקטפין, (ב) והלש אותן אינו יודע למה הוא מודד, ומה לנו מידה בפסח, אלא לא פחות ולא יותר ממ״ג ביצים וחומש ביצה כדי שלא להפקיע תורת חלה ממנה, (ג) ששיעור חלה בכך, וכן עולה חלה בגימטריא מ״ג, (ד) אבל אם היתה יתירה ד׳ או ה׳ אין לחוש בכך, כיצד הוא עושה מכניס מ״ג בצים בכלי מלא מים על כל גדותיו, ובמים הנשפכים חוצה זה שיעור מידת קמח לחלה, כאותה ששנינו (ה) בתוספתא דנזיר, נזיר ששותה מכל משקין האסורין לו, מתרין בו שלא ישתה ואם שתה חייב על כל אחת ואחת, וכמה שיעורו בכזית, וכולן מצטרפין לכזית, היין והחומץ כיוצא בהן, וכיצד יעשה, מביא כוס מלא יין, (ו) ומביא זית (או אגוז) [אגורי] ונותן לתוכו ושופע, אם שתה כיוצא בו חייב, ואם לאו פטור, (ז) וגזירת הכתוב היא דמידת העומר מחייבת בחלה שלמדנו לחם הארץ, דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה׳ (במדבר ט״ו י״ט), ולמדנו מלחם שמים, דכתיב לקטו לחם משנה (שמות ט״ז כ״ב), מה לחם שמים עומר ליום, שעולה למ״ג ביצים וחומש ביצה, כך לחם הארץ אינו מתחייב בחלה פחות ממ״ג ביצים וחומש ביצה, (ח) וזהו עשירית האיפה:

[שסז] (א) **אשה שלותה** מחברתה ככר קודם הפסח, צריכה לפורעה אחר הפסח ואין איסורא משום חמץ שעבר עליו הפסח, הואיל ולא היה בעין בשעת ביעור, ויש בה משום גזל, ומשום לווה ואינו פורע, (ב) ששנינו דבי ר׳ ינאי (אפילו) [יזפי]

[שסו] א) ואין לשין בפסח שתי מידות. זה הובא בגוף ס׳ הפרדס סי׳ ק״ל וכן בהאורה ח״ב סי׳ כ״ט ובאו״ה סי׳ ט״ו וכן הובא במח״ו צד 258 ובעל שבלי הלקט ריש סי׳ רי״ב הביא וז״ל בהלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל אין לשין בפסח כו׳ הביא כל המאמר ונובע מפרדס שם. ב) והלש אותן כו׳. הלשון מגומגם ומתוקן בפרדס שם והלש אותם ואינו יודע כמה הוא מודד ומה המדה בפסח לא פחות משיעור מ״ג בצים וחומש ביצה. וכאשר הוא לפנינו בסדור כ״י א׳ כן הוא בכ״י ב׳ ובסדרים, רק שם איתא אינו יודע למה הוא מודד ולמה אנו מודדין בפסח. ג) ששיעור חלה בכך. היינו מ״ג ביצים וחומש ביצה, עיין טור י״ד ה׳ חלה סי׳ שנ״ה ובב״י שם. ד) אבל אם היתה יתירה ד׳ או ה׳ אין לחוש בכך. ובכ״י ב׳ ובסדרים אם הוא ד׳ או ה׳ או ו׳. ובפרדס שם הגי׳ אבל אם היתה מ״ו בצים או מ״ז אין לחוש בכך. ובמח״ו ובשבלי הלקט שם סי׳ רי״ב אם יתירה ד׳ בצים או ו׳ אין לחוש בכך. וכן בהאורה ח״ב סי׳ כ״ח אם היתה יתירה ארבעה או שש ביצים, אין לחוש בכך. ה) בתוספתא דנזיר. הוא ריש פ״ד והובא גם בפרדס שם ובתוס׳ עירובין ד׳ ע״א ד״ה גפן. ו) ומביא זית או אגוז. תקנתי זית אגורי כמו שהוא בתוספתא והובא לנכון בפרדס ובהאורה ח״ב ובמח״ו. וגם בכ״י ב׳ ובסדרים בטעות או אגוז. ז) וגזירת הכתוב היא. כן הובא גם בפרדס ובהאורה ח״ב ובמח״ו ובשבלי הלקט סי׳ רי״ב בשם הלכות פסח לרש״י ז״ל. ח) וזהו עשירית האיפה. גם בפרדס הוא סוף המאמר מסימן ק״ל אבל במח״ו (צד 259) נמצא אחר הסיום הזה תוספה וסיים תשובה שהשיב רבינו יצחק בר׳ שמואל. הוא אחד מבעלי התוס׳ והוא היה בן אחותו של ר״ת ורשב״ם וריב״ם. וגם נוסף שם במח״ו סי׳ ט״ז מדה של פסח כו׳ ע״ש.

[שסז] א) אשה שלותה מחבירתה ככר כו׳. זה הובא בפרדס סי׳ ק״מ ובמח״ו צד 259 ובשבלי הלקט סוף רט״ז והביא כתב רבינו שלמה זצ״ל אשה שלותה ככר כו׳, וסיים וכן כתב רבינו ישעיה זצ״ל. וכן הובא בהאורה ח״ב סי׳ ל׳ ובאו״ה סי׳ ט״ז. ב) ששנינו דבי ר׳ ינאי. ע״ז ס״ב ע״ב.

פירי (מעשים) [מעניים] בשביעית קודם זמן הביעור ופרעי לה בשמינית, (ג) ואמר ר׳ יוחנן יאות הן עבדין:

[שסח] (א) **לפני** הפסח כשטוחנין חיטה למצות, נוהגין לשלוח שם ישראל אחר הרחיים של גוי, להיות יושב ומשמר, דכתיב ושמרתם את המצות בעינן שימור לשם מצה, ואין ישראל צריך לעמוד אלא עד שיטחון, כפי מה שהוא צריך לשלש מצות של לילה הראשונה שהיא חובה, והן צריכות שימור לשם מצוה, אבל השאר אינן צריכות שימור: (ב) וגוי שהוא טוחן ואין ישראל עומד על גביו מותר, אפילו ליקח סלתות מן השוק שפיר דמי, (ג) דאמר מר בציקות של גוים (ד) אדם ממלא כריסו הימנו ובלבד שיאכל כזית (בשר) [מצה] באחרונה, והוא שלא הכסיפו פניו, ואינו לחוש שמא יערב מחמצו לתוך הקמח, הואיל ואחר כך מרקדין אותו בנפה, שאם יש שם חמץ נפה קולטתו:

[שסט] (א) **פסח** שחל להיות באחד בשבת, אסור לאפות מצות מערב שבת, הראשונים אומרים משום הידור מצוה הוא, אבל מצינו בו איסורא מדאורייתא, דהא הוקשו מצות לפסח (ב) בשילהי פ׳ בתרא צלי אש ומצות (שמות י״ב ח׳), ומה עשיית הפסח אינו אלא משבע שעות ומחצה ואילך, אף מצות מצה אינה אלא משבע שעות ומחצה ואילך, ואכילת מצה נמי הוקשה לאכילת פסח, [כדרבא] דאמר רבא אכל מצה בזמן הזה לאחר חצות לר׳ אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו.

[שע] (א) **ואסור** לאכול מצה מבעוד יום קודם שיקדש, ואומר הגדה והלל, שנא׳ בערב תאכלו מצות (שמות י״ב י״ח) שיהא חביב עליו. והאוכל מצה בערב פסח כאלו בא על ארוסתו בבית חמיו ולוקה, (ב) בתלמוד ירושלמי:

ג) וא״ר יוחנן יאות הן עבדין. עיין שם ברש״י ובתוס׳.

[שסח] א) לפני הפסח כו׳. הובא ג״כ בפרדס שם בסי׳ ק״מ וכן הובא שם בסי׳ קכ״ז מן וכשטוחנין מצה בקצת שינויים, אבל סי׳ ק״מ הוא לקוח מן הסדור כלשונו. וכן הובא במח״ו צד 259 ובאו״ה סי׳ י״ז ובהאורה ח״ב סי׳ ל״א ובעל שבלי הלקט סי׳ ר״י הביא זאת בשם הלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל. ב) וגוי שהוא טוחן. הובא בפרדס שם בסי׳ קכ״ז וק״מ ובמח״ו ובהאורה שם ובשבה״ל. ג) דאמר מר. פסחים מ׳ ע״א. ד) אדם ממלא כריסו הימנו. באיסור והיתר נמצא אחר זה הוספה „ואף על פי שלא נילושה במים שלנו ואף על גב דאמרינן עבר ולש אסור ה״מ בישראל ומשום קנסא ואפילו לישראל אחר אסור, משום דאתעבד ביה איסורא במזיד דהיינו עברה, אבל בבציקות לא אתעביד ביה איסורא, אבל הרב ר׳ יצחק אבן גיאת ז״ל מפרש בציקות של גוים כגון שהיה ישראל עמו וקא מנטר ליה דלא ליחמוץ אבל לצאת ידי חובת מצה דמנטרי לשום מצה לא יצא, דתנן נמי בהא מילתא דעברה ולש אסור ואנו סבירין דמאי אסור באכילת מצת דמצה שאינה משומרת כהילכתא הוא, אבל באכילה דעלמא בהנאה לא לשום מצה משומרת מותר.

[שסט] א) פסח שחל להיות באחד בשבת. הוא באיסור והיתר סי׳ י״ח ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ב ובמח״ו סי׳ י״ט (צד 260) והובא בפרדס סי׳ קכ״ט (היינו בגוף הפרדס לא מספר האורה) ושם תגי׳ ערב פסח שחל להיות בשבת והיינו הך והובא גם בשבלי הלקט השלם סי׳ רי״ג בשם רש״י ועיין בהערת הרש״ה במח״ו שם אות ע׳. ב) בשילהי פ׳ בתרא כו׳ דאמר רבא כו׳. פסחים ק״כ ע״ב.

[שע] א) ואסור לאכול מצה מבעוד יום קודם שיקדש. הובא בפרדס שם סי׳ קכ״ט ובאיסור והיתר סי׳ י״ט, ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ה ובמח״ו סי׳ י״ט וע״ש בהערות הרב רש״ת ז״ל אות צ׳ שהאריך בזה. ב) בתלמוד ירושלמי. הוא בירושלמי פסחים פ׳ ערבי פסחים ה״א ע״ש.

[שעא] (א) **שאלו** את רבי אם מותר ללוש קמח בביצים בפסח, אם יש בה משום חימוץ או לא, ולא אמר רבי בדבר לא איסור ולא היתר, איסור לא אמר שאינו יודע אם דרך ביצים להחמיץ יותר ממים, שהרי אין לישה אלא במים, ומים אין מחמיצין את העיסה כל זמן שעוסקין בה, והיתר לא אמר בה משום שהעיסה שנילושה בביצים עבה היא ונפוחה יותר [משאר] עיסה, ויש לחוש שמא יש דרך ביצים להחמיץ יותר ממים, ושמא הלש בביצים אי איפשר בלא חימוץ, ואין בידו לשמרו מידי חימוץ כמו לישת מים, דאיכא למאן דבעי לאוקומי בפסחים, אין לשין בשמן וביין ובדבש משום חימוץ, מכלל דאיכא מילתא דמחמיצא טפי ממים, (ב) ואי אפשר לשמור מחימוצו, ואפילו בעודו עסוק בה, וכמדומה אני, דמה שהעיסה נעשית עבה מן הביצים, אין זה חימוץ שאפילו עושין פת [מפרורי פת] נעשית נפוחה כמו כן:

[שעב] (א) **חיטה** שנמצאת [בתרנגולת] בפסח אין אדם שמתירה, לפי שחמץ בין במינו בין שלא במינו אסור, [ואוסר] בכל שהוא ואף רבי אומר שהיא אסורה, אבל יש להביא ראיה [להיתר] מטומאה, אם לא מפני שאין אנו יודעין אם למדים איסור מטומאה או לא, (ב) מפני ששנינו גבי טומאה, בעוף כדי שתפול לאש ותשרף, דכיון שיהא האוכל בתוך מעיו כשיעור הזה שוב אינו ראוי לקבל טומאה לפי שבא לידי סרחון מיד אינו חשוב אוכל, וכן יש לומר שאין זה בא לידי חימוץ אלא על ידי סרחון, (ג) אי דפשיטא לן למגמר איסור מטומאה:

[שעג] (א) **ועל** התרומה אודיעך שמעולם לא נהגו בעיר הזאת להפריש שתי חלות כי אם בערב הפסח (ב) והיו מברכין על אחת להפריש חלה, ועל השנייה להפריש [תרומה], ובטלתיה מפני שהיא לבטלה שאין ערב פסח חמור משאר ימים

[שעא] א) שאלו את רבי. הוא באיסור והיתר סי׳ כ׳ ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ו. ובפרדס (לא בשם האורה) סי׳ קכ״ט ובס׳ הסדרים וכן הובא בשבלי הלקט השלם סי׳ רי״ד בשם הלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל והובא במחזור וויטרי במאמר שלאחריו בסי׳ מ״ב (צד 268). וע״ש בהערות הרש״ה ז״ל. ב) ואי אפשר לשמור מחימוצו. בפרדס נשמטה המלה „ואי" וכתוב „ואפשר".

[שעב] א) חטה שנמצאת [בתרנגולת] בפסח. הובא באיסור והיתר סי׳ כ״א ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ז אחר הסיום הסימן שלפניו וכן הוא במח״ו סי׳ מ״ד (צד 269) אבל בכ״י ב׳ מן הסדור וכן בסדרים הובא זה אחר ואין לשין בפסח (שהוא לפנינו בסדור כ״י א׳ בסי׳ שס״ו) ובכ״י ב׳ ובסדרים תיבא פה על התרומה אודיעך כמו שהוא לפנינו סי׳ שע״ג. וכן הובא זה היינו סימן שע״ב בפרדס (לא בשם האורה) בסי׳ קל״ט והובא בשבלי הלקט סי׳ רי״ז (דף צ״א ע״א) בשם הלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל וכן הובא בספר תמים דעים סי׳ קמ״ח בשם ספר האורה ובודאי היה לפניו ספר האורה כמו כ״י שלפנינו. ב) מפני ששנינו גבי טומאה. הוא באהלות פי״א מ״ז. ג) אי דפשיטא לן למיגמר איסור מטומאה. אחר זה נמצא במח״ו הוספה שהוסיף רבינו תם ע״ש.

[שעג] א) ועל התרומה כו׳. הובא באיסור והיתר סי׳ כ״ב ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ח וכן הובא במח״ו במאמרים שלפניו סי׳ ל״ד (צד 264) ומתחיל תשובת רש״י ועל התרומה אודיעך וכן נמצא בפרדס סי׳ קל״א באמצע המאמר ומתחיל כך אמר רבי על התרומה אודיעך ובכ״י ב׳ מהסדור ובס׳ הסדרים הוא כמו לפנינו בכ״י א׳. ב) והיו מברכין על אחת להפריש חלה ועל השניה להפריש [תרומה]. בס׳ האורה ח״ב סי׳ ל״ח הגי׳ והיו מברכין על אחת להפריש תרומה ועל השניה להפריש חלה, אבל בשאר המקומות הוא כמו לפנינו בסדור.

טובים, (ג) ופסוקה היא בבכורות, דאמר שמואל אין תרומת חוצה לארץ אסורה אלא במי שטומאה יוצאה עליו מגופו והני מילי באכילה, אבל בנגיעה לא, אמר אביי הילכך נדה קוצה לה חלה ואכיל לה כהן קטן שאינו רואה קרי. ואי ליכא כהן קטן שקלה לה בראש העיסה ושדיה ליה בתנורא והדרה מפרשא ליה חלה אחריתי, כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל, ואי משכחינן כהן קטן קחזינן בבכורות דלא מפרשינן אלא חלה אחת, (ד) ושנויה בסדר זרעים בחוצה לארץ מפרשינן שתי חלות, זהו הטעם כאשר פסקוה אמוראים בבכורות, ובמקום שאין כהן קטן ויש כהן גדול, ואין מברכין, וכן נוהגין בכל ערי לותיר, אעפ״י שיש כהנים אין מפרישין אלא אחת ולשריפה:

[שעד] (א) הרוצה להפריש חלה מן העיסה (ב) מברך אקבו״צ להפריש תרומה דלהפריש חלה לאו ברכה היא, חלה היא עוגה וחררה ואינה שם הפרשה כלל וחלה תרימו תרומה (במדבר ט״ו כ׳) כתיב, והכי קאמר, [חלה אחת מן העוגות תרימו לשם תרומה, ומיהו תרומה נקראת] ותרומה שמה ואין לשנותה (אותו) ועושה אותו כזית שהפריש דק, ופושטו כעין חררה, מדקרי לה קרא חלה, ואחר כך משליכו לאור, (ואחר כך מפריש מן העיסה כזית) ושורפה באש, אפילו יש כהן מפני שתרומת חוצה לארץ אסורה למי שטומאה יוצאה עליו מגופו, ומכיון שרואה קרי אסור לאוכלה, ואחר כך אם יש שם כהן יפריש כדי מתנה הוגנת בלא ברכה, שהרי כבר נפטרה בעיסה בהרמה ראשונה כדי שלא תשתכח תורת חלה ונותנה לכהן:

[שעה] (א) ואם יו״ט [של פסח הוא, ולש עיסה ביו״ט] כיצד יעשה, שאם מפריש תרומה ומברך עליה, לשורפה אינו יכול לפי שאין שורפין קדשים ביו״ט, וא״ת שמעכבה עד אחר יו״ט ואח״כ שורפה, הרי היא באה לידי חימוץ ועובר עלה בבל יראה ובבל ימצא, אלא כיצד יעשה, יפריש אותה בלא ברכה מן העיסה ויעשה אותו כמו עוגה קטנה, ויאפה אותה עם שאר עוגות שיפריש מן העיסה ולאחר אפייה יצטרף כאחת בסל אחד, או בקערה אחת העוגה והתרומה ונראות כאילו הן מחוברות ביחד, (ב) לפי שהסל מצרפן לחלה, ואחר כך יברך עליהם להפריש תרומה, ויצניענה עד לאחר יום טוב כשהיא אפויה וישרוף אותה, ואם תאמר כשהיא בעיסה יברך עליה קודם אפייה ומפרישה ואחר כך יאפה אותה וימתין עד לאחר יום טוב וישרוף אותה, אם היה עושה כך לא היה יכול לאפותה ביום טוב לאחר שיקרא עליה שם משום דהויא

ג) ופסוקה היא בבכורות. הוא בדף כ״ז ע״א. ד) ושנוייה בסדר זרעים. חלת פ״ד מ״ח.

[שעד] א) הרוצה להפריש חלת מן תעיסה. הוא באו״ה סי׳ כ״ג כ״ד וכ״ה ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ט ובמח״ו סי׳ ל״ה (צד 264) ובפרדס בהתחלת סי׳ קל״א, והובא בשבלי הלקט סי׳ רי״ב (דף פ״ז ע״א) בשם הלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ט הערה א׳ העירותי דליתא בסדור רש״י וכוונתי היתה לכ״י ב׳ (כי כ״א לא הי׳ עוד לפני) ושם חסר כל הסימן ונמצא לנכון גם בס׳ הסדרים. ב) מברך אקבו״צ לחפריש תרומה. עיין מה שהעיר הרש״ה ז״ל במח״ו הערה ו׳ שהאריך בזה.

[שעה] א) ואם יום טוב של פסח כו׳. כן תקנתי, ונמצא לנכון בכל המקומות הנ״ל. ב) לפי שהסל מצרפן לחלה. במח״ו הגי׳ לפי שהסל מצרפן „דתנן רבי אליעזר אומר הרודה ונותן לסל, הסל מצרפן" לחלה והוא בפסחים מ״ח ע״ב וחסר גם באיסור והיתר ובפרדס ובהאורה ח״ב סי׳ ל״ט ושם הוספתי בפנים.

מלאכה שלא לצורך הואיל ואינה נאכלת אבל קודם ברכה יכול לאפותה, לפי שעדיין היא ראויה לבעל הבית כשאר עיסה, ולא היה אפייה שלא לצורך ביו״ט, ויש שמפרישה אותה מן העיסה ושורה במים (ג) [וסבור הוא שלא תחמיץ, (ד) וכדברי בן בתירה דאמר ר׳ יצחק הלכה כר׳ יהודה בן בתירה דאמר תטיל לה בצונן שלא תחמיץ] ואין הלכה כמותו, (ה) דאמרינן אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר׳ אליעזר, ובשאר ימים טובים שאינן של פסח שאין לחוש בהם משום חימוץ, אם הוא משהה אותו עד [אחר] יום טוב, יברך עליהם לאלתר ביום טוב ומפרישן ומשהא אותן עד לאחר יום טוב, ואחר כך שורפה שאם חימ(ו)צו אין בכך כלום, ואם נאפה העיסה ושכח ולא הפריש ממנה לא תרומה ולא חלה, בין ביום טוב בין בחול, יבצע מן העוגה לאחר אפייה, ויברך כאילו מפריש מן העיסה.

שלמה בר יצחק:

[שעו] (א) אין עושין מורסן לעופות בשני ימים טובים, לא בימים הראשונים ולא באחרונים, משום דכתיב לכם לכם לכל צרכיכם ולא לצורך בהמתכם, אבל בחולו של מועד שרי, ובחולו של מועד של פסח צריך שינוי שלא יבא לידי חימוץ, הילכך צריך להכניס הסובין בתוך המים מרותחין כשהן בכלי על האור, וכל שעה יהא ממרס הסובין בתוך המים ובענין זה מותר, אבל יזהר שלא יערה המים על הסובין בכלי שני פן יחמיץ:

[שעז] (א) שאלו את רבי, ישראל וגוי שיש להם תנור בשותפות, מהו לומר לו [ישראל] טול אתה שבוע של פסח ואני אטול אחר כך כנגדך, ולאפות בשבת, (ב) ואמר רבי, מתנה ישראל קודם לפסח ונוטל ממנו דמים מאותה שבוע, ואינו דומה לישראל וגוי שיש להם שדה בשותפות, לא יאמר טול חלקך בשבת, ואני [אטול] חלקי בחול, לפי שכל הטורח שהם טורחים בשדה לאמצע, וכשזה עודר בשבת נראה כטורח בשביל ישראל, אבל כאן כיון שנוטל דמים מתחילה מותר וכן ישראל שרגיל לקבל ככרות ממערופיא שלו בכל יום, בשבוע של פסח, אינו מקבל, אבל מקבל הוא [לאחר] הפסח מאותה שבוע עצמו:

[שעח] (א) בליל שני ימים טובים הראשונים של פסח אין אומרים קידוש על היין בבית הכנסת, (ב) לפי שקידוש אחד מארבע כוסות הוא, ואין שותין אותו בבית הכנסת, ואם שתה נמצא ששתה חמש כוסות, לפיכך אין מקד(י)שין, שהרי

ג) וסבור הוא שלא תחמיץ כו׳. הוספתי כמו שהוא לנכון במח״ו. ד) וכדברי בן בתירה. פסחים מ״ח ע״א. ה) דאמרינן אמר רב יהודה כו׳. שם מ״ח ע״ב.

[שעו] א) אין עושין מורסן לעופות כו׳. הובא באיסור והיתר סי׳ כ״ו ובהאורה ח״ב סי׳ מ׳ ובמח״ו סי׳ כ״ו (צד 262) והובא בפרדס סי׳ קל״א באמצע המאמר והובא בשבלי הלקט סי׳ רט״ו בשם ה׳ פסח של רבינו שלמה זצ״ל.

[שעז] א) שאלו את רבי. חובא בפרדס סי׳ קל״א באמצע ובמח״ו סי׳ ל״א (צד 263) ובאיסור והיתר סי׳ כ״ז ובהאורה ח״ב סי׳ מ״א והובא בשבלי הלקט סי׳ רט״ז בשם ה׳ פסח של רבינו שלמה ז״ל והובא בטור או״ח סי׳ ת״נ. ב) ואמר רבי, מתנה ישראל. במח״ו וא״ר מתנה ר״ל ואמר רבי, מתנה כו׳.

[שעח] א) בליל שני ימים טובים כו׳. הובא בפרדס סי׳ קל״א באמצע ובאו״ה סי׳ כ״ח ובהאורה ח״ב סי׳ מ״ב ובמח״ו סי׳ מ״ח (צד 270).

אין כאן להוציא שום אדם ידי חובתו בפסח מפני שאין לך אדם מישראל הפוחת מד׳ כוסות, ואין זה דומה לאומר הגדה של פסח שנים ושלשה בתים שהוא גומר ועושה כל הענין כסדר:

[שעט] (א) **רבי** לא מצא חסא בפסח, והביא מוריא, (ב) או עיקר של פורפין, (ג) והם שנויין בפרק ערבי פסחים, ומברכין עליהן על אכילת מרור, ומה שמברכין על שאר ירקות בורא פרי האדמה לפי שאינו יכול לטעום מן המרור בלא ברכה, וברכת המרור אין זו ברכה של ירקות, אלא (ד) [ברכת המצוה, ולפיכך אין מברך על אכילת מרור ובורא פרי האדמה אלא] על המרור בלבד, (ה) דאין עושין מצות חבילות:

[שפ] (א) סדר ערוך שסידר רבינו [שלמה] מנוחתו כבוד.

כשחל ליל הפסח להיות בשבת, אומר ויכולו בורא פרי הגפן, ואת יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה, וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים, ושהחיינו: ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים, ועל הירקות בורא פרי האדמה, וטובל בהרוסת ואוכל כזית ונותן לכולם, ובוצע אחת מן המצות לשתים, ונותן חציה בין שתי השלימות, וחציה תחת המפה שיאכלנה בגמר הסעודה, ומוזגין כוס שני. ואומר הא לחמא עניא, וכל האגדה, וכשהגיע לומר מצה זו שאנו אוכלים, יגביהנה מתוך הכלי, וכן המרור כשיאמר מרור זה, ואומר ההגדה עד גאל ישראל, ומברך ושותה בהסיבה שמאל. ונוטל ידיו ומברך על השלימה המוציא, ועל הפרוסה על אכילת מצה, ואוכל משתיהן יחד, ונותן לכל המסובין. ומברך על החזרת על אכילת מרור, וטובל בחרוסת, ונותן לכל אחד ואחד כזית. וחוזר ובוצע מן המצה שלישית, ואוכל ממנה ומן המרור הנטבל בחרוסת יחד, זכר למקדש כהילל, שהיה כורך מצה ומרור ופסח יחד, שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט׳ י״א). ואוכלין סעודתן, וכשיגמור הסעודה יאכל מן הפרוסה שהיא תחת המפה, והיא לחובת אכילת מצה באחרונה, כשם שהיו אוכלים בימי המקדש מצה החובה עם הפסח בגמר סעודה, ואחר כך נוטל ידיו למים אחרונים. ומברך ברכת המזון על כוס שלישי וחוזר ומוזג כוס רביעי מיד ואומר לא

[שעט] א) רבי לא מצא חסא בפסח. הובא בפרדס סוף סי׳ קל״א ובאו״ה סי׳ כ״ט ובהאורה ח״ב סי׳ מ״ג ובמח״ו סי׳ מ״ט (צד 270). ב) או עיקר של פורפין. בכ״י ב׳ מהסדור שפריץ, ובסדרים פופורן, ובאו״ה ובמח״ו פופרץ ובהאורה ח״ב פורפריץ ובפרדס והביא עיקר שלו אפרק, והמו״ל סגר מלת אפרק במסגרת והאמת שצ״ל והביא עיקר של פורפריץ. ועיין רש״י פסחים ל״ט ע״א מררייתא הוא פופריץ והמפרש מלות לועזיות ברש״י כתב שצ״ל פורפיץ והיא המלה Pourpier (פארטולאק, קאהלפארטולאק) מין חזרת ומה שהובא בסדור והביא מוריא, יש לתקן מרובייא, עיין להלן סי׳ שפ״ז הערה ב׳. ג) והם שנויין בפרק ערבי פסחים. כן הוא בכל המקומות הנ״ל וצ״ל בפרק כל שעה, תוא בפסחים ל״ט ע״א. ד) ברכת המצוה כו׳. הוספתי כמו שהוא לנכון בכ״י ב׳ ובסדרים ובכל המקומות הנ״ל והשמיט המעתיק מן אלא עד אלא. ה) דאין עושין מצות חבילות. פסחים ק״ב ע״ב.

[שפ] א) סדר ערוך שסידר רבינו [שלמה] מנוחתו כבוד. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובסדרים, ובאו״ה סי׳ ל׳ ובהאורה ח״ב סי׳ מ״ד סדר ערוך לרבינו שלמה ז״ל ובמח״ו (צד 281) סדר ערוך שסידר רבינו שלמה בר יצחק ז״ל. וזה ליתא בפרדס, וסי׳ קל״ב הוא כמו בסדור להלן סי׳ שפ״ב. ובאו״ה שם ובס׳ האורה ח״ב שם חסר מאמר שלם ומתחיל וחוזר ואומר הלל הגדול כו׳ כמו לפנינו. אבל בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים ובמח״ו הוא כמו לפנינו בסדור כ״י א׳.

לנו ה' לא לנו עד גמר הלל, וחותם ביהללוך, וחוזר ואומר הלל הגדול. וחותם בנשמת כל חי ובישתבח, (ב) דנשמת כל חי היא ברכת השיר, ואחר כך מברך ברכת היין ושותה, (ג) ובמוצאי שבת מברך [יקנה"ז] יין וקידוש נר והבדלה, (ד) וחותם בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קידשת הבדלת וקידשת את עמך ישראל בקדושתך, בא"י המבדיל בין קודש לקודש, ושהחיינו וכל הסדר כולו:

[**שפא**] (א) והבא להוציא אחרים ידי חובתן בהלל ובהגדה וסדר ברכת מצה ומרור, יקדש וישתה כוס ראשון ויטבול טיבול ירק ראשון, ויאמר הגדה, וישתה כוס שני ויפרוס פריסת המוציא, ועל אכילת מצה, ויאכל, ויברך על המרור ויאכל, ויכרוך כהילל ויקום ויעשה כן בכמה בתים, וכן בביתו באחרונה, ויגמור סעודתו ויברך על מזונו, וישתה כוס שלישי, ויאמר על הרביעי הלל המצרי, ויברך וישתה, ואחר כך ילך לבית שני והם יברכו על מזונם, וישתו כוסם ועל הרביעי יגמור את הלל, ויברך וישתה, שלא אסרו רבותינו לשתות אלא בין שלישי לרביעי, (ב) ופרשו הדבר בתלמוד שלא ישתכר, ולא יבין באומרו את ההלל, אבל יין ששותה בתוך המזון אמרו שאינו משתכר, ואם יש עוד בית שלישי לגמור שם את ההלל, לא ישתה בבית שני כלל, אלא יגמור להם את ההלל, והם יברכו וישתו, ומי שגמר [סעודתו] בביתו ואוכל מצה הנאכלת באחרונה לשום מצה, אינו יכול לשוב ולקדש עוד בבית אחר, לפי שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ואסור לאכול, וגם לשתות הוא אסור, אחר ששתה ארבע כוסות בביתו שיגמור שוב את ההלל בבית אחר, לפי שנשתכר בכוסות שלאחר המזון, ואם צריכין לו יקדש ולא ישתה: (ג) ועל הירקות יברכו הם בורא פרי האדמה ויאכלו, וגם את ההגדה יאמר להם, והם יברכו על הכוס וישתו, וברכת המוציא ועל אכילת מצה רשאי הוא לברך ולהוציאם ידי חובתן ויאכלו, ולא יאכל הוא וכן על המרור, שכן שנינו לא יפרוס אדם פרוסה לאורחים אלא אם כן אוכל עמהם, אבל ברכת היין של קידוש היום וברכת הלחם של מצוה התירו, לפי שאין חובה, וכל ישראל ערבים זה מזה ואי אפשר לאכילת מצה בלא המוציא, ולא קידוש היום בלא ברכת היין, וכן ברכת המרור חובה היא ומוציא אחרים אע"פ שיצא, אבל ברכת ירקות שהיא בפני עצמה ובטיבול לעצמו אע"פ שהוא לפטור את המרור מברכת הנהנין, שאסורין ליהנות בלא ברכה, דומה הוא [לברכת הלחם שבשאר ימות השנה

ב) דנשמת כל חי היא ברכת השיר. פסחים קי"ח ע"א. ג) ובמוצאי שבת מברך [יקנה"ז]. פסחים ק"ג ע"א. ד) וחותם בין קדושת שבת כו'. ברכות ל"ג ע"ב.

[**שפא**] א) והבא להוציא אחרים ידי חובתן. הובא באיסור והיתר סי' ל"ו ובהאורה ח"ב סי' מ"ח ובמח"ו סי' ס"ז (צד 282). ב) ופירשו הדבר בתלמוד. צ"ל בתלמוד ירושלמי וכן הוא לנכון באיסור והיתר סי' ל"ו ובמח"ו שם וכן צריך להיות גם כן בהאורה ח"ב כמו שתקנתי שם בהערה ב'. וכן חסר בס' הסדרים ובכ"י ב' מהסדור, והוא בירושלמי פסחים פרק ערבי פסחים ה"ו והובא ברשב"ם ותוס' פסחים קי"ז ע"ב ד"ה רביעי. ג) ועל הירקות כו'. כ"ה גם בכ"י ב' ובסדרים וכן באיסור והיתר שם אבל בהאורה ח"ב סי' מ"ה נשמט כל זה ומתחיל וגומר האגדה וקוראין בשיר ובהלל וזה נמצא במח"ו בסוף סי' ס"ט (צד 284) המתחיל ופותחין באגדה, וכן בפרדס באמצע סי' קל"ב כמו שהעירותי בהאורה שם הערה ד'.

שאינה חובה] ולא יברכנה להם, מאחר שאינו אוכל עמהם, ואת הלל יגמור להם אחר סעודתם, והם יברכו על כוסם ברכת המזון והלל:

[שפב] (א) וגם זה דרך ארוכה מבואר במדרשו וטעמיו ונסדר מפי רבינו יזכר שמו לטובה: (ב) ליל שמורים שחל להיות בשבת מוזג אדם כוס של יין ואומר עליו ויכולו, בורא פרי הגפן ואשר בחר בנו ושהחיינו, (ג) ואינו אומר שעשה נסים, מפני שעתיד לאמור בהגדה אשר גאלנו, וכוס שאמרו צריך שיחזיק רביעית הלוג, ומוזג כוס לכל אחד ואחד מבני ביתו, אחד אנשים ואחד נשים: (ד) ואם חל להיות במוצאי שבת, (ה) מברך בורא פרי הגפן, ואשר בחר בנו, בורא מאורי האש, (ו) ואינו מריח בבשמים, גזירה שמא יקטמנו, (ז) ועוד מפני איבוד נפש, ואומר המבדיל בין קודש (לחול), ושהחיינו, וסימנך י'ק'נ'ה'ז', ושותין בהסיבות שמאל דרך חירות ומברכין בא״י אמ״ה על הגפן ועל פרי הגפן וכו', ונוטלין ידיהם, ומברכין על נטילת ידים (ח) על שם כלי ששמו אנטל וזה כללו של דבר, כמו כן בכל שבתות השנה, שאינו נוטל ידיו עד שיקדש, דבעינן נטילת ידים לשם סעודה, ועכשיו נראה כנוטל ידיו לשם קידוש, ולא לשם סעודה, (ט) דהוי כנוטל ידיו לפירות, דהוי מגסי הרוח:

[שפב] א) וגם זה דרך ארוכה כו'. בכ״י ב' ובסדרים, וגם זה דרך ארוכה מפורש במדרשו וטעמיו סדר מפי רבינו שלמה זצ״ל ובמח״ו (צד 283) וגם סדר ארוכה מבואר במדרשין טעמין ונסדר מפי רבינו שלמה יזכור לברכה טובה, ובפרדס סי' קל״ב ונסדר מפי רבינו שלמה ז״ל. ב) ליל שמורים שחל להיות בשבת מוזג אדם כוס של יין כו'. וכ״ה בכ״י ב' ובסדרים והובא בפרדס סי' קל״ב (והוא מגוף ס' הפרדס ולא מספר האורה) וכן הובא במח״ו סי' ס״ח (צד 283) ובאיסור והיתר סי' ל' ובהאורה ח״א סי' צ' ובח״ב סי' מ״ד בסגנון אחר והובא בפרדס סי' קל״ג והוא מספר האורה וחסר הציון מספר האורה. ג) ואינו אומר שעשה נסים. זה הובא גם בהאורה ח״א (צד 102) ובגוף הפרדס סי' קל״ב ובמח״ו שם. ד) ואם חל להיות במו״ש. גם זה הובא שם שם. ה) מברך בורא פרי הגפן. כ״ה גם בפרדס שם קל״ב. אבל בהאורה ח״א שם ובפרדס סי' קל״ג הובא מברך יקנה״ז בורא פרי הגפן וקידוש ובורא מאורי האש, והבדלה וחותם בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת בא״י המבדיל בין קודש לקודש ושהחיינו. ו) ואינו מריח בבשמים כ״ה בגוף הפרדס סי' קל״ב אבל בס' האורה ח״א ובפרדס סי' קל״ג (שהוא מס' האורה) איתא ואינו מברך על ההדס שאין מריח בו, גזירה שמא יקטמנו. ובעל שבלי הלקט סי' רי״ח (דף צ״ב ע״א) הביא וכתב רבינו שלמה זצ״ל במו״ש ליום טוב מברכין על הבשמים גזירה שמא יקטום, ועוד שלא אבדה נשמה יתירה של שבת ועיין עוד שם מה שהביא בשם רבינו יצחק מדנפיר ז״ל. ז) ועוד מפני איבוד נפש. בפרדס סי' קל״ב ועוד שלא אבדה הנפש אבל בהאורה סי' צ' ובפרדס סי' קל״ג שהוא מס' האורה ועוד שאין בו איבוד נשמה דביום טוב איכא נשמה יתירה כשבת והעירותי בהאורה שם הערה ה' לדעתי צ״ל ויום טוב ליכא נשמה יתירה כשבת, ועיין בתוס' פסחים ק״ב ע״ב ד״ה רב אמר הביאו הרשב״ם פי' דטעם בשמים משום איבוד נשמת יתירה וביום טוב נמי איכא נשמה יתירה וקשה דא״כ במוצאי יום טוב, אמאי לא תקינו בשמים, לכך נראה דביום טוב ליכא נשמה יתירה, להכי אינו מזכיר בשמים. ועיין גם ברא״ש פסחים פ״י סי' ט'. ח) על שם כלי ששמו אנטל. כ״ה בפרדס סי' קל״ב, וכן לעיל בסדור סי' ק״ב וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו בצרור החיים נטילת ידים על שם כלי ששמו אנטל. וכן הובא בפרדס סי' ס״ו ובלקוטי הפרדס דף ו' ע״ב. ע״ש בסי' ק״ב הערה ב'. ובסדור שם הובא ועוד נטילת ידים פי' רב האי בתשובותיו על שם שצריך להגביה את ידיו למעלה לאחר רחיצתן כמו וינטלם וינשאם (ישעי' ס״ג ט') ועיין בטור או״ח סי' קס״ב הביא וסימן לדבר וינטלם וינשאם. ועיין במרדכי ברכות פ״ח סי' קצ״ב. ט) דהוי כנוטל ידיו לפירות דהוי מגסי הרוח. חגיגה י״ח ע״ב. ואחר הסיום הזת נמצא הוספה במח״ו סי' ס״ט (צד 284) „וכן פי'

[שפג] (א) ומביאין לפניו קערה ובה שלש מצות וירקות שאינם מרים, (ב) כגון הסא כפני או איגרא חגא כרפסא אפיך או צרופיילא או כוסברתא איילנדרא או קפלוטות פורש, ושני תבשילין [אחד] זכר לחגיגה [ואחד זכר] לפסח, דג ובשר, או ביצה ובשר, אפילו ממין אחד, כגון שהאחד צלי ואחד מבושל, (ג) שהרי אמר רבינא אפילו עצם ובישולא חשובין שני תבשילין: ונוטל מן הירקות ומברך בורא פרי האדמה, וטובל בחרוסת ואוכל ומאכיל לכל בני ביתו, ולאחר הגדה אין צריך לברך, אלא טובל בחרוסת ואוכל בלא ברכה, ושני טבילות הללו זכר שישאלו מה נשתנה:

[שפד] (א) לאחר שיאכל מן הירקות נוטל אחת משלש מצות ובוצעה לשנים, ומניח חציה תחת המפה עד שיגמור סעודתו, ויאכלוה בסוף, זכר לפסח שכתוב בו על מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט׳ י״א) ולכך אינו אוכל מן המרור באחרונה, מפני כשיברך המוציא על השלימה (ב) [יהא נראה כבוצע מן הפרוסה כדרכו של עני, ולפי שברכת המוציא תדירה מברכין אותה על השלימה]. ולפיכך מניחין שלימה תחת הבצועה, לפי שמצוה לבצוע על שתי ככרות ביום טוב כבשבת, (ג) ואחר כך נוטלין הקערה מלפניו כמות שהיא עם שתי המצות שלימות וחצי המצה, והירקות ושני תבשילין, ומניחין אותה בראש השלחן, (ד) כדי שישאלו התינוקות מה נשתנה, ויפטרוהו מן האגדה, ואם אין תינוק שישאל, שואל הוא לעצמו, ואומר הא לחמא עניא, וכשמגיע למה נשתנה מחזירין אותה לפניו, והולך וקורא אגדה (ה) וחותם בגאל

רב עמרם גאון נטל ידיו לא יקדש, מ״מ דיין אין צריך נטילה דאמרינן הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח, ופת הוא דצריך נטילה, וכיון דנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושוי ליה אפת, לפיכך אם נטל ידיו לא יקדש. וזה מוסב במח״ו לסימן שלפניו.

[שפג] א) ומביאין קערה לפניו. הובא ג״כ בפרדס סי׳ קל״ב ובמח״ו סי׳ ס״ט (צד 284). ב) כגון חסא כפני או איגרא חגא כרפסא אפיך או צרופיילא או כוסברתא איילנדרא או קפלוטות פורש. ,בכ״י ב׳ חסא או כרפסא אפיך כרמיליא או כסברתא או קפליטא פורשי. ובסדרים כגון חסא דפט או אגרא או דוגא או כרפסא אפיך או כרפויילא או כוסברתא או קפליטות פורשי. ובפרדס סי׳ קל״ב כגון חסא דפני או גרגרא או רגינא או כרפס אפיין או צרפולייא או כוסברתא בוליינדרא או קפלוטות פירושי. ובמח״ו (צד 284) כגון חמא רפנא או גרגירא אירוגאי [אולי צ״ל או רונאי] או כרפסא אייפא או צרפוייל או כוסברתא איינלדרא או קפלוטות פוריבש, ובהאורה ח״א סי׳ צ׳ ובפרדס סי׳ קל״ג בשם האורה ומברך על הירקות ואינון כוסברא וגרגירא. הבאתי כל הנוסחאות אבל נשתבשו מהמעתיקים ויש לתקנם. ג) שהרי אמר רבינא. פסחים קי״ד ע״ב.

[שפד] א) לאחר שיאכל מן הירקות. פרדס שם סי׳ קל״ב ומח״ו שם. ב) יהא נראה כו׳. הוספתי כמו שהוא לנכון בכ״י ב׳ ובסדרים ובמח״ו והשמיט המעתיק מן על השלימה עד על השלימה. ובפרדס שם סי׳ קל״ב נלקה המאמר בחסר וכתב שם „ולכך אוכל מן המצה באחרונה כדי שיברך״ וכל הלשון בטעות. ג) ואח״כ נוטלין הקערה מלפניו כו׳. עיין פסחים קט״ו ע״ב וברשב״ם ד״ה ואין ובתוס׳ שם. ד) כדי שישאלו התינוקת מה נשתנה ויפטרוהו מן האגדה. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים ובמח״ו, אבל בפרדס שם סי׳ קל״ב איתא כך כדי שישאלו התינוקות מה נשתנה בלשון לעז שלהם ויפטרוהו מלאומרו בלשון הקודש. ה) וחותם בגאל ישראל שאין חותמין בגואל ישראל אלא בתפילה כו׳. אחר הסיום שאינן אלא ספירת דברים בעלמא. סיים במח״ו (צד 284) „וכן אמרי׳ בערבי פסחים [הוא דף קי״ז ע״ב] בצלותא גואל ישראל, ק״ש והלילא גאל ישראל. ובגמרא לפנינו מהופך הסדר אמר רבא ק״ש והלל גאל ישראל, דצלותא גואל ישראל וכתב הרשב״ם ק״ש ברכת גאולה שאחר ק״ש, והלל, של ערבי פסחים שחותם גאל ישראל כו׳. דצלותא גואל ישראל שאנו מתפללין על העתיד. והנה לפנינו בכ״י א׳ (כ״י פארמא)

ישראל, שאין חותמין בגואל ישראל אלא בתפלה שהיא דברי בקשה ותחנונים, אבל [לא] בקריאת שמע ובהלל שאינן אלא ספירת דברים [בעלמא. (ו) אשר נהגו העם להניף הקערה ונוטלין הימנה שני תבשילין, טועים הם בדבר, שלא אמרו חכמים אלא להגביה מצה ומרור, ולא להגביה בשני תבשילין, שהאחד מהן זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ובשעה שמגיע לסוף האגדה אומר מרור זה, מצה זו, ומגביה המצה והמרור, אבל בשעה שמזכיר את הפסח אינו מגביה שני תבשילין, שעושה עצמו כאוכל קדשים בחוץ, ולכך הוא אומר פסח שהיו אבותינו אוכלין, ואינו אומר פסח שאנו אוכלין.

[שפה] (א) וחרוסת שאמרו, מין ירקות הכתושים יחד, ושמו חרוסת בלשון ארמי, (ב) ואמרו רבותינו שהחרוסת זה צריך שיעשנו עב ומסמיך זכר לטיט, (ג) ואף צריך לתפוח בו דברים קהוי, שנאמר תחת התפוח עוררתיך (שה״ש ח׳ ה׳). (ד) ועוד נותן בו מיני בשמים כעין תבלין זכר לתבן שבחומר. (ה) והשלש מצות שאמרו, רשאי אדם להתחיל המצוה באיזה שירצה, (ו) מפני ששלשתן שוות כאחת, שכשם שמצינו ראשון חביב אצל תרומות הקופות, כך מצינו שני אצל העלאת הנרות (ז) [שמניח המזרחי שהוא ראשון, ומדשן המערבי שהוא שני] והאחרונה אף היא ראוי להתחיל בה המצוה, משום מעלין בקודש ולא מורידין, אבל אמרו חכמים הנזהר בהם תבוא

אחר הסיום שאינן אלא ספירת דברים הובא ר׳ שמואל הרביעי וסימניך דיא״ש כו׳ ואין לו מובן כלל ואין שייכות כלל לסוף המאמר אמנם ראיתי שנאבד מן הכ״י דף שלם ובמקום ר׳ שמואל הרביעי צ״ל שמואל הרביעי והמעתיק לא הבין הכונה והוסיף התואר ר׳. ומצאתי כל הגליון החסר לנכון בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים והוספתי בפנים ובסי׳ שפ״ט שהוספתי סגרתי מלת „ר״ והמאמר שמואל הרביעי הוא באמצע המאמר ע״ש בהערה ו׳. ובפרדס סי׳ קל״ב (דף כ״ו ע״ד) אחר הסיום אלא בתפלה שהיא דברי בקשה ותחנונים אבל בק״ש ובהלל לא, לפי שאינה אלא ספירת מצרים (במקום ספירת דברים) חסר מאמר שלם מן אשר נהגו העם להניף הקערה (הוא המאמר אשר הוספתי) עד ואינו אומר פסח שאנו אוכלין ומתחיל וחרוסת שאמרו הן ירקות, שהוא לפנינו בסדור ריש סי׳ שפ״ה. במח״ו סוף סי׳ ס״ט (צד 284) אחר הסיום אלא ספירת דברים בעלמא מתחיל ואחר בוצעו מן המצות ותינטל הקערה מלפניו מוזגין כוס שני. הוא בסדור באמצע סי׳ שפ״ה ואחר כך בוצע את המצה ותנטל הקערה מלפניו.

ו) אשר נהגו העם להניף הקערה ונוטלין הימנה שני תבשילין כו׳. הובא במח״ו סי׳ נ״ב (ע׳ 271) ועיין בתוס׳ פסחים קט״ו ע״ב ד״ה למה שהביאו ומה שנוהגין לסלק שני תבשילין בשעת הגבהה כדי שלא יהא נראה כמקדיש קדשים בחוץ וכן יסד הר׳ יוסף [טוב עלם] בסדרו מושך מהקערה שני תבשילין ומגביה קערה כו׳ ולא יתכן דהא דאמר בשר אינו צריך להגביה היינו בשעה שאומר פסח זה דאז ודאי נראה כאוכל קדשים עכ״ל.

[שפה] א) וחרוסת שאמרו. הוא בפרדס סי׳ קל״ב ובמח״ו שם סי׳ נ׳ (ע׳ 270).

ב) ואמרו רבותינו שהחרוסת זה צריך שיעשנו עב ומסמיך זכר לטיט. בגמ׳ פסחים קט״ז ע״א ר׳ יוחנן אמר זכר לטיט אמר אביי הילכך צריך לקהוייה וצריך לסמוכיה לקהוייה זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט, ורש״י ורשב״ם פי׳ לסמוכיה לכתוש בו ירקות הרבה כדי שיהא עבה.

ג) ואף צריך לתפוח בו דברים קהוי, שנאמר תחת התפוח עוררתיך. הלשון מתוקן בפרדס שם ואף צריך לתת בו קיהוי כגון חומץ זכר לתפוח שנ׳ תחת התפוח עוררתיך. וגם בפסחים שם כתב רש״י ורשב״ם וצריך לקהוייה להטיל בו תפוחין דאית ביה קיוהא זכר לתפוח. ולעיל מיניה הביאו זכר לתפוח שהיו יולדות שם בניהם בלא עצב שלא יכירו בהן מצרים דכתיב תחת התפוח עוררתיך ועיין בתוס׳ שם ד״ה צריך בשם תשובת הגאונים. ועיין בטור או״ח סי׳ תע״ג ובב״י שם. ד) ועוד נותן בו מיני בשמים כעין תבלין. עיין בגמרא שם. ה) והשלש מצות. מח״ו סי׳ נ״ג (ע׳ 271). ו) מפני ששלשתן שוות כאחד. בפרדס מפני ששלשתן חשובות כאחד.

ז) שמניח המזרחי כו׳. הוספתי כמו שהוא בפרדס.

עליו ברכה, ואחרי כך בוצע את המצה ותנטל הקערה מלפניו, ומוזגין כוס שני לכל אחד ואחד מבני הבית, ופותחין באגדה וקוראין בשיר והלל שכן מצינו באבותינו במצרים שאמרו שיר והלל על אכילת פסח, שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעי׳ ל׳ כ"ט). (ח) ומצינו באגדה בא הכתוב ולימד על סנחרב, ולימד על פרעה, לומר שאמרו רבותינו שיר והלל בשעת אכילת הפסח:

[שפו] (א) והקוראין צריכין שיהיו שלשה, (ב) כפי מה שמצינו במדרש שוחר טוב, כדי שיאמר אדם לשנים הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. ואומר הא לחמא עניא וכל האגדה, עד כאשר נשבע לאבותינו. (ג) ונוטלין כל אחד כוסו בידו, מפני שהן באין לפתוח בהלל ובשיר. (ד) ומצינו באגדה מפני מה אין אומרים שירה אלא על היין, שנאמר ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים, (שופטים ט׳ י"ג) אם אנשים משמח, אלהים במה משמח, מלמד שאין אומרים שירה אלא על היין. ופותחין בהלל עד גאל ישראל, ומברכין בורא פרי הגפן, ושותין, ואין מברכין לאחריו על הגפן ועל פרי הגפן, מפני שהוא יין בתוך הסעודה, שהרי כבר קידש, ויין שבתוך המזון אין מברכין לאחריו. ונוטלין ידיהם ומברכין על נטילת ידים, מפני שהידים עסקניות הן, ומתוך שהוא רוצה לומר הלל ואגדה מסיר דעתו מן הנטילה. ומברך המוציא על השלימה, ואינו אוכל עד שיברך על הבצוע על אכילת מצה, ומחלק משתיהן יחד, ואוכלין בהסיבה ונוטל חסא או מרור, ומברך על אכילת מרור ולא יפחות מכזית לכל אחד ואחד, (ה) שכן שנו רבותינו.

ח) ומצינו באגדה בא הכתוב ולימד על סנחרב. הוא במדרש שו"ט מזמור א׳ אות כ׳ השרון שאמרתי שיר ורון לפניו. שנ׳ השיר יהיה לכם כליל התקדש חג א"ר יוחנן בש"ר שמעון בן יהוצדק בא הפסוק ללמד על של סנחרב ועל של פרעה והעירותי שם בהערה רס"ז כי נמצא מפורש בירושלמי פסחים פ"ט ה"ג (דף ל"ו ע"ד) א"ר יוחנן בשם ר"ש בן יהוצדק כתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ליל פסח ללמד על מפלתו של סנחרב ונמצא למד ממנו, מה זה טעון הלל אף זה טעון הלל ועיין בבלי פסחים צ"ה ע"ב מובא בשמו אמר קרא השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, לילה המקודש לחג טעון הלל, לילה שאין מקודש לחג אין טעון הלל. וראיתי כי גם רש"י ישעי׳ ל׳ כ"ט הביא האגדה וסיים מדרש תהלים וכן הובא האגדה בפרדס סי׳ קל"ב (כ"ו ע"ד) ובמח"ו סי׳ ס"ט (צד 284).

[שפו] א) והקוראין צריכין שיהיו שלשה. הובא בפרדס סי׳ קל"ב ובמח"ו סי׳ ע׳ (צד 284) ובהאורה ח"ב סי׳ מ"ה. ב) כפי מה שמצינו במדרש שוחר טוב. הוא במדרש תהלים מזמור קי"ג אות ג׳. והעירותי שם בהערה ה׳ מכאן אמרו חכמים אין הלל פחות משלשה בני אדם למי אומר הלל לשנים והאומר אחד הרי כאן שלשה. מובא ברוקח הלכות פסח סי׳ רפ"ג בשם השו"ט, ובאו"ז הלכות ק"ש סי׳ מ"ה, ובמנהיג הלכות פסח סי׳ צ"ד ובאבודרהם סדר הגדה דף ע"ג ע"ג ובשבלי הלקט השלם ענין ר"ח סי׳ קע"ה, ובסדר פסח סי׳ רי"ח ובשבלי הלקט הקצר הלכות ברכות סי׳ מ"ה, והלכות פסח סי׳ ס"ה, והכלבו ח׳ פסח הביא וז"ל והר"ש ז"ל (כונתו לרש"י ז"ל) כתב שצריך שיהיו שלשה כדי שיאמר האחד לשנים הודו כן מצינו במדרש שוחר טוב, וכן הביא הרא"ש פסחים פרק ע"פ סי׳ ל"ב והטור או"ח סי׳ תע"ט וכולם הביאו בשם השוחר טוב, ובעל האגור הלכות ראש חדש הביא זה בשם שוחר טוב, וסיים והכי איתא בהגדת תהלים. חשב כי שו"ט לחוד והגדת תהלים לחוד, ועיין בשו"ע או"ח סי׳ תע"ט בביאורי הגר"א ז"ל. ג) ונוטלין כל אחד כוסו בידו. בפרדס איתא וכשמגיע ללפיכך נוטלין כל אחד ואחד כוסו. ד) ומצינו באגדה מפני מה אין אומרים שירה אלא על היין. הוא בגמרא ברכות ל"ה ע"א. ה) שכן שנו רבותינו. אולי מוסב זה למטה, וצ"ל וכן שנו רבותינו ואלו הן ירקות כו׳ והוא במשנה פסחים ל"ט ע"א.

[שפז] (א) ואלו הן ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, (ב) בחזרת בעולשין בתמכא בחרחבינא, (ג) ומצטרפין לכזית, שהאוכל מכולן כזית מצטרפין לצאת בהם ידי חובתן, אע״פ שאינו מין אחד (שנאמר) [של] מרורים, (ד) ויוצאין בקלח שלהן בין לחין בין יבישין אבל בעלין אין יוצאין אלא בלחין, ושורה בחרוסת זכר לתפוח ולטיט, (ה) ושוקע משום קפא ואוכל.

[שפח] (א) ואינו צריך הסיבה באכילת מרור, אלא באכילת מצה ויין בלבד, מפני שמרור זכר לעבדות, אבל מצה ויין זכר לחירות, והסיבה היא דרך חירות, ובדין הוא שיהא מברך עכשיו בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור, אבל לכך מברכין על הירקות קודם, כדי שיתמהו התינוקת וישתומטו על אכילת הירקות קודם סעודה, שהרי אין רגילין לאכול ירקות עד לאחר סעודה, ומתוך כך הם שואלים מה נשתנה, ואי אפשר לברך על אכילת מרור קודם האגדה, לפי שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט׳ י״א). ותיכף למצה תהא ברכת מרור, ואכילת מצה אינו אלא לאחר הגדה. ולאחר שאוכל המרור חוזר ובוצע מן המצה השלישית, כדי לקיים מצוה בשלשתן וכורכה בחזרת, ואוכל ומאכיל את כולם בלא ברכה זכר למקדש כהלל. ואחר כך יאכלו כולם כל צרכיהן, וכל אכילה שיש בה ברכה לא תהא פחותה מכזית. נפטרו מן הסעודה, כאדם הנפטר מחבירו, יאכל בגמר סעודה מצה הבצועה המונחת תחת המפה, שהיא זכר למצה הנאכלת עם הפסח, ושוב אינו רשאי לומר אפיקו מיני מתיקה לקינוח סעודה, פן ישכח ויפיג טעם מצה מפיו, שכשם שאינו אומר אפיקו מיני מאכל לקינוח סעודה אחר אכילת הפסח, שלא להפקיע טעמו, כך אין מפטירין אחר המצה השמורה למצוה, שאין אומרים הביאו מיני מאכל בקינוח סעודה, (ב) ועל

[שפז] א) ואלו הן ירקות כו׳. פסחים שם. ב) בחזרת בעולשין בתמכא בחרחבינא. כ״ה במשנה שם. ובפרדס סי׳ קל״ב הובא כך „בחזרת חסא ליטוגא״. בגמרא שם מפרש חזרת חסא, ורש״י הביא שם על חסא ליטוגא ואח״כ הובא בפרדס בעולשין קרשפילא וכן במח״ו (צד 285) קרישפולא כן הביא רש״י בגמרא שם על מאמרם עול׳שין הינדיבי עשב שקורין קרישפל״א. אולי צ״ל קרישפנ״א והיא המלה באיטליה Crespino האזענקאהל. עיין ערוך השלם ערך עלש ואח״כ הובא בפרדס בתמכא מרוביא וכן בגמרא שם ברש״י תמכתא מרובייא, וכן בערוך ערך תמכא הביא י״א מרובי״ו [Marrobio] לונגענקרויט ובמח״ו בטעות כתמכא מדוכייא. עוד שם בפרדס בחרחבינא סיב הנכרך סביב לדקל ודיילא ובמח״ו ודיל״א. כן כתב רש״י בגמרא שם חרחבינא אצוותא דדיקלא. סיב הגדל ונכרך סביב לדקל שקורין ווידי״לא אבל לדעת בעל ערוך השלם בערך אצווא צ״ל ורילא והיא urille פי׳ לולבי גפנים ובעל מרפא לשון הביא היא המלה Betle בעטטעלקרויט או היא חמלה vitilis בלשון רומי עיין שם. עוד שם בפרדס ובמרור אמרפייל והוא טרפין, ובמח״ו ובאמירפולא דהיא פופרין. וברש״י בגמרא ובמרור מרירתא אמירפוי״ל והיא פופרץ. היא המלה amer-feuille ביטטערבלאטט. והמלה פופרץ היא בלשון צרפת poivre או צ״ל פורפץ והיא המלה pourpier עיין מרפא לשון ועיין לעיל סי׳ שע״ט הערה ב׳. ג) ומצטרפין לכזית. משנה שם ע״ש בפירש״י. ד) ויוצאין בקלח. עיין גמרא שם ל״ט ע״ב. ה) ושוקע משום קפא ואוכל. בגמרא פסחים קט״ו ע״ב האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא ע״ש ברש״י וברשב״ם ובתוס׳ ד״ה קפא ובערוך ערך קף ט״ו מה שהביא בשם רב האי גאון והר״ח ורבינו גרשם ובשם אביו ר׳ יחיאל.

[שפח] א) ואינו צריך הסיבה באכילת מרור. פרדס שם סי׳ קל״ב ומח״ו (צד 285). ב) ועל כרחינו כו׳. לפני זה נמצא בפרדס פירש ר׳ קלונימוס איש רומי אף אתה אמור לו כו׳, ואין זה שייך לכאן ולא נמצא בכ״י ב׳ ובסדרים ובמח״ו רק מקומו הוא להלן בסי׳ שצ״א, ע״ש הערה ב׳.

כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה קודם הסעודה אעפ"י שאינו לשם חובה, שאי אפשר לעכבה עד גמר סעודה, דלאחר שמילא כרסו ממנה היאך יברך עליה. ואחר כך נוטלין ידיהם בלא ברכה שאינה אלא (ג) משום סכנה, ומוזגין כוס שלישי לברכת המזון ומברך, וחוזר ומוזגין כוס רביעי ואומר עליו את ההלל, וישתה ארבעתן בהסיבה, ויברך אחריהן על הגפן ועל פרי הגפן, חוץ מן הכוס שני שאין מברך עליו על הגפן, מפני שבא בתוך הסעודה שכבר קידש.

סדר ארבע כוסות.

[שפט] (א) ארבע כוסות הללו תקנו חכמים (ב) כנגד ארבעה לשונות גאולה הנאמרות בתורה, והוצאתי אתכם, והצלתי אתכם, וגאלתי אתכם, ולקחתי אתכם, בפרשת וארא אל אברהם (שמות ו' ו' וז'). (ג) ובין כוס ראשון לשני אם רצה לשתות ישתה, (ד)דחמרא מיגרר גריר ליבא ואכיל ליה מצה לתאבון, אבל בין שלישי לרביעי לא ישתה, פן ישתכר ולא יגמור את ההלל, ואין לומר הלא משתכר הוא מחמת יין שבתוך הסעודה, (ה) שכך שנו רבותינו שבארץ ישראל, יין שבתוך המזון אינו משתכר, שלאחר המזון משתכר. והלל המצרי אומר על כוס רביעי, עד אמת ה' לעולם הללויה, ועונה הגדול וקורא הודו לה', וכל המקראות שלאחריו, ושאר הקרואים אחר כל מקרא ומקרא אומרים הודו וגו' וחזרו וקורין כולן כאחד, מן המיצר קראתי יה, עד זה השער לה' צדיקים יבואו בו, וממקרא זה ואילך כופל כל המקראות, לפי שכל מקרא ומקרא חשוב בפני עצמו כפרשה, מפני שנאמרו מן דוד וישי ואחיו ושמואל כשמשחו את דוד למלך, ודוד אמר מקרא אחד וישי השני, (ו) אחיו השלישי] (ר') שמואל הרביעי וסימניך דיא"ש, חזרו וקראו אדי"ש כשד"ך. ומקרא תשיעי ושנים עשר אמרו כולם, וכשמגיעים לאנא קורא הגדול לבדו אותן שני מקראות וכופלין, והן עונין אחריו כל קריאה וקריאה, ומשם והלאה קוראין כולם כאחד עד מלך מהולל בתשבחות, ומברך בורא פרי הגפן, ושותה כוס רביעי, ואם יש שם חולה שצריך לשתות מוזגין כוס חמישי, ואומר עליו הלל הגדול, הודו לאלהי האלהים, עד על נהרות בבל, עשרים וששה כי לעולם חסדו, ושוב אומר ברכת השיר, שהוא יסוד תיקון אנשי כנסת הגדולה, נשמת כל חי וישתבח (ח) עד מלך אל חי עולמים:

ג) משום סכנה. במח"ו שם איתא משום סכנת מלח, היינו מלח סדומית.

[שפט] א) ארבע כוסות. הובא ג"כ בפרדס בסי' קל"ב (כ"ז ע"א) ובמח"ו צד 285 ובס' האורה ח"ב סי' מ"ו ע"ש הערה א' ובאיסור והיתר סי' ל"ב. ב) כנגד ארבעה לשונות גאולה. ירושלמי פסחים פ"י ה"א ב"ר פפ"ח אות ה'. ג) ובין כוס ראשון לשני כו' עד והלל המצרי. נשמט בהאורה שם ונמצא לנכון באו"ה שם. ד) דחמרא מיגרר גריר. פסחים ק"ז ע"ב. ה) שכך שנו רבותינו שבארץ ישראל. יש לתקן שנו רבותינו בתלמוד ירושלמי שבארץ ישראל. והוא בירושלמי פסחים פ"י ה"ו. ו) אחיו השלישי. עד כאן חסר בכ"י א' שנשמט דף שלם עיין לעיל סי' שפ"ד הערה ה'. ומתחיל בכ"י ר' שמואל הרביעי, מלת „ר'" הסגרתי וצ"ל ושמואל הרביעי. ועיין בגמרא פסחים קי"ט ע"א אודך אמר דוד, אבן מאסו אמר ישי, מאת ה' אמרו אחיו, זה היום אמר שמואל. ז) וסימניך דיא"ש. בגמרא שם דיא"ש אדי"ש כשד"ך מאוד"ך סימן. ח) עד מלך אל חי עולמים. בפרדס סיים ומברך בורא פרי הגפן ושותה, אם ירצה להרבות בשבח הבורא או ביציאת מצרים כל הלילה הרשות בידו.

ואילו הן פירושי אגדה והוא במכילתא.

[שצ] (א) **הרי** א נ י כבן שבעים שנה, (ב) לא בן שבעים היה, **אלא** שקפצה עליו זקנה, שבשעה שנתמנה נשיא, (ג) כמו ששנינו במסכת ברכות אהדרו ליה תריסר חיווריתא, ואותו יום עמד בן זומא ודרש, ימי חייך הימים, כל ימי חייך הלילות, ימי חייך היה לו לכתוב, כל למה לי, לרבות יציאת מצרים בלילות, פרשת ציצית שבקריאת שמע שכתוב ביה יציאת מצרים, שלא היו נוהגין לומר בקריאת שמע של ערבית, לפי שאינה נוהגת אלא ביום, כדאמרינן (ד) במסכת ברכות פרק שני, במערבא אמרי הכי דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה׳ אלהיכם אמת, והיינו דקאמר ר׳ אלעזר לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, ולא אמת ואמונה, דודאי היו רגילין לקרות קריאת שמע עם ברכות שלפניה ושל אחריה, לא זכיתי, לא נצחתי חכמים שתיאמר יציאת מצרים בלילות, שאני אומר אותה בלילות, והם חולקין עלי ולא יכולתי לנצחם בדבר זה לפי שהייתי יחיד והם רבים, ואין דבריו של יחיד במקום רבים, עד שדרשה בן זומא, עד שבא בן זומא ודרש פסוק זה כל ימי חייך, זכיתי נצחתי, (ה) כמו זכינוהו לרבנן, (ו) מאן דזכי למלכא, (ז) לשון מצוה היא.

[שצא] (א) **כנגד** א ר ב ע ה ב נ י ם דברה תורה, (א) מד׳ מקראות הכתובים בפרשה בד׳ מקומות, ובכולן אתה למד שלא דברה תורה אלא כנגד ד׳ בנים. חכם מה הוא אומר בסדר ואתחנן כתיב (דברים ו׳ כ׳) כי ישאלך בנך מחר לאמר, מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה׳ אלהינו אתכם הרי בנך חכם אמור שיודע לדבר לשאול בלשון נכונה, ואין כאן לומר הרי הוציא את עצמו מן הכלל דכתיב אתכם, דהא כתיב ה׳ אלהינו ומה אתכם, כלומר אתם שיצאתם ממצרים שהיה הדבר עליכם. (ב) וכן החכם שואל מה העדות החוקים והמשפטים כלומר למה אנו אוכלין החגיגה

[שצ] א) הרי אני כבן שבעים שנה. פה הובא פי׳ האגדה וכ״ה בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים ובמח״ו ע׳ 292. ובפרדס סי׳ קל״ב ובמח״ו צד 286 ובס׳ האורה ח״ב סי׳ מ״ז אחר סיום המאמר שלפניו מסי׳ שפ״ט מתחיל שם פעם אחת שכח רבי ולא אכל מצה אפיקומן כו׳ שכבר הובא לעיל סי׳ קל״ד. והא דא״ר אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה הוא לשון המשנה ברכות י״ב ע״ב. ב) לא בן שבעים שנה היה. בגמרא ברכות כ״ח ע״א הרי אני כבן שבעים שנה ולא בן שבעים שנה ועיין ברש״י במשנה שם י״ב ע״ב. ג) כמו ששנינו במס׳ ברכות אהדרו ליה תריסר חיוורתא. בגמרא ברכות כ״ח ע״א אתרחש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיורתא פירש״י י״ח שורות של זקנה. ומצאתי בירושלמי ברכות פ״ד ה״א (דף ז׳ ע״ד) הלכו ומינו את ראב״ע בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות. ד) במס׳ ברכות פרק שני במערבא אמרו כו׳. ברכות דף י״ד ע״ב ועי״ש בפירש״י ד״ה צריך לומר אמת. ועיין שבלי הלקט השלם דף צ״ד ע״א בשם רבינו אפרים קלעי זצ״ל ומבואר כוונת המאמר. ה) כמו זכינוהו לרבנן. נדה נ״ב ע״ב ופירש״י שם זכנהו תשובה ניצחת השיבן. ו) מאן דזכי למלכא. סנהדרין ל״ט ע״א. ופירש״י דזכי למלכא נוצחו ומשתיקו בדבריו. ז) לשון מצוה היא. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובסדרים וברור שצ״ל לשון נצות היא כדאיתא במח״ו ע׳ 292.

[שצא] א) מד׳ מקראות הכתובים בפרשה בד׳ מקומות. שמות י״ב כ״ו וי״ג ח׳ וי״ג י״ד ודברים ו׳ כ׳. ב) וכן החכם שואל כו׳. ובסוף סיים מפי ר׳ קלונימוס איש רומי. וזה הובא בפרדס בסי׳ קל״ב (דף כ״ז ע״א) באמצע המאמר ואין שייכות למאמר הזה שם כלל כמו שהעירותי לעיל בסי׳ שפ״ח הערה ב׳ וכן הובא במח״ו סי׳ צ״ח (צד 390). וראיתי בשבלי הלקט השלם סי׳ רי״ח (דף צ״ד ע״ב) **חביא** רבינו קלונימוס זצ״ל פירש כך היא השאילה וכו׳ עיו״ש.

קודם [לפסח הלא הפסח עיקר אף אתה אמור לו כהלכות הפסח שלפיכך אנו אוכלים החגיגה קודם] והפסח באחרונה שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, בגמר אכילה כשנפטרין מסעודתן אוכלין כזית מבשר פסח, כדי שיהא הטעם פסח בפיו כל שעה ואחר שיאכל מבשר הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כלומר אין רשאין ליפטר בדבר אחר מתוך סעודתו ולומר אפיקומן, כלומר הוציאו והביאו מינין של מאכל בקינוח הסעודה, שלא להפקיע טעם פסח מפיו, לכך אנו אוכלין כזית מצה באחרונה, זכר לפסח מקדש, (ג) ובהדיא גרסינן התם כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כך אין מפטירין אחר המצה אפיקומן, שצריך שיהא טעם המצה בפיו, כטעמו של פסח. (ד) ד״א אפיקומן לשון יוני, כלום שום דבר, (ה) והכי גרסינן אין מפטירין, ולא גרסינן ואין מפטירין, מפי ר׳ קלונימוס איש רומי:

[שצב] **רשע** מה הוא אומר, בבא אל פרעה (שמות י״ב כ״ו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. לכם ולא לו, הרי כבן רשע האומר שהוא מתכוין להוציא את עצמו מן הכלל, לכם הוא העבודה ולא לו, הקהה את שיניו, כמו ושיני בנים תקהינה (ירמי׳ ל״א כ״ח), כלומר הכעים עליו, ואמור לו כנגדך דברה תורה, בעבור זה עשה ד׳ לי בצאתי ממצרים, אני יצאתי אבל רשע כמותך לא היה יוצא ונגאל. תם מה הוא אומר שאינו לא חכם ולא רשע אלא תלמיד שאינו חכם לשאול מה העדות החוקים והמשפטים לפרש ולשאול על כל דבר ודבר אלא מה זאת. ושאינו יודע לשאול את פתח לו, פתח פיך לאלם (משלי ל״א ח׳), שנאמר והגדת לבנך (שמות י״ג ח׳), דרוש לו באגדה ופרסם לו הנס. יכול שהוא חייב לדרוש משנכנס ראש חודש ניסן, ת״ל ביום ההוא (שם שם) יום גאולה, יכול יהא חייב לדרוש מבעוד יום ביום י״ד הואיל ונאמר כאן היום ת״ל בעבור זה (שם שם):

[שצג] **כנגד** ד׳ בנים דברה תורה, באפי נפשיה קאי, ואינו סמוך למה שכתוב למעלה כנגד ארבעה בנים דברה תורה אלא שרוצה לדרוש קודם לכן ברוך שנתן תורה לישראל, ואח״כ אמר כנגד ארבעה בנים, לפי שאינו מענינו שלמעלה הימנו.

[שצד] **וירד** מצרימה אנוס על פי הדבור. אנוס היה יעקב אבינו שבאונס ירד לשם על פי הדיבור של הקב״ה, שאמר לו לרדת מצרימה, על פי גזירתו ירד לשם וירד משמע בעל כרחו, מדלא כתיב ויצא. הדיבור לשון מקרא הוא, כמו והדיבר אין בהם (ירמי׳ ה׳ י״ג), ויגר, לשון ללון ולגור בעלמא ולא קבוע ויושב. ויהי שם לגוי גדול ועצום, מלמד שהיו ישראל מצויינין שם, נאספו כולם במקום אחד בעיר אחת, שלא נתפזרו בערים, גדול ועצום כמה שנאמר כולא קרא קא דריש מן

ג) ובהדיא גרסינן כו׳. עיין פסחים קי״ט ע״ב וברש״י וברשב״ם. ד) ד״א אפיקומן לשון יוני כלום שום דבר. עיין ערוך השלם ערך אפיקומן שהאריך לבאר המלה, והביא גם דברי הפרדס ונראה כי ר׳ קלונימוס איש רומי שאב דבריו בהוראת המלה מהערוך, ע״ש שכתב פי׳ לשון כלום כלומר אין עושין סילוק לאכילת ממיני מגדים ובפרדס שם ד״א בלשון יון אפיקומן כלומר שום דבר אבל הלשון בלתי מובן. ה) והכי גרסינן אין מפטירין ולא גרסינן ואין מפטירין. בפרדס אין מפטירין גרסינן ולא הובא יותר ובעל ערוך השלם שם כאשר הביא בשם הפרדס ד״א בלשון יון אפיקומן כלומר שום דבר הביא ג״כ אין מפטירין גרסינן, כאילו הוא מוסב למעלה, ובאמת הוא מאמר בפני עצמו. ו) מפי ר׳ קלונימוס איש רומי. עיין במבוא.

ויהי שם לגוי גדול דריש מלמד שהיו ישראל מצויינין שם, לשון ציון, זו פרישות דרך ארץ, שהפרישו[ם] מנשותיהם שלא לשמש, ואת עמלינו אלו הבנים, שהם עמל האדם ומעשה ידיו, זו הדוחק זהו תוכן לבינים, ועברתי והכיתי מיעוטי גינהו. (א) [אמרו כשירד רבון העולמים אינו מסדר האגדה ואינו במכילתא עם כל שאר [דברי] האגדה הכתובין על המקרא ארמי אובד אבי, ואותו הק״ו האומר הלא שריו ועבדיו היו מקיפין כדי שלא ימצא צער בגופו ואתה מלך וכו׳ אטו מי איכא צער קמי קודשא בריך הוא והכתיב הוד והדר וגו׳, לפיכך אינו עיקר ואין רבי נוהג לאמרו, ועוד דההוא [בבא] דאמרו כשירד מפסקת בסדרא של מקרא שהתחיל ובא לה לדרוש ויוציאנו ה׳ אלהינו ממצרים, ומפליג בינתים בדברים אחרים שאינם מן הדרשה ואחר כך חוזר לסדר ודורש הפסוק שבידו כדקתני ביד חזקה זה הדבר לפיכך רבוי דברים הוא]. ובמורא גדול במראה הגדול, וכן במורא תרגומא בחזיונא רבא, ומהו המראה הגדול זה גילוי שכינה, שנגלה ונראה להם לישראל במצרים, וכן הוא אומר במצרים לעיניך (דברים ד׳ ל״ד), אלמא [מורא לשון ראייה]. במצרים נאמר אצבע, ובמכות שלקו על הים נאמר יד, שיש בה חמשה אצבעות, תן לכל אצבע ואצבע עשר מכות, הרי שלקו על הים חמשים מכות: וכשמגיע לומר מצה זו ומרור זה, מניח ידו עליהם, לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, לא את אבותינו גאל הקב״ה בלבד, הרי אנו בעצמינו בכלל כל הנסים שעשה לאבותינו שאנחנו בעצמינו יצאנו משם, שאם לא יצאו הם, עדיין היינו במצרים:

שלמה בר יצחק.

[שצה] **והילכתא** אסור לצייר המצה בפסח, כדי שלא יבא לידי חימוץ ואם ציירה מותר לאכול. (א) אין אופין פת מרובה ביום טוב של פסח, ובית הילל מתירין, הואיל וכשהפת נאפת יפה מותר, (ב) כדאמרינן בביצה ממלאה אשה וכו׳, (ג) וכשהתנור מלא והפת מרובה קרובים זה לזה מתחממים זה מזה ונאפת יפה וטורח הצריך הוא, אבל היכא דלא צריך כלל כגון פעמים ושלשה פעמים ביום אפילו בית הלל מודים דאסור. לחם האפוי בתנור קרוי לחם ושאין אפוי בתנור וכו׳, ואף מן העיסה שלהם אין צריך להפריש חלה דכתיב ראשית עריסותיכם (במדבר ט״ו כ׳) (ד) בעיסה העשויה ללחם, אבל זה הוי כמו עיסת כלבים, דאמרינן בעלמא דפטורה ועוד רוב פעמים אין בהם כדי שיעור חיוב חלה, (ה) מפורש בקונטרס רבינו חננאל סוגיא דשמעתא סלקא אין קרוי לחם אלא האפוי בתנור, אבל מעשה אילפס פטור מן החלה, ואין אדם יוצא ידי חובתו בפסח, ואין מברכין עליהם המוציא לחם, ותן לבך למסקנא דשמעתא דפריך לר׳ יוחנן מהא, וחכמים אומרים עשאו בתנור חייבין, באילפס פטורין, (ו) ומתרץ ר׳ יוחנן תנאי הוא ודחקוהו לא דכולי עלמא [מעשה אילפס]

[שצד] א) אמרו כשירד רבון העולמים. הוספתי כי נשמט בטעות ונמצא בכ״י ב׳ וכן במח״ו צד 293.

[שצה] א) אין אופין פת מרובה ביו״ט של פסח וב״ה מתירין. ביצה כ״ב ע״ב ובפסחים ל״ז ע״א איתא פת עבה וע״ש בפירש״י. ב) כדאמרינן בביצה ממלאה אשה כו׳. ביצה י״ז ע״א. ג) וכשהתנור מלא כו׳. עיין בפירש״י שם. ד) בעיסה עשויה ללחם כו׳. עד ועוד רוב פעמים ליתא בכ״י ב׳ ובסדרים. ה) מפורש בקונטרס רבינו חננאל סוגיא דשמעתא סלקא אין קרוי לחם. פסחים ל״ז ע״ב וע״ש כל הסוגיא. ו) ומתרץ ר׳ יוחנן. שם שם.

פטורין, ותו דסמך טעמא דר׳ יהודה אקרא (ז) ואמרינן בירושלמי מודה ר׳ יהודה באילפס על ידי משקה. למדנו דמולייתא שקורין איישל״ש שמטגנין אותה בשמן באילפס, וחלת המסרת שעושין אותה עוגה באילפס ומטגנין אותה בשמן כעין קרשפליי״ש, ומולייאתא של גבינה פרשר״ש שמבשלין אותה במים וורמשייל״ש שמבשלין בקדירה כל אלו על ידי משקה של שמן או של מים נעשים, ומודה ר׳ יוחנן בכל אילו שפטורין, אבל זה אינו נראה לי. סריקין שקורין אובליא״ש אחת עבות ואחת רכות חייבות, הרתיח ולבסוף חיברו הדביק הוא זה ומודה ר׳ שמעון בן לקיש שחייבות הואיל ואינן נעשים על ידי משקה, אין נראה לרבי שסריקין שעושין מקמח ומים ומעשה רך דפטורין מן החלה שאין זה עיסה:

[שצו] (א) **אסור** לשרות מורסין בפסח לתרנגולת, אבל חולטין אותו על האש ברותחין כשירתיחו המים, אבל לא במים פושרין אפילו על האש כדי שלא תתחמץ. האפוי שביש(ו)לו כו׳ מצה משנאפת אינה באה לחימוץ אע״פ שמבשלה:

[שצז] (א) **דלף** שנפל על הקמח (ב) על ידי טיף טיף, אפילו כל היום כולו מותר, ואם נח הדלף בינתים במקום השרייה הדלף אסור והשאר מותר, (ג) ותיקא (ד) הוא כמו שתיתא, במיא ובמילחא אסור, במשחא ומילחא שרי, משום דמי פירות אין מחמיצין, אבל מים מחמיצין, וכן מי שעורים שמרתיחין ומטילין לתוכו שעורים בין במי עיסה והיינו קמח על גבי רותחין, בין בחליטה דהיינו רותחין על גבי קמח הכל אסור בזמן הזה, (ה) כך אמר רבינו הגאון זצ״ל. (ו) לא ליחלוט אינשי תרתי חיטי בהדי הדדי דילמא אזלא חדא (ז) ויתבא בצדיא דחבירתה, הילכך ליכא למעבד תבשיל של חיטין בימי פסח אפילו ברותחין, אבל כל מיני קטניות מותר לבשל, דלא אשכחן דמחמיצין אלא חיטה ושעורה, (ח) והא דאמרינן המקדש בחיטי קורדינייתא אין חוששין לקידושין, והא דאמרינן אין ליחלוט אינש תרתי חיטי בהדי הדדי, אמר לן רבי אע״ג דלא נתבקעו אסורות דלא מצרכינן ביקוע אלא לשערי, (אבל דלא למינכרא ביקוע דידהו ואסורי) (ט) אבל חיטי כיון דאית בהו צידיא לא מינכרא בקיעא

ז) ואמרינן בירושלמי מודה ר׳ יהודה באלפס ע״י משקה. בירושלמי חלה פ״א ה״ה (דף מ״ז ע״ד) איתא א״ר יוחנן ובלבד ע״י משקה והירושלמי הובא גם בתוס׳ פסחים ל״ז ע״ב ד״ה דכולי עלמא מעשה אילפס פטורים, וע״ש מה שהביא בשם ר״ת וכן הובא הירושלמי ברא״ש פסחים פ״ב סוף סי׳ ט״ו ועיין באהבת ציון וירושלים להרה״ג הר״ב ראטנר חלה צד 109 שהאריך בזה.

[שצו] א) אסור לשרות מורסין כו׳. עיין משנה פסחים ל״ט ע״ב.

[שצז] א) דלף שנפל על הקמח. גמרא פסחים ל״ט ע״ב. וכל הסימן הזה חסר בכ״י ב׳ ונמצא לנכון בס׳ הסדרים. ב) ע״י טיף טיף. בגמרא שם והוא דעבד טיף טיף, פירש״י שנופלין טיפה אחר טיפה סמוך ותיכף ואין שהות בינתים. ג) ותיקא כו׳. גמרא שם. פי׳ רש״י ותיקא מאכל קמח. ד) הוא כמו שתיתא. הוא כפי׳ הר״ח בפסחים שם ותיקא דהוא כגון שתיתא דעביד במשחא ובמלחא ובקמחא שרי, פי׳ כי השמן מי פירות הוא ומי פירות אין מחמיצין ע״כ, ובגמרא פסחים ותיקא שרי והתניא ותיקא אסור לא קשיא הא דעבדיה במשחא ומילחא הא דעבדיה במיא ומילחא. ה) כך אמר רבינו הגאון זצ״ל. וכ״ה בס׳ הסדרים. ו) לא ליחלוט אינשי תרתי חוטי. פסחים ל״ט סע״ב. ז) ויתבא בצדיא דחברתא. ובס׳ הסדרים ויתבה בצדה דחברתא, ובגמרא פסחים שם מ׳ ע״א ויתבה בציריא דחבירתא, ופי׳ רש״י בציריא דחברתת בסדק של חברתה. ח) והא דאמרינן המקדש בחיטי קורדנייתא. פסחים ז׳ ע״א. ט) אבל חיטי כיון דאית בהו צידיא. עיין לעיל הערה ז׳.

דידהו ואסירי, (י) אין הלכה כר׳ יוסי והיכא דצמית להו נאסרין כשיעור שרגילין לתת להתבקע (יא) והא דעביד שמואל עובדא נתבקעו ממש לא סמכינן עלה, רבינו חננאל, (יב) והדר אמר רבא מותר ללתות חיטין (יג) כגון שרירין, אבל לא שעורין, (יד) כדקתני ברייתא אין לותתין את השעורין וכו׳.

[שצח] (א) **האילפס** והקדירה שהעבירן מרותחין מעל האש לא יתן לתוכן תבלין דכלי ראשון מבשל, מהא רישא יש לדקדק שאם שפך מרותחין האילפס על התבלין דשרי, דחשיב ליה כלי שני בנפילתו מכלי ראשון על התבלין, ומיכן אני מתיר בדיעבד במליגת העוף היכא דשפך מים רותחין על העוף המונח בכלי שני שעל גבי הקרקע, משום דלא תיקשי דיוקא דסיפא לדיוקא דרישא, דקתני סיפא אבל נותן הוא לתוך הקערה ריקנית את התבלין, או לתוך התמחוי, ואחר כך ישפוך עליהם רותחין, וכ״ש ישפוך הרותחין בקערה שמותר לתת לתוכה תבלין, ומיהו בכל הענין מותר, (ב) ר׳ יהודה אומר לכל הוא נותן, (ג) בפ׳ כירה (ד) דארישא קאי ולקולא, (ה) דקתני התם בהדיא ר׳ יהודא אומר לכל אילפסין הוא נותן ולכל הקדירות הרותחות חוץ מדבר (ו) שיש בו ציר, וסבירא ליה דכלי ראשון שהעבירו מן האור מרותח אינו מבשל, (ז) רבינו שמואל.

[שצט] (א) **רב** פפי שרי בי ריש גלותא למימח [קדירה] בחסיסי, (ב) חסיסי פי׳ בערוך קמח של עדשים, ואינו מין דגן ואינן מחמיצין והאי דאיקפד רבא משום פריצתא דעבד דלא ליתו למיעבד הכי בקימחא דאבישנא דחיטי, (ג) ותניא לעיל אין מזלזלין את הקדירות, (ד) ואמר מר זוטרא נמי לעיל לא נימח איניש קידרא בקידרא דאבישונא וכו׳, (ה) ודקתני במתנית׳ אין שורין את המורסן אבל חולטין דוקא

י) אין הלכה כר׳ יוסי. גמרא שם מ׳ ע״א. יא) והא דעביד שמואל עובדא כו׳. גמרא שם. יב) והדר אמר רבא. גמרא שם. יג) כגון שרירין. בגמרא שם אפילו חיטין דשרירי לא ילתות ופי׳ רש״י דשרירן פי׳ קשים. יד) כדקתני ברייתא אין לותתין את השעורין. גמרא שם.

[שצח] א) האילפס והקדירה. פסחים מ׳ ע״ב ומשנה שבת מ״ב ע״א ובגמרא פסחים שם שהעבירן מרותחין, וכתב רש״י שהעבירן מעל האור, מרותחין, ערב שבת עם חשיכה. ומכאן נמצא גם בכ״י ב׳. ב) ר׳ יהודה אומר. גמרא שם, ובמשנה שבת שם. ג) בפרק כירה. הוא בשבת מ״ב ע״ב. ד) דארישא קאי ולקולא. גמרא שם ועיין שם בפירש״י. ה) דקתני התם בהדיא ר׳ יהודה אומר. גמרא שם. ו) שיש בו ציר. בגמרא שיש בו חומץ וציר, וכן הוא לנכון בכתב יד ב׳ ובס׳ הסדרים. ז) רבינו שמואל. כן הוא גם בס׳ הסדרים. ואולי הכונה להרשב״ם. ובכ״י ב׳ חסרים המלות „רבינו שמואל״ וכן חסר שם סי׳ שצ״ט ומתחיל באמצע סי׳ ת׳ מן אמר רבא הילכתא ושם הובא אמר רב.

[שצט] א) רב פפי שרי בי ריש גלותא. פסחים מ׳ ע״ב. ולפנינו הגי׳ רב פפי שרי ליה לבורדקי דבי ריש גלותא ופי׳ רש״י לבורדקאי נחתומין, וגם הערוך בערך חסס לא הביא המלה לבורדקאי ובערך כורדק הביא הגי׳ לכורדקי ופי׳ נחתומים המבשלים, והגאון הרי״ב בגמרא פסחים שם הביא גי׳ הערוך למרדקי, יש לתקן בדבריו גי׳ הערוך לכורדקי. ב) חסיסי פי׳ בערוך קמח של עדשים. כן הוא בערוך ערך חסס בשם יש מפרשים ופי׳ הערוך הובא גם בתוס׳ פסחים שם ובר״ש פסחים פ״ב סי׳ כ״ח וע״ש בקרבן נתנאל. ג) ותניא לעיל אין מזלזלין את הקדירות. בס׳ הסדרים נשמט מאמר שלם. ואולי צ״ל אין מוללין את הקדירות. פסחים מ׳ ע״ב. ד) ואמר מר זוטרא לא נימח איניש קידרא בקידרא דאבישונא. שם ל״ט ע״ב, וצ״ל בקמחא במקום בקידרא. ה) ודקתני במתנית׳ אין שורין. משנה שם ל״ט ע״ב.

מורסין דעיילי ביה מיא, אבל קימחא דלא עיילי בה שפיר אסור (ו) ולשון הערוך עיקר, (ז) דלא ליפלג מדמר זוטרא דאסר לעיל, רבינו שמואל: (ח) וגם זה פסק רבינו שמואל בפ׳ כל שעה גבי הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו דאיכא דאמר דעיקר היא דהא ללשון ראשון מקשינן לקמן אליבא דרבא דאינו עיקר, והכי הילכתא איפשר לילך בדרך אחר דלא קא מכוין ליהנות שרי, דהא מוקמינן (ט) הילכתא כר׳ שמעון במסכת שבת וכגון דאיכא איסורא וודאי, דהא מודה ר׳ שמעון בפסיק רישא ואל ימות לא איפשר ולא קא מכוין כל שכן דשרי ובכל שאר ענינים אסור ליהנות מדבר איסור:

[ת] פס׳. (א) שתק ר׳ יהודה, דאע״ג דשתק קיימא לן כוותיה, (ב) דסתם לן תנא כר׳ יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, דאי לאו הילכתא כוותיה (ג) מאי אתא לאשמעינן תלמודא דאמר סתם לן מר כר׳ יהודה, אלא ודאי הלכה כר׳ יהודה. והילכתא אנן האידנא משעת בדיקה מבטלינן בפה (ד) משום דאמר הבודק צריך שיבטל בפה ומברכין על ביעור חמץ ואכלינן כל ד׳ שעות ולא יותר, דהא לעיל פסקינן הילכתא ובשש שרפינן כר׳ יהודה ואע״ג דהך שריפה אינה אלא מדרבנן ומדאורייתא בביטול פה סגי להו, מיהו (ה) כל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון, ועוד בעינן למיעבד מצוה מן המובחר, ומדאורייתא כשאין ביטול בפה הרי ביעורו בשריפה כר׳ יהודה דקיימא לן כוותיה אע״ג דאשתיק (ו) דהא אמרינן לקמן בפ׳ כל שעה גבי ר׳ יהושע דאישתק לר׳ אליעזר בברייתֹ׳ ואיהדר ליה במתניתֹ׳, הכא נמי איהדר ליה ר׳ יהודה במכילתא אחריתי והכי אית לן למימר מדסתם לן תנא למימר כוותיה והלכה כסתם משנה (ז) אמר רבא הילכתא וכו׳ מכאן יש להוכיח שכל איסורין שבתורה במינו במשהו, דאע״ג דקיימא לן הלכה כר׳ יוחנן גבי רב ושמואל, והכא חזינא דלית הילכתא כוותיה, (ח) והכא אמר ר׳ יוחנן בהדיא דבחמץ אפילו מין במינו מותר בששים, ורבא קבע הילכתא כרב ודלא כר׳ יוחנן ולכל שאר איסורין הכי נמי ואותו משהו אם טעם לפגם הוא אף מין במינו מותר כגון קדירה שאינה בת יומא וכן הוכיח רבינו שמואל בתוספת במסכת ע״ז שלא בזמנו ושלא במינו כולן שווין שמותר, (ט) וכן פסק רבינו שלמה מ״כ דכל איסורין שבתורה מין במינו במשהו, דלא שני ליה בין חמץ לשאר איסורין, אלא בהא מילתא דגזרינן שלא במינו אטו במינו, ודקיימא לן דכל איסורין שבתורה בששים לרבי יוחנן שלא במינו הוא (י) בשחיטת חולין בפ׳ גיד הנשה אמור רבנן בקפילא ואמור רבנן בטעמא ואמור רבנן בששים וכו׳, ומפרש התם

ו) ולשון הערוך עיקר. הכוונה שפי׳ חסיסי הוא קמח עדשים הוא עיקר ולא כרש״י שפי׳ חסיסי קמחא דאבישונא דלא ליפלוג אדמר זוטרא דאסר למימחי קידרא בקמחא דאבישונא. ז) דלא ליפלוג מדמר זוטרא דאסר לעיל. בס׳ הסדרים דלא מפליג דאמר אסור. ח) וגם זה פסק רבינו שמואל בפ׳ כל שעה. פסחים כ״ה ע״ב וע״ש בתוס׳ ד״ה לא אפשר. ט) הלכתא כר׳ שמעון במס׳ שבת. עיין בתוס׳ פסחים שם.

[ת] א) שתק ר׳ יהודה. פסחים כ״ח ע״א. ב) דסתם לן תנא כר׳ יהודה. תמורה ל״ג ע״ב עיין תוס׳ פסחים כ״ז ע״ב ד״ה אין. ג) מאי אתא לאשמעינן תלמודא דאמר סתם לן מר כר״י. תמורה ל״ד ע״א. ד) משום דאמר הבודק צריך שיבטל בפה. פסחים ו׳ ע״ב. ה) כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון. שם ל׳ ע״ב. ו) דהא אמרינן לקמן בפ׳ כל שעה. צ״ל אלו עוברין דף מ״ח ע״א. ז) אמר רבא הלכתא. פסחים ל׳ ע״א. ח) והכא אמר ר׳ יוחנן. שם כ״ט ע״ב. ט) וכן פסק רבינו שלמה. עיין רש״י פסחים ל׳ ע״א ד״ה אמר רבא ובתוס׳ שם ד״ה אמר רבא. י) בשחיטת חולין פ׳ גיד הנשה. חולין דף צ״ז ע״א.

דבין במינו ובין שלא במינו הוא היכא דליכא למיקם אטעמא וליכא קפילא בששים לר׳ יוחנן הוא דלא שני ליה בין במינו לשלא במינו, אבל אנן סבירא לן כדפסק רבא הכא כרב דאמר במינו במשהו ושלא במינו בנותן טעם דלא פליגי הכא רב ושמואל אלא דמר גזר בחמץ בפסח שלא במינו אטו מינו ומר לא גזר אבל בהך תרוויהו מודים (דבעינן) [דבמינו] במשהו. (יא) יצחק: (יב) הני מילי דאיתיה בעיניה לחמץ שעבר עליו הפסח אבל על ידי תערובות אפילו במינו לא קנים ולא אסר ליה אבל לכתחילה אסור להשהות כדתנן באלו עוברין בפסח וכו׳ (יג) ואפילו רבנן דפליגי עליה דר׳ אלעזר ואמרי על עירובו בולא כלום, איסורא מיהא איכא.

(יד) ואני יצחק חפשתי בפרק אלו עוברין ולא מצאתי דאמרי רבנן דאיסורא איכא אלא על עירובו בולא כלום אמרי. ונראה לי דאפילו איסורא ליכא הואיל דקיימא לן כר׳ שמעון דלאחר הפסח מותר ולא קנים אלא במינו, (טו) ועוד דקאמר תלמודא בהדיא לידרוש להו אי לאו משום דאתרא דרב הוה ואי אסורא איכא במידי אחרינא היכי מצי למידרש, אלא ודאי גלי לן בקדירות והוא הדין למיני אחרינא דליכא איסורא בעין. (טז) וגם מדברי רבי׳ שלמה יש ראיה קצת דקאמר בקדירות תרי טעמי, חד טעמא מיהא איכא משום דקיימא לן כר׳ שמעון דתערובתו לאחר זמנו מותר, ומותר לכתחילה משמע, והילכתא קדירות בפסח לא ישברו, כדפסק רבא לעיל, דעל ידי תערובתו לא גזר.

מצאתי הג׳ רבינו חננאל (יז) ההוא תנורא דטחוה בשמן, אסר רבה בר אהילאי (יח) למיפא בההוא תנורא, אע״פ דמסיק ליה, דילמא אתי למיכל בההיא פת חלב, אבל אם טחו הפת עצמו, דבהא לא טעי אינשי למיכליה בכותח, וכן נמי אם נתנו על גבי הפת חתיכות שמינות ומשוקעות קצת בתוכו בדרך שרגילין לעשות וודאי מותר, (יט) דכל מילתא דמיכבד (כ) כדאמרי׳ לקמן כמלא עינא דתורא שרי ללוש בחלב, (כא) והא דתניא אין לשין אותה עיסה בחלב כו׳, משום דלא מינכרא מילתא. (כב) יצחק:

(כג) והילכתא אידי וכו׳ כלומר דהדר מעיילי לברזלייהו גמי ברותחין לאחר שליבנו באור לפי שאדם חס על סכינו ואינו רוצה ללבנו באור כל כך עד שתתשיר קליפתו ועוד דסמוך לקתא משתחב ללבנו באור ומגעילו ברותחין כדי שלא יתקלקל קתו לכך חוזר ומגעילו ברותחין [ותרתי בעי ללבנו באור ומגעילו ברותחין] לפי שהסכין פעמים שמחתך בו בשר כשהוא באש או מהפך על הגחלים כדי לבשל מכל צדדיה

יא) יצחק. הוא ר׳ יצחק ב״ר דורבלו עיין מבוא ובמבוא לס׳ האורה 77, 78. יב) הני מילי דאיתי בעיניה וכו׳. פסחים ל׳ ע״א. יג) ואפילו רבנן דפליגי. שם מ״ג ע״א. יד) ואני יצחק. עיין הערה י״א. טו) ועוד דקאמר תלמודא בהדיא. שם ל׳ ע״א. טז) וגם מדברי רבינו שלמה יש ראיה קצת. שם ל׳ ע״א ד״ה אמר רב. יז) ההוא תנורא דטחוה בשמן. פסחים ל׳ ע״א. יח) למיפא בההוא תנורא אע״פ דמסיק ליה. לפנינו למיכלי׳ לריפתא אפי׳ במילחא לעולם ופירש״י לעולם אפי׳ חזר והוסק, ובפי׳ רבינו חננאל למס׳ פסחים ודפוס פאריז תרכ״ח הגי׳ למיפא בי׳, וע״ש בהגהות מהר״י שטערן ז״ל. יט) דכל מילתא דמיכבד. צ״ל דמינכר שרי. כ) כדאמרינן לקמן כמלא עינא דתורא שרי. שם ל״ו ע״א ולפנינו כעין תורא, עי׳ שם בפי׳ רבינו חננאל ודבריו סותרין למ״ש פה. כא) והא דתניא אין לשין אותה עיסה בחלב. פסחים שם ולפנינו אין לשין העיסה. כב) יצחק. עיין לעיל הערת י״א. כג) והלכתא אידי ואידי כו׳. פסחים ל׳ ע״ב אידי ואידי ברותחין. וע״ש בפירש״י ובתוס׳ ד״ה והלכתא.

ובולע מחמת האור והגעלה מיהא [מהני] להשתמש בו בדבר שלא על ידי האור אפילו לא ליבנו כגון להשתמש בו חמין והכי מוכח בע״ז דמה שבולע מחמת האור ומגעילו ואינו מלבנו יזהר שלא להשתמש בו על ידי האור (כד) כדתניא בתוספתא דע״ז דצריך ליבון באור דתניא הסכינין והשפודין והאסכלאות מלבנן באור והן טהורין. הרי דצריך ליבון באור ובזאת יזהרו מי שאינן מלבנין שלא ישתמשו בהן באור:

מפי הרב הגדול רבינו חננאל נזרק, וכן הורה ודרש לרבים רבינו יצחק הלוי ללבנו באור היטב ולהסיר הברזל מקתו וקתייהו בטינא כל זה הענין, ולדידן נראה כלשון הקונטרס והילכתא דאמר לחלוק אדלעיל אתא ותלמודא הוא דקאמר ליה והא דתניא הסכינין מלבנן באור (כה) מוקי ומפרש בירושלמי בסכינין ארוכין שצולין בהן בשר שעיקר תשמישו באור, וראיה לדבר דדומיא דשפוד קתני, ולפי דברי תלמוד ירושלמי בכל סכינין אפילו דגוי אין צריך ליבון כי אם באותן ארוכין, דאפילו בתלמוד שלנו מצינו חילוק בין כלי שנבלע בו איסור לכלי שנבלע בו חמץ, (כו) כדאמרינן בשילהי ע״ז, התם איסור בלע, הכי היתרא בלע, ואי נמי מקשית סוף סוף כי פליט איסורא קא פליט מצית למימר כי התם דליתא לאיסורא בעין, ורב אשי דקאמר התם הכי. מגעילן ברותחין ובכלי ראשון אבל קערה גדולה שאין נותנין אותה לתוך אילפס רותח (ו)אין צריך להגעיל אלא ברותחין ובכלי שני מגעיל. (כז) מפי׳ רבינו שמואל. מפליטת הכלי שנותנין ברותחין מפליט(ת) האיסור, אבל אם משליך רותחין על כלים חליטה מקרי, וקערות נמי מגעילין ברותחין, שפעמים בולעת מכלי ראשון, שהרי מכסין בהן את התבשיל באילפס כדי שיתבשל מהרה, והמגעיל אין צריך ליתן מים תחילה בגדול להגעיל ויתן מים שניים, אלא בלא שום הגעלת הגדול יגעיל לתוכו כלים קטנים, ויזהר שלא תנוח היורה הגדולה לפי שחוזרין ונבלעין לתוכה, והקטנים אע״פ שנגעלו זה אחר זה כולן טהורין, לפי שכל זמן שהמים רותחין אין כלי שבתוכו בולע אלא פולט, ולאחר הגעלת קטנים רב האי ורב הילאי ורבינו שלמה אומרים אין צריך לחזור ולהגעיל, ובלבד שישליך המים מתוכה כשהן רותחין שלא יצטננו בתוכה סמוך להשלכה ותחזור ותבלע, וצריך להיות שם כלי גדול של צונן כשמוציא כלים מן הרתיחה, וידיחו לתוכה. (כח) ואני שמעתי משום רבינו שמואל שאין צריך לזרוק מים קרים להדיח אחר הגעלה, שהרי כשהיא רותחת היא פולטת גיעולה בתוך החמין ואפילו חזרה ובלעה מימיה ואין כאן איסור, שהרי חמץ אין בהם משום גיעול, (כט) דתניא במס׳ ע״ז ונותן טעם לפגם הוא. דשיעי ולא בלעי ואפילו בכלי חרס.

[תא] (א) וזה אשר פסק הרב ר׳ יעקב ב״ר מאיר זצ״ל (ב) אמר רבא אמור רבנן בששים, ומפרש רבא בששים מין במינו דליכא למיקם אטעמא, אי נמי (מדקאמר

כד) כדתניא בתוספתא דע״ז. פרק ט׳. כה) מוקי ומפרש בירושלמי. ע״ז פ״ה הט״ו, ועיין בתוס׳ ע״ז ע״ו ע״ב ד״ה אמר. כו) כדאמרינן בשילהי ע״ז. דף ע״ו ע״א. כז) מפי רבינו שמואל. הוא הרשב״ם. כח) ואני שמעתי משום רבינו שמואל. הוא דברי ר׳ יצחק בר דורבלו ורבינו שמואל הוא הרשב״ם ז״ל. כט) דתניא במס׳ ע״ז. ע״ו ע״א ועיי״ש בתוס׳ ד״ה מכאן.

[תא] א) וזה אשר פסק הרב ר׳ יעקב בר׳ מאיר זצ״ל. הוא ר״ת והכוונה בספרו ס׳ הישר סי׳ שפ״ג. ובכ״י ב׳ מהסדור נמצא כל ההוספה ההיא אחר ה׳ שמחת תורה ואין זה שייך כלל להדינים המובאים שם רק הוא הוספה ועיין מבוא לס׳ האורה צד 76. ב) אמר רבא אמר רבנן וכו׳. חולין צ״ז סע״א וכן מתחלת התשובה בס׳ הישר שם.

בין) [מין] בשאינו מינו וליכא קפילא בששים. (ג) מדקאמר רבא (בין במינו) מין במינו דליכא למיקם אטעמא בששים, שמע מינה הילכתא היא דאי אמרת הכי אורחיה דרבא למיכלל מילי (ושינוה) [ושיטה] איתמר (ד) כמו חמש מידות בכלי חרש, (ה) וגם שלש מידות בקטן, (ו) אע״ג דאיכא בהנהו דלאו הילכתא (ז) לפי פירוש שפרשוה בגיטין, הכא וודאי הילכתא היא (דהא) דהוה ליה למימר מין בשאינו מינו וליכא קפילא בששים, אלא מדקאמר רבא מין במינו דליכא למיקם אטעמא שמע מינה רבא כר׳ יוחנן (ח) [וריש לקיש סבירא ליה, וק״ל רב ושמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ושמעינן ליה לר׳ יוחנן] (ט) דאמר כל איסורי שבתורה (י) מין במינו בין שלא במינו בנותן טעם חוץ מטבל ויין נסך (יא) [אע״ג דלא אמר ר׳ יוחנן חוץ מטבל ויין נסך] ותרומה מכל מקום שמעינן ליה לר׳ יוחנן דבתרומה נמי מין במינו אית ליה (יב) דאמר ר׳ יוחנן שתי כוסות [אחת] של חולין ואחת של תרומה שמזגן ואחר כך עירבן [סליק את מינו] וכו׳, מכלל דבתרומה נמי כמו טבל ואינו בטל במינו, [יג] וחד טעמא ואמרינן כעלייתו כך איסורו גבי תרומה נמי כהיתרא כך איסורא דחיטה אחת פוטרת את הכרי (יד) בשילהי ע״ז, ודרבא עדיפא מדר׳ יוחנן, ואילו ר׳ יוחנן חמץ בפסח כשאר איסורין חשיב ליה (טו) בפרק כל שעה ורבא פוסק בחמץ בפסח כרב במשהו ולא מטעמיה דרב אלא מטעמא דנפשיה משום חומרא דחמץ בפסח דהא דפסק תלמודא דמילתיה דרב דבחמץ בפסח שלא במינו אטו במינו גזר מתוך דוחק קושיא הוצרך לתרץ כך דגירסא הכי איתא גבי מילתיה דרב חמץ בפסח שלא במינו (טז) [במשהו, והאמר רב(א) כל איסורין שבתורה במינן במשהו שלא במינן בנותן טעם, ומשני רב גזר בפסח שלא במינו] אטו במינו (גזר), ומתוך כך פירש גם דברי שמואל ור׳ יוחנן, וכך הגירסא בספרים קדמונים, אלא שרבינו שלמה הגיה רב לטעמיה, ואינו כן ואפילו לפי גרסתו אתיא שמעתא שפיר, ור׳ יהושע בן לוי דהילכתא כוותיה (ד)אפילו גבי ר׳ יוחנן כדסמיך פר״ח (יז) וגם בהלכות פסוקות פוסק הלכה כר׳ יהושע בן לוי בכל מקום לגבי חבירו פוסק כל איסורין שבתורה בששים וסתם התלמוד יליף לה מזרוע בשילה דהוי מין במינו ועלה קיימי אביי ורבא דהא היתר הבא מכלל איסור וכו׳, ומדכייל ר׳ יהושע בן לוי ולא קמיפלגי כרב דאמר כל איסורי שבתורה במינן וכו׳, שמע מינה ר׳ יהושע בן לוי בין במינו בין שלא במינו (יח) [קאי דאפילו ר׳ יוחנן דפי׳ בין במינו ובין בשאינו מינו] בנותן טעם משום

ג) מדקאמר רבא בין במינו. המלות בין במינו הסגרתי וצ״ל מדקאמר רבא מין במינו וכ״ת בס׳ הישר. ד) כמו חמש מידות בכלי חרס. שבת צ״ה ע״ב. ה) וגם שלש מידות בקטן. גיטין ס״ה ע״א. ובס׳ הישר הגי׳ וגבי שלש מדות בקטן. ו) אע״ג דאיכא בהנהו דלאו הילכתא. בס׳ הישר אע״ג דאיכא מהנהו דלא כהלכתא. ז) לפי׳ פי׳ שפרשוה בגיטין. שם ס״ה ע״א. ח) וריש לקיש כו׳. הוספתי כמו שהוא בס׳ הישר. ט) דאמר כל איסורי שבתורה וכו׳. ע״ז ע״ג ע״ב. י) מין במינו. צ״ל בין במינו. יא) „אע״ג דלא אמר ר׳ יוחנן חוץ מטבל ויין נסך״. הוספתי כמו שהוא בס׳ הישר שם. יב) דאמר ר׳ יוחנן שתי כוסות. ע״ז שם. יג) וחד טעמא ואמרינן כעלייתו וכו׳. צ״ל דחד טעמא הוא וכי היכא דאמרינן גבי טבל מ״ט ואמרינן כעלייתו וכו׳ כמו שהוא לנכון בס׳ הישר. יד) בשילהי ע״ז. שם שם. טו) בפרק כל שעה. פסחים כ״ט ע״ב. טז) במשהו כו׳. הוספתי כמו שהוא בס׳ הישר. יז) וגם בהלכות פסוקות פוסק הלכה. בס׳ הישר שם וגם בהלכות החזיקות, יש לתקן פסוקות. יח) קאי כו׳. הוספתי כמו שהוא לנכון בס׳ הישר.

דקאי אדרב, וגם להוציא מן הכלל טבל ויין נסך, וראייה לדבריו היא (יט) דאיפלגי אביי ורבא דמר אמר בתר שמא אזלינן, (כ) [ומר אמר בתר טעמא אזלינן] גבי חמירא דחיטי וחמירי דשערי, וגבי חלא דחמרא וחלא דשיכרא, ולא איפלגי במילי אחריני (כא) משום דאלו (שני) דברים בלבד הוי להו מין במינו במשהו, דהיינו טבל או יין נסך או תרומה דבהא אפילו ר' יוחנן מודה דרבא בפירוש סבירא ליה כר' יוחנן, אלא שמוסיף חמץ בפסח כדפרישת לעיל, ואם תאמר לדברי רבא כי תניא [חוץ מטבל ויין נסך מ"ט] לא תנא חוץ מטבל ויין נסך וחמץ בפסח [תריץ משום דלא מיתני ליה דחמץ בפסח] אפילו שלא במינו במשהו מה שאין כן בטבל ויין נסך, ועוד ראייה לדבריי מדברי ר' אליעזר בן יעקב, (כב) דאמר בפירקא דעריבתא בשחיטת קדשים גבי חרסן של זב וזבה, (כג) דמין במינו בטל, וקיימא לן משנת דר' אליעזר בן יעקב קב ונקי כו' סתם תלמודא קאי כוותיה, (כד) ובשילהי מסכת ביצה אמר ר' אושעי' גבי ר' אבא דאמר מי שנתערבו לו קב חיטין כו' שפיר עביד ואחר כך מאי שנא חיטין משעורין דלא אמרינן מין בשאינו מינו בטל חיטין בחיטין נהי נמי דלר' יהודה לא בטיל לרבנן בטל מכלל דהכי הילכתא ולהכי אחיכו עליה (כה) דאע"ג דר' יהודה איירי הא מכלל דרישא רבנן מכל מקום רבנן בההיא משנה לא אסרי מין במינו (כו) דבמנחות בהקומץ זוטא כדמפרש ר' יוחנן טעמא דר' יהודה דאין דם מבטל דם מפני שהוא מין במינו, ומותיב עלה ממתניתין דזו בלילתה עבה, וזו בלילתה רכה, והן בליעות זו מזו, ור' יהודה קאמר לה, ומשני רבא קסבר ר' יהודה מין במינו ודבר אחר אבל לא סבר לה רבא כוותיה אלא גבי טבל ויין נסך ותרומה, כדפרישת וכו' סתם התלמוד אחר ר' יוחנן הולך דפסק הכי (כז) בשילהי ע"ז דאביי ורבא דקיימ' כוותיה. וכן הלכה, (כח) וכן היו נוהגין חכמי נרבונא. ועוד יש מהם שאין שומעין לפסק רבינו שלמה שפוסק במשהו, והלכות גדולות של אספמיא פוסק חתיכה בחתיכות בנותן טעם בזמן שמכירה, ומילתא דרבנן דאמור רבנן בששים מייתי ליה לפסק הלכה ולא מישתמיט לכולהו לפסוק מין במינו במשהו, רק בחמץ בפסח לבדו, ואפילו שלא במינו בזמנו וטבל ויין נסך ותרומה, וכן הלכה. ועל טבל קשה לי ההיא דאמרינן (כט) בנדרים בהנודר מן הירק כל שיש לו מתירין כגון הטבל כו' לא נתנו בו חכמים שיעור, ותו אמרינן גבי מעשר שני (ל) בבבא מציעא דאינו בטל ברוב הואיל ויש לו מתירין, טבל נמי אמאי

יט) דאיפלגי אביי ורבא. ע"ז ס"ו ע"א. כ) ומר אמר כו'. הוספתי וכ"ה בס' הישר. כא) משום דאלו דברים בלבד. כצ"ל ומלת „שני" מיותרת וליתא בס' הישר. כב) דאמר בפרקא דעריבתא בשחיטת קדשים. הוא בזבחים פרק כל הזבחים שנתערבו דף ע"ט רע"ב ובס' הישר איתא דאמר במס' מנחות דשחיטת קדשים, יש לתקן במס' זבחים. כג) דמין במינו בטל וקי"ל משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי. עיין בתוס' זבחים שם ד"ה ר' אליעזר בן יעקב אומר שהביאו מכאן ראי' לר"ת דמין במינו בטיל דקי"ל משנת ר"א בן יעקב קב ונקי. כד) דבשילהי מס' ביצה. הוא דף ל"ח ע"ב. כה) דאע"ג דר"י איירי הא מכלל דרישא רבנן מ"מ רבנן בההיא משנה לא אסרי מין במינו. צ"ל אע"ג דר"י איירי התם מכלל דרישא רבנן מ"מ רבנן התם לא איירי מין במינו, ועיין תוס' חולין צ"ז ע"א ד"ה אמר רבא ובס' הישר הדברים משובשים ומעורבבים. כו) דבמנחות בהקומץ זוטא כדמפרש ר"י. צ"ל ובמנחות בהקומץ זוטא כך מפרש ר"י, והוא דף כ"ב ע"ב. כז) בשילהי ע"ז. דף ע"ג ע"ב. כח) וכן היו נוהגין חכמי נרבונא. בס' הישר הגי' וכן היו נוהגין חכמי אפריקא. כט) בנדרים בהנודר מן הירק דף נ"ח ע"א. ל) בבבא מציעא. דף נ"ג ע"א.

בטל אפילו שלא במינו, ונראה לי כי היכי דמוקמת (*ל) בבבא מציעא במעשר שני שאינו שוה פרוטה בטל ברוב, וכגון דלית ליה מעות הראשונות טבל הכי נמי כגון דלית ליה טבל בר חיובא דליפרשיה מהאי ובהדיא פוסק בהלכות גדולות בהילכות חמץ בפסח מין במינו בששים לבד מחמץ פסח במין שלא במינו וטבל ויין נסך במינו.

ובשאלתות דר׳ אחאי בפרשת צו את אהרן פוסק בכל איסורין שבתורה אפילו בחמץ בפסח, בר מטבל ויין נסך, ובתשובות הגאונים בתשובות דרב יהודאי גאון כתוב כן תוב שאילו מקמיה איסורין במינו מהו, והשיב בששים, מדאמרינן גבי חמץ במשהו, שמע מינה בשאר איסורין בששים.

ורבינו שלמה במסכת ע״ז פסק בכולה מסכתא מין במינו בששים בשמעתא דבתר שמא אזלינן ופסק דאין הלכה כן, אלא כל איסורין שבתורה אפילו במינו בששים לפי שהוא סבור אכולהו מילי קאי, ולא היא, אלא כמו שפירשתי למעלה, וגם בשילהי ע״ז פסק כמו כן, ואשר הוזקקתי לכל אלו ראיות (לא) לפי שפירשתי לפי דעתי ופסקתי לפי הנראה וחברו עלי [חבירי] כתרנגולין של בית בוקיא, ואחר כך חיפשתי ובקשתי אלה ומצאתי ולא על פיהם דנתי בתחילה, כי הדבר פשוט למבינים ותו בעינא דאימא מילתא ומסתפינא מחברייא דאפילו חמץ בפסח נראה לי בששים כר׳ יוחנן (לב) ועיקר דשמעתא גירסא ופי׳ הכי אמר רב.

[תב] (א) **אחד** בניסן הוא פסח, הוא שבעה עשר בתמוז, הוא תשעה באב (ב) וסימנך השביעני במרורים הרווני לענה (איכה ג׳ ט״ו): (ג) בשבעה עשר בתמוז מתפללין סליחות, (ד) בעניין חמשה דברים שאירעו לאבותינו בי״ז בתמוז, נשתברו הלוחות, (ניטל) [ובוטל] התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטומוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל, וקדמונים פייטו בעניינם:

[תג] (א) **שבת** שלאחר י״ז בתמוז מפטירין דברי ירמיהו, ומצמצמין, גורעין ומוסיפין, (ב) ומתקנין הפרשיות, (ג) כדי שתהא נקראת פרשת תחילת

---

*ל) בבבא מציעא. שם שם. לא) לפי שפירשתי לפי דעתי ופסקתי לפי הנראה. בס׳ הישר בטעות לפי סברת ופסקת לפי הנראה. לב) ועיקר דשמעתא גירסא ופי׳ הכי אמר רב. בכאן הוא הסיום בכ״י שלפנינו, אבל בס׳ הישר נמצא כל המאמר בשלימות עד וצור ישראל יעמידנו על האמת וידריכנו בדרך הישרה. וכן בכ״י ב׳ נמצא כל הסיום ואין ספק שנשמט דף שלם בכ״י א׳ ונשלם בסוף הדף הכי אמר רב וכל השאר חסר ולא השלמתי כי נמצא הסיום בס׳ הישר בסי׳ שפ״ג דף ל״ט ע״א.

[תב] א) אחד בניסן הוא פסח. ר״ל היום מהשבוע אשר חל בו ר״ח ניסן בזה היום הוא פסח. וזה נמצא גם בכ״י ב׳ אחר הוספה מן פסק ר״ת. וכן הובא במחזור וויטרי סי׳ ר״ס (צד 222). ב) וסימנך כו׳. אחר זה נמצא במח״ו שם חוספה ורשום ת׳ (ר״ל תוספות) ובסוף ע״כ ת׳. והובא שם והרב ר׳ אליקים נתן סימן מובהק במועדים שלא יטעה אדם בהם ורשום שמו בראשי החרוזים אליקים הלוי חזק. והוא היה חמיו של הראב״ן, עיין מבוא לס׳ האורה צד 96. ג) בשבעה עשר בתמוז מתפללין סליחות כו׳. הובא במח״ו סי׳ רס״א (צד 223) אחר ההוספה. ד) בעניין חמשה דברים שאירעו לאבותינו בי״ז בתמוז. תענית כ״ו ע״א, ועיין ירושלמי תענית פ״ד ה״ה אית תני הועמד צלם בהיכל מאן דאמר הועמד צלמו של מנשה, מאן דאמר העמיד צלמו של אפוסטמוס, ובגמרא בבלי שם איתא לפנינו והעמידו ויש לתקן והעמיד ועיין ברש״י שם.

[תג] א) שבת שלאחר י״ז בתמוז. הובא ג״כ בכ״י ב׳ ובמח״ו צד 223. ב) ומתקנין הפרשיות. פה חסר וצ״ל ומתקנין הפרשיות „ומחברין, או מפזרין הפרשיות" כמו שהוא במח״ו. ובכ״י ב׳ ומתקנין הפרשיות ומחברין ומפזרין הפרשיות. ג) כדי שתהא נקראת פרשת תחילת

הספר שהוא אלה הדברים לשבת שלפני תשעה באב, כדי שיקראו בתורה איכה אשא לבדי, ומפטירין בחזון ישעיהו איכה היתה לזונה, ובשבת של אחר תשעה באב קורין ואתחנן (ד) כאותו סימן צומו וצלו:

[תד] (א) **ואלו** הן סימני הפטורות משבעה עשר בתמוז עד סוף האזינו, (ב) ד'ש'ח' נ'ו'ע' א'ר'ק' ש'ד'ש'. דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו, נחמו נחמו, ותאמר ציון, עניה סוערה, אנכי אנכי, רני עקרה, קומי אורי, שובה ישראל, דרשו ה', שוש אשיש בה'. (ג) בשבת שלפני ראש השנה מפטירין שובה ישראל, ובשבת שבין ראש השנה ליום הכפורים (ד) מפטירין דרשו ה' בהמצאו, ואם יש שבת בין יום הכפורים לסוכות (ה) מפטירין להאזינו שוש אשיש, ויש שמפטירין וידבר דוד לה', עד מגדול ישועות מלכו, (ו) ואין מדלגין ממנה כלום, וכן נוהגין במגנצא, שירה לשירה, וכשמפטירין שובה ישראל [אומר] כולה עד ופושעים יכשלו בם, ומתחילין ביואל, ומפטירין עד סוף הספר ולא יבושו עמי לעולם, וכשמפטירין עניה סוערה ולפי שאין בה אלא שנים עשר פסוקים מתחילין אחרים דרשו ה' בהמצאו שבאותו הענין, [ומסיימים] ההפטרה במקרא זה ושם עולם אתן לו אשר לא

הספר שהוא אלה הדברים לשבת שלפני ת״ב. כ״ה גם במח״ו, אבל בכ״י ב' נשמט כל זה עד כדי שיקראו בתורה איכה אשא לבדי, והשמיט המעתיק מן כדי עד כדי. ד) כאותו סימן צומו וצלו. כ״ה גם בכ״י ב' אבל במח״ו שם באותו סימן קומו וצלו והסימן הוא פקד ופסח מנו ועצרו צומו וצלו קומו ותקעו.

[תד] א) ואלו הן סימני הפטורות. הובא בפרדס סי' י״א ובמח״ו סי' רס״ב (צד 223). ב) דש״ח נו״ע אר״ק שד״ש. הוא הסימן מן י״ב הפטרות שקודם ושלאחר ת״ב ונקבעו להלכה מאת הקדמונים כפי שהן מסודרות בפסיקתא דרב כהנא. ובפרדס סי' כ' הובא בשם ר' משולם בר' משה (עיין מבוא לס' האורה צד 104) שהשיב לאחיו ר' נחמי' אותן הפטרות שפוסק רב כהנא (ר״ל בפסיקתא דר״כ) נמנו וגמרו שלא להחליף בהפטרות אחרות עכ״ל וכן מצאתי באו״ז ה' קריאת ד' פרשיות סי' שצ״ב ובה' ר״ח סי' תס״ד ובמרדכי פ״ד דמגילה שהביאו כן בשמו, כמו שהבאתי במבוא להפסיקתא סי' ה' אות ד' ודברי רש״י בפרדס סי' י״א שהביא מי״ז בתמוז עד סוף החומש דש״ח נו״ע אר״ק שד״ש הבאתי שם במבוא אות ו'. וזהו לפנינו בסדור שלו. וכן הבאתי שם אות ז' את מחזור ויטרי. וכן תראה בארחות חיים ה' קריאת ס״ת אות ס״ד כתב סדר הפטורות שקורין מפנחס עד חג הסכות סימן דש״ח נו״ע אר״ק שד״ש כו' דהכי איתא בפסיקתא וכן רבינו נסים באלפסי מגילה פ״ג הביא מפטירין שמעו לפי שאנו נוהגים עפ״י הפסיקתא כו'. גם ברא״ש מגילה פ״ד סי' נ' כתב כסדר הפטרות הסדורות במדרש פסיקתא. גם המנהיג ה' תענית סי' י״ז הביא בשם מגילת סתרים שנינו בפסיקתא (הבאתי במבוא להפסיקתא שם סי' כ״ו). ועיין באבודרהם סדר הפרשיות דף צ״ב ע״ד (הבאתי שם סי' כ״ז) ובכלבו ה' קה״ת סי' כ' (הבאתי שם סי' כ״ח) אגודה מגילה סי' מ״ו (הבאתי שם סי' ל') וסמ״ג עשין י״ט ותוס' מגילה ל״א ע״ב ובאו״ז ח״ב סי' שצ״ד. ג) בשבת שלפני ר״ה מפטירין שובה ישראל. כ״ה לנכון גם בכ״י ב' ובמח״ו אבל בפרדס סי' י״א נשמט זה. שהשמיט המעתיק או המדפיס מן שובה ישראל עד שובה ישראל. ד) מפטירין דרשו ה' בהמצאו. במח״ו נוסף על שהוא מצוי אף ליחידים כדאמרינן פ״ק דר״ה [דף י״ח ע״א] דרמינן קראי אהדדי כתיב מי כה' אלהינו בכל קוראינו אליו, וכתיב דרשו ה' בהמצאו, ומשנינן כאן ביחיד כאן בצבור, ובעינן, ויחיד אימתי, ומשנינן בעשרה ימים שבין ר״ה ליו״כ ע״כ. וזה הוסיף בעל מחזור ויטרי על לשון הסדור. ה) מפטירין להאזינו שוש אשיש. במח״ו נוסף על שנעשית מעיל צדקה שנמחלו עונותיהם. וזה ליתא גם בפרדס. ו) ואין מדלגין ממנה כלום וכן נוהגין במגנצא שירה לשירה. וכ״ה בכ״י ב', ובמח״ו ואין מדלגין ממנה כלום וכן נוהגין במייאנצא,

יכרת, (ז) ובמקומות אחרים מפטירין לפני ראש השנה שוש אשיש בפ׳ אתם נצבים, וכשמפטירין אותה מפטירין שובה ישראל ותקעו שופר בציון וה׳ נתן קולו לפני חילו וכו׳, ובין ראש השנה ליום הכפורים ובשבת של אחר יום הכפורים מפטירין וידבר דוד, ולכך עושין מן הפטרות סימן לפי שאין משנין אותן מסדרן וכמו שאנו אומרים אותן בשנה זו, כך אומרים אותן בשנה אחרת. (ח) שלש הפטרות הראשונות (ט) שהן דברי תוכחות, אומרים אותן משבעה עשר בתמוז עד ט׳ באב, (י) שיש ביניהם שלש שבתות בכל שנה ושנה, והאחרונות שכולם נחמה, אומרים אותן מט׳ באב עד יום הכפורים, כך דרך מנחמין לנחם מעט מעט, והאומר לנחרב נחמה יותר מדאי (כגון) [דומה כמו שאומר] למחזר על הפתחים למחר תהיה מלך, אינו מאמין, שנאמר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו׳ (שמות ו׳ ט׳) לפיכך תחילה נחמו, ותאמר ציון, כלומר אע״פ שנחרבת אל תאמרי נעזבתי, ואחר כך עניה סוערה, (יא) לפיכך הקדימהו לאנכי אנכי הוא מנחמכם, מאחר שנחמה בחסדיו הרבים שוב אינו קורא לה לא נוחמה, ועד עכשיו ניחמו הנביאים, (יב) מכאן ואילך ניחמה הקב״ה בעצמו, ואחר שקיבלה תנחומין פוסק לה כמה טובות וגדולה, רני עקרה, קומי אורי, (יג) שוש אשיש:

[תה] (א) וכך נמצא בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן דלא שתו חמרא משבעה עשר בתמוז עד ט׳ באב מנהגא היא, ורוב הגאונים שבלותיר נהגו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין משנכנס אב עד ט׳ באב, וערב ט׳ באב פת במלח ומים, ויש שמקדימין משבעה עשר בתמוז לנהוג כן, (ב) והגאון ר׳ יצחק בר יהודה היה אוכל ערב ט׳ באב ביצה אחת בלבד עניין אבלות, וסמך לנוהגים כך שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין קודם ט׳ באב:

והכל אחד, ובפרדס חסרים המלות „ואין מדלגין ממנה כלום וכן נוהגין במגנצא.״ ז) ובמקומות אחרים כו׳ עד מפטירין וידבר דוד. ליתא בפרדס ובמח״ו ונמצא גם בכ״י ב׳. ח) שלש הפטרות הראשונות שהן דברי תוכחות. כ״ה לנכון גם בכ״י ב׳ ובמח״ו. אבל בפרדס שם בטעות שלש הפטרות ראשונות שאין אומר דברי תוכחות, צ״ל שהן דברי תוכחות. ט) שהן דברי תוכחות. במח״ו נוסף כדי להוכיח את ישראל כאשר הוכיחום הנביאים על ירושלים. י) שיש ביניהם שלש שבתות. בפרדס בטעות שהם ביניהם. יא) לפיכך הקדימהו לאנכי אנכי הוא מנחמכם. בפרדס בטעות תקדימוה אנכי אנכי, צ״ל לאנכי אנכי. יב) מכאן ואילך ניחמה הקב״ה בעצמו. בכ״י ב׳ נחמה המקום, ובמח״ו מכאן ואילך הוא מנחמה, ובפרדס מכאן ואילך הוא. והציג המו״ל בדפוס ווארשוי סי׳ כוכב להורות כי בלתי מובן ויש לתקן הוא מנחמה. יג) שוש אשיש. אחר הסיום הזה נמצא במח״ו (צד 224) הוספה ורשום ת׳ (תוספות) ומתחיל וזה סידור ר״ת ובסוף כתוב כך העתקתי הסדר מכתב יד רבינו ר׳ יוסף בר שמואל טוב עלם וכן הורה רבינו יעקב, העתקתי מכתיבת הרב שמשון מפלאירה. ועיין אודותיו במבוא להרש״ה ז״ל במח״ו צד 64.

[תה] א) וכך נמצא בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן כו׳. וכ״ה בכ״י ב׳ ובפרדס סי׳ ק״ס ובמחזור וויטרי צד 225. ובכ״י ב׳ במקום אמר מר הובא אמרו. וכן הובא הירושלמי בכלבו ה׳ ת״ב סי׳ ס״ב (דף ס״ז רע״ד בדפוס ויניציא) והוא בירושלמי פסחים פ״ד ה״א ותענית פ״א ה״ו ולפנינו הגי׳ א״ר זעירא נשייא דנהגו דלא לישתייא מן דאב עליל מנהג, שבו פסקה אבן שתיה, מ״ט השתות יהרסון, והגי׳ שלפנינו ובפרדס לא נמצא לפנינו בירושלמי ועיין מה שכתב בעל קרבן העדה בשירי קרבן בפסחים שם, ובטור או״ח סי׳ תקנ״א הביא הירושלמי, ועיין אבודרהם שהביא הירושלמי בשם רב האי, ועיין במרדכי ה׳ ת״ב (בסוף מס׳ תענית) סי׳ רל״ג שהביא הירושלמי והביא ויש גורסים למשתי חמרא כו׳. ב) והגאון ר׳ יצחק בר׳ יהודה. וכ״ה במח״ו שם ובשבלי הלקט סי׳ רס״ה, ובפרדס שם והגאון ר׳ יצחק וחסרים המלות „בר׳ יהודה״ והוא הי׳ רבו של רש״י ז״ל עיין אודותיו במבוא.

[תו] בתשעה באב כך הוא הסדר. (א) ערב תשעה באב במנחה מקדימין לבית הכנסת ומתפללין תפילת המנחה, ואין נופלין על פניהם, ויוצאין מבית הכנסת ואוכלין ושותין מבעוד יום וסעודה המפסיק בה ערב ט' באב לא ישב על השלחן, אלא על גבי קרקע כאבל, (ב) לא יאכל אלא פת במלח ומים במשורה, ויש פרושין אוכלין ביצה אחת לבדה מין מאכל שאין לה פה, (ג) כגון ר' יצחק בר יהודה שאכל ביצה בערב ט' באב, (ד) והיה סומך על ר' יהודה בר עילאי דאמרו עליו שהיה יושב בין תנור לכירים, ואוכל ביצה אחת ושותה קיתון של מים ומפסיק. ולערב שורה מפה במים ומנגבה למחר מקנח בה ידיו לנקיון ומעבירה על פניו לנהורא, ולא מושיט אצבעו במים משום תענוג, (ה) כי אתא רב מרי אמר רב ערב ט' באב מביאין לו לר' יהושע בן לוי מטפחת ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים, ולמחר מקנח בה ידיו פניו ורגליו, אבל יום הכפורים דאסור לו סחיטה אין שורין כלל, ומוטב להושיט אצבעו במים לשם ניקיון ובהכי לא הוי תענוג, (ו) תני זעירי בר חמא ערב יום הכפורים היו מביאין לו מטפחת נגובה ומקנח בה פניו ידיו ורגליו שהיו שרויין במים של רחיצה, למחר מעבירה על גבי עיניו ואינו חושש, סחיטה ליכא, [דנגובה הוייא, תענוג ליכא] משום מיעוט מים דשריא ידיו דעיילי לגווה כי מעבירה על גבי עיניו למחר הא קא מנגבי, ליכא אלא רטיבה בעלמא:

[תו*] (א) **לאחר** תפלת ערבית קורא שליח צבור איכה וקינות לעגמת נפש ציבור, ואי קרו כולהו לא הוי עיגום, ואינו אלא כקורא בתורה הוי, וחוזר על זכור ה' מה היה לנו כל פסוק לעצמו כמתאונן מוסיף אוי אוי, והציבור עונין אחריו אחר כל פסוק ופסוק זכור ה' מה היה לנו [ומפסוק] ואתה ה' לעולם תשב עד סוף הספר אומר שליח ציבור והציבור כולם כאחד, ואינו מוסיף אוי מפסוק זה ואילך, ושוב אומר קינות לשברון לב ועגמת נפש, ואחרי כן יעמוד לסדר קדושה להיפטר מתוכה ומתחיל ואתה קדוש, (ב) ואינו אומר ואני זאת בריתי, שנראה כמקיים ברית על הקינה, ועוד לא ימושו מפיך לא שייך למימר בו ביום, לפי שהכל בטלים בו, ובאבל (צריך) [שרי] למימר, אם גם אבל אסור בתורה, המנחמין מישריא שרו, ואומר קדיש, ואינו משלימו והולכין לבתיהן ולא נותנין שלום זה לזה אלא כנזופים (ג) וכאבלים פונה איש איש לו בלא דבר:

[תו] א) ערב ת"ב. כ"ה גם בכ"י ב' ובמח"ו סי' רס"ד (צד 225). ב) לא יאכל אלא פת במלח ומים במשורה. במח"ו גי' אחרת ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא שני תבשילין, ויש פרושים שמונעין מכל ליפתן אלא פת ומלח ומים במשורה, ויש פרושים אוכלין ביצה אחת. ג) כגון ר' יצחק בר יהודה. עיין לעיל סי' ת"ה אות ב'. ובמח"ו שם אחרי המלות כגון ר' יצחק בר' יהודה נמצא הוספה ורשום ת' ומתחלת ובקונטרס לותיר מצאתי כו' ובסוף רשום ת' ר"ל עד כאן תוספות ואח"כ מתחיל אמרו עליו על ר' יהודה בר עילאי שהיה יושב בין תנור לכיריים כו'. ד) והיה סומך על ר' יהודה בר עילאי דאמרו עליו כו'. עיין תענית ל' ע"א ויומא ע"ח ע"א וברש"י שם ועיין ברי"ף יומא פרק יום הכפורים ובראיש שם סי' ז'. ה) כי אתי רב מרי אמר רב. בגמרא יומא שם כי אתא רבה בר מרי אמר. ועיין ברי"ף ובראיש שם. ו) תני זעירי בר חמא. עיין בגמרא יומא שם זעירא בר חמא אושפיזכנין דרבי אמי ורבי אסי כו' ומשונה שם הגי' ממה שלפנינו.

[תו*] א) לאחר תפילת ערבית כו'. מובא גם במח"ו צד 226. ב) ואינו אומר ואני זאת בריתי. לפני זה נמצא במח"ו ואינו אומר ובא לציון גואל לפי שאין גאולה בלילה. וזה ליתא גם בכ"י ב'. ג) וכאבלים פונה איש איש לו בלא דבר. כ"ה גם בכ"י ב', אבל

[תז] (א) **למחר** גוללין ספר תורה במקומו, שלא למעט בכבודו, וקורין כי תוליד בנים כהן ולוי, וישראל שהוא שלישי מפטיר אסף אסיפם, ויושיב ספר תורה למקומו ויגמור תהלה, ולמנצח, (ב) ובא לציון, [ואומרים] ואתה קדוש וסדר קדושה וקדיש שלם, (ג) ובריגוס אין אומרין למנצח ולא תתקבל, ויושב לקינות לעגמת נפש הציבור וזכרון אבל, שוב עוסקין הכל באיוב ובדברים הרעים שבירמיהו, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים מלימודם, ולא ילך אדם ויטייל בשוק כיוצא לשוט, הרי תורה בטלה, מתוך שנקראת משמחי לב, ומי יקל ראשו ליהנות בטיולים, אלא לעיין במילי דעיגומא דברי כבושין ומורך לבב (ד) לשדל להכנע מתוכם:

[תח] (א) **למנחה** קורין ויחל, ומפטיר דרשו, כשאר תעניות, (ב) ומתפללין נחם בבונה ירושלים, (ג) וערבית ושחרית מתפלל השליח [ציבור] עננו בין גואל לרופא והיחיד בשומע תפלה, ויש שפורשים מבשר ויין גם בלילה הזה לאחר התענית, משום אנינות הלב ותוקפו של צום, ועוד (ד) דאמר ר׳ יוחנן בן זכאי אי הואי התם הוה קבענא ליה בעשירי, דעיקר שריפה בדידיה הוה, שכן לערב הציתו בו את האש ושרף לילו של עשירי ויומו, אמרו לו אתחולי פורענותא מיהא בתשעה הוה:

[תט] (א) **ובשבת** שחל ט׳ באב בתוכה אסור לספר ולכבס, בין מלפניו בין מלאחריו ואפילו לכבס ולהניח, אלא בחמישי לאחריו התירו מפני כבוד השבת, (ב) אמר שמואל [אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד], אפילו עוברתא

במח״ו פונה איש לביתו בלא דבר, ואחר זה נמצא במח״ו הוספה ורשום ת׳ (ר״ל תוספות) והיא תשובה שהשיבו קהל רומי על שירת הים דהיינו ויושע, ובסוף כתוב ע״כ ת׳.

[תז] א) למחר גוללין ספר תורה במקומו. הובא במח״ו סי׳ רס״ו (צד 227). ב) ובא לציון. במח״ו כתוב אחר זה ומדלג ואני זאת בריתי מפני שכפרו בתורה. ת׳. ואירע להם מה שאירע להם. ת׳. ג) „ובריגוס אין אומרים למנצח ולא תתקבל״. כ״ה גם בכ״י ב׳ וחסר במח״ו. ד) לשדל להכנע מתוכם. בכ״י ב׳ לישח ולהכנע מתוכה. ובמח״ו לשדי בהם להכניע מתורה והוראת לשדל לזרז מלשון השתדל להיות איש (אבות פ״ב מ״ה) ונכון גי׳ כ״י ב׳ וצ״ל לשוח ולהכנע מתוכה ונרדף עם כנע שפי׳ כפוף.

[תח] א) למנחה קורין ויחל. הובא במח״ו צד 227. ב) ומתפללין נחם בבונה ירושלים. במח״ו שם נמצא הוספה ורשום ת׳. במגנצא אומר עננו בת״ב שחרית ומנחה, ואף שמעתי שבבבל אומר סליחות בת״ב בישיבה״ וכ״ה בפרדס סי׳ ק״ס ויש לתקן שם בשחרית ומנחה. גם צ״ל אף שמעתי במקום כך שמענו ובס׳ הפרדס סי׳ קס״ג בת״ב צריך לומר עננו יחיד בשומע תפילה, וציבור בין גואל לרופא דלא גרע ת״ב משאר תעניות. ג) וערבית ושחרית מתפלל השליח ציבור. כ״ה גם בכ״י ב׳ אבל במח״ו שם הגי׳ שחרית ומנחה מתפלל השליח ציבור. ד) דאמר ר׳ יוחנן בן זכאי. תענית כ״ט ע״א ושם הגי׳ ר׳ יוחנן סתם, גם הלשון משונה ועיין בדקדוקי סופרים שם.

[תט] א) ובשבת שחל ט׳ באב בתוכה. תענית כ״ט ע״ב והובא במח״ו צד 227 וכ״ה בכ״י ב׳. ב) אמר שמואל „אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד״. הוספתי והוא מאמר שמואל בגמרא פסחים נ״ד ע״ב ותענית י״א ע״ב והובא בבה״ג ה׳ תשעה באב בשמו וזה נשמט לפנינו וכן חסר בכ״י ב׳ ובמח״ו צד 227. והמאמר שלאחריו אפילו עוברתא ומניקה מחייבינן למיתב בתעניתא בת״ב. הוא דברי הבה״ג שם והוא מאמר בפני עצמו, ובבה״ג שם הגי׳ ואפילו מעברתא ומיניקאתא מחייבין למיתב בתעניתא בת״ב ואשלומיה דדרש רבא [פסחים שם] עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענין ומשלימות ביום הכפורים ובין השמשות שלו אסור. ואולי יש לתקן לפנינו במקום אמר שמואל צ״ל אמר רבא. ועיין בהערות הרש״ח ז״ל במח״ו שם.

ומניקה מחייבינן למיתב בתעניתא בט' באב כדרך שמתענין ומשלימות ביום הכפורים ובין השמשות [אסור] (ג) וכן אמרו משום ר' יוחנן:

[תי] (א) **תנו** ר ב נ ן כ ל המצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב, אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה, (ב) ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, (ג) ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובאגדות, אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל [לקרות ושונה במקום שאינו רגיל] לשנות, (ד) ותינוקות של בית רבן אינן בטילין, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר אף אינו קורא ושונה במקום שאינו רגיל לקרות ולשנות, אבל קורא הוא באיוב, ובקינות, [ובדברים הרעים שבירמיה] ותינוקות של בית רבן בטילין, משום פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים י"ט ט'):

[תיא] (א) **ותנן** מ ק ו ם ש נ ה ג ו לעשות מלאכה בט' באב עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלין, רבן שמעון בן גמליאל אומר כל אדם יעשה עצמו כתלמיד חכם כדי שיתענו: (ב) רבן גמליאל אומר כל העושה מלאכה בט' באב אינו רואה סימן ברכה [לעולם] ר"ע אומר כל העושה מלאכה בט' באב כעושה ביום הכיפורים, וחכמים אומרים כל האוכל ושותה בט' באב אין רואה בשמחתה של ירושלים, שנאמר שמחו את ירושלים וגו' (ישעי' ס"ו י') וכל האוכל בשר ושותה יין בט' באב עליו הכתוב אומר ותהי (עוגם) [עונותם] על עצמותם (יחזקאל ל"ב כ"ז) (ג) ולא מבעיא ט' באב גופיה דאסור, אלא מריש ירחא נמי לא מתבעי ליה לשנויי בבדיחותא, (ד) דתנן משנכנס אב ממעטין בשמחה:

[תיב] (א) **שבת** ש ח ל [תשעה באב] ל ה י ו ת ב ת ו כ ה אסור לספר ולכבס ובחמישי מותר מפני כבוד השבת (ב) תניא ט' באב שחל להיות בשבת [וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת] אוכל ושותה כל צרכו, ומעלה על שלחנו [אפילו] כסעודת שלמה המלך בשעתה: (ג) ט' באב שחל להיות בערב שבת, מביאין לו (בשר) כביצה ואוכל כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, דברי ר' יהודה שאמר משום ר' עקיבא, אמר ר' יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני ר' עקיבא וחל ט' באב להיות ערב שבת (ד) הביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח, לא מפני שתאב אלא להורות בה הלכה לתלמידים, ור' יוסי אומר מתענה ומשלים, ואמר עולא הלכה כר'

ג) וכן אמרו משום ר' יוחנן. הוא לשון הגמרא פסחים שם.

[תי] א) ת"ר כל המצות הנוהגות באבל כו'. תענית ל' ע"א והובא בבה"ג ה' תשעה באב והובא גם בהאורה סי' ס"ד. ב) ואסור לקרות בתורה. שם שם. ג) ולשנות במשנה. בגמרא הובא עוד „ובתלמוד". ד) ותינוקות של בית רבן אינן בטלין. כ"ה גי' הבה"ג ומח"ו והרי"ף והרא"ש אבל בגמרא לפנינו הגי' ותינוקות של בית רבן בטלים. גם „דברי ר' מאיר" כ"ה גי' הבה"ג והרי"ף והרא"ש וליתא בגמרא.

[תיא] א) ותנן מקום שנהגו. פסחים נ"ד ע"ב ותענית ל' ע"ב והובא בבה"ג שם ובמח"ו. ב) רבן גמליאל אומר. תענית ל' ע"ב ויש חלופי גירסאות ועיין ברי"ף סוף תענית והגי' שלפנינו הוא כגי' הבה"ג ובמח"ו הוא כמו לפנינו בסדור. ג) ולא מבעיא ת"ב גופיה דאסור. הוא לשון הבה"ג שם, ובסדור רע"ג הובא ולא מתבעי ליה לשנויי ולא לאבדוחי נפשיה. ד) דתנן. תענית כ"ו ע"ב והובא בבה"ג שם.

[תיב] א) שבת שחל [ת"ב] להיות בתוכה. תענית שם והובא בבה"ג וכבר הובא לעיל סי' ת"ט. ב) תניא ט' באב שחל להיות בשבת. תענית כ"ט ע"ב ועירובין מ"א ע"א והובא בבה"ג והלשון שלפנינו הוא כלשון הבה"ג. ג) ט' באב שחל להיות בע"ש. עירובין שם. ד) והביאו לו ביצה מגולגלת. עיין בתוס' עירובין שם ד"ה ביצה.

יוסי, ומסקנא דשמעתא דמתענה ומשלים. (ה) דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא הלכה מתענה ומשלים וכן הלכה:

[תיג] (א) **וכן** אמר רב נטרונאי [גאון בר' הילאי ראש ישיבה תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת [להבדיל] אי אפשר (ב) שכשעשו חכמים תקנה כדרב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת, ואומר הבדלה על הכוס, היינו דווקא דאין לו יין במוצאי שבת, אבל במקום שמצוי שם יין אין עושין כך, וליפטר מן הבדלה כל עיקר אי איפשר, שהרי לא טעם כלום משנכנס חול, הילכך אין תקנה אלא להבדיל במוצאי ט' באב, וכן אנו נוהגין, וכן ראינו רבותי שעושין אבל לא על (ידי) האור:

[תיד] (א) **תשעה** באב שחל להיות (בשבת) במוצאי שבת מברך רבי על האש, אע"פ שאין מבדילין עד לאחר התענית למוצאי יום ראשון, דלמוצאי שבת אין מבדילין, שהרי כבר שהחשיך חל התענית, ואינו יכול להבדיל, לפי שאינו רשאי לטעום, ואין מבדילין אלא על הכוס, ואם תאמר אם כן למה הוא מותר במלאכה, כגון הבערה ובישול דמותרין בט' באב, כגון שהבדיל בתפלה ובניו ובני ביתו:

[תטו] (א) **במגנצא** אומר עניינו בט' באב בשחרית ומנחה, (ב) חל להיות במוצאי שבת אין אומר ויהי נועם אלא מתחיל ואתה קדוש, (ג) ואף אין אומר ויתן לך ואומר קדיש שלם, ואין אומר פיטום הקטורת, שחרית ומנחה מתפלל השליח [ציבור] עניינו בין גואל לרופא, ויחיד בשומע תפלה.

[תטז] (א) **ט'** באב שחל להיות בשני ובחמישי מפסיקין הפרשה וקורין בכי תוליד, עד סוף הפרשה, והשלישי מפטיר באסף אסיפם, וגולל ספר תורה, ואומר

ה) דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא. עירובין מ"א ע"ב וע"ש בתוס' ד"ה והלכתא.

[תיג] א) וכן אמר רב נטרונאי גאון בר' הילאי ראש ישיבה. כ"ת גם במח"ו סי' רס"ז (צד 228) ועיין ברי"ץ גיאות ה' הבדלה דף י"ח מה שהביא בשם רב נטרונאי. ב) כשעשו חכמים תקנה כדרב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל מתפלל אדם של מו"ש בשבת. ובבה"ג ה' קידוש והבדלה הובא רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל מתפלל אדם של מו"ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס, אולם בגמרא ברכות כ"ז ע"ב איתא רב יהודה אמר שמואל וגם הרי"ץ גיאות שם והרא"ש ברכות פ"ד אות ו' הביאו הגי' רב תחליפא בר אבדימי. ועיין בדקדוקי סופרים מה שהעיר בזה.

[תיד] א) ת"ב שחל להיות במו"ש מברך רבי על האש. בפרדס סי' קנ"ה נמצא כל זה והובא רבינו שלמה היה נוהג בת"ב שחל להיות במו"ש כו' וכן הובא בפרדס סי' קס"ב ונובע מהסדור.

[תטו] א) במגנצא אומר עינינו בת"ב בשחרית ומנחה. בפרדס סי' ק"ס הובא שמעתי שאומרים במגנצא עינינו בת"ב בשחרית [ומנחה] עיין לעיל סי' ת"ח הערה ב'. ב) חל להיות במו"ש. הובא במח"ו צד 229. ג) ואף אין אומר ויתן לך. כ"ה גם במח"ו שם אבל בכ"י ב' הגי' ואף שמעתי שבבבל אומר סליחות בת"ב בישיבה, ואחר שיאמר קינות מתחיל ואומר ואתה קדוש וכל סדר קדושה ואין אומר ויתן לך. וגם בפרדס סי' ק"ס הובא ג"כ כך שמענו שבבבל אומר סליחות בט"ב בישיבה וכן במח"ו צד 227 הובא כך בהוספה. ובפרדס שם נמצא אחר זה „וכך נמצא בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן דלא שתו חמרא מי"ז בתמוז עד ת"ב כו'" וזה אין לו שייכות כלל למאמר שלפניו והובא לעיל בסדור סי' ת"ה וע"ש בהערה א'.

[תטז] א) ט' באב שחל להיות בשני ובחמישי. הובא גם במח"ו צד 229.

אשרי יושבי ביתך ולמנצח, (ב) ובא לציון, ואתה קדוש וכו׳, למנחה קורין שלשה בויחל משה, ושלישי מפטיר דרשו ה׳ בהמצאו, ומחזיר ספר תורה, קדיש עד דאמירן, ומתפללין ענינו, ובין יחיד ובין שליח אומרים נחם ה׳ אלהינו בבונה ירושלים קודם חתימת הברכה, (ג) ובסדר רב עמרם מצאתי (ד) בט׳ באב שחרית ומנחה אומרים נחם ה׳ אלהינו את אבילי ציון:

[תיז] (א) **כשנכנס אדם** לבית הכנסת, קודם שיאמר פסוקי דזמרה מתחיל פסוקים הללו, ואומר ואני ברוב חסדך אבוא ביתך וגו׳ (תהלים ה׳ ח׳), ואני תפילתי לך ה׳ עת רצון וגו׳ (שם ס״ט י״ד), מה טובו אהליך יעקב וגו׳ (במדבר כ״ד ה׳), ה׳ אהבתי מעון ביתך וגו׳ (תהלים כ״ו ח׳), ושמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך (שם קכ״ב א׳), שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב (שם קי״ט קס״ב), אמרי האזינה ה׳ בינה הגיגי, הקשיבה לקול שועי מלכי [ואלהי] כי אליך אתפלל (שם ה׳ ב׳ וג׳), שמעה תפלתי ה׳ ושועתי האזינה וגו׳ (שם ל״ט י״ג), ה׳ בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה (שם ה׳ ד׳), וכשיוצא מבית הכנסת אומר ה׳ נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך (שם ה׳ ט׳), ואומר סדר ברכות על נטילת ידים תחילה, ואחריה כל הסדר עד מזמור לתודה הריעו לה׳ כל הארץ, ואם שבת הוא ידלג מזמור לתודה, ומתחיל למנצח מזמור לדוד השמים מספרים כבוד אל, (ב) וראיתי כתוב מפני מה אין אומרים מזמור לתודה בשבת, לפי שעל קרבן תודה היו אומרים אותו הלוים במקדש, ועל ידי זה תיקנו משה רבינו, דהוא ממזמורים הנאמרים על ידי משה, דכל מזמורים שבספר תהלים הכתובים אחר תפילה למשה איש האלהים ולא נזכר בהם שדוד אמרן תדע דמשה אמרן, ואף מזמור זה על קרבן תודה תיקנו, ונראה הדבר שעל כן לא הרבה בו יותר מד׳ פסוקים, כנגד ארבע מיני לחמי תודה, ואם תאמר המשה הן, פסוק ראשון אינו אלא דברי סופר, ומעבדו את ה׳ (ביראה) [בשמחה] מתחיל המזמור, והואיל על קרבן תודה ניתקן, וקרבן תודה אינו דוחה שבת, מדלגין אותו בשבת, דלא לימא קרבן תודה דוחה שבת, ומסיים פסוקי דזמרה על הסדר, ומתחיל ישתבח שמך לעד מלכנו, וחותם חי העולמים, ואחריו ברכות של קרית שמע, שתים לפניה, ואחת אחריה, עד

ב) ובא לציון, ואתה קדוש. כ״ה גם בכ״י ב׳ אבל במח״ו שם אשרי למנצח ומדלג ואני זאת בריתי ואומר ואתה קדוש. ג) ובסדר רב עמרם מצאתי כו׳. לפנינו בסדור רע״ג ח״ב (דף מ״ג סע״א) כתוב כך „ובת״ב ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה כמו בחול, וכשמגיע עד ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין עולם בימינו אומר רחם ה׳ אלהינו ועל ישראל עמך כו׳. ועיין ירושלמי תענית פ״ב ה״ב נוסחת רחם. ד) בט׳ באב שחרית ומנחה. בסדור רע״ג ערבית שחרית ומנחה וכן הובא במח״ו 229 וסיים שם ולא נהגו לומר כי אם במנחה, ועיין טור או״ח סי׳ תקנ״ז ובב״י שם. והאבודרהם הביא שרב סעדי׳ גאון כתב במנחה בלבד ונתפשט המנהג כרב סעדי׳ גאון.

[תיז] א) כשנכנס אדם לבית הכנסת. בכ״י ב׳ מתחיל כך גם זה סדר קצר מתפילות שחרית ומברכות שצריך אדם [לומר] כשנכנס לבית הכנסת קודם שיאמר פסוקי דזמרא מתחיל פסוקים הללו, ובמח״ו חסר זה. ב) וראיתי כתוב מפני מה אין אומרים מזמור לתורה בשבת כו׳. בעל שבלי הלקט סי׳ ע״ו הביא וז״ל ומצאתי טעם למנהגם שאין אומרים מזמור לתודה בשבת בשם רבינו שלמה זצ״ל לפי שאין קרבן יחיד קרב בשבת ותודה קרבן יחיד היא והיא יכולה ליקרב בכל יום חוץ מן השבת. ובמבוא לס׳ האורה צד 123 סי׳ כ״ד הבאתי זה משבלי הלקט וכתבתי בהערה כ״ד לא מצאתי בפרדס, וראיתי כי הב״י בטור או״ח סי׳ רפ״א מביא זה בשם שבלי הלקט שהביא כן בשם רש״י אולם נמצא כן לפנינו בסדור.

גאל ישראל, וסומך גאולה לתפלה, (ג) שכל הסומך גאולה לתפילה מובטח לו שהוא בן עולם הבא, ועוד שאינו ניזוק כל אותו היום, ויכוין לבו בתפילה לאביו שבשמים, ויתפלל שמונה עשרה ברכות על הסדר, עד המברך את עמו ישראל בשלום, ואם רגיל לומר תחנונים אחר תפילתו יאמר, ולבסוף תחנוניו (ד) יאמר יהיו לרצון אמרי פי, (ה) ופוסע שלש פסיעות לאחריו, ולסוף פסיעותיו יאמר עושה שלום וכו׳, (ו) ונותן שלום לשמאלו תחילה, ואחר כך לימינו, (ז) ואמר רב חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאביי ורבא דעבדי הנך פסיעות בכריעה אחת:

[תיח] ובשני וחמישי שבית דין של מעלה ושל מטה שוין, מרבין בתפלה ובתחנונים, ולאחר סיום שליח ציבור שמונה עשרה אומרים והוא רחום וכו׳, ונופלים על פניהם, (א) ואומרים תחנונים, ואחר כך מתחיל שליח צבור ואומר ה׳ אלהי ישראל שוב וגו׳, עד ואנחנו לא נדע, ואומר קדיש עד דאמירן, ואומר אל ארך אפים וגו׳, והציבור עונין אחריו, ופותח התיבה ונוטל ספר תורה ואומר גדלו לה׳ אתי וגו׳, ובו ששה תיבות (ב) כנגד ששה צעדים של נושאי ארון, לכל ששה וששה צעדים קרבן והצבור עונין אחריו שני מקראות הללו רוממו ה׳ אלהינו וגו׳ ומגלה ספר תורה, ואומר תגלה ותראה מלכותו עד יעמוד כהן, ועונין אחריו הציבור ברוך שנתן תורה כו׳ מ׳ תיבות כנגד מ׳ יום שניתנה תורה למשה רבינו, ועולה כהן וקורא אחריו לוי, ואחריו ישראל, ואלו דברים אמרו משום דרכי שלום, כהן קורא ראשון (ג) ואחריו לוי, ואחריו ישראל, ואם אין שם כהן קורא הגדול שבציבור במקומו, והקורא בתורה פותח תחילה בספר תורה ורואה את הפסוק, ואחר כך מברך, (ד) והקורא לא יפחות מג׳ פסוקים, ולא יפחות מג׳ אנשים, (ה) ואין מתחילין בפרשה פחות מג׳ פסוקים וגם אין משיירין בפחות מג׳ פסוקים, (ו) ואין פוחתין מעשר פסוקים בבית הכנסת [כנגד עשרה בטלנים של בית הכנסת] לבד מפוריא דקרינן תשעה פסוקים:

[תיט] ובמקום שפוסק בשבת שחרית משם מתחיל במנחה ובשני וחמישי ובשבת הבאה, והקורא צריך שיגלול ספר תורה לאחר שקרא בו ואוחזו ביד

ג) שכל הסומך גאולה לתפלה מובטח לו שהוא בן עולם הבא. בברכות דף ד׳ ע״ב א״ר יוחנן איזהו בן עולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית. ד) יאמר יהיו לרצון. ברכות ט׳ ע״ב. ה) ופיסע שלש פסיעות לאחריו. יומא נ״ג ע״ב. ו) ונותן שלום לשמאלו תחילת ואח״כ לימינו. שם שם. ועיין בשו״ט מזמור ל״ה אות ב׳ רגל שמאל קודם לשלש פסיעות, וכל המזמור בשו״ט שם על כל עצמותי נמצא רק בכ״י שהוצאתי לאור והובא בשבלי הלקט סי׳ י״ח וז״ל ואחר תפלת לחש פוסע לאחוריו ג׳ פסיעות וצריך להתחיל שלש פסיעות מרגל שמאל לפי מה שמצינו בשו״ט והובא שם המאמר מן השו״ט כמו שהוא בכ״י שהוצאתי לאור. עיין שם הערה ד׳. ז) ואמר רב חייא. יומא שם.

[תיח] א) ואומרים תחנונים. בס׳ הסדרים הובא כך ומבקשין רחמים. ואינו שוכב אלא מוטה לצד אחד שאם ישכב על פניו נראה כמשתחוה למת שלפניו כדאמרינן במגילה אבן משכית כו׳ דאמרינן חזינא לאביי ורבא דמצלי אצולי וכן היושב בבית הכנסת לא יטה עצמו לצד שמאל דהוא דרך חירות ונכנע צריך להיות. ב) כנגד ששה צעדים של נושאי ארון. ככתוב ויהי כי צעדו נושאי ארון ה׳ ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש״ב ו׳ י״ג). ג) ואחריו לוי. בסדרים נוסף ואם אין שם לוי קורא כהן במקום לוי. ד) והקורא לא יפחות מג׳ פסוקים. בסדרים הובא כנגד תורה נביאים וכתובים וכ״ה בגמרא מגילה כ״א ע״ב וע״ש בתוס׳ ד״ה כנגד. ה) ואין מתחילין. שם כ״ב ע״א. ו) ואין פוחתין מעשר פסוקים. שם כ״א ע״ב.

ומברך ברכה אחרונה (א) ואמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדברי הלכה, (ב) שנאמר (ובפתחו) [וכפתחו] עמדו כל העם (נחמי' ח' ה') ואין עמידה אלא שתיקה, שנאמר והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו (ו)לא ענו עוד (איוב ל"ב ט"ז) (ג) ר' זירא אמר ר' חסדא מהכא ואזני [כל] העם אל ספר התורה (נחמיה ח' ג'). (ד) אמר רב הונא בר רב יהודה אמר ר' מנחם (ה) אמר ר' יוסי מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו (ישעי' א' כ"ח), זה שמניח ספר תורה ויוצא, ר' אבהו נפיק בין גברא לגברא, בעי רב פפא בין פיסקא לפיסקא מאי, תיקו, (ו) רב ששת מהדר אפי' וגרים, אמר אנן בדידן ואינהו בדידהו, (ז) אמר ר' שפטי' אמר ר' יוחנן כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום, ומקשינן ערום ס"ד, אלא אימא ערום מאותה מצוה: (ח) אמר רבי ינאי בריה דרבי ינאי סבא משמיה דרבי ינאי רבא מוטב תיגלל המטפחת ואל יגלל ספר תורה, ועומד החזן ומחזיר ספר תורה למקומו ואומר יהללו את שם ה', ועונין אחריו הודו על ארץ ושמים וגו' ולעניין לומר קדיש, יש שהחזיקו אחר קריאת התורה לאלתר קודם התגלל, ויש שהחזיקו לאחר שמחזירין למקומה ומסתברא לאחר קריאת התורה שיש טעם לקדיש ואחר כך לפתוח באשרי, ואומר אשרי וסדר קדושה וכו' ואומר יתגדל תתקבל וכו' ועונין כל הציבור יחד מזמור לאסף וגו', ועומד הנער לומר קדיש, ומדלג תתקבל ואומר יהא שלמא רבא, וכל זמן שהציבור אומרים פסוקים או משנה צריכין לומר קדיש אחריהם, ולפיכך אומרים קדיש אחר פסוקי דזמרה, ואחר סדר קדושה, ואחר תפילה, ואף לאחר משנה, כמו במה מדליקין, ואין כאלהינו, ופטום הקטורת, וכן בשבת לאחר שקראו בתורה אומר החזן קדיש, וכן לאחר שמפטירין בנביא, וכשאומרים תהלה חוזר ואומר קדיש לפני תיבה אבל לא בשבת במנחה. ובשני וחמישי שאין החזן צריך לומר קדיש כיון שקראו בתורה עד שיעמוד לפני התיבה, וכן בראשי חדשים ובחולי מועדות ובפורים אבל עתה נהגו לומר קדיש ולאחר כל התפילה אומר בלחש עלינו לשבח וכו', ועל כן נקוה לך וכו' ושוהין שעה אחת אחר התפילה, ונפטרין לבתיהם לשלום:

דיני סעודה.

[תכ] **וכשאדם** בא לסעוד, נוטל ידיו תחילה ואח"כ מברך על נטילת ידים, ובוצע פיתו בשתי ידיו, ומברך המוציא לחם מן הארץ, (א) עשר

[תיט] א) ואומר רבה בר רב הונא. סוטה ל"ט רע"א. ושם הגי' אמר רבא. ב) שנאמר ובפתחו. תקנתי וכפתחו כמו שהוא בקרא. וכן בגמרא הובא ובפתחו. ג) ר' זירא אמר רב חסדא. שם שם. ד) אמר רב הונא בר רב יהודה. ברכות ח' סע"א. ולפנינו בר יהודה. ה) א"ר יוסי. לפנינו אמר ר' אמי. ו) רב ששת מהדר אפי' וגרס. עיין בתוס' שם ד"ה רב ששת ובתוס' סוטה ל"ט ע"א ד"ה כאן. ז) א"ר שפטי' אמר יוחנן. מגילה ל"ב ע"א ולפנינו הגי' א"ר פרנך א"ר יוחנן. ח) א"ר ינאי בריה דרבי ינאי סבא. שם שם.

[תכ] א) עשר תיבות הללו כנגד עשר מצות התלויות בתבואה. וכן הובא בפרדס סי' ס"ח ברכת הלחם יש להם עשר תיבות והם כנגד עשר מצות התלויות בתבואה כו' וסיים ולכן צריך לבצוע בעשר אצבעות כנגד עשר אלו. וגם חכמי התוס' ברכות ל"ח ע"ב ד"ה והלכתא הביאו יש לבצוע בשתי ידיו בעשר אצבעות נגד י' תיבות שבמקרא מצמיח חציר. והרב בעל שבלי הלקט סי' קמ"א הביא וז"ל וצריך הבוצע שיבצע בשתי ידיו בעשר אצבעותיו כנגד עשר מצות הנוהגות בתבואה עד שלא תבוא לידי לחם, ואלו הן לא תזרע כלאים, לא תחרוש בשור וחמור יחדיו, לקט שכחה ופיאה, מעשר ראשון, מעשר שני מעשר עני, תרומת חלה כך מפורש

תיבות הללו כנגד עשר מצוות התלויות בתבואה, לא תחרוש, זריעת כלאים, לקט, שכחה, ופאה, חלה, תרומה, מעשר ראשון, ושני, ועני, וכנגד עשר תיבות שבמקרא זה מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ (תהלים ק״ד י״ד):

[תכא] **שנים** שאכלו על שלחן אחד, המברך על הלחם צריך ליטול רשות מהם על כל הסעודה, אף על היין הוא אומר (א) [ברשות רבותיי, והן עונין ברשות שמים, בא להם יין בתוך המזון אינו צריך ליטול רשות משעה שבירך על הלחם, אבל צריך לומר סברי מרנן, כלומר גם אתם תכוונו ותסכמו לברכה זו] (ב) וכך השיב ר׳ יוסף הגדול ואם תאמר קידוש והבדלה וברכת המזון למה אומרים סברי מרנן, והרי בית הבליעה פנוי (ג) שלא לחלוק בברכת היין, (ד) זה הכלל אין מרשין על היין ואין מסבירין על הפת, מה טעם לחם שהוא רשות שאם רוצה שלא לאכול לחם אף בשבת הרשות בידו, לפיכך נוטל רשות כדי שיסכימו כולם, אבל קידוש והבדלה וברכת המזון שהיא טעונה כוס מצוה, אין צריך ליטול רשות, (ה) אלא יאמר סברי רבנן, כלומר תנו דעתכם על הברכה לצאת בה ידי חובתכם, והם עונין לחיים, וכן יין שבתוך הסעודה אין ליטול רשות, שהרי מכיון שיש בין כולם לאכול ודאי אי אפשר בלא שתייה, לפיכך יש לומר סברי מרנן, או סברי מוריי (ו) ואין לומר סברי מרניי, שאין זה תיבה:

[תכב] (א) **ולאחר** גמר סעודתו נוטל ידיו מפני מלח סדומית שמסמא

במס׳ חלה ירושלמי עכ״ל, והוא בירושלמי חלה סוף פ״א וע״ש שהובא בשינוים והאו״ז ה׳ חלה סי׳ רכ״ד הביא ג״כ את הירושלמי ועיין בטור או״ח סי׳ קס״ז ובב״י שם שהביא את הכלבו והרוקח [סי׳ שכ״ט] ע״ש.

[תכא] א) ברשות רבותיי. הוספתי כמו שהוא בכ״י ב׳, ועיין בפרדס סי׳ נ״ד בשם רב האי גאון ז״ל. ב) וכך השיב ר׳ יוסף הגדול. הוא ר׳ יוסף טוב עלם, וכן הובא בפרדס סי׳ נ״ו. ג) שלא לחלוק בברכת היין. בפרדס הגי׳ אלא לחלוק כבוד בברכת היין כי לא נתקן הדבר בתחילה כי אם בברכת היין שבתוך הסעודה ואח״כ נהגו לאומרו בכל ברכת היין שלא לחלוק. ד) זה הכלל אין מרשין על היין. היינו לומר ברשות, וזה הובא גם בפרדס שם. ה) אלא יאמר סברי רבנן כלומר תנו דעתכם על הברכה לצאת בה ידי חובתכם והם עונין לחיים. עיין בפרדס סי׳ ע״ה למה רגילין בני אדם לומר סברי בברכת היין ומרשות רבותיי להמוציא והובא שם בשם ר׳ קלונימוס למה אומרים מרשות וכן הובא שם הטעם בשם ר׳ קלונימוס הזקן ור׳ קלונימוס סתם הוא ר״ק הבחור וכן הובא גם בלקוטי הפרדס (ו׳ ע״א) מפי ר׳ קלונימוס הבחור ז״ל ונקרא הבחור להבדילו מן ר׳ קלונימוס הזקן וגם בשבלי הלקט סי׳ ק״מ הביא את רבינו קלונימוס הבחור בענין סברי רבנן והביא ג״כ שם את רבינו קלונימוס הזקן ז״ל. ועיין אודותם במבוא לס׳ האורה צד 108, 109 ובפרדס שם סי׳ ע״ה הובא ג״כ טעם למה אומרים על היין סברי מרנן בשם רבינו יצחק בר יהודה ז״ל והוא היה רבו של רש״י ז״ל, ובפרדס סי׳ נ״ו הובא עוד טעם וסיים כן שמעתי. ובתנחומא הנדפס מכבר פקודי אות ב׳ הובא כך: וכן שליח צבור כשיש בידו כוס של קדוש או של הבדלה והוא אומר סברי מרנן ואומר הקהל לחיי כלומר כי לחיים יהא הכוס, ובמאמר שלפניו שם הובא וכששבין מלחקור אומר להם סברי מרנן והם אומרים אם לחיים ואם למות ע״ש. ו) ואין לומר סברי מרניי שאין זה תיבה. בכ״י ב׳ ואל יאמר סברי מרבנן מרני שאין זו תיבה. ובפרדס שם ואל יאמר סברו מרניי שאין זו תיבה.

[תכב] א) ולאחר גמר סעודתו נוטל ידיו מפני מלח סדומית שמסמא את העינים. בגמרא חולין ק״ה ע״ב מפני מה אמרו מים אחרונים חובה שמלח סדומית יש שמסמא את

את העינים, ואינו מברך ומוזג כוס יפה, הוא כוס של ברכת המזון (ב) שהצריכו חכמים ליפותו בעיטור ועיטוף בהדחה ושטיפה חי ומלא:

[תכג] (א) **אמר** רב נחמן כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע של רביעית הלוג, כלומר יין חי של רובע, כדי שימזגנו שלשה חלקי מים ואחד יין, ויעמוד על רביעית הלוג: משלשה ועד עשרה המברך ברכת המזון מתחיל נברך, ואינו מזכיר שם, מעשרה ואילך (ב) אומר נברך אלהינו, ואומר ברכת המזון ומברך ברכת היין ושותין וחוזרין ומברכין ברכה אחת מעין שלש:

[תכד] **הגיע** שעת המנחה כשנכנס לבית הכנסת (א) אומר פסוקי של מעלה, ואני ברוב חסדך, (ב) וצריך להשהות שעה אחת קודם תפילתו, ומקראי נפקא לן במסכת ברכות, ועומדין ומתפללין, וכששליח ציבור מסדר ברכות במנחה אינו אומר ברכת כהנים, (ג) שכך שנינו שיכור לא ישא כפיו, ובשעת מנחה שכיח שיכרות, ונופלין בתחנונים ואנחנו לא נדע ואומר קדיש כו׳:

[תכה] (א) [**למעריב**] תקנו לומר והוא רחום יכפר עון, לפי שאין במעריב קרבן לכפר עון, אבל ביוצר ומנחה שיש [הקרבת] תמידין שמכפרין אין צריך לאמרו (ב) מפי ר׳ אליעזר הגדול דאמר שכן נהגו העם החוטאים ללקות בשעת מעריב ואחר שקיבל הדין ושלקה אומר שליח ציבור והוא רחום, והם המלקים, (ג) אומרים ג׳ פעמים

העינים. ב) שהצריכו חכמים ליפותו בעיטור ועיטוף בהדחה ושטיפה חי ומלא. עיין ברכות נ״א ע״א וע״ש בתוס׳ ד״ה שטיפה שהביאו בשם ירושלמי שלשה דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודח יפה הוא בירושלמי ברכות סוף פ״ז (דף י״א ע״ד) והעיר הרה״ג מהרז״ף בפירושו שם דרך היונים לעטר במסיבתם הכוסות בשושנים ופרחים ונראה שזה המנהג נתפשט ג״כ בסוריא שיושביה היו יונים, ובבבל לא נודע זה המנהג לכן מפרש הש״ס בבלי ברכות שם עיטור רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנטלי. ועיין בפרדס סי׳ צ״ד באריכות יותר וסיים שלמה בר יצחק.

[תכג] א) אמר רב נחמן כו׳ שבת ע״ו ע״ב ופה נוסף דברים על לשון הגמרא כמו שהביא רש״י בגמרא שם ע״ש. עיין בתוס׳ שם ובפרדס סי׳ צ״ד ובטור או״ח סי׳ קפ״ג ובב״י שם. ב) אומר נברך אלהינו. עיין תוס׳ ברכות מ״ט ע״ב ד״ה נברך ועיין בפרדס סי׳ צ״ג.

[תכד] א) אומר פסוקי של מעלה. היינו המובאים לעיל סי׳ תי״ז. ב) וצריך להשהות שעה אחת קודם תפילתו ומקראי נפקא לן במס׳ ברכות. ברכות ל״ב ע״ב וע״ש ברא״ש ובדברי חמודות. ג) שכך שנינו שיכור לא ישא כפיו. תענית כ׳ ע״ב.

[תכה] א) למעריב תקנו לומר והוא רחום יכפר עון, לפי שאין במעריב קרבן לכפר עון. הובא בפרדס סי׳ ב׳ וכן במח״ו סי׳ ק״א (צד 77) והובא גם בשבלי הלקט סי׳ מ״ט. ב) מפי ר׳ אליעזר הגדול דאמר שכן נהגו העם החוטאים. יש לתקן ד״א לפי שכן נהגו העם. וכ״ח לנכון בכ״י ב׳ והוא מאמר בפני עצמו והסיום מפי ר׳ אליעזר הגדול מוסב למעלה, וכן בפרדס שם חגי׳ ד״א לפי שנהגו החוטאים. וגם במח״ו שם חגי׳ אבל יש אומרים לפי שכן נחגו החוטאים, וכן ראיתי בשבלי הלקט סי׳ מ״ט הביא בתחלה בשם רבינו אליעזר הגדול לפי שאין בערבית קרבן ואח״כ ובשם רבינו שלמה זצ״ל מצאתי לפי שהיו החוטאים נוהגין ללקות בין מנחה למעריב כו׳ הוא המאמר המובא בפרדס בשם ד״א וכן הובא זה משבה״ל בתניא סי׳ ט׳ ובס׳ הסדרים הגי׳ ותו לפי כו׳. ג) אומרים ג׳ פעמים והוא רחום והם ארבעים חסר אחת. במח״ו שם נוסף ויש בו מי״ג תיבות ובין כולן מ׳ חסר אחת שהיא סוכמת את הארבעים, במקום דאיתא לפנינו שהוא סופג את הארבעים, ובכ״י ב׳ חסרים המלות שהוא סופג את הארבעים וכן ליתא בפרדס וליתא בס׳ הסדרים.

והוא רחום, והם ארבעים חסר אחת, שהוא סופג את הארבעים, (ד) ועוד שכל היום אדם חוטא, ולערב צריך לומר והוא רחום יכפר עון:

[תכו] (א) **והקורא** את שמע אומר שתים לפניה ושתים לאחריה, (ב) תניא מאימתי מתחילין לקרות קרית שמע של ערבית משעת שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, וסימן לדבר צאת הכוכבים, ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו, ואם כן למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, (ג) והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי, (ד) לפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך ובקריאת פרק ראשון שאדם קורא על מיטתו יצא, וכמה כוכבים יצאו ויהיו לילה, (ה) תניא ר׳ נתן אומר כוכב אחד יום, שנים בין השמשות שלשה [לילה], (ו) אמר ר׳ יוסי לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה אלא בינונים:

[תכז] (א) **לכך** אומר בלילה אמת ואמונה לפי שכתוב להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות (תהלים צ״ב ג׳) ואיזו אמונה יש כאן, לפי שאין לך [אדם] שאין נפשו כאבה עליו בלילה, מרוב עמל וטורח שטרח ביום, (ב) וכשעולה לרקיע הנשמה בלילה, אין הנשמה רוצה לשוב עוד בקרבו. אמר לה הקב״ה שובי למקומך בתוך האדם, והיא אומרת איני רוצה לוותר אמונתי כנגדו, שהוא האמין בי והפקיד אותך בידי, שנאמר (כי) בידך אפקיד רוחי (תהלים ל״א ו׳), ועושה הק׳ אמונה, ומחזיקה אצלו, ובבקר עושה לו נס ומחדש את כחו ואינו חלש מכל מה שטרח אתמול, (ג) ועל זה נאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג׳ כ״ג):

[תכח] (א) **ולפי** ששנינו תפלת ערבית רשות, לכך הוסיפו ראשי ישיבות שבבבל ברכה זו המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו ועל כל מעשיו, להודיע שתפלת ערבית רשות, ואין צריך לסמוך גאולה לתפלה וקבעו שם שבח זה, ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן וגו׳, וחתימתו שיש בהן י״ח אזכרות שבשמונה עשרה, לכך תיקנו אנשי בבל את אלה ושלחום לאנשי יבנה ונתיישרו בעיניהם, (ב) וכנגדן קבעו נשיאי ישראל

ד) ועוד שכל היום אדם חוטא. נמצא גם בכ״י ב׳ וגם במח״ו וליתא בפרדס ובס׳ הסדרים. ובפרדס שם נמצא עוד מאמר ויש אומרים שלש עשרה בריתות כו׳ ע״ש ומזה תראת כי בפרדס נמצא הוספות על לשון הסדור.

[תכו] א) והקורא את שמע אומר שתים לפניה כו׳. משנה ברכות י״א ע״א. והובא במח״ו סי׳ ק״א צד 77. ב) תניא. משנת ריש ברכות. ג) והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי. הוא בריש פ״א וע״ש במראה הפנים ד״ה תקורא. וגם רש״י במשנה ריש ברכות ד״ה עד סוף הביא ג״כ את הירושלמי וע״ש בתוס׳ ד״ה מאימתי. ד) לפיכך חובה עלינו כו׳. וכן הביא רש״י במשנה שם. ה) תניא ר׳ נתן אומר כוכב אחד יום. שבת ל״ה רע״ב ולפנינו הגי׳ ר׳ יוסי א״ר יהודה אמר שמואל ועיין דקדוקי סופרים. ו) א״ר יוסי. שם שם.

[תכז] א) לכך אומר בלילה אמת ואמונה כו׳. הובא בפרדס סי׳ ב׳ ובמח״ו צד 77. ובעל שבלי הלקט סי׳ נ׳ הביא ורבינו שלמה זצ״ל פי׳ כו׳ עיי״ש כל זה וסיים כך פירשת הגאון זצ״ל בפרדס. ב) וכשעולה לרקיע הנשמה בלילה. עיין בפרדס שם בשינויים קצת ובאריכות יותר ממה שהובא בסדור. ג) ועל זה נאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך. עיין תוס׳ ברכות י״ב ע״א ד״ה להגיד מה שהביאו בשם מדרש איכה.

[תכח] א) ולפי ששנינו תפלת ערבית רשות. הובא בפרדס סי׳ ב׳ והרב בעל שבלי הלקט סי׳ נ״ב הביא מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל כו׳ וכוון להפרדס. ב) וכנגדן קבעו נשיאי ישראל י״ח שבחות שבישתבח שיר ושבחה כו׳. בכ״י ב׳ ובפרדס ובמח״ו הובא עוד וי״ח קיומין באמת ויציב ונכון וקים ובמח״ו שם חושב ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן

י״ח שבחות שבישתבח שיר ושבחה והלל וזמרה וכו׳, ומתפללין תפלת ערבית ואחר כך אומר החזן קדיש כוליה, ופיטום הקטורת, ועומד הנער ואומר קדיש, ואינו אומר תתקבל:

[תכט] **וכשיכנס** אדם על מיטתו לישן צריך לקרות קריאת שמע, (א) דאמר ר׳ יהושע בן לוי אע״פ שקרא אדם ק״ש בבית הכנסת (ב) צריך לקרותו על מיטתו, (ג) אמר רב יוסי מאי קראה, דאמר קרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה (תהלים ד׳ ה׳), (ד) ותלמידי חכמים כיון שכל היום עוסקים בתורה ומשכימין ומעריבין אין צריכין לומר קריאת שמע, אבל אומר פסוק זה כי בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה׳ אל אמת (תהלים ל״א ו׳). (ה) אמר ר׳ יצחק כל הקורא ק״ש על מיטתו מזיקין בדילין הימנו, שנאמר ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה׳ ז׳) ואין רשף אלא מזיקין, שנאמר מזי רעב ולחומי רשף (דברים ל״ב כ״ד) ואין עוף אלא תורה, שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כ״ג ה׳). וקורין פרשה מן שמע עד והיה אם שמוע, (ו) ומברך בא״י אמ״ה המפיל חבלי שינה על עיני, והמשקיע שנת תרדמה על עפעפי, ומאיר לאישון בת עין, יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לדבר מצוה ושמרני מבוא לידי עבירה ועון ולא לידי חטא ולא לידי נסיון, ולא לידי בזיון, והצילני מחלום רע ומהרהורים רעים ואל יבהלוני חלומות והרהורים רעים ותהא מיטתי שלימה לפניך, והאר עיני פן אישן המות בא״י המאיר לעולם כולו בכבודו. ברוך ה׳ ביום, ברוך ה׳ בלילה, ברוך ה׳ בשכבינו ברוך ה׳ בקומינו, ויאמר ה׳ אל השטן וגו׳ ה׳ ישמרך מכל רע ישמור את נפשך, ה׳ ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם, בידך אפקיד רוחי פדית [אותי] ה׳ אל אמת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש יברכך ה׳ וישמרך עד וישם לך שלום (ז) ר׳ יהושע בן לוי היה אומר יושב בסתר עליון וגני, (ח) תנו רבנן שיר של פגעים יושב בסתר עליון עד כי אתה ה׳ מחסי, ואומר ה׳ מה רבו צרי רבים קמו עלי עד לה׳ הישועה. ואמרינן ר׳ יהושע בן לוי הוה מסדר להו להנך קראי וגני ואקשינן היכי עביד הכי והא אמר ר׳ יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה, להגן שאני, (ט) ואמרינן באגדה שיר של פגעים היה משה אומר בשעה שעלה

ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתוקן ומקובל הרי י״ג, וה׳ קיומין אחרי כן הרי י״ח.

[תכט] א) דאמר ריב״ל. ברכות ד׳ סע״ב. וכל הלשון לקוח מסדור רע״ג (י״ט ע״א). ב) צריך לקרותו על מטתו. בגמרא שם מצוה לקרותה על מטתו. ג) א״ר יוסי. בכ״י ב׳ א״ר אסי וכן הגיה הרי״ב בגמרא שם וראיתי כי כן הגירסא בסדור רע״ג ר׳ אסי. ד) ותלמידי חכמים כו׳. בגמרא שם ה׳ ע״א אם ת״ח הוא אין צריך אמר אביי אף ת״ח מיבעי ליה למימר חד פסוקי דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי. ה) א״ר יצחק. גמרא שם והובא ג״כ בסדור רע״ג שם. ו) ומברך בא״י אמ״ה המפיל חבלי שינה על עיני כו׳. כ״ה בסדור רע״ג ועיין ברכות דף ס׳ ע״ב גירסא אחרת וברי״ף שם הגי׳ משונה ועיין בטור או״ח סי׳ קל״ט מה שהביא בשם רב עמרם גאון. ז) ר׳ יהושע בן לוי הי׳ אומר. שבועות ט״ו ע״ב. ח) ת״ר שיר של פגעים. שם שם והובא בסדור רע״ג שם. ט) ואמרינן באגדה. וכן הובא בסדור רע״ג שם והוא במדרש תהלים מזמור צ״א סוף אות א׳ והעירותי שם בהערה י״ב: נשנה ג״כ במדרש במ״ר פי״ב אות ג׳ ושם הגי׳ שיר של פגעים אמר משה בשעה שהיה עולה להר שהיה מתירא מן המזיקין, וכן בתנחומא נשא אות כ״ז כשתי׳ משה עולה בהר היה אומר המזמור הזה יושב בסתר עליון, ובירושלמי שבת פ״ו דף ח׳ ע״ב ועירובין פ״י דף כ״ו ע״ג איזהו שיר פגעין ה׳ מה

לרקיע, ויש אומרים מזמור זה ופסוקים הללו קודם שיאמר המפיל חבלי שינה, והיה אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהיך, הנה מטתו שלשלמה, מזמור לדוד ה׳ רועי לא אחסר וגו׳, ואומר המפיל חבלי וכו׳ ומקראות הללו אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני ג׳ פעמים בידך אפקיד רוחי, בשלום יחדיו אשכבה ואישן וגו׳, (י) מימיני מיכאל משמאלי גבריאל, מאחורי אוריאל, מלפני רפאל ושכינת אל על ראשי (יא) וסנוי וסנסוני וסמנגלף ג׳ פעמים (יב) להימן בני הימן בקיהו מתניהו עוזיאל שבואל [וירימות] חנניה חנני אליאתה גדלתי ורוממתי עזר ישבקשה מלותי הותיר מחזיאות כל אלה בנים להימן [חוזה] המלך בדברי האלהים להרים קרן ויתן האלהים [להימן] בנים ארבעה עשר ובנות שלש (דה״א כ״ה ד׳ ה׳). לישועתך קויתי ה׳, עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה ה׳ עזרתני ונחמתני, כי בשמחה תצאו וגו׳, [ואמר] ביום ההוא הנה אלהינו [וגו׳] זה ה׳ קוינו לו וגו׳, (יג) שלש הפיכות שלש פדיות ושלש שלומות:

[תל] (א) **ברכנו** ב ב ר כ ה [המשולשת בתורה] (ב) בגזרת אם [בבהמה] הטמאה (ויקרא כ״ז כ״ז) בלחם הקלוקל (במדבר כ״א ה׳) (ג) במקום הזה שמייחד הדיבור בשתי תיבות (ד) וכן לשער הצהוב (ויקרא י״ג ל״ו) ריש שין למה פותח כדי לייחרו בשתים בשיעור ובצהוב (ה) וישם לך שלום ושים שלום ואין אומר ושמו את שמי על בני ישראל דמשמע כשאתם משימים את שמי על בני ישראל שכהן עולה לדוכן אז אני אברכם, הא אין שם כהן לא אברכם, והרי אנו מבקשים ברכנו בברכה זו אע״פ שאין שם כהן (ו) [במקום שיש כהן] לדוכן לא נאמר ברכנו אלא

רבו צרי וכל המזמור יושב בסתר עליון עד כי אתה ה׳ מחסי עליון שמת מעונך, ובגמרא בבלי שבועות ט״ו ע״ב שיר של פגעים יפול מצדך אלף ואומר יושב בסתר עליון, עד כי אתה ה׳ מחסי עליון שמת מעונך וע״ש בפירש״י ומה שהביא בשם תורת כהנים כוון לספרא שמיני סי׳ ט״ה, ועל פגעים פירש״י שם מזיקין שפוגעין בבני אדם להזיק. י) מימיני מיכאל משמאלי גבריאל, מאחורי אוריאל ומלפני רפאל. וכ״ה בכ״י ב׳ ובסדורים שלנו איתא מימיני מיכאל ומשמאלי גבריאל ומלפני אוריאל ומאחורי רפאל. וגם במח״ו איתא ג״כ מלפני אוריאל ומאחרי רפאל. וגם בפדר״א פ״ד איתא ג״כ אוריאל מלפניו רפאל מלאחריו. יא) וסנוי וסנסוני וסמנגלף. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים וסנוי וסנסנו, וסמן גלף, צ״ל מלה אחת וסמנגלף. ובמח״ו צד 48 וסנויי וסנסנויי וסנמגלי. יב) להימן בני הימן וגו׳ לפנינו ובכ״י ב׳ ובסדרים ומח״ו הובא שמותם בשיבושים והוא לשון הכתוב (בדה״א כ״ה ד׳ ה׳) ותקנתי בפנים הכל כמו שהוא בקרא ואך למותר להביא כל השיבושים אשר נפלו מיד המעתיקים בכתבי יד. יג) שלש חפיכות שלש פדיות ושלש שלומות. בגמרא ברכות נ״ה ע״ב ולימרו ג׳ הפוכות וג׳ פדיות וג׳ שלומות ובגמרא שם מפרש הפסוקים מכלם.

[תל] ברכנו בברכה כו׳. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים ומצאתי כל המאמר הובא בפרדס סי׳ ב׳ (דף ז׳ ע״ד) המתחיל ועוד קבעו ברכנו בברכה המשולשת בתורה. ב) בגזרת אם בבהמת הטמאה. הכוונה בברכה הבי״ת הראשונה בפתח והבי״ת השנית בדגש חזק והוי כמו בהברכה כפי הכלל שבכ״מ שיבואו אותיות בוכ״ל לשמש במלה שראשה ה״א הידיעה אז עפ״י רוב תחסר הה״א ואות הדגש יהי׳ בפתח ובאות שלאחריו דגש חזק כדין אות אשר אחרי ה״א הידיעה והביא כמו גזרת בבהמת הטמאה, בלחם הקלקל וכן לשער הצהב. ג) במקום הזה שמייחד הדיבור בשתי תיבות. וכ״ה בכ״י ב׳ ובסדרים וליתא בפרדס. ד) וכן לשער הצהוב ריש שין למה פותח. יש לתקן דגש שי״ן למ״ד פתח ובכ״י ב׳ ובסדרים ובפרדס נאמר לנכון שי״ן דגש למ״ד נקוד פת״ח כי במלת לשער היא בדגש חזק והלמד בפת״ח. ה) וישם לך שלום ושים שלום. וכ״ה בכ״י ב׳ ובסדרים אבל בפרדס הגי׳ עד וישם לך שלום ומיד מתחיל שים שלום. ו) במקום שיש כחן לדוכן. כ״ה בכ״י ב׳ ובסדרים, אבל בפרדס חסר קצת.

לאחר הטוב לך להודות השליח ציבור (ז) קורא כהן והכהן עומד ומתחיל יברכך עד וישם לך שלום, ומיד מתחיל החזן שים שלום, הא למדת אין לו מקום לפסוק זה ושמו את שמי שאין זה מן הברכה אלא ציווי בעלמא בעניינו של פסוק ראשון כה תברכו את בני ישראל, כך עניינו של פסוק אחרון, והאומרו בתפילה לא חש לקמחו, הרי אתה רואה בעיניך ברכת שים שלום על וישם לך שלום יסדוה לומר אתה אמרת וישם לך שלום יסדוה כדברך הרי הלשון נופל על הלשון, והמפסיק לומר ושמו את שמי על בני ישראל אינו מדקדק בלשונו:

[תלא] (א) **מה שאין** שליח צבור מקדש לאחר קריית ספר תורה במנחה כדרך שהוא מקדש ביוצר, זהו סברו של דבר, אם יאמר קדיש על המגדל במה יתחיל להתפלל בלחש אם הקדיש כבר, אלא בעלילה זו שמאחר הקדיש עד שאומר לפני התיבה פתחו הציבור צקון לחשם אבל ביוצר שזקוק לומר אשרי יושבי ביתך, מתוך שהוא צריך לשהות ולעמוד במוסף, (ב) דיושבי משמע לשון שהייה ועכבה, (ג) דאמר מר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, שנאמר אשרי יושבי והדר יהללוך (תהלים פ״ד ה׳) לכן הוא מקדש לספר תורה [וכשיורד למטה חוזר ומקדש] על מקראות הללו שאמרנו, ועל קדיש זה עומדין לתפילתן, אבל בקרייה במנחה אין צריך לומר אשרי, שאין שם שהייה לתוספת תפילה, לכך הוא מעכב הקדיש של קרייה עד שירד למטה ויקדיש לפני התיבה, ועל ידי כן עומדין הצבור להתפלל, יושבי לשון שהייה, כמו שבו לכם פה עם החמור (בראשית כ״ב ה׳), ויישבו שרי מואב (במדבר כ״ב ח׳) ומתרגמינו ואוריכו, (ד) וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל שהוא ממתין לתהילות ישראל, ומצאתי סייג לדברי בבראשית רבה בפרשה וירא אליו, אלהים נצב בעדת אל (תהלים פ״ב א׳) (ו) ר׳ חנינא בשם ר׳ יצחק אומר עומד אין כתיב כאן, אלא נצב, (ז) מהו נצב איטימוס, כמה דאת אמרת ונצבת על הצור

ז) קורא כהן. בפרדס הגי׳ קורא כהנים אם הם שנים אבל אם אחד אינו קורא כהן אלא שותק השליח צבור עד שיעלה כהן לדוכן ואז מתחיל השליח צבור יברכך וגו׳ וכשמגיע וישם לך שלום יורד מדוכנו, ושליח צבור אינו מתחיל ושמו את שמי לפי שאיננו מן הברכה.

[תלא] א) מה שאין ש״צ מקדש לאחר קריית ספר תורה במנחה כו׳. מובא במח״ו סי׳ קל״ז (צד 107) ושם הגי׳ מה ששליח ציבור אינו אומר קדיש לאחר [קריית] ספר במנחה. ב) דיושבי משמע לשון שהייה ועכבה. מגילת כ״א ע״א דר״י אמר אין ישיבה אלא לשון עכבה שנ׳ ותשבו בקדש ימים רבים. ג) דאמר מר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין. ברכות ל׳ ע״ב במשנה. ובגמרא שם ל״ב ע״ב בשם ריב״ל. ד) וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל שהוא ממתין לתהילות ישראל. הובא ג״כ במח״ו סי׳ קל״ח (צד 108) וראיתי בפרדס סי׳ ב׳ (דף ח׳ ע״א) הובא כך: עוד הוסיפו לומר ואתה קדוש יושב תהלות זה שאנו שוהין לאחר התפילה בבית הכנסת והקב״ה שורה שכינתו עוד לשם תהלות ישראל, יושב לשון שהית והמתנה כמו שבו לכם פה וישבו שרי מואב [ומתרגמינן] ואוריכו, וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל שוהה וממתין תהילותם של ישראל. ה) ומצאתי סיג לדברי בב״ר בפרשה וירא. פמ״ח אות ז׳ ונשנת גם בפסיקתא דר״כ פסקא החודש (מ״ט ע״א) ועי״ש בהערות שלי. ו) ר׳ חנינא בשם ר׳ יצחק אומר. בב״ר ובפסיקתא ר׳ חגי בשם ר׳ יצחק אמר, ובפסיקתא שם הערה ק״ז הבאתי במדרש במ״ר פי״א בטעות א״ר חנאי בש״ר יצחק. ובפרדס שם הובא ר׳ יצחק בשם ר׳ אחא וצ״ל ר׳ חגי בשם ר׳ יצחק ובמח״ו שם הובא ג״כ כמו בסדור. ז) מה נצב איטימוס. היא מלה יונית ופי׳ מוכן והובא בערוך ערך אטימוס ועיין בפסיקתא שם הערה ק״ח.

(שמות ל״ג כ״א) (ח) ר׳ שמואל בר חייא בשם ר׳ חנינא אומר על כל שבח ושבח שמשבחין ישראל להקב״ה משרה שכינתו עליהם מה טעם ואתה קדוש יושב תהלות ישראל (תהלים כ״ב ד׳), (ט) ועוד מצינו שם הייתי ביום אכלני חורב (בראשית ל״א מ׳) ומה היה אומר ר׳ יהושע בן לוי [אמר ט״ו] שיר המעלות שבספר תהלים, שנ׳ ואתה קדוש יושב תהלות ישראל (י) [ישראל] סבא (והיה) [והוא] הקב״ה יושב ומצפה לתהילותיו של ישראל אבינו, וזהו טעמו של דבר שאומר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל בתוך הקרובה לאחר מגן ומחיה, (יא) ועומד ומכריז מנהג צורינו כשמתחיל השבח בפזמונים וספירת מעשים (יב) ואף בסדר קדושה שהיא תוספת שבח, לאחר שיסיים חובת הברכות של קרית שמע של תפילה אומרין שם ואתה קדוש, ומעידים על יוצרם שהוא מתעכב ומאריך שכינתו בבית הכנסת על תהילות ישראל (יג) ומקשיב לנדברי אל:

[תלב] (א) **ונראה** (לומר) [לרבי] (ב) סדר הקדושה עצמה בשעת השמד תקנוה, שגזרו שלא לעשות קדושה בשמונה עשרה, ולאחר שהלכו האורבים משם היו אומרים מקראות הללו של קדושה, (ג) לייחד את השם, ואף קדושה רבה של מוסף שבת ויום טוב (ד) מפורש בסדר רב עמרם לכך קבעו בה שמע ישראל שגזרו שלא לקבל מלכות שמים, וידעו המינין זמן קריאת שמע שגזרו שלא לקבל מלכות שמים עד שלש שעות, ואורבים שם בכל תפלת יוצר, אבל תפילת מוספין

ח) ר׳ שמואל בר חייא בשם רב חנינא. בב״ר שם ר׳ שמואל בר חייא ורבי יודן בשם ר׳ חנינא ובפסיקתא שם ר׳ שמואל בר חייא בשם ר׳ חיננא. ט) ועוד מצינו שם הייתי ביום אכלני חרב, ומה הי׳ אומר כו׳, הוא בב״ר פס״ח אות י״א ופע״ד אות י״א וכוון למאמרם בפע״ד כי שם הוא על הכתוב זה עשרים שנה אנכי עמך וגו׳ הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני. ועל ותדד שנתי מעיני דרשו שם מה הי׳ אומר כו׳ ולפנינו הגי׳ שם ומה הי׳ אומר ריב״ל אמר ט״ו שיר המעלות שבספר תהלים היה אומר, הה״ד לולא ה׳ שהי׳ לנו יאמר נא ישראל, ישראל סבא. רשב״נ אמר כל ספר תהלים היה אומר, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא והובא לנכון בפרדס שם וכן הובא כן במדרש שו״ט מזמור קכ״ד והוא מן ההוספות שהוסיפו במדרש שו״ט מן הילקוט, עיין במדרש שו״ט מזמור קי״ט (דף רמ״ו ע״א) ובהערה א׳ הערותי כי מן מזמור קכ״ב עד סוף קל״ז נוסף אל המדרש מן הילקוט מלה במלה וגם מה שהובא בשו״ט במזמור קכ״ד הוא מועתק מילקוט רמז תת״פ ומצוין שם ב״ר פס״ח עיין שם הערה א׳. י) ישראל סבא. בפרדס ובמח״ו נוסף „כלומר הזקן שלנו״. יא) ועומד ומכריז מנהג צורינו כשמתחיל תשבח כו׳. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובסדרים ובמח״ו, ובפרדס הגי׳ עומד ומכריז מנהג צורינו מהו ואז מתחיל השבח בפזמונים וספירת מעשים. יב) „ואף בסדר קדושה שהיא תוספת שבח לאחר שיסיים חובת הברכות של ק״ש של תפלה אומרין״. זה נשמט בפרדס. יג) ומקשיב לנדברי אל. כ״ה בכ״י ב׳ ובסדרים ובפרדס, אבל במח״ו שם הגי׳ ומקשיב לנדכאי לב.

[תלב] א) ונראה לומר. הובא בפרדס סי׳ ב׳ במאמר שלפניו (דף ז׳ ע״ד) וכן במח״ו שם ושם הגי׳ נראה לרבי וכן בכ״י ב׳ נראה לרבי וכן תקנתי לפנינו. ב) סדר הקדושה עצמה. במח״ו דסבר קדושה עצמה צ״ל דסדר קדושה עצמה, ובפרדס שסדר הקדושה שאנו אומרים בתוך ובא לציון בבוקר בשעת גזירה תיקנוהו. ג) לייחד את השם. במח״ו בטעות לאחר השם וצ״ל ליחד השם, ובפרדס נאמר ג״כ ליחד את השם. ועד כאן הוא בפרדס שם. ד) מפורש בסדר רב עמרם. בסדור רע״ג דף י״א ע״א איתא בסגנון אחר ורב שר שלום ריש מתיבתא במתא מחסיא שדר הכי לומר בתפלה של שחרית בשבתות ובימים טובים „פעמים״ כו׳. וראיתי כי כלשון הסדור ברע״ג הובא בפרדס סי׳ ד׳ (דף ח׳ ע״ד) ומתחיל ר׳ משת ור׳ שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא סדר [צ״ל שדר] הכי כו׳ ולא הזכיר את הסדור של רע״ג כי נובע משם.

כל היום, לאחר שנפטרו האורבים היו כוללין בתוך הקדושה של מוסף פסוק של קריאת שמע, שאין חובה אלא בו, (ה) כדאמרינן במסכת ברכות הלכה כר' מאיר, (ו) ואמר מר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זהו קרית שמע של ר' יהודה הנשיא, ואומר אף פסוק האחרון להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם (ז) כדי לייחדו כל החטיבה:

[תלג] (א) **פיטום** הקטורת כיצד כו', ברייתא היא (ב) בכריתות בפרק [קמא] הקטורת הצרי והצפורן וכו', עד שאין מכניסין מי רגלים (ג) מפני הכבוד, (ד) ועוד ברייתא שנוייה שם תנו רבנן הקטורת היתה נעשה שלש מאות וששים ושמונה מנה, שלש מאות וששים וחמשה כמניין ימות החמה כו', אלא המסדר שתיקן לאומרו בכל ערב פסקו ושנו בעניין זה. פיטום הקטורת כיצד שלש מאות וששים וחמשה מנה כמניין ימות החמה, ושלשה שהיה מוסיף ביום הכפורים, ומחזירין למכתשת ונוטלין הימנו מלא חפניו, כדי לקיים בו דקה מן הדקה. אלו הן הסמנין צרי צפורן לבונה חלבנה משקל שבעים שבעים מנה, מור וכרכום שיבולת נרד וקציעה משקל ששה עשר על ששה עשר מנה, הקושט שנים עשר, וקילופה שלשה, קנמון תשעה, בורית כרשינה תשעה קבין, מלח סדומית רובע הקב, מעלה עשן כל שהוא, ר' נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא, (ה) יין קפריסין מביא יין ישן, בורית כרשינה למה היא באה, ששפין בה את הצפורן, כדי שתהא נאה, ויין קפריסין למה היא באה ששורין בה את הצרי כדי שתהא עזה, והלא מי רגלים יפין לה, אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד:

וכשהוא שוחק אומר היטב הדק היטב הדק לפי שהקול יפה לבשמים, פיטמה לחצאין כשירה לשליש ולרביע לא שמענו, ר' יהודה אומר אם כמדתה כשירה, חסר בה מכל (מקום) סימן וסימן, או שלא נתן לתוכה מעלה עשן כל שהוא, או שחיסר מכל סממניה חייב מיתה, אמר ר' זעירא משום הכנסה יתירה: תני בר קפרא אחת לששים או אחת לשבעים שנה היתה בה חצאין של שירים: תני בר קפרא אילו היה נותן בה כיתות של דבש לא היה אדם יכול לעמוד בה לפני ריחו, אלא שאמרה תורה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' (ויקרא ב' י"א):

[תלד] (א) **פירוש** פיטום הקטורת, כתישות סממנין ותיקון הקטורת קרי

ה) כדאמרינן במס' ברכות. ברכות י"ג ע"ב. ו) ואמר מר כו'. שם שם. ז) כדי לייחדו כל החטיבה. במח"ו כדי לייחד חטיבת השם, ובכ"י ב' הוא כמו לפנינו ובסוף סיים שם „סליקו תפילות והברכות וטעמיהן ומקצתן עדיין לא כתבתי".

[תלג] א) פיטום הקטורת כיצד. הובא גם במח"ו סי' ע"ז (צד 44) וכן הובא בכי"ב, ועיין בסדור רע"ג דף י"ד ע"א. ב) בכריתות בפרק [קמא]. דף ו' ע"א ובירושלמי יומא פ"ד ה"ה ועיין בטור או"ח סי' קל"ג. ג) „מפני הכבוד". ליתא בגמרא ונמצא בירושלמי שם ועיין בב"י שם. ד) ועוד ברייתא שנוייה שם. גמרא שם. ואחר זה נמצא במח"ו שם מאמר גדול אשר הוא בסדור לפנינו להלן בסי' תל"ד, ובמח"ו צד 79 הובא כל הלשון כמו שהוא בכאן לפנינו בסדור. ה) יין קפריסין מביא יין ישן. במח"ו שם יין קפריסין סאין תלתא קבין תלתא, אם לא מצא יין קפריסין מביא יין לבן ישן.

[תלד] א) פירוש פיטום חקטורת. כן הוא במח"ו סי' ע"ז (צד 44).

פיטום, (ב) ואינו אלא לשון דישון וראוי, (ג)כמו שור של פטם, וכלשון מסיקה בזתים, בצירה בענבים, גדירה בתאנים, כן לשון פיטום הקטורת. שלש מאות [וששים] ושמונה מנים היו עושין ביחד בכל השנה, ולא היו מפטימין למחצה ולשליש כדלקמן (ד) פיטמה לחצאין כשירה, לשליש ולרביעי לא שמעתי אם היא כשירה אם לאו, לפיכך היו עושין כולן ביחד: (ה) ומנה של קודש היה כפול, שהיה פי שנים בשלנו, והמנה שלנו היה מנה של צורי (ו) והוא מאה זהובים שקורין קונשנטינין, שכל זהב שוקל שני פשיטים ומחצה למשקל הברזל, נמצא שהמנה שוקל עשרים וחמשה דינרים למשקל הברזל, וזהו ליטרא פילפלין שלנו: כמנין ימות החמה שבכל יום ויום היו מקטירין מנה אחת (ז) פרס שחרית ופרס ערבית, נמצא שלש מאות וששים וחמשה מנים כמניין שס״ה ימים, ושלשה מנים יתירין שמהן כהן גדול מכנים מלא חפניו ביום הכפורים לבד החצי מנה של שחרית וחצי מנה של ערבית כדרך שאר ימים, וביום הכפורים כתיב ולקח מלא המחתה גחלי אש ומלא חפניו קטורת סמים דקה (ויקרא ט״ז י״ב), ואותם ג׳ מנים של קטורת אע״פ שנכתשו עם שאר ביחד ערב יום הכפורים, היה מחזירה למכתשת שעשה בצלאל וכותש(ה) אותה יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה, (ח) דתניא מה ת״ל דקה, והלא כבר נאמר ושחקת ממנה הדק, ומה ת״ל דקה, שתהא דקה מן הדקה, כלומר שתהא דקה ביותר, שצריך להיות דקה מחברתה, ולאחר כתישה היה כהן גדול נוטל מלא חפניו, מאותן שלשה מנים, ומעלה ומקטיר ומאותן שלשה מנים נשאר לפי שאין לך מלא חפניים מחזיקין אפילו חצי מנה של קודש שהוא מנה שלנו שמנה של קודש כפול היה, ולפי שאין מדה לחפניים אלא כל כהן גדול לפי מה שהוא, יש חפנים גדולים ויש חפנים קטנים, לפיכך הוצרכו להוסיף על שלש מאות וששים וחמשה מנים שלשה מנים, לצורך כן ששיערו חכמים אין לך חופנים גדולים שבעולם מחזיקים יותר משלשה מנים ומה שהיו עושין ממותר שלשה מנים, מפריש ממנה שכר האומנין, ומחללין אותן על מעות האומנין שנוטלין שכרן מתרומת הלישכה, ונותנין אותה למחזיקין בדק הבית בשכרן, ונוטלין אותה מתרומה חדשה הבאה בניסן, דכתיב זאת עולת חודש בחדשו לחדשי השנה (במדבר כ״ח י״ד) אמרה תורה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה, (ט) במסכת ראש השנה, בכל שנה ושנה בניסן היו מפטמין את הקטורת מתרומה חדשה שלש מאות וששים וחמשה מנין, (ומן) [וכן] מותר המנין שנשאר בכל שנה מן חפינתו של כהן גדול. והאי דנסיב תנא מניין ימות החמה, לפי שכלל בחשבונו ימי חדשי העיבור ואדהכי פסיקא ליה למיתני שלש מאות וששים וחמשה מנין שבכל יום כמניין ימות החמה:

ב) ואינו אלא לשון דישון וראוי. במח״ו בטעות ואינו לשון דישון וראוי, וצ״ל ואינו אלא לשון דישון. ג) כמו שור של פטם. חולין צ״ה ע״א. ד) פיטמה לחצאין. כריתות ו׳ ע״ב. ה) ומנה של קודש היה כפול. בכורות ה׳ ע״א וע״ש בתוס׳ ד״ה ומנה. ו) והוא מאה זהובים שקורין קונשטנטינין. במח״ו והוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל ישר של קוליניא והיא כ״ה סלעים שהוא [מאה] זהובים שקורין קושטנטינין ועיין רש״י בכורות מ״ט ע״ב ד״ה מנה וברש״י עה״ת שמות כ״ה ל״ט המנה הוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם מאה זהובים עשרים וחמשה סלעים והסלע ארבעה זהובים עכ״ל ורש״י ב״ק ל״ו ע״ב כתב כסף צורי הסלע ד׳ דינר והדינר משקלו זהב וכן קורין בקושטנטינא לזהב דינר והוא שנים ומחצה למשקל הברזל עכ״ל ובכ״י ב׳ בטעות שקורין קושטרין. ז) פרס שחרית. יומא מ״ג ע״ב. ח) דתניא. יומא מ״ה ע״א. ט) במס׳ ר״ת. דף ז׳ ע״א.

ואילו הן סממנים של פיטום צרי וצפורן וכו׳, (י) שאחד עשר סמנין נאמרו לו למשה מסיני, מאי קראה, קח לך סמים סמים תרי, נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה וסמים אחריני כי הני הרי עשרה, ולבונה זכה הא חד סרי. צרי הוא נטף, וכן תרגם אנקלוס נטופא, ומידי דמינטף, שהצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף, ושרף אותה ליחלוחית המטפטפת באילן (יא) שקורין גומא בלע״ז: שחלת מתרגמ׳ טופרא, והיינו צפורן, שפניו חלקות כציפורן של ידים: לבונה, כמשמעו: חלבנה, (יב) יש אומרים זהו שקורין גלמא, ואע״פ שריחה רע מנאה הכתוב עם שאר סמנים שבקטורת (יג) וכן אמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סמני הקטורת: מור כמשמעו, (יד) מרא בלע״ז: (טו) כרכום, קרן ועכרן: שבלת נרד, סם אחד הן ודומה לבית יד של שיבולת, (טז) ובלע״ז קורין זה אשפיק: קציעה קידה, ודומה לפיגם (יז) שקורין מדאה (יח) דאמרינן אין מרכיבין פיגם על גבי קידה לבינה מפני שהוא ירק באילן, שדרך הוא להרכיבו, לפי שדומין זה לזה: קילופה כן שמו: קינמון תשעה, סך כל המניין שבאחד עשר סממנין הללו, עד כאן עולה חשבון לשלש מאות וששים ושמונה. לא שמעתי מה טעם היה נותן מהללו שבעים, ומהללו ששה עשר, אלא נראה הדבר, שלפי חיזוקו וקשיותו של כל סם וסם הוא מיקל במשקלו, ומן הסם הקל שאינו חזק נותן יותר: בורית כרשינא, עשב ששמו כך, ומלבנין בו בגדים (יט) וקורין לו איצאה וגוונא, העשב עצמו הוא בורית כרשינא: מלח סדומית גסה, ועל כל קרבן תקריב מלח, ואין בידי טעם ברובע רביעית הקב: מעלה עשן, עשב, ועל שמה היא נקראת מעלה עשן (כ) ועולה (במשקל) [כמקל] אינו מפצל לכאן ולכאן (כא) ומן הפסוק נפיק לן מעלה עשן בסדר יומא, בין יום הכפורים בין שאר ימות השנה: כיפת הירדן (כב) וורד, על שגדל על שפת הירדן נקרא כיפת הירדן, ויש לו ריח טוב: ששפין בו שמשפשפין

י) י״א סמנין נאמרו לו למשה מסיני. כריתות ו׳ ע״ב והובא ברש״י עה״ת שמות ל׳ ל״ד. יא) שקורין גומא בלע״ז. וכן הוא ברש״י שם ובמח״ו צד 45 נוסף והיינו דתנן [מגילה י״ז ע״א] בקומוס. ואמרינן [שם י״ח ע״ב] מאי קומוס גומא, רישינא, ובדיו של ג׳ עפצים נותנין אותה גומא, שאותם מינין אינם ראוים כלל לכתוב אם לא ע״י גומא ובו כותבין בכל ארץ ספרד ונרבונא ופרוונצא ע״כ. יב) י״א זהו שקורין גלמא. וכ״ה בכ״י ב׳, ובמח״ו זהו שקורין גלוון. והוא galbanum וכן ברש״י שמות ל׳ ל״ד וחלבנה בושם שריחו רע וקורין לו גלבנא וכן רש״י בכריתות ו׳ ע״א חלבנא גלבנ״א. יג) וכן אמר רב חנא בר ביזנא. כריתות ו׳ ע״ב. יד) מרא בלע״ז Myrrhe מין בשם. טו) כרכום קרן ועכרן. בכ״י ב׳ נאמר רק כרכום זעפרן ובמח״ו כרכום גרוק זעפרן והם המלות Crocus, Safran וכן צ״ל לפנינו בסדור. טז) ובלעז קורין זה אשפיק. spica וכן רש״י בגמרא כריתות שם כתב שבולת נרד חד הוא ובלע״ז שפיג״א. יז) שקורין מדאה. צ״ל שקורין רודא והיא Raute ובמח״ו שקורין רוזא צ״ל רוטא. יח) דאמרינן. כלאים פ״א מ״ח. יט) וקורין לו איצאה וגוונא. ברש״י כריתות ו׳ ע״א כרשינא חבא מאותו מקום, ל״א עשב הנקרא אירב״ה שנוטי״א שעושין ממנו בורית שקורין ספוני ובביאור מלות הלועזיות בפי׳ רש״י מבאר המלות ובמח״ו צד 45 הביא וקורין לו יורב״א שבונייר״א. כ) ועולה כמקל. כצ״ל, יומא נ״ג ע״א ובערוך ערך עשן הביא מיומא ל״ח ע״א מעלה עשן פי׳ הסם שנותנין בקטרת ומעלה עשנה כמקל שאינה מפצעת לכאן ולכאן. כא) ומן הפסוק נפיק לן מעלה עשן בסדר יומא בין יום הכפורים בין שאר ימות השנה. ביומא נ״ג ע״א אין לי אלא ביום הכפורים בשאר ימות השנה כו׳ ע״ש. כב) וורד על שגדל על שפת הירדן נקרא כיפת הירדן. וכן כתב רש״י בכריתות שם עשב הגדל על שפת הירדן.

את הצפורן שהיא שחורה כדי שלא תשחיר שאר סממנין ומלבונה כבורית: יין קפריסין, מאותו מקום שהוא חזק, ולכך מביאין סאין תלתא וחצי סאה וקבין תלתא, שכך שיעורו לשריית שבעים מנה של צורי. שתהא עזה, שיהא ריחה חזק, ל״א גרסינן מפני שהוא [עז], (כג) אותו יין הבא מקפרס עז הוא, ונותן ריח בצורי. מי רגלים עזין הן, והן יפין לה לצורי, אלא לפיכך לא הוו שורין אותן בהן, לפי שהיה נעשה בעזרה, ואי אפשר להכניסו בעזרה מפני הכבוד, ואם לא מפני כבוד עזרה היו שורין אותו בהן שהרי חלבנה שריחה רע והיא מנויה בתורה. ויש אומרים מעיין הוא ששמו מי רגלים, ועז הוא וריחו רע, (כד) לא מפי ר׳, היטב הדק הדק היטב. התדקדק יפה לסמנין היה אומר שיתדקדקו יפה, ולפיכך היה אומר כך לפי שהקול יפה לבשמים ולסמנין, ותיבות הללו היטב היטב הדק הדק כשאדם אומרן מוציא את הקול מפיו בא מן הגרגרת וכשם שהקול יפה לבשמים כך רע הוא ליין, (כה) דאמרינן במנחות (כו) יצא הגיד הקיש בקנה, כשהגיזבר הולך ליקח יין לנסכים יצא הגיד הקילות של השמרים מן החמת (כז) הקיש הגיזבר בקנה בידו להראות סימן לסתום פי החבית שלא יצאו השמרים ולא היה רוצה לומר בפה שהקול רע ליין: פיטמה לחצאין, שלא עשה אלא מאה ושמונים וארבעה מנין ביחד חצאין שלש מאות וששים ושמונה לשליש לא שמענו מרבינו אם אדם רשאי לעשותה לשליש ואם בת הרצאה היא אם כמדתה אם נותן מכל סימן וסימן שליש המשקל שלו המפורש למעלה כשירה להרצאה אפילו לשליש, חיסר בה מכל סימן סימן מאותן אחד עשר סממנים שאמרנו למעלה שלא נתן בה כל אחד משקלו המפורש למעלה, או שלא נתן לתוכה מעלה עשן, אע״פ שאינו מעיקר סממני הקטורת אלא להעלות עשן בעלמא, אחת מכל סממניה, ואפילו יין אפילו בורית חייב מיתה אם הכניסה להיכל (*כז) דביאה ריקנית היא, שאותה הקטרת אינה כלום, והויא לה הכנסה יתירה וביאה שלא לצורך חייב מיתה דכתיב ואל יבא בכל עת אל הקודש (ויקרא ט״ז ב׳), זה היכל, מבית לפרוכת (שם) זה לפני ולפנים, ולא ימות (שם) הא אם יבא שלא לצורך ימות: (כח) אחת לששים או לשבעים שנה גרס׳נן היתה באה הקטורת חצאין של שירים חצאין, משמע הרבה חצאין ואסמנין קאי, כלומר חצי כל סימן וסימן נשאר בה לסוף שנה, שרבו מן השיריים של שלשה מנין שמשתייר בכל שנה ושנה מחפינתו של כהן גדול דאפילו (כט) ישמעאל בן קמחית שהיה גדול שבכלם לא היה חופן

כג) אותו יין שבא מקפרס. כ״ה ברש״י בגמרא כריתות שם. כד) לא מפי ר׳. וכן הוא בכ״י ב׳, אבל במחזור ויטרי הגירסא ולא נהירא. כה) דאמרינן במנחות. דף פ״ז ע״א. כו) יצא הגיד הקיש בקנה. בגמרא שם זרק הגיר הקיש בקנה. כז) הקיש הגזבר בקנה בידו. עיין ברש״י בגמרא שם. *כז) דביאה ריקנית היא. כן פירש רש״י בגמרא שם ד״ה חייב. כח) אחת לששים או לשבעים שנה גרסינן. במח״ו צד 46 הובא כך: אחת לשבעים ושלש שנים היה נותן בה חצאין של שיריים, כך מצאתי ונראה בעיני דגרסינן הכי, וזה חשבון מכוון כשתצרף שני מנים וחצי המותר לכל כיפור וכיפור הנה לכל מנין במנין מותרת סכום חצי מנין של שס״ח, שהן קפ״ד מנין וחצי שביום כיפור לא היו מקטירין אלא ג׳ הקטרות, על אחת חצי המנה וג׳ מנין שהיו מוסיפין בו ביום, הנה ליום כיפור יותר ב׳ מנין וחצי חשוב ב׳ מנין וחצי לכל שנה למנין ע״ג שנים ועולה למנין קפ״ב מנין וחצי חצי חמניין של סכום שס״ח מנין ע״כ ואח״כ הובא ואית דגרים אחת לששים או לשבעים שנה כו׳ כמו לפנינו בסדור. ומזה תראה כי בעל מח״ו הוסיף דברים על הסדור שהי׳ לפניו. כט) ישמעאל בן קמחית. יומא מ״ז ע״א.

אלא ארבעה קבין (ל) כדמפורש ביומא, ורבו אותם שיריים כל כך כשמגיע לסוף ששים או לסוף שבעים שנה לא היו צריכים לפטם אותה שנה, אלא (שמונים שנה וארבעים) מאה ושמונים וארבעה מפני שהן חצאין של שלש מאות וששים ושמונה ולא השוו את המידה לומר אחת לשבעים שנה היתה בו חצאין וכו׳, שמידת חפינה אינה שווה שיש בהן שחפינתו מרובה ויש בהן שחפינתו מיעטת, (לא) כדתנן יש שאמרו הכל לפי שהוא, מלא קמצו מנחה, מלא חופניו קטורת, משום הכי קתני אחת לששים או לשבעים, פעמים לששים, פעמים לשבעים, הכל לפי כהנים ששמשו, ואותן שיורים הנותרים מן החפינה בכל שנה לא היו מפטימין אותן עד שיגיע לסוף ששים שיצטרפו כל השיורין של כל שנה ושנה ויעלו לחצאין שהרי בכל שנה ושנה היו מחללין אותה שיור של אותה שנה על מעות האומנין וחוזרין ולוקחין מתרומה חדשה ומערבין אותו המותר עם השלש מאות וששים ושמונה מנים של שנה הבאה, וכן היו עושין בכל שנה עד שמגיע לששים ונמצא שנשתייר מן השלש מאות וששים [ושמונה] מנין של שנת ששים כל חצאין ולא היו צריכין לפטם בשנת ששים ואחת, אלא מאה ושמונים וארבע, והני ששים ושבעים לאו דמתרמי שיהא בה חצי ממש לא פחות ולא יותר, דאי הוה נמי קמייתא ארבעה וחמש מנין יתר על חצאין היו מפטמין כל המחצה של שלש מאות וששים ושמונה בשנה הבאה דבציר מהכי לא מפטמינן כדקתני לעיל לשליש ולרביע לא שמענו אי איפשר על שבעים שנה (לב) שלא יהא שם יותר ממאה ושמונים וארבעה, וכל זמן שלא נשתייר מן הישנה עד שמגיע לחצאין היו מפטימין אותה שלימה: (לג) כיתות לשון חתיכה, כלומר מעט, ואל תתמה אי נקיט לשון גבי דבש, דתאינים ורימונים ותמרים כמו שהן קרי להו דבש, וכן כל מיני מתיקה קרי לה דבש: מפני ריחו שיהא נודף ריח טוב יותר:

[תלד] בפסח בערבית בשחרית ומנחה מתפלל אדם אבות וגבורות וקדושת השם ואומר אתה בחרתנו, יעלה ויבא, והשיאנו, עד מקדש ישראל והזמנים, ואם חל בשבת מזכיר של שבת ואומר ותתן לנו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה וחותם בשל שבת בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים, וכן בברכת המזון מזכיר של יום טוב בבונה ירושלים, רצה ומודים ושים שלום ושלש פסיעות, ולאחר תפילת לחש אומר שליח ציבור קדיש שלם, ואין אומרים במה מדליקין כל עיקר. נמנעו לקדש [על היין] בבתי כנסיות שלא להוסיף על ד׳ כוסות שאין לך עני שבישראל שאין לו כוס בביתו וכשחל בשבת לאחר סיום תפילת לחש אומר שליח צבור ויכולו, ומגן אבות בדברו, וחותם מקדש השבת,

---

ל) כדמפורש ביומא. שם שם. לא) כדתנן. כלים פי"ז מי"א ע"ש. לב) שלא יהא שם יותר ממאה ושמונים וארבעה. במח"ו צד 47 „שלא יתא שם מן הישנה יותר מקפ"ד וחצי נשאר ברוב השנים שאין לך מלא חפנים מחזיקין חצי מנה של קדש שהוא כמנה שלנו משקל פלפלין שלנו, הילכך אי אפשר כל ע׳ שנת שלא יהא שבו קפ"ד מנין", ואח"כ הובא כמו לפנינו. לג) כיתות לשון חתיכה כו׳. כמו שהוא לפנינו כ"ה בכ"י ב׳. אבל יש לתקן קורטוב כמו שנדפס בסדורים וכן הובא בסדור רע"ג דף ט"ז ע"ב ובירושלמי יומא פ"ד ה"ה (מ"א ע"ד) הלשון משונה קצת. וגם במח"ו הובא קורטוב והובא שם קורטוב לשון גבי דבש דתאנים וצ"ל קורטוב לשון [חתיכת כלומר מעט ואל תתמה אי נקיט] לשון גבי דבש והכוונה לשון קורטוב. והוראת קורטוב שם מדת.

ואין צריך להזכיר בשל יום טוב (א) דאמר רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור היורד לפני התיבה [ערבית] אינו צריך להזכיר של יום, שאילמלא שבת אין שליח ציבור יורד לפני התיבה ערבית, ביום טוב ופסח ושאר ימים טובים שחלו להיות במוצאי שבת מתפללין בלחש ותודיענו, (ב) דאמר רב יוסף אנו תקינו לן רב ושמואל מרגניתא בבבל ותודיענו משפטי צדקך. וכן הוא מתפלל אתה בחרתנו עד ושמך הגדול עלינו קראת ותודיענו משפטי צדקך וכו׳, ואחר כך ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה וכו׳, רצה ומודים, ואין אומרים ויתן לך:

[תלה] **בא** לביתו טרם יסעד מקדש על היין, ועושה סדרו כתיקון רבותינו ולמען אשר לא ישנה בסדרו (א) יגרוס לו מסורת זה הטעם ר׳ יוסף הגדול, גפן קדוש, זמן, נטילה, ירקות, אדמה, וטבל, וכסא, בצע, עניא, כסא, ונשתנה, נטילה, שלימה, מוציא, ופרוס, אכיל מצה, אכיל עמה וחסא ומרור, טבל ברך וסעד, בצוע מפטיר ונוטל, שלישי למזון, רביעי להלל. כדמיקלע יום טוב באפוקי שבתא איתקרי הכי גפן קדוש נר הבדלה זמן נטילה ירקות אדמה וכו׳: חל להיות בשבת אומר ויכולו, בורא פרי הגפן, ואשר בחר בנו את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה, וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים: חל להיות במוצאי שבת מברך י׳ק׳נ׳ה׳ז׳, ואומר הגדה עד גאל ישראל, ומסדר כל הסדר כסדר אוכל ומברך ברכת מזונו, ואומר הלל על כוס רביעי, ואחר כך הלל המצרי ואחר הלל המצרי הלל הגדול הודו לד׳ כי טוב כי לעולם חסדו, ואומר נשמת עד מלך אל חי עולמים, ובשחרית מתפלל כמו בערבית, ומברכין לגמור את הלל, יתגדל:

[תלו] **ובמוסף** מוציאין שתי תורות, באחת מהן בפרשת משכו, עד מארץ מצרים על צבאותם, וקורין חמשה, ואין פוחתין מהן, אבל מוסיפין ובשנייה קורא מפטיר, בפרשת פנחס בחדש הראשון עד סוף הפרשה, והשליח [ציבור] אומר קדיש דאמירן, ומפטיר ביהושע ויאמר יהושע עד ויהי שמעו בכל הארץ, אשרי עד דאמירן ועומדין למוסף, ומפסיקין האזכרה, העובר לפני התיבה אינו מזכיר, ומבקשים על הטל בתחיית המתים משיב הרוח ומוריד הטל:

[תלז] **ולאחר** תפילת ערבית מברכין בא״י אמ״ה על ספירת העומר (א) היום יום אחד, יהי רצון מלפניך ד׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתבנה בית המקדש במהרה בימינו, וכן בכל לילה ולילה עד שבועות (ב) ומצוה למימני יומי, מצוה למימני שבועי (ג) ובעמידה, לפי שכל מעשה העומר ישנו בעמידה, ועוד שנאמר מהחל חרמש בקמה (דברים ט״ז ט׳) אל תקרי בקמה אלא בקומה:

[תלד] א) דאמר רבא. שבת כ״ד ע״ב. ב) דאמר רב יוסף כו׳. ברכות ל״ג ע״ב.

[תלה] א) יגרוס לו מסורת זה הטעם ר׳ יוסף הגדול. הוא ר׳ יוסף טוב עלם.

[תלז] א) היום יום אחד. בהאורה סי׳ צ״א הובא מלת לעומר, ועיין בשו״ת הרשב״א סי׳ תנ״ז. ב) מצות למימני יומי מצוה למימני שבועי. מנחות ס״ו ע״א. ג) ובעמידה כו׳ ועוד שנאמר מהחל חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה. עיין בס׳ האורה סי׳ צ״א הערה ג׳ ותראה שבשבלי הלקט סי׳ רל״ד (דף ק״ט ע״א) הביא וז״ל ואין מברכין אלא מעומד יש מפרשין משום דאיתקש ספירה לקצירה ודרך קצירה מעומד, ויש מפרשים משום דכתיב מהחל חרמש בקמה, אל תקרי בקמה אלא בקומה, ועיין מה שכתבתי באריכות במבוא להפסיקתא דר״כ אות ד׳ (דף ט׳) והבאתי חבל מפרשים אשר העתיקו המדרש דבקמה, ועיין מבוא ללקח טוב הערה ל״ה ידרשם הקורא משם.

[תלח] ליום שני מוציאין כמו כן שני תורות, (א) וקורין שור או כשב או עז עד וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, ובשנייה מפטיר קורא כדאתמול, ומפטיר בנביא במלכים וישלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו. אשרי, קדיש עד דאמירן. ועומדין לתפילת מוסף ומתפללין אבות וגבורות וקדושת השם אתה בחרתנו ומפני חטאינו וכו', רצה ומודים ושים שלום, והשליח ציבור אומר קדיש כולו, אין כאלהינו, זהו תפילת מוסף משני ימים טובים הראשונים, ומשעברו (ב) אין מברכין לגמור את ההלל, אלא לקרוא את ההלל, לפי שאין חלוקין בקרבנותיהן, ואל יאמר במפני חטאינו ובחמשה עשר יום, וביום הראשון אלא כמו שכתבת עלינו בתירתך עד והקרבתם אשה עולה, וכן האחרון לא יקרא בתורה ובחדש הראשון כבשני ימים טובים הראשונים, אלא בוהקרבתם יתחיל ויגמור הפרשה, וביום השביעי בכלל, להעיר על כל החג הבא לפניו ועוד שאין משיירין בפרשה פחות מג' פסוקים, אבל האיך קורא ובחדש הראשון ובחמשה עשר יום והם כבר הלכו להם, אמנם ביום הראשון קורין את ארבעה עשר, להגיד הילכות החודש הראשון וכל חוקות הפסח:

[תלט] וביום השלישי של פסח שהוא חולו של מועד קורין קדש לי כל בכור עד ויהי בשלח פרעה, ביום הרביעי קורין אם כסף תלוה את עמי עד לא תבשל גדי בחלב אמו, ביום החמישי קורין פסל לך עד לא תכשל גדי בחלב אמו, ביום הששי קורין במדבר סיני בשנה השנית עד לגר ולאזרח הארץ, באילו ד' ימים של חולו של מועד מוציאין ב' תורות, וקורין באחת שלשה מעניינו של יום, שאמרתי בסימן שסדרו רבותינו משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא, ומפטיר קורא בפנחס מוהקרבתם, עד וביום הבכורים, מתוך שהוא בא להכיר היום, (א) כדאמרינן כל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה חד גברא, לפיכך הנהיגו לייחד לקרוא בפרשת מוסף:

[תמ] וששאלתם אם שכחו וקראו ד' בעניינו של יום ולא קראו קרבן מוסף כך נראה בעיני שיחזור שליח ציבור ויקרא בפרשה והקרבתם, דהך רביעי כמאן דליתיה דמי, ואי איפשר שלא יקראו בקרבנות דחובה היא, לפיכך יחזור שליח ציבור ויפתח ספר תורה ויקרא לכל מי שירצה או לרביעי או לאחר, ואין לתופשו לכך, (א) ובמסכת סופרים יש מעין דבר זה, כל ימות הפסח האחרון קורא והקרבתם, וקורין נמי ביום השביעי דחדא פרשתא הוא, ואין לשנות כלל. שלמה בר שמשון:

[תמא] ומחזירין התורה למקומה, ואומר השליח ציבור לפני התיבה אשרי ובא לציון, וסדר קדושה כמנהג חול גמור, קדיש עד דאמירן, ועומדין למוסף ומתפללין מגן ומחיה, ואתה קדוש, ואתה בחרתנו ומפני חטאינו עד מפי כבודך כאמור והקרבתם עד כהלכתן, מלך רחמן כו' עד מברך את עמו ישראל בשלום, יתגדל כו', ומגילת שיר השירים אומרים בשבת שחל להיות בחול המועד וקורין מן ראה עד לא תבשל גדי בחלב אמו, ומפטיר קורא והקרבתם, עד סוף הפרשה, ומפטיר ביחזקאל היתה עלי

[תלח] א) וקורין שור או כשב. מגילה ל"א ע"א. ב) אין מברכין לגמור את הלל אלא לקרוא את הלל. עיין ערכין י' ע"ב ובתוס' ע"א ד"ה י"ח ימים.

[תלט] א) כדאמרינן. מגילה כ"ב ע"ב.

[תמ] א) ובמס' סופרים. עיין מס' סופרים פי"א ה"ד. ב) שלמה בר שמשון. כן חתם בסוף התשובה ועיין במבוא, שם אדבר אודותו.

יד ה׳, עד סוף הפרשה, ואין בה מעניין הפסח כל עיקר. ונראה לרבי שצריך להתחיל למעלה כה אמר ה׳ עוד זאת אדרש וגו׳ כצאן קדשים כצאן ירושלים במועדיה וכו׳, כדמתרגמינן כעמא (דמוכן) [דמדכן] ואתא לירושלים בזמן מועדי פיסחא. ויש מקומות שנוהגין כן:

[תמב] **למוסף** מתפללין אבות וגבורות וקדושת השם, ואתה בחרתנו עד ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, ומפני חטאינו עד ומוספין כהילכתן, את מוספי יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך עד מפי כבודך כאמור, וביום השבת כו׳ זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור, והקרבתם אשה עולה לה׳ וכו׳ עד והנחילנו ה׳ אלהינו באהבה וברצון שבת ומועדי קדשיך וחותם בא״י מקדש השבת וישראל והזמנים, רצה ומודים ושים שלום, יתגדל:

[תמג] **בשביעי** של פסח בליל יום טוב מקדשין על היין, ואין צריך לומר זמן, ומתפללין כמו בימים טובים ככל ארבעה תפילות, אלא שבתפלת מוסף מוסיף על הפסוקים וביום השביעי מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו וכו׳, ומוציאין שתי תורות וקורין באחת ויהי בשלח עד כי אני ה׳ רופאך, ומפטיר קורא מן והקרבתם עד סוף פיסקא, ומפטיר בשמואל וידבר דוד עד סוף השירה. ביום השמיני קורין כל הבכור עד סוף סידרא, ואם חל בשבת מתחיל עשר תעשר, ומפטיר בישעיה הנה עוד היום בנוב לעמוד עד צהלי ורוני יושבת ציון וכו׳, כך הוא סדר הפטורות והפרשיות. (א) וזהו סימנים משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא, ואעפ״י דסימנים הכי הוא, מכל מקום קורין פסל לך בשבת של חול המועד ומתחילין בראה אתה אומר אלי, כדי שיקראו בה שבעה, (ב) כדרב חנין בר אבין שבת שחל להיות בחול המועד, בין בניסן בין בתשרי, קרינן ראה אתה, ופסח שחל להיות בחמישי קורין בפרשת משכו, ולמחר שור או כשב או עז, יום ג׳ שהוא שבת של חול המועד קורין ראה אתה דהיינו פסל לך, יום ד׳ קורין קדש לי, דהא חוזרין לכסדרן, ומהו הסדר, לקרות בפרשה קדש לי אחר שור או כשב, וכן היינו עושין אם לא שתפסיק שבת של חול המועד, ועכשיו שהפסיק קורין אותה מיד אחר השבת, וכן הלכה: בשביעי של פסח קורין ויהי בשלח, ומפטיר וידבר דוד, וקטן מתרגם כל פסוק ופסוק, שהיום עברו ישראל, ומתרגם כל הפרשה לפרסם הנס:

[תמד] **ואילו** פרשיות של ראש השנה. יום ראשון קורין בפ׳ וירא אליו וה׳ פקד את שרה, ומפטיר בפנחס בחדש השביעי באחד לחדש עד סוף פיסקא, ומפטיר ויהי איש אחד מן הרמתים, יום שני קורין והאלהים נסה עד סוף סידרא ומפטיר קורא בנביא ירמיה מצא חן במדבר עד רחם ארחמנו נאום ה׳:

[תמה] **ביומא** דכיפורא שחרית מן ויהי אחרי מות עד והיתה זאת לכם, ומפטיר בפנחס ובעשור עד סוף פיסקא, ומפטירין בנביא בישעיה סולו סולו עד כי פי ה׳ דבר, ובמנחה קורין באחרי מות כמעשה ארץ מצרים עד סוף סידרא, ומפטיר ביונה:

[תמג] א) וזהו סימנים משך תורא. הסימן הובא בגמרא מגילה ל״א ע״א. ב) כדרב חנין בר אבין. מגילה ל״א ע״א ושם חגי׳ א״ר הונא.

[תמו] בחג הסוכות יום ראשון קורין שור או כשב או עז ומפטיר קורא בפנחס ובחמשה עשר יום עד סוף פיסקא, ומפטירין בנביא הנה יום בא, בזכריה, עד ולא יהיה כנעני עוד. יום שני קורין כדאתמול, והמפטיר קורא כדאתמול, ובנביא במלכים, ותשלם כל המלאכה עד ויעמוד. יום שלישי כהן קורא ביום השני, ולוי ביום השלישי, ישראל ביום הרביעי, רביעי קורא ביום השני וביום השלישי, יום ד׳ כהן קורא ביום השלישי וכו׳, יום ה׳ כהן ביום החמישי, יום ז׳ כהן ביום הששי, לוי ביום השביעי, ישראל ביום החמישי, רביעי ביום הששי וביום השביעי, ויש שמתחילין ביום השביעי כהן ביום החמישי, לוי ביום הששי, ישראל ביום השביעי, ורביעי בששי ובשביעי. וכן נהוג עלמא:

[תמז] יום שמיני בין בשבת בין בשאר ימים קורין עשר תעשר עד סוף סידרא, ומפטיר ביום השמיני עצרת תהיה לכם עד סוף סידרא, ובנביא במלכים ויהי ככלות שלמה עד ביום השביעי שלח את העם: (א) יום שמחת תורה וזאת הברכה וכו׳, ובראשית עד אלה תולדות השמים, ומפטיר קורא כדאתמול, ובנביא במלכים ויעמוד שלמה עד ויהי ככלות שלמה, ויש שמפטירין ביהושע אחרי מות משה עד חזק ואמץ דלא כהילכתא:

[תמז] א) יום שמחת תורה כו׳ ובנביא במלכים ויעמוד שלמה וכו׳, ויש שמפטירין ביהושע אחרי מות משה עד חזק ואמץ דלא כהילכתא. עיין תוס׳ מגילה ל״א ע״א ד״ה למחר, וז״ל ומפטירין ויעמוד שלמה, ויש מקומות שנהגו להפטיר בויהי אחרי מות משה ושיבוש הוא שהרי הש״ס אין אומר כן, וי״א שרב האי גאון תיקן לומר ויהי אחרי מות משה, אבל אינן יודעין הסברא אמאי שנה סדר הש״ס עכ״ל והרא״ש מגילה פ״ד סי׳ י׳ הביא וז״ל בי״ט האחרון של חג מפטירין ויעמוד שלמה, וי״א ויהי אחרי מות משה והכי איתא בירושלמי עכ״ל והרב בעל קרבן נתנאל העיר שם באות צ׳ וכתב לא ידעתי מקומו. וככבר העירותי בהכרמל שנה שנייה צד 140 שהמלה „בירושלמי״ הוא ט״ס וצ״ל והכי איתא ברע״ג, שכן הביא בסידורו דף נ״ב ומפטיר במלכים ויעש שלמה [צ״ל ויעמוד שלמה], ויש שמפטירין ויהי אחרי מות משה עד חזק ואמץ עכ״ל. וכן הרמב״ם ה׳ תפלה פי״ג הי״ב כתב למחר קורין וזאת הברכה ומפטירין ויעמוד שלמה ויש מי שמפטירין ויהי אחרי מות משה וע״ש בהגהות מיימוניות אות ח׳ דגאונים תקנו כן להפטיר ויהי אחרי מות משה ורשאים הגאונים לשנות והרי״ף מגלה פ״ג הביא מאמר הגמרא בי״ט האחרון של חג וכו׳ ומפטירין ויעמוד שלמה. ס״א ויהי אחרי מות משה. וגם הרב בעל שלטי הגבורים הביא וז״ל ובירושלמי יש שמפטירין ויהי אחרי מות משה והכי מנהגינו ע״כ והוא לשון הרא״ש וראיתי באור זרוע ח״ב סי׳ שצ״ג שכתב וז״ל למחר קורין וזאת הברכה ומפטירין ויעמוד שלמה ובה״ג כתב שמפטירין [ויהי] אחרי מות [משה] וכבר שאל רב עמרם מפני מה מפטירין באחרי מות והשיבוהו שכבר שאלו כמה פעמים זה ואינן יודעים מי נוהג כן וי״ל הואיל וכל ימות החג מפטירין בענין היום ובשמחת תורה מסיימין ספר חומש וקורין ענין פטירת משה רבינו לכן מתחילין בראש ספר נביאים מענין פטירת מרע״ה והעמדת יהושע במקומו. וגם לרבינו יצחק ב״ר יהודה זצ״ל שאלו והשיב כיון שנהגו נהגו שמנהג מבטל הלכה, וי״ל שבימי רבנן סבוראי שעמדו אחרי האמוראים הנהיגו כן, ויש כח בידם כי למדו תורה מפיהם עכ״ל, ולדעתי יש לתקן בדברי האו״ז שצ״ל ורה״ג במקום ובה״ג, כי לא נמצא רמז לזה בבה״ג וחכמי התוס׳ מגילה ל״א ע״א הביאו בשם רב האי גאון, מכל זה תראה שהציון ירושלמי בהרא״ש הוא בטעות, וחוץ מכל זה לא יתכן שיהי׳ נמצא בירושלמי מה שמפטירין בשמחת תורה כי בירושלמי לא נמצא רמז כלל לשמחת תורה, כי רק בבבלי נמצא למחר קורין וזאת הברכה ומפטירין ויעמוד שלמה, כי בבבל עשו שני ימים טובים לכן ביום השני בשמחת תורה היו מפטירין ויעמוד שלמה או ויהי אחרי מות משה, אבל בירושלמי שנתחבר בא״י לא היו עושין רק יום אחד יו״ט, וא״כ הפטורת שמחת תורה מה עבידתה? ועיין מה שכתבתי בהשחר שנה שלישית חוברת ראשונה צד 45.

[תמח] **בשמיני** אין לקרות ספיקו של שביעי שכבר עשיתו קודש, (וכן) [וכד] מיקלע שבתא בחולו דמועדא בסוכות קרינן ראה אתה, ומפטיר בענינא דיומא במה דרביעי קרא שתי פרשיות, ובנביא ביחזקאל (ל״ח י״ח) ביום בא גוג על אדמת ישראל עד לא ישאו (שם ל״ט י׳).

[תמט] **ביומא** קדמאה דחנוכה בנשיא ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן, עד קרבן נחשון, ביום ב׳ כהן ולוי ביום השני, וישראל ביום השלישי כולו, וכן כל שבעת ימי חנוכה, יום ח׳ ביום השמיני וגו׳ ויתחיל בהעלתך עד כן עשה את המנורה. וכד מיקלע ראש חדש טבת בשבת דחנוכה שבת קודמת דתדירא ואחריה ראש חדש ומפטיר בחנוכה רני ושמחי עד תשואות חן חן לה, ובשבת שנייה מפטיר במלכים (ז׳ מ׳) ויעש חירם עד היא ציון (שם ח׳ א׳), ואי איקלע ראש חדש טבת בחול אין משגיחין בחנוכה [וקורין] תלתא בראש חדש וחד בחנוכה:

[תנ] **אדר** הסמוך לניסן אינו חל (א) אלא בז׳ב׳ד׳ו׳, וסימן להפסקות שאין קורין פרשה ז׳ט׳ו׳ ב׳ו׳ ד׳ד׳ ו׳ב׳י׳ו׳, פירוש אם חל אדר בז׳ לט״ו מפסיקין, ואם בב׳ בו״ו מפסיקין, ואם בד׳ לד׳ מפסיקין, ואם בו׳ יש בו שתי הפסקות אחת בב׳ בו, ואחת בי״ו. דאי חל אדר בא׳ג׳ה׳ אתי ניסן בב׳ד׳ו׳. חל בשבת קורין בעניין היום ששה, וחד בראש חדש, ומפטיר בכי תשא עד לנפשותיכם. ובשבת הבאה פרשת זכור לפורים שיבא אחריה בערב שבת ובשבת (אחרת) ממחרת הפורים שהוא ט״ו באדר מפסיקין וסימנך ז׳ט׳ו׳ שעדיין נשתארו שתי שבתות באדר באחת קורא פרה אדומה ובאחת החודש הזה שממחרת אותה שבת ראש חדש ניסן בא ביום ראשון, חל ראש חודש אדר בשני בשבת קורא פרשת שקלים בשבת שלפניו ומפסיקין בשבת שלאחריו שהוא בו׳ לחדש, וסימן ב׳ו׳, שעדיין יש פנאי לפרשת זכור בשבת שנייה של אדר שהפורים אחריה ביום ראשון, ובשבת שלישית פרה אדומה, וברביעי׳ החדש, שראש חדש ניסן אחריה ביום ג׳. חל ראש חדש אדר להיות ברביעי, קורין פרשת שקלים בשבת שלפניו, ומפסיקין בשבת הבאה לאחריו, שהוא ד׳ לחדש, וסימנך ד׳ד׳, שעדיין יש מקום לפרשת זכור שבת שנייה של אדר שהפורים באים אחריה יום ג׳ ובשבת שלישית פרה אדומה וברביעי׳ החדש שראש חדש ניסן חל להיות אחריה ביום ה׳, חל ראש חדש אדר להיות בששי בשבת קורין פרשת שקלים בשבת שלפניו ותמצא שתי הפסקות מפסיקין שבת ראשונה שלאחריו שהוא ב׳ לחדש שיש פנוי לפרשת זכור (וסימנך וב׳י׳ו׳) בשבת שנייה של אדר שהפורים באים אחריה ביום ה׳, שוב מפסיקין בי״ו לחדש אדר שהוא שבת שלישית של אדר אחר הפורים, מפני שיש פנאי לפרשת פרה שבת רביעית של אדר והחדש קורין שבת חמישית שבו חל ראש חדש ניסן, וסימנך וב׳י׳ו׳. שבת שלפני ראש [חדש] אדר הסמוך לניסן מפטיר קורא פרשת שקלים כי תשא עד לנפשותיכם, ומפטיר בנביא במלכים בן שבע שנים עד לכהנים יהיו, ואפילו בו ביום פרשת כי תשא חוזר למפטיר וכופלה. ואם חל אדר בשבת קראו שיתא בעניינא דיומא, וחד בראש חדש ומפטיר בשקלים. שבת שלפני הפורים מפטיר קורא זכור עד סוף סידרא בכי תצא, ובנביא בשמואל פקדתי עד ויושסף שמואל:

[תנ] א) אלא בזבד״ו. עיין רש״י מגילה ל׳ ע״ב.

[תנא] **בפוריא** קורין ויבא עמלק עד סוף סידרא. שבת שלפני שבת שקורין בה החדש מפטיר קורא פרה אדומה עד ויבאו בני ישראל כל העדה, ובנביא ביחזקאל בית ישראל יושבים על אדמתם עד כצאן קדשים. שבת שלפני ראש חדש ניסן, או אפילו חל ראש חדש ניסן בשבת, מפטיר קורא בבא אל פרעה החדש הזה עד כל מחמצת לא תאכלו, ובנביא ביחזקאל בראשון באחד לחדש עד יעשו את הכבש. כשחל ניסן בשבת תחילה קורין ו' בעניין השבת, וחד בראש חדש, ומפטיר בהחדש הזה. בראש חדש קורין בפנחס, כהן וידבר עד ואמרת, לוי חוזר ומכפל ואמרת, את הכבש, ועשירית, ישראל מעולת התמיד עד עולת שבת, רביעי ובראשי חדשיכם עד סוף פיסקא. וכשחל ראש חדש בחנוכה, כהן עד עולת תמיד, לוי מעולת תמיד עד ובראשי חדשיכם, ישראל ובראשי חדשיכם, רביעי בחנוכה: בשבתא קרי ז' [בשחרית וג'] במנחה, וביומא דכיפורא ו' בשחרית [וג'] במנחה, בימים טובים [ה'], בראש חדש ובחולו של מועד ד', בחנוכה ג', בתענית ג', בפורים ג', בשבת ובכפור (ז') וביום טוב אי בעי למקרי טפי קרי. (א) פקוד ופסח מנו ועצרו צומו וצלו קומו ותקעו.

[תנב] **ראש** חדש אדר הסמוך לניסן הוא ערב פסח, והפסח הוא ערב עצרת, ועצרת הוא ערב ראש השנה, וסימנך לא ב'ד'ו' פסח, ולא ג'ה'ז' עצרת, ולא א'ד'ו' ראש השנה וסוכות, ולא א'ג'ו' יום הכפורים. חד בניסן בו פסח, בו שבעה עשר בתמוז, בו תשעה באב, תרי בניסן שבועות וחנוכה בזמן שמרחשון חסר, אבל בזמן שהוא מלא חנוכה בשלשה בניסן, שהוא יום אחר שבועות, תלתא בניסן ראש השנה וסוכות, ארבעה בניסן לא כלום, חמשה בניסן יום הכפורים, סליקו פרשיות:

א'ת' ב'ש' ג'ר' ד'ק' ה'ץ' ו'פ'.

[תנג] **א'ת'** ראשון של פסח תשעה באב, ב'ש' בשני בו שבועות, ג'ר' בשלישי בו ראש השנה, ד'ק' ברביעי בו קריאת התורה, כלומר שמחת תורה, ה'צ' בחמישי בו צום כיפור, ו'פ' וי"ו פורים:

וזהו עשיית ציצית.

[תנד] (א) **ציצית** תרי"ג מצוות תלויות בו כי ת"ר חשבון האותיות שש מאות, וי"ג ח' חוטין וה' קשרים, ב' קשרים למעלה וג' למטה הרי י"ג, וצריך טוויה

[תנא] א) פקוד ופסח מנו ועצרו צומו וצלו קומו ותקעו. וכן הובא הסימן בהאורה סי' ע"ג והבאתי שם בהערה ט"ז הסימן מובא בהג"מ ה' תפילה פי"ג וז"ל כתב בסדר רב עמרם סי' פקוד ופסח מנה ועצר צום וצלי קום ותקע, הא לך פירוש פקוד תרגומו של צו, ואח"כ פסח מנה מניין שבמדבר סיני ואח"כ עצרת ואח"כ צום תענית ת"ב, ואח"כ צלו שהוא ואתחנן, קום שהוא אתה נצבים, ואח"כ תקע בר"ה, ועיין בהמנהיג ה' פסח סי' ד' טעם הסימן פקוד ופסח, וכעת מצאתי בסדר פרשיות של ימים טובים והפטרות שלהן שהוצ' לאור הרב המופלג מו"ה חיים מאיר הורוויץ ז"ל מפ"פ בספרו בית נכות ההלכות עפ"י כ"י פארמא קובץ 1089 הובא ג"כ הסימן ומבאר לעולם קורין פרשת צו קודם הפסח וזה הסימן פקד ופסח, לעולם קורין פרשת במדבר סיני קודם העצרת וזה הסימן מנו ועצר, לעולם מתענין תשעה באב קודם פרשת ואתחנן וזה הסימן צום וצלי, לעולם קורין פרשת ואתם נצבים קודם ר"ה וזה הסימן קום ותקע.

[תנד] א) ציצית תרי"ג מצות תלויות בו. וכ"ה בכ"י ב' והלכות ציצית הובא בפרדס סי' ל"ו ול"ז ובשבלי הלקט השלם דף קפ"ט ע"ב עד קצ"א ע"א הובא הלכות ציצית של רבינו שלמה זצ"ל וסדורו של ציצית ובסוף סיים סליקו הלכות ציצית של רש"י ז"ל, והוא הכתוב בספר

לשמה, וכשאתה תולה ציצית בטלית צריך להשים ארבע בתוך שלש בארבע כנפות של טלית, ושיעור אורך הח׳ חוטין כשיעור זרת ולאסור ב׳ פעמים למעלה ולשלש שליש הזרת, ולאסור ג׳ פעמים, והנותר שני שלישי זרת להיות ענף, ולאחר שתולה אין פוסק מראשי חוטין שלהן, (ב) שכך אמרו חכמים תלאן ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן פסול, וכן צריך לעשות יטול הציצית וימדוד במידה כשיעור זרת בינוני, ושליש אצבע אגודל ומעייפו לשנים ומותח כ׳ זרתות בחוט ארוך ומעייפו לב׳ וג׳ ודי, ואחד מאילו ד׳ חוטין, צריך להניחו אורך כדי לשלשל בו ומיד פוסק ראשי החוטין ומניחן במקומן ומעייפן ומטיתין לח׳ חוטין אוסר שנים ומשלשל שליש הציצית ואוסר שלשה ושני שליש ענף. וכן סידורן:

[תנה] (א) **וזהו** סדר מזוזה. (ב) רישי שיטי, שמע, ה׳, הדברים, לבניך, ובשכבך, בין, והיה, מצוה, בכל, יורה, עשב, פן, והשתחויתם, השמים, ואבדתם, ושמתם, אותם, [אותם], בדרך, ובשעריך, אשר, על הארץ. (ג) וצריך למישבק בריש שיטא שיעור תיבה קטנה לוהיה [אם שמוע] (ד) כי היכי דמיתחזי כוותא, וכי מעייל בה בגובתא כווא בוהיה כי היכי דליהווי כווא להדי כווא, (ה) ומדקדק בחסירות ויתירות וזייני, (ו) וסימן דחסירות ויתרות יוד קוף אך דך טטפת שמע מלקוש תירש

הפרדס שם, ובהאורה סי׳ מ״ו הובא ג״כ ה׳ ציצית ומשונה מאשר הובא בפרדס, ואשר הובא לפנינו בסדור הוא ג״כ בסגנון אחר וכן הובא כמו לפנינו גם בס׳ הסדרים ומצאתי כי דבריו בהסדור לקוחים ככתבם וכלשונם מן תשובות דרב נטרונאי גאון ז״ל נדפסים בס׳ תורתן של ראשונים ח״ב שהו״ל הרב ר׳ חיים מאיר הורוויץ צד 21 ועיין גם במח״ו צד 632 עד 638 שהובא בשם רש״י באופן אחר, ועיין בספר תמים דעים סי׳ ל״ט שהביא דברי הגאונים בענין ציצית. ונראה כי היו נוסחאות שונות מה׳ ציצית אשר כתב רש״י ז״ל ובמח״ו ובפרדס הובא באריכות. ב) שכך אמרו חכמים. סוכה י״א ע״ב.

[תנה] א) וזהו סדר מזוזה. הובא ג״כ בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים, והובא בפרדס סי׳ רפ״ה בסדר אחר ובהוספות. ב) רישי שיטי שמע, ה׳, כו׳. ראשי שיטות הם, שמע ישראל, ה׳ אלהיך, הדברים האלה אשר אנכי מצוך, לבניך ודברת בם, ובשכבך ובקומך, בין עיניך, והיה אם שמוע, מצוה אתכם, בכל לבבכם, יורה ומלקוש, עשב בשדך, פן יפתה לבבכם, והשתחויתם להם, השמים ולא יהיה מטר, ואבדתם מהרה, ושמתם את דברי, אותם לאות על ידכם, אותם את בניכם, בדרך ובשכבך, ובשעריך למען ירבו ימיכם, אשר נשבע ה׳, על הארץ. ובפרדס שם בסי׳ רפ״ה וצריכה ליכתב בכ״ב שורות וראשי השורות שמע, ה׳, הדברים כו׳. ועיין גם בהלכות קטנות ה׳ מזוזה סי׳ ג׳ להרא״ש ז״ל. ג) וצריך למישבק בריש שיטא שיעור תיבה קטנה. הוא בפרדס שם קרוב להתחלתו ושם איתא כך: וצריך למישבק בריש שיטה דוהיה אם שמוע כשיעור תיבה קטנה שתי אותיות שהרי צריך לעשות פרשיותיה סתומות, ותני׳ במס׳ סופרים [הוא במס׳ סופרים סוף פ״א] ובירושלמי בפ״ק דמגילה [עיין שם ושם הלשון משונה] איזו היא פרשה פתוחה כל שהניח בראש תיבה כשיעור ג׳ אותיות וסתומה כל שהניח בסוף שיטה ובירושלמי משמע אם היה מניח בראש שיטה הרי זו סתומה אבל רבינו יצחק כתב שהיא פתוחה לדברי הכל לפיכך אין להניח אלא שעור שני אותיות שאין פתוחה פחות משלש. ד) כי היכי דמתחזי כוותא וכי מעייל בה בגובתא כווא בוהיה כי היכי דליהווי כווא להדי כווא. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובסדרים המאמר משובש, ובפרדס שם הגי׳ כי היכי דמתחזי כוותא, פי׳ חלון, וכד מעייל בגובתא, פי׳ קנה לילפא מסיפא דחטי לרישא דחטי ככריכת זה האיגרת בגובתא כוותא. ה) „ומדקדק בחסירות ויתרות וזייני״. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובסדרים, וחסר בפרדס. ו) וסימן דחסירות ויתרות יו״ד קו״ף אך דך. בכ״י ב׳ בטעות וסימן דחסירות ארקו דד, טטפות מזוזות שמע מלקוש תירוש טובה טוט בביתך, ובסדרים חסר זה וכך איתא שם וסימן דחסירות ויתרות טטפות מזוזות שמע מלקוש תירש טב טט בביתך, ובפרדס איתא וסימן דחסירות יתירות וזיונין כך הוא: מאודך ובקומך ידך לטטפת

בו טוב בבתיך (ז) קו זו זו כת׳, (ח) ושבעה אתי במזוזה דשבעה תגי (ט) ש׳ע׳ט׳נ׳ז׳ ג׳ץ׳ (י) בר מן אילין יפתה ובקומך וקשרתם ואספת לטטפת, (יא) וכן כל אות שאינה מקפת גויל מארבע רוחותיה פסולה, (יב) וצריכה שיעור הנחה מלמעלה ומלמטה (יג) כשיעור שתי שורות, פירוש מימין ומשמאל כשיעור שלש אותיות טוט, (יד) ומניחה בחללה של פתח כי הזמנה מימין (טו) ובשפת החיצון, (טז) ומברך ב׳א׳י׳ אל׳ מלך העולם א׳ק׳ב׳ו׳צ׳ לקבוע מזוזה, (יז) ומזוזה שיש בה מחק או תוספת (יח) או (קריעת) [גריעת] האות אינו יוצא בה ידי חובתו, ואינה נכתבת אלא בשני בשבת בשעה חמישית בתחילת חמה, במלאך רפאל הממונה באותה שעה, ונכתבת בחמישי [בשבת] בשעה רביעית במלאך ענאל הממונה על אותה שעה, וכן תפילין וקמיעות הנכתבין באותה השעות מצליחין, (יט) ומניחה בחללה של פתח מימין בשליש העליון ובטפח החיצון, (כ) (ומיהו) [ומהו] שליש העליון אם יש בגובהה של טפח שלש אמות מניחה בתחילת אמה שלישית סמוך לאמה שניה, (כא) (מהן) [מהו] בטפח

מזוות ומלקוש ותירשך יבלה הטבה לטוטפת בביתך ובקומך מזוזות בתראה לאבתיכם. לכן יש לתקן לפנינו בסדור במקום יוד קוף אך דך צ״ל. מאודך ובקומך ידך וכן במקום בו טוב צ״ל יבלה הטבה והכוונה לא תתן את יבולה, וכן מעל הארץ הטובה. ז) קו זו זו כת׳. בכ״י ב׳ קו זוזו כתיב, ובסדרים קו זו זו, והמלה „כתיב״ ליתא, ויש לתקן מזוזות בת׳ (היינו בתראה) ועיין בהלכות קטנות ה׳ מזוזה להרי״ף והרא״ש ז״ל שהביא קדמאה לטטפת, בתרא לטוטפת, ידך חסר, קדמאה מזזות בתראה מזוזות ותירשך חסר וי״ו, הטבה לאבתיכם חסר וי״ו, ועיין בטור סי׳ רפ״ח. ח) ושבעה אתי במזוזה דשבעה תגי. כ״ה גם בכ״י ב׳ ובס׳ הסדרים אבל בפרדס שם ושבעה אותיות דג׳ תגין זיונין דמזוזה ואלו הם שעטנז גץ. ועיין תורתן של ראשונים ח״א צד 53 סי׳ צ״ד מה שהביא בזה בשם רב האי גאון ז״ל. ט) שעטנ״ז ג״ץ. עיין תוס׳ מנחות כ״ט ע״ב ד״ה שעטנז גץ ועיין ברמב״ם ה׳ תפילין פ״ב ה״ח ופ״ה ה״ג ובהג״מ פ״א מה׳ תפילין אות צ׳. י) בר מן אילין יפתה ובקומך וקשרתם ואספת לטטפת. בכ״י ב׳ ובסדרים הגי׳ לטטפת קדמאה ובתראה, ובפרדס הגי׳ בר מן אלו דצריכין ב׳ זיונין ואספת יפתה ובקומך וקשרתם. יא) וכן כל אות שאינה מקפת גויל כו׳. מנחות כ״ט ע״א. יב) וצריכה שיעור הנחה מלמעלה ומלמטה. מנחות ל״ב ע״א. יג) כשיעור שתי שורות פירוש מימין ומשמאל. בכ״י ב׳ כשיעור שתי שורות רכובא דסיפרי פירוש מימין ומשמאל, וכ״ה בסדרים רק מלת „פירוש״ ליתא שם. ובפרדס וצריכה הנחה בין מלמעלה למטה כי חטבא דספרי שיעור ב׳ שורות ומימין אית דאמרי ומשמאל כשיעור טוט שיעור תיבה קטנה של ג׳ אותיות, ונראה שצ״ל כמלא אטבא דסיפרי כמו שהוא במנחות ל״ב ע״א. יד) ומניחה בחללה של פתח. מנחות ל״ב סע״ב ובפרדס איתא כך וצריכה עיבוד לשמה בעור של צבי ואין חוששין לא משום נבילה ולא משום טריפה וצריך להניח בחלל של פתח מימין בשליש העליון ובטפח חיצון, ומה הוא שליש העליון אם יש בגובהה של פתח שלש אמות מניחה בתחלת שלישית סמוך לאמה שנייה, ומהו טפח החיצון, אם יש בעוביו של פתח ד׳ טפחים מניחה בסוף טפח החיצון סמוך לטפח ב׳. טו) ובשפת החיצון. צ״ל ובטפח החיצון. טז) ומברך וכו׳ לקבוע מזוזה. וכ״ה בפרדס שם, אבל בפרדס סי׳ נ׳ הביא וז״ל בהלכות גדולות [הוא ה׳ מזוזה סי׳ כ״ו] אומר הבא לקבוע מזוזה מברך לקבוע, ולא נהירא לי דהא בהדיא מפורש במסכת ברכות ירושלמי [הוא בסוף ברכות] כשהוא קובעה מברך על מצות מזוזה עכ״ל, אבל מברכין לקבוע כמו שהביא בפרדס סי׳ רפ״ה וכמו שהביא הבה״ג ובשאילתות פרשת עקב ובהרי״ף ובהרמב״ם פ״ה ה״ז ובשערי תשובה סי׳ קנ״ז. יז) מזוזה שיש בה מחק. הובא בפרדס בהתחלת סי׳ רפ״ה. יח) או קריעת האות. כ״ה גם בכ״י ב׳, ובסדרים בטעות כריעות, אבל בפרדס נאמר לנכון גריעות אות. יט) ומניחה בחללה של פתח מימין. זה הובא בפרדס במאמר שלאחריו, הבאתיו לעיל בהערה י״ד. כ) ומיהו שליש העליון. תקנתי ומהו, כמו שהובא בפרדס. כא) מהן בטפח צ״ל מהו בטפח.

החיצון, אם יש בגובהו של כותל ד׳ (אמות) [טפחים] מניחה בסוף טפח החיצון סמוך לטפח ב׳, וצריכה להיכתב בכ״ב שורות. (כב) וצריכה מלאכים בסוף שורות הדברים מיכאל, ובסוף שורות ובשכבך גבריאל, ובסוף מצוה [עזריאל], (כג) כשהוא מכניסה גוללה כקנה מראשה לסופה, ואינה נכתבת אלא בגויל מעובד או בעור צבי ואיל, וצריכה עיבוד לשמה ואין חוששין משום נבלות וטרפות:

[תנו] (א) **מצאתי** במסכת סופרים כך היה מנהג טוב בירושלים לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום, בן [אחד עשר] שנה עד עצם היום, בן שתים [עשרה] להשלים, ואחר כך היה מובילו ומקרבו לפני כל זקן וזקן כדי לברכו ולחזקו ולהתפלל עליו שיזכה בתורה ובמעשים טובים, וכל מי שהיה גדול ממנו בעיר היה עומד ממקומו, והיה הולך לפניו, והיה משתחוה לו להתפלל בעדו, ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים ולבן שלם לשמים, ולא היו מביאין בניהם קטנים אחריהם אלא היו מוליכין אותן לבתי כנסיות לזרזן במצוות:

[תנז] (א) **גם** זה מצאתי במסכת סופרים ביום שהושיבו את ר׳ אלעזר בן עזריה בישיבה פתח ואמר אתם נצבים היום כולכם וגו׳ טפכם נשיכם וגרך למה לי אלא אנשים לשמוע, נשים לקבל שכר פסיעות, טף למה בא, כדי ליתן שכר טוב למביאיהם, ומכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבא לבית הכנסת כדי ליתן שכר למביאיהן, והן לקבל שכר טוב:

[תנח] (א) **וזהו** מבראשית רבא (ב) כתיב כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדיך [תהלים פ״ו י׳], הנוד הזה אם יש בו נקב (ג) כחדידה של מחט, כל רוחו יוצא ממנו, והקב״ה ברא באדם [מחילים מחילים] נקבים נקבים הרבה ורוחו משתמרת בתוכו הוי ועושה גדולות, ועל כן קבעו רבותינו באשר יצר רופא כל בשר ומפליא לעשות על שם עושה נפלאות:

כב) וצריכה מלאכים בסוף שורות הדברים מיכאל כו׳. בפרדס הגי׳ וצריכה ז׳ מלאכים בסוף שורות הדברים מיכאל וסימן. ובסוף שורות ובשכבך גבריאל וסימן, ובסוף מצוה עזריאל וסימן ובסוף עשב צדקיאל וב׳ סימנין ובסוף ואבדתם שרפיאל ובסוף אתם רפאל ובסוף ובשעריך ענאל וסימן, ואח״כ נמצא בפרדס שם ובמזוזה שכתב ר׳ יהודה חסיד הי׳ כתוב כו׳. **כג)** כשהוא מכניסה גוללה כקנה. מכאן עד סוף הסימן ליתא בפרדס ועיין מנחות ל״ג ע״ב ובב״מ ק״ב ע״א ובתוס׳ ד״ה בגובתא.

[תנו] א) מצאתי במסכת סופרים. הוא פי״ח ה״ה. והובא במח״ו סי׳ ע״ו צד 48.

[תנז] א) גם זה מצאתי במס׳ סופרים. הוא ג״כ בפי״ח ה״ו והובא ג״כ במח״ו שם.

[תנח] א) וזהו מב״ר. הוא פ״א אות ג׳. ב) כתיב כי גדול אתה כו׳. הובא ג״כ בהאורה ח״ב סי׳ ס״ד ובאיסור והיתר כ״י סי׳ נ״ט ובשבלי הלקט סי׳ ג׳ וכתב מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל כי גדול אתה וכו׳, וזה ליתא בפרדס רק בסידור ובהאורה ובאו״ה, והרב בעל שבלי הלקט כוון להסדור. וגם חכמי התוס׳ ברכות ס׳ ע״ב ד״ה מפליא הביאו את המדרש בקצת שינויים ועיין בפירש״י בגמרא שם שמפרש כעין מה שהובא בכאן. ג) כחדידה של מחט. בב״ר הגי׳ כחוד של מחט. ועיין בערוך ערך חרר הביא כלים פי״ג מ״ה מחט שניטל חרירה וכתב פי׳ מחט יש לה ב׳ ראשים ראש אחד לתפירה שמו חרירה שעושים בה חורים בבגד וראש אחד להכנס בה החוט הוא עוקצה ועיין בערוך השלם שם.

הילכות העומר.

[תנט] (א) **העומר** שהיו ישראל עושין, (ב) היה שיעורו ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה, כמשקל אילו בצים כך משקל העומר, ומשיעור כזה אשה חייבת להפריש חלה. קודם הפסח היו חוקרין בארץ ישראל על העומר, (ג) באיזה מקום ימצא תחילה, (ד) והיו קוצרים בערב הפסח, וממחרת הפסח היו מקריבין אותו לפני הארון מבחוץ, ונוטלו הכהן ומרימו ומוליכו ומביאו והיה טוחנו ועושה ממנו לחם לכהן גדול ואוכלו, ואחרי כן היו החטים החדשין מותרין לקצור ולאכול לכל ישראל, והעומר הזה מן חלק אחד של שדה היו מביאין אותו, אבל בכורים של פירות כל זמן שהיו רואין אותו אחד ואחד מישראל בגנו ובכרמו הענבה והתאינה או כל מיני פירות המבכרת תחילה היה קושר בה סימן בכל אחת ואחת, עד שיהיו מתבשלות אילו שהיה בהם סימן ואחר כך ממלא הטנא ומביאו לכהן ומקריבו לפני הארון מבחוץ, ומרימו ומורידו ומוליכו ומביאו ואוכלו עם כל אנשי ביתו ומותרין כל אחד ואחד בפירותיו:

הילכות עירובין.

[תס] **כתיב** ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת וגו' (שמות ט"ז כ"ט), (א) מלמד שבכל יום ויום המן היה יורד להם לישראל פרודות [פרודות], ובערב שבת היה יורד להם זוגות זוגות: שבו איש תחתיו (שם שם) (ב) אלו ד' אמות, אל יצא איש ממקומו ביום השביעי (שם שם) אילו אלפים אמה של תחום השבת. אלו ד' אמות שאמרו כיצד הילכתן, (ג) שנו חכמים מי שהוציאו גוים או רוח רעה חוץ לתחום שבת נתנה לו תורה שביתת ד' אמות, שבו איש תחתיו, (ד) וכמה תחתיו,

---

[תנט] א) העומר. מצאתי כי כל הסימן מלה במלה לקוח מהלכות קצובות דרב יהודאי גאון ז"ל ונדפסו בס' תורתן של ראשונים ח"א צד 20 אשר הוציא לאור הר' חיים מאיר הורוויץ ז"ל עפ"י כ"י מאוצר הספרים בפארמא קובץ 1089 וכן הובא ה' העומר במח"ו סי' ק"ה (צד 302). ב) היה שיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה. בפי' רש"י עה"ת (שמות ט"ז ל"ו) הביא וז"ל עשירית האיפה, האיפה שלש סאין, והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים, נמצאת עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות עכ"ל ועיין עירובין פ"ג ע"ב ובתוס' שם ד"ה שבעה. ועיין תשובות הגאונים שערי תשובה סי' מ"ו ותשובת הגאונים ליק סי' צ"ה תשובה לרבינו האי ז"ל ובהערות ותיקונים לתשובת הגאונים (ליק תרכ"ה) העירותי לעיין בטור יו"ד ה' חלה סי' שכ"ד ובב"י שם שכתב וז"ל מה שכתב הטור מ"ג ביצים וחומש ביצה כן הוציא החשבון הרי"ף פרק ערבי פסחים והרי"ף ה' חלה והרמב"ם פ"ו מהלכות בכורים ועיין גם בלקח טוב שמות ט"ז י"ח. ג) באיזה מקום ימצא תחילה. מנחות ס"ד ע"ב. ד) והיו קוצרים בערב הפסח. כ"ה שם בהלכות דר' יהודאי גאון ז"ל והובא במח"ו שם וע"ש בהערת הרש"ה אות ס'.

[תס] א) מלמד שבכל יום ויום המן היה יורד להם לישראל פרודות כו'. הוא בבה"ג ריש ה' עירובין ובתנחומא הקדום בשלח אות כ"ג בכל יום היה יורד פרידה אחת, ובערב שבת שתי פרידות וה' עירובין לקוח כמעט כלו מן בה"ג והרבה דברים שהם שם בלשון ארמי הביא בלשון הקודש, וה' עירובין לא נמצא בכ"י ב'. ב) אלו ד' אמות כו'. עירובין נ"א ע"א ובה"ג שם וכן במכילתא בשלח פרשה ה' שבו איש תחתיו אלו ארבעה אמות, אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה ועיין רש"י עה"ת וביב"ע על התורה. ג) שנו חכמים. משנה עירובין מ"א ע"ב. ד) וכמה תחתיו כו'. עירובין מ"ח ע"א ובה"ג שם.

ארבע אמות, שלש אמות שלו ואותה אחד כדי פישוט ידיו ורגליו, ומכאן שתחום שבת אלפים אמה:

[תסא] (א) **איסי** בן עקיבא אומר מקום מקום, נאמר מקום כאן, ונאמר מקום כאן, נאמר מקום כאן, כגון אל יצא איש ממקומו (שמות ט"ז כ' ט), ונאמר מקום כאן, במגרשי הערים ערי הלוים ושמתי לך מקום (שם כ"א י"ג), מה מקום האמור למעלה אלפים אמה, אף מקום האמור כאן אלפים אמה, ומה נאמר בתחום ערי הלוים ומדותם מחוץ לעיר וגו' (במדבר ל"ה ה'), (ב) ר' עקיבא אומר (ג) אי איפשר לומר אלפים באמה, שכבר נאמר אלף אמה, ולמה נאמר אלפים באמה, אלא אלף אמה מגרש ואלפים תחום שבת. (ד) עד אלפים אמה מותר לילך בשבת חוץ לעיר, יותר מכאן אסור, ומי שהוא הולך יותר מאלפים אמה חוץ לתחום מלקין אותו, (ה) דתני ר' חייא לוקין על עירובי תחומין דבר תורה, (ו) ומי שהיה יושב בעיר אחת בערב שבת והיה רוצה למחר בשבת לילך יותר מאלפים אמה לדבר מצוה, או לילך לשמוע מדרש של תורה, או להקביל פני רבו, או לילך לחבורת מצוה, או לילך לבית האבל, או לבית המשתה בעיר אחרת והילוכו יותר מאלפים אמה כיצד יעשה, ילך בערב שבת ויטול עמו מזון שתי סעודות, (ז) וכמה הוא שיעורו (כעשר) [שמונה עשרה] גרוגרות בינוניות, אפילו עירב ביין או בהומץ עירובו עירוב, (ח) ונוטל את העירוב ומניחו בסוף שני אלפים אמה, ואומר זה עירובי שאבוא מחר לכאן ושביתתי כאן, למחר מותר לו לילך חוץ לעירובו שני אלפים אמה שקנה לו שביתתו במקום עירובו, (ט) ואם יש בין העיירות שלשת אלפים אמה, מניח עירובו בסוף שתי אלפיים וקונה לו שביתה במקום עירובו וחוצה לו אלפיים אמה, (י) ומותר לו לילך בין מלפניו בין מלאחריו מליאות ארבע אמות, (יא) והוא שעירובו קיים, והוא שהניחו במקום שיכול לאכלו, ואם נפלה עליו מפולת או שאבד מבעוד יום אין כאן עירוב, משחשכה הרי זה עירוב:

[תסא] א) איסי בן עקיבא אומר כו'. לא מצאתי המקור ועיין עירובין נ"א ע"א אמר רב חסדא למדנו מקום ממקום. והובא בבה"ג שם והוא בהרחבת לשון מאשר הוא בגמרא כי הביא שם מקום ממקום מנלן כתיב הכא אל יצא איש ממקומו וכתיב התם ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה. ב) ר' עקיבא אומר כו'. סוטה כ"ז ע"ב והובא בבה"ג שם. ג) אי אפשר לומר אלפים באמה שכבר נאמר אלף אמה. יש לתקן כמו שהוא בגמרא שם ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו' (במדבר ל"ה ה'), ומקרא אחר אמר מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב (שם ד') אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים באמה, ואי אפשר לומר אלפים אמה שכבר נאמר אלף אמה הא כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת. וכן הוא בבה"ג שם. ד) עד אלפים אמה מותר לילך בשבת חוץ לעיר. זה הוא בבה"ג שם בלשון ארמי ועד שני אלפים אמה שרי לסגוי בשבתא אבראי, טפי מהכי לא, ומאן דמסגי טפי משני אלפים אמה בשבת מלקינן ליה. ה) דתני ר' חייא. עירובין י"ז ע"ב והובא בבה"ג שם. ו) ומי שהיה יושב בעיר אחת בע"ש כו'. הוא בבה"ג בלשון ארמי המתחיל ובשבתא שרי למירהט לפירקא בתוך התחום. ז) וכמה הוא שיעורו כעשר גרוגרות. תקנתי שמונה עשרה כמו שהוא בבה"ג. ח) ונוטל את העירוב כו'. בה"ג שם ברחבה קצת. ט) ואם יש בין העיירות שלשת אלפים אמה. עירובין ס' ע"ב והובא בבה"ג שם. י) ומותר לו לילך בין מלפניו בין מלאחריו מליאות ארבע אמות. צ"ל כמו שהוא בבה"ג שם ומותר לו לילך בין מלפניו בין מלאחריו ארבעת אלפים אמה, ובבה"ג הוצאת הרב הילדעסהיימער ומותר לילך בין מלפניו בין מאחריו מלואת ארבעת אלפים אמה וכ"ה בכי"ב. יא) והוא שעירובו קיים כו'. הוא לשון הבה"ג.

[תסב] (א) **וכן** בעירובי חצירות ובשיתופי מבואות אם קדש עליהם היום ואחר כך נשרפו או שאבדו עירובו עירוב, ומותרין לטלטל ולהלך, ובתים שהן יוצאין חוץ לעיר מותרין לטלטל בכל העיר כולה, (ב) והוא שעירבו מן העיר בין בעירו בין בפת בין בשיתופי תחומין:

[תסג] (א) **ומי** ששבת בעיר בין גדולה בין קטנה, מהלך את חוצה לה אלפים אמה, (ב) וכן מי שהוא משלח את עירובו למקום אחר רחוק, הותר לו לילך עד עירובו וחוצה לו אלפים אמה, ובלבד שלא יניח עירובו בסוף אלפים אמה של עיר:

[תסד] (א) **וכן** מי ששבת במקום אחד ואינו יודע אם קרוב לעיר, ודעתו על שביתתו, ולמחר ראה שהיא עיר, הרי הוא כבני העיר, וכל מקום ששנינו בעירובין הלכה כאותו ר' זירא בשם ר' יונתן, ובתענית ציבור נהגו הלכה כר' מאיר:

[תסה] **ואם** עירב לבני עירו מעצמו בין בעירובי חצירות בין בעירובי תחומין צריך לזכותו על ידי אחר, (א) ואלפים אמה שאמרו חוץ לעיר וחוץ לעיבורה, איזה עיבורה בית חיצון, וכמה היא עיבורה של העיר שבעים אמה ושיריים, (ב) כמה ששנינו וכן שלשה כמשולשין אם יש [בין] שנים החיצונים מאה וארבעים ואחת ושליש, עשה אמצעי [את] שלשתן להיות אחד, (ג) והוא שהיה לכל אחד ואחד שבעים אמה ושיריים, כמה ששנינו, (ד) ומניין עיבורי העיר כעיר, שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו (יהושע ה' י"ג), וכי ביריחו היה, והכתיב ויריחו סוגרת ומסגרת (שם ו' א'), אלא מלמד שבעיבורה של עיר היה עומד, ועיבורה של עיר כעיר, ומהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה בלא עירוב תחומין, (ה) דאמר ליה רב חסדא (למר) [למרי] בריה דרב הונה בריה דר' ירמיה [בר אבא] (ו) אמרי אתיתון למיצלייא מבי

[תסב] א) וכן בעירובי חצירות ובשיתופי מבואות. בבה"ג שם הגי' וכן בעירובי תחומין וכן בעירובי חצירות כיון שקדש עליהם היום אם אבדו מותרין. ב) והוא שעירבו מן העיר וכו'. בכי"ב והוא שעירובו קיים בין הערבים.

[תסג] א) ומי ששבת בעיר כו'. בבה"ג שם היה בעיר גדולה ונתן עירובו בעיר קטנה בעיר קטנה ונתן עירובו בעיר גדולה מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה. ב) וכן מי שהוא משלח את עירובו כו'. בבה"ג וכן מאן דמשדר עירובא לדוכתא שרי ליה לסגויי לקמיה אלפים אמה, והני אלפים אמה דקאמרינן לבר ממתא.

[תסד] א) וכן מי ששבת במקום אחד כו'. הוא דברי הבה"ג והוא שם בלשון ארמי והיכא דשבת באורחא ולא ידע דמקרבא מתא ודעתיה על היכא דשבת, ולמחר חזא דמקרבא מתא, שרי ליה למיעל והוי כבני מתא.

[תסה] א) ואלפים אמה שאמרו חוץ לעיר וחוץ לעיבורה כו'. הוא לקוח מן בה"ג ושם הוא בלשון ארמי והני אלפים אמה דקאמרינן לבר ממתא ועיבורה, ומאי ניהו עיבורה, ביתא בתראה, וכמה הוא עיבורא דמתא שבעים אמה ושיריים. ב) כמה ששנינו וכן שלשה כמשולשין. צ"ל וכן שלשה כפרים המשולשין. משנה עירובין נ"ז ע"א והובא בבה"ג שם. ג) והוא שהיה לכל אחד ואחד כו'. בבה"ג שם דהוה ליה לכל אחד ואחד שבעים אמה ושירים דילפינן מחצר המשכן. ד) ומניין עיבורי העיר כעיר. בבה"ג ומנלן דעיבורא דמתא כמתא דמי ובהדי העיר מיחשב והוא בנדרים נ"ו ע"ב והובא בשאילתות בשלח סי' מ"ח. ה) דאמר ליה רב חסדא כו'. עירובין כ"א ע"א והובא בבה"ג שם. ו) אמרי אתיתון למיצלייא מבי כנישתא לבי כנישתא לבי דניאל. צ"ל אמרי אתיתו מברנש לבי כנישתא דדניאל כמו שהוא בגמרא שם ופירש"י שמעתי שאומרים עליכם שאתם באים מברניש לבי כנישתא דדניאל בשבת מקום היה בבבל ששם היה מתפלל דניאל, דכתיב וכוין פתיחן ליה בעיליתיה.

כנישתא לבי כנישתא לבי דניאל תלתי פרסי [אמאי] אתון סמכין על בורגנין, (הכי) [הא] אמר אבא דאבוה בשם רב [(ז) אין בורגנין בבבל נפיק ואחוי ליה הני (ח) מתוותא דמבלען] (ט) שבעים אמה ושיריים. (י) ומדידת אלפים אמה שאמרו בקדירת הרים ובבליעת גיאיות וגדרות, (יא) אע״פ שהן מתבלעין במדידה, רואין אותן כאילו הן מישור. (יב) ואסור לטלטל בהן בשבת לכל דבר הרי הן כרשות הרבים, ואין מטלטלין ד׳ אמות ברשות הרבים, שנאמר ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו׳ (שמות ל״ו ו׳) מעשות לא נאמר אלא מהביא, (יג) מיכן שאין מביאין דרך רשות הרבים, שדרך המלך אין רשות לאדם לטלטל בו ארבע אמות בלא עירוב, אפילו בין ממבוי למבוי בין מן מבוי לחצר בין מן חצר למבוי בין מן בית לבית בין מן חצר לחצר אפילו במבוי אסור לטלטל ארבע, אלא אם כן עירבו, שנאמר לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמי׳ י״ז כ״ב), (יד) וצריכה העיר לעשות לה עירוב בחבלים או בצורת הפתח, (טו) ומבוי שרחב ד׳ אמות דיו (לחי) [בלחי], (טז) וצורת הפתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן, (יז) קורה שעל המבוי הרי הוא כחבל לחי פצימה, (יח) ואם יש לעיר חומה מוקפת לה, או מקיפין לה נהרות נהרותא, (יט) או בנויה על תל גבוה עשרה טפחים הרי זה עירובה, (כ) ואינה צריכה חבלים אלא מערבין בפנים בפת, ומטלטלין בכולם בזמן שכולם ישראלים, ואם יש גוים אסור, ואם קנו רשותם מותר, (כא) וכיצד מערבין בפת, גובין אצל בית ובית ככר אחד מכל

ז) [אין בורגנין כו׳. הוספתי כמו שהוא בגמרא ובבה״ג. ח) מתוותא. עיין ברש״י ובתוס׳ שם. ט) שבעים אמה. בגמרא בשבעים אמה. י) ומדידת אלפים אמה כו׳. בה״ג שם ושאילתות בשלח סי׳ מ״ח. יא) „אע״פ שהן מתבלעין במדידה“. זה ליתא בשאילתות ובבה״ג. יב) ואסור לטלטל בהן בשבת לכל דבר הרי הן כרשות הרבים. בבה״ג הגי׳ ואסור לטלטולי מידי בשבתא ארבעה גרמידי ברשות הרבים שנאמר ויצו משה וגו׳ ועיין שבת צ״ו ע״ב. יג) מיכן שאין מביאין דרך רשות הרבים כו׳. בבה״ג הגי׳ כך: מלמד שהיו מביאין דרך רשות הרבים, ולא מִיבעיא רשות הרבים דאורח מלכא היא ואסור לטלטולי בגווה ארבע אמות היכא דליכא עירוב, אלא אפילו בין ממבוי למבוי, ובין מן מבוי לחצר ובין מן חצר לבית ובין מן בית לבית ובין מן בית לחצר אסור לטלטולי, ואפילו מבוי גופו אסור לטלטולי ביה בארבע אמות אלא עם כן ערבו שנאמר לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת, וכן יש לתקן לפנינו. יד) וצריכה העיר לעשות לה עירוב בחבלים או בצורת הפתח. הוא ג״כ בבה״ג שם וצריכא מתא למיעבד לה עירוב הדר הודראנה בחבלים או בצורת הפתח. טו) ומבוי שרחב ד׳ אמות. יש לתקן כמו שהוא בבה״ג עשר אמות וז״ל הבה״ג ומבוי דפתי פתחיה עשר אמות סגי ליה בלחי או קורה ואי פתי טפי מעשר אמות בעי צורת הפתח או חבלים ואי אית ביה פורטאתא בשורא דמתא כל פורטאתא דבצירה מעשר אמות שריא בלא צורת הפתח ובלא חבלים, טפי מעשר אמות צריכה צורת פתח או חבלים. טז) וצורת הפתח שאמרו. הוא בבה״ג שם. יז) קורה שעל המבוי הרי הוא כחבל לחי פצימה. בבה״ג שם קורה דשריא עילוי מבוי הרי היא כחבל לחיים היינו פצימא. יח) ואם יש לעיר חומה מוקפת לה, או מקיפין לה נהרות נהרותא. בבה״ג הגי׳ כך: ואי אית לה למתא שורא א״נ הויין לה נהרואתא. ובה״ג הוצאת הרב הילדעסהיימער הגי׳ א״נ הדרין לה נהרוואתא, והעיר שם הרב הנ״ל גי׳ הכ״י נכונה יותר מהנדפס, וכן הועתק באו״ז ח״א סי׳ קס״ד. וכאשר הובא לפנינו בסדור הי׳ הגי׳ נהרות נהרותא. יט) או בנויה על תל גבוה. בבה״ג אי נמי יתבא על תילא דמידליא. כ) ואינה צריכה חבלים אלא מערבין בפנים בפת. בבה״ג גי׳ אחרת ולא צריכא אלא ערובי חצרות ואע״ג דתלו לה ערובא למתא כולה צריכין אינשי דמתא לערב בפת. כא) וכיצד מערבין בפת. בבה״ג שם והיכי עבדי, גבו מכל ביתא דאית בה בההיא מתא חדא חדא ריפתא ומחתין ליה לההוא ערובא בבית שיש בו

אנשי העיר ונותנין לאותו בית העירוב בבית שיש בו ארבע אמות להניח בו את העירוב, (כב) כדתניא בית שאין בו ד' על ד' אמות פטור מן המעקה ומן המזוזה, ואין עושין עיבור לעיר, ואין נותנין לו ארבע אמות לפנים פתחו, ואינו טובל למעשרות, ואין מערבין בו, ואין משתתפין, ואין מניחין בו עירוב, ואין צמות ביובל, ואינו מטמא בנגעים. ואין הבעלים חוזרין עליו ממערכי המלחמה, למה שאינו ראוי לדירה [וכל מי שאינו ראוי לדירה] אין מערבין בו, ואין משתתפין בו, ואין מניחין בו את העירוב, ולא את השיתוף, ועוד אם יש בה גוים צריכים לקנות רשות מן הגוים שיש בה, בשביל שתהיה כולה ברשות ישראל, ואחר כך מערבין ומותרין לטלטל בכולה, (כג) ששנו חכמים אין עירוב מועיל במקום גוי, ואין ביטול רשות מועיל במקום גוי, עד שישכיר, ואם שבת ישראל בפונדקי של גוי, או בחצירו של גוי בערב שבת, צריך לשכור רשותו של גוי בפרוטה, או במעט פילפל, ומותר לו לצאת ולבא ולטלטל בלא עירוב, ואם החצר ברשות שני גוים או יותר, קנה מהן מכולן מותר לטלטל, גם לצאת מלפנים מכל צד, ואם שכח ולא קנה מן הגוי אסור לטלטל, אבל לצאת יוצא אלפים אמה, אפילו בשבת עצמו קונה רשות מן הגוי בפילפל או במאכל או מן דבר אחר, חוץ מן הכספים והפרוטות שאסור ליתן לגוי בשבת, אפילו שאמר הגוי רשותי קנויה לך, רשותי מבוטלת לך, לא קנה רשות עד שישכור ממנו, (כד) דתני' משומד המשמר שבתו בשוק [הרי הוא כישראל ומבטל רשות, ושאינו משמר שבתו בשוק] הרי הוא כגוי לכל דבר, ואינו מבטל רשותו לישראל עד שישכור מן הגוי, (כה) ושכירות מן הגוי אפילו בפחות משוה פרוטה, (כו) וכן שלח ר' יצחק בר' יעקב בר גיורי בשם ר' יוחנן הוו יודעין ששוכרין מן הגוי ואפילו בפחות משוה פרוטה, (כז) [וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן] בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה (כח) ולא ניתן להשבון, (כט) ואם לא מכר הגוי רשותו, ילך אחד מבני המבוי וישאל מן הגוי מקום אחד או זוית אחד, ונעשה כאילו הוא שמשו, או כאילו הוא שכירו ולקיטו ויבאו בני המבוי וישכרו רשותו מאותו ומותרין לטלטל, (ל) דאמר רב יהודה בשם שמואל אפילו שכירו אפילו לקיטו (לא) נותן עירובו על ידו, (לב) ריש לקיש ותלמידי דר' חנינא אתו בפונדק אחד, (לג) שלא היו בו בעלים, והיה שם שכירו, אמרו מהו לשכור ממנו בשבת,

---

ארבע על ארבע אמות, אבל לית ביה ארבע אמות על ארבע אמות לא. **כב)** כדתניא בית שאין בו ד' על ד'. סוכה ג' ע"א והובא בבה"ג שם אבל משונה הנוסחא בסדור ממה שהוא בגמרא ובבה"ג. **כג)** ששנו חכמים אין עירוב מועיל במקום גוי. עירובין ס"ב ע"א והובא בבה"ג שם. **כד)** דתני' משומד המשמר שבתו. הובא בבה"ג ותקנתי בפנים אשר נשמט בטעות ועיין עירובין ס"ט ע"ב. **כה)** ושכירות מן הגוי אפילו בפחות משוה פרוטה. בה"ג שם ורשום „פסק". **כו)** וכן שלח ר' יצחק בר' יעקב. עירובין ס"ב ע"א והובא בבה"ג שם. **כז)** [ואמר ר' חייא בר אבא בש"ר יוחנן]. הוספתי כמו שהוא בגמרא שם ובבה"ג. **כח)** ולא ניתן להשבון. עיין בפירש"י בגמרא ובתוס' שם. **כט)** ואם לא מכר הגוי רשותו. בה"ג שם ורשם „פסק" והיכא דלא מוגרי גויים רשותייהו ניזול חד מבני מבוי ונשאל מן ההוא גוי דוכתא ולתנח ביה מידי דהוה ליה באגיריה דגוי ובלקיטיה דניתו בני מבוי וניגרו מההוא ישראל ושפיר דמי. **ל)** דאמר רב יהודה בשם שמואל. עירובין ס"ה ע"ב והובא בבה"ג שם. **לא)** נותן עירובו על ידו. צ"ל נותן עירובו ודיו כמו שהוא בבה"ג. **לב)** ריש לקיש ותלמידי דר' חנינא. עירובין ס"ה ע"ב והובא בבה"ג שם. **לג)** שלא היו בו בעלים והיה שם שכירו. בגמרא ובבה"ג ולא הוה שוכר והוה משכיר ע"ש בפירש"י ובתוס'.

אמר להם נשכור, וכשנגיע אצל רבותינו שבדרום נשאל אותן, ושאילו לר׳ אפס דרומה, אמר להם יפה עשיתם ששכרתם, (לד) ר׳ חמא בר ר׳ יוסף ור׳ חייא בר׳ אבא ור׳ יוסף אתו בפונדוק אחד, שלא היו בעליו שם, ובאו בעליו בשבת, אמרו מהו לשכור ממנו בשבת, מה אנ׳ אומרים שוכר כמערב הוא, מה מערב מבעוד יום הוי עירוב, משחשיכה אינו עירוב, אף השוכר, או דילמא השוכר אפילו בשבת מותר לשכור, (לה) אמר להם ר׳ חמא בר׳ יוסף נשכור, ור׳ אסי אמר לא נשכור, אמר ר׳ חייא בר אבא נסמוך על דברי הזקן ונשכור, באו ושאלו את ר׳ יוחנן אמר להם יפה עשיתם ששכרתם:

[תסו] (א) **וחצר** של איש אחד ויש בה בתים הרבה, ויש לו בנים ובני בנים שרויין באותן הבתים, וכולן אוכלין פיתן כל אחד משלחנו של בעל הבית, מותר לטלטל בכל אותן [הבתים] מאיש לחבירו בלא עירוב, אבל אם הם מתפרדין איש איש על עצמו ושלחנו, ואפילו פחות מד׳ אמות מבית לבית אסור לטלטל בלא עירוב, ובעירוב מותרין, ואם היו חצירות פתוחות זו לזו במבוי שאינו מפולש סתום מצד אחד ופתוח מצד אחד, צריכין לפתח המבוי לחי או קורה כשהוא עשר אמות וקומת הלחי י׳ טפחים, ואם הוא רחב מעשר אמות צריך צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהם ומותר בעירוב:

[תסז] **עירוב** בין חצירות למבוי משתתפין כולן ומותרין לטלטל בכל המבוי, ואם היה מפולש והדרך ברשות הרבים מפסקת מן המבואות, יעשה צורת הפתח משני צדדיה בקנים או בחבלים, ומותרין כל בני מבואות שבתוך אותן הפתחים של קנים לטלטל איש בחבירו בעירוב, וכן כל המדינה כולה ימעט בקנים או בחבלים, ועושה כמין צורת הפתח, ומותרין בעירוב כגון דקאמר[ינן] רבא היה מערב אכולא מתא בעירוב אחד: ואם יש בין בית לבית חלון שהוא גבוה יותר מי׳ טפחים, מותרין לטלטל, ואין צריכין עירוב, פחות מעשרה צריכין עירוב:

[תסח] (א) **איזהו** עירוב ואיזהו שיתוף, (ב) תני מערבין לחצירות בפת, ואם רצו לערב ביין אין מערבין, ומשתתפין במבוי ביין, ואם רצו להשתתף בפת משתתפין, ומערבין כדי שלא תשתכח תורת עירוב מן התינוקות, ויאמרו אבותינו לא עירבו, דברי ר׳ מאיר, וחכמים אומרים מערבין ומשתתפין, (ג) [אמר] רב יהודה אמר [רב] הלכה כר׳ מאיר, [ורב הונא אמר] מנהג אבותינו כר׳ מאיר, ור׳ יוחנן אמר נהגו העם כולם כר׳ מאיר, (ד) ורב שמואל אמר בית שמניחין בו את העירוב (ה) אין גובין בו את הפת, (ו) ואמר רב יהודה בשם ר׳ (חברת) [חבית] של

לד) ר׳ חמא בר ר׳ יוסף ור׳ חייא בר׳ אבא ור׳ יוסף. בגמרא שם רבי חנינא בר יוסף ור׳ חייא בר אבא ורבי אסי ובבה״ג ר׳ חמא בר יוסף ור׳ חייא בר אבא ורבי אסי. לה) אמר להם ר׳ חמא בר יוסף. בגמרא ר׳ חנינא בר יוסף ובבה״ג הובא אמר להו ר׳ חייא בר אבא.

[תסו] א) וחצר של איש אחד ויש בה בתים הרבה. עיין בבה״ג ואי חצר כולה דחד גברא היא ואית ליה בני א״נ כמה אינשי דסמיכי עליה כו׳.

[תסח] א) איזהו עירוב ואיזהו שיתוף. בה״ג שם. ב) תני מערבין לחצירות בפת. עירובין ע״א ע״ב והובא בבה״ג שם. ג) [אמר] ר׳ יהודה אמר [רב]. עירובין ע״א ע״ב והובא בבה״ג. ד) ורב שמואל אמר. עירובין מ״ט ע״א והובא בבה״ג. ה) אין גובין בו את הפת. בגמרא ובבה״ג אין צריך ליתן את הפת. ו) ואמר רב יהודה בשם רבי. עירובין ע״ט ע״ב ובבה״ג שם, והמלות „בשם רבי״ ליתא שם.

שיתוף מבואות צריכה שתהא גבוהה מן הקרקע טפח, (ז) ואם חלקו עירובן בשתי מקומות אינו עירוב, (ח) דאמר רב יהודה בשם (ר') [שמואל] החולק את עירובו ונותנו בשני כלים אינו עירוב, ולמה עירוב שמו שמעורב ולא חלוק, (ט) ולא אמרו אלא בשני בתים, אבל בשני כלים בבית אחד מותר, ועירובו עירוב, (י) ובזמן שאחד מערב לכל בני המבוי או לכל בני החצר או משלו נוטל פת ומערב על ידי כולן צריך לזכות על ידי בנו גדול, או על ידי בתו בוגרת, או על ידי אחר [וא"ל] הא לך זכה בזה העירוב לכל בני המבוי, או לכל בני העיר, או לכל בני החצר, ואין צריך להודיעו:

[תסט] (א) **מי שהוא יושב** בספינה אינו צריך לשכור רשות מבעל ספינה, שכיון ששכר ממנו מבעוד יום לרכוב עליה אינו צריך לשכור רשות, ומי שהוא בשיירה מערב שבת מקדים וקונה לו שביתה במקום, ואע"פ שלא באו גמלים אלא בשבת מותר: (ב) ומי שהוא בשיירה והלך הגוי למלאות מים בשבת לצורך עצמו אפילו מחוץ לתחום, מותר לשתות ממנו ישראל, שלא מילאו הגוי אלא לצורך עצמו וחביריו, (ג) כמו ששנינו מילא הגוי להשקות את בהמתו מים משקה אחריו ישראל:

[תע] (א) **ואסור לישראל** ליטול אבנים מרשות הרבים לבית הכסא לקנח בהם, ואם היה במקום כרמלית מטלטל בארבע אמות:

[תעא] (א) **תניא גוים** שצרו על העיירות של ישראל בשבת ליטול מהם תבן או מאכל אין יוצאין עליהם [ב]כלי זיין, אלא א"כ באו על עיסקי נפשות, באו לעיירות הסמוכות לספר אפילו לא באו ליטול מהם אלא תבן או עצים, יוצאין עליהם בזיין, ומחזירין את הזיין למקומו:

[תעב] (א) **וזה משפט העירוב ועשייתו.** אם רוצה [לעשות עירוב] בערב פסח לכל השנה, יטול החכם מכל בית מלא יד קמח, וילוש ויאפה עוגה

ז) ואם חלקו עירובן בשתי מקומות אינו עירוב. הם דברי הבה"ג והיכא דפלגיה לעירובא ואחתיה בתרין מאני לא הוי עירוב. ח) דאמר ר' יהודה בשם (ר') [שמואל]. עירובין מ"ט ע"א והובא בבה"ג. ט) ולא אמרו אלא בשני בתים. בה"ג שם ועיין הגה"מ פ"א מה' עירוב אות ז' שהשיג על הבה"ג. י) ובזמן שאחד מערב לכל בני המבוי כו'. בה"ג שם.

[תסט] א) מי שהוא יושב בספינה בשבת. בה"ג שם ומאן דאיתיה בספינתא בשבתא כו'. ב) ומי שהוא בשיירה והלך הגוי למלאות מים בשבת. בבה"ג איתא כך ומאן דאיתיה בדשתא בשבתא ומשדר ליה לגוי לאתויי ליה מיא אי איכא התם חד ארמא אע"ג דאיתי מיא מחוץ לתחום שפיר דמי ואי ליכא ארמא ואיכא תרתין שיירתא דישראל מחלפי להדדי ושפיר דמי. ובבה"ג הוצאת הר"ע הילדעסהיימער ז"ל (צד 131) הגי' ומאן דאיתיה בשירתא והעיר שם הרב הנ"ל בנדפס בדשתא ואין לו מובן ובאמת מסוף דברי בה"ג גם בנדפס נראה דמשיירא מיירי עכ"ל. ונראה מהסדור שלפנינו שגם לפניו היתה הגי' בשיירא. וראיתי בערוך השלם ערך דשתא שהביא את הבה"ג וכתב דשתא פי' בלשון פרסי שדה. ג) כמו ששנינו כו'. זה לא הובא בבה"ג.

[תע] א) ואסור לישראל ליטול אבנים מרשות הרבים לבית הכסא לקנח בהם. בבה"ג הובא ואסור למשקל אבנים של בית הכסא מרשות הרבים בשבת אבל בכרמלית שרי. ועיין שבת דף פ"א ע"א.

[תעא] א) תניא גוים שצרו על העיירות של ישראל כו'. עי' עירובין מ"ה ע"א.

[תעב] א) וזה משפט העירוב ועשייתו כו'. הובא במח"ו סי' רפ"ג צד 249.

[אחת] או שתים עוגות, ויעשה אותן קשות ביותר שלא ירקבו, ושיהיו שמורות, שכל זמן שהעוגות קיימות ושמורות מותר לטלטל, (ב) ואם נאבד או נרקב או נשרף אסור לטלטל, עד שיעשה עירוב אחר בערב שבת, ואם מערב מקמח שלו על כולם (ג) צריך להודיעם, ועירוב שלו קיים, וכשמניח עירוב בתיבה או במקום משומר אומר ב'א'י' א'מ'ה' א'ק'ב'ו'צ' על מצות עירוב, בזה עירוב יהא מותר לנו ולכל הדרים בחצירות אילו להוציא ולהכנים מבית זה לבית זה, ומחצר זה לחצר זה, בכל שבתות של כל השנה, וכן לשיתופי מבוי, ויניח העירוב בבית שבחצר (ד) שיהא ד' על ד' אמות:

סדר שבתות כך הוא.

[תעג] (א) **תנו** רבנן לא יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה, כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה, דברי ר' יהודה, (ב) ר' יוסי [אומר אוכל והולך עד שתחשך, ואפילו ר' יוסי] לא קאמר אלא דאתחיל, אבל לאתחולי לכתחילה לא, (ג) והמדליק נר לשבת צריך לברך, ב'א'י' א'מ'ה' א'ק'ב'ו'צ' להדליק נר של שבת, ומה טעם כיון דחובה היא (ד) שכך אמרו המדליק נר של שבת חובה היא, (ה) ואסמכוה רבנן אקרא וידעת כי שלום אהלך (איוב ה' כ״ד), הילכך חייב אדם לברך, ואם תאמר היכן מצינו דחייב מדרב אויא דאמר מלא תסור (דברים י״ז י״א), (ו) ורב נחמן בר יצחק אמר משאל אביך ויגדך (שם ל״ב ז'):

[תעד] (א) **ובלילי שבתות** מקדימין ומתפללין, (ב) שכך אמרו עיולי יומא כמה דאיפשר מקדימין ליה, אפוקי יומא כמה דאיפשר מאחרינן ליה, (ג) כי היכי דלא ליהוי כי (טובא) [טינא], (ד) דאמר ר' יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריה

ב) ואם נאבד. במח״ו ואם נאכל או נאבד. ג) צריך להודיעם. במח״ו אבל צריך להודיעם, בואו סמכו על עירוב שעשיתי לכם. ד) שיהא ד' על ד' אמות. סוכה ג' ע״א.

[תעג] א) ת״ר לא יאכל אדם כו'. פסחים צ״ט ע״ב והובא במח״ו סי' ק״ב (צד 80) וכן נמצא זה גם בכ״י ב' למעלה אחר פטום הקטרת (בהעתקה שלי צד 56). ב) ר' יוסי אומר כו'. הוספתי והשמיט המעתיק מן ר' יוסי עד ר' יוסי. ג) והמדליק נר לשבת צריך לברך כו'. עיין תוס' שבת כ״ה ע״ב ד״ה חובה, והביאו בשם רב עמרם המדליק נר בשבת מברך וכן הביא ר״ת את הרע״ג בס' הישר סי' תרכ״ב ועיין ברא״ש שבת פ״ב סי' י״ח, ודברי רב עמרם הם בסדור שלו דף כ״ד ע״ב ועיין שערי תשובה סי' צ״א ותשובות הגאונים ליק סי' פ״ב ובהערות שלי לתשובות הגאונים צד 22 העירותי: באור זרוע ה' ע״ש סי' י״א הביא שרבינו משולם ז״ל היה אומר שאין לברך להדליק נר של שבת וע״ש שהביא מה שהשיב עליו ר״ת ז״ל והביא ג״כ מירושלמי שמפורש שמברך להדליק נר לכבוד שבת, ואין זכר מזה בירושלמי וגם המרדכי שבת פ״ב והגמי״י ה' שבת פ״ה סי' א' הביאו הירושלמי כמו שמצאו מובא באו״ז. ד) שכך אמרו. שבת כ״ה ע״ב. ה) ואסמכוה רבנן אקרא. שבת ל״ד ע״א. ו) ורב נחמן בר יצחק אמר. שם כ״ג ע״א איתא ר' נחמיה אמר, ובסדור רע״ג שם הובא רב אמר.

[תעד] א) ובלילי שבתות כו'. הוא בסדור רע״ג דף כ״ה. ב) שכך אמרו. ברכות נ״ב ע״א. ג) כי היכי דלא להוי כי טובא. תקנתי כי טינא כמו שהוא בסדור רע״ג שם ובגמרא ברכות שם הגי' דלא להוי עלן כמשוי. ובכ״י ב' המאמר נלקה בחסר וכך איתא שם ובלילי שבתות מקדימין ומתפללין, ובמוצאי שבת מאחרין דאמר ר' יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריה וממוצאי שבת בציפורי ומתפללין תפילת המנחה שמונה עשרה ברכות כימות החול יתגדל תתקבל ברכו. ד) דאמר ר' יוסי. הוא בגמרא שבת קי״ח ע״ב והובא בסדור רע״ג.

ובמוצאי שבת בציפורי, (ה) וכן עושין וכן מנהג: ומתפללין תפלת המנחה שמונה עשרה כמו בחול, יתגדל תתקבל ברכו:

[תעה] **בשבתות** וימים טובים אין אומרים למעריב והוא רחום ואין אומרים ברוך ה׳ לעולם, ואין אומרים יראו עינינו, (א) ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון בלילי שבתות בברכות אחרונות שבקריאת שמע אם אומרים ברוך ה׳ לעולם כשאר ימות החול, או אומרים ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת, ושדר להו הכי, הברכה זו [אינה] מדברי חכמים כל עיקר, שהרי ברכה חמישית היא, (ב) שכך שנינו בערב שבת מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, כמו המעריב ערבים ואוהב עמו ישראל לפניה, גאל ישראל ושומר עמו ישראל לאחריה, ותו לא, וכיון דהילכתא כמאן דאמר תפלת ערבית רשות, אתו בתראי ותקינו בתר שומר עמו ישראל למימר פסוקי דאית ביה שבחות ושמירות, וכיון דאמרי פסוקים תקינו רבנן בתרייהו ברכה זו בחול אבל שבת שכיחי מזיקין [משום דצריכי] למיעל לבתיהון מקמי דליחשך, מפני סכנת שעירים, אי נמי מקמי איעקורי שרגא, (ג) לכך סילקוה והעמידוה אדתנן בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, (ד) וכן מנהג בישיבה שלנו, ובבית רבנו שבבבל, (ה) והכי אמר מר רב שלום גאון בלילי שבתות ובלילי ימים טובים במעריב אומר שומר עמו ישראל לעד, בישיבה ובבית רבינו אין מנהג אלא [תחת שומר עמו ישראל] חותמין פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים. נהגו העם לומר פורס סוכת שלום במקום שאומרים בחול שומר עמו ישראל לעד:

[תעו] (א) **מצאתי** כתוב משל [לשני] בני אדם שהיו להם שני עבדים האחד משמר עדרו ויושב לו מנגד, והאחד בנה לו דיר ונעל בפני עדרו כראוי, זה שלא נעל לפניהם בא זאב וטרף, ובא ארי ודרס, אבל זה שסיכך ובנה דירו אינו מתיירא [לא מפני הזאב ולא מפני הארי], (ב) כך בחול לפי שאין ישראל עסוקין במצוות, ונזהרין שלא להדליק, הבטיחן הקב״ה שאין להם לירא מפני המזיקין,

---

ה) וכן עושין וכן מנהג. כן סיים שם רע״ג בסדורו כך עושין וכך מנהג.

[תעה] א) ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון כו׳. הובא בסדור רע״ג דף כ״ה ובמח״ו צד 81 ומובא בטור או״ח סי׳ רל״ו וסי׳ רס״ז וכן הובא בפרדס סי׳ ג׳ בקצת שינויים והובא בשבלי הלקט השלם סי׳ ס״ה כלשון הפרדס ועיין בתשובת הגאונים שערי תשובה סי׳ פ׳ לרבינו האי. ב) שכך שנינו. ברכות י״א ע״א. ג) לכך סילקוה והעמידוה אדתנן כו׳. כ״ה בסדור רע״ג שם, והטור בסי׳ רע״ג הביא בשם רע״ג סלקוה לתוספת שהוסיפו על שתים לאחריה ואוקמוה כו׳, ועיין בפרדס שם אריכות דברים. ד) וכן מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שבבבל. הוא לשון רע״ג שם. ה) והכי אמר מר רב שלום גאון. כן הובא בסדור רע״ג שם וכן הובא בשבלי הלקט שם, ובפרדס לפנינו והכי אמר מר רב גאון, צ״ל מר רב שלום גאון.

[תעו] א) מצאתי כתוב משל לשני בני אדם. הובא גם במח״ו שם ולא נודע לי המקור. ב) כך בחול לפי שאין ישראל עסוקין במצות ונזהרין שלא להדליק. כ״ה גם בכ״י ב׳, ובמח״ו צד 81 הלשון באריכות וכך איתא שם: כך בחול כשהולך אדם במבואות המטונפות או לבית הכסא ומתיירא הוא ממזיקין שיש להם רשות לילי רביעיות ולילי שבתות להזיק קורא אחר עמו, או נוטל אבוקה בידו שלא יוזק בהם, ולפיכך צריכין להתפלל ושמור צאתינו, שומר עמו ישראל, אבל שבת אעפ״י שיש להם רשות להזיק, שמירת שבת משמרתו, שבזכות שהן עסוקין במצוה ומשמרין את השבת ונזהרין שלא להדליק ולהבעיר ושלא לעשות בה שום מלאכה אינן צריכין לאבוקה ולא לשום שימור שהבטיחם הקב״ה שאין להם לירא מפני שמסככת עליהן מצות שבת ואין ניזוקין כלל. לכן תראה שיש לתקן לפנינו בסדור כך בחול לפי שאין ישראל עסוקין

שמסככת עליהם מצות שבת, שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת [וגו׳] ברית עולם (שמות ל״א ט״ז), ברית כרותה להם שלא יזוקו שאני משמרם וזאת היא אות שביני וביניכם, שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו׳ ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם (שם שם ט״ז י״ז):

[תעז] **אתה** קדשת, רצה במנוחתנו, חמדת ימים אותו קראת, (א) היכן נקראת שבת חמדת ימים (ב) שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי (בראשית ב׳ ב׳), ואין ויכל אלא לשון חימוד, וגם הוא אומר נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ״ד ג׳), (ג) ויש אומרים לא נקרא חמדת הימים, כלומר נחמד הוא לישראל מכל הימים, אותו קראת זכר למעשה בראשית, אותו קראת קודש, שנאמר ויקדש אותו, (בראשית ב׳ ג׳), והוא זכר למעשה בראשית שעשה בששת ימי המעשה, לכך קידש הקב״ה את יום השביעי, ויש אומרים לא מצינו מקום שנקראת שבת חמדה, אלא ר׳ מאיר שליח ציבור ההגון היה מתקן הדבר כן. ובשביעי רצית בו וקדשתו, חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית, לעשותו חמדה וסגולה לימים קדשתו ורצית בו וזכר למעשה בראשית קראתו, כדכתיב על כן ברך ה׳ וגו׳ (שמות כ׳ י״א), ויברך, ויקדש, כי בו שבת (בראשית ב׳ ג׳), הרי הוא זכרון שביתת בראשית, לכך אומר בכל ברכה וברכה זכר ליציאת מצרים: משל לעבד הנתפס ונידון ביסורין ואמר לו שלטון אם אוציאך לחירות אתה שומע ומאזין לקולי לכל אשר אצוך, אמר לו הן, והוציאו משם, ובכל מקום מזכיר לו כדי שיעשה חפצו, כך הקב״ה גאל את ישראל ממצרים, ועל רוב המצוות אומר להם אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים (ויקרא י״ט ל״ו; כ״ה ל״ח; כ״ו י״ג; במדבר ט״ו מ״א), לכך אנו מזכירין ברוב תפלות אשר הוציאנו ממצרים לקיים מצותיו:

במצות ומתייראין מן המזיקין לפיכך צריכין להתפלל ושמור צאתינו, שומר עמו ישראל, אבל בשבת שהן עסוקין במצוה ונזהרין שלא להדליק כו׳.

[תעז] א) היכן נקראת שבת חמדת ימים. הובא בפרדס סי׳ ג׳ (דף ח׳ ע״ב) ובשבלי הלקט השלם סי׳ ע״ו, והובא בב״י סי׳ רפ״א בשם שבלי הלקט, והתחלת המאמר הובא בהאורה ח״ב סי׳ ס״ג ובאיסור והיתר כ״י סי׳ נ״ט, והובא במח״ו צד 82 וגם באבודרהם. ב) שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי. במח״ו נוסף ומתרגם בירושלמי וחמיד. ג) ויש אומרים לא נקרא חמדת הימים כלומר נחמד הוא לישראל. ובכ״י ב׳ הלשון משובש וגם לפנינו יש לתקן כמו שהוא בפרדס שם ויש אומרים לא נקרא חמדת הימים [אלא כך הציעה של תפילה ובשביעי רצית וכתיב בו וקדשת אותו לחמדת ימים] כלומר נחמד הוא לישראל. ובפרדס שם בטעות נאמר הוא לישראל וצ״ל נחמד, ובשבלי הלקט סי׳ ע״ו הובא כמו שהוא בפרדס כי דבריו נובעים משם ובמח״ו שם הגי׳ וי״א לא נקראת חמדת ימים בשום מקום, אלא מילתא בעלמא קאמרי׳ שנחמד הוא לישראל מכל הימים שאותו קריאת קודש שנאמר ויקדש אותו והוא זכר למעשה בראשית שבת הוא זכרון למעשה בראשית שעשה כל מעשיו בששת ימי החול ונח בשביעי וקדשו, לכך קידש את יום שביעי לעשותו חמדה לישראל מכל הימים ועדות זו אנו מעידין עליו בכל שבת ושבת ולהכי קרי שבת בכולי תנויי שבת בראשית. ד) אלא ר׳ מאיר שליח ציבור ההגון. וכ״ה במח״ו סי׳ ק״ג (צד 82) ובפרדס סי׳ ג׳ הובא ורבי מאיר אומר שליח צבור כהוגן היה מתקן הדבר כן, מלת „אומר" יש למחוק ובשבלי הלקט סי׳ ע״ו ור׳ מאיר ציר נאמן זצ״ל היה מתקן הדבר כן, כוונתו ר׳ מאיר שליח ציבור, ובפרדס שם במקום כהוגן צ״ל „ההגון" ולדעתי הכוונה עפ״י מאמרם (תענית ט״ז ע״ב) היתה לי דמעתי וגו׳ זה שליח ציבור שאינו הגון היורד לפני התיבה, לכן הביא על ר׳ מאיר שליח צבור ההגון והוא הובא ברש״י יהושע ו׳ ט׳, תהלים ע״ג י״ב, ובתוס׳ ר״ה י״א ע״א ד״ה אלא, ועיין עמודי העבודה צד 162.

[**תעח**] (א) **ואם** טעה בשבת ופתח באתה חונן, גומר אותה ברכה, וחוזר ואומר של שבת, (ב) דאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה איבעיא לן דטעה בתפילת חול בשבת [מהו לגומרה] ואמר לן גומר אותה ברכה וחוזר לתפילת שבת:

[**תעט**] (א) **ואם** טעה יחיד ולא הזכיר של שבת בערבית, מחזירין אותו, ואע״ג דאמרינן טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו, (ב) דקיימא לן תפלת ערבית רשות, הני מילי היכא דלא קא בעי לצלויי דלא מטרחינן ליה אבל טרח וצלי ולא אידכר, שוויה עליה כחובה, (ג) ומהדרינן ליה למיהדר ולצלויי, (ד) ועוד אמר זעירי הני חברין בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון שהתיר חגורה לא מטרחינן ליה, מכלל דכמה דלא התיר חגורו מטרחינן ליה, והכא נמי דצלי ולא אידכר מטרחינן ליה והדר מצלי:

[**תפ**] **לאחר** תפלת לחש החזן פותח ואומר ויכולו, אע״פ שאינו צריך שכבר נפטר בויכולו שאמר בלחש, אלא מפני יום טוב שחל להיות בשבת שאין אומר ויכולו בתפילת לחש, שהרי אומר בלחש אתה בחרתנו והוצרך לומר ויכולו בקול רם, לכך תקנוהו לאמרו בכל שבת לאחר תפילת לחש שלא לחלוק בין שאר שבתות לשבת שחל בו יום טוב, (א) ואומר ברכה אחת מעין שבע ברכות, הוא מגן אבות בדברו וכו׳, (ב) והכי אמר רב משה גאון ז״ל יחיד שטעה בלילי שבתות ולא התפלל אתה קדשת, כיון ששמע משליח ציבור מגן אבות בדברו, שהיא ברכה אחת מעין שבע ברכות מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו, (ג) והכי אמר רב נטרונאי גאון ז״ל, היכא דלא התפלל שבע ברכות ושמע משליח ציבור מגן אבות בדברו מרישא ועד סיפא נפיק:

[**תפא**] (א) **ומקדשין** על היין כדי להוציא אורחין ידי חובתן שאוכלין בבית הכנסת, (ב) והכי אמר רב נטרונאי גאון זצ״ל ריש מתיבתא מקדשין ומבדילין, (ג) [בבתי כנסיות אעפ״י שאין אורחין אוכלין שם ולא מבעיא הבדלה דודאי מבדילין] וכיון דאבדיל שליח ציבור (ד) יצאו כולן ידי חובתן בהבדלת שליחא דציבורא, אלא

[**תעח**] א) ואם טעה בשבת כו׳ לקוח מן סדור רע״ג דף כ״ה ע״ב. ב) דאמר רב נחמן. ברכות כ״א ע״א ושם המאמר בשינויים והובא פה כלשון רע״ג.

[**תעט**] א) ואם טעה יחיד כו׳, הוא לקוח ג״כ מסדור רע״ג שם. והובא במנהיג ה׳ שבת אות י׳ ע״ש. ב) דקיימא לן. בסדור רע״ג בערבית דשבת מחזירין אותו אע״ג דקיימא לן. ג) ומהדרינן ליה למיהדר ולצלויי. בסדור רע״ג שם ואמרינן ליה למהדר צלויי. ד) ועוד אמר זעירי. שבת ט׳ ע״ב, ולפנינו הגי׳ אמר אביי ובסדור רע״ג הגי׳ ג״כ זעירי וכן בבה״ג פרק תפלת השחר ובריי״ף ובראי״ש הגי׳ זעירי.

[**תפ**] א) ואומר ברכה אחת מעין שבע הוא מגן אבות. הובא בפרדס סוף סי׳ ג׳. ב) והכי אמר רב משה גאון ז״ל. לקוח מן סדור רע״ג דף כ״ה ע״ב, והובא גם במח״ו צד 83 ובסמ״ג עשין בסי׳ י״ט בשם רע״ג ובפרדס שם איתא והכי אמר רב משה ז״ל, וצ״ל רב משה גאון. ג) והכי אמר רב נטרונאי גאון ז״ל. הובא בסדור רע״ג שם ובפרדס ובמח״ו שם, ובכ״י ב׳ הובא והכי אמר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא.

[**תפא**] א) ומקדשין על היין. הוא לקוח מן סדור רע״ג דף כ״ה ע״ב. ב) והכי אמר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא כו׳. הוא מסדור רע״ג שם והובא בתשובת הגאונים ליק סי׳ נ״ב ועיין תשובת הגאונים שערי תשובה סי׳ קי״ד ואו״ז ח״ב סי׳ כ׳ ותוס׳ פסחים ק׳ ע״ב ע״ש שהביא דברי רב נטרונאי, ועיין טור או״ח סי׳ רס״ט ובב״י שם וכן הובא במח״ו צד 83 בשינויים קצת. ג) [בבתי כנסיות. הוספתי כמו שהוא לנכון בסדור רע״ג והשמיט הסופר מן מבדילין עד מבדילין. ד) יצאו כולן ידי חובתן בהבדלת שליחא דציבורא. בסדור רע״ג נוסף עוד והרוצה להבדיל בביתו

אפילו קידוש דהלכה רווחת היא דאין קידוש אלא במקום סעודה, אעפ״כ יקדשו על היין בכתי כנסיות, מה טעם מפני שהטעמת קידוש של שבת רפואה היא, וזה שטעם כל הציבור כוליה לאו חובה היא לטעום, אלא שחובה הוא לשמוע לקידוש בלבד, וכיון ששמע ציבור קידוש יצא ידי חובתו ואין צריך לטעום (ה) וזה שמקדש ומטעים לציבור משום רפואה מקדש ונותן להם כדי ליתן ממנו על עיניהם, (ו) כדאמרינן פסיעה גסה נוטלת (מאור עיניהם) אחד מחמש מאות [מאור] עיניו של אדם, ובמאי הדרא בקידושא דבי שימשי, הילכך זימנין דאיכא מן הציבור דלית ליה יין ומקדש אריפתא ותקנו חכמים לקדש על היין בבית הכנסת משום רפואה:

[תפב] (א) ולאחר שמקדשין בבית הכנסת אומר פרק אחד ממסכת שבת, וזה הוא פרק במה מדליקין, ואומר קדיש, (ב) והאי קדישא דתיקנו רבנן משום סכנת דבי שימשי דשכיחי מזיקין, דילמא איכא אינש דעייל ולא מצלי, יעד דמצלי נפיק ציבורא ופייש הוא ומסתכן, ותיקנו רבנן דמאחרי ציבורא אחר תפילה כי היכי דגמר צלותיה ונפיק בהדי ציבורא:

[תפג] (א) ומיבעיא ליה לאינש למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שליחא דציבורא אכסא דחמרא דקדושא עד דאמר מקדש השבת לא יתיב דמעיל לִברוכי (ב) והולכין לבתיהם לשלום:

[תפד] ומקדשין על היין בלילי שבתות, (א) דתנו רבנן זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ׳ ח׳) זכרהו על היין, אין לי אלא ביום בלילה מניין, ת״ל את יום מהדר אלילא, כתיב זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו על היין, (ב) מכאן סמכו חכמים קידוש היום מן התורה אין לי אלא בשבת, חג המצות מניין ת״ל למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים (דברים ט״ז ג׳), חג השבעות מניין ת״ל וזכרת כי עבד היית במצרים (שם שם י״ב), [חג הסוכות מניין ת״ל וזכרת כי עבד היית במצרים], ומניין דאסוכות קאי מדעילויה דקרא, כתיב הענק תעניק לו (שם ט״ו י״ד). וסמיך ליה חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים (שם ט״ז י״ג), ואע״ג דמזכיר בקידושא צריך לאדכורי בצלותא ובברכת המזון, מאי טעם זכור וזכרת תרי קראי כתיבי ואתי יום טוב ויליף משבת, מה שבת בתפלה ועל הכוס, אף יום טוב בתפלה ועל הכוס:

הרשות בידו, ואם לא רצה או שאין לו יין יצא ידי חובתו בהבדלת שליח צבור, וזה נשמט לפנינו. ה) וזה שמקדש ומטעים כו׳. מובא בתוס׳ פסחים ק׳ ע״ב ד״ה ידי קידוש בשם רב נטרונאי גאון והובא בסדור רע״ג דף כ״ו ע״א עד סוף הסימן. ו) כדאמרינן פסיעה גסה נוטלת (מאור עיניהם) כו׳. ברכות מ״ג ע״ב.

[תפב] א) ולאחר שמקדשין בבית הכנסת אומר פרק אחד. סדור רע״ג שם. ב) והאי קדישא דתיקנו רבנן. סדור רע״ג שם והובא בשבלי הלקט השלם ה׳ שבת סי׳ י״ז בשם רע״ג.

[תפג] א) ומיבעי ליה לאינש למיקם בבי כנישתא כו׳. סדור רע״ג שם וכן הוא בתשובת הגאונים שערי תשובה סי׳ קי״א ע״ש. ב) והולכין לבתיהם לשלום. בסדור רע״ג שם איתא כך וכשמסיימין הולכין לבתיהם לקדש במקום סעודה, דכתיב וקראת לשבת עונג, מכאן שאין קידוש אלא במקום סעודה. ועיין פסחים ק״א ע״א והראי׳ מהכתוב איננה בגמרא שם והובאה בתוס׳ שם ד״ה אף. והמנהיג ה׳ שבת סי׳ י״ג הביא בירושלמי מפרש משום וקראת לשבת עונג במקום העונג שם תהא קריאת השבת קידוש היום וזה לא נמצא בירושלמי.

[תפד] א) דת״ר זכור את יום השבת לקדשו כו׳. פסחים ק״ו ע״א. ב) מכאן סמכו חכמים. בה״ג ה׳ קידוש והבדלה והובא באו״ז ח״ב סי׳ כ״ה.

[תפה] (א) **אמר** ר׳ שמעון מניין שאין אומרים שירה אלא על היין, שנאמר ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים (שופטים ט׳ י״ג), אם אנשים משמח, אלהים במה משמח, מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין, (ב) וטועם ממנו כדי רביעית, ואם קידש ולא טעם ממנו כדי רביעית לא יצא ידי חובתו, (ג) דאמרינן המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא, ואם לאו לא יצא, דהיינו רביעית יין:

[תפו] (א) **ואם** אין לו יין מקדש על הפת, ובמקום בורא פרי הגפן אומר המוציא לחם מן הארץ: (ב) תנו רבנן אין מקדשין אלא על היין, ואין מברכין אלא על היין. (ג) [קס״ד בורא פרי הגפן, אטו אמיא ושיכרא מי לא מברכינן שהכל, אמר אביי הכי קאמר אין אומר הבא כוס לברך אלא על היין, ולא אמרו אלא דלא קבע אשיכרא, אבל אי קבע אשיכרא היינו משתייא, (ד) ומאן דקדיש ומקמי דליטעם אישתעי, הדר מברך בורא פרי הגפן וטעים, והיכא דיהבינן ליה לברוכי ואשתלי ולא טעים, ושקלוה ליה אחריני ושתיוה מייתו ליה כסא אחרינא ומבריך בורא פרי הגפן וטעים, כדאמר מר המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא, ואם לאו לא יצא. (ה) והכי אמר רב עמרם גאון כוס של קידוש כל שלא בירך עליו ברכת המזון חייב לברך עליו ברכה אחת מעין שלש, שהוא על הגפן ועל פרי הגפן. וה״מ היכא דלית ליה כוס של ברכת המזון אבל אם יש שם כוס של ברכת המזון לא צריך לברוכי אחר כוס של קידוש, ואי קשיא א״כ למה מברך על הכוס של ברכת המזון בורא פרי הגפן, משום דאפסקיה בברכת המזון, והיכא נמי דלא הוה ליה לבד מההוא כוס של קידוש ואקרי ובריך ברכת המזון נפיק בברכת המזון, ולא יכיל לברוכי על הגפן בתר ברכת המזון לא שנא קידוש מקמי פתורא ולא שנא לאחר פתורא, כיון ששתה רביעית כבר נתחייב לברכה ראשונה ואחרונה מפני רביעית ששתה, ואם תאמר קידש ולא שתה רביעית, א״כ לא יצא ידי חובתו והילכך טעון ברכה לאחריו:

[תפה] א) אמר ר׳ שמעון. ברכות ל״ה ע״א וצ״ל א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן. ב) וטועם ממנו כדי רביעית. ברכות נ״ב ע״ב והובא בסדור רע״ג דף כ״ו ע״א. ג) דאמרינן המקדש אם טעם כו׳. פסחים ק״ז ע״א.

[תפו] א) ואם אין לו יין מקדש על הפת. סדור רע״ג שם והרא״ש ע״פ סי׳ י״ח והטור סי׳ ע״א חולקים על זה. ועיין שאילתות פ׳ וזאת הברכה סי׳ קס״ו ועיין בתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ קט״ז בשם רב האי גאון. ב) ת״ר אין מקדשין אלא על היין. פסחים ק״ז ע״א. ג) קס״ד בורא פרי הגפן. בסדור שלפנינו חסר דף שלם ואחרי המלות ואין מברכין אלא על היין הובא וקורין בתורה בשני ובחמישי שהוא סי׳ תצ״ו ע״ש הערה א׳. והוספתי את החסר עפ״י כ״י ב׳. וכן נמצא במח״ו צד 85. ד) ומאן דקדיש ומקמי דליטעם אישתעי. הוא בבה״ג ה׳ קידוש והבדלה עיין תשובות הגאונים דפוס ליק סי׳ נ״ה נשאל רב שרירא גאון על דברי בה״ג ע״ש ועיין בטור או״ח סי׳ רע״א ועיין בפרדס סי׳ צ׳ שהאריך בזה. ה) והכי אמר רב עמרם גאון כו׳. כ״ה בסדור שלו כ״ו ע״א. ושם בסדור כתוב והכי אמר רב עמרם גאון. אין ספק שתלמידיו הוסיפו אל הסדור ודברי הגאון ר׳ עמרם ז״ל הי׳ כתוב בתשובות שלו ובשבלי הלקט השלם סי׳ ע״ד הביא מצאתי בשם רב עמרם ז״ל וששאלתם כוס של קידוש טעון ברכה לאחריו או לא כו׳ והביא שם לשון הרע״ג וגם בסי׳ קמ״ח הביא ודלא כרב עמרם גאון זצ״ל שכתב בתשובתו כל זמן שלא בירך ברכת המזון חייב לברך ברכה אחרונה על הגפן. מזה תראה שהיו הדברים כתובים בתשובת רע״ג והובא אח״כ אל סדורו בשמו. ועיין בטור או״ח סי׳ רע״ב ובב״י שם.

[תפז] (א) **ואסור** לו לאדם לטעום כלום עד שיקדש, ואם שכח וטעם אפילו הכי מקדש, (ב) דאמר רבא הלכתא טעם מקדש טעם מבדיל, (ג) ואם בא לידי אונס מחמת שינה או מחמת שכרות או מכל דבר אונס ולא קידש בליל שבת מקדש למחר, ואפילו כל היום כולו, (ד) דאמרי בני ר׳ חייא מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו:

[תפח] **וכד** מקדש צריך לקדושי במקום סעודה, (א) דכתיב וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ וגו׳ (ישעי׳ נ״ח י״ג) במקום שקראת שם תהא עונג, מכאן שאין קידוש אלא במקום סעודה. (ב) והיכא דקדיש ליה באושפיזיה, ואיתרמו ליה אינשי בדוכתא אחריני דלא גמורי קידוש, גמיר לקדושי והדר מקדש להו, (ג) דאמר רב אשי כי הוינו בי רב פפי הוה מקדש לן, וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש ליה. דלהוציא אחרים ידי חובתן שפיר דמי:

[תפט] (א) **ונשים** ועבדים אע״ג דקידוש היום זימנא קביעא ליה וקיימא לן דכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, גבי קידוש היום מיהא חייבין, דאמר ר׳ אדא בר אהבה נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה, ומפרש [רבא] טעמא דכתיב זכור ושמור, כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, ונשים ועבדים הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה: (ב) ואמר רב זוטרא בר טוביה אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח, לאפוקי שריהו רע דלאו אורה ארעא, ולאפוקי נמי מגולה דילמא נפיל ביה מידי, ואע״ג דאעבריה במסננת ולא אשכח ביה מידי, אפילו הכי הקריבהו נא לפחתך קרינא ביה, (ג) אבל יין מגיתו שפיר דמי לקדושי עליה, (ד) דאמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הכוס ואומר עליה קידוש היום (ה) וכן הלכה:

[תצ] (א) **ולאחר** שבירך על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים, אבל נטל ידיו קודם שיקדש לא עשה ולא כלום, (ב) דאמר רב ברונא אמר רב הנוטל ידיו

[תפז] א) ואסור לו לאדם כו׳. לקוח מן סדור רע״ג דף כ״ו ע״ב. ב) דאמר רבא. פסחים ק״ז ע״א. ג) ואם בא לידי אונס. הוא בסדור רע״ג שם. ועיין בטור או״ח סי׳ רע״א. ד) דאמרי בני ר׳ חייא. שם ק״ה ע״א.

[תפח] א) דכתיב וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ במקום שקראת שם תהא עונג כו׳. ובמח״ו צד 86 הובא כך ומקדש צריך לקדושי במקום סעודה, ויליף טעמי׳ בתלמוד ירושלמי ממקרא מלא וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ וגו׳ במקום עונג שם תהא קריאת היום מיכן שאין קידוש אלא במקום סעודה. ובירושלמי לפנינו ליתא כמו שהעיר גם הרש״ה ז״ל והרשב״ם פסחים ק״א ע״א ד״ה אף ידי קידוש כתב ומדרש הוא. ב) והיכא דקדיש ליה באושפיזיה כו׳. הוא לשון הבה״ג ה׳ קדוש והבדלה. והטור או״ח סי׳ רע״ג הביא דעת הבה״ג ועי״ש בב״י. ג) דאמר רב אשי כו׳. ר״ה כ״ט ע״ב.

[תפט] א) ונשים ועבדים כו׳. ברכות כ׳ ע״ב ולקוח מן סדור רע״ג כ״ו ע״ב. ב) ואמר רב זוטרא בר טוביה כו׳. ב״ב צ״ז ע״א ושם הגי׳ אמר רב, ובסדור רע״ג הובא ג״כ ואמר מר זוטרא בר טובי׳. ג) אבל יין מגיתו שפיר דמי. לשון הרע״ג. ד) דאמר רבא סוחט כו׳. שם שם ובסרע״ג דאמר רבה. ה) וכן הלכה. הוספת הגאון.

[תצ] א) ולאחר שבירך על הכוס נוטל ידיו כו׳. לקוח מסדור רע״ג דף כ״ו ע״ב ועיין ברשב״ם פסחים ק״ו ע״ב ד״ה נטל ובתשובת הגאונים דפוס ליק סי׳ נ״ז. ב) דאמר רב ברונא אמר רב. פסחים ק״ו ע״א והובא בסדור שם. ועוד הובא שם „והכי אמר רב עמרם גאון

לא יקדש, מ"ט יין אין צריך נטילת ידים ובשלא נגע בשום טינוף ולא נכנס לבית הכסא, (ג) ומשום דקאמרינן הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח, ופת הוא דטעון נטילת ידים, (ד) וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם לבו אל הפת, הילכך לא יקדש:

[תצא] (א) **וחייב** לבצוע על שתי ככרות בשבת, (ב) שנאמר לקטו לחם משנה (שמות ט"ז כ"ב), (ג) ואמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא, דנקיט תרתי דכתיב לקטו לחם משנה, ובצע חדא דאי אמרת לבצע תרתי מחזי כרעבתנותא:

[תצב] (א) **ושאלו** מקמי רב נטרונאי גאון, ביום טוב צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא, והשיב הכין, הוו יודעין שצריכין אנו לבצוע על שתי ככרות ביו"ט כדרך שצריכין לבצוע עליהם בשבת, מ"ט מפני שבשבת עצמה לא נתחייבו לבצוע על שתי ככרות, אלא משום שלא ירד מן בשבת והוזהרו ישראל ללקוט לחם משנה, (ב) ואמר רבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת, וביו"ט נמי כיון שלא ירד בו מן חייבים אנו לבצוע על שתי ככרות, ומניין שלא ירד מן בימים טובים, (ג) שכן שנו חכמים ששת ימים תלקטוהו (שמות ט"ז כ"ו), ר' יהושע אומר למדנו שלא ירד מן בשבת, ביום טוב מניין ת"ל שבת לא יהיה בו (שם שם):

סדר שחרית של שבת:

[תצג] (א) **ובשחרית** של שבת מסדרין ציבור הפרשה מעניינו של יום, שנים מקרא ואחד תרגום, (ב) דאמר ר' הונא בר יהודה א"ר מנחם א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, וכל המשלים פרשיותיו עם הציבור משלימין לו ימיו ושנותיו:

[תצד] (א) **והולכין** לבית הכנסת ומסדרין כל הברכות כמנהג יום יום, ומוסיף אחר פסוקים של צו את בני ישראל, וביום השבת עד עולת תמיד, ושונין

נטל ידיו לא יקדש על היין" והוא נוסף ומיותר. ג) ומשום דקאמרינן הנוטל ידיו לפירות. חולין ק"ו ע"א. ד) וכיון שנטל ידיו עקר דעתו כו'. הוא לשון רע"ג שם, ובתוס' פסחים דף ק"ו ד"ה הנוטל הובא הא דרע"ג.

[תצא] א) וחייב לבצוע על שתי ככרות. סדור רע"ג שם. ב) שנאמר לקטו. צ"ל כמו שהוא בסדור שם דאמר ר' אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות לחם בשבת, שנאמר לקטו לחם משנה, והוא בשבת קי"ז ע"ב. ג) ואמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי. בסדור רע"ג נשמט מאמר שלם ע"י המעתיק או המדפים.

[תצב] א) ושאלו מקמי רב נטרונאי גאון כו'. הובא בסדור רע"ג שם והובא בשערי תשובה סי' קפ"ו וסי' רכ"ב וחמדה גנוזה סי' נ"ו גם בס' הפרדס סי' צ"א. ב) ואמר רבא. שבת קי"ז ע"ב ושם הגי' ר' אבא ובסדור רע"ג שם הובא לנכון ואמר ר' אבא. ג) שכן שנו חכמים. מכילתא פ' בשלח ועיין בתוס' ביצה דף ב' ע"ב ד"ה והי' פלפול ארוך בזה.

[תצג] א) ובשחרית של שבת כו'. הובא במח"ו סי' קי"ז (צד 88) ונובע מן סדור רע"ג כ"ח ע"א. ב) דאמר ר' הונא בר יהודה א"ר מנחם א"ר אמי. ברכות ח' ע"א ושם הגי' א"ר הונא בר יהודה אמר ר' אמי רק במאמר שלפניו הובא א"ר הונא בר יהודה א"ר מנחם א"ר אמי לכן הגי' שלפנינו נכונה וראיתי כי כן הובא לנכון בסדור רע"ג ובמח"ו.

[תצד] א) והולכין לביה"כ כו'. הובא במח"ו סי' קי"ח (צד 89) והוא בסדור רע"ג דף כ"ו ע"א.

באיזהו מקומן, ודורשין ברבי ישמעאל, ואומרין רבון העולמים, וחותמין במהולל בתשבחות, ופותחין במזמורים כתקון חכמים כסדר יום יום, (ב) ומדלגין מזמור לתודה, שאין תודה קריבה בשבת, ומוסיפין השמים מספרים כבוד אל, לדוד בשנותו, תפלה למשה, יושב בסתר עליון, הללויה כי טוב, הלל הגדול, הודו לה׳ בכינור, (ג) מזמור שיר ליום השבת:

[תצה] (א) **והכי** אמר רב שלום גאון ספר תורה (ב) בין שמוציאין אותו בשבת בין בחול בין כשמחזירין אותו למקומו, עומדין לפניו לאלתר, ויושבין לאלתר, ואין צריכין לעמוד עד שעונין יהא שמיה רבה מברך, ולא עד שעונין ברכו, ואין מנהג כך, ולא ראינו זו, שמא יש מי שנוהג כך לומר ממה שכתוב וכפתחו עמדו כל העם (נחמי׳ ח׳ ה׳), וזאת לא, דאותה עמידה שתיקה היא, (ג) דאמר רב הונא בר חנא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה, שנאמר וכפתחו עמדו כל העם, ואין עמידה אלא שתיקה, [שנאמר] והוחלתי כי לא ידברו (עוד) כי עמדו לא ענו עוד (איוב ל״ב ט״ז), אבל לעמוד לפני ספר תורה לא כתיבא בתורה, אלא מפני שיבה תקום (ויקרא י״ט ל״ב), ואתאי ספר תורה מק״ו דתלמידי חכמים, (ד) דקאמרינן איבעיא להו מה לעמוד בפני ספר תורה, ר׳ חלקיה ור׳ אלעזר ור׳ סימון אמרו מפני לומדיה עומדין, מפניה לא כ״ש, (ה) וכיון דמק״ו קאתיא, משווינן לה כחכם לא יותר]:

[תצו] (א) **וקורין** בתורה שלשה בשני ובחמישי ובשבת במנחה, (ב) ואמרינן הני שלשה כנגד מי, אמר רב אסי כנגד כהנים לויים וישראלים, (ג) ותני רב שמואל מבירתא דשיחורי, אין פותחין מעשרה פסוקים בבית הכנסת, וידבר עולה מן המניין, (ד) ואחרון קורא ארבעה, (ה) ואמרינן הני עשרה פסוקים כנגד מי, אמר ר׳ יהושע בן

ב) ומדלגין מזמור לתודה. בסדור רע״ג דף כ״ז הובא מזמור לתודה ובטור סי׳ נ״א משמע שיש לאומרו כדעת רע״ג ועיין בש״ע שם סעי׳ ה׳. ג) מזמור שיר ליום השבת. במח״ו נוסף עוד נכון כסאך מאז ומכאן ואילך מתפללים תפילת שבת כהילכתה, נשמת, את זה מצאתי וחברתיו הנה להורות ולהבין ע״כ. ואולי המלות את זה מצאתי מוסב למטה אל סי׳ קי״ט.

[תצה] א) והכי אמר רב שלום גאון. הובא במח״ו סי׳ קכ״א ונובע מן סדור רע״ג דף כ״ח ע״א והובא בטור סי׳ קמ״ו ובמנהיג ה׳ שבת אות ל׳. ב) בין שמוציאין אותו בשבת בין בחול. בסרע״ג שם בין שמוציאין אותו תחלה בין בשבת והסגיר המו״ל את המלות בין בשבת ויש לתקן שם בין שמוציאין אותה בחול בין בשבת ובמח״ו הגי׳ בין כשמוציאין אותו תחילה בין בשבת בין בחול. ג) דאמר רב הונא בר חנא. סוטה ל״ט ע״א ושם הגי׳ אמר רבא בר רב הונא ובסדור רע״ג הובא דאמר רבה בר רב הונא ובמח״ו דאמר רב הונא לבד. ד) דקאמרינן. קידושין ל״ג ע״ב ושם הנוסחא משונה קצת. ה) וכיון דמק״ו קאתיא כו׳. הוספת רב עמרם גאון.

[תצו] א) וקורין בתורה כו׳. לקוח מסדור רע״ג כ״ח ע״ב והוא במשנה מגילה כ״א ע״א ויש לתקן בסרע״ג וקורין בתורה שלשה. ומכאן מתחיל בכ״י א׳ אחר שחסר דף שלם, עיין לעיל סי׳ תפ״ו הערה ג׳. ב) ואמרינן הני שלשה. גמרא שם כ״א ע״ב. ג) ותני רב שמואל מבירתא דשיחורי. בסרע״ג שם ותני רב שימי מבירתא דשיחור וכ״ה ברוקח סי׳ נ״ו, ובאו״ז ה׳ קה״ת סי׳ ש״פ הביא רב רחומי מבירתא דשחורי אבל לפנינו בגמרא מגילה שם דתני רב שימי אין פותחין מעשרה פסוקין ונמצא בסוטה ל״ח ע״ב רב שימי מבירתא דשיחורי ופי׳ רש״י מבירתא לשון בירה, שחורי פי׳ מקום. ד) ואחרון קורא ארבעה. הוא לשון רע״ג. ה) ואמרינן כו׳. מגילה שם כ״א ע״ב.

לוי כנגד עשרה בטלנים שבבית הכנסת, (ו) רב אמר כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה מסיני, ר׳ יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. (ז) ואמר רבא ראשון שקרא ארבעה משובח, (ח) דתנן שלש קופות של שלש סאין תורמין את הלישכה, והיה כותב בהן אל״ף בי״ת גימ״ל, ותניא אמר ר׳ יוסף למה כתוב עליהם א׳ ב׳ ג׳, לידע איזה מהן נתרמה ראשון להקריב ממנה בראשון שמצוה בראשון, ואמצעי שקרא ארבעה משובח, (ט) דתניא אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (במדבר ח׳ ב׳) (י) מלמד שהיה מסדיר פניהם כלפי מערב. (יא) א״ר נתן מכאן שאמצעי שקרא ארבעה משובח, (יב) [ואחרון שקרא ארבעה משובח] משום מעלין בקדש ולא מורידין, (יג) ואע״ג דקתני רב שימי אחרון קורא ארבעה, כדרבא עבדינן, (יד) ותו אמרינן עובדא דרב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר, קם קרא בסיפרא ראשון ארבעה, ושבחיה רב פפא, (טו) ותקינו רבנן דכולהו דקרו מברכי לפניה ולאחריה, גזירה משום נכנסין ומשום יוצאין:

[תצז] (א) ותנן נמי בראש חודש ובחולו של מועד קורא ארבעה, תענית ציבור וט׳ באב קורין תלת, (ב) מדתניא זה הכלל כל (שאין) [שיש] בו בטול מלאכה לעם, כגון תענית צבור וט׳ באב קורין תלתא, חנוכה ופורים נמי קורין תלתא, וכן אילו יומי שני וחמישי [ו]בשבת במנחה, חנוכה ופורים ותענית ציבור קורין שלשה, ואין פוחתין מהם, ואין מוסיפין עליהם, ואין מפטירין בנביא חוץ מט׳ באב, באיזה נביא, אסף אסיפם. בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה, ואין פוחתין מהם, ואין מוסיפין עליהם. (ג) ותנן נמי ביום טוב [חמשה], וביום הכפורים [ששה], ובשבת [שבעה], אין פוחתין מהן, אבל מוסיפין עליהם, ומפטירין בנביא, (ד) ואין המפטיר בנביא עולה מן המניין. חמשה וששה ושבעה (ה) מאי טעמא כדעולא, דאמר עולא מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחילה מפני כבוד תורה, וכיון דמשום כבוד הוא (ו) למניין נמי [לא] סליק: נקוט האי כללא בידך שמצאתי במקום אחר, בשבת קורין שבעה, ביום הכפורים ששה, בפסח ובעצרת ובראש השנה ובסוכות ובשמיני עצרת קורא חמשה, ובכולן אומר בהן קדיש עד דאמירן, ואחרי כן קורא המפטיר, בראש חודש ובחולו של מועד קורין ארבעה, בתענית צבור שחרית ובט׳ באב, בשני

ו) רב אמר. בגמרא שם רב יוסף אמר ורע״ג הביא שם רב יהודה אמר. ז) ואמר רבא. גמרא שם והובא בסדור רע״ג שם. ח) דתנן. יומא ס״ב ע״א. ט) דתניא. מנחות צ״ח ע״א. י) מלמד שהיה מסדר פניהם כלפי מערב. בגמרא מגילה שם מלמד שמצדד פניהם כלפי נר מערבי ונר מערבי כלפי שכינה. ובסדור רע״ג הובא כמו שהוא לפנינו בסדור רש״י. יא) א״ר נתן. כ״ה במנחות שם אבל במגילה הגי׳ אמר ר׳ יוחנן וכן העיר הרי״ב. יב) [ואחרון שקרא ארבעה משובח]. הוספתי כמו שהוא בגמרא וליתא גם בסרע״ג. יג) „ואע״ג דקתני רב שימי אחרון קורא ארבעה, כדרבא עבדינן״. הוא לשון רע״ג שם. יד) ותו אמרינן. מגילה שם. טו) ותקינו רבנן. עיין מגילה שם, וכמו שהוא לפנינו הובא בסרע״ג.

[תצז] א) ותנן נמי בר״ח. מגילה כ״א ע״א והובא בסדור רע״ג כ״ח ע״ב. ב) מדתניא. שם כ״ב ע״ב. ג) ותנן נמי. שם כ״ג ע״א. ד) ואין המפטיר בנביא עולה מן המנין. דברי רע״ג שם והובאו בשמו בספר הישר לר״ת סי׳ תרי״ט ע״ש גם בסי׳ תרכ״ב. ה) מ״ט כדעולא. שם שם בגמרא. ו) למנין נמי [לא] סליק. כן תקנתי והוא לנכון בסרע״ג רק חסר שם המלות „וכיון דמשום כבוד תורה הוא״ וכן הוא בגמרא שם כ״ג ע״א וגם בכ״י ב׳ איתא הגי׳ נמי סלקא.

וחמישי, בחנוכה ובפורים קורין שלשה ובכולן החזן אומר קדיש קודם שיכרוך ספר תורה, במנחה של ט' באב [ובמנחה של תענית ציבור] ובמנחה של יום הכפורים בכולן השלישי הוא מפטיר, (ז) ובמקום שפוסק בשבת שם מתחיל במנחה ובשני וחמישי ובשבת הבאה, (ח) ומפסיקין לראשי חדשים ולחנוכה, כגון ראש חדש שחל בשני ובחמישי, ובחנוכה דהיא תמני יומי, (ט) שני וחמישי דבגויהון מפסיקין, ולא קרו בעניינא בפרשה דהאי שבתא, כדעבדינן בשני [וחמישי] דכולה שתא, ולתעניתא נמי מפסיקין, וליום הכפורים שחל להיות בין בשני בין בחמישי בין בשבת [מפסיקין] ולא קרו בעניינא דהאי שבתא, אבל במנחה ביום טוב שחל להיות בשבת, וכן בשני וחמישי שמראש השנה עד החג אין קורין אלא בסדר פרשיות, (י) ובמנחה של יום טוב [של חג הסוכות] שחל להיות בשבת [קורין וזאת הברכה] וכל השנה כולה קמי פיסחא, וקמי חגא דשבועות, וקמי ריש שתא [קרינן] בסדר פרשיות:

[תצח] (א) **וכי** קרינן בסיפרא דאורייתא, כהן קרי קמא ובתריה לוי, ובתריה ישראל, (ב) דתנן אילו דברים אמרו מפני דרכי שלום, (ג) [כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום] ואמרינן מנא הני מילי אמר רב מתנא דאמר קרא ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי וגו' (דברים ל"א ט') כהן ברישא, והדר לוי, (ד) ר' יצחק נפחא אמר מהכא [ונגשו הכהנים בני לוי (שם כ"א ה') כו' אלא כהן ברישא והדר לוי. רב אשי אמר מהכא] ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים (דה"א כ"ג י"ג). ר' חייא [בר אבא] אמר מהכא וקדשתו (ויקרא כ"א ח') לכל דבר שבקדושה, ותני דבי ר' ישמעאל וקדשתו [לכל דבר שבקדושה] לפתוח ראשון, וליטול מנה יפה ראשון, ומקשי ליה אביי והדר מתרץ ליה ובכל מקום מתוקמא כהן ראשון, ואחריו לוי:

[תצט] (א) **ושאילו** מקמי רב נטרונאי גאון כהן עם הארץ וישראל תלמיד חכם, איזה מהן קודם לקרות בתורה תחילה, ושדר הכי כהן עם הארץ קודם מפני דרכי שלום. (ב) וגרסינן בגמרא אמר אביי נקטינן אם אין שם כהן (ג) נתפרדה

ז) ובמקום שפוסק בשבת שם מתחיל במנחה. מכאן הוא בסרע"ג כ"ח ע"ב וכ"ה בגמרא מגילה ל"א סע"ב וכ"ה במס' סופרים פ"י. ובסדור רע"ג שם ובמקום שמפטיר יש לתקן במקום שמפסיק. ח) ומפסיקין לראשי חדשים ולחנוכה. סרע"ג שם והוא בגמרא שם ל' ע"ב. ט) שני וחמישי דבגוויהון מפסיקין. בסרע"ג נוסף עוד „ופורים נמי דחל בחמישי מפסיקים". י) ובמנחה של יום טוב. הוא בסרע"ג שם ותקנתי כמו שהוא לנכון שם ובכ"י ב' מתחיל ובמנחה של יום טוב וכל השאר עד סוף הסימן חסר.

[תצח] א) וכי קרינן בסיפרא דאורייתא. לקוח מן סדור רע"ג דף כ"ח ע"ב. ב) דתנן. גיטין נ"ט ע"א. ג) כהן קורא ראשון. הוספתי כמו שהוא לנכון בסרע"ג והשמיט מן מפני דרכי שלום עד מפני דרכי שלום. ד) ר' יצחק נפחא אמר מהכא [ונגשו הכהנים כו'. הוספתי והשמיט המעתיק מן מהכא עד מהכא.

[תצט] א) ושאילו מקמי רב נטרונאי. לקוח מן סדור רע"ג דף כ"ט ע"א ומובא בטור או"ח סי' קל"ה ובב"י שם. ובשבלי הלקט השלם סי' ל"ב הביא שנשאל כך מן רבינו משה בן חנוך ז"ל. ב) וגרסינן בגמרא אמר אביי. גיטין נ"ט ע"ב. ג) נתפרדה חבילה „דלא קרו לוי כלל". הסיום הוא דברי רע"ג שם ורש"י בגמרא גיטין שם כתב וז"ל נתפרדה חבילה, נפסק הקשר איבד הלוי את כבודו בשביל חבילתו הנפרדת ואינו קורא כלל כך אמר מורי הזקן [הכוונה ר' יעקב בר יקר] ומורי ר' יצחק בן יהודה, וכן סידר רב עמרם [הכוונה לסדור רע"ג שהבאתי] אבל מתלמידי מורי ר' יצחק הלוי [הוא היה ג"כ מרבותיו של רש"י ז"ל] שמעתי משמו

חבילה, דלא קרו לוי כלל, ואמר אביי אם אין שם לוי כהן קורא, ומקשי׳ איני והאמר ר׳ יוחנן כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון, לוי אחר לוי לא יקרא מפני פגם שניהם, ומשנינן כי קאמר באותו כהן, (ד) שנקרא ראשון שיעמוד במקומו ויקרא במקום לוי. (ה) שלחו ליה בני גלילאה לר׳ חלבו, אחריהן מי קורין, לא הוה בידיה, אזל שייליה לר׳ יצחק נפחא בבי מדרשא, אמר ליה אחריהן תלמידי חכמים הממונים פרנסים על הציבור, ואחריהן תלמידי חכמים הראויין למנותן על הציבור, ואחריהן בני תלמידי חכמים שאבותיהן פרנסים על הציבור, ואחריהם ראשי כנסיות (ו) ושאר כל העם מפני כבוד הציבור:

[תק] (א) **והכי** אמר רב נטרונאי גאון דוכתא דמצלי ביה עשרה ולית להון שבעה גוברין דידעין למקרי בספר תורה, קרי כל גברא תרי זימני ושפיר דמי, חדא דלא ליבטל מנהג ישראל, ולא ליבטל ברכות, ועוד לאשמעינן הנך דלא גמירי, לית בה משום [מוציא] שם שמים לבטלה:

[תקא] (א) **אמר** רב חנן בר אבא מניין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך, שנאמר גדלו לה׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו (תהלים ל״ד ד׳). (ב) ובתורה אחד קורא ואחד מתרגם, (ג) והקורא בתורה לא יסייע למתורגמן, (ד) שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה, (ה) ועוד כיון שבירך אסור לו להפסיק בדברים אחרים ואפילו בתרגום מפני שהוא דרך חול עד שחותם, אבל החזן מותר לסייע את המתורגמן (ו) [ואת הקורא בין בקול גדול ובין בקול נמוך] ואין בכך כלום, (ז) ואין מתרגמין מפני שהוא מקרא אחרים וכל המניין לומר ששניהם מתרגמין הם ואם שנים מתרגמין אין בכך כלום, ואי משום דשמעי גברי ונשי לא ליפרש להון ויוצאין ידי חובתן בלא פירוש:

[תקב] (א) **וכך** אמר רב נטרונאי גאון זצ״ל (ב) [אלו שאין מתרגמין,

---

שאין סדר לדבר להקדים לוי לישראל ומי שירצה יקדים עכ״ל וע״ש בתוס׳ ד״ה נתפרדה. ד) שנקרא ראשון שיעמוד במקומו ויקרא במקום לוי. הוא לשון רע״ג שם. ה) שלחו ליה בני גלילאה לר׳ חלבו. גמרא שם והובא ברע״ג. ו) ושאר כל העם מפני כבוד הציבור. פה נשמט וכצ״ל ושאר כל העם: [והכל עולים למנין שבעה ואפילו אשה ואפילו קטן אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה] מפני כבוד הציבור. והובא לנכון בסרע״ג שם והוא בגמרא מגילה כ״ג ע״א. וראיתי כי גם בכ״י ב׳ נשמט.

[תק] א) והכי אמר רב נטרונאי גאון. לקוח מסדור רע״ג דף כ״ט ע״א והובא במח״ו צד 94 ובמנהיג ה׳ שבת סי׳ ל״א. ועיין בטור או״ח סי׳ קמ״ג והובא בשם רב נטרונאי בשבלי הלקט השלם סי׳ ל״ז ועיין מה שהביא בשם רבינו נסים ז״ל.

[תקא] א) אמר רב חנן בר אבא. ברכות מ״ה ע״א ונובע מסרע״ג כ״ט ע״א. ב) ובתורה אחד קורא ואחד מתרגם. מגילה כ״א ע״ב והוא לשון רע״ג שם והובא במח״ו ע׳ 98. ג) והקורא בתורה. שם ל״ב ע״א. ד) שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה. שם ע״ב. ה) ועוד כיון שבירך כו׳. הוא לשון רע״ג שם. ו) [ואת הקורא בין בקול גדול בין בקול נמוך]. הוספתי כמו שהוא בסרע״ג וגם בכ״י ב׳ מהסדור. ז) ואין מתרגמין מפני שהוא מקרא אחרים וכל המניין לומר ששניהם מתרגמין הם. הלשון משובש ומובא לנכון בסדור רע״ג שם וז״ל ואין קורין אותו מתרגם [ר״ל החזן המסייע] מפני שהוא מקרא אחרים, וכד מקרא אחרים אין עולה מן המנין לומר (ששנים) מתרגמין הם ואין מתרגמין שנים, אין בכך כלום ע״כ, ובכ״י ב׳ הלשון משובש.

[תקב] א) וכך אמר רב נטרונאי גאון. לקוח מסדור רע״ג דף כ״ט ע״א והובא גם במח״ו צד 98 ובטור או״ח סי׳ קמ״ה. ב) אלו שאין מתרגמין כו׳. כל המאמר הוספתי

ואומרים אנו אין צריכין לתרגם תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו בלשון שהצבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן, מ״ט דהדין תרגום על קראי אסמכוהו רבנן, (ג) דאמר רב אידי בר אבין א״ר חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמי׳ ח׳ ח׳). ויקראו בספר זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקין, (ד) וכיון דכן הוא לא אפשר] (ה) דלא מתרגמינן בהדא דרבנן, ודקדקו חכמים בתרגים, (ו) דאמר ר׳ שמעון בן פזי אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, מאי טעמא, דכתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שמות י״ט י״ט), שאין ת״ל בקול, בקולו של משה, (ז) ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם, ואם אין המתרגם יכול להגביה קולו, (ח) ימעט הקורא את קולו ויקרא, הא למדת שמצוה מן התורה לתרגם, אפילו מי שמתחיל בתרגום ועדיין הקורא לא סיים מקרא כולו אינו רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא שישמע העם קול המתרגם, (ט) דאמר ר׳ זירא [אמר רב חסדא] אין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הציבור, ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא, [ואין הקורא רשאי] להתחיל עד שיכלה תרגום מן המתורגמן, (י) וכן במשנה שנינו קטן קורא בתורה ומתרגם, הילכך חייבין לתרגם וילמדו ויתרגמו ויוצאין ידי חובתן. ואם יש מקום שרוצים לפרש להם, יעמוד אחר חוץ ממתרגם ויפרש להם כרצונם:

[תקנ] (א) **והקורא** בתורה לא יפחות משלשה פסוקים, כנגד תורה נביאים וכתובים, ולא יקרא למתורגמן יותר מן פסוק אחד, ובנביא שלשה, ואם היו שלשתן שליש פרשיות קורין אחד אחד, כי כה אמר ה׳ חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, כי כה אמר ה׳ (צבאות) [אלהים] מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם וגו׳, ועתה מה לי פה נאם ה׳ כי לקח עמי חנם וגו׳ (ישעי׳ נ״ב ג׳ ד׳ ה׳), (ב) היינו טעמא דאמרינן בכולה תלמודא בנביא מדלגין, ואין מדלגין בתורה, (ג) לפי ששנינו במגילה הקורא בתורה לא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד, ובנביא שלשה, ואם היה הקורא מדלג ומהפך בענין אחר, מתוך שאינו קורא אלא לתרגמו אין פנאי לשום אדם להבין ולהרגיש באותו עניין אחר לתרגם בו, אבל בנביא אע״ג שאינו באותו עניין אחר שמפטיר מדלג, מתוך שהוא קורא שלשה בבת אחת, פנאי גדול יש לזה המתרגם להבין וליתן לב לאותו עניין, בכדי שיפסוק ויסיים זה תרגום של אותו פסוק שבידו בעוד שיקרא לו הללו ג׳ פסוקים יכול להתבונן:

כמו שהוא לנכון בסרע״ג ובכ״י ב׳ מהסדור ובמח״ו שם. ג) דאמר רב אידי בר אבין א״ר חננאל. מגילה ג׳ ע״א. ד) וכיון דכן הוא. הוא לשון רע״ג בסדורו. ה) דלא מתרגמינן בהדא דרבנן. ע״כ חסר ומכאן מתחיל בכ״י שלפנינו. ו) דאמר ר׳ שמעון בן פזי. ברכות מ״ה ע״א. ז) ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם. כן הביא רע״ג שם אבל בגמרא שלפנינו אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא. ח) ימעט הקורא את קולו. בגמרא שם ימעך הקורא קולו. ובסדור רע״ג ימאיך באל״ף. ט) דאמר ר׳ זירא. סוטה ל״ט ע״ב. י) וכן במשנה שנינו. מגילה כ״ד ע״א.

[תקנ] א) והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים. משנה מגילה כ״ג ע״ב והובא בסרע״ג כ״ט ע״ב. ב) היינו טעמא כו׳. ליתא בסרע״ג ונמצא ג״כ במח״ו סוף צד 98 וגם בכ״י ב׳. ג) לפי ששנינו במגילה. כ״ג ע״ב במשנה.

[תקד] (א) [רב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי: לומר בתפילה של שחרית בשבתות וימים טובים ויום הכפורים פעמים באהבה שמע אומרים, ואין מנהג בישיבה ובבבל כולה, אלא בתפילת מוסף בלבד, וביום הכפורים אף בנעילה, (ב) מפני כשנגזרה גזירה על שונאיהם של ישראל שלא לקרות קרית שמע כל עיקר, היה אומר אותו שליח ציבור בהבלעה ובעמידה ככל תפילת שחרית, בין בחול בין בשבת, כיון שכלתה הגזירה, והיו קורין את שמע כתקנה ומתפללין ביקשו לסלקה לגמרי שהרי חזרה קריאת שמע למקומה, אלא אמרו חכמים שבאותו הדור נקבע אותה למוסף, כדי שיתפרסם הנס לדורות, לפיכך במוספין הוא דאמרינן, ובתפילת השחר אין אומרין שהרי קורין קרית שמע כתיקנה:

[תקה] (א) **תכנת** שבת, לכך מוסד באל״ף בי״ת זו תשר״ק, לפי שהיא נשמעת על הגאולה, והגאולה בזכות שבת, כדכתיב לסריסים אשר ישמרו שבתותי [וגו׳ ונתתי להם בביתי יד ושם וגו׳ כל שומר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי וגו׳] (ישעי׳ נ״ו ד׳ ה׳ ו׳), וכתיב והביאותים אל הר קדשי (שם שם ז׳), וכתיב בשובה ונחת תושעון (ישעי׳ ל׳ ט״ו). וכיצד נשמעת על הגאולה, תשר״ק, ביום ההוא ישרק ה׳ (ישעי׳ ז׳ י״ח). [צפע״ס] ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (יואל ד׳ י״ח). נמל״ך והיה ה׳ למלך על כל הארץ (זכרי׳ י״ד ט׳). יטח״ז (ב) יטו שכם אחד לעובדו ויחזוהו ויאמרו הנה אלהינו זה. והדגב״א (ג) יביאו לויתן ויכרו עליו חבירים]:

[תקד] א) רב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי כו׳. הוספתי עד סוף סי׳ תק״ה כמו שהוא לנכון בכ״י ב׳ ובמח״ו צד 99. ונשמט בכ״י שלפנינו (כ״י א׳) בשגגת המעתיק ונשאר רק הסיום יטח״ז יטו שכם אחד כו׳ (סוף סי׳ תק״ה) והמאמר הזה מרב שר שלום ריש מתיבתא לקוח מסדור רע״ג דף י״א ע״א והובא בפרדס סי׳ ד׳ (דף ח׳ ע״ד) ושם איתא ר׳ משה ור׳ שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא סדר הכי. ושם הלשון משובש ויש לתקן עפ״י סדור רע״ג וסדור רש״י שלפנינו. וכך יש לתקן שם לומר בתפלה של שחרית בשבתות ובימים טובים וביום הכפורים „פעמים״ אין מנהג בישיבה ובכל בבל כי אם בתפלת מוסף לבד וביום כפור אף בנעילה. ב) מפני כשנגזרה גזירה על שונאיהם של ישראל שלא לקרות ק״ש כל עיקר כו׳. כ״ה בסדור רע״ג ובמח״ו אבל בפרדס הובא באריכות יותר וכך איתא שם לפי כשנגזרה גזרה שלא לקרות ק״ש כל עיקר, שליח ציבור היה אומרה בהבלעה בעמידה, וכל הציבור היו אומרים בלחש שלא יבינו המינין הם תרמיתי הנוצרי שנתחברו עם היונים, והיו מריעים לנו, ובשביל הפחד לא היו יכולים לומר מלכות שמים בקול, כי האורבים היו ממתינים שם עד שלש שעות וארבע שעות, כי ידעו עד ארבע שעות זמנה לקרות, ואחר ארבע היו האורבים הולכים, וישראל מתאספים יחד בסתר ובפחד, והיו אומרים קדושה ומתפללין ואומרים קדושה ובתוך הקדושה היו אומרים פעמים באהבה וכו׳ הכל כפי מה שאנו אומרים עכשיו בקדושה, וכיון שבטלה הגזירה, והיו פורסין את שמע בתקיעות וקול רם ובלא פחד בקשה לסלקה באמירת פעמים באהבה וכו׳ מתוך הקדושה של תפלת שחרית, שהרי חזרה קריית שמע למקומה, אלא שאמרו חכמים שבאותו הדור נקבע אותה במוסף שאין בה ק״ש, ולמה קבעה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות, ולפיכך במוסף אומרים פעמים באהבה ולא בקדושה של תפלת שחרית שהרי קראו את שמע כתיקנה ונהגו לאומרה בקול גדול כדי לפרסם כי על הנס תיקנוה כאן ע״כ. ועיין במח״ו צד 108 ונראה לרבי קדושה עצמה בשעת השמד תקנוה כו׳ ע״ש כעין זה.

[תקה] א) תכנת שבת כו׳. הובא בפרדס ריש סי׳ ד׳. ובמח״ו שם. ב) יטו שכם אחד אין זה לשון הכתוב. ג) יביאו לויתן ויכרו עליו חברים. באיוב מ׳ ל׳ כתוב יכרו עליו חברים.

[תקו] (א) **ואחרי** מודים כשמסיים שליח ציבור הטוב [שמך ו]לך [נאה] להודות, כהנים נושאים את כפיהם ובמועדים ובחולו של מועד ובראשי חדשים בשחרית ובמוסף, ובחול בשחרית, ובמנחה של תענית ציבור, מפני שמתפללין אותה תמיד סמוך לשקיעת החמה, וכשם שיש נשיאת כפים בנעילה של יום הכפורים, (ב) כך יש נשיאת כפים במנחה של תענית ציבור, אבל במנחה של יום הכפורים אין בה נשיאת כפים, מפני שאין מתפללין אותה סמוך לשקיעת החמה, אלא קודם לשקיעת החמה, ולפי שבשאר ימים וכן במנחת יום הכפורים אין בה משום נשיאות כפים דגזרינן מנחת יום הכפורים, אע"פ שאין בה שיכרות, [משום שאר מנחות שיש בהן שכרות] אבל בנעילה שאינה אלא פעם אחת בשנה, לא ליגזור אותה משום שאר מנחות, לפי שאין מתפללין אותה בעת תפילת המנחה קודם שקיעת החמה, אלא סמוך לשקיעת החמה, (ג) דקים לן הלכה כר' יוסי, דאמר נעילה יש בה נשיאת כפים, מנחה אין בה נשיאת כפים, ומנחה של תענית ציבור הואיל ומתפללין אותה סמוך לשקיעת החמה כתפלת נעילה מדמינין לה, דלית בה שיכרות ויש בה נשיאות כפים, [הכי נמי מנחת תענית ציבור דלית בה שיכרות יש בה נשיאת כפים] כמו בתפילת נעילה:

[תקז] (א) **וכי** האי שושילתא שפירתא נהגינן ועבדינן. (ב) כהנים נושאין כפיהם בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית ציבור, חוץ ממנחה של יום הכפורים, שתחת מנחה נושאין את כפיהם בנעילה. (ג) וכהן שיש בו מומין בפניו ידיו ורגליו לא ישא את כפיו, (ד) וכן שיכור לא ישא כפיו. (ה) א"ר אלעזר כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר ידיכם דמים מלאו (ישעי' א' ט"ו), (ו) ושנו רבותינו אין כהנים רשאין לעלות בסנדליהם לדוכן, וזהו היא מתשע תקנות שתיקן רבן יוחנן בן זכאי, (ז) אמר אביי נקטינן לשנים קורא כהנים, [לאחד אינו קורא כהנים], שנאמר אמור להם (במדבר ו' כ"ג), לשנים ולא לאחד: (ח) וכן הלכה:

[תקח] (א) **וחייבין** כהנים לעלות לדוכן בזמן שהשליח ציבור מתחיל ברצה. (ב) מאי מברך, אמר ר' זירא אמר רב חסדא ב' א' י' א' מ' ה' אשר קדשנו בקדושתו של אהרן [וצונו] לברך את עמו ישראל באהבה. (ג) וכשהוא עוקר את רגליו ומחזיר

[תקו] א) ואחרי מודים כו'. הובא במח"ו צד 99. ב) כך יש נשיאות כפים במנחה של תענית ציבור. עיין טור או"ח סי' קכ"ט. ג) דקים לן הלכה כר' יוסי. תענית כ"ו ע"ב.

[תקז] א) וכי האי שושילתא שפירתא נהגינן ועבדינן. הוא לשון רע"ג דף י"א ע"ב ושושילתא פי' כמו שלשלת. ב) כהנים נושאין כפיהם כו'. סדרע"ג שם. ג) וכהן שיש בו מומין. מגילה כ"ד ע"ב והובא בסרע"ג שם. ד) וכן שיכור לא ישא כפיו. תענית כ"ו ע"ב. ה) א"ר אלעזר. ברכות ל"ב ע"ב ולפנינו אמר ר' יוחנן. ו) ושנו רבותינו. ר"ה ל"א ע"ב. ז) אמר אביי. סוטה ל"ח ע"א. ח) וכן הלכה. כן סיים רע"ג שם.

[תקח] א) וחייבין כהנים לעלות לדוכן בזמן שהשליח ציבור מתחיל ברצה. בגמרא סוטה ל"ח ע"ב כל כהן שאינו עולה בעבודה פירש"י קודם שיסיים ש"ץ רצה צריך לעלות לדוכן. ב) מאי מברך כו'. שם ל"ט ע"א. ג) וכשהוא עוקר את רגליו ומחזיר פניו כנגד הציבור לברך אותן. בגמרא סוטה שם וכי עקר כרעיה מה אמר. ופירש"י וכי עקר כרעיה, בעבודה למיסק והוא מחזיר פניו כלפי תיבה מאי אמר. ועי"ש בתוס' ד"ה וכי שהביאו סדר נשיאת כפים מפי רבינו שלמה ע"ש ולא כוונו בזה לסדור רש"י שלפנינו ובסדור רע"ג כי עקר כרעיה למיחת מאי אמר וכן בבה"ג ה' כהנים כי עקר כרעיה למיחת מאי אמר וכן הרמב"ם ה' נ"כ פי"ד הי"ב הביא

פניו כנגד הציבור לברך אותן מהו אומר, יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתהא הברכה הזאת שציוית לברך עמך ישראל באהבה (ד) כפרה וסליחה ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם. וכשהוא מתחיל לברך את הציבור (ה) כורעין הציבור על ברכיהם, ומבליעין מקראות בקולן כשהוא אומר יברכך, הם אומרים יברכך ה׳ מציון עושה שמים וארץ. ה׳, ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. וישמרך, שמרני אל כי חסיתי בך ואומר אמן. יאר, אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה. ה׳, ה׳ ה׳ אל רחום וחנון. פניו, פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני. אליך, אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים. ויחנך, הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה׳ אלהינו עד שיחננו אמן. ישא, ישא ברכה מאת ה׳ וצדקה מאלהי ישענו. ה׳, ה׳ חנינו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה. פניו, ה׳ אל תסתר פניך ממני כי עני ואביון אני. אליך, אליך ה׳ נפשי אשא. וישם, שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי. לך, לך ה׳ הגדולה והגבורה והתפארת [והנצח] וההוד וגו׳. שלום, שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה׳ ורפאתיו, אמן:

[תקט] (א) וכד מהדר אפיה מציבורא מאי [אמר], (ב) אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא (ג) [ודרש רבונו של עולם עשינו מה שגזרת עלינו עשה מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל וגו׳ (דברים כ״ו ט״ו) ואחר כך מתחיל שליח ציבור ואומר שים שלום. (ד) אמר רב חסדא (ה) אין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה דיבור מפי הקורא, ואין הציבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים, (ו) [ואין הכהנים רשאין להתחיל בברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הציבור] ואין הכהנים רשאין לחזור פניהם מן הציבור עד שיתחיל שליח ציבור בשים שלום. (ז) ואמר ר׳ זירא אין הכהנים רשאין לעקור את רגליהם עד שיגמור שליח ציבור שים שלום, (ח) ואין הכהנים רשאין לישא את כפיהם אלא כנגד כתפיהן:

כשהוא עוקר רגליו לעלות אומר וכן הביא הטור או״ח סי׳ קכ״ח. והנה מצאתי במח״ו צד 103 שהביא פסק רבי שלמה בסוטה פ׳ אלו נאמרים ומתחיל: יש ללמוד מכאן סדר נשיאות כך הוא עוקר רגליו בעבודה ממקומו ובא לפני התיבה ומתפלל יהי רצון כו׳ ובסוף סיים כל זה הפי׳ ממשמעת דאביי: עד כאן פירש״י ע״כ. ולזה כוונו חכמי התוס׳ בסוטה שם ל״ט ע״א ד״ה וכי סדר נשיאות כפים מפי׳ רבינו שלמה עוקר רגליו בעבודה כו׳ ולקחו את זה מן מח״ו שרשמתי ואולי היה כן בפירש״י בסוטה שם וחסר לפנינו או היה במהדורא אחרת מפירש״י לסוטה. ד) כפרה וסליחה. זה ליתא בגמרא והרע״ג הביא כפרה לנו. ה) כורעין הציבור על ברכיהם. זה לא הובא ברע״ג שם ולא נודע לי המקור.

[תקט] א) וכד מהדר אפיה מציבורא. סדור רע״ג דף י״א ע״ב. ב) אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא. סוטה ל״ט ע״א וכ״ה בסדור רע״ג ובגמרא לרב עוקבא. ג) ודרש רבש״ע כו׳. הוספתי כמו שהוא בגמרא והובא בסרע״ג. ד) אמר רב חסדא. סוטה ל״ט ע״ב ושם הגי׳ א״ר זירא אמר רב חסדא ובסרע״ג שם הובא ג״כ כמו שהוא לפנינו אמר רב חסדא. ה) אין הכהנים. בגמרא שם מובא לפני זה „אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הציבור״. ו) [ואין הכהנים רשאין כו׳. הוספתי כמו שהוא בגמרא שם. ז) ואמר ר׳ זירא. בגמרא שם ואמר ר׳ זירא א״ר חסדא. ח) ואין הכהנים רשאין לישא את כפיהם אלא כנגד כתפיהן. זה ליתא בגמרא שם והובא בסדרע״ג שם ובמשנה שם ל״ח ע״א במדינה כהנים נושאים את ידיהן

[תקי] (א) **ומאן** דחזי חלמא ולא ידע [מאי הוה], ניקום קדם כהנים ונימא הכי, רבון העולמים אני שלך וחלומותי שלך, חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא, בין שחלמתי לעצמי, בין שחלמו (לי) [עלי] חבירי, אם טוב הם חזקם ואמצם כחלומות של יוסף, ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה, וכמי יריחו על ידי אלישע, וכמרים מצרעתה, וכנעמן מצרעתו, וכחזקיהו מחליו, וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לטובה, כך תהפוך כל חלומותי לטובה ותרצני, ומיכוין דעתיה בהדי כהנים כי היכי דעני ציבורא אמן, ואי לא לימא הכי אדיר במרום אל שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום יהי רצון שתשים עלינו ברכה ושלום לטובה:

[תקיא] (א) **לכך** אנו אומרים אין כאלהינו אין כאדונינו ד׳ פעמים, מי ד׳ פעמים, נודה ד׳ פעמים, שהן י״ב פעמים כנגד י״ח ברכות שבכל יום, ועוד ברכת המינין שתיקנוה ביבנה הרי תשע עשרה, ובשבת אינן אלא שבע ברכות בלבד, נמצא י״ב ברכות חסרין וכנגדן תיקנו י״ב פעמים אין כאלהינו מי כאלהינו נודה לאלהינו הרי (אין) י״ב פעמים כנגד החסרים.

[תקיב] (א) **ומה** שאומרים בני אדם אחר תפילת מוסף בשבת ליום שכולו שבת מנוחה לחי העולמים, טועין הן בדבר אלא זה עיקר הלשון ליום שכולו שבת שהוא מנוחה לחי העולמים, וזהו יום שביעי שהוא מנוחה לחי עולמים, ועליו אמר דוד מזמור שיר ליום השבת, ולכך אומרים אותו בשבת על הקב״ה עתיד לשבות באותו עולם כבשבת:

[תקיג] (א) **לכך** אנו אומרים ואני תפילתי לך ה׳ עת רצון (תהלים ס״ט י״ד) קודם תפילת המנחה, דכתיב למעלה הימנו ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר (שם שם י״ג), כך אמר דוד לפני הקב״ה, רבונו של עולם אומות העולם ביום שמחתם וביום אידם הם שותים ומשתכרין ומרננים בבית משתאותיהם כל היום, ואין מזכירין שמך, אבל אני לא כן משהגדלת השמחה לישראל ובא יום מנוחה ושמחתי, לאחר שאני שבע ומעונג ומפונק אינני שוכחך, וכשמגיע זמן תפלה אני פוסק מבית משתיי ותענוגיי, וקופץ לתפילתי לעת רצון ושעה קבועה, ונותן הודאה על חלקי, לכך נהגו העם לומר כך במנחה בשבת. ומה נשתנה מנחת שבת ממנחת יום טוב לומר פסוק זה, מפני שתיקן עזרא שיהיו קורין בתורה במנחה בשבת מפני יושבי קרנות, לכך אנו

כנגד כתפיהן, ובפסיקתא דר״כ פסקא החודש (מ״ט ע״א) משגיח מן החלונות מבין כתפותיהם של כהנים וכן הובא במנהיג ה׳ נשיאות כפים סי׳ ע״ה ועיין בפסיקתא שם הערה קי״א.

[תקי] ס) ומאן דחזי חלמא. הובא בסרע״ג י״א ע״ב והוא בברכות נ״ה ע״ב.

[תקיא] ס) לכך אנו אומרים אין כאלהינו אין כאדונינו ד׳ פעמים כו׳. הובא בפרדס סי׳ ה׳ (דף ט׳ ע״ד) ובמח״ו צד 106 והובא בשבלי הלקט השלם סי׳ א׳ (דף א׳ ע״א) וכתב שם בשם רבינו שלמה זצ״ל מצאתי וכוון להפרדס.

[תקיב] ס) ומה שאומרים בני אדם כו׳. הובא בפרדס סי׳ ד׳ (דף ח׳ ע״ד) ובמח״ו צד 106 ושם הוא באריכות דברים ע״ש.

[תקיג] ס) לכך אנו אומרים ואני תפילתי. הובא בפרדס סי׳ ד׳ (דף ח׳ ע״ד) ובלקוטי הפרדס דף ט׳ ע״ד ובאיסור והיתר כ״י סי׳ ש״ג ובס׳ האורה ח״ב ובמח״ו צד 107 והובא בשבלי הלקט השלם סי׳ קכ״ו בשם רבינו שלמה זצ״ל והובא גם בהמנהיג ואבודרהם, והטור או״ח סי׳ רצ״ב הביא כעין זה בשם המדרש, והב״י שם הביאו בשם שבלי הלקט ולא אדע אל איזה מדרש כוון הטור שם, והביא עוד טעם אחר בשם רבינו נתן בר׳ מכיר.

מודים על חלקנו, שלא שמנו כמשפחות האו̇מה לשבת בקרנות, אלא לעת רצוֹן ותפילה אנו תדירים להתפלל, (ב) אבל ביום טוב לא תיקן עזרא כן:

[תקיד] (א) נמצא בספר יצירה למה נברא מעשה בראשית בששה ימים, ולא נברא בפחות או ביותר, מכאן אתה למד אלהותו של הקב"ה, (ב) שהן שלשה כיתות המעידים על הקב"ה ועל ישראל ועל השבת, כשאתה מחלק ששת ימי בראשית לשלשה [חלקים] נמצא לכל אחת מהן כת הראוי להעיד שני ימים, [והקב"ה וישראל ושבת חוזרין ומעידין זה לזה], (ג) והקב"ה וישראל מעידין על השבת שבחר בו מכל הימים, שנאמר כי אות הוא ביני וביניכם לדורותיכם (שמות ל"א י"ג), וישראל ושבת מעידין על הקב"ה שהוא אחד, שנאמר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכרי' י"ד ט') וכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'), וכמו כן הקב"ה ושבת מעידין על ישראל שהם גוי אחד בארץ דכתיב מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (דהי"א י"ז כ"א), (ד) ואף חכמים הראשונים קבעו שלשתן בתפילת המנחה שסמכו על מדרש זה, אתה אחד ושמך אחד, (ה) וליחוד הוא אחד שאין המינין מחלקין, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ תפארת גדולה ועטרת ישועה, מנוחה וקדושה (ו) לעמך נתת, את השבת שקראת אחת, (ז) ואמרו

ב) אבל ביו"ט לא תיקן עזרא כן. בפרדס איתא כך אבל במנחת יום טוב לא תיקן עזרא לקרות בתורה דסבירא לן לא תיקן עזרא כמאן דאמר או כולו לה' או כולו לכם ולכך אומר ואני תפלתי לך ה'.

[תקיד] א) נמצא בספר יצירה למה נברא מעשה בראשית בששה ימים כו'. הובא בפרדס סי' ד' (ט' ע"א) ובלקוטי הפרדס (י' ע"ב) ובמח"ו סי' קל"ח (צד 108) ועיין בתוס' חגיגה ג' ע"ב ד"ה מי הביא זה בשם מדרש וגם בעל שבלי הלקט סי' קכ"ו הביא מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל מצינו באגדה למה נברא מעשה בראשית כו' וכוון לס' הפרדס. והטור או"ח סי' רצ"ב הביאו בשם מדרש, ולא נמצא מזה בס' יצירה. ב) שהן שלשה כיתות. בפרדס בטעות הם ג' בתים וצ"ל ג' כיתות. ג) והקב"ה וישראל מעידין על השבת שבחר בו מכל הימים שנ' כי אות הוא וגו'. כ"ה גם בכ"י ב' מהסדור. ובפרדס הלשון משונה ובאריכות ובשבה"ל הובא כמו בפרדס. ובמח"ו הובא כך הק' וישראל מעידין על השבת שבחר בו מכל הימים וחסר הראי' מהכתוב ואח"כ הובא שם וישראל ושבת מעידין על הקב"ה שהוא אחד, שנאמר כי אות הוא ביני וביניכם. הראי' מהכתוב שייך למאמר שלפניו הקב"ה וישראל מעידין על השבת ופה חסר הראיה מהכתוב והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ד) ואף חכמים הראשונים קבעו שלשתן בתפלת המנחה שסמכו על מדרש זה אתה אחד כו'. הכוונה כי חכמים קבעו שלשתן הקב"ה וישראל ושבת בתפילת המנחה אתה אחד. ובמח"ו צד 108 מתחיל בטעות מן אתה אחד ושמך אחד סימן חדש ובאמת מוסב למעלה לסימן שלפניו ואף חכמים הראשונים קבעו שלשתן בתפילת המנחה. וגם הנוסח משונה במח"ו שם ובפרדס סי' ד' (דף ט' ע"א) איתא כך על כן אומר במנחה בשבת אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ תפארת גדולה ועטרת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת כדכתיב ראו כי ה' נתן לכם את השבת וכן הובא בשבלי הלקט סי' קכ"ה (מ"ט ע"א) בשם רבינו שלמה זצ"ל וכוון להפרדס. ה) וליחוד הוא אחד שאין המינין מחלקין. במח"ו שם מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, אחד הם חשובים לייחדך, שאין הגופים מוחלקין, שכולן מייחדים שמך וזה חסר בפרדס. ו) לעמך נתת את השבת שנקראת אחת. כ"ה גם במח"ו וליתא בפרדס. ואולי צ"ל את השבת שנקראת נחת עיין וי"ר פ"ג אות א' טוב מלא כף נחת זה יום השבת וכן לפנינו במאמר שלאחריו שובה ונחת זו שבת. ז) ואמרו רבותינו כל שומר שבת כראוי מקרב את הישועה. וכן הובא בפרדס ובמח"ו ולא מצאתי המקור רק בירושלמי תענית פ"א ה"א וי"ר פ"ג אות א' אין ישראלין נגאלין אלא בזכות שבת שנאמר בשובה ונחת תושעון.

רבותינו כל שומר שבת כראוי מקרב את הישועה, שנאמר בשובה ונחת תושעון (ישעי' ל' ט"ו), שובה ונחת זו שבת, וכן הוא אומר וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות (שם ל"ב י"ח), (ח) ודורש מקרא זה במדרש תילים מי שישמרו משמרת שבת יזכו לישב בנוה שלום ובמשכנות מבטחים. (ט) ואף בבראשית רבה כי בו שבת מכל מלאכתו (בראשית ב' ג'), (אם תאמר) [אתמהא] לא כך (י) אמר ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה [את עולמו] ואת אמרת מכל מלאכתו, אלא להיפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ויגיעה, ומה נברא בו שאנן ובטח שלוה והשקט, וכמדומה אני שאף המדרש כשהוא מוציא זה הלשון סומך על המקרא וישב בנוה שלום לפי שבמקרא נדרש על שמירת שבת, ולפי ששתי מקראות הללו נדרשין על שמירת שבת קבעו חכמים לשון המקראות בתפילת מנחה בשבת שמתפללין תפארת גדולה ועטרת ישועה [על לשון] בשובה ונחת תושעון, מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח [על לשון] וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות השקט ובטח, ולפי שהאבות שמרו שמירת שבת, שכך הוא אומר [עקב אשר שמע אברהם בקולי] וישמור משמרתי (בראשית כ"ו ה'), (יא) שאפילו עירובי תבשילין היה אברהם יודע, ואומר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' (שם י"ח י"ט), את בניו זה יצחק, ואת ביתו זה יעקב, וכולן שמחו בשמירת שבת, אברהם יגל, יצחק ירנן, יעקב ובניו ינוחו בו, למה נאמר באברהם גילה, ורנה ביצחק. גילה באברהם, (יב) שמצינו באגדה רננו צדיקים בד' (תהלים ל"ג), בזמן שהצדיקים רואים את הקב"ה מיד הם אומרים שירה, שכן מצינו כשנעקד יצחק וראה את השמים פתוחין, מיד אמר שירה. יעקב ובניו ינוחו בו, (יג) שמצינו בבראשית רבה ויחן את פני העיר, שנכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום, הדא את אמרת ששמר יעקב אבינו את השבת:

[תקטו] (א) **למדונו** רבותינו למה מתפללין בחול שמונה עשרה ברכות,

---

ח) ודורש מקרא זה במדרש תילים כו'. כ"ה גם בפרדס סי' ד' (ט' ע"א) ובלקוטי הפרדס (י' ע"ג) והובא בשבה"ל סי' קכ"ו בשם רבינו שלמה זצ"ל וכוון להפרדס אבל לא מצאתי במדרש תהלים והרד"ל ב"ר פ"י סי' ט"ו הביא את דברי הפרדס ובמדרש תהלים מזמור צ"ב אות ה' נדרש באופן אחר. **ט)** ואף בב"ר כי בו שבת מכל מלאכתו. הוא בב"ר פ"י אות ט' והובא גם בפרדס סי' ד' (ט' ע"א) וכן הובא בלקוטי הפרדס (י' ע"ג) ובמח"ו צד 109 וכן בעל שבה"ל סי' קכ"ו הביא המדרש בשם רבינו שלמה וכוון להפרדס. **י)** אמר ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון. בפרדס בשם ר' בר סימון צ"ל בשם ר' יהודה בר סימון ולפנינו בב"ר א"ר ברכיה בשם ר' סימון ויש לתקן בשם ר' יהודה בר סימון והובא גם לנכון בב"ר פ"ג אות ב'. **יא)** שאפילו עירובי תבשילין היה אברהם יודע. יומא כ"ח ע"א. ובב"ר פמ"ט אות ג' ופס"ד אות ד' איתא אפילו הלכות עירובי חצרות היה אברהם יודע ועיין אגדת בראשית פי"ג אות א' ובתנחומא לך אות א' הערה ח' הארכתי בזה ע"ש. **יב)** שמצינו באגדה רננו צדיקים כו'. הובא גם בפרדס סי' ד' (ט' ע"ב) ובלקוטי הפרדס (י' ע"ג) ובמח"ו צד 109 ובשבלי הלקט סי' קכ"ו ולא מצאתי האגדה. **יג)** שמצינו בב"ר ויחן את פני העיר. הוא בב"ר פי"א אות ז' הובא בפרדס סי' ד' (ט' ע"ב) וכן הובא בלקוטי הפרדס (י' ע"ג) ובמח"ו צד 109 והובא בשבה"ל סי' קכ"ו בשם רבינו שלמה ז"ל.

[תקטו] **א)** למדונו רבותינו למה מתפללין בחול שמונה עשרה כו'. הובא בפרדס סי' ד' (ט' ע"ב) המתחיל בשבת אנו מתפללין שבע ברכות ולא שמונה עשרה מאי טעמא

ובשבת שאנו בטלים אין אנו מתפללין אלא שבע, ולמה אין מתפללין י״ח בשבת. (ב) אמר רב הונא מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת. אמר הקב״ה [שבת] זו מנוחה היא לישראל, שנאמר ברוך ה׳ אשר נתן מנוחה לעמו ישראל (מ״א ח׳ נ״ו), (ג) למה לפי שבחר בשבת תחילה, שנאמר וינח ביום השביעי (שמות כ׳ י״א), ובתפילה שאנו מתפללין בחול יש דברים בחול שצריך אדם להזכיר, ובשבת אין צריך להזכיר, אם היה חול (ד) אומר חונן הדעת, היה בעל תשובה אומר הרוצה בתשובה, אם היה בשבי אומר גואל ישראל, אם היה חולה אומר רופא חולי, אומר הקב״ה למנוחה ניתנה לישראל השבת, ואם יתפלל אדם י״ח ברכות נזכר הוא מעשיו ומיצר, נמצא שם שמים מתחלל, לפיכך תיקנו רבותינו תפילה בשבת שאין בה צער של כל דבר, (ומכאן) [ומניין] סמכו שיהיו מתפללין שבע ברכות מן המזמור של שבת (ה) שכתוב בו שבע (אמירות) [אזכרות], טוב להודות לה׳ (תהלים צ״ב ב׳), כי שמחתני ה׳ בפעליך (שם שם ה׳), מה גדלו מעשיך ה׳ (שם שם ו׳), ואתה מרום לעולם ה׳ (שם שם ט׳), כי הנה אויביך ה׳ (שם שם י׳), שתולים בבית ה׳ (שם שם י״ד), להגיד כי ישר ה׳ (שם שם ט״ז), הרי שבע אזכרות כנגד ז׳ תפילות: (ו) ד״א [כנגד] ז׳ קולות שאמר דוד [קול ה׳] על המים (תהלים כ״ט ג׳), קול ה׳ בכח (שם שם ד׳), קול ה׳ בהדר (שם שם), קול ה׳ שובר ארזים (שם שם ה׳), קול ה׳ חוצב להבות אש (שם שם ז׳), קול ה׳ יחיל מדבר (שם שם ח׳), קול ה׳ יחולל אילות (שם שם ט׳), (ה׳ למבול ישב) (שם שם י׳): (ז) ד״א כנגד ז׳ קולות שבתורה, ויהי קולות וברקים (שמות י״ט ט״ז), וקול שופר (שם שם), ויהי קול השופר (שם שם י״ט), והאלהים יעננו בקול (שם שם), וכל העם רואים את הקולות (שם כ׳ י״ח), ואת קול השופר (שם שם), [ויען כל העם] קול אחד ויאמרו (שם כ״ד ג׳), וכן אמר דוד שבע ביום הללתיך (תהלים קי״ט קס״ד), אבל בחול (ח) מתפללין שמונה עשרה, כנגד שמונה עשרה ציווים שציוה הקב״ה למשה במשכן, (ט) כאשר ציוה ה׳ את משה:

והובא בשבלי הלקט סי׳ קכ״ח וכן הובא במח״ו סי׳ ק״מ (צד 110) ושם הגי׳ כך ילמדנו רבינו למה מתפללין בחול י״ח ברכות, ובשבת שאנו בטילין אין אנו מתפללין אלא ז׳ ברכות, כך למדונו רבותינו למה אין מתפללין י״ח ברכות בשבת. ב) אמר רב הונא מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת כו׳. לא מצאתי המקור בשם ר״ה ועי׳ ירושלמי שבת פט״ו ה״ג. ג) למה לפי שבחר בשבת תחילה שנ׳ וינח ביום השביעי כו׳. וכ״ה בכ״י ב׳, ובפרדס הגי׳ נשתנית וכך איתא שם לפי שהשבת יום מנוחה הוא וצריך להתענג בו דכתיב וקראת לשבת עונג ובתפלת שמונה עשרה יש דברים שאדם צריך להם ומיצר עליהם כגון גואל וסולח רופא מברך השנים וכן כלם, ואם היה מתפלל אדם י״ח ברכות מתוך שהוא מזכיר אלו הדברים הוא מיצר והיה ממעט בעונג כו׳. ד) אם היה חול. במח״ו שם אם היה אדם כסיל. ה) שכתוב בו שבע אזכרות. כן תקנתי ונובע מירושלמי ברכות פ״ד ה״ג (ח׳ ע״א) שבע של שבת מניין א״ר יודן אנטוריא כנגד ז׳ אזכרות שכתוב במזמור שיר ליום השבת. ו) ד״א [כנגד] ז׳ קולות שאמר דוד על המים. בירושלמי שם א״ר יצחק כנגד ז׳ קולות שכתוב בהבו לה׳ בני אלים. ז) ד״א כנגד ז׳ קולות שבתורה. זה ליתא בירושלמי שם ואין ספק שהיה לפני רש״י מקור אחר. ח) אבל בחול מתפללין י״ח כנגד י״ח ציווים כו׳. בירושלמי ברכות שם ר׳ שמואל בר נחמני בש״ר יוחנן כנגד י״ח ציוויין שכתוב בפרשת משכן שני ועיין בתנחומא הקדום ריש וירא הערה ג׳ ושם הארכתי. ט) כאשר צוה ה׳ את משה. בתנחומא הנדפס מכבר איתא ור׳ יוחנן אמר כנגד י״ח ציווים שבמשכן שהן בסוף ספר שמות והן כאשר צוה ה׳ את משה י״ח פעמים ועיין שם בהערה ג׳ מה שכתבתי בזה.

[תקטז] (א) **וצדקתך** שאומרים במנחה בשבת לשם צידוק הדין של משה, משום כבודו של משה שנפטר באותה שעה בשבת, (ב) והכי אמר רב שר שלום גאון בשבת במנחה מותר להתעסק בתלמוד תורה, ולא עוד אלא שמנהג בבית רבנו שבבבל שאחר תפלת המנחה בשבת שונין אבות וקניין תורה, ועוד רגילין ישראל שמתפללין המנחה בשבת מקדימים אותה, ותפלת ערבית מאחרין אותה, (ג) כדאמרינן עיולי יומא מקדימין למצוות, אפוקי יומא מאחרין דלא ליהוי עלן כמשוי, בין תפילה לתפילה ישב בדד וידום, מכל מקום להתעסק בתורה טפי עדיף, ומה שאין עוסקין, לא מפני שאסור, אלא לכבוד משה רבינו שנפטר באותה שעה, (ד) שאמרו חכמים נשיא שמת מדרשות מתבטלין:

וזהו סדר מוצאי שבתות:

[תקיז] (א) **במוצאי** שבתות עומד שליח ציבור ופותח והוא רחום יכפר עון, (ב) והציבור אחריו, ומוסיפין ה׳ הושיעה וגו׳, והוא חוזר ברוך ה׳ המבורך, (ג) ומיבעי ליה אינש לאגודי בברוך ה׳ המבורך במוצאי שבתות דמיתצלי מן הזיקא דההוא שבתא, ומסדר קריאת שמע בשתים לפניה ושתים לאחריה ופסוקי דשבחיה דהקב״ה, ועל שימור וברכה לאחריהם:

[תקיח] (א) **וצריך** להזכיר הבדלה בחונן הדעת, (ב) שכך שנינו מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים, ושואלין גשמים בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת, (ג) מה טעם מפני שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה, אחר מוצאי שבת לחול, וכן מוצאי יו״ט [לחול וכן מוצאי יו״ט] לחולו של מועד בכולן אומר אתה חוננתנו בחונן הדעת, ואומר הבדלה על הכוס, אלא שבמוצאי שבת מברכין על המאור, (ד) דתניא אומר הבדלה במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובמוצאי יום הכפורים, ובמוצאי שבתות ליום טוב ובמוצאי יום טוב לחול המועד (ה) [אבל במוצאי יו״ט לשבת לא מבדילין]:

[תקטז] א) וצדקתך שאומרים במנחה בשבת כו׳. הובא בפרדס סי׳ ד׳ (דף ט׳ ע״א) ובלקוטי הפרדס (י׳ ע״א) ובמח״ו צד 111 ושבה״ל סי׳ קכ״ו ולקוח מן סדור רע״ג דף ל׳ ע״א והובא בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן וע״ש וכן בס׳ הישר לר״ת סי׳ תר״כ. והרוקח סי׳ נ״ו הביא וז״ל שיש קבלה שנפטר משה בשבת כו׳ ע״ש ועיין בתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ ר״כ ובהערות הרד״ל בתחילת התשובות בראש הספר ועיין בפסיקתא דר״כ פסקא שור או כשב ובהערה ל״ו. ב) והכי אמר רב שר שלום גאון. הובא במקומות שרשמתי בהערה א׳, גם בתוס׳ מנחות שם. ג) כדאמרינן. פסחים ק״ה ע״ב. ד) שאמרו חכמים נשיא שמת כל בתי מדרשות בטלים. מ״ק כ״ב ע״ב ובפרדס שם יש הוספת דברים: ולכך נהגו לומר אבות כו׳.

[תקיז] א) במו״ש עומד שליח ציבור. הובא במח״ו צד 114 אחרי שהובא שם מאמרים אחרים באריכות. ב) והציבור אחריו. במח״ו והציבור אומרים כשמתחיל והוא רחום כי אל רחום ה׳ אלהיך לא ירפך וגו׳ ועונין והוא רחום אחריו ומוסיפין ה׳ הושיעה וגו׳. וחוזר ומגביה קולו ואומר ברכו, והן עונין אחריו ברוך ה׳ המבורך. ג) ומיבעי ליה אינש לאגודי בברוך ה׳ המבורך. לקוח מן סדור רע״ג ל״א ע״א והובא ג״כ בבה״ג סוף ה׳ ציצית.

[תקיח] א) וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת. לקוח מן סדור רע״ג דף ל״א ע״א. ב) שכך שנינו. ברכות ל״ג ע״א. ג) מה טעם. עד סוף הסימן ליתא בסדור רע״ג שלפנינו ונמצא גם במח״ו צד 114. ד) דתניא. פסחים ק״ד ע״א. ה) אבל במוצאי יו״ט. הוספתי כמו שהוא במח״ו.

[תקיט] (א) **ואם** טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, אם יש לו יין להבדיל עליו אינו חוזר, (ב) דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס, ואם אין לו יין חוזר ומתפלל. בעי מיניה מרב ששת טעה בזו ובזו מאי, אמר להם חוזר לראש, אמר ליה רבינא לרבא הילכתא מאי, אמר ליה כי קידושא, מאי קידושא בתפילה ועל הכוס, אף הבדלה נמי בתפילה ועל הכוס:

[תקכ] (א) **אמר** ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושות והבדלות, בתחילה קבעוה בתפילה, והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס, והמבדיל על הכוס צריך שיבדיל בתפילה, (ב) וכן אמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס, והמבדיל בזו ובזו הברכות יחולו על ראשו:

[תקכא] (א) **ומסדר** כל התפלה כסדר, ולאחר שמסיים הציבור תפילתן מקדש שליח צבור עד דאמירן, ופותח ויהי נועם, ומתחילין הציבור אחריו ויהי נועם עד סוף המזמור, וכן המנהג לאחר שמסיים הציבור אורך ימים אשביעהו, חוזר ושונה שליח צבור אותו הפסוק אורך ימים וגו׳, ואומר ואתה קדוש וגו׳, וקרא זה אל זה, ואומר כולה סידרא, עד עושה השלום, (ב) וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקידושא בנעימה ובאריכות טעם באפוקא שבתא כדי שישתהו בסידרן, כדי להאריך מנוח רשעים מלחזור לגיהנם (ג) [כדאמרינן במו״ש צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לגיהנם], שכבר השלימו ישראל סדריהן, ולכן ישראל מזכירין ויהי נועם בסדר מוצאי שבת:

[תקכב] (א) **והכי** שדר רב שלום גאון אין אומרים ויהי נועם אלא במוצאי שבתות בלבד, אבל לא במוצאי ימים טובים, ולא במוצאי שבתות ליום טוב, כיון דבעי למימר ומעשה ידינו, ומעשה ידינו ביום טוב ליכא, אמטו להכי אין אומרים

[תקיט] א) ואם טעה כו׳. הוא מסדור רע״ג ל״א ע״א. ב) דתניא טעה ולא הזכיר. ברכות ל״ג ע״א.

[תקכ] א) אמר ר׳ חייא בר אבא. ברכות שם. ב) וכן אמר רב יהודה אמר שמואל. בגמרא שם לא הובא בשמו.

[תקכא] א) ומסדר כל התפלה. לקוח מן סרע״ג ל״א ע״א. ב) ומה שנהגו לומר ויהי נועם כו׳. הובא גם בפרדס סי׳ ד׳ (דף ט׳ ע״ב) ושם הוא באריכות יותר ע״ש. ג) „כדאמרינן במו״ש צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לגיהנם״. זה הוספתי כמו שהוא בסדור רע״ג שם. והשמיט המעתיק מן לגיהנם עד לגיהנם ובכ״י ב׳ נשמט מאמר גדול. ונמצא כעין זה המאמר בפסיקתא רבתי פכ״ג ובתנחומא הנדפס מכבר כי תשא אות ל״ג במו״ש עד שהסדרים שולמים, וכשהסדרים שולמים מלאך אחד יש ושמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמות של אותן האנשים ומקלען לארץ הדה״ד ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים מהו צלמות צא למות ששלמו סדרים ע״כ ובשאילתות ריש בראשית איתא כך במו״ש עם חשיכה צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות ואומר חזרו לגיהנם שכבר השלימו ישראל את סדריהן ולכך ישראל מזכירין בסדר מו״ש ואומרין ויהי נועם מיכן רמז ויהי נועם במוצאי שבתות ובטור או״ח סי׳ רצ״ה הביא הדברים בשם רב עמרם גאון.

[תקכב] א) והכי שדר רב שלום גאון. לקוח מן סדור רע״ג ל״א ע״א ומוזכר בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן והובא בפרדס סי׳ ד׳ סוף דף ט׳ ע״ב ובלקוטי הפרדס י״א ע״א והובא במח״ו צד 115 ובטור או״ח סי׳ רצ״ה.

אותו, וקידושא דסדרא הכי נמי לא אמרינן, כללא דמילתא כל היכי דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קידושא דסדרא, ובמוצאי יום הכפורים שחל להיות באמצע שבת לא אמרינן ויהי נועם. וכי אמרינן ויהי נועם במוצאי שבת לחול היכא דאיכא שיתא יומא דחולא, אבל איכא בי מצעי יו״ט או יומא דכפורי אפילו חל יומא טבא ערב שבת דאיכא לקמן חמשה יומא דחולא לא אמרינן ויהי נועם בההוא דאפוקי שבתא, מאי טעמא כיון דאמ׳ ומעשה תרי זימני, בעינן לקמן שיתא יומי כולהו דחולא:

[תקכג] (א) ומביאין לו כוס ואבוקה של אור בידו, (ב) ומברכינן י״ב״נ״ה״, יין, בשמים, נר, הבדלה, (ג) וקודם שיטעום אומר אשביעת [עלך פותה] שר של שכחה שתסיר לב טיפש ממני ותפל יתיה (ד) על טורייא (דמייא) [רמייא] בשם שמהתא קדישתא, (ה) בשם ארמס ארמימס אנסיפיול ופתחיאל, ונח מצא חן בעיני ה׳ (בראשית ו׳ ח׳), ויהי דוד (בכל) [לכל] דרכיו משכיל וה׳ עמו (ש״א י״ח י״ד), ואומר שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי עזרי מעם ה׳ עושה שמים וגו׳ (תהלים קכ״א א׳ וב׳), ה׳ שומרך ה׳ צילך על יד ימינך יומם השמש לא יככה וירח בלילה ה׳ ישמרך מכל רע ישמר את נפשך ה׳ ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם (שם שם ה׳ ו׳ ז׳ ח׳). בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א׳ א׳). ה׳ צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה (תהלים מ״ו ח׳). (ו) אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו את הימים האלה הבאים לקראתינו לשלום, חשוכים מכל חטא ועון, ומנוקים ומוצלים מכל דבר רע, ומדובקים ללמוד תורתך, וחנונים מאתך דעה בינה והשכל ותשמיענו בהם ששון ושמחה, ולא תעלה קנאתנו על לב אדם, ולא קנאת אדם תעלה על לבנו, וכל היועץ עלינו עצה טובה קיימו וקיים עצתו, כאמור וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות ל״ג י״ט), וכל היועץ עלינו עצה רע בטלו ובטל עצתו, כאמור ה׳ הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים (תהלים ל״ג כ׳), רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום (משלי י״ט כ״א), עצת ה׳ לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור (תהלים ל״ג י״א) עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל (ישעי׳ ח׳ י׳), כי ה׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם י״ד כ״ז), ברוך מיפר עצת רעות מעלינו ומעל כל עמו

[תקכג] א) ומביאין לו כוס ואבוקה. לקוח מסדור רע״ג ל״א ע״ב והובא בטור או״ח סי׳ רצ״ט בשם רע״ג. ב) ומברכין יבנ״ה יין בשמים נר הבדלה. בסדור רע״ג שם נשמט בטעות ברכת הבשמים וכן בטור שם שהביא דברי רע״ג לא הביא ג״כ ברכת הבשמים והרי״ץ גיאות ה׳ הבדלה (דף ט״ו ע״א) הביא בשם רע״ג כמו שהוא בסדור. ובמח״ו צד 115 הביא ג״כ ומברך יבנ״ה, יין, דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, בשמים ברישא והדר מאור כו׳. ג) וקודם שיטעום אומר אשביעת [עלך פותה] שר של שכחה. כ״ה בסדור רע״ג שם והובא בטור סי׳ רצ״ט בשם רע״ג וכן ברי״ץ גיאות שם ובמח״ו צד 115. והמלות „עלך פותה" הוספתי כמו שהוא במקומות שרשמתי והרה״ג הרש״ה במח״ו הביא יש מי שהביא פורה ויש שהביא פוטה ע״ש. ד) על טורייא דמייא. תקנתי רמייא כמו שהוא לנכון בסרע״ג ובטור וברי״ץ גיאות ובמח״ו. ה) בשם ארמס ארמימס אנסיפיול ופתחיאל. בסרע״ג שם בשם ארמס ארימס ארמימימס אנסיס יאל ופתחאל, ובמח״ו ארמס ארימס ארמימס אנסיסיאל ופתחיאל, וכ״ה בטור, וברי״ץ גיאות ארימס ארמימס אנסיסיאל ופתחיאל. ו) אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו כו׳. כן הובא בסרע״ג שם באיזה שינויים ובטור או״ח סי׳ רצ״ט. והמקור הוא בירושלמי ברכות פ״ה ה״ב והטור ציין „ירושלמי".

ישראל ויקיים עלינו עצתו ועצת הצדיקים לטובה, ולא יעזבנו ה׳ אלהינו ולא יטשנו ולא יכלימנו ולא יחסירנו לא בעולם הזה ולא לעולם הבא, ועם הצדיקים שנפטרו בשלום, שלום שלום יהי עלינו, הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה [ה׳] ויהי לי לישועה וגו׳ (ישעי׳ י״ב ב׳), (ז) ושותה מלא לוגמיו, ומטעים את בני ביתו:

[תקכד] (א) **ומה** טעם מברכין על הבשמים במוצאי שבת, מפני שניטלה הנשמה יתירה שבאדם ותהנה הנוהרת מן הבשמים ותתרווה ותתחזק בצירוף הברכות:

[תקכה] (א) **והכי** אמר רב נטרונאי גאון, במוצאי שבת בבורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות שמסתכלין בכפות ידיהם, וכן ראינו רבותינו שהיו עושין, ואומרים נסתכל בידינו (ב) כדי שנהנה מן האור, (ג) ששנינו בפרקי דר׳ אליעזר בן

ז) ושותה מלא לוגמיו ומטעים את בני ביתו. הוא לשון רב עמרם בסדרו שם והובא בטור או״ח סי׳ רצ״ט בשם רע״ג וכתב עוד ורב סעדיה כתב אין צריכין בני ביתו לטעום מכוס של ברכה.

[תקכד] א) ומה טעם מברכין על הבשמים במו״ש כו׳. הובא גם במח״ו צד 117 ונוסף שם והגאון רבינו שלמה בר יצחק אומר בשם ר׳ יעקב בר יקר דטעם בשמים במוצאי שבתות דכל יום השבת שבת אור של גיהנם ולא הסריח כלום, ולאלתר כשיוצא שבת חוזר ושורף ומסריח, ולכך מריח בבשמים. וזה הובא להלן סי׳ תקל״ב ובפרדס סי׳ קי״ד ושם בלקוטים שבסוף הספר (נ״ח ע״ג) באריכות יותר. וכן הובא בסדור רש״י כתב יד ב׳ אחר ה׳ יו״כ בליקוטין והובא שם מפי ר׳ יעקב בר יקר נאמר לי דטעם בשמים במו״ש משום דשבת אור של גיהנם כו׳ וגם הליקוטין ההם מובאים במח״ו צד 381. ועיין תשובות הרשב״א סי׳ קנ״ט. ושבלי הלקט השלם סי׳ ק״ל (נ״ב ע״ב) כתב ובשם רבינו יעקב בר יקר ז״ל מצאתי מה טעם מברכים על הבשמים כו׳.

[תקכה] א) והכי אמר רב נטרונאי גאון במוצאי שבת כו׳. לקוח מן סדור רע״ג דף ל״א ע״ב והובא גם בפרדס סי׳ קי״א וכן הובא בלקוטי הפרדס (י״א ע״ב) וכ״ה במח״ו סי׳ קנ״א (צד 117) ועיין תשובת הגאונים שערי תשובה סי׳ ק״ג ובתשובות הגאונים דפוס ליק סי׳ מ״ט ובהערות שלי צד 18 ובחמדה גנוזה סי׳ צ״ג ומובא במרדכי ריש יומא. ב) כדי שנהנה מן האור. בסרע״ג (ל״ב ע״א) סיים אחר זה „כדרך ששנינו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו וכך מנהג״. וכן הובא בפרדס שם סי׳ קי״א וסיים שם וכך הוא מנהג תחלה כופף אצבעותיו לתוך כפו ומחשיך תחתיהן ואח״כ פושטן והנה אור במקום חשך ומברך שכבר נאות הוא מן האור וזה ליתא בסרע״ג. ג) ששנינו בפרקי דר׳ אליעזר בן הורקנוס. הוא פ״כ והובא ג״כ בסרע״ג שם וכן הובא ברי״ץ גיאות שם בשם רע״ג. ובתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ ק״ג ובתשובות הגאונים דפוס ליק סי׳ מ״ט ועוד מנהגנו להביט בצפרנים ואומרים מפני שהן פרות ורבות לעולם. ועיין במרדכי ריש יומא שהביא בשם תשובות הגאונים וז״ל ומה שאנו מסתכלין בצפרנים דבר זה שנוי בתלמוד ירושלמי ובבבלי אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, פי׳ עד שמרגיש בוהק האור של נר הבדלה, ואף כי זוכרים על צפרניו של אדם הראשון, ומאחר שזה שנינו אין זה ניחוש כי אם של מצוה עכ״ל ועיין ב״י או״ח סי׳ רצ״ח שהביא ראיה מדברי הרא״ש והמרדכי בשם תשובות הגאונים ועיין בהגה בש״ע או״ח סי׳ רצ״ח שהביא כן בשם הזהר. והילקוט תהלים רמז תשכ״ג הביא בשם פסיקתא רבתי וז״ל אני משבחך בכל איברי ומקיים בהן המצות, צפרנים לעשות בהם פריעה ומליקת העוף, ובהן להסתכל אור להבדלה ע״כ אולם אין זכר מזה בפסיקתא רבתי רק על המאמר שלפניו ציין פסיקתא רבתי ומן כל עצמותי אני משבחך בכל איברי הוא מן שו״ט בהוצאה שלי מזמור ל״ה אות ב׳ וע״ש במדרש תהלים הערה ג׳ ושם הארכתי.

הורקנוס שאומר מצוה להסתכל בציפורניו, (ד) ומשום הכי פשטינן ידים להבדלה למיחזי אי איכא נהורא מברך, ואי ליכא נהורא לא מברך, ואי חזי בחבריה או במידי אחרינא שפיר דמי. (ה) מדאורייתא מנלן דמבדילין על נהורא, דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א׳ ד׳), והדר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (שם שם):

[תקכו] (א) **אור** של כבשן לא מברכינן עליה דלא לנהורא עביד, ואור של תנור ואור של כירה (ב) בתחילה מברכין עליו, ובסוף אין מברכין עליו. (ג) ואור של בית (הכסא) [הכנסת] היכא דאיכא אדם חשוב (ד) דמדליקין משום לינה, אע״ג דלא צריך לנהורא לא מברכין עליה, היכא דליכא אדם חשוב לנהורא קא מדליק ומברכין עליה. (ה) אמר רב יהודה אמר רב, (ו) אין מחזירין על האור כדרך שמחזירין על המצוות, ואע״פ שכת׳ (ז) בפרקי דר׳ אליעזר בן הורקנס ר׳ מונא אמר כיצד אדם (מסתכל) [מבדיל] בכוס של יין, מקריב ידו לאור [האש] ואומר בורא מאורי האש. [ואם היה בדרך פושט ידו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפרניו ואומר בורא מאורי האש] (ח) רואה שמים בעבים ואינו רואה את הכוכבים, תולה אבן מן הארץ, ואומר המבדיל בין קודש לחול, (ט) ואעפ״כ לא סבירא לן דמבדיל אלא על היין, ואפילו בפת אין

ד) ומשום הכי פשטינן ידים להבדלה למיחזי אי איכא נהורא מברך כו׳. זה לא הובא בס רע״ג רק שם נמצא מאמר גדול אשר ליתא בסדור שלפנינו המתחיל וכן אנו רגילין להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותהו ושוטפים אותו ושותהו כו׳. והלשון הזה שלפנינו ומשום הכי פשטינן הובא גם בפרדס שם סי׳ קי״א ולקוח מבה״ג ה׳ קידוש והבדלה ושם הגי׳ כך ומשום הכי פשטינן ידים בהבדלה למיחזי אי איכא נהורא או לא, דכיון דלאו בורא האש מברכינן אלא בורא מאורי האש, אי איכא נהורא מברך, אי לא משתמש לנהורא לא מברך, ואי חזאי בחבריה או במידי אחרינא שפיר דמי. ה) מדאורייתא מנלן דמבדילין על נהורא. בה״ג שם במאמר שלפניו והוא בירושלמי ברכות פ״ח ה״ז (י״ב ע״ג).

[תקכו] א) אור של כבשן. בה״ג שם והוא מגמרא ברכות נ״ג ע״א. ב) בתחלה מברכין עליו ובסוף אין מברכין עליו. כ״ה בבה״ג כ״י רומי הוצאת הרב הילדעסהיימער וכן הוא במח״ו סי׳ קנ״א צד 117 אבל בבה״ג הנדפס וכן הובא ברי״ץ גיאות (דף י״ז ע״א) בשם בה״ג בתחילה אין מברכין ובסוף מברכין, ובגמרא ברכות שם תני חדא אור של תנור ושל כירים מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו ל״ק הא בתחלה הא לבסוף ופירש״י של תנור בסוף מברכין עליו. ועיין בהערות הרש״ה ז״ל במח״ו שם. ג) ואור של בית הכסא. תקנתי של בית הכנסת והיה כתוב של ביה״כ וטעה המעתיק. והוא בגמרא ברכות שם אור של בהכ״נ כו׳ והובא בבה״ג שם. ד) דמדליקין משום לינה. בבה״ג הנדפס הגי׳ משום ליתיה ובבה״ג כ״י רומי (צד 47) הגי׳ דמדליקין אמטלתיה ובמח״ו צד 117 הגי׳ דמדליקין משום צוותא ובריי״ץ גיאות שם דמדליקין משום דיליה, ורש״י בגמרא ברכות שם בדאיכא אדם חשוב לכבודו הדליקוה. ה) אמר רב יהודה אמר רב. ברכות נ״ג ע״ב. ו) אין מחזירין על האור כדרך שמחזירין על המצוות, ואע״פ שכתב בפרקי דר״א בן הורקנוס כו׳. הובא בסרע״ג ל״ב ע״א רק שם הגי׳ משובשת ע״ש אבל הביא ג״כ את הפדר״א, ובפרדס סי׳ קי״ב מתחיל בסגנון אחר אין מבדילין אלא על היין ולא על הפת ולא על המים ואח״כ הובא גם שם אע״פ שכתוב בפרקי דר׳ אליעזר בן הורקנוס ר׳ מיינא אמר כיצד מבדיל כו׳. אבל במח״ו צד 118 הנוסח כמו שהוא לפנינו בסדור. ז) בפרקי דר׳ אליעזר בן הורקנס. הוא בפדר״א פ״כ ושם משונה הנוסחא קצת. ח) רואה שמים בעבים. בפדר״א ואם נתקדרו השמים תולש אבן מן הארץ וכן במח״ו ובפרדס ובסדור רע״ג ובטור ובשבה״ל הגי׳ תולש. ט) ואעפ״כ לא סבירא לן דמבדיל אלא על היין. הוא לשון רע״ג שם, ובפרדס אעפ״כ לא סבירא לן לאבדולי אלא עליו. והציג המו״ל סי׳ כוכב להורות כי בלתי מובן אבל יש לתקן אלא על יין.

מבדילין, (י) דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר, ומה טעם שאין הבדלה דומה לקידוש, שקידוש אי איפשר שלא לסעוד דקא אמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה, (יא) וכיון ששלחן קבוע וסעודתו קבועה ושלחנו קבועה ופת מתוקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליה, הילכך אין מבדילין על הפת. וכן מנהג בשתי ישיבות:

[תקכז] (א) ר׳ יצחק אומר כל שאינו מבדיל במוצאי שבת על היין, או אינו שומע מן המבדילין אינו רואה סימן ברכה לעולם, וכל מי שמבדיל על היין במוצאי שבת (ושומע) [או שומע] מן המבדילין (ב) הקב״ה קורא אותו קדוש, ועושה אותו מסגולתו, (ג) שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י״ט ו׳), וכתיב והייתם לי סגולה מכל העמים (שם שם ה׳), (ד) ואמר ר׳ יוחנן שלשה מנוחלי העולם הבא, אילו הן, הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבתות, והוא דשייר מקידושא להבדלה, (ה) אמר רב חסדא הילכך מאן דאית ליה חד כסא ולית בה שיעור קידושא והבדלה שביק ליה להבדלה, וקידוש היום מקדש אריפתא, דלא יכיל לאבדולי אריפתא, וכי תקנו רבנן הבדלה על חמרא תיקנו:

[תקכח] (א) **והיכא** דלא שכיח חמרא ואיכא בתוך התחום [דוכתא דשכיח בה חמרא] וביממא דשבתא [הוא] דיכיל למיזל [ובלילה לא יכיל למיזל, ליזל] ביממא ומבדיל אע״ג דלא נפקא [שבתא], אי נמי יתיב וקא שתי ופשיטא ליה מילתא דלאורתא לית ליה חמרא דמבדיל קא בעי מיקם מן פניא דשבתא ואע״ג דאיכא עידנא טובא. (ב) והיכא דלא שכיח חמרא כלל ושיכרא היא חמר מדינה יבדיל אשיכרא:

י) דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר. בסדר רע״ג דף ל״ב ע״א הובא דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר. ועיין בתוס׳ פסחים ק״ו ע״ב ד״ה מקדש ובראש פרק ע״פ סי׳ י״ז וכן הובא במח״ו ובפרדס שם בשם רב עמרם. **יא)** וכיון ששלחן קבועה וסעודתו קבועה. חסר וכצ״ל: וסעודתו קבוע ואי אפשר לו שלא לסעוד מקדש על הפת, במוצאי שבת כלום סעידתו קבועה ושלחנו קבוע ופת מתוקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליה, הלכך אין מבדילין על הפת וכך מנהג בשתי ישיבות. כ״ה בסדור רע״ג שם וכן הובא לנכון במח״ו ובפרדס סי׳ קי״ב יש הוספת דברים ע״ש.

[תקכז] **א)** ר׳ יצחק אומר. יש לתקן ר׳ צדוק אומר כמו שהוא בסדור רע״ג דף ל״ב ע״א ונובע מן פדר״א פ״כ והובא בטור או״ח סי׳ רצ״ו, ובמח״ו צד 119 הובא ג״כ ר׳ יצחק אומר. **ב)** הקב״ה קורא אותו קדוש ועושה אותו מסגולתו. כן הובא בסדור רע״ג שם ובפדר״א איתא הקב״ה קונה אותו לסגולתו. ובמח״ו הוא כמו לפנינו בסדור וכן הובא בטור שם. **ג)** שנאמר ואתם תהיו לי וגו׳. כ״ה בסרע״ג וסיים עוד והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה׳ ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי [ויקרא כ׳ כ״ו], ובפדר״א לפנינו הובא כך שנ׳ ואבדיל אתכם וגו׳, [ואומר] והייתם לי סגולה. **ד)** וא״ר יוחנן. פסחים קי״ג ע״א והובא בסרע״ג שם. **ה)** אמר רב חסדא הילכך. בגמרא שם לא מובא בשמו וכן ליתא בסרע״ג ולא בטור או״ח סי׳ רצ״ו בשמו. וכן הובא בשם רע״ג באו״ז ח״ב סי׳ צ״א.

[תקכח] **א)** והיכא דלא שכיח חמרא כו׳. לקוח מן בה״ג ה׳ קידוש והבדלה ורשום שם „פסק" והובא באו״ז ח״ב סי׳ י״ד. **ב)** והיכא דלא שכיח חמרא כלל ושיכרא הוא חמר מדינה מבדיל אשיכרא. בה״ג שם.

[תקכט] (א) **אמר** רב תחליפא בר אמי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ומבדיל על הכוס, (ב) ואסור ליה למיעבד עבידתא עד לאורתא, וכד חזי נורא לאורתא מברך בורא מאורי האש, (ג) ואסור לו לאדם לטעום קודם שיבדיל, ואם שכח וטעם מבדיל (ד) [דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל, ואם לא הבדיל במו״ש מבדיל] למחר ויום שני ויום שלישי כל היום, והוא שלא טעם, (ה) דאמרי בני ר׳ חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה, עד כמה, [א״ר זירא] עד יום רביעי בשבת, (ו) כי הא דיתיב ר׳ זירא קמיה דרבא, ואמרי לה קמיה דרב יוחנן, ויתיב וקאמר לגבי גיטין חד יומא, ותרתי ותלת בתר שבתא, ארבעה וחמשה ומעלי [יומא] קמי שבתא, אלמא עד יום רביעי, דאמר ר׳ זירא עד ולא עד בכלל, והני מילי אתויי כסא דחמרא וברוכי בורא פרי הגפן והמבדיל, אבל לא על האור דקיימא לן (ז) אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות ובמוצאי יום הכפורים, משום דהוה אסור להשתמש בנורא, אבל בימים טובים דשרי ביה לאישתמיש בנורא לא צרכינן לברוכי עליה בהבדלה דימים טובים:

[תקל] (א) **והכי** שדר רב נטרונאי גאון יום הכפורים אע״פ שחל להיות בחול מברכין על האור, מפני שאסור להשתמש בה ביום הכפורים, ולית הילכתא (ב) כר׳ יהודה אמר שמואל דאמר אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחלת ברייתו הוא, (ג) אלא כי הא דאמר ר׳ זירא בר אבא, ואיכא דמתני לה ר׳ בנימן בר׳ יפת אמר ר׳ יוחנן מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכפורים. וכן עמא דבר. (ד) מיהו משונה הוא יום הכפורים משבת דבמיצאי שבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים, ובמוצאי יום הכפורים אין מברכין אלא על אור ששבת. (ה) מאי שבת, ששבת ממלאכת עבודה, (ו) וכדתניא עששית דולקת והולכת בשבת ובמוצאי שבת מברכין עליה, (ז) ותו קא מתניתין תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליה, ותניא אידך אין מברכין עליה, ומשנינין לא קשיא כאן במוצאי שבת, כאן במוצאי יום הכפורים אין מברכין עליה, ובאור

[תקכט] א) אמר רב תחליפא בר אמי אמר שמואל. בה״ג שם וגורס רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל והוא בגמרא ברכות כ״ז ע״ב ולפנינו בגמרא אמר רב יהודה אמר שמואל. ב) ואסור ליה למיעבד עבידתא עד לאורתא. לשון בה״ג שם. ג) ואסור לו לאדם לטעום קודם שיבדיל. סדור רע״ג ל״ב ע״א. ד) דאמר רבא כו׳. הוספתי כמו שהוא בסדור רע״ג והשמיט המעתיק מן מבדיל עד מבדיל והוא בפסחים ק״ו ע״ב. ה) דאמרי בני ר׳ חייא. שם ק״ו ע״א. ו) כי הא דיתיב רב זירא קמיה דרבא ואמרי לה קמיה ר׳ יוחנן. בסרע״ג כי הא דיתיב ר׳ זירא קמיה דר׳ אסי ואמרי לה קמיה דר׳ יוחנן ובגמרא פסחים שם כי הא דיתיב ר׳ זירא קמיה דר׳ אסי ואמרי לה רב אסי קמיה דר׳ יוחנן. ז) אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות. פסחים נ״ג ע״ב.

[תקל] א) והכי שדר רב נטרונאי גאון. סרע״ג שם, והובא בפרדס סי׳ קי״ג ובמח״ו צד 119. ב) כר׳ יהודה אמר שמואל. פסחים נ״ד ע״א. ג) אלא כי הא דאמר ר׳ זירא בר אבא. בסדור רע״ג הגי׳ כי הא דר׳ חייא בר אבא, וכ״ה בפרדס שם סי׳ קי״ג וכן במח״ו צד 120. וזה ליתא בגמרא פסחים נ״ד ע״א רק שם הובא כלשון שהביא איכא דמתני לה ר׳ בנימין בר יפת א״ר יוחנן. ד) מיהו משונה הוא יוה״כ משבת כו׳. סדור רע״ג ל״ב ע״ב והובא בפרדס סי׳ קי״ג (כ״ד ע״ג) ומח״ו צד 120. ה) ומאי שבת ששבת ממלאכת עבודה. כ״ה גם בפרדס ובמח״ו והגיה שם הרש״ה שצ״ל ממלאכת עבירה. אבל בסרע״ג איתא ומאי שבת ששבת ממלאכה. ו) וכדתניא. ברכות נ״ג ע״א. ז) ותו קא מתניתין. פסחים נ״ד ע״א.

היוצא מן העצים ומן האבנים הוא דלא מברכין, אבל באור ששבת מברכין. (ח) ובגמרא דארץ ישראל מתני, אמר ר׳ לוי במוצאי שבת זימן הקב״ה לאדם הראשון שני רעפין והקישן [זה לזה] ויצא האור, ובירך עליהם בורא מאורי האש. (ט) שמואל אמר [לפיכך] מברכין עליה במוצאי שבתות שהיא תחילת ברייתו. (י) ורב הונא בשם רבא ור׳ אבוה בשם ר׳ יוחנן אמר אף במוצאי יום הכפורים מברכין עליה, מפני ששבר שבתה האור כל היום כולו. (יא) ולעולם כדאמרינן על אור ששבת, אבל לא על היוצא מן העצים ומן האבנים:

[תקלא] (א) **ומי שצריך** לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם שיתפלל, צריך לברך המבדיל בין קודש לחול, ואחר כך עושה מלאכה. (ב) דאמר ר׳ אלעזר בן אנטיגנוס משום ר׳ אליעזר בר׳ ינאי אסור לעשות חפציו לאדם קודם שיבדיל, וכי מבדיל מזכיר אזכרות השם ומלכות, במה דברים אמורים קודם שיתפלל, אבל לאחר שהתפלל כיון שהבדיל בתפילה אינו צריך לברך קודם מלאכה, ואע״פ שלא הבדיל על הכוס:

[תקלב] (א) **טעם** בשמים במוצאי שבת, משום דכל יום השבת שובת אור של גיהנם ולא הסריח כלום, ולאלתר כשיצא חוזר ומסריח, לכך מריח בבשמים. כך אמר ר׳ שלמה גאון בשם ר׳ יעקב בר יקר:

[תקלג] (א) **ועל** הנר שמדליקין בבית הכנסת במוצאי שבת נראה למורי שאין מברכין, וצריך להביא נר אחר לברך עליו, מפני שאותו נר עשוי לכבוד, ונר העשוי לכבוד אין מברכין, (ב) ומוקמינן לה בברכות בדאיכא אדם חשוב, ומיהו היכא דלא מדלקיה אלא משום אימתא דגנבי ולא משום כבוד מברך עליה, ופעמים שאומר מורי כגון אנו אין מדליקין לכבוד אלא להאיר, שאילו היה לנו אור הלבנה נכנס בבית הכנסת דיינו. והנוהג להביא נר אחר לשם אורה ומברך עליה, מנהג יפה הוא, ויישר כחו:

[תקלד] (א) **למוצאי** שבת שליח ציבור יורד לפני התיבה ופותח והוא רחום יכפר עון וגו׳, ואומר ברכו ופורס את שמע בשתים לפניה ושתים לאחריה כמנהג,

---

ח) ובגמרא דארץ ישראל מתני. כן הובא בסרע״ג שם ובפרדס ובמח״ו שם והוא בירושלמי ברכות פ״ח ה״ה (י״ב ע״ב). וכן נשנה בב״ר פי״א ופי״ב ופסיקתא רבתי פכ״ג. ט) שמואל אמר. ירושלמי שם. י) ורב הונא בשם רבא. בירושלמי רב הונא בשם ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן ובפרדס רב הונא ורבא ור׳ אבהו בש״ר יוחנן. יא) ולעולם כו׳. הוא דברי רע״ג שם.

[תקלא] א) ומי שצריך לעשות מלאכה במו״ש. סדור רע״ג ל״ב ע״ב ומח״ו צד 120 והובא בטור או״ח סי׳ רצ״ט ועיין בב״י שם. ב) דאמר ר׳ אלעזר בן אנטיגנוס משום ר׳ אליעזר בר׳ ינאי. כן הוא בסדור רע״ג שם ובמח״ו שם ובאו״ז ח״ב סי׳ צ׳ ובגמרא שבת ק״נ ע״ב איתא משום ר״א בן יעקב ובירושלמי ברכות פ״ה ה״ב הגי׳ כמו שהוא לפנינו בסדור.

[תקלב] א) טעם בשמים במו״ש. הובא בפרדס סי׳ קי״ד ובמח״ו ע׳ 382 ועיין לעיל סי׳ תקכ״ד ובהערה א׳ שם.

[תקלג] א) ועל הנר שמדליקין בביה״כ. הובא בפרדס סי׳ קט״ו ובמח״ו צד 120. ב) ומוקמינן לה בברכות. דף נ״ג ע״א.

[תקלד] א) למוצאי שבת שליח ציבור יורד לפני התיבה כו׳. כל הסימן הזה נשמט בכ״י ממקומו ונמצא אחר סימן תק״מ כי היו הגליונות בלתי מכורכים והובא שלא במקומו ואני הצגתיו בדיני מוצאי שבת אחר סימן תקל״ג וראיתי כי הובא במח״ו סי׳ קמ״ה (צד 114) המתחיל במוצאי שבת אבל שם הוא בסגנון אחר, ועי׳ לעיל סי׳ תקי״ז.

ואומר קדיש, הבדלה בחונן הדעת, ולאחר שיגמר שמונה עשרה אומר שליח ציבור קדיש עד דאמירן, ופותח ויהי נועם עד אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי, וכן מנהג שחוזר ושונה השליח ציבור אותו הפסוק והציבור אחריו אומר ואתה קדוש וכל סדר קדושה כל עיקר עד עושה שלום במרומיו, ומביאין לו כוס יין ומבדיל, ואם חל יו״ט בשבוע הבאה אין אומר ויהי נועם וסדר קדושה כל עיקר, אלא לאחר סיום תפילה לחש אומר קדיש עם תתקבל ומבדיל וטועם מלא לוגמיו, כשבא לשתות ברבים מיסב את פניו, ואומר ויתן לך וכו׳ ועומד הנער שלא הגיע לחינוך ואומר קדיש עם יהא שלמא רבא, ואינו אומר תתקבל. (ב) בעל הבית קודם שיבדיל אומר מקראות הללו הנה אל ישועתי וגו׳ ושאבתם מים בששון וגו׳ ליהודים היתה אורה ושמחה וגו׳ בשמחה נועדנו בבית זה, קול ששון ושמחה וברכה טובה והצלחה מרובה, וישועה קרובה ואהבה וחיבה עלינו, בבית זה יהא אדיר בעזרנו, סימן טוב בביתנו, ויברכנו יוצרנו, יוצר כל, ברוך כל, סימן טוב יהי לנו בכל, אנא שוכן שמים, ברכנו בטוב כפלים, ונייחד[ך] בכל יום פעמים. שמחנו אדון מעוזנו שמחנו בטובך הדריכנו טוב ומטיב אתה, גן עדן נטעת, לעם אשר בחרת, שמחנו אלהי מעוזנו, שמחנו ובטובך הדריכנו, ומבדיל. (ג) ולאחר ששתה מטיל מים רבים בכוס של הבדלה [ושותה], ומה שנשאר מן המים נוטל ידיו [ו]פניו (ורגליו), כדי לחבב את המצוות, לפי ששיירי מצוה מעכבין את הפורענות. ומה שאומרים זמירות במוצאי שבת מנהג יפה וכשר הוא דומה לבני מדינה המלוים להוצאת המלך בקולות וכנורות ונבלים, כך ישראל מלוים ליציאת שבת המלכה בשמחה ובשירים. (ד) כך נזרקה מפי ר׳ יוסף טוב עלם:

[תקלה] (א) **ראש** חדש שחל להיות בשבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבא, לפי שיעלה ויבא אינו בא אלא מפני ראש חדש בלבד, ותפלת שבת כבר נאמרה בישמח משה, (ב) ודמי להא דאמר רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור העובר לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב, (ג) וכי תקנו רבנן מגן אבות בדברו, לא תקנו אלא בשבת, מפני שבליל שבת ניתן רשות לשדים לשלוט ולהזיק, וחשו חכמים ליחיד הבא מן השדה ולא התפלל עם הציבור שלא יתפלל בבית הכנסת יחידי ויסתכן, (ד) כמפורש התם, והתקינו שיהא החזן מתפלל תפילה זו בין כך ובין כך עד שיתפלל היחיד ולא ישאר יחידי.

[תקלו] (א) ונמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק. ראש חדש וחולו של מועד שחלו להיות בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע של שבת,

---

ב) בעל הבית קודם שיבדיל אומר מקראות הללו הנה אל ישועתי. זה הובא במח״ו סי׳ ק״נ (צד 116). ג) ולאחר ששתה מטיל מים בכוס של הבדלה ושותה כו׳. נובע מפדר״א פ״כ. ועיין בהערת הרש״ה ז״ל במח״ו שם אות ל״ב. ד) כך נזרקה מפי ר׳ יוסף טוב עלם. וכ״ה במח״ו שם.

[תקלה] א) ר״ח שחל להיות בשבת. הובא במח״ו סי׳ קל״א (צד 105). ב) ודמי להא דאמר רבא. שבת כ״ד ע״ב. ג) וכי תיקנו רבנן מגן אבות. עיין ברש״י בגמרא שם ד״ה שליח ציבור וכן ד״ה משום סכנה. ד) כמפורש התם. ר״ל בגמרא שבת שם.

[תקלו] א) ונמצא בתשובת הגאונים סייע למורי צדק ר״ח וחולו של מועד שחלו להיות בשבת. במח״ו צד 105 הובא ונמצא בתשובת הגאונים סייע למורי צדק בסוף מאמר שלפניו, ובאמת מוסב למטה ר״ח וחולו של מועד וכל המאמר הזה עד סופו וכן מנהג בשתי ישיבות הביא הרב בעל שבלי הלקט סי׳ קע״ח בשם תשובות הגאונים ע״ש.

(ב) ואומר יעלה ויבא בעבודה, ושבת אומר [ברכה] רביעית [בפני עצמה], וכיון שאומרה רביעית בפני עצמה לא הוצרך להזכירה שוב בעבודה, ועוד שלא מצינו [אזכרת] שבת או יום הכפורים או יום טוב בעבודה כל עיקר, ועוד אי ס"ד איפשר להזכיר של שבת בעבודה אם כן כל שבת ושבת של שאר ימות השנה יזכיר של שבת בעבודה [אלא של שבת ויו"ט וכיפור בעבודה] אינה כל עיקר בלא ראשי חדשים ובלא בחולו של מועד ובלא בימים טובים, ובערבית ובשחרית ובמנחה אומר יעלה ויבא. וכן מנהג בשתי ישיבות:

[תקלז] (א) **ויום** טוב שחל להיות בשבת בברכת המזון צריך להזכיר רצה והחליצנו ויעלה ויבא כל אחת ואחת לעצמה, רצה תחילה, ואחר כך יעלה ויבא, מפני שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם, וכן בראש חדש וחולו של מועד שחלו להיות בשבת אומר תחילה רצה, ואחר כך יעלה ויבא. וכן הלכה בשתי ישיבות:

[תקלח] (א) **תניא** קטן קורא בתורה ומתרגם, ומפטיר בנביא ומתרגם, אבל אין פורס על שמע עד שהוא בן שלש עשרה שנה ויום אחד, ויביא שתי שערות, ואין מוציא את הרבים ידי חובתו לא לפרוס על שמע, ולא לברך ברכת המזון, ולא לקרות את המגילה, ולא לתקוע שופר בעשרה, ולא לקדש לבני ביתו בלילי שבתות ובלילי ימים טובים, ולומר הגדה בלילי פסח, ולהדליק נר של חנוכה, עד שיהא בן שלש עשרה שנה ויום אחד, וכן חרש וכן שוטה, זה הכלל (ב) כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן:

[תקלט] (א) **בראש** חודש ערבית שחרית ומנחה אומר בעבודה יעלה ויבא, ובברכת המזון בהודאה, (ב) דתני רבי אושעיא ימים שיש בהן קרבן מוסף, כגון ראש חודש ובחולו של מועד ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומר מעין המאורע בעבודה, ואם לאו מחזירין אותו, ואין בהן קדושה על הכוס (ג) ויש בהן הזכרה בברכת המזון, (ד) אמר רבי תנחום אמר רבי יוסי טעה ולא הזכיר של ראש חודש בעבודה ונזכר בהודאה חוזר לעבודה, [בשים שלום חוזר לעבודה] ואם סיים חוזר לראש. אמר רב פפא [בריה דרב אחא בר אדא] האי דאמרת אם סיים חוזר לראש, לא שנו אלא שעקר את רגליו, אבל אם לא עקר את רגליו חוזר לעבודה,

---

ב) ואומר יעלה ויבא. במח"ו סיים במוסף אין אומרים יעלה ויבא. ובשבלי הלקט שם בשם תשובות הגאונים סיים כך: הלכך ערבית שחרית ומנחה מתפלל של שבת ברכה רביעית בפני עצמה ומזכיר בפני עצמה ומזכיר בעבודה יעלה ויבא ואינו מזכיר של שבת ובמוסף כולל של ר"ח בברכה רביעית או של חולו של מועד ואין צריך עוד להזכיר יעלה ויבא בעבודה וכן מנהג פשוט בשתי ישיבות.

[תקלז] א) ויו"ט שחל להיות בשבת. הובא במח"ו סי' קל"ב (צד 105), ונוסף שם מאמר גדול אשר ליתא לפנינו בסדור.

[תקלח] א) תניא. מגילה כ"ד ע"א והובא במח"ו סי' קל"ג (צד 105). ב) כל שאינו מחויב בדבר כו'. ר"ה כ"ט ע"ב.

[תקלט] א) בר"ח ערבית שחרית ומנחה כו'. סימן זה וסימן שלאחריו חסר בכ"י שלפנינו, ונמצא לנכון בכ"י ב' אחר הסיום מן סימן תקל"ח המסיים אינו מוציא את הרבים ידי חובתן, ונמצא גם במח"ו סי' רכ"ו (צד 191). ב) דתני ר' אושעיא. שבת כ"ד ע"א. ג) ויש בהן הזכרה בברכת המזון. במח"ו שם יש הוספה ורשם ת' והוא מן הרי"ף שבת פ"ב. ד) א"ר תנחום א"ר יוסי. ברכות כ"ט ע"ב, ושם הגי' א"ר תנחום א"ר אסי אמר ריב"ל.

אמר ליה מנא לך האי מילתא, [א״ל] מאבא מרי שמיע לי, ואבא מרי מרב. (ה) ואמר רב ענן (ו) טעה ולא הזכיר של ראש חודש בערבית אין מחזירין אותו, מפני שיכול לומר בשחרית, בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לומר במנחה, ועלה (ז) אמר רבי יוסי בציבור שנו (ח) משום טירחא דציבורא אבל יחיד הדר:

[תקמ] (א) **ונהגו** העם לברך בראש חודש לקרוא את ההלל, אבל רבינו תהא נשמתו בצרור החיים אינו מברך עליו. והי לך תשובתו: **ששאלתם** יחיד שקרא את ההלל בימים שאינם מי״ח ימים של תורה, אם חובה על הציבור לברך יברך גם היחיד, אבל אני איני מברך עליו לא עם הציבור ולא ביחיד, שאינו אלא מנהג, ואין מנהג צריך ברכה, (ב) כדאמרינן בערבה שקיל חביט חביט ולא בריך קא סבר מנהג נביאים הוא, לפיכך אני אין מברך עליו אשר קדשנו במצותיו וצונו, אבל אני מברך עליו ברוך אתה ה׳ מלך העולם המהולל בפי עמו משובח ומפואר בשירי דוד עבדך ברוך אתה ה׳ (ג) מלך מהולל בתשבחות:

הלכות סדר תעניות:

[תקמא] (א) **אילו** ימים שמתענין בהם מן התורה, ומי שמתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב. (ב) באחד בניסן מתו בו בני אהרן, בעשרה בו מתה מרים הנביאה ונסתלקה הבאר, בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון. בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון הברית, (ג) בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא וספדו עליו כל ישראל. בעשרים ושלשה בסיון (ד) בטלו הקרבנות מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט, בעשרים וחמשה בו נהרג ר׳ שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל בן אלישע, ור׳ חנינה סגן הכהנים. (ה) [בעשרים ושבעה בו נשרף ר׳ חנניא בן תרדיון

ה) ואמר רב ענן. ברכות ל׳ ע״ב ושם הגי׳ אמר רב ענן אמר רב. ו) טעה ולא הזכיר של ר״ח בערבית. בגמרא לפנינו גי׳ אחרת ובשם רב ענן הובא מאמר אחר וזה שהוא בסדור בשמו הובא שם במאמר שלפניו אבל לא בשמו ועיין במח״ו שם הגי׳ נשתנים וע״ש בהערות הרש״ה ז״ל. ז) א״ר יוסי. בגמרא הגי׳ א״ר יוחנן. ובמח״ו אמר רב אבא. ח) משום טרחא דציבורא אבל יחיד הדר. עיין רש״י בגמרא שם.

[תקמ] א) ונהגו העם לברך בראש חודש לקרוא את ההלל. הובא במח״ו סי׳ רכ״ו (צד 192) ועיין בתוס׳ ברכות י״ד ע״א ד״ה ימים הביאו את המחזור ויטרי. ב) כדאמרינן בערבה. הוא בסוכה פ׳ לולב וערבה דף מ״ד ע״ב. ג) מלך מהולל בתשבחות. במח״ו סיים ולאחריו יהללוך כדרכה ולא שמעתי יותר כי לא דקדקתי ברבותיי וחתם שלמה בר יצחק ובמח״ו שם נמצא הוספה ורשם ת׳ (פ׳ תוספות) והיא תשובה שהשיב ר״ת על רש״י זקנו ע״ש. והתשובה נמצאת בספר הישר לר״ת סי׳ תמ״א.

[תקמא] א) אלו ימים שמתענין בהם מן התורה. נובע מן מגילת תענית בפרק אחרון והובא בבה״ג ה׳ תשעה באב ובסדור רע״ג דף ל״ד ע״א ובמח״ו סי׳ רע״א (צד 229) וכן הובא בטור או״ח תק״פ בשם בה״ג. ב) באחד בניסן מתו בני אהרן. כ״ה בבה״ג ובסרע״ג ובמח״ו אבל במגילת תענית איתא בשמונה בניסן מתו בני אהרן, ויש לתקן כמו שהוא לפנינו. וכן בירושלמי יומא פ״א ה״א ופסיקתא דר״כ פסקא אחרי מות (קע״ד ע״ב) וי״ר סוף פ״כ ותנחומא הקדום אחרי סי׳ י׳ ותנחומא הנדפס מכבר אחרי סי׳ ז׳ הובא א״ר חייא בר אבא באחד בניסן מתו בניו של אהרן. ג) בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא. עיין מגן אברהם סי׳ תק״פ. ד) בטלו הקרבנות. כ״ה גם בסרע״ג ובמח״ו, ובמגילת תענית ובבה״ג איתא בטלו בכורים. ה) [בעשרים ושבעה בו כו׳. הוספתי כמו שהוא במגילת תענית ובבה״ג ובמח״ו שם

וספר תורה עמו] בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר, ושרף אפוסטומוס את התורה, (ו) והעמיד צלם בהיכל. (ז)[באחד באב מת אהרן הכהן]. בט׳ באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ ישראל, וחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. (ח) בשמונה [עשר] בו כבה נר מערבי בימי אחז. (ט) בשבעה באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה. בשלשה בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם. (י) [בחמישי בתשרי מתו עשרים איש מישראל ונחבש ר׳ עקיבא בבית האסורין ומת]. בשבעה בו נגזר על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר. בעשרה בו מתו עושי העגל. (יא) בששה במרחשוון עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו. בשמונה בכסליו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי ירמיהו הנביא. (יב) בשמונה בטבת נכתבה התורה בלשון יוונית בימי תלמי המלך, והחשך בא לעולם שלשה ימים. (יג) [בתשעה בו לא כתבו רבותינו על מה הוא]. (יד) בעשרה בטבת סמך מלך בבל על ירושלים. בחמשה בשבט מתו הצדיקים שהיו בימי יהושע בן נון. (טו) (בעשרה) [בעשרים] ושלשה בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין על [דבר] פלגש בגבעה ועל צלם מיכה. בשבעה באדר מת משה רבינו. בתשעה בו גזרו תענית על שנחלקו בית שמאי ובית הלל זה על זה. אילו תעניות שקיבלו ישראל על עצמן מן התורה, ועוד גזרו אבותינו שיהיו מתענין בשני וחמישי מפני שלשה דברים, על חורבן הבית ועל התורה שנשרפת, ועל חרפת השם ולעתיד לבא הקב״ה מהפכן לששון, שנאמר והפכתי אבלם לששון וגו׳ (ירמי׳ ל״א י״ב):

[תקמב] (א) **אמר** ר׳ זעירא אמר רב הונא יחיד שקיבל עליו תענית אפילו

ובסרע״ג נשמטה שורה שלימה וכצ״ל בעשרים וחמשה בו נהרג רשב״ג [ור׳ ישמעאל בן אלישע ור׳ חנינא סגן הכהנים בעשרים ושבעה בו] נשרף ר׳ חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו. **ו**) והעמיד צלם בהיכל. עיין ירושלמי תענית פ״ד ה״ה וברש״י תענית ל״ו ע״ב. **ז**) [באחד באב מת אהרן הכהן]. הוספתי כמו שהוא במגילת תענית ובבה״ג ובסרע״ג ובמח״ו. **ח**) בשמונה [עשר] בו. כן תקנתי ונשמט מלת „עשר״ והובא לנכון בסדור רע״ג ובמח״ו. ובה״ג איתא בשבעה עשר. **ט**) בשבעה באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה. בטור הובא בטעות בי״ז באלול וצ״ל בז׳ באלול. ועיין בב״י שם שהביא תשובת הרא״ש סוף כלל י״ז. **י**) בחמישי בתשרי כו׳. הוספתי כמו שהוא בסדור רע״ג ובמח״ו. ובבה״ג בטעות בעשרה בו וצ״ל בחמישי בו והובא לנכון גם בטור או״ח סי׳ תק״פ. **יא**) בששה במרחשוון. כ״ה במגילת תענית ובבה״ג ובמח״ו, אבל בטור שם בשבעה במרחשון ואין ספק שהיה כתוב בו׳ וחשב המדפים שהיא ז׳ והציג בשבעה. **יב**) בשמונה בטבת נכתבה התורה בלשון יונית בימי תלמי המלך. מובא במאור עינים פ״ז בשם רע״ג ע״ש. **יג**) בתשעה בו לא כתבו רבותינו על מה הוא. הוספתי כמו שהוא במגילת תענית ובבה״ג ובסרע״ג ובטור שם. ובמגילת תענית דפוס ווארשוי כתב המפרש וז״ל שמעתי בשם גדול אחד דאז נולד אותו האיש. וראיתי במח״ו נשמט איזו מלות וכצ״ל בתשעה בו [לא כתבו רבותינו על מה הוא, ובעשרה בו] סמך מלך בבל על ירושלים ונשמט מן מלת בו עד מלת בו. **יד**) בעשרה בטבת סמך מלך בבל. במגילת תענית נמצא גם בעשרה בטבת מת עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה. וראיתי בבה״ג שהביא בתשעה בטבת לא כתבו רבותינו על מה הוא ובו ביום מת עזרא הסופר ונחמי׳ בן חכליה, ובמח״ו חסר זה. **טו**) בעשרה ושלשה בו. תקנתי בעשרים ושלשה כמו שהוא במגילת תענית ובמח״ו, אבל בבה״ג בטעות בשלשה בו צ״ל בעשרים ושלשה בו וכן הובא בטור בשלשה ועשרים.

[תקמב] **א**) אמר ר׳ זעירא. הובא בבה״ג שם הל׳ תשעה באב ובסדור רע״ג ל״ד ע״ב ובמח״ו צד 230 והוא בגמרא תענית י״א ע״ב.

אוכל ושותה כל הלילה למחר מתפלל תפילת תענית. (ב) ר׳ עקיבה איקלע לגינזק בעו מניה מתענין לשעות או אין מתענין לשעות, קנקנים של גוים אסורים או מותרין, כמה שימש משה כל שבעת ימי המילואים, לא הוה בידיה, אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה הילכתא מתענין לשעות, וקנקנים של גוים לאחר שנים עשר [חדש] מותרין, וכמה שימש משה בשבעת ימי המילואים בחלוק לבן, רב כהנא אמר בחלוק לבן שאין בו אימרא:

[תקמג] (א) **תנו** רבנן עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר, ר׳ אליעזר אמר עד קרות הגבר, אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן, אבל ישן אינו אוכל, איתיביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל, התם שלא סילק. איכא דאמרי אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן אבל ישן אינו אוכל, איתיביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל, התם במתנמנם, היכי דמי מנמנם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר, כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר:

[תקמד] (א) **אמר** רב יהודה [אמר רב] לוה אדם תעניתו ופורע, כי אמריתיה קמיה דשמואל, אמר לי פשיטא, לא יהא אלא נודר נדר (ב) מי לא משלם ואזיל. (ג) רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב אשי אמרו ליה ליטעם מר מידי אמר להם בתעניתא יתיבנא, אמרו ליה ליזוף מר וליפרע, לא סבר לה מר להא דאמר רב יהודה [אמר רב] לוה אדם תעניתו ופורע, אמר להם תענית חלום הוא, דאמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת, רב חסדא אמר ובו ביום, ואמר רב יוסף ואפילו בשבת. (ד) בעי מניה אשיאן תנא דבי רב אמי מר׳ אמי מי ששרוי בתעניתו מהו שיטעום, אכילה ושתיה קיבל עליה והא לא אכיל, או דילמא הנאה קביל עליה, והא קא מתהני, אמר ליה טועם ואין בכך כלום. תניא נמי הכי מטעמת אינה צריכה ברכה, שרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. ועד כמה, רב אמי ורב אסי אמרו עד כדי רביעיתא. (ה) אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה יחיד שקיבל עליו תענית מתפלל תפלה של תענית, והיכן אומרה, בין גואל לרופא, מתקיף לה רב יצחק וכי יחיד קובע ברכה לעצמו, אלא אמר רב יצחק בשומע תפילה, (ו) ואי אשתלי ולא אדכיר אומרה קמי יהיו לרצון אמרי פי, ומי שיושב בתענית בשבת או ביום טוב שאין בו שומע תפילה, אומרה ביהיו לרצון אמרי פי. (ז) וציבור שמתענה,

---

ב) ר׳ עקיבה איקלע לגינזק. גמרא שם, לגי׳ רש״י מר עוקבא ועיין בפירש״י שם, ובסרע״ג בטעות לנינוה.

[תקמג] א) ת״ר עד מתי אוכל ושותה. הובא ג״כ בבה״ג שם ובסרע״ג ובמח״ו שם (ע׳ 231) והוא בגמרא תענית י״ב ע״א ושם הנוסחא משונה. וכאן הובא כמו שהוא בבה״ג שם.

[תקמד] א) אמר רב יהודה. בה״ג שם והובא בסרע״ג ובמח״ו שם והוא בגמרא תענית י״ב ע״ב ותקנתי לפנינו אמר רב יהודה אמר רב כמו שהוא בגמרא ובה״ג שם, ובמח״ו הגי׳ ג״כ אמר רב יהודה וצ״ל א״ר יהודה אמר רב. ב) מי לא משלם ואזיל. כ״ה גם במח״ו ובגמ׳ הגי׳ מי לא מצי בעי לשלומי ומיזל למחר וליומי אחרינא, ובבה״ג מי לא משלם ואזיל למחר או ליומא חדא. ג) רב יהושע כו׳. גמרא שם, ושם הגי׳ לבי רב אסי וכן הוא בסרע״ג, אבל בבה״ג ובמח״ו איתא ג״כ לבי רב אשי. ד) בעי מניה אשיאן. ברכות י״ד ע״א וע״ש בתוס׳ ד״ה טועם. ה) אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה. תענית י״ג ע״ב, והובא בבה״ג שם ובסרע״ג ועיין ערוך ערך קבל א׳. ו) ואי אשתלי ולא אדכיר. בה״ג שם, ורשום „פסק״. ז) וציבור שמתענה כו׳. ליתא בבה״ג רק בסדור רע״ג ל״ה ע״ב. האבודרהם הביא זאת בשם ר׳ נתן ולדבריו

ושליח ציבור לא מתענה, (יורדין) [יורידו] לפניהם מי שמתענה, ויאמר עננו, אבל מי שלא מתענה אי אפשר לומר עננו. (ח) ויחיד שקיבל עליו תענית צריך שיקבלו מבעוד יום, (ט) ולימא בתפלת המנחה אהא בתענית למחר. (י) רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי, רבון העולמים גלוי וידוע לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ומקריב לפניך חלבו ודמו ומתכפר לו, ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעטו חלבי ודמי, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיחשב לפניך חלבי ודמי שנתמעטו ממני כקרבן מונח על גבי המזבח ותרצני:

[תקמה] (א) והכי אמר רבינו נתן שאין מנהג אצלנו לומר שלש עשרה מדות בתפילתו לבדו אלא בציבור, ואין רשות ליחיד לאמרו בתפילה לבדו אלא בציבור, ולואי כשהציבור מתפללין ביום תענית ועושין צדקה ומבקשין רחמים ומכונין לבם לאביהם שבשמים הקב"ה מרחם עליהם ואין מואס תפילתן של רבים ועונה להם, שנאמר הן אל כביר ולא ימאס (איוב ל"ו ה'), (ב) וכרת הקב"ה ברית עם משה ועם אבותינו שאין תפילתן חוזרת ריקם, שנאמר הנה אנכי כורת ברית (שמות ל"ד י'), לפיכך אין אומרין אותו אלא בציבור. (ג) אמר ר' אלעזר גדולה תענית מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו:

[תקמו] (א) **תנו** רבנן אדם שיש לו עבירה בידו ואינו רוצה לחזור בה ומתוודה, למה הוא דומה למי שתופס שרץ בידו ואפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה, זרקו מיד עלתה לו טבילה, שנאמר ומודה ועוזב ירוחם (משלי כ"ח י"ג), ואומר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (איכה ג' מ"א). (ב) אמר מר זוטרא בריה דרב טוביה אמר רב מאי דכתיב היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה י"ב ח') זה שליח ציבור שאינו הגון היורד לפני התיבה:

כל המאמר הוא מן רבינו נתן הנזכר בסרע"ג בהתחלה, וכן הטור או"ח סי' תקס"ו הביא זה ג"כ בשם ר' נתן ועיין שם בב"י, והובא גם במח"ו צד 232. **ח**) ויחיד שקיבל עליו תענית. זה לא הובא לא בבה"ג ולא במח"ו רק בסרע"ג. **ט**) ולימא בתפלת המנחה. סרע"ג שם בשינוים קטנים. **י**) רב ששת כו'. ברכות י"ז ע"א, ועיין טור סי' תקס"ג מה שהביא שם ועיין בב"י והובא במח"ו ולא הובא בבה"ג.

[תקמה] א) והכי אמר רבינו נתן שאין מנהג אצלינו לומר שלש עשרה מדות כו'. לקוח מן סדור רע"ג דף ל"ה ע"ב, וכן הובא במח"ו סי' רע"א (צד 232) וכן הובא בטור או"ח סי' תקס"ה, וכן הובא באבודרהם בסדר תפלות התענית ובמנהיג ה' תענית סי' י', ובשבלי הלקט סי' כ"ט הביא זה ויכנהו ר' נתן גאון, ועיין שם הגדולים אות נ' סי' 20 ובהערות שם בסוף הספר סי' נ"ה. **ב**) וכרת הקב"ה ברית עם משה. ר"ה י"ז ע"ב והובא בסרע"ג שם. **ג**) א"ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה. ברכות ל"ב ע"ב והובא בבה"ג ה' ט"ב ותענית בסופו, ובסדור רע"ג במאמר שלפניו ל"ה ריש ע"א.

[תקמו] א) ת"ר אדם שיש בידו עבירה. בה"ג שם וסדור רע"ג שם ומח"ו 232 וגם שם נאמר ת"ר, והוא מגמרא תענית ט"ז ע"א, ולפנינו הובא בשם רב אדא בר אהבה. **ב**) אמר מר זוטרא. תענית ט"ז ע"ב ע"ש והובא בבה"ג שם. ובסדור רע"ג הסגיר המו"ל מאמר שלם וכתב שם בהערה הסגרתי עד שאינו הגון כי אין כאן מקומו ובטעות נעתק לכאן עכ"ל, אבל טעות אין כאן רק המלות „ואם לאו למה הוא דומה" הם מיותרות ומן היתה לי נחלתי אמר רב זוטרא הוא לנכון כמו שהובא בבה"ג ולפנינו בסדור ובמח"ו.

[תקמז] (א) **תנו רבנן** מעשה בר׳ אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבעה (ב) רננות ולא נענה, ירד אחריו ר׳ עקיבה ואמר [אבינו מלכנו חטאנו לפניך], אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו רחם עלינו, ונענה. כסבורין העם לומר שזה גדול מזה [יצאה בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה], אלא שזה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר על מידותיו:

[תקמח] (א) **וכשמעבירין** לפני התיבה מעבירין אדם הגון [הראוי] להתפלל ולהתענות, (ב) כדתנן גבי תענית, עמדו בתפילה מעבירין לפני התיבה [זקן] ורגיל, ומי (שאין) [שיש] לו בנים וביתו ריקם, כדי שיהא לבו שלם בתפילה: (ג) תנו רבנן אפילו שיש שם זקן וחכם, אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל, (ואין לו) [ר׳ יהודה אומר מיטפל ואין לו ויש לו] יגיעה בשדה, וביתו ריקם, ופרקו נאה, ושפל ברך, ומרוצה לעם, ויש לו נעימה, וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש בהלכות ובהגדות, ובקי בכל הברכות כולן, ואמרינן מטופל ואין לו, היינו ביתו ריקם, ומשני אמר רב חסדא שביתו ריקם מן העבירות. ותו אמרינן ופרקו נאה, אמר אביי שלא יצא עליו שם רע בילדותו, שנאמר היתה לי נחלתי כאריה ביער [נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה] (ירמי׳ י״ב ח׳) ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר ר׳ (אחא) [חמא] אמר ר׳ אלעזר זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון:

[תקמט] (א) **ושאילו** מקמי מתיבתא שליח ציבור שיודעין עליו דברים רעים מהו להוציאו ולהכנים אחר תחתיו, ואותיבו הכי, דבר זה צריך שאלה בודאי הדין נותן להוציאו ולהכנים אחר תחתיו מי שמרוצה לאביהם שבשמים, דהוא צריך צדיק וישר ונקי מכל דופי, ואם אינו כן כבר אמרו היתה לי נחלתי כאריה ביער (ירמי׳ י״ב ח׳), זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון, סתמיו, אפילו בחול, ואפילו בלא יום תענית, וכל שכן בראש השנה וביום הכפורים וביום תענית שצריך להרבות ברחמים וצריך להיות בהן (ב) כמו ששנינו ר׳ יהודה אמר מטפל ואין לו [כו׳] עד שלא יצא עליו שם רע בילדותו, השתא כל כך אנו צריכים אפילו בילדותו, מרננים עליו כל שכן מסלקין אותו: (ג) ובשביל שליח ציבור

[תקמז] א) ת״ר מעשה בר׳ אליעזר. מובא בבה״ג שם ובסדור רע״ג שם ובמח״ו והוא בגמרא תענית כ״ה ע״ב. ב) רננות. בגמרא הגי׳ ברכות ובבה״ג ובסרע״ג ובמח״ו הוא כמו לפנינו רננות.

[תקמח] א) וכשמעבירין לפני התיבה. לקוח מסדור רע״ג ל״ה ע״א והובא במח״ו צד 232. ב) כדתנן גבי תענית. תענית ט״ו ע״א. ג) ת״ר אפילו שיש שם זקן וחכם. תענית ט״ז ע״א.

[תקמט] א) ושאילו מקמי מתיבתא. נובע מסדור רע״ג דף ל״ה ע״א ושם הגי׳ מקמי מתיבא, והיינו שאלו מן הישיבה, וכן הביא בעל שבלי הלקט סי׳ י׳ זה נשאל לישיבה והשיבו. ועיין בפרדס סי׳ כ״ו כעין זה ועיין או״ז ח״א סי׳ קט״ז בשם ספר המקצועות ובמח״ו צד 233 הגי׳ שאילו מקמי ריש מתיבתא ועיין בתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ נ״א שהביא זה בשם רב האיי גאון ע״ש. ב) כמו ששנינו מטפל ואין לו. תענית ט״ז ע״א. ג) ובשביל שליח ציבור סומא שדרו. היינו שלחו ג״כ מן הישיבה, והוא ג״כ בסדור רע״ג שם, ובס׳ המקצועות באו״ז שם מובא זה בשם רב יהודאי גאון.

סומא שדרו סומא כשר הוא ואין מסלקין אותו בזמן שמעשיו מתוקנין. (ד) ולומר סליחות כך ראוי כשמגיע שליח ציבור לחנון המרבה לסלוח אינו חותם, אלא מתחיל בסליחות, [ובהתחלת סליחות] הרבה מנהגות, יש שמתחילין כי על רחמיך הרבים, ויש שמתחילין בפסוקי ריצוי וסליחה, ויש שמתחילין לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך, ויש שמתחילין שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו:

[תקן] (א) **תענית** של צום הרביעי שבעה עשר בתמוז, צום החמישי תשעה באב, צום השביעי שלשה בתשרי, צום העשירי עשרה בטבת, וכל התעניות אין קורין בהן אלא בויחל משה, בין בשחרית בין במנחה: וכך מנהג בשתי ישיבות: וכל תענית שגוזרין ציבור, (ב) בין בשני, בין בחמישי בין באחד בשבת, [בין] בשלישי וברביעי קורין ויחל משה בין בשחרית בין במנחה, ובכולן יש נשיאת כפים (ג) [במנחה חוץ מיו״כ שתחת מנחה נושאין כפיהם] בנעילה: וכן מנהג בשתי ישיבות:

[תקנא] (א) אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת, ואמר רב חסדא בו ביום, ורב יוסף אמר אפילו בשבת: (ב) אמר רב חמא בר גוריא אמר רב פדת אמר ר׳ יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו יטיבנו בפני שלשה בני אדם ויאמר חלמא טבא חזאי, והן עונין טבא הוא, טבא ליהוי רחמנא וכו׳, ואומר שלש הפיכות ושלש פדיות ושלש שלומות:

הילכות אבל.

[תקנב] (א) אבל מן כד עייל יומא שביעאה אפילו כל דהו מותר [ברחיצה] ובכל מילי דהוה נהיגא (ב) (בימי) [קמי] אבלו, דקיימא לן מקצת היום ככולו. ואי שכיב שכבא מקמי רגל חד יומא או תרין יומין, אפילו שיתא יומי, ואע״ג דלפניא דחי לה רגל לאבילות מיניה לא אמרינן מקצת היום ככולו אלא כולא יומא דמעלי נהיג ביה אבילות (ג) עד דעייל רגל, אבל שביעי ודאי אמרינן מקצת היום ככולו:

ד) ולומר סליחות. לשון רע״ג שם והובא בטור או״ח סי׳ תקס״ו בשמו. והובא גם במח״ו צד 233.

[תקן] א) תענית של צום הרביעי כו׳ וכך מנהג בשתי ישיבות. זה חסר בסדור רע״ג והובא במח״ו צד 233 ושם סיים ובכולן אין מפטירין בשחרית, חוץ משחרית של ת״ב שקורין כי תוליד בנים ומפטיר באסף אסיפם וכן מנהג בשתי ישיבות. ב) בין בשני בין בחמישי. זה הובא בסרע״ג צד ל״ה ע״ב. ג) [במנחה. הוספתי כמו שהוא בסרע״ג ובמח״ו והשמיט המעתיק מן כפים עד כפיהם, ועיין טור או״ח סי׳ תקס״ו, ובמח״ו שם נמצא הוספה ורשם ת׳.

[תקנא] א) אמר רבא. תענית י״ב ע״ב. ב) אמר רב חמא בר גוריא אמר רב פדת א״ר יוחנן. ברכות נ״ה ע״ב ושם הגי׳ אמר רב הונא בר אמי א״ר פדת א״ר יוחנן.

[תקנב] א) אבל מן כד עייל יומא שביעאה. בה״ג הלכות אבל וכן הובא בפרדס סי׳ רצ״א ובמח״ו סי׳ רע״ד (צד 234) ובכלם יש שינויים קטנים. ב) בימי אבלו. כ״ה בכ״י ב׳ ובפרדס ובמח״ו וצ״ל קמי אבלו והובא לנכון בבה״ג. ג) עד דעייל רגל. אחר זה נמצא בבה״ג שם מאמר אחד דאמר רב הונא כו׳ ונמצא גם בפרדס שם וליתא במח״ו.

[תקנג] (א) **מבטלין** תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה. (ב) מי שמת לו מת ביום שבת לא יתאבל עד יום ראשון, ולא יקרע את בגדיו בו ביום עד למחרתו, ואם היה יום שמועה בשבת שמת לו מת, לא יתאבל עד יום ראשון, ולא יחשוב שבעת ימי אבלו אלא מיום ראשון, ואם מת לו מת שני ימים קודם השבת, או אפילו יום אחד, (ג) שבת עולה לו משבעת ימי אבלו, ואינה מפסקת, מאי טעמא עונג כתיב בה:

[תקנד] (א) **רגלים** מפסיקין ואינן עולין מאי טעמא שמחה כתיב בהו. היכי דמי אין עולין, כגון שקברו ברגל, אבל קברו לפני הרגל, אפילו יום אחד, אפילו שעה אחת, בטלה הימנו גזרת שבעה, ורגל גופי׳ דהוו [להו] ארבסר, והא דקאמרת קברו ברגל אינה עולה, הני מילי לענין שבעה, אבל לענין שלשים עולה: ואם קברו שמונה ימים קודם הרגל בטלה הימנו גזירת שלשים. בפיסחא ועצרת ובראש השנה ויום הכפורים וסוכות אם ימות אדם קודם אילו הרגלים אפילו יום אחד או שנים ויבא הרגל עליו פוסק, ואינו נוהג שבעת ימי אבלו יותר, ונתבטלה הימנו גזירת שבעה, ולאחר המועד מונה שלשים יום (עד) [עם] ימי המועד, דקיימא לן הלכה כרבן גמליאל, (ב) דתנן ר׳ גמליאל אומר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים, מאי טעמא הוקשו כל המועדים זה לזה. (ג) ואמר רב גידל בר מנשה אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל:

[תקנה] **השלים** שבעה קודם הרגל, נתבטל הימנו גזירת שלשים, ומותר לכבס ולרחוץ ולעשות כל צרכו, ואע״ג דליכא אבילות בשבת וביום טוב, אבל דברים שבצנעה נוהג, כמו תשמיש המיטה, ורחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין:

[תקנו] (א) **ישראל** שקבר ביום טוב ראשון מלקינן ליה, ומותר ללוות את המת ביום טוב ראשון בתוך התחום. (ב) ועבדים דישראל אסור להם למיקבר [מיתא] ביום טוב ראשון, (ג) [דאמר רבא מת ביום טוב ראשון מתעסקים בו עממים ביום טוב שני] מתעסקים בו ישראל ואפילו בשני ימים טובים של ראש השנה, מה שאין כן בביצה ומאי עממים גוים, אבל עבדים לענין מלאכה דשבת ויום טוב איתקש למריה דאסור למיעבד, דכתיב לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך (דברים ה׳ י״ד), כל מלאכה דאסור למריה למיעבד, אסירי לדידהו למיעבד, ואי קברי מחינן להו:

[תקנג] א) מבטלין תלמוד תורה. בה״ג שם והובא בפרדס ובמח״ו והוא בגמרא כתובות י״ז ע״א. ובבה״ג ובפרדס הובא אחר זה עוד מאמר אחד אמרו עליו על ר׳ יהודה ברבי אילעאי שהיה מבטל תלמוד תורה להוצאת המת כו׳. ב) מי שמת לו מת בשבת לא יתאבל עד יום ראשון כו׳ ואם היה יום שמועה בשבת שמת לו מת כו׳ ולא יחשוב שבעת ימי אבלו אלא מיום ראשון. בבה״ג שלפנינו איתא: מי שבאתה לו שמועה בשבת עולה לו שבת מן המנין וקורע באחד בשבת, וכן הביא הטור יו״ד סוף סי׳ ת״ב בשם בה״ג השבת עולה לו ליום א׳ ולמחר קורע, וכן הביא המרדכי. ג) שבת עולה לו משבעת ימי אבלו ואינה מפסקת. מ״ק י״ט ע״א והובא בבה״ג וכתב והלכתא שבת עולה כו׳.

[תקנד] א) רגלים מפסיקין. הובא בבה״ג שם ובמח״ו ע׳ 285 והוא בגמרא שם. ב) דתנן. מ״ק י״ט ע״א. ג) ואמר רב גידל. שם כ״ד ע״א והובא בבה״ג.

[תקנו] א) ישראל שקבר ביו״ט ראשון. בה״ג שם. ב) ועבדים כו׳. בה״ג שם. ג) דאמר רבא. הוספתי כמו שהוא בבה״ג וגם בכ״י ב׳ מהסדור ובמח״ו והמאמר הוא ביצה ו׳ ע״א.

[תקנז]: אם שמע שמת אביו או אמו או אחד מקרוביו בתוך שלשים יום נוהג שבעת ימי אבילות וגזירת שלשים יום ואם לאחר שלשים יום באה השמועה אינו נוהג אלא יום אחד, ומקצת היום ככולו:

[תקנח] (א) תנו רבנן כל האמור בפרשת כהנים כהן מיטמא להם אבל מתאבל עליהם, הוסיפו אחיו ואחותו [הבתולה] מאמו, ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו, ומתאבל אדם עם אשתו ואשה עם בעלה ועם אביו ועם אמו ועם אחותו בפניהם, אבל בחוץ אינו מתאבל:

[תקנט] (א) תנו רבנן חולה שמת לו מת אין מודיעין לו שמא תיטרף דעתו, ואין מקרעין לו, ומשתקין את הנשים מלפניו. ומקרעין לקטנים מפני עגמת נפש, (ב) וקורע על חמיו ועל חמותו מפני אשתו. (ג) אמר רפרם בר פפא אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו שמא ירגילם לידי שחוק, ונמצא מתגנה על הבריות:

[תקס] (א) תנו רבנן אבל שבעת ימים חייב בכפיית המיטה (וכפיית) [וכסיית] הראש, ואין מברין אותו, אלא על מיטות (זקופות) [כפויות]:

[תקסא] (א) תנו רבנן ההולך לבית אבל אם לבו גס בו יברוהו על (ה)מיטה כפויה, ואם לאו יברוהו על מיטה זקופה. (ב) רבא איתיליד ליה מילתא, על לגביה אבא בר מרת דהוה אבא בר (משמיה) [מניומי], רבא זקיף, (רבה) [אבא] בר מניומי (לא זקיף) [כפה], אמר כמה לית ביה דעתא בהאי מדרבנן:

[תקסב] תנו רבנן (א) ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקים ימעט, ואם לאו יגלגל עמהם:

[תקסג] (א) תנו רבנן מאימתי כופין את המיטות, משיצא מפתח ביתו, דברי ר' אליעזר, ר' יהושע אומר משיסתום הגולל. מעשה כשמת ר' גמליאל הזקן כשיצא מפתח ביתו, אמר להם ר' אליעזר כפו מיטתכם, וכשנסתם הגולל אמר להם ר' יהושע כפו מיטתכם, אמרו לו כבר כפינו על פי הזקן:

[תקסד] (א) תנו רבנן מאימתי זוקפין את המיטה בערב שבת מן המנחה ולמעלה, (ב) אמר ר' אבא בר רב הונא אעפ"כ אינו יושב עליה עד שתחשך, למוצאי שבת אע"פ שאינו נוהג אלא יום אחד חוזר וכופה אותה:

[תקסה] (א) תנו רבנן הכופה [את מטתו] לא מיטתו בלבד הוא כופה אלא כל המיטות שיש לו בתוך ביתו, ואפילו עשר מיטות בעשרה מקומות כופה

[תקנח] א) ת"ר כל האמור בפרשת כהנים. מ"ק כ' ע"ב והובא בבה"ג ובמח"ו ע' 238.

[תקנט] א) ת"ר חולה שמת לו מת. מ"ק כ"ו ע"ב. ב) וקורע על חמיו. שם שם. ג) אמר רפרם בר פפא. בגמרא שם אמר רב פפא תנא באבל רבתי אבל לא יניח תינוק כו' ובבה"ג הובא כמו שהוא בסדור.

[תקס] א) ת"ר אבל שבעת ימים חייב. הובא בבה"ג שם ובמח"ו ע' 239.

[תקסא] א) ת"ר ההולך לבית אבל. מ"ק כ"ו ע"ב והובא בבה"ג שם. ב) רבא איתיליד ליה מילתא. בה"ג שם ובגמרא הגי' איתרע ביה מלתא.

[תקסב] א) ההולך ממקום למקום. מ"ק כ"ז ע"א והובא בבה"ג שם.

[תקסג] א) מאימתי כופין את המטות. גמרא שם והובא בבה"ג שם.

[תקסד] א) ת"ר מאימתי כו'. גמרא שם והובא בבה"ג שם. ב) אמר ר' אבא בר רב הונא. בגמרא אמר רבה בר הונא.

[תקסה] א) ת"ר הכופה כו'. גמרא שם והובא בבה"ג שם.

את כולן, ואפילו [חמשה] אחין שמת אחד מהן כולן כופין מיטותיהן, ואם היתה מיטה מיוחדת לכלים אין צריך לכפותה, (ב) אלא זוקפה. רבן שמעון בן גמליאל אומר דרגש מתיר את הקרביטין והוא נופל מאליו. אמר ר' יעקב בר אידי אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן גמליאל, מאי דרגש, אמר שמואל (ג) ערסא (דגואי) [דגדא]:

[תקסו] (א) תנו רבנן ישן על גבי מיטה, על גבי כסא, על גבי (עריצי) [אודיני] וגדולה מבולן על גבי קרקע לא יצא, אמר ר' יוחנן שלא קיים כפיית המיטה:

[תקסז] ועל המתים שאמרנו חייב לקרוע, (א) וכל קריעה מעומד, שנאמר ויקם איוב ויקרע את מעילו, (איוב א' כ') (ב) ואם עמד בשעת יציאת נשמה על כל מתי ישראל חייב לקרוע טפח, (ג) ועל כל מתים מרחה מיטתו הרי זה משובח, על אביו ועל אמו הרי זה מגונה. היה ערב שבת או יום טוב (ד) או שהיו גשמים מזלפין על מיטתו הרי זה משובח: (ה) [על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ, על אביו ואמו חולץ. (ו) על כל המתים כולן רצה ממעט [בעסקו], רצה אינו ממעט (ז) [על אביו ואמו ממעט. (ח) על כל המתים כולן רצה מספר לאחר שלשים יום, רצה אינו מספר] על אביו ועל אמו מגדל פרע (ט) עד שיגערו בו חביריו. (י) על כל המתים כולן נכנס לבית המשתה לאחר שלשים, על אביו ועל אמו לאחר שנים עשר חודש. (יא) אמר רבה בר רב הונא (יב) ולשמחה מריעות מותר [ליכנס] לאלתר, והתניא לשמחה ולמריעות שלשים יום, לא קשיא (יג) הא (כשר שופא) [באריש‍ותא], הא (בפנרימא) [בפורענותא]. (יד) על כל

ב) אלא זוקפה. וכ"ה במח"ו שם ובבה"ג איתא: דרגש אין צריך לכפותו אלא זוקפו, כלשון הגמ' שם. ג) ערסא דגדא. כן הוא לשון בה"ג, וכ"ה בגמרא שם ושם הגי' אמר עולא ערסא דגדא והערוך ערך גד א' הביא ג"כ ערסא דגדא וכתב פי' מטה עשויה לכבוד שר הבית ואין אדם ישן עלי' ועיין בפירש"י בגמרא.

[תקסו] א) ת"ר ישן על גבי מטה כו'. כ"ה בבה"ג שם ועיין בגמרא שם.

[תקסז] א) וכל קריעה מעומד. מ"ק כ' ע"ב, קריעה דמעומד מנלן כו'. ב) ואם עמד בשעת יציאת נשמה. מ"ק כ"ה ע"א. ג) ועל כל מתים. שם כ"ב ע"א ע"ש. ד) או שהיו גשמים מזלפין על מיטתו הרי זה משובח. ואחר זה הובא בכ"י א' שלפנינו ומסקנא דשמעתא דמילתא דר' יוחנן דחובת קאמר לה וחתם שלמה בר יצחק. ואין שייכות להסיום עם מה שכתב לעיל מיניה, אמנם כי חסר פה דף שלם ונמצא בכ"י ב' וכן במח"ו צד 239 אחר המאמר הרי זה משובח הובא: על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ, ובסוף סיים: ומסקנא דשמעתא דמילתא דר' יוחנן בברכת רחבה קאמר לה, כמו שתראה להלן בסוף סי' תקפ"ב הערה ד' ואני הוספתי את החסר לפנים הספר. ה) על כל המתים רצה חולץ. מ"ק כ"ב ע"ב והובא בבה"ג ה' אבל. ו) על כל המתים כולן רצה ממעט. שם כ"ב סע"א והובא בבה"ג שם. ז) [על אביו ואמו ממעט כו']. הוספתי, והשמיט המעתיק מן על אביו עד על אביו. ח) על כל המתים כולן רצה מספר לאחר שלשים יום. שם כ"ב ע"ב. ט) עד שיגערו בו חבריו. פירש"י עד שיגערו בו חבריו שכבר גידל פרע יותר מדאי, ובמח"ו בטעות עד שיגרעו וצ"ל שיגערו. י) על כל המתים כולן נכנס לבית המשתה כו'. שם שם. יא) אמר רבה בר רב הונא. כ"ה בבה"ג וגם במח"ו, אבל בגמרא שם אמר רבה בר בר חנה. יב) ולשמחה מריעות. עיין בפירש"י ובתוס' שם. יג) הא כשר שופא הא בפנרימא. הלשון משובש ותקנתי הא באריש‍ותא הא בפורענותא כמו שהוא בגמרא ובבה"ג עיין בפירש"י שם והמאמר הובא בערוך ערך ארישתא וע"ש בפי' הערוך ובערוך השלם. וגם במחזור ויטרי בטעות הא בארשייתא הא בפונדנא צ"ל בפורענותא. יד) על כל המתים כולן קורע טפח. גמרא שם והובא בבה"ג.

המתים כולן קורע טפח, על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו. (טו) אמר רבה בר אבהו מאי קרא דכתיב ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם (ש״ב א׳ י״א), ואין אחיזה פחותה מטפח. (טז) על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה בגדים ועשרה חלוקין קורע העליון, על אביו ועל אמו קורע את כולן (יז) ואפירקוסתו [אינה מעכבת], אחד האיש ואחד האשה. רבי שמעון [בן אלעזר] אומר אשה קורעת תחתון ומחזרתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון. (יח) על כל המתים כולן רצה מבדיל קמי שפה, רצה אינו מבדיל, על אביו ועל אמו מבדיל. ר׳ יהודה אומר כל קרע שאינו מבדיל קמי שפה שלו, אינו אלא קרע של תיפלה. א״ר אבהו מאי טעמא ד״ר יהודה דכתיב ויחזק (דוד) בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים (מ״ב ב׳ י״ב) ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהם שנים, אלא שנראה כשנים. (יט) על כל המתים כולן שולל לאחר שבעה, ומאחה לאחר שלשים, על אביו ועל אמו שולל לאחר שלשים, ואינו מאחה לעולם. והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה. כי אתא רבין א״ר יוחנן על כל המתים כולן (כ) [רצה קורע ביד רצה קורע בכלי, על אביו ועל אמו קורע ביד. א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן על כל המתים כולן] קורע מבפנים, על אביו ועל אמו קורע מבחוץ.

[תקסח] (א) **תנו** רבנן חכם שמת בית מדרשו בטל, (ב) ובטל מלפסק סדריו. אב בית דין שמת בתי מדרשות שבעירו בטלין. (ג) ובני הכנסת באים לבית הכנסת ומשנין את מקומן. היו יושבין בצפון יושבין בדרום, בדרום יושבין בצפון. נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטילין, ימי אבילות שלשים יום, שבעה מהם אסורים במלאכה ובסיכה וברחיצה ובנעילת הסנדל ותשמיש המיטה ובהעברת תער, לאחר שבעה אסור בכל אילו, אך עושה מלאכתו ומשמש מיטתו ונועל מנעלו, לאחר שלשים יום הרי הוא ככל אדם. ואשה במיתת אביה אסורה בתשמיש המיטה עם בעלה בשבעה ימי אבלה, ואח״כ מותרת לבעלה. ובשבת וברגל אינה נוהגת בהם אבילות, אלא לובשת צניף נקי בראשה ובגד נקי:

[תקסט] (א) **אלו** דברים שאבל אסור בהן, במלאכה ברחיצה בסיכה בנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה, ולקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרשות בהלכות והגדות, ואם היו רבים צריכים לו מותר. (ב) מעשה ומת בנו

טו) אמר רבה בר אבהו. בגמרא ובבה״ג ובמח״ו הגי׳ אמר ר׳ אבהו. **טז**) על כל המתים אפילו לבוש עשרה בגדים ועשרה חלוקין. גמרא שם וכן הובא בבה״ג והמלות „עשרה בגדים״ ליתא. **יז**) ואפירקוסתו אינה מעכבת. בגמרא ובבה״ג ובמח״ו הגי׳ ואפיקרסותו ועיין בפסיקתא דר״כ פסקא שקלים הערה ק״ד ושם הארכתי ואין להכפיל הדברים. **יח**) על כל המתים כולן רצה מבדיל קמי שפה. גמרא מ״ק שם כ״ב ע״ב והובא בבה״ג. **יט**) על כל המתים כולן שולל. גמרא שם והובא בבה״ג שם. **כ**) [רצה קורע כו׳]. הוספתי כמו שהוא לנכון שם שם.

[תקסח] **א**) ת״ר חכם שמת. מ״ק כ״ב ע״ב. **ב**) „ובטל מלפסק סדריו״. זה ליתא בגמרא והובא גם במח״ו. **ג**) „ובני הכנסת באים לבית הכנסת״. בגמרא ובבה״ג שם הוא אצל נשיא שמת.

[תקסט] **א**) אלו דברים כו׳. מ״ק כ״א ע״א והובא בבה״ג שם. **ב**) מעשה ומת בנו של רבי יוסי הגלילי. בגמרא ובבה״ג ליתא מלת הגלילי.

של ר׳ יוסי הגלילי בציפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו. (ג) ומתה בתו של רבי בבית שערים, ודרש כל היום כולו:

[תקע] (א) **תנו** רבנן אבל שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום, משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל, מיכאן ואילך שואל ומשיב: (ב) אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמים באים עשרה בני אדם ויושבים במקומו. ההוא [שכבא] דהוה בשיבבותיה דרב יהודה דבר עשרה בהדיה ואזיל ויתיב בדוכתיה, אתחזי ליה בחילמיה ואמר ליה תנוח דעתך שהנחת דעתי:

[תקעא] (א) **אמר** רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל כל אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה. (ב) אבל דלא קרע ולא שקל מן מזייה חייב מיתה. (ג) אמר רפרם בר פפא תנא באבל רבתי אבל אסור לשמש מיטתו בימי אבלו. ומעשה באחד ששימש מיטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו. (ד) מי שמתו מוטל לפניו, אוכל בבית אחר או עושה מחיצה ואוכל. (ה) המוליך עצמות של מת, לא יתנם על גבי החמור וירכוב עליהן, ואם מפני פחד מותר:

[תקעב] (א) **תנו** רבנן אבל שבת ראשונה אל יצא מפתח ביתו, שנייה יוצא מפתח ביתו, ואינו יושב במקומו, שבת שלישית יושב במקומו, (ב) [ואינו נותן שלום לכל אדם, ואם אחרים נותנים לו שלום מחזיר להם בשפה רפה ובכובד ראש] רביעית הרי הוא ככל אדם. (ג) ר׳ יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור, שלישי מותר, אין לו בנים נושא אשה לאלתר (ד) [משום ביטול פו״ר, הניחה לו בנים קטנים נושא לאלתר] מפני פרנ[ס]תן:

[תקעג] (א) **תנו** רבנן תכפוהו אביליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס בגדיו במים. (ב) א״ר חסדא בתער ולא במספרים, במים ולא בנתר (ג) ולא בחול:

[תקעד] (א) **תנו** רבנן אסור לעשות סעודת אירוסין ונישואין כל שלשים

ג) „ומתה בתו של רבי בבית שערים ודרש כל היום כולו״. זה ליתא בגמרא גם לא הובא בבה״ג שם רק כן היא גירסת הרי״ף וכן הובא במח״ו.

[תקע] א) ת״ר אבל שלשה ימים הראשונים. מ״ק כ״א ע״ב והובא בבה״ג. ב) אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמים. שבת קנ״ב ע״א והובא בבה״ג שם.

[תקעא] א) אמר רב תחליפא בר אבימי. מ״ק כ״ד ע״א. ב) „אבל דלא קרע ולא שקל מן מזייה חייב מיתה. ליתא בגמרא והובא בבה״ג שם, וצ״ל או שקיל מן מזייה, כמו שהוא בבה״ג: אבל דלא קרע או דשקיל ממזייה חייב מיתה. ג) אמר רפרם בר פפא. מ״ק כ״ד ע״א והובא בבה״ג. ד) מי שמתו מוטל לפניו. עיין שם כ״ג ע״ב. ה) המוליך עצמות של מת. עיין ברכות י״ח ע״א.

[תקעב] א) ת״ר אבל שבת ראשונה. מ״ק כ״ג ע״א. ב) [ואינו נותן שלום כו׳. הוספתי כמו שהוא במח״ו, ובגמרא הגי׳ שלישית יושב במקומו ואינו מדבר וכ״ה בבה״ג כמו שהוא בגמרא. ג) ר׳ יהודה אומר. גמרא שם וחסר לפנינו התחלת המאמר ת״ר כל שלשים יום לנישואין, מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים. ד) [מפני ביטול פו״ר וכו׳. הוספתי, והשמיט המעתיק מן לאלתר עד לאלתר.

[תקעג] א) ת״ר תכפוהו אביליו. מ״ק י״ז ע״ב והובא בבה״ג. ב) א״ר חסדא. שם שם. ג) ולא בחול. וכן הביא הבה״ג, ובגמ׳ שם הגי׳ ולא באהל, אמנם בתענית י״ג ע״א גרים נמי ולא בחול.

[תקעד] א) ת״ר אסור לעשות סעודת אירוסין כל שלשים יום. כתובות ג׳ ע״ב ומס׳ שמחות פ״ז והובא בבה״ג.

יום, אבל אם היה טבחו טבוח ויינו מזוג ופתו אפוייה ומת אביו של חתן או אמה של כלה, מכניסין את המת לחדר, ואת החתן ואת הכלה לחופה, ובועל בעילת מצוה ופורש, ואחר כך קובר את מתו ונוהג שבעת ימי משתה, ואח״כ נוהג שבעה ימי אבלות, ובאותם הימים הוא ישן בין האנשים, ואשתו ישנה בין הנשים, ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום, ודוקא אביו של חתן ואמה של כלה [אבל אמו של חתן ואביה של כלה לא:]

[תקעה] (א) **תנו** רבנן הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו, אין קושרין את לחייו, ואין פוקקין את נקביו, ואין נותנין כלי מתכות ודבר המיקר על טבורו (ב) [עד שעה שימות, שנאמר עד אשר לא ירתק חבל הכסף (קהלת י״ב ו׳), ואין סכין ואין מדיחין אותו] אין מטילין אותו לא על גבי החול ולא על גבי המלח עד שעה שימות, ואין מאמצין את עיניו, והנוגע בו הרי זה שופך דמים, למה הוא דומה לנר המטפטף כיון שנגע בו אדם מיד נכבה. (ג) איתתא דמית גברא אסור לאינש אחרינא לשדורי לה כסא דברכתא דאבילות, מ״ט משום גברא נוכראה [אסיר ליה לשדורי כסא לאיתתא דלאו דיליה, אבל ודאי אית תמן אבוה או בנה או אחוה שפיר דמי לשדורי לה אינהו כסא דאבילותא:]

[תקעו] (א) **כל** הפורשין מן הציבור אין מתעסקין עמהם לכל דבר, אחיהם וקרוביהם לובשים לבנים ומתעטפין לבנים, ובאין ואוכלין ושותין ושמחים, מפני שאבדו שונאי של מקום ואין מתאבלין עליהם (ב) [ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה׳ אשנא (תהלים קל״ט כ״א):

[תקעז] (א) **אמר** רב יהודה אמר רב כל המתקשה על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה. ת״ר אל תבכו למת יותר מדאי, ואל תנודו לו יותר מכשיעור, שלשה ימים לבכי, שבעה להספד, שלשים לגיהוץ ולתספורת, מכאן ואילך אמר הקב״ה אין אתם מרחמים עליו יותר ממני:

[תקעח] (א) **א״ר** יהושע בן לוי שלשה דברים סח לי מלאך המות, כשתכנס אצל החולה לבקרו אל תשב לו למראשותיו ולא למרגלותיו, מפני שאני מיכן ומיכן ומעיינו, אלא התעטף ושב לפניו כתלמיד לפני רבו. וכשהנשים חוזרות מאחורי מיטתו של מת לא תעמוד לפניהם, מפני שאני מרקד בפניהם וסייפי שלופה ומרפרף ביניהם, ויש לי רשות לחבל. וכיצד הוא מת, שלש טיפות נוטפות מן החרב, באחת מת, באחת פניו מוריקות, באחת מסריח, (ב) וזו משמונה דברים שצריך אדם לרחוץ ידיו] מי שיוצא מן בית המרחץ ואינו רוחץ ידיו, ומי שנוגע ברגליו, ומי שנוטל ציפרניו, ומי שנועל מנעליו או חולצם ומי שנוגע במת, ומי

[תקעה] א) ת״ר הגוסס. שמחות פ״א ה״ה והובא בבה״ג. ב) [עד שעה שימות כו׳]. הוספתי כמו שהוא לנכון שם. ג) איתתא דמית גברא. הוא לשון הבה״ג במאמר שלפניו ורשום „פסק״ ואני הוספתי סיום המאמר כמו שהובא בבה״ג שם.

[תקעו] א) כל הפורשין מן הציבור. מס׳ שמחות פ״ב ה״י והובא בבה״ג סוף ה׳ אבל. ב) [ועליהם הכתוב אומר כו׳ עד תוך סי׳ תקע״ח מי שיוצא מן בית המרחץ. הוספתי ונמצא לנכון במח״ו צד 242.

[תקעז] א) אמר רב יהודה אמר רב. מ״ק כ״ז ע״ב והובא בבה״ג שם.

[תקעח] א) א״ר יהושע בן לוי שלשה דברים סח לי מלאך המות. עיין ברכות נ״א ע״א בסגנון אחר. ב) וזו משמונה דברים. עיין חופת אליהו שער שמונה.

שמפלה את כליו, ומי שנוגע באמתו ואינו רוחץ ידיו, אם תלמיד חכם תלמודו משתכח ממנו, אם בור הוא יצא מדעתו קודם מיתתו:

[תקעט] (א) **א״ר** יוחנן הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום, שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט״ו ט״ו), והנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שהרי דוד אמר לאבשלום לך בשלום (ש״ב ט״ו ט׳) והלך ונתלה, יתרו אמר למשה לך לשלום (שמות ד׳ י״ח) והלך והצליח:

[תקפ] (א) **מי שמת** לו מת ולא נודע לו, ונודע לבני עירו מותרים היודעים לזמנו לסעודת מצוה שאבלו מן התורה אינו חל עליו עד שעת אנינות לב, שהרי שבעה ושלשים אינו מונה אלא ממשמע, מ״ר:

[תקפא] (א) **עטיפת** ראש לאבל כל שבעה יומם ולילה, אבל הרבה יש שאין נוהגים מפני שהאומות העולם משחקים עליהם [ומתוך כך הם באים לידי שחוק ומתגנין בשחקם על הבריות (ב) כדאמרינן אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק, ונמצא מתגנה על הבריות. לא אמרו כבוד אשתו בחמיו ובחמותו אלא שבעה ימים בלבד, ובפניה, אבל שלא בפניה לא, וכ״ש כניסתם לבית השמחה שנים עשר חודש, שכך שנינו כופה מיטתו ונוהג עמה אבילות, אין כאן אלא כפיית המטה בלבד:

[תקפב] (א) **וכששאלתם** אם [אבילים] מן המניין הוא לא פרש שאלתו, אכן ידע אם לעניין עשרה לקדושה ולתפילה ולברכת המזון הוא שואל, מן המניין הוא (ב) ששנינו בכתובות חתנים ואבילים מן המניין, ואוקימנא כי תניא האי לברכת המזון, וברכת רחבה אין לנו עכשיו, רב(ה) אמר ודאי אבילים אינם מן המניין, דהא (ג)רב ור׳ יוחנן דאמרי תרוויהו ברכת אבילים בעשרה, ואין אבילים מן המנין], (ד) ומסקנא דשמעתא דמילתיה דר׳ יוחנן (בחובה) [ברחבה] קאמר לה. שלמה בר יצחק:

[תקעט] א) א״ר יוחנן. ברכות ס״ד ע״א ושם הגי׳ ר׳ אבין הלוי ובסוף מ״ק הגי׳ א״ר לוי בר חיתא, ובבה״ג ובמח״ו א״ר לוי. וכן בפרדס סוף סי׳ ר״צ הובא א״ר לוי.

[תקפ] א) מי שמת לו מת. הובא בפרדס סוף סי׳ ר״צ וכן הובא במח״ו צד 242 ורשום „מכאן ואילך ליקוטין מדברי רבינו שלמה והוראותיו על פי מעשה״ ומתחיל מי שמת לו מת.

[תקפא] א) עטיפת ראש לאבל כו׳. הובא בפרדס שם ובמח״ו שם ובפרדס יש לתקן כמו שהובא לפנינו ובמח״ו. ב) כדאמרינן אבל לא יניח תינוק לתוך חיקו. מ״ק כ״ו ע״ב.

[תקפב] א) וכששאלתם אם [אבילים] מן המניין כו׳. במח״ו צד 249 הובא כך: נשאל לרבינו שלמה אם אבילים מן המניין לכל דבר אם לאו, והשיב וששאל אם אבילים מן המנין, הוא לא פריש שאילתו כו׳ ובסוף חתם שלמה בר יצחק. ב) ששנינו בכתובות. דף ח׳ ע״ב. ג) דהא רב ור׳ יוחנן דאמרי תרוייהו. עיין כתובות שם ח׳ סע״א. ד) ומסקנא דשמעתא דמילתיה דר׳ יוחנן דחובה קאמר לה. תקנתי ברחבה קאמר לה ובגמרא שם ח׳ ע״ב אלא כי קאמר ר׳ יוחנן ברחבה פירש״י ברחבה כשמברין את האבל סעודה ראשונה משל אחרים כדאמרינן במ״ק (כ״ז ע״ב) היו מברין אותו ברחבה ומברכין שם ברכת אבלים וע״ש בתוס׳. וכבר העירותי לעיל סי׳ תקס״ז הערה ד׳ שבכי״א נשמט דף שלם וחסר שם עד ד״ה ומסקנא דשמעתא. — עד הנה הלכתי בעקבות החכם ר׳ שלמה באבער ז״ל וערכתי את הערותיו אשר השאיר אחריו ברכה ואנכי באתי אחריו למלאות את דבריו והוספתי הגהות ומראה מקומות לבצע מחשבתו הטובה, וההערות שמכאן ועד סוף הספר הכינותי אני יעקב פריימאנן.

עניני איסור והיתר.

[תקפג] (א) **כל** הטרפות שמנו חכמים בבהמה כנגדן בעוף וזו אחת מהם, (ב) שמוטת ירך בבהמה טריפה, שמוטת יד בבהמה כשרה, שמוטת ירך בעוף טרפה, שמוטת גף בעוף (כשרה) תיבדק בריאה. (ג) וגם נשאל מרבנו שלמה על כנף עוף שנשבר, ואמר בכנף לא מטרפא, אבל חתכיה[ו] מן הפרק והשלך, וכן אם נשבר למעלה לצד הגוף חיישינן לריאה וצריך לבודקה בנפיחה. (ד) נחתך הבשר במקום צומת הגידין יבדוק במקום צומת הגידין. [בבהמה יש שלש גידין] אם נשתייר מכל אחד ואחד (בעובי שלשה) [כעובי שליש] כשרה, (ה) בעוף יש שלש עשרה, אם נפסק אחד מהם טרפה. (ו) נשבר העצם ברכובה העליונה ויוצא לחוץ אם רוב בשר קיים, בהמה מותרת והאבר אסור, ואם אין רוב בשר (חופה) קיים זה וזה אסור, למטה מן הארכובה אם רוב בשר קיים זה וזה מותר. ואם לאו אבר אסור ובהמה מותרת, (ז) במקום בשר צומת הגידין. ועוד הורו רבותינו הגאונים ז"ל בהמה שנשברו רגליה ונשבר העצם מן הארכובה ולמטה והעור בין קיים ובין אינו קיים כשרה, ולמעלה אם העור קיים כשרה ואם לאו טרפה, וכן הורה רבנו חננאל בר חושיאל:

[תקפד] (א) **שלשה** פרקים ברגל העוף. פ"ק התחתון הוא ארכובה שעליו כעין קשקשים (ב) [אם נחתך בהציו או ברובו כשר העוף, אלא שפרק השבירה עצמו אסור משום אבר מן החי, אבל] אם נחתך בראש הפרק עצמו מקום שנדבקים שם צומת הגידין פרק ראשון לשני טרפה, שבאותו הראשון נצמתו הגידין. ופרק [השני שם צומת הגידין] מחציו ולמטה כיון שנשבר העצם (ג) אע"ג שיוצא לחוץ צריך לבדוק צומת הגידין, ולכך אם נשבר העצם ובשר ועור חופין את רובו (ד) האבר והעוף כשרה, (ה) ואם אין עור ובשר חופין את רובו האבר כולו אסור והעוף מותר,

---

[תקפג] א) כל הטרפות. חולין נ"ו סוף ע"א. ב) שמוטת ירך . . . שמוטת יד. שם נ"ז ע"א ועי' בד"ס שם אות ע' וזהו ממש לשון רבינו שמואל בהלכות שו"ב שחיבר, עי' בפרדס סי' רט"ו ובמעשה הגאונים ע' 98 סי' קכ"ב. והשוה לזה דברי ס' האורה סי' ק"ד ע' 125 = פרדס סי' רל"א (85b) ועי' באו"ז ח"א סי' תמ"ב. ובס' הסדרים איתא: שמוטת גף בעוף טריפה. ג) וגם נשאל מרבנו שלמה. פרדס ר"כ, מעשה הגאונים ע' 95 סי' צ"ה והובא בשבלי הלקט הלכות טרפות סי' כ"ג (דף ר"ד ע"א). ובס' הסדרים: נשאל מאת רבינו על כנף עוף אם נשבר למעלה בצד הגוף חיישינן לריאה וצריך לבדקה בנפיחה. ד) נחתך הבשר. לשון רבינו שמואל בפרדס סי' רט"ו ומעה"ג ע' 98 סי' קכ"ב, ועי' בה' טרפות לרבינו שלמה בפרדס ס"ס רי"ז. ה) בעוף יש שלש עשרה. וכ"ה בכי"ב ובס' הסדרים וצ"ל שש עשרה. ודין זה ליתא בפרדס סי' רט"ו כ"א במעה"ג שם. ו) נשבר העצם. עי' חולין ע"ו ע"ב. ז) במקום בשר צומת הגידין. בכי"ב במקום צנקרין שם צומת הגידין, ובס' הסדרים: במקום בשר צנקרין שיש צומת הגידין. ועי' במעה"ג סוף ע' 98 ובמבוא שם ע' X הערה י"ז.

[תקפד] א) פרדס סי' ר"כ, מעה"ג ע' 95 סי' צ"ה, רוקח סי' ת"ד ובשבלי הלקט הלכות טרפות סי' כ"ג [דף ר"ד] הובא בשם רבינו שלמה זצ"ל. ובס' הסדרים הלשון מגומגם מאוד. ב) [אם נחתך וכו'. השלמתי החסר בכל ג' כת"י ע"פ לשון הפרדס. ג) אע"ג שיוצא לחוץ. צ"ל שאינו יוצא לחוץ צריך לבדוק צומת הגידין, אבל מחציו ולמעלה אין שם תורת צומת הגידים ולכך וכו' וכן הביא בפרדס סי' רכ"א בש"ר מנחם [הלוי, כדאיתא במעה"ג ע' 96] ודלא כמו שפירש ר' יוסף בר' יהודה מפי רבינו הקדוש [אחד מרבותיו של רש"י] בתחצ"ו סי' ו'! ד) האבר והעוף כו' עד חופין את רובו. חסר במעה"ג והמעתיק השמיט מרובו קמא עד רובו בתרא וגם בפרדס הלשון מגומגם. ה) ואם אין עור ובשר. דין זה וגם הבא אחריו הובא בס' המכריע סי' י"ח בשם רבינו שמואל בהלכות בדיקה שחיבר, והנידון שם מדין רגל בהמה.

ופרק שלישי אותו הרחב הדבק לגוף אם נשבר אותו העצם ואין עור ובשר חופין אותו אסור האבר וגם העוף, ואם עור ובשר חופין את רובו מותר גם העוף גם האבר. וכיצד בודקין (את) [אם] עור ובשר חופין את רובו לא שיפתח וירחיב את המכה אלא ימתח האבר כמות שהיה ומקריב השברים זה לזה כמות שהיו שלמים ואז יעיין בעור ובשר אם חופין רובו או מיעוטו: (ו)ועוד מצא רבי בתוספתא תניא נשבר העצם ויצא לחוץ ואין עור ובשר מקיפין אותו פסול כיצד הוא עושה, נוטלו ומשליכו ושאר מותר:

[תקפה] (א) ירך שנתבשל בו גיד הנשה אם יש בו בניתן טעם הרי זה אסורה, ואם נתבשל אותו ירך עם בשר אחר אם אותו ירך נותן טעם באותו בשר שנתבשל אסור דירך עצמו נעשה חתיכה אסירא, (ב) ולא שנו אלא שנתבשל אבל צלי קולף ואוכל עד שמגיע לגיד:

[תקפו] (א) **טיפת** חלב על חתיכת בשר בקדירה ואין בחתיכה ששים לבטל הטיפה וצריך לשעורי בס׳ באותה חתיכה מאי תקנתיה לנעוריה יפה דפליט האיסור ונפיק ההיא חתיכה מידי נבילה ולשער הטיפה:

[תקפז] (א) **ראיתי** באחד שאכל כחל לפני סעודת חלב ואסור לאכול חלב באותה סעודה אם לא קינח שיניו או שהה כדי שתסתלק בשר שמן שיניו ומסעודה לסעודה אין שיעור אפילו לאכול מיד בסעודה אחרת חלב ואם לא [חטט] בשר הנכנס בתוך שיניו:

[תקפח] (א) **ראיתי** בבית רבי לב שנתבשל בקדירה בגופו של אפרוח נסרך בו כברייתו והתירו רבי בששים באפרוח ולא אכל ממנו שהיה נפשו קצה עליו. אם היה נסרך באבר לבדו שהאבר נסרך משאר הגוף שאין באבר ששים האבר עצמו נעשה נבילה ואסור כל החתיכות כולן, אבל אם נמצא הלב בקדירה שאינו נסרך כלל המרק ובשר מצטרפין לבטלו בששים. (ב) [אמר ר׳ יוחנן כשהן משערין הפרוד בששים] משערין אותו שיהא אחד מששים ברוטב ובקיפה ובחתיכה ובקדירה: קיפה דק דק של בשר המתאספין בשולי קדירה (אי׳ אי׳) [איכא דאמרי] בקדירה

ו) ועוד מצא רבי בתוספתא. וכ״ה בס׳ הסדרים אמנם בכי״ב איתא: ועוד מצאתי בתוספתא, והיא בפ״ג דחולין ה״ד והובאה ג״כ ברוקח שם סי׳ ת״ד, ובפרדס ובמעה״ג ליתא.

[תקפה] א) ירך שנתבשל. חולין צ״ו ע״ב במתניתין. ב) ולא שנו. גמ׳ שם. ובכי״ב ובס׳ הסדרים אבל נצלה.

[תקפו] א) טיפת חלב. שם ק״ח ע״א במשנה.

[תקפז] א) ראיתי באחד וכו׳. ובס׳ הסדרים: ואסר רבי וכו׳ אם לא חטט שיניו וכ״ה בקובץ פארים 326 דף ק״נ ע״א: ראיתי אחד שאכל כחל לפני סעודת חלב ואסר ר׳ לאכול חלב באותה סעודה אלא אם כן נחטט שיניו. ועיין בס׳ האורה ח״ב סי׳ ס״ו [ע׳ 20b] על הכחל וכו׳ וצריך לחטט שיניו אם בא לאכול בשר אחריו, והובא בא״ז ח״א סי׳ תס״ג [ע׳ 134a] בשם תשובות שהשיב רבינו שלמה.

[תקפח] א) ראיתי בבית רבי. וכ״ה בס׳ האורה ח״א סי׳ ק״ז*** ע׳ 129 ועיי״ש בח״ב ס״ס ס״ה [ע׳ 202] וכלשונו שם הובא בתחצ״ו ס״ס ע״ב וסי׳ פ״א ובארחות חיים ח״ב ע׳ 355. ועיין בס׳ האורה ח״ב סי׳ ע״ז ובתח״צ ס״ס ע״ז ובפרדס ס״ס רכ״ה. ב) א״ר יוחנן. חולין צ״ז ע״ב ולפנינו הגירסא א״ר חנינא ועי׳ ד״ס שם. והמעתיק השמיט מן בששים עד בששים והשלמתי ע״פ כי״ב, ובס׳ הסדרים איתא לנכון משערין את האיסור בס׳ וכו׳ כלשון רש״י שם ד״ה כשהן משערין.

עצמה (ג) דאומרין משליכין החרסין מן החתיכות בדלי מים כמה יצאו מן המים לחוץ על יד אם מוציאין ששים מכמות שהאיסור מוציא בטל האיסור ואם לאו אסור. (ד) ואיכא דאמרי במאי דבלעה קדירה אם ראינו כשנפל שם קודם שנתמעך [שנתמעט] ואנן משערינן אותו לאחר שנתבשל לכמות [שנפל] שם דאין בהיתר ששים בו אומדין כמה בלעה קדירה מן (ההיא) [ההיתר] לפי ש[כש]נפל שם תחילה היה שם היתר הרבה ונתמעט בבליעת הקדרה, אבל בקדרה עצמה לא משערינן. (ה) וכיון דאיפליגו בהא רבנן דאורייתא היא, אבל יש לומר דלא משערינן בקדירה עצמה אלא במאי דבלעה קדירה (ו) והני מילי היכא דמשערינן האיסור כמו שנפל שם תחילה דהתם ודאי משערינן בהיתר דבלעה קדירה אבל אם באנו לשער האיסור כמו שהוא בא עכשיו לפנינו מצומק בבישול אז אין משערין במאי דבלעה קדירה (ז) דאטו דהיתרא בלעה ודאיסורא לא בלעה שאף האיסור נבלע ונתמעט מכמות (שהוא) [שהיה] (ח) וכי לא משערינן בקדירה עצמה הני מילי להקל כגון שהוא היתר אבל אם הוא של איסור כגון קדירה [חולבת] שבישלו בשר או כף חולבת שביחשו בה מאכל בשר אזלינן לחומרא וחשבינן כל הקדירה חתיכות איסור ואם על כולן היתר רבה בששים מותר ואם לאו אסור. (ט) וכן ראה רבי מעשה לפני רבו בכך:

[תקפט] (א) **פירוש** של ר׳ יהודה בר נתן. על כבד דבוק שנתבשל עם חתיכות

ג) דאומרין משליכין החרסין וכו׳. בד״ס שם אות ז׳ הביא מה שכתוב בגליון רש״י דפוס שונצינו וז״ל: א״ד בקדרה עצמה, אומדין אם משליכין את החרסין וכן החתיכות בכלי מלא מים כמה יצאו מן המים לחוץ על ידם אם מוציאין מים ס׳ מכמו שמוציא האיסור, בטל האיסור ואם לאו אסור וכו׳ עכ״ל. וזהו האמור לפנינו בסדור. ד) ואיכא דאמרי וכו׳. לשון רש״י שם בחולין בדפוס שלפנינו. ה) וכיון דאיפליגו בהא רבנן דאורייתא היא. ברש״י שם איתא: וכיון דאיפליגי לישני ואיסורא דאורייתא היא אזלינן לחומרא, ולא משערינן בקדרה וכו׳, עי׳ בש״מ שם. ו) והנ״מ היכא דמשערינן. ברש״י שם ליתא ובד״ס שם הביא מגליון שבדפוס שונצינו וז״ל: וכי משערינן במאי דבלעה קדרה הני מילי היכא דמשערינן איסורא כמו שנפל שם תחילה דהתם ודאי משערינן במאי דבלעה קדרה אבל אם באנו וכו׳. ז) דאטו דהיתרא בלעה וכו׳. לשון רש״י בדפוס שלפנינו. ח) וכי לא משערינן. מכאן ועד סוף הסי׳ הוא כלשון הגליון בדפוס שונצינו שהביא בד״ס שם. ועיין ברוקח סי׳ תל״ד ותל״ה ובס׳ האורה ח״א סי׳ קי״ד. ט) וכן ראה רבי מעשה. בגליון שבד״ש שם איתא: וכן ראה מו׳ רבי׳ יעקב בר יקר מעשה.

[תקפט] א) פירוש של ר׳ יהודה בר נתן. כל הסימן הובא בקצת שינויים בפרדס סי׳ רכ״ד ובס׳ האורה ח״ב סי׳ ס״ה [ע׳ 201] ושם בסוף סי׳ ס״ד סיים: כך שמעתי מפי מורי רבי עזריאל, וע״ז העיר המו״ל המנוח רש״ב שזה מוסב למטה לסי׳ ס״ה בדין כבד, שנמצא נמי בתשובות חכמי צרפת ולותיר בסי׳ ע״ב, ובסוף התשובה חתום ר׳ עזריאל בר נתן, ולפ״ז צ״ל שם בריש סי׳ ס״ה: כך שמעתי מפי מורי רבי עזריאל כבד דבוק וכו׳. ועיי״ש במבוא לס׳ האורה ע׳ 45 ומה שכתבתי במבוא לספר מחכים ע׳ VI הערה י״ב! — אמנם בפרדס ריש סי׳ רכ״ד איתא: זהו אשר פי׳ לי ר׳. והח׳ צונץ בספרו ליטעראטורגעשיכטע דער סינאגאָגאלען פאָעזיע ע׳ 160 הערה 7 הביא, שבשבלי הלקט כת״י כתוב במקומו: זהו אשר פירש ר׳ לר׳ נתן אחיו. א״כ המה דברי ר׳ מנחם בר מכיר, הנזכר שם בתחצ״ו סי׳ ע׳, מאסף ס׳ מעשה המכירי [ע׳ במבוא למעה״ג ע׳ XII], והפסק הוא מר׳ יצחק ב״ר יהודה רבו של ר׳ נתן ב״ר מכיר [עיי״ש במבוא למעה״ג ע׳ XI וע׳ XXI ערך רבינו], ולפ״ז יש להגיה בסדור שלפנינו: פירוש של ר׳ [יצחק בר] יהודה לר׳ נתן. — ודע שבמקום שכתוב להלן: ואף לי נדמה כן אלא שאיני רוצה להתיר וכו׳ ומעשה בא לפני רבי וכו׳ איתא בשבה״ל כת״י: ואף לרבי שלמה מטרייש נדמה כך אלא שאינו רוצה להתיר וכו׳ אבל ראיתי מעשה לפניו [עי׳ בהגהות

ואין בחתיכה ששים (ב) לבטל את עצמו אסר כל החתיכות כולן אפילו הן אלף מפני שהן מינה, חתיכות מין בשר וכן שאר חתיכות, ואע״ג שהאיסור מחמת דם בא הרי נעשתה נבילה. ואם אינו דבוק וחתיכות הרבה עמו (ו)לא אסר אלא כפי טעמו מפני שהכבד אוסרת ואינה נאסרת (ג) שאינה עשויה לפלוט ואינה חוזרת ובולעת [ונאסרת] בנותן טעם, ואם היה שם בתחילת(ו) בישולו ועד שליקתו ששים לבטל עצמו (ו)אין לחוש לא לפליטתו ולא לבליעתו והוא עצמו מותר, הילכך כבד נפרד מבושל או שלוק עם חתיכות ויש ששים הכל מותר. ותמיה אני הואיל והכבד עצמו היתר היה לנו לשער במאי דנפיק מיניה, דכי אמרינן בדידיה משערינן כשהחתיכה איסור, (ד) ואף לי נדמה כן אלא שאיני רוצה להתיר אי לאו דאיכא ששים בדידיה. (ה) ומעשה בא לפני רבי בכבד שאינו דבוק ואסר ואע״ג שיהא שם ששים, במינו לא בטיל, וכשנזכר אותה ששנינו (ו) הכבד אוסרת ואינו נאסרת אמר לי ככל הדברים שפירשתי, וכי משערינן קדירה ואילפס גופה משערינן וכן רבי נוהג:

[תקצ] ועוד סידרא של כבד. (א) אם נקרע מן התרנגולת לגמרי ואחר כך נתבשל בין בצלי בין בקדירה עם התבשיל ושאר הבשר משערינן בששים בין הבשר ושאר כל התבשיל, הבשר לאו מין כבד, הכבד דם גמור הוא, אלא שהתורה התירה כנגד הדם ונשאר התרנגולת הדם המרק והירקות ומין בשאינו מינו הוא ומשערינן ליה בששים כשאר איסורין שבתורה בנותן טעם והיינו נמי בששים רק אם חתכו התרנגולת ונשאר הכבד (ב) ונמצא תלוי בהרקה או בקיסקולת של תרנגולת כל אותה חתיכה שהכבד בה נידונית ככבד שכולה כחתיכה של איסור וכי משערינן בדידה משערינן ואינה ככבד דאילו לאו מין בשר הוא, וכשהוא בפני עצמו נחשוב בשר התרנגולת ובמרק ובקיפה, דכולהו לאו מין כבד אבל עכשיו דמשערינן בכולה התיכה בשר התרנגולת מזו חתיכה היא ומסלקינן בשר התרנגולת כאילו אינו, ואם נשאר במרק ותבשיל כדי ששים הכל מותר, חוץ מן החתיכה שהכבד תלוי בה ואם לאו אסור, (ג) דבין רב ובין רבא כר׳ יהודה סבירא להו דאליבא דר׳ יהודה כיון שנתנה טעם בחתיכה חתיכה עצמה נבילה ואוסרת כל החתיכות כולן ותרוייהו סבירא להו אליבא

ר״י מיללער בתחצ״ו ס״ס ע״ב]. ועי׳ באו״ז ח״א ריש סי׳ תנ״ב שהביא: ומיכן הי׳ ראי׳ למה שכתוב במחזורים שכתבו תלמידי רבינו שלמה וכו׳. — ונראה לי שאין לשנות הגירסא שהיא בכל ג׳ כ״י שלפנינו בסדור, והמלות: „פירוש של ר׳ יהודה בר נתן״ מוסבות למעלה, וכל הרשום בגליון דפוס שונצינו אולי הוא מפירושו של הריב״ן שכתב פירושים ששמע מפי רבו וחותנו רש״י ז״ל, ופירושיו לחולין נזכרו בתוס׳ חולין קי״א ע״ב ד״ה הלכתא וזבחים צ״ז ע״א ד״ה ואם טש (בשם רש״י) = ס׳ התרומה ס׳ ומרדכי חולין סי׳ תש״ח וקובץ שזח״ה 345 בסי׳ תר״א [קהלת שלמה ע׳ 66]; ותוס׳ סנהדרין כ״ט ע״ב ד״ה מר (כמו שפירש״י בחולין ע״ו ע״ב) = א״ז ח״א 125 b סי׳ תמ״א. ב) לבטל את עצמו. וכ״ה בפרדס שם, ובס׳ האורה ותחצ״ו איתא לבטל את טעמו. ג) שאינה עשויה לפלוט. צ״ל שעשויה לפלוט. ד) ואף לי נדמה כן. בס׳ האורה ותחצ״ו: ואף לרבי נדמה כן, ובפרדס חסר המאמר הזה עיי״ש. ה) ומעשה בא לפני רבי. בפרדס שם וראיתי מעשה שבא לפני הרב. ו) הכבד אוסרת וכו׳. פ״י דתרומות מי״א, חולין ק״י ע״ב.

[תקצ] א) אם נקרע וכו׳. כל הסימן הובא בס׳ האורה ח״א סי׳ ק״ז** [ע׳ 128] ובס׳ תמים דעים סי׳ קנ״ג. ב) ונמצא תלוי בהרקה או בקיסקולת. בכ״י ב׳ בחזה או בקוסבות, ובס׳ הסדרים או בקוסבולת. ובס׳ האורה שם איתא ונשאר הכבד עם אבר אחד מן העוף, וכעין זה בארחות חיים ח״ב ע׳ 355. ג) דבין רב ובין רבא כר״י סבירא להו. חולין ק׳ ע״א.

דרב יהודה (ד) כל שהוא מין ומין ודבר אחר עמו סלק את מינו כמי שאינו ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו (ה) וכן מפורש בהקומץ רבה, (ו) ורב חסדא ורבי חנינא דר׳ חייא כולהו אליבא דר׳ יהודה אי לאו שמעתתא וכוותיה סבירא ליה, ובשאר דבר איסור שנפל להיתר אין לדמות לזה, אפילו בשר בבשר מין ושאינו מינו הוא, דהאי היתר והאי איסור, כן מפורש במנחות, וכן הלכה:

וכן הכשירו.

[תקצא] **וכבד** שנמצא בבישול והוא ניטל ממקומו, אם בבישול ההוא ששים כשיעורא דכבד, מותר אותו תבשיל והכבד אסור, אין בבישול ששים כשיעור הכבד, התבשיל אסור והכבד מותר, אבל אם עדיין אינו ניטל ממקומו שהוא עדיין בעוף כמו שהוא בעודנו [חי], אז תהא כל התבשיל כולו אסור, ואם אין בתבשיל ההוא ששים כשיעור העוף ההוא שנתבשל בהאי תבשיל, נחשב העוף כמו שהוא כבד עצמו, כל העוף כולו אסור בשביל שלא נעקר כבד מאותו עוף. ואם אבר מן העוף נחתך עם הכבד והכבד תלוי בו ונתבשל בתוך תבשיל, נחשב האבר ההוא כאילו היה כבד כולו ויחשוב בששים, שאם יש ששים כשיעור אבר ההוא מן הכבד שהכבד תלוי בו אז יהא הוא ותבשיל כולו אסור ואפילו הוא האבר שבו תלוי (הככר) [הכבד] אבל הכבד לבד מותר, וכן לבהמה וכן לחיה וכן לעוף:

[תקצב] (א) **וששאלתם** מהו לבשל הכבד לבדה בקדירה חדשה, מצינו בהלכה דרב יהודאי [גאון בין לבדו בין בהדי בישרא אסור, הגאון] מופלא ומובהק בדורו [הוא], דאע״ג דיש לנו לישא וליתן בדבר, אין בנו כח להתיר מה שהוא אסר:

[תקצג] (א) **וששאלתם** תרנגולת שנתבשלה ונמצא בה כבד שלה פחות מכזית, זורק את הכבד והתרנגולת מותרת, מה טעם מפני שהכבד הוא עצמו אותו דם שפולט מן הכבד, בודאי דם שפלט ממנו לא היה יותר מששים בתרנגולת, ושיעורו של דם בכזית ותרנגולת מותרת:

[תקצד] (א) **סגן לויה** השיב בתשובותיו (ב) לר׳ שלמה בר׳ יהודה על בשר בחלב שהוא נוהג במשהו, ור׳ מאיר בר׳ שמואל העיד שכך אמר לו ר׳ יצחק הלוי,

---

ד) כל שהוא מין ומין. שם ק׳ ע״ב וק״ח ע״א. ה) וכן מפורש בהקומץ רבה. מנחות כ״ג ע״א. ו) ורב חסדא ורבי חנינא. שם ע״ב.

[תקצב] א) וששאלתם מהו לבשל הכבד וכו׳. פרדס סי׳ רכ״ה, לקוטי פרדס דף ב׳ ע״א, ובמפתח לשו״ת הגאונים לר״י מיללער ע׳ 70 סי׳ ס״ז הביא בשם האשכול: כבד ר׳ יהודאי אסיר לבשוליה לחודיה בקדירה ושדר ממתיבת׳ מר ר׳ יהודאי מופלא ומופלג ואע״פ שיש לישא וליתן מ״מ אין בנו כח להתיר מה שאסר.

[תקצג] א) וששאלתם תרנגולת שנתבשלה. בשו״ת הגאונים מן הגניזה אשר במצרים [נויארק תרס״ט] ע׳ 92 הובאה תשובה זו וז״ל שם: ותרנגולת שנתבשלה ונמצא בה כבד פחות מכזית זורק את הכבד ואוכל את התרנגולת ומותרת לכתחילה ואפילו היה יתיר מכזיתא זורק את הכבד ואוכל תרנגולת מה טעם מפני שכבד הרי הוא בעצמו: מה אוסר את תרנג׳ דם שפלט מן הכבד בודאי דם שפלט אינו הווה יותר מששים בתרנגולת לפיכך אינו אלא אסור הכבד ומותרת וכו׳.

[תקצד] א) סגן לויה השיב. כל הסימן הובא בפרדס סי׳ רל״ח דף מ״ד ע״ב. ב) לר׳ שלמה בר יהודה. בפרדס שם: לרב שלום בר׳ יהודה, וכ״ה בשבלי הלקט ח״ב סי׳ כ״ז, עי׳ במבוא שם דף ט׳ ובהערת רש״ב ס״ק קפ״ח ובמ״ע החדשי 1887 ע׳ 503.

לא מתוך ההלכה נהגתי כך, שהרי בכל מקום לא מצינו בשר בחלב במשהו, (ג) אבל רבנו ר' אלעזר לא למד מסכת ע"ז, ומשום דלא איפשיט ליה החמיר עליו במשהו ומשום כבוד רבו רבנו נוהג במשהו. (ד) שאלו את הרב ר' שלמה בר שמשון על בשר בחלב ואמר שיעורו בששים, (ה) והעיד מעשה בא לפני ר' יעקב בר יקר על כף חולבת שהגיסו בה קדירה מלאה בשר ושיער בששים לפי שנכנס בקדירה ולא לפי כולה. והרב ר' יצחק בר' יהודה הורה בששים ולא היה מחמיר בדבר, לבד הגאון ר' יצחק הלוי מפני כבוד רבו, וכל גאוני לותיר הורו לנהוג בששים. ולפני רבי הובאה כף אחת שבה ממרסים תבשילי בשר, ואירע שמרסו ממנה קדירה חלובה, ושאלו את פי רבי מהו, התחיל רבי לחקור ולשאול (ולהביא) [למביא] הכף, מתי היתה הכף בתבשיל של בשר, וענה המביא דכף כבר עברו ג' ימים והתיר רבי את הקדירה, ואף כי היתה בה שיעור ששים בצמצום. ואני שאלתי את פי רבי, מדוע היה חוקר כל כך מאחר שיש ששים, ואמר ידעתי אני שנותן טעם לפגם מותר לגמרי, מאחר ששהתה הכף לילה אחד מיכאן ואילך פגומה הכף ומותר ואפילו אין בו ששים, ויש שחולקין עלי בזה (ו) מהא דאמרינן בפסחים.

[תקצה] (א) **הלב** בין צלי בין מבושל בין תלוש בין מחובר (בבשר) כשר העוף, לפי כשהוא מתחמם מצמית ועוצר את הדם שבתוכו ואינו פולט. ותו אמרינן לא קרעו [קורעו] אחר בישולו. (ב) והכבד אם הוא מחובר ומפורק העוף לאיברים או בצלי או מבושל צריך לשער כנגד הכבד והאבר שנדבק בו, ואם אינו מפורק ומחובר לאיברים והוא צלי או מבושל ונמצא כבד דבוק בו (ו) נעשה כל העוף חתיכה אחד וצריך בס' לשער כיוצא בו, ואם תלוש משערין כנגד הכבד לבדו אבל כשהוא דבוק ובצלי ואין בעוף ס' מקלף ומחתך מגבו של עוף מבחוץ ובכנפים וברגלים ואוכל ומשליך את שאר הגוף ההוא.

[תקצו] (א) **כבד** וראש שנתבשלו יחד בפרור כולן אסורין, מפני שהכבד פולט הדם ונבלע הדם בבשר (ב) ואע"ג דתניא הכבד אוסרת ואינו נאסרת מפני שפולטת ואינה בולעת, לא רצה ר' לסמוך עליה, שלא הוברר אם כן הלכה, לפיכך אוסר את הכבד ההוא.

[תקצז] (א) **ראש** ורגלים של כבש שנתבשלו בפרור ונמלח הראש והרגלים לא נמלחו, וקדירה מלאה בשר היתה מבושלת אצלה על הכירה, והיתה שפחה ממרסת בכף בפרור ובקדירה, ושאלו את רבי ואמר שאף הקדירה

ג) אבל רבו ר' אלעזר. הוא ר' אליעזר הגדול, ע' במבוא. ד) שאלו את הרב ר' שלמה בר שמשון. בפרדס שם: ר' שלמה בר' שמעון וצ"ל בר שמשון כדאיתא נמי במרדכי חולין סי' תרפ"ה. ה) והעיד מעשה בא לפני ר' יעקב בר יקר. שם בפרדס, ועיי"ש סי' רמ"ז ועוד ר' יהודה בר יקר, וצ"ל והעיד ר' יעקב בר יקר כדאיתא בס' האורה ח"א סי' ק"י ע' 136 ועיי"ש בהערת רש"ב סק"ט. ו) מהא דאמרינן בפסחים. עיי"ש מ"ד ע"ב ובתוס' שם ד"ה ורבנן ובתוס' ע"ז ס"ז ע"ב ד"ה ואידך ובפרדס סי' רמ"ג ובס' האורה ח"א סי' קי"ד ע' 154 ושם בח"ב סי' צ"ה ע' 210 ובתחצ"ו סי' ע"ה ובמעה"ג סי' י"ד.

[תקצה] א) הלב בין צלי. מעשה הגאונים סי' א' ועיין שם בהערות. ב) והכבד אם הוא מחובר. שם סי' ב'.

[תקצו] א) כבד וראש שנתבשלו. פרדס סי' רל"ב. ב) ואע"ג דתניא. חולין ק"י ע"ב.

[תקצז] א) ראש ורגלים של כבש. האורה ח"ב ע' 210 סי' צ"ו בשינוי לשון ובקיצור.

אסורה, שהרי דם האיברים בבשר הרגלים, מידי דהוה אבשר בעלמא שהוא נקורה, ובשיעור ששים אי איפשר לשער, מאחר שדם האיברים בלוע בבשר רגלים, הוו להו רגלים כבשר, וחד חתיכה דאיסורא, הילכך הכל אסור (ב) כדתניא הרוצה לאכול בשר קודם שתצא נפשה חותך כזית ממקום שחיטה ומדיחו יפה יפה ומולחו ואחר כך מביאו וממתין עד שתצא נפשה, אלמא מולחה ומדיחה ודם הנבלע בכף אי איפשר לשער בקדירה בששים אין מספר דפעמים שנטלה השפחה הכף ונותנת בפרור ובקדירה (ג) לילה שלא נתנה בפרור אבל תולה אותה להחמיר. ואמר רבי איני מאמין לשפחה אלא כל זמן שלא ראיתם ממש מגיסה בכף בפרור אין לנו להחזיק איסור בקדירה והתיר רבי את הקדירה.

[תקצח] (א) **ההיא** קדירה שבישלו בה בשר והחמו בה חמין פעם אחרת ובשעת שפיתתה על הכירה שגגו ונתנו בה כף חולבת, חזרו ומלגו תרנגולת בחמין, ובא מעשה לפני רבי ואמר שהקדירה והכף ישברו ותרנגולת תיאכל מפני שמלגו בכלי שני וכלי שני אינו מבשל.

[תקצט] (א) **פעם** אחת מצא רבי בקערה שלפניו עצם קטן אחד על הירך (ב) אצל הרגל התלוי שאותו בשר שקורין רט"ה וזרקה לכלב מפני שהגידין צומתין בו אבל שאר הבשר שנתבשל עמו התיר רבי לפי שאין בגידין בנותן טעם.

[תר] (א) **ההוא** בר אווזא דאתא לקמיה בסעודתא דלא אימלח אפילו לצלי, ולא אכל רבי מיניה מאי טעמא (ב) דאין הבשר יוצא מידי דמו עד שמולחו יפה יפה וידיחנו יפה יפה, ואע"פ דלצלי איפשר בלא מליחה, [נהי דלא בעי מליחה] כל כך כמליחה לקדירה, מליחה לצלי מיהא בעי, (ג) דאמרינן מולחין (ב)בשר לצלי אבל לא לקדירה, כלומר אבל אינו צריך למלוח כל כך כלקדירה (ד) דאיירי בצלי, ואע"ג שלא אכל ממנו רבי, הניח לתינוקות לאכול בו (ה) דאמרינן קטן אוכל נבילות אין אנו מצווין להפרישו, וכל שכן הכא דאינו איסור גמור כנבילות.

[תרא] (א) **הנהו** תרי יוני דאיתנייהו בבית רבי, הדיחום ומלחום בכלי מנוקב, ולאחר ששהו שיעור מליחה הניחו בכלי (ב)אחד שאינו מנוקב ונתמצו שם מן מי מליחתן, כסבורין הם לומר (ב) מלוח הרי הוא כרותח, ואמר רבי הואיל ושהו בכלי מנוקב תחילה מותר, שהרי אילו נתנו לתוך הקדירה עצמה ונתבשלו מותרין, הכא נמי לא

ב) כדתניא. חולין ל"ג ע"א וקכ"א ע"ב, ומכאן ועד סוף הסימן ליתא בס' האורה שם.
ג) לילה שלא נתנה בפרור אבל תולה אותה להחמיר. זה ליתא בכי"ב ובס' הסדרים והלשון מגומגם.

[תקצח] א) ההיא קדירה. האורה ח"ב ע' 207 סי' פ"ד.

[תקצט] א) פעם אחת מצא רבי. פרדס סי' רל"ב וס' האורה ח"א סי' ק"ט ע' 133 ועיי"ש בהערת רש"ב ס"ק כ"ח וכ"ט. ב) אצל הרגל התלוי שאותו בשר שקורין רט"ה. בכי"ב אצל הרגל התולין בו אותו בשר וכו', ובס' הסדרים: התלוי בו אותו בשר שקורין וכו'.

[תר] א) ההוא בר אווזא. האורה ח"א שם ע' 132. ב) דאין הבשר יוצא מידי דמו. חולין קי"ג ע"א. ג) דאמרינן מולחין בבשר לצלי אבל לא לקדירה. עי' ביצה י"א ע"א ותוס' פסחים ע"ד ע"א ד"ה האי וחולין י"ד ע"א ד"ה ונסבין. ד) דאיירי בצלי. בס' האורה שם: דאיידי דצלי הוא דאיב דמא. ה) דאמרינן קטן אוכל נבילות. יבמות קי"ד ע"א וגטין נ"ה ע"א.

[תרא] א) הנהו תרי יוני דאיתנייהו בבית רבי. האורה שם ע' 132 ומעשה הגאונים סי' ו' ע' 5 ועיי"ש בסוף הערה י"ז שצ"ל בתוס' חולין קי"ב ע"ב. ב) מלוח הרי הוא כרותח. חולין צ"ז ע"ב.

שנא (ג)וציר שלה הנופל באחרונה אינו אלא מי מלח ואין כאן שום דם, ואי לא נשתהו בכלי מנוקב וחזר ונתן לתוך הציר (ד) חותכין וזורקין והנשאר מותר.

[תרב] (א) **בשר** שנתבשל בקדירה, דרך הוא שנותנין עליה מלח מפני הטעם, ובשבת אינו נוהג למולחו אלא למה שהוא אוכל בשבת, אבל למלוח ולהצניע [אסור] דמליחה אב מלאכה הוא (ב) כדתנן הצד את הצבי והמולחו חייב, אע"ג שיכול לומר אמלח חתיכה זו ואכלנה עכשיו וחוזר ונמלך ואינו אוכלה (ג) כדרבא דהוה מערים ביום טוב ומלח גרמא גרמא, אעפ"כ אינו רוצה לעשות כן במבושל, והואיל ואין הבשר מבושל נפסל בלא מלח. ובשר חי למלחו בשבת אי אפשר, דלא שייך הוא לאיערומא, דהא לא ניתן ליאכל וליבשל בשבת.

[תרג] (א) **חלב** ובשר שני שמות הן משערינן בששים. (ב) ושומן הלב ושל בין דקין ההוא לא מקרי בשר אלא חלב מיקרי, (ג) כדאמרינן חלב העשוי ככובע הוא, וכיון שנפל בו חלב (ב)משהו מחלב של איסור נאסר, ושל צלעות ושל חזה ושל אליה ההוא בשר שמן נקרא, ומין בשר הוא ולא מין חלב, ואם נתבשל עם חלב של איסור בנותן טעם ואם עם בשר איסורו במשהו. איזהו חלב איסור, חלב הכליות וחלב הכרס וחלב שעל גבי הדקין אבל שומן הירך מין בשר הוא. וחתיכה שאסרוה לאו מינה היא, ובנותן טעם הולכין אחר האוסר ואחר הנאסר להחמיר, כגון בשר שנאסרה בחלב של איסור אוסרת חלב של היתר במשהו והולכין אחר האוסר ואוסרת נמי בשר היתר במשהו דהולכין אחר (האוסר) [הנאסר] (ד) כדאמרינן חתיכה עצמה נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכות כולן מפני שהן מינה (ובצורכי) [ובצירופי] איסור (ה) נר' לברי' מאיר בגזירת ומצטרפין כגון חלב בחלב בקדירה ואין באחד מהן כדי ליתן טעם ומצטרפין ואוסרין והכא חידוש הוא:

[תרד] **וכן** הלכה בכל איסורין (א) דכל מין ומינו ודבר אחר סלק את מינו כמי שאינו ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו, והוא שבשעה שנפל האיסור מצא את מינו (ב) כדאמרינן לא שנא אלא שנפל קיתון של מים תחילה. (ג) וכן הלכה כרב ושמואל (ד) דכל איסורי שלא במינו בנותן טעם ורבא הוה מבתראי

ג) וציר שלה. מכאן ועד סוף הסימן ליתא במעה"ג. ד) חותכין וזורקין. עי' בפרדס סי' רכ"ו ונראה שהוא המשך המעשה שהובא בתחצ"ו סי' ע"ו ובא"ז ח"א סי' תע"ו.

[תרב] א) בשר שנתבשל. מעשה הגאונים שם סי' ו' כמו שהוא לפנינו ובס' האורה שם ע' 134 בשינוי לשון ועיין בפרדס ס"ס רכ"ו ובשבלי הלקט סי' פ"ח. ב) כדתנן. שבת ע"ג ע"א במשנה. ג) כדרבא. ביצה י"א ע"ב ולפנינו בש"ר אדא בר אהבה וכ"ה בס' האורה שם ועי' במעה"ג הערה כ"ג.

[תרג] א) חלב ובשר. לשון מעה"ג ס"ס ט"ו ע' 10. ועי' במרדכי ע"ז סי' תתנ"ד ואגור סי' ארס"ג, ולפי עדות הריב"ן היה רש"י מסופק בזה ואזיל לחומרא, עי' תחצ"ו סי' ע"ג והאורה ח"א ע' 134. ב) ושומן הלב וכו'. גם זה שם במעה"ג סי' ט"ז וכ"ה בפרדס תוך סי' רמ"ו והאורה שם סוף ע' 133. ג) כדאמרינן חלב העשוי ככובע. חולין מ"ט ע"ב. ד) כדאמרינן חתיכה עצמה נעשית נבילה. שם ק' ע"א. ה) נר' לברי' מאיר בגזירת. צ"ל נראה לר' דהלכה כר' מאיר בגזירותיו, וכ"ה במעה"ג והאורה שם ובפרדס איתא נראה לן.

[תרד] א) דכל מין ומינו. מנחות כ"ג ע"א. ב) כדאמרינן. ע"ז ע"ג ע"א. ג) וכן הלכה כרב ושמואל. פסחים כ"ט ע"ב וע"ז ע"ג ע"ב, ועי' בא"ז ע"ז סי' רס"ה. ד) דכל איסורי שלא במינו וכו'. בס' האורה ח"א ע' 134 הובא זה הפסק בדיוק טפי וז"ל: וכן הלכה כרב ושמואל דכל איסורין שבתורה במינן במשהו ושלא במינן בנ"ט וכו'.

וקם בשיטתיה דאמר רבא (ה) בפרק כל שעה הילכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שאינו מינו במשהו, דכל איסורין שבתורה במינו במשהו, ושלא במינו נמי במשהו דגזרינן שלא במינו אטו מינו בחמץ.

[תרה] (א) **כן** הורה ר׳ בחמץ דנותן טעם לפגם מותר, (ב) כר׳ שמעון דמפיק טעמא מקרא דנבילה, (ג) ורבא [ד]הוה מבתראי קם בשיטתיה דפסק הילכתא דנותן טעם [לפגם] מותר, במסכת ע״ז פסיק ליה, ויש ראיות כמה וכמה, (ד) דבפרק אין מעמידין אמרינן למאי נחוש להאי, משום נותן טעם, נותן טעם לפגם הוא, מכלל דפשיטא ליה דנותן טעם לפגם מותר, היכא דידעינין בודאי דאין לחוש בקדירה בת יומא, נותן טעם לפגם הוא, כי האי (ה) דאמרינן בפרק אין מעמידין איבו קא מנכית ואכיל פת של גוים אבי מיצרי דמתא, ואמרינן לא תשתעון בהדי איבו דקא אכיל נהמא דאפיי, וטעמא משום חתנות הוא ולא משום גיעול, ושמעינן מהכא דפת אפילו קדירה בת יומא נותנת טעם לפגם הוא, וגם רבי אינו פורש מלאכול פיתם משום גיעולים, דודאי נותן טעם לפגם הוא ודומה לו מאיסות בפת.

[תרו] **ההוא** קדירה בת יומא שאכלו בה חלב (א) ופעם אחת שכחו ונתנו בה בשר חם והשליכוה(ו) לקרן זוית והיו גוים אוכלין בה חלביהם, שכחו בה קיבה כשירה והתיר רבי את החלב לפי שנשתמש בה(ם) בצונן. (ב) ומעשה בקטן אחד ששתה חלב בספל אחד, ונשתייר ציחצוחי חלב בו בספל והשליכו לתוך קיתון של מים, והיה סיר מלא בשר שופת ורותח על הכירה, ונתנו ממים שבקיתון לתוך הקדירה, ושיער רבי בששים. (ג) איסור הנופל בקדירה צריך שיהא ששים ברוטב וקיפה ובחתיכה ובקדירה.

[תרז] (א) **חלב** שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אע״פ שאין עמו בהמה טמאה אסור שלא תצא לידי חורבה ממנו ופורץ [גדר וכו׳].

[תרח] (א) **רבי** אוסר לאכול חלב אחר תבשיל של דגים בלא קינוח משום הא דאמר ר׳ יוחנן אסור לאכול חלב אחר התבשיל ולא אחר תבשיל של בשר [אלא] אפילו אחר תבשיל של דגים משום שמנונית שבפרור ושבקערה.

ה) בפרק כל שעה. פסחים שם.

[תרה] א) כן הורה ר׳ בחמץ. האורה ח״ב ע׳ 210 סי׳ צ״ה ודלא כפרדס סי׳ רמ״ג ותחצ״ו סי׳ ה׳, ומשם נראה שהתשובה ההיא לר׳ יצחק בר׳ יהודה. ב) כר׳ שמעון. ע״ז ס״ז ע״ב. ג) ורבא [ד]הוה מבתראה. שם ס״ח סוף ע״ב ועי׳ בהערת רש״ב בהאורה שם אות ג׳. ד) דבפרק אין מעמידין. שם ל״ט ע״ב. ה) דאמרינן. שם ל״ה ע״ב, ועי׳ בפרדס סי׳ ר״נ.

[תרו] א) ופעם אחת שכחו וכו׳. האורה ח״א סוף ע׳ 137, פרדס רמ״ח. ב) ומעשה בקטן. שם קודם לזה. ג) איסור הנופל בקדירה. עי׳ האורה סוף ע׳ 133 וע׳ 154.

[תרז] א) חלב שחלבו גוי. האורה ח״ב ע׳ 207 סי׳ פ״ג וכ״ה באמרכל דף ל״ג ע״ב שכן כתב רש״י וכיש מחמירין שהביא בפרדס סי׳ רמ״ח והאורה ח״א סוף ע׳ 137 ושיטת המקילין שם היא כדעת רב שר שלום גאון שמתיר היכא שיודע שאין דבר טמא בעדר וגם רבינו שמחה התיר בסדר עולם שלו (שם באמרכל). ודע שדברי הפרדס בסי׳ רמ״ח נובעים מס׳ העתים לר״י בר׳ ברזילי הברצלוני ובס׳ כפתור ופרח פ״ה [דפוס ירושלים תרנ״ז ע׳ ס״ח] הביא דבריו, ועי׳ בפרדס סי׳ רנ״ה.

[תרח] א) רבי אוסר. פרדס ריש סי׳ רמ״ו, מעשה הגאונים סי׳ ט״ו ע׳ 9 ונשנה בפרדס ריש סי׳ רמ״ז בקיצור לשון קצת וכלשונו שם הובא גם כן בהאורה ח״א ריש ע׳ 136.

[תרט] (א) **המולח** בשר לקדירה צריך להשהוייה כדי צלייה ובעי הנחה על גבי כלי מנוקב. (ב) מלוח הרי הוא כרותח היינו מלוח שאינו נאכל מחמת מלחו, כך שמעתי.

[תרי] (א) הלב שאחוז בעור שנתבשל עם העוף זורק הלב והעוף מותר.

[תריא] (א) הילכתא כוותיה דר' יוחנן דביצה אסורה (לעניין מליחה) ולעניין דג מלוח לא חזינן כל כי האי גוונא, (ב) דהלכה כר' דאמר לא אמר אביי אלא לעניין ביצה, ועל כך סומכין כל גדולי הדור ואוכלין מלוחי גוים כדחזקיה ונתנו אל יסוד בסתם דגים מלוחים, מפני שדגים מלוחים טמאים [אין] עולין ונמלחין עמהם ומלוח הרי הוא כרותח, ולכך אותו דג שקורין הריג"ש נהגו העם בהם היתר מפני שאין טמאים עולין עמהם, (ג) ולבדן הם נמלחים:

[תריב] (א) **וחלב** הנמלח בבשר (אם) משנתנו טעם זה בזה נעשו שניהם חתיכה אחת, כדקיימא לן חתיכה עצמה נעשית נבילה, וכל טעם היוצא מן החלב, בין טעם חלב שבו בין טעם בשר שבו, (ש)הכל אסור מפני שכולו נבילה, וכשמתערב חלב זה עם (זה) חלב הגבינה הוה ליה מין במינו, חלב נבילה בחלב היתר, וכבר פסקו חתיכה עצמה נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכות כולן, (ב) ולא אמרינן בה נותן טעם הוא מפני שאף טעם חלב שבו שהיה מתחילה נעשה כולו נבילה, (ג) וכן הלכה כרב. (ד) וגם פסקינן בפסחים הלכה מין במינו בכל שהוא (ה) ואני הייתי נוהג היתר עד הנה ובלבד שלא יתנו חלב אחר.

[תריג] (א) **ההיא** תרנגולת שנמצא בה מחט באותו בשר שעל קרקבנה (ב) שהיא עד כמו אגור, והוא נקוב משני צדדים, ונתערבה אותה [תרנגולת] בתרנגולת אחרות, והביאו

[תרט] א) המולח בשר וכו'. עי' בה"ג ה' דם, ד"ו דף קל"ג סוף ע"ב: ושיעור ממלח בשרא כל שאינו נאכל מחמת מילחו ומשהי לה למילחיה עליה שיעור טוייה אמר שמואל אין מולחין בשר אלא על גבי כלי מנוקב [חולין קי"ג ע"א]. ב) מלוח הרי הוא כרותח וכו'. האורה ח"א ע' 134: ולא אמרינן הרי הוא כמבושל אלא דבר שמליח כל כך שאינו נאכל מחמת מלהו וכו'.

[תרי] א) הלב שאחוז בעור. עיין בפרדס סי' רכ"ה ובמעה"ג ס"ס ג' ע' 4.

[תריא] א) הילכתא כוותיה דר' יוחנן. ע"ז ל"ח ע"ב. ב) דהלכה כר'. לא ידעתי כוונתו ומקורו ועי' ברי"ף שם שכתב וקאמר גאון דלא איפסיקא הלכתא כר' יוחנן אלא בביצה צלויה אבל בדג מליח הלכתא כחזקיה ובר קפרא דשרו וכו'. ג) ולבדן הם נמלחים. עיין האורה ע' 134.

[תריב] א) וחלב הנמלח בבשר. כ"ה בח"א מס' האורה ע' 137 ובפרדס ס"ס רמ"ז וכל הסימן שבכאן הוא חלק האמצעי מתשובת רש"י בפירושו לחולין קט"ז ע"ב ובפרדס סי' רל"ט ובח"ב מס' האורה ע' 211 סי' ק"ג ובא"ז ח"א סי' תשע"ו והובא ג"כ בכלבו סי' ק"ו [ד"ו דף קכ"ב ע"א]. ועי' בס' האורה ח"ב ע' 209 סי' צ"ד. ב) ולא אמרינן בה. וכ"ה בפרדס ס"ס רמ"ז אבל ברש"י חולין שם ובהאורה שם איתא: בר נ"ט. ג) וכן הלכה כרב. מכאן ועד סוף הסימן ליתא בהאורה 137 ובפרדס רמ"ז. ד) וגם פסקינן בפסחים. דף כ"ט ע"ב. ה) ואני הייתי נוהג היתר וכו'. הובא בס' המכריע לר"י מטראני סי' ל"ג בשם תשובות רבינו שלמה הקטן בר' שמעון זצוק"ל, ובפירש"י בחולין קט"ז ע"ב סיים: כן מצאתי בנימוקי רבינו שלמה בר מאיר [עי' מש"כ אודותיו החי' גראסס בספרו Gallia Judaica ע' 162] ובדפוס שונצינו ליתא שורה האחרונה וסיים: אבל פירשא שרי כה"ג, מוחלב הנמצא קרוש עד כאן היא קבע הלכה.

[תריג] א) ההיא תרנגולת. עי' בס' האורה ח"ב ע' 211 סי' צ"ח ובס' הישר לר"ת דף מ' ע"ג סי' ק"ח. ב) שהיא עד כמו אגור, וצ"ל שהוא עב כמו אגוז. בס' הסדרים: שהוא

לפני רבי אותו קורקבן עם הבשר שעליו ולא רצה רבי לומר לא איסור ולא היתר. היתר מפני שחשש שמא הבשר מן הקורקבן הוא ויש עליו דין קורקבן (ג) דתנן ניקב הקורקבן טריפה, ואיסור מפני שמא מן הזפק הוא וכשר דאם ניקב הזפק כשר, באותו חוט בשר מחובר הזפק וקורקבן יחד, שבראשה אחד הזפק ובראשה אחד קורקבן, הילכך לא אמר לא איסור ולא היתר, ועמדו כלם בספק.

[תריד] (א) **ועל** המליגה היאך אנו שופכין הקילוח של רותחין על העוף בכלי שני נהי דאין כלי שני מבשל שהרי דופניו קרים הם מכל מקום הניצוק של רתיחה ששופכין בשטיפה על העוף מבשל בשרו ודמו עמו. והשיבני רבי אין מרתיחין אותו כל כך אלא פושרין. ואמרתי הרי מי שלפניו עופות הרבה למלוג מרתיחין ביותר כדי למולגן באחד והדבר נראה שהרי העור נכווץ ונפשט מעל הבשר מכח קילוח הרתיחה שנופל עליו ואם כן נתתה דבריך לשיעורין. ואני מצאתי בסדר בשר על גבי גחלים שצריך ליתן תחילה החמין בכלי שני ואחר כך נותנים לתוכו העוף למולגו. (ב) ורבי אמר לי הן ודאי כמה ימים נהגתי בזה איסור גמור אבל לאחר (כן) זמן מצאתי וראיתי בתורת כהנים (ג) בפרשת צו את אהרן שאין עירוי מבשל בכלי שני אלא הכלי בולע מחמת העירוי דקתני התם אהאי קרא וכלי חרס וכו׳ אין לי אלא שבישל בו, כלומר אין לי שיהא טעון שבירה אלא אם כן בישל בו, עירה לתוכו רותח מניין, דהוי על ידי עירוי רותח כבעל ידי בישול, תלמוד לומר אשר [תבושל] בו ישבר, ואפילו על ידי עירוי נמי טעון שבירה, אין לי אלא כלי חרס, שעירה לתוכה רותח שיהא טעון שבירה, כלי נחושת שעירה לתוכו רותח מניין, שיהא טעון מריקה ושטיפה, ת״ל אשר תבושל בו ישבר ואם בכלי נחושת, ליתן את האמור בכלי חרש לכלי נחושת. ומיכן אנו למדין שעל ידי העירוי הכלי בולע, לפיכך הן טעונין מריקה ושטיפה משום דבלע, אבל מבשל אינו מ״מ, דאילו העירוי מבשל מאי קא מיבעיא ליה, פשיטא דעל ידי עירוי טעון שבירה כבעל ידי בישול, אלא שמע מינה מים הרותחין הנשפכין על התרנגולת אין מבשלין (ואין) [את] העוף לאוסרו אלא אם העוף נמלג (ד) בלא שטיפת צואר, (הכלי) העוף בולע את הדם על ידי עירוי הרותחין, ומכל מקום אני מחמיר בזה אבל אין איסור בכך, והמחמיר תבא עליו ברכה.

[תרטו] (א) **פעם** אחת סיפר יהודי אחד לר׳ (ב) שמטמבריא מנהג ששמונה חוטין שבציצית אינם שזורים שנים יחד אלא [כמו] שהם טווים מטילין אותו בכנפי טלית, ונראה בעיניהם שאם ישזור שנים יחד נמצא שמרבה בחוטין, אבל בכל מלכות לותיר מיהא שוזרין אותו כדי שיהיו קיימין מלינתק. ומצא רבי ראייה בספרי שצריך

עשוי כמין אגור, ובכי״ב: שהוא עשוי כמו אגוז וכ״ה בסה״י לר״ת שם. ג) דתנן. חולין נ״ו ע״א.

[תריד] א) ועל המליגה. האורה ח״ב ע׳ 207 סי׳ פ״ה ותחצ״ו ס״ס פ״ב, ועי׳ בח״א מס׳ האורה ע׳ 142 סי׳ קי״ב. ב) ורבי אמר לי. בס׳ האורה ע׳ 207 ובתחצ״ו שם סיים פה: יפה אמר [סידר] המסדר . . . דאין מולגין אותן אלא בכלי שני, והשאר שהובא פה בסדור ליתא שם. ג) בפ׳ צו את אהרן. פרק ז׳. ועי׳ האורה ע׳ 188 ס״ס ק״י ושם ע׳ 135 הערה ג״ג. ד) בלא שטיפת צואר. עי׳ בתחצ״ו סי׳ פ״ב ובהערת המו״ל שם אות ו׳.

[תרטו] א) פעם אחת. כל הסימן חסר בכי״ב ובס׳ הסדרים. ב) שמטמבריא. אפשר שצ״ל מטבריא.

לשזור אותו, דהכי דריש בספרי (ג) בפרשה שלח לך פתיל תכלת שצריך שיהא טווי ושזור, אין לי אלא תכלת לבן מניין כו׳, דמדכתב דאינו נקרא פתיל אלא עד שיהא שזור דלשון פתיל (ד) היינו כא׳ כתוב פתלתול שהוא טווי ושזור.

זה תיקון נקיות בשר.

[תרטז] (א) **חלב** ודם וגידין שכתוב בהן כרת, דכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וגו׳ (ויקרא י״ז י״ד) מיכן אתה למד שהדם מובלע בבשר, ואסור לאכול בשר עד שידיחנו במים וימלחנו במלח יפה יפה, ויניחנו על כלי מנוקב עד שיפלוט כדי שילך הדם, ואחר כך ינער המלח וידיח במים ג׳ פעמים, (ב) דאמר ר׳ חייא אין הבשר מוציא דמו אלא אם כן ידיחנו במים יפה וימלחנו יפה יפה. ואמר רב הונא (ג) מולחו והופכו. (ד) ואסור לבשל את הכבד (ו) לא לבדו ולא עם בשר אלא לצלות אותה לבדה באש, ואסור (ה) למיתליה למעלה מן הבשר אלא למטה מן הבשר. ואסור לבשל את החלב שהוא עם בני מעיים שבני מעיים מקיפין אותו, ואסור לבשל (ו) את החלב שבראש ואסור לקולפו אלא יצלה אותו על האש. ואסור לבשל את התרנגולת עד שימלחנה, ואסור עד שיוציא כל המוח שבראש מפני הדם, וצריך שיקח כל החלב למעלה שבכליות ושל למטה מן הכליות וכל חלב (ז) שיש על העופות שתחת הכליות ישליכנה ולא ישאר כשעורה אחת של חלב דאסור אפילו כשעורה אחת וחייב כרת. צריך שיטול גיד הנשה כולו ויחתוך מן הירך כולה ולא ישאר מגיד הנשה כחוט השערה, וישבור העצמות שבירך שיש בהם שורש גיד הנשה, וישליך אותו לחוץ, ויטול השמנונית שבירך. ויטול החלב והקרום שעל גבי טחול וישלוף הוורידין שבתוך הטחול מן החלב. ויטול הקרום שעל גבי הכליות והחוטין שבתוך הכליות. ויטול הקרום שעל גבי הכסלים וחוטין שבתוך הכסלים שהן (ב׳) ה׳ חוטין, ג׳ בכסל הימין שכל אחד ואחד נחלק לב׳ חוטין, וב׳ חוטין שבכסל שמאל שכל אחד נחלק לג׳ חוטין, שהן כולן שנים עשר חוטין, ויבדוק אחריהם וישרש אותן עד שיטול את כולן ולא יניח מהן אפילו כחוט השערה, ואם הניח חייב. וחייב ליטול החלב שעל גבי הקיבה ושעל גבי המסס ובית הכוסות ושעל הכרס כולה, ויטול החלב שעל הקפה

ג) בפרשה שלח לך. פיסקא קט״ו, וכ״פ בסמ״ג עשין כ״ו [בד״ו דף ק״ח ע״ג] ובהגמיי״מ פ״א מה׳ ציצית אות ח׳, ועי׳ בתשובות הרמב״ם שהביא הכסף משנה שם בהלכה זו ובהשגת הראב״ד שם הלכה י׳. ד) היינו כאלו כתוב פתלתול. עי׳ בפרדס ריש סי׳ ל״ו ובהערת הרש״ה במח״ו ע׳ 633 אות ת׳.

[תרטז] א) חלב ודם. האורה ח״ב ע׳ 227 סי׳ ק״נ. ב) דאמר ר׳ חייא. וכ״ה בכי״ב ובס׳ הסדרים ובחופת אליהו [שהעתיק רח״מ הורוויץ בס׳ כבוד חופה] ריש ע׳ 50, ובהאורה שם איתא דאמר שמואל כמו שהוא לפנינו בחולין קי״ג ע״א. ג) מולחו והופכו. לפנינו בגמרא שם מולח ומדיח. ד) ואסור לבשל את הכבד וכו׳. הובא גם כן בס׳ האורה ח״א ע׳ 129 ס״ס ק״ז***. ה) למיתליה. בכי״ב ובס׳ הסדרים לצלותה, וכ״ה בהאורה שם. ו) את החלב שבראש. בהאורה שם ובכי״ב ובסדרים: את המוח שבראש. ז) שיש על העופות שתחת הכליות. בכי״ב ובסדרים: על העופות שתחת הכלי, וצ״ל על העצמות שתחת הכליות וכ״ה בהאורה שם ובח״א סי׳ ק״ח ע׳ 130 ששם הובא כל הענין מכאן ועד כל חלב וכל דם לא תאכלו. ובמח״ו העתיק הסימנים מס׳ התרומה מע׳ 755 ואילך, ובסוף הרמזים מה׳ איסור והיתר הביא שם בע׳ 767 סי׳ ע״ט דין ניקוי הבשר וניקורו, ומתחיל צריך אדם שיטול כל חלב שעל הכליות וכו׳ והעתיק עד ואת החוטין שבצואר שאסורין משום דם, כמו שהוא לפנינו בסדור.

בדקין, ויטול החוטין שתחת הידים כולן והחוטין שיש בראש תחת הלשון, ויטול החוטין שבצואר שהן אסורין משום דם שבתוכה, ואל יניח חוט אחד בכל הבהמה, שיש בהן אסורין משום דם ויש בהן משום חלב, וכל האוכל שיעור גרגיר חטה אחת מן החלב או מן הדם חייב כרת, משום כל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקרא ג' י"ז) ולא פירש איזה חלב אסור לאכול, ואם אתה אומר כל החלב שבתוך הבהמה אסור נמצא אתה אוסר כל הבהמה כולה, (ח) אלא חכמים פירשו איזה חלב אסור ואיזה חלב מותר בתורה שבעל פה, שהחכמים הוגים בה יומם ולילה. (ט) אסור לבשל כחל בקדירה מפני שיש בה חלב אלא צולה אותה באש. והאוכל בשר אסור לאכול חלב באותה סעודה. וחוטין שבעוקץ שבזנב אסור משום חלב, וצריך לכל אדם שיהא זריז ליטלו ולנקר כל הזנב לפי שהן נמשכין באורך כל הזנב, ושאינו מנקרו ואוכלו עובר משום חלב. סליק נקיות בשר דרבינו שלמה.

[תריז] (א) **אמר** שמואל חמשה דברים אסרו חכמים סכין קערה ככר ומיצוי ודגים ועופות. (ב) סכין ששחט בה אסור לאכול בה רותח לפי שהיא פולטת דם, (ג) קערה שמלח בה בשר אסור לאכול בה רותח לפי שהיא פולטת דם, (ד) ככר שנחתך עליה בשר אסורה באכילה, במה דברים אמורים בזמן שנראת כדם אבל אם נראית כמים אדומים מותר באכילה, (ה) מיצוי סלת שהניח הבשר עליו אסור באכילה, במה דברים אמורים שלא המתין לה עד שיפסקו המים האדומים אבל אם המתינו לה מותרת באכילה, (ו) דגים ועופות שנמלחו זה עם זה אסורים באכילה במה דברים אמורים שהעופות למעלה ודגים למטה אבל אם היו דגים למעלה ועופות למטה מותרות. (ז) אמר רבא בשר שחוטה ובשר טריפה שנמלחו ביחד זה עם זה אסור באכילה במה דברים אמורים בזמן שהשחוטה מלמטה ובשר טריפה מלמעלה אבל טריפה מלמטה ושחוטה מלמעלה מותר באכילה. (ח) ואמר רבא גוי שהביא בשר טריפה בשפוד אחד וישראל הביא בשר כשר בשפוד אחד והניחו שפודיהן בתנור אחד אסור באכילה מפני שמפעפע טמא ובלע טהור. (ט) דג טמא ודג טהור שנמלחו זה עם זה אסורין באכילה

ח) אלא חכמים פירשו. בס' האורה ובכי"ב וגם בס' הסדרים איתא: אלא פירש הקדוש ב"ה. ט) אסור לבשל כחל וכו' והאוכל בשר אסור לאכול חלב באותה סעודה. שם בהאורה ע' 227, וזה ליתא בכי"ב ובס' הסדרים.

[תריז] א) אמר שמואל חמשה דברים אסרו חכמים. פירקא דרבינו הקדוש [שהו"ל ר"ש שאנבלום בספרו שלשה ספרים נפתחים, לבוב תרל"ז] בבא דחמשה ע' כ' סי' כ"ח וכבוד חופה לרח"מ הורוויץ סוף ע' 49 וליתא במעשה תורה בכלבו סי' קי"ח ובחופת אליהו רבה שבסוף ס' ראשית חכמה. ועי' בד"ס חולין קי"א ע"ב אות פ' הסימן שהביא שם מכ"י רומי. ב) סכין ששחט בה אסור לאכול בה רותח. לפנינו בגמ' שם הגירסא: אסור לחתוך בה, ועי' בד"ס שם אות צ'. ג) קערה שמלח בה. שם. ד) ככר שנחתך. שם קי"ב ע"א. ה) מיצוי סולת. שם, וכוונתו למימרא דר"נ אמר שמואל אין מניחין כלי תחת הבשר עד שיכלה כל האדמימות שבו, וסלת דנקט הוא עפ"י האוקימתא דגמ' בפסחים ע"ד ע"ב וכמו שפירש"י שם ד"ה בסמידא. ו) דגים ועופות. חולין קי"ב ע"ב ועי' בד"ס שם אות ו' דבכל הכ"י וברי"ף וברא"ש ובאו"ז ח"א ריש סי' תע"ב ובתוה"ב דף ס"ח ע"ב הגירסא א"ר נחמן אמר שמואל. ז) אמר רבא בשר שחוטה. שם בגמרא רב מרי בר רחל אימלח ליה בשר שחוטה בהדי בשר טרפה אתא לקמיה דרבא וכו', ועיי"ש דף קי"ג ע"א בתוס' ד"ה טהור. ח) ואמר רבא גוי שהביא. עי' בה"ג הוצאת מהר"ע הילדעסהיימער זצ"ל ע' 566 ובהערה מ"א שם. ט) דג טמא ודג טהור. חולין קי"ג ע"א.

כיצד דג טמא מליח ודג טהור תפל אסור מפני שפולט טמא ובולע טהור אבל דג טהור מלוח ודג טמא תפל מותר:

[תריח] (א) **ומן** הצאן להוציא את הנוגח שהמית את האדם והאי נוגח ורובע ונרבע דקתני על פי עד אחד או על פי הבעלים (ב) ומודה בקנס פטור. והילכתא להדיוט שרי ולגבוה אסור אבל על פי עדים בר סקילה היא ולהדיוט נמי אסור:

עירובי תבשיל.

[תריט] (א) **פסח** ושאר יום טוב שחל להיות בחמישי בשבת, מניח אדם עירובי תבשילין מערב יו״ט, שאין אופין ומבשלין מיו״ט לשבת אלא אם כן עירב בפת ותבשיל, (ב) וכן הוא עושה, לוקח פת ומניח על גביו בשר או ביצה או דג כשהן מבושלין ומזכה להו (ו)לכל ישראל בני העיר על ידי אחר, כגון על ידי בנו ובתו הגדולים או על ידי אשתו, ולוקח מידן ומברך, בא״י אמ״ה אקבו״צ על מצות עירוב, ואומר בדין יהא שרא לנו לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולתקוני כל צרכין מיומא טבא לשבתא לנו ולכל בני ישראל הדרים בעיר הזאת. ומיחד לו מקום. (ג) פעם אחת הניחו עירוב תבשילין ערב יום טוב, ולמחר ביום ראשון מצאו הפת לבדו הנשאר, והבשר שעמו נאכל (ד) והרצו הדברים לפני רבי על שלחנו, ואמר רבי אילו לא בא הדבר לפנינו עד למחר לא היה תקנה בדבר, אבל עכשיו יש תקנה (ה) דאמר רב מניח אדם עירובי תבשילין מיום טוב להבירו ומתנה, ולוקח בשר מן הקערה שלפניו ואחת מן הככרות ואומר, אם היום חול ולמחר קודש הרי זה עירוב, ואם היום קודש ולמחר חול אין צריכין לכך (ו) ואין בדברי כלום:

פרשיות של ימים טובים והפטרותיהן.

[תרכ] (א) **ביומא** קמא דפיסחא קרינן בפרשת בא אל פרעה ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו עד מארץ מצרים על צבאותם, ומפטיר קרי בפרשת

[תריח] א) ומן הצאן וכו׳. עי׳ תמורה כ״ח ע״ב וברש״י שם. ב) ומודה בקנס פטור. עי׳ זבחים ע״א ע״א תוס׳ ד״ה ע״כ ע״א וגירסת הצ״ק ברש״י שם.

[תריט] א) פסח ושאר י״ט. מח״ו ע׳ 287, האורה ח״ב ע׳ 195 סי׳ מ״ח, ועי׳ במעשה הגאונים ע׳ 13 סי׳ כ״ג. ב) וכן הוא עושה. מכאן ועד סוף הסי׳ הובא ג״כ במח״ו ס״ס רפ״ד ע׳ 252. ג) פעם אחת הניחו ע״ת. במח״ו ע׳ 287 איתא הניחו בבית רבי. וביש״ש פ״ה דביצה סי׳ י״ח הביא שמצא כתוב במנהגי ר׳ אברהם קלוזנר פ״א הניחו ע״ת וכו׳ כמו שהוא לפנינו, ועי׳ במנהגי מהרא״ק דפוס ריווא שי״ט דף ל״ה ע״א בהגה ותראה שהלשון מגומגם וזה שהביא ביש״ש ליתא שם, והשוה לזה מה שכתבתי במבוא לס׳ לקט יושר ע׳ XIX סוף סי׳ ח׳. ד) והרצו הדברים לפני ר׳ על שלחנו. במהרא״ק שהביא ביש״ש איתא: והיו מגידים לר״י בשעת הסעודה. ה) דאמר רב. ביצה ו׳ ע״א, י״ז ע״א ולפנינו הגירסא אמר רבא וכ״ה במעה״ג שם ועי׳ בד״ס שם י״ז ע״א אות ל׳. ובמח״ו ע׳ 258 וע׳ 287 הגי׳ א״ר מתנה אמר רב, ובכי״ב דאמר רבי יצחק וכ״ה ביש״ש בשם מהרא״ק דאמר ר״י. ו) ואין בדברי כלום. בכי״ב סיים: בדין יהא שרא לן וכו׳ וייחד לה מקום ד׳ על ד׳. ועי׳ במח״ו והאורה שם.

[תרכ] א) ביומא קמא דפסחא. בשינוי לשון בהאורה ח״א סי׳ ע״ד (ע׳ 81), ונראה שהוא מסרע״ג דף מ״א ע״ב ומתאים עם סדר פרשיות של י״ט הנדפס בתורתן של ראשונים לרח״מ הורוויץ, פפד״מ תרמ״ב, ח״א ע׳ 88 ובהלכות רא״ו (שהו״ל שזח״ה) ע׳ 182 ובבה״ג שהו״ל הרה״ג מהר״ע הילדעסהיימער ע׳ 617, ועי׳ בפרדס סי׳ ל״ג.

פנחס בחדש הראשון בארבעה עשר ומפטיר ביהושע (ב) ויאמר יהושע אל (כל) העם התקדשו עד ויהי שמעו בכל הארץ. יום ב׳ באמור אל הכהנים שור או (שה) [כשב] עד וידבר משה את מועדי ה׳, ומפטיר קורא כדאתמול, ובנביא במלכים מן (ג) וישלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו, יום ג׳ בבא אל פרעה קדש לי כל בכור עד סוף כל פיסקא, יום ד׳ באלה המשפטים אם כסף תלוה את עמי עד בחלב אמו, [יום ה׳ בכי תשא פסל לך עד לא תבשל גדי] יום (ד׳) [ו׳] בבהעלותך וידבר ד׳ אל משה במדבר סיני עד לגר ולאזרח הארץ, ובהדין ד׳ יומי דחולי מועדא קרו תלתא בעניינא של יום וחד בפינחס מן והקרבתם דפסח עד ונסכו סוף פיסקא. יום ז׳ ויהי בשלח פרעה עד כי אני ה׳ רופאך, ומפטיר בפינחס מן והקרבתם דפסח עד סוף פיסקא, ובנביא בישמואל וידבר דוד עד סוף פיסקא שירה, (ד) עם עקש תתפל זה פרעה. יום ח׳ בראה אנכי כל הבכור עד סוף סידרא, ואם שבת הוא מתחיל בעשר תעשר ומפטיר והקרבתם עד סוף פיסקא, ובנביא בישעיה (ה) עוד היום בנוב לעמוד עד קדוש ישראל. כד איקלע שבתא בחולא דמועדא בפסח קורין בכי תשא ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי ומפטיר והקרבתם ובנביא ביחזקאל (ו) היתה עלי יד ה׳ עד ונתתי רוחי, וסימן (ז) משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא. פרשיות של ימים טובים והפטרות סדורין למעלה (ח) בסדר הילכות פסח:

הלכות יום טוב.

[תרכא] (א) [שני ימים טובים של גליות (ב) אחד מחובר (ואחד) שנתלש בו ביום טוב ראשון (ג) [כגון ענבים שבצרן, ואחד עופות ודגים שניצודו ביום טוב

ב) ויאמר יהושע. וכ״ה בה״ג שם וזהו מיהושע ג׳ ה׳ עד ו׳ כ״ז, ובסרע״ג שם: ומפטיר ביהושע מן בעת ההיא עד ויריחו סוגרת ומסוגרת, ועוד מוסיף ויהי ה׳ את יהושע, ובראש מוסיף ש נ י פסוקים ויאמר יהושע אל העם התקדשו, ויאמר יהושע אל הכהנים. ועי׳ בפרדס ובהאורה שם. ג) וישלח המלך. מלכים ב׳ כ״ג א׳—כ״ה, וכ״ה בסרע״ג ובפרדס שם וברי״צ גיאות ח״ב ע׳ ק״ו. אמנם בבה״ג שם ובמח״ו ע׳ 302 איתא שמתחילין במלכים ב׳ כ״ב א׳ ובתורתן של ראשונים ובס׳ האורה שם כתבו שמפטירין ויצו המלך (שם כ״ג כ״א). ד) עם עקש תתפל זה פרעה. שמואל ב׳ כ״ב כ״ז ועיי״ש בתרגום וברש״י, וכ״ה במח״ו ע׳ 309 עם עקש תתפל זה פרעה ואין ר׳ מניח לדלג באותה הפטורה לפי שבאותו דילוג מדבר ביציאת מצרים, וכן נוהגין במלכות [לותיר] וגומרין כל השירה, ועי׳ בספר מחכים (שהוצאתי לאור בשנת תרס״ט) ע׳ 34. ונראה שבסדור צ״ל: עד סוף פסקא כל השירה. ה) עוד היום בנוב לעמוד. ישעיה י׳ ל״ב עד י״ב ו׳. ו) היתה עלי. יחזקאל ל״ז א׳—י״ד, ולעיל בסי׳ תמ״א כתב עד סוף הפרשה. ז) משך תורא וכו׳. מגילה ל״א ע״א. ח) בסדר הילכות פסח. בסי׳ תל״ו, תל״ח, תל״ט, תמ״א, תמ״ג וכו׳.

[תרכא] א) [שני י״ט של גליות. ליתא בכי״א והשלמתי החסרון עפ״י כי״ב וס׳ הסדרים. וכל המאמר הובא בפרדס סי׳ קמ״ז, במח״ו ע׳ 287 סי׳ ע״ח, האורה ח״ב ע׳ 196 סי׳ נ׳, מעשה הגאונים ע׳ 30 סי׳ מ״ה, ושם כתוב לפני התשובה: וזו הוראה של רבינו שלמה בר׳ שמשון ועיי״ש מש״כ בהערה רל״א. ב) אחד מחובר. בסדרים איתא: אחד מחובר שנתלש ביו״ט ראשון כגון ענבים שנבצרו מותרין בשני ממה נפשך הואיל וב׳ קדושות הן ומותרין למוצאי יו״ט הראשון בכדי שיעשו וכן רבי נהג. ג) [כגון ענבים וכו׳. הוספתי ע״פ הפרדס, מח״ו ומעה״ג שם, והמעתיק השמיט מי״ט ראשון עד י״ט ראשון.

ראשון] מותרין בשני ממה נפשך, הואיל ושתי קדושות הן, אי יום טוב ראשון קודש ושני חול, מותרין למוצאי יום טוב ראשון בכדי שיעשו, ואי יום טוב ראשון חול ושני קודש (ד)כל שכן דמותרין, דחול מכין ליום טוב, וכן רבי נהג, ומביא ראיה לדבריו מהא דגרסינן (ד) בפ״ק דביצה איתמר שני ימים טובים של גליות, רב אמר נולדה בזה מותרת בזה, ואמרינן (ה) [הלכתא כוותיה דרב בין לקולא ובין לחומרא (ו) ועוד אמרינן גבי שני ימים טובים של גליות] שאירע יום שני בערב שבת ולא הניח העירוב מבחול, מניח אדם עירובו מיום טוב לחבירו ומתנה, אם היום חול ולמחר קודש יהא עירוב, ואם היום קודש ומחר חול אין בדברי כלום ואין צריך לעירוב, דחול מכין לשבת, אלמא דשתי קדושות הן ואחד מהן חול. (ז) ועוד דגרסינן בעירובין ההוא בר טביא דאתיא בי ריש גלותא דאתציד ביום טוב ראשון ואישתחיט ביום טוב שני, רב נחמן ורב חסדא אכלו, ורב ששת לא אכיל, מאן דאכיל משום דשתי קדושות הן, ומאן דלא אכיל משום דתני איסי בן יהודה וכן היה ר׳ יוסי אוסר בשני ימים טובים של ראש השנה דקא אמרינן קדושה אחת הן ומסקינן ומודה רבי יוסי בשני ימים טובים של גליות [דשתי קדושות הן דאפילו למאן דאמר] וכן היה ר׳ יוסי אוסר בשתי ימים טובים של גליות אנן מיהא קיימי לן דשתי קדושות הן, ושמע מינה מחובר שנתלש ביום טוב ראשון מותר ביום טוב שני ממה נפשך, ואל תשיבני בכדי שיעשו דהכי משמע ולערב אסורין בכדי שיעשו אם ניצודו ביום טוב ראשון למוצאי יום טוב האחרון אסורין בכדי שיעשו, שיום ראשון קודש הוא, ובעינן שלא יהא מהני מיום טוב לחול, ואם ניצודו ביום טוב שני לערב יום טוב שני אסורין בכדי שיעשו (ח) דאימר קודש הוא].

[תרכב] (א) **על** החנוני ששאלת, דע כי אמיתים דברים ואין לך קל שבקלים שאינו בקי בהילכות מחובר ונולד, כי כבר פסק רב פפא (ב) גוי שהביא דורון לישראל וכו׳ ומהכא אתה למד שאפילו מן הגוי מותר לקבל. (ג) ועוד מההוא ליפתא דאתא למחוזא נפק רבא חזא דהואי כמוש, אמר הא ודאי מאתמול עקירה, ואי משום חוץ לתחום, אדעתא דגוים אתא, ושרא רבא למיזבן מיניה, והרי לך שלקחו אותו מן הגוים, ובלבד שלא יהא מאותו המין במחובר או שיהא ניכר כי מאתמול נתלש. (ד) ומה שהביא ראיה מר׳ יצחק בר יקר, אני הייתי שם, ולא מפני זאת חברו עליו, אלא מחרוזות דגים היתה, שראה אותה בבתי גוים מערב יום טוב ולמחר הכירה בטביעת עין והביאה, ועל זאת הגיד

ד) בפ״ק דביצה. דף ד׳ ע״ב. ה) [הלכתא כוותיה דרב וכו׳. חסר בכ״יב והשלמתי ע״פ ס׳ הסדרים. ו) ועוד אמרינן. ביצה י״ז ע״א. ז) ועוד דגרסינן בעירובין. ל״ט ע״ב, ובמח״ו מתחיל כאן סי׳ ע״ט. ח) דאימר קדש הוא. ובסדרים סיים: מ״ר. וכ״ה במח״ו ובאו״ה כ״י סי׳ מ״ד וכעין זה הוא ג״כ בפרדס, ועי׳ ברש״י שם בעירובין ל״ט סוף ע״ב ד״ה פסק וביצה כ״ד סוף ע״ב ד״ה ולערב אסורין ובתחצ״ו סי׳ י״א.

[תרכב] א) על החנוני ששאלת. וכ״ה בס׳ האורה שם ע׳ 196 סי׳ נ״א ובכי״ב ובסדרים: על (דחטיני) החנוני ששאלתם ודע כי אמתכם דבריו. ובמח״ו ע׳ 288: ועל המחובר ששאלת, דע כי אמיתים דבריי. ב) גוי שהביא דורון. ביצה כ״ד ע״ב. ג) ועוד מההוא ליפתא. עירובין מ׳ ע״א. ד) ומה שהביא ראיה מר׳ יצחק בר יקר. כ״ה בכי״א ובספר הסדרים, במח״ו ובהאורה שם. ובכי״ב איתא: מרבי יעקב בר יקר. ועי׳ בתחצ״ו סי׳ י״א ובמעשה הגאונים ע׳ 27 סי׳ מ״ב.

לרבותינו שיש שם בני אדם שאינן מהוגנין ויקילו בדבר ויביאו הניצודין ביום טוב ויאמרו מאתמול ניצודו אבל בדבר שאינו במינו במחובר אין לחוש.

[תרכג] (א) **וששאלתם** ישראל שהשכיר פועלים קודם הרגל לבנות לו בנין כולו, והתחילו לבנות קודם יום טוב ולא הספיקו לגמור, מהו שיגמרו במועד לפי שאינם רוצים ליבטל ואם לא יהיו מניחין לגמור שוב לא יהיו גומרין וכבר הוא אבוד ונגנב. כך דעתי נוטה שאסור להם לגמור במועד, (ב) דאמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום, דהיינו גוי שקיבל מלאכה מישראל קודם יום טוב בתוך התחום אסור, דאזיל בני אותה העיר וחזו דעביד גוי עבידתיה ביומא טבא ונפיק מיניה חורבא, דלא ידעו דקיבלה גוי מישראל קודם יום טוב, ומשמע דכי אסר שמואל כגון במלאכה שהיא ידועה שהיא של ישראל ורגילין לבא שם. ואמר רב פפא אי איכא מתא דישראל דדרין לשם ומיקרבי להתם אסור דחזו ליה בני ההוא מתא, ומסקינן הכי דבחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלו (ג) מדוכתא לדוכתא אפילו חוץ לתחום אסור. ואמר[ינן] מר זוטרא (ד) בריה דרב נתן בנו ליה אפדנא במועד מקבלי קיבולת חוץ לתחום, איקלעו (ה) רבא ורב ספרא ורב הונא בר חיננא ולא עיילו לגויה, דקסברי אפילו חוץ לתחום אסור דרגילי למיזל להתם.

[תרכד] (א) **וששאלתם** מהו לשכור גוים לכתחילה במועד להוליך קורות עצי בניין ממקום למקום כדי שלא יאבדו, מותר לעשות כך, ובלבד שאם יכול לעשות בצינעה עושה, ואם אינו יכול לעשות בצינעה יעשה כמו שיכול, (ב) דתנן מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד. ואמרי' רב יוסף הוו ליה הנך כשורי עיילינהו ביומא פני כל. (ג) יצחק בר' יהודה.

[תרכה] (א) **וששאלתם** מהו לאגוד ולזפות חביות בחולו של מועד לכתחילה, כמו כן אנו נוהגין במקומנו, לפי שסמכו על דבר האבד ומותר ובלבד (ב) שלא יכין במועד. (ג) ולתקן פרסות הסוסים בנגרי ברזל (ד) דכי שמין לו בחולו של מועד יש לומר כדבר דאבד דמי ושרי על ידי אומן גוי לצורך המועד, כל הגי מותר במקום שנהגו, (ה) אבל ליתן כלים לכובס גוי וליתן כלים לגוי אומן לתופרן מתחילה קיבולת הוה ואסירי.

[תרכג] א) וששאלתם ישראל שהשכיר פועלים. מח"ו שם סי' פ"א, האורה ע' 197 סי' נ"ב, מעשה הגאונים ע' 29 סי' מ"ג. ב) דאמר שמואל. מ"ק י"ב ע"א. ג) מדוכתא לדוכתא. עיין בד"ס שם אות צ'. ד) בריה דרב נתן. וכ"ה בכי"ב, במח"ו והאורה ומעה"ג שם, ובס' הסדרים איתא בריה דרב נחמן כמו שהוא לפנינו בגמ'. ה) רבא. וכ"ה בכי"ב ובסדרים ובמח"ו שם, בס' האורה שם גריס רבה ובמעה"ג רב, ובגמ' שלפנינו ליתא לא זה ולא זה ועי' בד"ס שם אות ב'.

[תרכד] א) וששאלתם מהו לשכור גוים. מח"ו שם ע' 289 סי' פ"ב והאורה שם ע' 197 סי' נ"ג בסתם כמו שהוא לפנינו בסידור, ובפרדס סי' ק"נ ובלקוטי הפרדס דף כ"א ע"א ובמעשה הגאונים ע' 32 סי' מ"ח וברוקח סי' ש"ד בשם ר' נתן בר מכיר שהשיב לר' מנחם אחיו [מאסף ס' מעשה המכירי, עי' מבוא לס' מעה"ג ע' XII]. ב) דתנן. מ"ק י"ב ע"ב. ג) יצחק בר' יהודה. וכ"ה בסדרים ובמח"ו שם וכבר העיר רש"ב ז"ל בהאורה שם הערה ד' שחתימת ר"י בר"י שייכה להלן, ובכי"ב ליתא.

[תרכה] א) וששאלתם מהו לאגוד. פרדס תוך סי' קנ"ב, מח"ו ע' 289 סי' פ"ג, מעשה הגאונים ע' 33 בשם ר' יצחק בר' יהודה ובהאורה ח"ב ע' 214 סי' ק"ט[ ]בסתם. ב) שלא יכין. בכי"ב ובסדרים: שלא יתכוון. ג) ולתקן פרסות הסוסים. שם בפרדס ובמעה"ג ובמח"ו סי' פ"ה והאורה שם ע' 198 סי' נ"ד. ד) דכי שמין לו. בכי"ב ובסדרים דכי טריח לו. ה) אבל ליתן כלים וכו'. מח"ו שם סי' פ"ו, ומה שהובא שם בשם ר"ת הוא הוספה.

[תרכו] (א) **ששאלתם** מהו להתחיל (ב) בקיבולת ענבים בדריסתן לגת בחולו של מועד כדבר האבד דמי ומותר (ג)מהא דרב הונא חצדו ליה חצדא בחולו של מועד ומסק' דהא דתניא במחובר אפילו כולו אבוד אסור יחידאה היא, ועוד דרב (הונא) חצדו ליה חצדא ואיקפד שמואל, דחצדא דחיטי היא ולא פסיד, אבל עינבי ודאי פסיד משום דמכחש כחשי כי שביק להו. ועוד כשמתחילין לבצור בכרמים ונותנים רשות ליכנס בהם, כל מי שאינו בוצר כרמו הוה ודאי דבר האבד ומותר לבצור ולדרוס בגת:

[תרכז] (א) **ששאלתם** מהו לילך אצל גוי המביא ביום טוב עשבים וליטול ממנו אגודות עשב לבהמה או תבן או עומרים ואומר מה שאתה נוטל (ב) נשאר מהם כיוצא בהם אני אתן לך את השאר, דבר זה אפילו מישראל אסור, לפי שהוא אזכרת סכום המקח. (ג) ותנן הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי עשרה ביצים, עשרה אגוזים שכן דרך בעל הבית להיות מונה בתוך ביתו, (ד) ר' שמעון בן אלעזר אומר ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח, והני מילי בחנוני ישראל [אבל] חנוני גוי שרגיל לילך אצלו גזירה שמא יביא בשב' מחוץ לתחום ואסור לטלטלו, וגבי בהמתו (ה) תניא גוי שליקט עשבים מאכיל אחריו ישראל (ו) והאמר רב הונא מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים [בשבת] דמשמע במחוברין לפי שהן מוכנין למאכל בהמה, אבל לא על גבי מוקצה (ז) לפי שתלושין ומונחין מוקצין הן, וגוי שליקט עשבים (ח) מוקצין הן אצל ישראל, ומתרצינן דקאים עליה באפיה ואזלא ואכלה אבל להאכיל בידים אסור, וכיון דדבר מוקצה אסור ליתן לבהמתו הילכך הבא בשביל ישראל מחוץ לתחום אסור ליתן לפני בהמתו. (ט) יצחק בר יהודה.

[תרכח] (א) **יתד** של שפוד שתוחבין בו ירכי העוף והוא ארוך יותר מדאי (ב) ואסור לחתכו בסכין ולא לשרוף ראשו באור כדי שיתקצר משום תיקון כלי, ואין זה דומה לתוחב באור לפי (ש)שתי נירות, דהתם נראה כמדליק כדרכו שצריך שתי נירות.

[תרכו] א) וששאלתם מהו להתחיל. ג"ז שם בפרדס ובמעה"ג ובמח"ו סי' פ"ח ובהאורה שם סי' נ"ה, ובכי"ב חסר כל הסימן. ב) בקיבולת ענבים. בס' הסדרים בלקיטת ענבים בדריכתן בגת. ג) מהא דרב הונא. מ"ק י"ב ע"ב.

[תרכז] א) וששאלתם מהו לילך אצל גוי. מח"ו ע' 290 סי' פ"ט, האורה שם סי' נ"ו ושבלי הלקט סי' רמ"ד. ובכי"ב ובסדרים: אצל גוי המכירו בי"ט וליטול ממנו וכו'. ב) נשאר מהם וכו'. בכי"ב: משאר בני אדם כיוצא בהן אני נותן לך את השאר למחר. ג) ותנן. ביצה כ"ט ע"ב. ד) ר' שמעון בן אלעזר. בכי"ב ובסדרים ר' ישמעאל בן אלעזר. ה) תניא. שבת קכ"ב ע"א. ו) והאמר רב הונא. בגמרא אמר ר"ה אמר רבי חנינא. ז) לפי שתלושין ומונחין מוקצין הן. בכי"ב ובסדרים: ומונחין באיסורין. ח) מוקצין הן אצל ישראל. בכי"ב ובסדרים יש כאן הוספה: ומקשינן מילא מים לבהמתו משקה אחריו ישראל אפילו ברשות הרבים, מכאן מתירין לשתות מים אפילו שהובאו בשביל ישראל מדלא קאמר לשתות וגם אמר כל דבר שיכול לילך לשם ולעשותו כמו לילך לנהר ולשתות מותר ומתרצינן וכו'. ט) יצחק בר יהודה. בכי"ב ליתא.

[תרכח] א) יתד של שפוד. מח"ו שם סי' צ' והאורה סי' נ"ז והובא במרדכי ביצה סי' תרצ"א. ב) ואסור לחתכו בסכין. וכ"ה בכי"ב ובסדרים, אבל במח"ו איתא וּבא מעשה לפני ר', ובהאורה שם ואס(ו)ר רבי וכ"ה במרדכי שם.

[תרכט] (א) **ושומין** ביום טוב כותתין כדרכן, אבל פלפלין טוחנן קודם יום טוב או טוחנן בקערה או בכל דבר, אבל לא ברחיים שלהם (ב) כדאמרינן בביצה, ורחיים שלהם (ג) קרי מולצין שלנו, תדע (ד) מדגרסינן התם (מ)טמאה משום שלשה כלים, הברזל שבתוכו הוא נקוב נקבין דקין אבל הוא בעצמו טמא משום כלי כברה והעליון משום כלי מתכות והתחתון משום כלי בית קיבול.

[תרל] (א) **מותר** לחוף ולסרוק בחולו של מועד, שאף בשבת ויום טוב נחלקו בו, שהרי היאך נאסר את הדבר, משום תלישת שער, השתא גילוח במועד מותר לבא מן השבייה, ועל כל אדם לא נאסר אלא כדי שלא יִכנסו לרגל (שלהם משולין) [כשהם מנוולין] (ב) לחוף ולסרוק אסור.

הילכות פסח.

[תרלא] (א) **ואילו** אסורין בפסח מוריים הלחם ואפילו לאחר הפסח אסור. חומץ שמחמיצין אותו בשעורין ושכר שעושין אותו בלחם קלוי אסור וגם לאחר הפסח, וכן חטין שעורין וכוסמין ושיבולת שועל ושיפון מין חטין הן, כל אילו אם נפלו עליהם מים או שבאו בספינה ונשרו במים או ששרו בגורן מן הגשמים אסורין בפסח ולאחר הפסח אסורין אפילו לקנות מהם כלום, אלא או לזורתם או להשליכם במים, אפילו טחנן כדי להניחם אחר הפסח אסור. אבל הדוחן וכל מיני קיטניות מותרין (ב) אפילו שהן במים בין בפסח בין לאחר הפסח אבל חמשת המינין אסור והן חייבין בחלה. אורז מותר ואינו חייב בחלה, אבל הקדירות שנשתמש בהם כל השנה כולה מיני חטין וקמח רוחץ אותן יפה ושומרן ולאחר הפסח מותרין. (ג) ובורמי דגללי משפשפן וכלי ברזל מרתיחין במים על גבי האש אחת מתוך חברתה והגדולה יעשה לה שפה מן הטיט סביבות פיה שתים אצבעות ומרתיחה מליאה מים והיא מותרת. וכל כלי עץ כגון

[תרכט] א) ושומין בי״ט. מח״ו שם סי׳ צ״א באריכות יותר, ובהאורה שם סי׳ נ״ח כמו שהוא לפנינו ושם בע׳ 224 סי׳ קמ״ד הובא עוד הפעם בקיצור: ראיתי את רבי שכותש שומין בקערה בי״ט כדרכן אבל פלפלין טוחנן מערב י״ט. ורש״ב ז״ל העיר שם על דברי המח״ו ולא רמז על דברי האורה לעיל בסי׳ נ״ח. ב) כדאמרינן בביצה. דף כ״ג ע״א ועיי״ש דף י״ד ע״א. ג) קרי מולצי״ן. בכי״ב ובסדרים מולצי״ל, ובמח״ו שם וע׳ 256 סי׳ ט׳ מוֹלִינְט ובתוס׳ ביצה י״ד ע״א ד״ה איכא: מוליניט ועי׳ לעיל סי׳ ש״ס הערה ו׳. ד) מדגרסינן התם. שם כ״ג ע״ב.

[תרל] א) מותר לחוף ולסרוק. האורה ע׳ 217 סי׳ ק״כ, מח״ו ע׳ 289 סי׳ פ״ד תוך תשובות ר׳ יצחק בר׳ יהודה, ובתחצ״ו ס״ס מ׳ תוך תשובות רש״י, ובמרדכי מ״ק סי׳ תתל״ט בשם ה״ר שמחה מויטרי ובשבלי הלקט סי׳ רכ״ט: וכן מצאתי בתשובות הורה רבי. ב) לחוף ולסרוק אסור. בתמיה. במח״ו ובהאורה: לחוף ולסרוק מיבעיא.

[תרלא] א) ואילו אסורין בפסח. הלכות קצובות דרב יהודאי גאון בתורתן של ראשונים לרת״מ הורוויץ ח״א ע׳ 20 ופרדס סי׳ קל״ח. ב) אפילו שהן במים בין בפסח בין לאחר הפסח. וצ״ל אפי׳ שרו במים, וכ״ה בתש״ר ובפרדס, ובכי״ב ובסדרים: אפילו שרו במים לפני הפסח אבל חמשת המינין וכו׳. ג) ובורמי דגללי. וכ״ה בסדר הפסח לר׳ יוסף טוב עלם [ביוצר לשה״ג ד״ה אלהי הרוחות] ובורמי דגללי שריין בהדחה. והר״ש מפליי״ש תמה עליו בפירושו (עי׳ א״ז ח״ב 116 b) וכתב שהפייט תפס הדחה מפני החרוז שלו ובאמת צריכין הגעלה, ועי׳ ברי״ף פ״ב דפסחים במשנה חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח ובמנהיג ה׳ פסח סי׳ י׳ ובפרדס סי׳ קכ״ה דף כ״ה ריש ע״ג. ובפרדס סי׳ קל״ח הלשון מגומגם, ועי׳ בתש״ר שם.

קערות וכפות ירתיח במים ביורה ושופך עליהם וירחיצם והן מותרין. (ד) [והסכינים ירתיחם בתוך היורה והן מותרין] וכל כלי עץ המשמש בהם עיסה כל השנה ושוהה העיסה באותו כלי עד חומצתו אסור לשמש בהן בפסח בין ברחיצה בין ברתיחה אסורין, אבל כלי עץ שלא החמיץ את העיסה אלא לש בין בצונן בין בעירוי מותרין בפסח ברחיצה ובגרירה. והנפה והכברה מותרין ברחיצה.

[תרלב] (א) **ועיסה** של פסח צריך ללושה בזריזות שלא תבא לידי חימוץ (ב) ואחר לישתו רוחצין את ידיהם והכלים וישליך המים במקום גבוה שלא יעמדו שלא יבואו לידי חימוץ. והמצות צריכין לאופן יפה ואם תמצא עוגה אחת בתוכן ואינה אפויה דמושכין ממנה חוטין תשרף מיד. (ג) וזקן או חולה שאינו יכול לאכול המצה שהיא קשה שורה במים או ביין או במרק בכל עניין שירצה בלתי שתהא העוגה אפויה יפה.

[תרלג] (א) **ומותר** לאפות מצה על גבי קרקע ועל גבי כלי חרס ובתוך הפורני רק שתהא בזריזות ויהא האופה זריז וזהיר ומהיר בבישול אפוייתה וכשיתחמם כלי חרס מבפנים מותר ומבחוץ אסור לחממו. ואין עושין פת מיום טוב לחבירו ולא כל מיני בישול אלא אם כן יאכל ממנו ואם נשתייר ממנו מותר.

[תרלד] (א) **ואסור** לשחוט בהמה מסוכנת ביום טוב אבל שאינה מסוכנת מותר לשחוט ולפשוט כל צרכו. ואסור כל בישול עיסה ותבואה מכל חמשת המינין משום חימוץ אבל בשאר ימים טובים מותר לעשות כל מיני עיסה, וכל מיני קטנית מותר לבשל בפסח ובכל ימים טובים:

סליק סידור רבנו שלמה זצ״ל

חזק.

ד) [והסכינים ירתיחם וכו׳. הוספתי ע״פ כי״ב והסדרים וכ״ה בפרדס והוסיף שם: כמו שאמרנו למעלה [בדיני הגעלה בסי׳ קכ״ד מספר האורה!] ובתש״ר ריש ע׳ 21 ליתא מה שהבאתי בסדור מסובב בחצאי מרובע.

[תרלב] א) ועיסה של פסח. שם בתש״ר ובפרדס. ב) ואחר לישתו וכו׳ לידי חימוץ. כ״ז ליתא בפרדס והמעתיק השמיט מן לידי חימוץ קמא לבתרא. ג) וזקן או חולה. ג״ז ליתא בפרדס, וחסר שם עד ואין אופין פת בסימן הבא.

[תרלג] א) ומותר לאפות. שם בתש״ר.

[תרלד] א) ואסור לשחוט. שם בתש״ר ובפרדס.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 045826614

SIDDUR RASCHI,

Ritualwerk,

R. Salomo ben Isaak zugeschrieben.

Mit Anmerkungen und Einleitung versehen

von

Salomon Buber s. A.

Für den Druck redigiert

von

Dr. J. Freimann,
Rabbiner in Holleschau.

Zweites (Schluss-)Heft.

Verein Mekize Nirdamim.

BERLIN
Druck von H. Itzkowski, Auguststr. 69
1911